УНИВЕРЗИТЕТ „СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЈ“

ЈНУ ИНСТИТУТ ЗА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК
„КРСТЕ МИСИРКОВ“ – СКОПЈЕ

ул. „Григор Прличев“, бр. 5, 1000 Скопје, Р Македонија
Централа: +389 2 3114 733 телефон/факс.: +389 2 3 222 225
Електронска адреса: kontakt@imj.ukim.edu.mk

Веб-страница: www.imj.ukim.edu.mk

МИНАТОТО НА ЈАЗИЧНИОТ СВЕТ – ДЕНЕС И УТРЕ

Зборник на трудови од Меѓународната научна конференција
„Минатото на јазичниот свет – денес и утре“
одржана на 15 и на 16 ноември 2017 година
во Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје

Скопје, 2018

Меѓународен организациски одбор на Конференцијата и меѓународен уредувачки одбор на Зборникот, 2017 година

н. сов./ред. проф. д-р Лидија ТАНТУРОВСКА (претседател на Одборот)
н. сов./ред. проф. д-р Елена ЈОВАНОВА-ГРУЈОВСКА
н. сов./ред. проф. д-р Катица ТРАЈКОВА (секретар)
н. сов./ред. проф. д-р Мери ЦУБАЛЕВСКА
н. сов./ред. проф. д-р Веселинка ЛАБРОСКА
в. н. сор./вонр. проф. д-р Мери ЈОСИФОВСКА
н. сор./доц. д-р Снежана ПЕТРОВА-ЏАМБАЗОВА

акад. Јан СОКОЛОВСКИ (Вроцлав)
проф. д-р Даринка ГОРТАН-ПРЕМК (Белград)
проф. д-р Иво ПРАЊКОВИЌ (Загреб)
проф. д-р Бранко ТОШОВИЌ (Грац)
проф. д-р Вера СМОЛЕ (Љубљана)
канд. д-р Наталија БОРОНИКОВА (Перм)
доц. д-р Станислав СТАНКОВИЌ (Косовска Митровица/Приштина/Белград)
д-р Борјана ПРОШЕВ-ОЛИВЕР (Загреб)

Почесни членови на Меѓународниот организациски одбор, 2017 година

н. сов. д-р Трајко СТАМАТОСКИ
н. сов. д-р Марија КОРОБАР-БЕЛЧЕВА
н. сов. д-р Мито АРГИРОВСКИ
н. сов. д-р Љубица СТАНКОВСКА
н. сов. д-р Димка МИТЕВА
н. сов. д-р Стоја ПОП-АТАНАСОВА

ЗБОРНИК НА ТРУДОВИ ОД МЕЃУНАРОДНАТА НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЈА „МИНАТОТО НА ЈАЗИЧНИОТ СВЕТ – ДЕНЕС И УТРЕ“ ОДРЖАНА НА 15 И НА 16 НОЕМВРИ 2017 ГОДИНА ВО РАМКИТЕ НА „ОТВОРЕНИТЕ ДЕНОВИ“ ВО ИНСТИТУТОТ ЗА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК „КРСТЕ МИСИРКОВ“ – СКОПЈЕ

Зборникот е финансиран од Министерството за образование и наука при Владата на Република Македонија

CIP - Каталогизација во публикација
Национална и универзитетска библиотека “Св. Климент Охридски”, Скопје

811.163.3(062)
811.163.3-115(062)

МЕЃУНАРОДНА научна конференција “Минатото на јазичниот свет - денес и утре” (2017 ; Скопје)

Минатото на јазичниот свет - денес и утре : зборник на трудови од Меѓународната научна конференција “Минатото на јазичниот свет - денес и утре” одржана на 15 и на 16 ноември 2017 година, во Институтот за македонски јазик “Крсте Мисирков” - Скопје / [уредувачки одбор Лидија Тантуровска (главен уредник) ... и др.]. - Скопје : Институт за македонски јазик “Крсте Мисирков”, 2018. - 497, [9] стр. : илустр. ; 24 см

Трудови и на др. јазици. - Фусноти кон текстот. - Библиографија кон трудовите

ISBN 978-608-220-052-1

а) Македонски јазик - Собири б) Македонски јазик - Компаративни истражувања - Собири
COBISS.MK-ID 108656650

© Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје, 2018.

Сите права за ова издание се заштитени со закон. Забрането е копирање, умножување и објавување на делови или на целото издание во печатените и во електронските средства за јавно информирање или за друг вид јавна употреба или јавна изведба, без согласност на авторот или на издавачот.

МИНАТОТО НА ЈАЗИЧНИОТ СВЕТ – ДЕНЕС И УТРЕ

Меѓународната научна конференција
„Минатото на јазичниот свет – денес и утре“
(15 – 16 ноември 2017)

СОДРЖИНА

Предговор.....13

Лидија Аризанковска
УЛОГАТА НА ПРЕВЕДУВАЧКАТА ДЕЈНОСТ ВО АФИРМАЦИЈА
НА МАКЕДОНИСТИКАТА НА РЕЛАЦИЈА МАКЕДОНИЈА – СЛОВЕНИЈА
(АКТУЕЛНА СОСТОЈБА И ПЕРСПЕКТИВИ).....15

Елизабета Бандиловска
СЕМАНТИЧКО-ДЕРИВАЦИСКАТА СТРУКТУРА НА ОПИСНИТЕ
ПРИДАВКИ ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК.....25

Жарко С. Бошњаковић, Гордана Р. Штасни
ПЕРСОНАЛНЕ АТРИБУТИВНЕ ИМЕНИЦЕ МОТИВИСАНЕ
СОМАТИЗМИМА У МАКЕДОНСКОМ ЈЕЗИКУ.....31

Родна Величковска, Катерина Петровска-Кузманова
ФУНКЦИЈАТА НА ТЕКСТОТ ВО ЖЕНСКИТЕ ОБРЕДНИ ПОВОРКИ
ВРЗ ПРИМЕРИ ОД ЛАЗАРСКИТЕ ПЕСНИ ВО МАКЕДОНИЈА.....47

Татјана Гочкова-Стојановска
ПРОМЕНА ВО НАСОКИТЕ НА ПСИХОЛИНВГИСТИЧКИТЕ ИСТРАЖУВАЊА:
ПОГЛЕД КОН ЈАЗИЧНАТА ИДНИНА.....65

Лилјана Гушевска
МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК ВО ПРАКТИКАТА ВО ПРВАТА ДЕЦЕНИЈА
ПО КОДИФИКАЦИЈАТА (ВРЗ ОСНОВА НА АРХИВСКИТЕ МАТЕРИЈАЛИ
ОД ИЛИНДЕНСКИ СВЕДОШТВА).....69

Јасминка Делова-Силјанова
МАКЕДОНСКО-ЧЕШКИ ПРЕПЛЕТУВАЊА.....83

Олгица Додевска-Михајловска
СПОРЕДБЕНИТЕ ФРАЗЕОЛОГИЗМИ
ВО МАКЕДОНСКИОТ И ВО АЛБАНСКИОТ ЈАЗИК.....89

Васил Дрвошанов
ИЗРАЗУВАЊЕТО НА СЕМЕМАТА ’ГОЕН‘ ВО МАКЕДОНСКИТЕ ГОВОРИ.....93

Виолета Јанушева
КОН ДЕФИНИРАЊЕТО НА ПАРОНИМИТЕ ВО МАКЕДОНСКИОТ СТАНДАРДЕН ЈАЗИК.....101

Елена Јованова-Грујовска, Елизабета Кузмановска
АНАЛИЗА НА ДИСКУРСОТ НА НОВИНАРИТЕ ВО ЕЛЕКТРОНСКИТЕ МЕДИУМИ (СО ПОСЕБЕН ОСВРТ НА ПРАВОПИСОТ И ПРАВОГОВОРОТ)...121

Мери Јосифовска
НОВИ ИМЕНУВАЊА ВО МАКЕДОНСКАТА ТОПОНИМИЈА.....129

Маќеј Кавка
КОНЦЕПТОТ НА НАРАТИВЕН ИДЕНТИТЕТ И НЕГОВАТА ПРИМЕНЛИВОСТ ВО АНАЛИЗАТА НА ЈАЗИКОТ НА БЕГАЛЦИТЕ ОД ЕГЕЈСКА МАКЕДОНИЈА ПО ГРАЃАНСКАТА ВОЈНА ВО ГРЦИЈА.....135

Весна Костовска
ЗА СЛОЖЕНКИТЕ ВО МАКЕДОНСКОТО ЧЕТВОРОЕВАНГЕЛИЕ И НИВНИОТ СОВРЕМЕН ПРЕВОД ВО БИБЛИЈАТА.....139

Веселинка Лаброска
ОСОБЕНОСТИ НА НЕКОИ ЛЕКСИЧКИ МАРКЕРИ ЗА ЕВИДЕНЦИЈАЛНОСТ ВО МАКЕДОНСКИОТ И ВО АЛБАНСКИОТ ЈАЗИК.....147

Ѓорѓи Лазаревски
ПРЕД СПОМЕНИКОТ НА СВ. МЕТОДИЈ ВО ЕЛВАНГЕН.....157

Лилјана Макаријоска
ЦРКОВНОСЛОВЕНСКАТА ТРАДИЦИЈА ВО ДРАМСКИТЕ ТЕКСТОВИ НА БЛАГОЈА РИСТЕСКИ-ПЛАТНАР.....167

Јордана Марковић
ЛЕКСИКА ОДЕЋЕ И ОБУЋЕ У СРПСКОМ И МАКЕДОНСКОМ ЈЕЗИКУ У ИСТОРИЈСКОЈ ПЕРСПЕКТИВИ.....177

Димка Митева
МАКЕДОНСКИОТ ПРОСВЕТИТЕЛ НА XX ВЕК – ТОДОР ДИМИТРОВСКИ (1922 – 2000).....189

Витомир Митевски
ОД МАКЕДОНСКАТА ФИЛОСОФСКА ТЕРМИНОЛОГИЈА – ДОБЛЕСТ ИЛИ ДОБРОДЕТЕЛ?.....193

Виолета Николовска
СЕМАНТИЧКИТЕ КОМПОНЕНТИ НА ЛЕКСЕМАТА УБАВ.....197

Димитар Пандев
МАКЕДОНСКИОТ (ПРЕРОДБЕНСКИ) ЈАЗИК.....205

Блага Панева
ВЛИЈАНИЕТО ОД МИНАТОТО, ПРЕДИЗВИК ЗА ЈАЗИКОТ
СЕГА И ВО ИДНИНА.....209

Снежана Петрова-Џамбазова
ЗА УПОТРЕБАТА НА ОДДЕЛНИ ГЛАГОЛСКИ ФОРМИ
(СО ПРИМЕРИ ОД ТЕКСТОВИ ОД НОВИНАРСКИОТ ПОТСТИЛ).....215

Борјана Прошев-Оливер
КУЛТУРНАТА ПАРАДИГМА НА ПРЕВЕДУВАЊЕТО:
СТРАТЕГИИ И ПОСТАПКИ.....219

Јан Соколовски
ОД ПРОБЛЕМАТИКАТА НА ЗБОРООБРАЗУВАЊЕТО
НА ПРИДАВКИТЕ МОТИВИРАНИ ОД ПРЕДЛОШКИ ИЗРАЗИ
ВО МАКЕДОНСКИОТ И ВО ПОЛСКИОТ ЈАЗИК
(ВРЗ ФОНОТ НА ДРУГИ СЛОВЕНСКИ ЈАЗИЦИ).....227

Зоран Спасовски
НАСЛОЈКИ ВО МАКЕДОНСКАТА ТОПОНИМИЈА.....233

Станислав Станковиќ
ОПШТ ОСВРТ ВРЗ ВИТАЛНОСТА НА МАКЕДОНСКИТЕ
ПРЕСЕЛЕНИЧКИ ГОВОРИ ВО ЈУЖЕН БАНАТ.....243

Љубица Станковска
ЕТИМОЛОГИЈАТА НА НЕКОЛКУ ИМИЊА НА РАСЕЛЕНИ СЕЛА
НА СКОПСКА ЦРНА ГОРА.....267

Фани Стефановска-Ристеска
ХОМОНИМИЈА И ПОЛИСЕМИЈА.....285

Еленка Стоевска-Денчова, Светлана Давкова-Ѓоргиева
ЗА НАЗИВИТЕ СЛАВА И ИМЕНДЕН ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК.....293

Вера Стојчевска-Антиќ
ОД БИБЛИЈА ДО НАРОДЕН ТЕКСТ.....303

Лидија Тантуровска
ЗА МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК.....309

Свето Тоевски
ПРОМЕНИТЕ ВО ЛИНГВАКУЛТУРИТЕ И НИВНИТЕ КОМПОНЕНТИ – ЈАЗИЦИТЕ И КУЛТУРИТЕ ВО СВЕТОТ ВО ГЛОБАЛНАТА ЕРА СО ОСВРТ НА МАКЕДОНСКАТА ЛИНГВАКУЛТУРА.....317

Катица Топлиска-Евроска
ЗА ПРОДУКТИВНОСТА НА НЕКОИ МОТИВИРАЧКИ ОСНОВИ ВО ОБЛАСТА ’ХРАНА‘.....335

Катица Трајкова
ЗА ИЛУМИНАЦИСКИТЕ СТИЛОВИ ВО МАКЕДОНСКИТЕ СРЕДНОВЕКОВНИ РАКОПИСИ.....339

Владимир Цветкоски
УСВОЈУВАЊЕ ГЛАГОЛСКИ ПАРАДИГМИ ОД СТРАНСКИ УЧЕНИЦИ.....349

Доца Цветкоска
„НА-ПРЕДМЕТОТ“ КАКО СПЕЦИФИЧЕН БЕЛЕГ НА ОХРИДСКИОТ ГОВОР.....363

Мери Цубалевска
ГРЦИЗМИТЕ ВО ВАТАШКИОТ МИНЕЈ.....369

Емине Шабани
СЕМАНТИЧКАТА ТИПОЛОГИЈА НА ФРАЗЕОЛОШКИТЕ ЕДИНИЦИ ВО РОМАНОТ МАЈСТОРОТ И МАРГАРИТА НА МИХАИЛ БУЛГАКОВ.....379

***

Hadžem Hajdarević
BOSANSKI PISAC I NJEGOV MATERNJI JEZIK.....399

Jasmin Hodžić, Haris Ćatović,
ORTOEPSKA VRIJEDNOST IMENICA S REFLEKSOM DUGOG JATA U SAVREMENOM BOSANSKOM JEZIKU.....405

Alen Kalajdžija
UDIO KORPUSA ALHAMIJADO LITERATURE U PREDSTANDARDNOM PERIODU BOSANSKOG JEZIKA.....417

Aida Kršo
KRITERIJI KLASIFIKACIJE BALKANSKIH JEZIKA.....429

Iwona Łuczków
MIEDZY TRADYCJĄ A INNOWACJĄ, CZYLI WOKÓŁ PROBLEMÓW EKWIWALENCJI TERMINÓW GRAMATYCZNYCH (NA PRZYKŁADZIE WYBRANYCH JĘZYKÓW SŁOWIAŃSKICH).....435

Vera Smole
SMERNICE JEZIKOVNE POLITIKE REPUBLIKE SLOVENIJE – OB ZAKLJUČKU ENOLETNEGA CILJNEGA RAZISKOVALNEGA PROJEKTA.....443

Ljudmil Spasov
PREPJEV(I) PRERADOVIĆEVA PUTNIKA IZ PERA NAJZNAČANIJIH KULTURNIH DJELATNIKA MAKEDONIJE S POČETKA 20. STOLJEĆA –KRSTE MISIRKOVA I DIMITRIJE ČUPOVSKOG.....449

Maria Stryszewska
MACEDOŃSKIE PRZYMIOTNIKI ODRZECZOWNIKOWE Z SUFIKSEM -OB-/EB I ICH EKWIWALENTY W JĘZYKU POLSKIM.....465

Elżbieta Tyszkowska-Kasprzak
ABSURD LINGWISTYCZNY W TWÓRCZOŚCI DANIIŁA CHARMSA I ALEKSANDRA WWIEDIENSKIEGO.....471

Dijana Vlatković
OBRADA KULTURNOOBILJEŽENIH NATUKNICA U HRVATSKO-MAKEDONSKOME RJEČNIKU.....483

СПИСОК НА АВТОРИТЕ.....489

ПРЕДГОВОР

На 15 и на 16 ноември 2017 година се одржа Меѓународната научна конференција „Минатото на јазичниот свет – денес и утре“, која е втора конференција од ваков вид што се организира во рамките на „Отворените денови“ на Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје.

Во темата на минатогодишната конференција се пронајдоа 67 референти од земјава и од странство.

Покрај колегите (19) од Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје, на Конференцијата се пријавија професори од десетина научни, високообразовни и други институции и тоа: од МАНУ, од Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ при УКИМ, од Филолошкиот факултет при Универзитетот „Гоце Делчев“ од Штип, од Универзитетот „Св. Климент Охридски“ од Битола, од Универзитетот на југоисточна Европа од Тетово, од Педагошкиот факултет „Св. Климент Охридски“ од Скопје, од научните институти – од Институтот за фолклор „Марко Цепенков“ и од Институтот за национална историја, а имаше пријава и од Бирото за развој на образованието при Мниситерството за образование и наука на Република Македонија.

Колегите, еминентни професори од странство, беа од 7 земји (наредени по азбучен ред): од Босна и Херцеговина (6 професорки и професори), од Косово (1 професор), од Полска (5 професорки и професори), од Русија (1 професор), од Словенија (1 професорка), од Србија (5 професорки и професори), од Хрватска (2 професорки), односно од десетина градови (наредени по азбучен ред): Белград, Вроцлав, Грац, Загреб, Косовска Митровица, Љубљана, Нови Сад, Перм, Приштина, Сараево.

Во Програмата беа регистрирани 58 наслови на реферати, според чии апстракти може да се види разновидноста на интересот на учесниците. Меѓународниот организациски одбор се обиде да ги групира во три сесии, условно насловени: Сесија 1, Сесија 2 и Сесија 3, кои работеа два дена во просториите на Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје. Од приложените реферати може да се забележи дека се обработени теми од граматиката на македонскиот јазик, од кои во некои е правена споредба со граматиките на други јазици; потоа, теми од лексикологијата и од фразеологијата на македонскиот јазик, од кои некои се контрастивни теми со словенски и со несловенски јазици; теми од историјата и од дијалектологијата на македонскиот јазик одделно и во споредба со други словенски и несловенски јазици; теми од социолингвистиката, психолингвистиката, теми со јазични прашања од преводот итн.

Особено ни беше чест што пред почетокот на работниот дел од Програмата беше промовиран „Хрватско-македонскиот речник“ од авторките Дијана Влатковиќ и проф. д-р Борјана Прошев-Оливер, од страна на професорките д-р Веселинка Лаброска и д-р Лидија Тантуровска (рецензентки на македонската колона од Речникот),

пред широкиот аудиториум, а во пристуство и на хрватската амбасадорка во Република Македонија – Н. Е. Даниела Баришиќ.

Сакаме да ја искажеме нашата голема благодарност до членовите на Меѓународниот организациски одбор и тоа до академикот Ј. Соколовски (Вроцлав) и до професорките и до професорите: д-р Д. Гортан-Премк (Белград), д-р И. Прањковиќ (Загреб), д-р Бр. Тошовиќ (Грац), д-р В. Смоле (Љубљана), д-р Н. Бороникова (Перм), д-р Ст. Станковиќ (К. Митровица/Приштина/Белград), д-р Б. Прошев-Оливер (Загреб), кои активно зедоа учество во подготовките на Меѓународната научна конференција „Минатото на јазичниот свет – денес и утре“ и во подготовките за излегувањето на истоименио Зборник.

Учеството на седумдесетина научни работници/еминентни професори зборува за еден солиден научен проект што успеаја да го организираат членовите од националниот тим на Меѓународниот организациски одбор, 2017 година (во состав од професорките: д-р Лидија Тантуровска, д-р Елена Јованова-Грујовска, д-р Катица Трајкова, д-р Мери Цубалевска, д-р Веселинка Лаброска, д-р Мери Јосифовска и д-р Снежана Петрова-Џамбазова, со морална поддршка од пензионираните професори и професорки: д-р Трајко Стаматоски, д-р Марија Коробар-Белчева, д-р Мито Аргировски, д-р Љубица Станковска, д-р Димка Митева и д-р Стоја Поп-Атанасова).

Покрај презентирањето на нови научни сознанија од македонистиката, од славистиката и од лингвистиката воопшто, имаше и богата научна дискусија, каде што можеа да се слушнат сопствени мислења, се разбира со единствена цел – за унапредување на науката за јазикот воопшто.

За печатење во Зборникот беа приложени 50 реферати од минатогодишната Меѓународна научна конференција „Минатото на јазичниот свет – денес и утре“ за што Меѓународниот организациски одбор им изразува срдечна благодарност на авторите.

Уредувачкиот одбор реши, од практични причини, да ги подреди прилозите во Зборникот според првата буква од презимето на авторите, по азбучен и по абецеден ред.

Забелешка: Сите прилози што се објавуваат во овој Зборник се рецензирани, но сепак, некои констатации, мислења и белешки во нив, Уредувачкиот одбор ги смета за сопствен став на авторите.

Скопје, септември 2018 година

Уредувачки одбор

UDC 821.163.3:811.163.6’255.4
UDC 821.163.6:811.163.3’255.4

Лидија АРИЗАНКОВСКА
Филолошки факултет „Блаже Конески“ – Скопје
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“
Скопје, Македонија

УЛОГАТА НА ПРЕВЕДУВАЧКАТА ДЕЈНОСТ ВО АФИРМАЦИЈА НА МАКЕДОНИСТИКАТА НА РЕЛАЦИЈА МАКЕДОНИЈА – СЛОВЕНИЈА (АКТУЕЛНА СОСТОЈБА И ПЕРСПЕКТИВИ)

Апстракт: Целта е да се претстави преведувачката дејност, особено на книжевните преводи на релација Македонија – Словенија, искуствата низ времето, актуелната состојба и перспективите како еден од начините за афирмација на македонистиката во светот.

Клучни зборови: преведувачка дејност, книжевни преводи, преведување словенечки-македонски/македонски-словенечки, афирмација на македонистиката.

Преведувањето е креативна мисловна активност (Бабицкая и др., 2004, преземено од Голаков 2010) за која преведувачот треба да биде подготвен во секој поглед. Да се земе предвид видот на преводот во самиот чин на преведување претставува мал, но значаен дел од уметноста на преведувањето.

Кога станува збор за книжевно преведување, македонската традиција е доста богата и се врзува со создавањето на старословенскиот јазик, но од периодот на кодификацијата на македонскиот стандарден јазик, 1944, оваа дејност се засилува токму поради потребата од меѓународната афирмација на стандардниот јазик, особено од 50-тите години, кога започнува литературниот плурализам, со што се постигнува и меѓународна афирмација со преводи на голем број јазици во светот, почнувајќи од класиците па сè до современите автори.

Во таа група се јавуваат и низа македонски преведувачи, кои, главно, потекнуваат од книжевната и академската фела (Блаже Конески, Александар Спасов, Георги Сталев Поповски, Бистрица Миркуловска, Гане Тодоровски, Матеја Матевски, Томе Арсовски и др.), на кои словенечката литература им е позната во рамките на јужнословенската, односно, како што во тоа време на заеднички општествен живот се нарекува: книжевност на народите на СФРЈ. Слична е ситуацијата и на словенечката страна, а како преведувачки од словенечки на македонски јазик се среќаваат имињата како: Иван Минати, Вено Тауфер и други, на јавноста познати, афирмирани писатели и професори.

Преведувањето се јавува како мост на меѓусебна заемна почит меѓу народите и нивните јазици и нивната култура, изразени токму преку преводите на делата на

народите кои живеат во таа заедница, во случајов меѓу Македонија и Словенија. Заедничкиот живот и блискоста на културите пренесени на јазикот на другиот народ претставуваат знак на заемна почит и осознавање на културата на другиот.

Овој развој главно го следи чекорот на литературните тенденции во југословенските простори сè до осамостојувањето на Република Македонија и на Република Словенија во 1991 година и се нарекува период на Современа македонска книжевност, односно Современа словенечка книжевност, кој трае сè до денес, период во кој се јавуваат многу плодни автори и преведувачи.

1. Каква е реалната ситуација во однос на преведувачката дејност во периодот од осамостојувањето на Република Македонија и Република Словенија?

1.1. Од осамостојувањето на Република Македонија до денес е засилена преведувачката дејност, барем квантитативно, што не значи дека во целост се работи за квалитетни преводи. Како и сè друго, така и преведувачката дејност е резултат на бројните општествено-политички промени со кои се зафатени државите како Македонија и Словенија, а се дел од глобалните процеси.

Целта на излагањето е да се разгледаат позитивните и негативните искуства во насока на подобрувањето на статусот на преведувачката дејност и статусот на преведувачот во општеството и да се види кои се перспективите во тој поглед како дел од афирмацијата на една култура надвор од сопствените граници, или, со други зборови, што направивме и што треба да направиме?

1.2. За таа цел, а особено кога станува збор за превод на литература од словенечки на македонски јазик, но и обратно, од македонски на словенечки јазик, се поставуваат неколку прашања?

- Колку државата е заинтересирана за превод на литература која во изминатиот период се чувствувала како блиска, односно домашна, а од осамостојувањето станува странска, односно туѓа?
- Кои фактори влијаат?
- Прашањето што значи квалитетен превод?
- Кои лица се јавуваат како преведувачи и што ги мотивира?
- Финансии
- Како државата ја поддржува преведувачката дејност, постојат ли фондови за поддршка?
- Во колкава мера придонесуваат студиските програми по словенечки јазик и книжевност на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ – Скопје при УКИМ по одделни циклуси за развој на преведувачката дејност?
- Кој жанр се преведува и зошто?
- Кој одлучува која литература ќе се преведува?
- Дали постојат податоци за преведена литература?
- Статусот на преведувачот во општеството (дали секој може да биде преведувач, особено книжевен преведувач); како да се подобри состојбата во тој поглед; дали може да се зборува за професија преведувач?)

- Улогата на друштвата на книжевните преведувачи во тоа (од кога датираат и нивната активност)?
- Маркетингот, како еден од инструментите за поддршка на преведувачката дејност. Зошто токму словенечка литература би се преведувала и би се читала, и обратно македонска во Словенија?
- Дали се читаат само т.н. „бестселери“ и т.н. „лесна литература“?

Во тој контекст пренесуваме една од изјавите на словенечка страна:

„Prevajanje iz makedonščine v slovenščino se zadnje čase pojavlja tako v zasebnih kot tudi v političnih in poslovnih krogih. Sodelovanje med obema državama bivše Jugoslavije postaja vedno tesnejše in vedno bolj kakovostno, zato se tudi vedno bolj pojavlja potreba poprevajanju med jezikoma. Morda prevajanje iz makedonščine v slovenščino ni tako pogosto kot obratno, a je lahko zato še toliko bolj zahtevno za prevajalce, saj vaja dela mojstra.“ /info@pravo-prevajanje.si/преземено на 5 ноември 2017/

2. Кои се перспективите, односно, што треба да се направи (позитивни и негативни искуства) во насока на подобрувањето на статусот на преведувачката дејност и статусот на преведувачот во општеството?

„Подобрувањето на положбата на преведувачите и на толкувачите и решавањето на проблемите во преведувачката индустрија, но и создавањето можности за нивна постојана надградба се клучни за евроинтеграциските процеси на Република Македонија“ е еден од заклучоците што може да се извлечат од излагањето на членките на основачкиот одбор на Здружението на преведувачи и толкувачи на Македонија (ЗПРМ),на конференцијата *Европската Унија во XXI век: предизвици и перспективи,* во организација на Македонскиот институт за европски студии и Правниот факултет „Јустинијан I“ од Скопје. /http://mata.mk/mk/2014/05/12/

2.1. Здружението на преведувачи и толкувачи на Македонија (ЗПРМ) е професионално здружение основано во декември 2010 година, во согласност со Законот за граѓански здруженија и фондации, од страна на 10 угледни слободни преведувачи и толкувачи и професори.

Идејата е да се здружат книжевните преведувачи, преводот да помине низ редакција. Лекторите се слабо платени и не се ангажираат, издавачите сакаат евтино да поминат, преводот е „за вчера“, цената е минимално ниска, издавачите сакаат да ги „изнајмат“ „најдобрите“, но минимален да е надоместот за тоа. /https://www.youtube.com/watch?v=zETagV662v4, Дијалози, 10 јуни 2014/.

2.1.1. Што се однесува до Сојузот на литературни преведувачи на РМ, можеме да кажеме дека постои од 1957/58. Неговите активности се сведуваат, главно, на организирање дебати и трибини, како и доделување награди за најдобри книжевни преводи. Сите преведувачи не се членови на Сојузот.

2.1.2. Во однос на изборот на литература која се преведува, историјата покажува дека порано сè што било во наставните програми за учениците во основните и средните училишта се преведувало подеднакво на целата територија на СФРЈ, сè до осамостојувањето на Република Македонија, додека сега не. Сега се преведува, главно,

афирмирана литература во ЕУ. Издавачите остваруваат личен контакт со агенциите за финансирање и со преведувачите и преведувањето станува бизнис.

2.2. Во Република Словенија Друштвото на словенечки книжевни преведувачи претставува здружение на книжевни преведувачи, кое се залага за интересите на книжевните преведувачи и за подобрувањето на преведувачката дејност во Словенија. Има околу 250 членови и секоја година ја доделува Совретовата награда за млад книжевен преведувач, како и Лавриновата диплома, која претставува признание за преведувачки опус од областа на посредувањето на словенечката книжевност на другите народи. Основано е 1953, најпрво како Друштво на преведувачите на Словенија, за подоцна да се покаже потребата од изделување на едно посебно Друштво на стручни преведувачи (подоцна именувано како: Друштво на научни и технички преведувачи). Друштвото на преведувачите, пак, се преименува во Друштво на книжевните преведувачи на Словенија, односно Друштво на словенечките книжевни преведувачи денес.

Кои се неговите цели? Да се грижи за подигнување на нивото на преведувачката работа, како и за самата професија, за обезбедување на подобри работни услови на книжевните преведувачи, како и за нивната надградба од теоретски, историски, социјален и практичен аспект. Целите ги остварува преку организирањето литературни вечери и дебати, стручни средби, предавања и советувања, како и со поттикнувањето студиски престои. Остварува соработка со други културни, образовни и стручни организации и установи во Словенија и во странство; издава свое списание Hieronymus, како и публикации од областа на преведувањето. Доделува награди и е зачленето во Европскиот совет на здруженија на книжевни преведувачи (CEATL-Conseil Européen des Associations de Traducteurs Littéraires)./https://sl.wikipedia.org/wiki/Društvo_slovenskih_književnih_prevajalcev/

2.2.1. Изнесуваме неколку ставови од преведувачи, од коишто голем дел се и книжевни критичари, како и универзитетски професори.

Да се преведе толкав обем на книжевни дела на некои генерации им требало децении, а ние сакаме сè одеднаш да направиме, сметаат некои од искусните македонски преведувачи, мислејќи на проектот „Превод на 1000 стручни, научни книги и учебници од кои се учи на врвните, најдобрите и најреномираните универзитети во САД и Англија, а од областа на правото во Франција и Германија“; како и проектот „Превод на антологии на македонската книжевност на шест странски јазици“, во реализација на Владата на РМ и Министерството за култура. Во проектот посветен на македонската книжевност, како што објавуваат медиумите, се работи за сублимиран приказ на репрезентативен избор од најдоброто од македонските литературни дела кои интегрално беа објавени во едицијата „135 тома македонска книжевност“, а потоа во целост преведени и на англиски јазик. Антологиите на дела од поезија, роман, расказ, драма, есеј, книжевна критика и литература за деца, се објавуваат на француски, германски, шпански, руски, арапски и на кинески јазик./http://vesti.mk/read/news/5920670/2234563/

Потребно е проектирање што треба да се преведе и да се пласира надвор, со цел афирмација на културата. Љубица Арсовска смета дека преведувачите и издавачките куќи реализацијата најчесто ја остваруваат преку личен контакт.

Квалитетот на преведените дела варира, а тоа зависи и од издавачката куќа.

Тие сметаат дека е добро да се јават странски издавачи (или соиздавачи), со тоа се дава поголема тежина на преведеното дело. Да се направат„совршени преводи“ дома и да се бараат соиздавачи од надвор, ако зборуваме за квалитетни преводи.

Кога станува збор за преведено дело, се поставува прашањето дали преводот остварува комуникативна функција, бидејќи преведувачот е посредник на таа интеркултурна, интервременска и интерпросторна комуникација.

Добар превод е тој што не го забележувате, ако нешто не ви оди, тогаш не е добар.

Преведувањето како процес претставува тимска работа, но најважен е преведувачот, да се најде вистинскиот за текстот кој треба да се преведе.

За вистинска афирмација важно е да се избере вистински автор.

Потребно е да се одреди целната група која ќе го „консумира“ делото што се преведува.

2.3. Од осамостојувањето до денес е засилена преведувачката дејност (квантитативно), но денешните преводи се далеку од она што очекуваме и посакуваме да биде, смета Зорица Николовска (http://vesti.mk/read/news/5920670/2234563). Кои се причините? Опкружувањето, условите, кусиот временски период за мал финансиски надомест.

2.3.1. Квалитетен превод значи тимска работа. Покрај улогата на преведувачот, кој зад себе треба да има одличен „бекграунд“, кој е резултат пред сè на извонредна културна надградба, важна е и улогата на лекторот, како и на издавачот, кој го прави изборот (а повеќе фактори влијаат на тоа).

Преведувачот е мајсторот (ако е добар, делото е добро). Самиот се јавува во улога на автор. Понекогаш се чини дека преведувачите се повеќе платени од авторите, е на мислење дел од јавноста. Дали е тоа така? Преведувач на различен јазик, а на исто дело, е различно платен.

2.3.2. На прашањето дали да се прави превод од превод, најчесто одговорот е не.

2.3.3. Кои се предизвиците при преведувањето?

Пред сè културниот контекст како предизвик. Треба да се навлезе во културниот контекст за да се добие квалитетен превод, а тоа не се постигнува преку ноќ, смета Анчевски. Преведувањето не е професија, бидејќи не може да се опстане од преведувачката дејност, како и од професијата автор/писател, особено не во култура која е распослана на овој простор.

2.3.4. Дали преведувањето е професија?

2.4. Мал придонес кон овој прилог е и анкетата направена меѓу читатели во Македонија. (в. Прилог 1)

Прилог 1. АНКЕТА

Возраст на учесникот во анкетата _____

Професија _____

Подвлечете еден од понудените одговори или дополнете:

1. Дали читате странска литература во превод на македонски јазик?
   Да Не

2. Преферирате да читате литература во:
   печатена форма електронска форма

3. Дали сте имале можност досега да прочитате словенечка литература во превод на македонски јазик/македонска литература во превод на словенечки јазик?
   Да Не

4. Наведете еден словенечки автор, чиешто литературно дело сте имале можност да го прочитате во превод на македонски јазик/македонски автор во превод на словенечки.
   _____

5. Какво е вашето познавање на словенечката литература и култура/на македонската литература и култура?
   слабо добро одлично

6. За словенечкиот /македонскиот јазик, литература и култура имате сознание од:
   училиште медиуми
   од меѓусебен контакт со Словенци/Македонци немам сознание

7. Претпочитате да читате:
   литература во оригинал преведена литература

8. Ако треба да бирате која литература би ја читале, би избрале превод од:
   англиски словенечки српски хрватски руски друг јазик

9. На вашиот избор на литература што ќе ја читате најмногу влијаат:
   медиумите кругот на пријатели никој, по сопствен избор

10. Претпочитате да читате:
    проза поезија

11. Од преведена литература претпочитате да читате:
    романи расказипоезија

12. Според вас, што е најтешко да се преведе:
    роман расказ поезија

13. Што значи според вас добар превод?
    _____

14. Што значи според вас добар преведувач?
    _____

15. Дали сметате дека државата изделува доволно средства за превод на литература?
    Да Не

16. Дали сте информирани за изданијата во превод на македонски/на словенечки јазик?
    Да Не

17. Дали во Македонија има добри преводи?
    Да Не Делумно

18. Дали ви е познато дека постои здружение на преведувачи и толкувачи на РМ?
    Да Не

19. Дали сметате дека преведувањето во Македонија е професија од која може да се живее?
    Да Не

20. Дали сметате дека преведувачката дејност, особено преводот на книжевни дела е еден од најдобрите начини за афирмација на јазикот, литературата и културата на еден народ.
    Да Не

21. Наведете неколку предлози со кои би ја подобриле ситуацијата во однос на преведувачката дејност и статусот на преведувачите во Македонија.
    _____

2.4.1. Анализа на анкетниот прашалник

Во анкетата учествуваа вкупно 44 учесници. Учесниците во анкетата се ученици од I–IV година од гимназијата СОУ „Кочо Рацин“ во Свети Николе, студенти од Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ во Скопје, студенти од Филолошкиот факултет при Универзитетот „Гоце Делчев“ во Штип, машински инженери, библиотекари и доктори по општа медицина.

Помладата генерација, па дури и средната генерација е помалку информирана за словенечката литература (истражувањето на словенечка страна го покажа истото). Причината за тоа е неприсуството на словенечки автори во наставните програми за основно и средно образование, како и на македонски автори во наставните програми на словенечка страна. Единствено студентите, особено оние кои студираат на Филолошкиот, односно Филозофскиот факултет знаат нешто повеќе. Читаат малку, и тоа главно преводи од англиски, повеќе во печатена одошто во електронска форма, читаат главно т.н. „бестселери“, што покажува дека маркетингот, односно пропагандата има важна улога, а сето тоа е воедно и дел од т.н. „помодарство“, односно следењето на трендовите или со други зборови да се биде „ин“; или пак воопшто не читаат. Не се ни интересираат многу за литературата, едноставно, само ги прифаќаат информациите онака како што медиумски им се сервираат. Ова ја покажува и важноста на наставниот кадар во пренесувањето на информациите и давањето насоки во интелектуалната надградба на една личност, што секако, подразбира, ако не повеќе, осознавање на сопствената литература и литературата на најблиските народи, а тоа се јужнословенските. Познавањето на сопствената литература е исто така важно во личната афирмација на истата, као и во следењето на активностите на преведувачки план, што е дел од нашата свест и, секако, почитта на сопствениот јазик, литература и култура, кои нашле свое место и во другите култури, изразени преку преведувачката дејност. Оваа генерација не може ниту да појасни што значи добар преведувач.

Повозрасната генерација, пак, сè уште се сеќава на словенечките класици, Прешерн и Цанкар и за словенечката литература и култура знаат од она што го учеле на училиште. Слична е ситуацијата и во Словенија. Една од анкетираните е по професија библиотекарка и вели дека нема ниту листа на преведена литература од словенечки јазик (во тој поглед на словенечката страна ситуацијата е многу подобра); што се однесува до посетеноста на библиотеките, сè помал е бројот на зачленети, особено од помладата генерација. Повеќето од анкетираните се информирани за преводите од англиски јазик, за преводот на македонска литература на други јазици, пак, воопшто.

Во однос на предлозите, средната и повозрасната генерација предлагаат словенечките автори повторно да се најдат во наставните програми, како и македонските во словенечките, и со тоа учениците да се запознаат повеќе со словенечката литература, односно со македонската, како и со обете култури, како дел од јужнословенските, онака како што е тоа засега со светската литература и јазици.

И на крајот, секако, не може да ја изоставиме и моќта на пропагандата во улога на афирмација на јазикот, литературата и културата.

3. Заклучок

Преводите, односно преведувачите им овозможуваат на припадниците на различни култури да се разбираат и да комуницираат меѓу себе. Оттука, се потврдува ставот дека добар преведувач не треба да ги познава само јазиците, туку и културните и социјалните карактеристики.

Преводите овозможуваат почеток, развој и збогатување на книжевностите.Тие ги збогатуваат јазиците, а ја будат и креативноста кај авторите и преведувачите. Преводите влијаат и врз националниот идентитет и самосвест. Може да се каже дека претставуваат еден вид временска машина која нѐ враќа во далечното минато преку преводи на светски познати дела и ни овозможуваат да sирнеме во идинината преку превод на најсовремената литература. Ни овоможуваат патување околу светот и патување низ времето запознавајќи далечни јазици, култури и литератури. Едноставно, преводите овозможуваат единство на целиот човеков род и всушност претставуваат најцврст доказ за историјата и постоењето на нациите, културите и јазиците.

Литература

Аризанковска Лидија. 2007. „Проблеми при преведувањето од македонски на словенечки јазик“, *Зборник од XXXIII Меѓународна научна коференција при меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура* (Охрид, 2006), Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, 57−68.

Арсова-Николиќ Лидија. 1999. *Преведување и практика*. Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“.

Бабицкая Л. Б., Хромова Т. В. 2004. *Учебно-методический комплекс по теории и практике перевода и учебной языковой практике*. Минск.

Baker Mona. 1992. *In other words: A course book on translation*. London: Routledge.

Venuti, Lawrence. 1998. *Strategies of translation*. Преку: M. Baker (Ed.), Encyclopedia of translation studies (240-244). London and New York: Routledge.

Vinay J. Paul & Darbelnet Jean. 2000. *A methodology for translation* (J. C.Sager& M.-J.Hamel, Trans.)

Leppihalme Ritva. 1997. *Culture Bumps: An Empirical Approach to the Translation of Allusions*. Multilingual Matters. 78-132.

https://eprints.ugd.edu.mk/2072/1/Костадин Голаков – Зборник 2010.pdf

/http://mata.mk/mk/2014/05/12/

/info@pravo-prevajanje.si/

/https://sl.wikipedia.org/wiki/Društvo_slovenskih_književnih_prevajalcev/

http://vesti.mk/read/news/5920670/2234563

Извор

https://www.youtube.com/watch?v=zETagV662v4

UDC 811.163.3’367.623.3

Елизабета БАНДИЛОВСКА
Педагошки факултет „Св. Климент Охридски“ – Скопје
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“
Скопје, Македонија

СЕМАНТИЧКО-ДЕРИВАЦИСКАТА СТРУКТУРА НА ОПИСНИТЕ ПРИДАВКИ ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК

Апстракт: Корпусот на описните придавки во македонскиот јазик го сочинуваат помал дел прости, неизведени описни придавки и многу поголем дел изведени, мотивирани придавки, добиени по пат на семантичко варирање – деривација и полисемија. Изведените описни придавки привлекуваат внимание со својата семантичка разновидност во однос на мотивацијата и во однос на оформувањето на значенската интерпретација, односно со неможноста морфолошкото врзување на еден суфикс со една зборообразувачка основа да резултира со една иста семантичка парафраза (спореди: зимно време, зимна облека, зимни посеви). Ова значи дека семантичката идентификација на изведената описна придавка во голема мера зависи од семантичкиот карактер на именката покрај која стои како нејзина определба, што укажува на фактот дека описната придавка семантички се конкретизира во рамките на именската група со воспоставување различни контекстуални врски и во зависност од семантичко-синтаксичката функција што ја врши во реченицата. Предмет на наш интерес се именките како мотивирачка основа за изведување описни придавки што се образувани со суфиксите: **-ест/-ен/-лив/-ав/-овит/-лија**, а одговараат на семантичката парафраза: што личи, покажува сличност со тоа што е именувано со мотивирачката именка.

Клучни зборови: именување, мотивација, сличност, семантичка парафраза.

Корпусот на описните придавки во македонскиот јазик го сочинуваат помал дел прости, неизведени описни придавки и многу поголем дел изведени, мотивирани придавки добиени по пат на семантичко варирање – деривација и полисемија. Изведените описни придавки привлекуваат внимание со својата семантичка разновидност во однос на мотивацијата и во однос на оформувањето на значенската интерпретација, односно со неможноста морфолошкото врзување на еден суфикс со една зборообразувачка основа да резултира со една иста семантичка парафраза (на пример: зимно време, зимна облека, зимни посеви*; о*гнена стихија, огнен блесок, огнени очи). Ова значи дека семантичката идентификација на изведената описна придавка во голема мера зависи од семантичкиот карактер на именката покрај која стои како нејзина определба, што укажува на фактот дека описната придавка семантички се конкретизира во рамките на именската група со воспоставување различни контекстуални врски и во зависност од семантичко-синтаксичката функција

што ја врши во реченицата. На ваков начин можат да се анализираат придавките изведени од: именки, придавки, глаголи и од други зборовни групи, врз основа на препознатливите внатрешни и/или надворешни признаци, најчесто постојани, кои се јавуваат како резултат на воспоставената семантичка врска меѓу двата номинативни поими и кои преминуваат од мотивирачката основа во мотивираниот збор. Исто така, вака изведените описни придавки можат да се групираат според семантичката ознака што се добива како резултат на значенското спојување на одделен суфикс со одделна зборообразувачка основа и притоа да се дефинира семантичката парафраза за колку што е можно повеќе носители на квалификативната семантичка вредност. И, врз основа на веќе изделените општи значења на изведените описни придавки според нивната семантичка структура, да се определи нивната припадност кон определена значенска димензија.

Како модел за една ваква семантичко-дериваciска анализа ја земаме анализата на описните придавки изведени од именки со суфиксот **-ест** за кои како типична или препознатлива се јавува семантичката парафраза – што личи, *што покажува сличност со тоа што е именувано со мотивирачката именка:*

аглест, бадемест, брадавичест, брадест, браздест, брашнест, бумбарест, видрест, виличест, воздушест, волнест, вретенест, главест, гроздест, детинест, дрвенест, ѓерданест, жлездест, забест, зајчест, зебрест, златест, змиест, зрнест, ѕвездест, ѕвончест, инчест, јаболчест, јагодест, јазичест, јајчест, кадифест, канџест, кашест, класест, клопчест, клунест, кожест, копјест, коренест, костурест, крушест, кукест, куклест, ластарест, лисест, лопатест, мајмунест, мрежест, нокшест, опашест, орлест, пенест, прстенест, сабјест, срцест, топчест, чорбест, штрклест; бисерен, верижен, виорен, восочен, гробен, железен, златен, кружен, метален, молскавичен, огнен, свилен, сребрен, челичен; бранлив, восоклив, зоблив, костенлив, криклив; ветерничав, ветричав, виуличав, гасеничав, кашав, крастав, крвав, лелекав, пепелав; брановит, гасовит, жаровит, круговит; бурмалија.

Како што веќе споменавме, во семантичката структура на овие деноминални придавки се среќава признакот на поседување сличност според нешто со тоа што е именувано со именката од основата, на пример: што личи, што има форма на бадем = бадемест; што има форма на бумбар = бумбарест*; што личи на волна = волнест; што* е како грозд = гроздест*; што* е како зебра = зебрест*; што* има форма на јазик = јазичест*; што* е како кадифе = кадифест*; што* има форма, што личи на клун = клунест*; што* е како костур = костурест*; што* личи на мрежа = мрежест*; што* личи на опашка = опашест. Како примарен суфикс за покривање на значенската димензија на сличноста се јавува мошне продуктивниот суфикс –ест, чија продукција се должи на фактот што не само во процесот на номинацијата т.е. именувањата што ги прави човекот во своето опкружување, туку и во опишувањето на поимите и на предметите од опкружувањето како најлесно, најбрзо и најприфатливо средство го користи именувањето според сличноста на нешто што е веќе познато и општоприфатено од страна на јазичниот колектив. Како потврда на овој факт се надоврзува и мислењето

на Б. Марков (1988: 78) дека во македонскиот јазик од секоја именка е можно да се изведе придавка со суфиксот -ест. Појавувањето на признакот на сличноста и на дефинирањето на сличноста во помал или во поголем степен зависат од воспоставената врска меѓу именката што се јавува како мотивирачка основа и зборообразувачкиот формант, а продуцираното семантичко значење може да се разликува во мали, но сепак забележливи структурни елементи. И токму тие семантички елементи го означуваат степенот на сличноста и блискоста во поврзувањето, според општите асоцијативни врски, кои, всушност, и ја предизвикуваат оваа состојба на различности. Речничките дефиниции на придавките, кои го имаат признакот на сличност, покажуваат постоење или присуство на три блиски, но не сосема исти семантички парафрази што се разликуваат според степенот на асоцијативното доживување на сличноста од аспект на говорителот: 1. што има форма, облик на мотивирачката именка; 2. што личи, наликува на мотивирачката именка; 3. што е како мотивирачката именка. Во првиот случај што има форма, облик на мотивирачката именка, семантичката реализација се остварува според сличноста во формата или обликот, односно според надворешниот изглед на именуваниот поим: бумбаресто лице, зрачеста светлина, ѕвончесто здолниште, крушести плодови, прстенести црви. Во вториот случај, што личи, наликува на мотивирачката именка, имаме семантичка реализација според визуелниот впечаток што го создава врз нас именуваниот поим, односно врз основа на нашето асоцијативно доживување на поимот: брадест корен, копјеста ограда, мајмунест човек, мрежести чорапи, опашеста ѕвезда. Третиот случај, што е како мотивирачката именка, претставува семантичка реализација според особините или постапките што се карактеристични за именуваниот поим и кои ни помагаат за полесно дефинирање на новиот поим во процесот на конкретизацијата, односно се работи за споредба заснована врз одделни физички или психички белези на поимот, кои се издвојуваат како единствени, посебни својства способни да предизвикаат нова јазична номинација токму врз основа на нивната посебност: воздушест снег, гроздести цветови, детинесто однесување, златеста коса, кадифест мов, куклесто лице, прашеста материја. Во сите три случаи, ваквите семантички реализации секогаш се јавуваат како резултат на метафора. Како мотивирачки основи за изведување на оваа група деноминални придавки се јавуваат: 1. именки што означуваат животни и растенија и 2. именки што означуваат предмети и поими од секојдневниот живот. Изведените описни придавки, кои, според мотивирачката основа, ѝ припаѓаат на првата група, располагаат со семантичка структура, која од основата го презема само оној дел што може да се искористи за именување врз основа на својствата или особините што ги поседуваат животните или растенијата и кои се карактеристични за нив, па на тој начин стануваат карактеристично обележје и за самиот поим. Во процесот на јазичната идентификација појавената сличност со животното или со растението се изразува според некој надворешен дел, внатрешна особина или начин на однесување и може да биде карактеристично обележје не само за човекот, туку и за некој предмет или друг поим, на пример: дрвенесто е тоа што е тврдо како дрво, ластарест го нарекуваме тој што е висок и слаб како ластар, лисест е човекот чија

брада или коса е со црвеникава боја како на лисица, зрнесто е што е во облик на зрна, полжавесто е што има форма или особини на полжав. Изведените описни придавки, кои според мотивирачката основа ѝ припаѓаат на втората група, именувањето во процесот на јазичната идентификација го остваруваат врз основа на сличноста според надворешниот изглед, обично формата или бојата, на пример, брашнест = што личи или што е како брашно, јајчест = што има форма на јајце, коцкест = што има облик на коцка, маслинест = што има боја на маслинка, пенест = што личи или што е како пена.

Повеќезначноста на суфиксот *-ест* излегува и надвор од припадноста на семантичката димензија на сличноста, поврзувајќи се со други значења и со други суфикси. Овде ќе наведеме уште две семантички парафрази: 1. што го има, го поседува во засилена, изразита мера или во повисок степен тоа што е именувано или својството на тоа што е именувано со мотивирачката именка: веѓест, влакнест, градест, гривест, грлест, гушест, забест, јазлест ковчест, ноктест, ушлест; 2. што го има, го поседува она што е именувано со мотивирачката именка: брадест, дамчест, дупчест, карпест, месест, опашест. Во најголем број случаи едно од овие значење се јавува како второ значење во семантичката структура на изведените описни придавки со суфиксот -ест покрај основното значење за именување на сличноста со именката од мотивирачката основа.

Покривањето на значенскиот простор на сличноста, исто така, го носи признакот на поливалентност што значи дека овде може да се сретнат и описни придавки изведени со други суфикси. Особено интересен е суфиксот -ен со кој, всушност, се образуваат материјални или односни придавки кои ја остваруваат припадноста кон групата на описните придавки по пат на метафора и со помош на вторична семантичка мотивација, а реализираните семантички содржини имаат статус на вторични преносни значења. Семантичката реализација на признакот на сличноста е заснована врз едно од својствата на мотивирачкиот поим што е издвоено и е прифатено од јазичниот колектив како посебна јазична ознака со нова номинативна вредност: бисерни се забите што се бели како бисер; восочна е светлината што е жолта како восок; железен е човекот што е јак, силен како железо; златна е косата што свети како злато; огнен е блесокот што има црвена боја како оган итн.

На крајот, како заклучок го изнесуваме нашето мислење за заемната поврзаност и испреплетеноста на семантичкото и на дериваciското во покривањето на одделна семантичка димензија, без можност за строго поставени граматички и/или семантички рамки.

Литература

Андријевска, Наталија. 2009. Зборообразувањето во Крнинскиот дамаскин. Скопје: ИМЈ „Крсте Мисирков“.

Бандиловска-Ралповска, Елизабета. 2016. Парадигматските односи кај описните придавки во македонскиот јазик. Скопје: ИМЈ „Крсте Мисирков“.

Велева, Славица. 2006. Тенденции во зборообразувањето во македонскиот јазик. Скопје.

Велковска, Снежана. 1995. Цртички за јазикот. Скопје: Моби арт.

Вътов, Върбан. 1998. Лексикология на българския език. Велико Търново.

Гортан-Премк, Даринка. 1997. Полисемија и организација лексичког система у српскоме језику. Београд: Институт за српски језик – САНУ.

Драгићевић, Рајна. 2001. Придеви са значењем људских особина у савременом српском језику (творбена и семантичка анализа). Београд: Институт за српски језик – САНУ.

Драгићевић, Рајна. 2007. Лексикологија српског језика. Београд: Завод за уџбенике.

Киш, Маријана. 2005. Морфолошката структура на придавките во македонскиот литературен и дијалектен јазик. Скопје: ИМЈ „Крсте Мисирков“.

Конески, Блаже. 1976. Граматика на македонскиот литературен јазик. Скопје: Просветно дело.

Конески, Кирил. 2003. Зборообразувањето во современиот македонски јазик. Скопје: Филолошки факултет „Блаже Конески“.

Корубин, Благоја. 1990. На македонско-граматички теми. Скопје: ИМЈ „Крсте Мисирков“.

Макаријоска Лилјана. 2009. Студии од историското зборообразување. Скопје: ИМЈ „Крсте Мисирков“.

Марков, Борис. 1988. Образување на придавките во македонскиот јазик. Скопје: Огледало.

Спасов, Људмил. 1984. Глаголската придавка како кондензатор. Литературен збор 2, Скопје, 17–20.

Толковен речник на македонскиот јазик. Ред. Кирил Конески, I–VI. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, 2003–2014.

UDC 811.163.3’367.622

Жарко С. БОШЊАКОВИЋ
Филозофски факултет
Универзитет у Новом Саду
Нови Сад, Србија

Гордана Р. ШТАСНИ
Филозофски факултет
Универзитет у Новом Саду
Нови Сад, Србија

ПЕРСОНАЛНЕ АТРИБУТИВНЕ ИМЕНИЦЕ МОТИВИСАНЕ СОМАТИЗМИМА У МАКЕДОНСКОМ ЈЕЗИКУ[1]

Апстракт: Во трудот се анализираат персонални атрибутивни именки мотивирани со соматизми во македонскиот јазик. Авторот утврдува: а) инвентар на мотивни соматизми, б) зборообразувачки модели, в) зборообразувачки форманти, г) семантика на деривати и нивна обработка во речници на македонскиот јазик (РМЈСХТ, ТРМЈ и РМЈ). Соматизми со најголема деривација се: *ѓлава* (20), *ѓаз* (7), *ѓрпка* (6), *кожа* (4), *меше* (4), *ум* (4), *нос* (3), *уво* (3), *заб* (2), *образ* (2), *душа* (2), *жила* (2), *мрсул* (2), *врат*, *шија*, *ѓуша*, ’*рбет*, *крак*, *брада* (по еден дериват). Најчест зборообразувачки модел е Ио + суфикс (*врат-ло*, *заб-ло*, *ѓаз-ла*, *ѓлав-ча*) или По + суфикс (*ѓрбав-ец*, *ѓрбав-ка*, *ѓрбав-ко*; *дебелоѓлав-ец*, *вртоѓлав-ец*, *кривонос-ец*). Исто така се забележени и префиксално-суфиксални модели: Префикс + Ио + суфикс (*бездушник*, *бездушница*, *безобразник*, *безумник*) и сложено-суфиксални деривати по модел По + о + Ио + суфикс (*дебелокожец*, *црвенокожец*). Анализата ќе ни покаже дека најпродуктивни суфикси се следниве: *-ец* (13), *-ло* (7), *-ла* (6), *-ник* (6), *-ница* (5), *-ка* (4), *-ар*, *-ко*, *-ле*, *-е*, *-ø* (по три), *-уч*, *-уш*, *-ија*, *-тар*, *-ешина*, *-ица*, *-атор* (по еден). Арибутивните именки се обично еднозначни. Им одговараат следните лексикографски интерпретации: а) македонски (*ѓлавуш → буџа*, *функционер*, *директор*) и српски синоними (*ѓлавуш → ѓлавоња*, *ѓлаваш*), б) конгруентна атрибутска синтагма (*безумник/безумница → безумно лице*), в) неконгруентна атрибутска синтагма (*ѓазла → лице со ѓолем ѓаз*), г) односна реченица (*врат ло → тој што има дебел врат*; *дебелоѓлавец → тој што е дебелоѓлав*, *што тешко сфаќа*, *прифаќа*, *што тешко разбира што му се зборува*). Врз основа на номинациона реализација, најголем е бројот на деривати што се однесуваат на изглед, поретко на карактер или на интелект на денотатот. Сите овие персонални атрибутивни именки се дел од неформален или разговорен стил и имаат негативна конотација, што е означено со маркери: пејоративно), иронично), грубо, застарено.

Клучни зборови: соматизми, персонални атрибутивни именки, деривација, македонски јазик.

[1] Рад је настао у оквиру два пројекта: Дијалектолошка истраживања српског језичког простора (178020) и Стандардни српски језик: синтаксичка, семантичка и прагматичка истраживања (178004), која у целини финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

Увод. Предмет овога рада су персоналне атрибутивне именице мотивисане соматизмима у македонском језику. Иако ове именице спадају у категорију заједничких именица, оне се од њих разликују по томе што именују лица са неком маркантном особином која је обично условљена изгледом одређеног дела тела, његовом величином, обликом, дебљином, дужином и сл. За све атрибутивне именице констатована је „голема семантичка нерегуларност, што подразумева да и „кога се образуваат од ист тип, тие се семантички неединствени; нивното реално значење не може да се претпостави, да се изведе од зборообразувачката структура“. Међутим, понекад „одделни атрибутивни називи прават мали, ограничени семантички групи во кои дериватите се изведени со формант што упатува на ограничена класа предмети, на пример: припадник на една раса – *белец*, *црнец*...“ (К. Конески 2003: 54).

Наш задатак је да утврдимо: а) инвентар мотивних соматизама и њихову продуктивност у деривацији атрибутивних персоналних именица; б) творбене моделе; в) творбене форманте; г) семантику деривата и начин њихове обраде у речницима македонског језика.

С обзиром на то да су у српском језику обављена већа системска истраживања атрибутивних именица мотивисаних соматизмима,[2] желели смо да сагледамо статус ових именица и у македонском лексичком систему и лексикографској пракси. Атрибутивним именицама су се у македонском језику углавном бавили дериватолози у својим студијама: Марков 1979, Б. Конески 1982: 288–292, К. Конески 2003: 54–59, Велева 2006: 99–113, Јованова-Грујовска 2012.

Будући да су нам били недоступни дијалекатски речници, који би сигурно показали богатију деривацију ових именица, као што је то случај у српском језику (Штасни – Бошњаковић 2018), ми смо грађу ексцерпирали из следећих речника стандардног македонског језика, у којима је забележен приличан број лексема са ознаком дијалекатско, разговорно, неформално и сл.[3]

Грађа је забележена из следећих речника:

Речник на македонскиот јазик со српскохрватски толкувања. Ред. Б. Конески, I–III. Скопје, 1961–1966. (РМЈСХТ);

Толковен речник на македонскиот јазик. Ред. К. Конески, I–VI. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, 2003–2014. (ТРМЈ);

Речник на македонскиот јазик. Автор Зозе Мургоски, Прво издание, Скопје: Култура, 2005. (РМЈ);

Речник на македонската народна поезија. Том I. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, 1983 (РМНП).

[2] Персоналним атрибутивним именицама у српском језику бавило се више аутора: Штасни (2007, 2013, 2016), Штрбац и Штасни (2017), Ајџановић (2007), Штасни и Бошњаковић (2018 у штампи), Бошњаковић и Штасни (2018 у штампи).

[3] Такође, желимо да напоменемо да смо прегледали књигу Т*екстови од дијалектите на македонскиот јазик* (аутор Божидар Видоески) Скопје 2000, и да смо у њој забележили само неколико персоналних атрибутивних именица мотивисаних соматизмима: *ќел'авко* (стр. 211), *токмоглавци* (211), *главатар* (252), *ќелешат* (295). Овако мали број примера у изузетно великом корпусу (438) резултат је дијалекатске праксе да се бележе углавном канонизовани текстови.

У нашем, истина, ограниченом корпусу посведочени су следећи мотивни соматизми: а) називи за видљиве делове тела: холоним *глава* са меронимима *врат*/*шија*/*гуша*, *образ*, *нос*, *уво*, *заб*, *брада*; називи за остале делове: *кожа*, *крак*, *меше* (ср. р. неформ. ‘стомак’), *газ*; б) назив за израслину: *грпка*; в) називи за унутрашње делове: ’*рбет*, *жила*; в) апстрактни појмови: *ум* и г) назив за телесну излучевину – *мрсул*. Дакле, највише је мотивних соматизама везаних за холоним *глава* са њеним меронимима, што не изненађује будући да је он најчешћи објекат наше перцепције у току комуникације (Вељковић Станковић 2016: 330). Наведени соматизми немају исту продуктивност у мотивацији персоналних атрибутивних именица. Разврстаћемо их према броју деривата у којима они представљају мотивну основу: *глава* (20), *газ* (7), *грпка* (6), *кожа* (4), *меше* (4), *ум* (4), *нос* (3), *уво* (3), *душа* (2), *образ* (2), *жила* (2), *заб* (2), *мрсул* (2), *брада* (1), *врат* (1), *гуша* (1), *крак* (1), ’*рбет* (1), *шија* (1). Углавном ћемо их овим редом и анализирати, осим када семантички (*врат*, *шија*, *гуша*) или творбени модели (*бездушник*, *безобразник*, *безумник*, *без’рбетник*) намећу другачији редослед.

Анализа грађе. У раду је примењена семантичко-деривациона анализа на основу које се издвајају основни творбени модели и форманти који учествују у деривацији именица овог типа. На основу номинационог значења персоналних атрибутивних именица, оне су према семантичким критеријумима сврстане у одређене домене, тј. шире категоријалне семантичке скупине, као што су изглед, карактер и интелект. Такође су на основу њихове примарне реализације изведени и основни модели, којима су оне формализоване у лексикографским интерпретацијама.

Глава (20). Персоналне атрибутивне именице мотивисане лексемом *глава* припадају различитим семантичким доменима. Један од најпримарнијих, тј. лако уочљив, јесте изглед денотата, и то на основу семантичке компоненте којим се саопштава величина соматизма. Тако је особа с великом главом именована следећим атрибутивним именицама: *главе*, *главуч*, *главуш*, *главушија.*

Прва, *главе*, забележена је само у РМЈСХТ, што значи да се повлачи из употребе, јер је потискује лексема *главуш*, на коју је аутори речника и упућују. На српски је преведена лексемама *главоња* и *главаш*. Као и већина персоналних атрибутивних именица, и она припада неформалном или разговорном стилу. Ова лексема је првостепени дериват изведена суфиксом *-е*, који је примарно суфикс за творбу деминутива, а у овом случају има аугментативно значење, што не мора бити необично код атрибутивних именица (Конески К. 2003: 54).

Другу, *главуч*, налазимо у сва три речника, при чему је у РМЈСХТ њено значење дато под лексемом *главуш* ‘главоња и главаш’, док се у друга два уз примарно пејоративно значење ‘човек со голема глава’, које је одлика неформалног стила, наводи и секундарно иронично ‘Човек на висока позиција, функционер, директор’ (ТРМЈ) и ‘богат или влијателен човек; буџа’ (РМЈ). Дакле, ова лексема припада домену изгледа и социјалног статуса. Што се тиче лексикографских интерпретација, видимо да

се оне своде: а) на синониме у македонском (*ѓлавуш*; *буџа*, *функционер*, *директор*) и српском (*ѓлавоња*, *ѓлаваш*); б) на конгруентне атрибутске синтагме (*богат или влијателен човек*); в) на неконгруентне атрибутске синтагме у којима је друга именица (пост)модификатор[4] прве, при чему је праћена обавезном одредбом, јер би без ње именска група била бесмислена (*Човек со ѓолема ѓлава*). У парафрази је забележена и именска група *Човек на висока позиција*, значење које се развило под утицајем метафоричне просторне асоцијације. И овај дериват је првог степена изведен суфиксом *-уч*, који у консултованој литератури нисмо нашли.

За трећу лексему *ѓлавуш*, можемо констатовати да је РМЈСХТ узима као главну у низу синонима, док се у ТРМЈ њено значење наводи под лексемом *ѓлавуч*. У РМЈ ова лексема није регистрована, што сугерише и на њену архаичност, поред погрдног значења (Јованова-Грујовска 2012: 68).

Четврта лексема, *ѓлавушија*, јавља се само у два речника (РМЈСХТ и РМНП), при чему у првом има два значења 1. дијал. ʻглавешина, главарʼ и 2. арх. ʻстарешина групе печалбара и сл.ʼ, а у другом припада домену изгледа будући да значи ʻчовек со голема главаʼ. Можемо закључити да је њена употреба била везана за одређену територију и да се јавља у народној поезији. Данас је она архаична, тј. не користи се више, те је новији речници не бележе. У лексикографској интерпретацији упућује се на синонимну реч (*ѓлавешина*), али се она дефинише и (не)конгруентном атрибутском синтагмом (*човек со ѓолема ѓлава*, *ѓлават човек*).

Са творбеног аспекта она се може уврстити у другостепене деривате *ѓлавуш- + -ија*, што не би било необично будући да се на првостепене деривате са суфиксом *-уш* може додати и деминутивни суфикс *-ко* (*мекушко*) (Јованова-Грујовска 2012: 68).

Домену изгледа, али и узраста, припада лексема *белоѓлавец*. Боја косе[5] у вези је са узрастом денотата, на шта указују дефиниције различитог типа: а) синонимне (*белоѓлавац*, *старац* у РМЈСХТ; *старец* у ТРМЈ); б) (не)конгруентне атрибутске синтагме (*човек со бела ѓлава*; *стар човек* у РМЈ) и в) односна реченица (*тој што е белоѓлав*, *побелен* у ТРМЈ). Лексема има фигуративну употребу (РМЈСХТ). Ова персонална атрибутивна именица настала је суфиксалном деривацијом у којој је суфикс *-ец* везан за сложену основу квалитативног придева *белоѓлав*.

Следећим персоналним атрибутивним именицама: *празноглавец*, *тапоглавец*, *дебелоглавец*, *вртоглавец*, *тврдоглавец* углавном се указује на ограничен интелект и лош карактер денотата. Тако је *празноглавец*[6] ʻтој што е глупав, умствено ограничен,

[4] Овај термин је употребљен у објашњавању адноминалних конструкција, тј. именских група зависних од имена, при чему се њима могу изразити различити падежни односи, нпр. посесија, што је случај у овом примеру (Минова-Ѓуркова 1994: 109).

[5] Са сличним значењем ʻиме за сосема рус човекʼ (ТРМЈ) и ʻлице со руса косаʼ (РМЈ) забележена је и персонална атрибутивна именица *белчо* која у основи нема соматизам. У (РМЈСХТ) срећу се два творбена деривата *белче* и *белчо*, али са назнаком да је то примарно ʻиме за домашно животно, од машки пол, ако е бело или за сосем рус човекʼ, што одговара срп. ʻбелоњаʼ.

[6] Персоналном атрибутивном именицом шупливец, без мотивног соматизма (*ѓлава*), означен је ʻпразноглав човекʼ (РМЈ).

празноглав човек' (ТРМЈ), а *тапоглавец*[7] 'тапоглаво лице', тј. лице што тешко сфаќа' (РМЈ). Видимо да су лексиколошке интерпретације формализоване односном реченицом или конгруентном атрибутском синтагмом, а у РМЈСХТ дат је низ творбених синонима у српском – *тупоглавац*, *тупан*, *тупоња*.

Тако је *дебелоглавец* у преносном смислу 'Тој што е дебелоглав, што тешко сфаќа, прифаќа, што тешко разбира што му се зборува' (ТРМЈ). У наведеној дефиницији налазимо и елементе који указују на карактер денотата будући да мотивни придев *дебелоглав* има значење 'тврдоглав или своеглав'. Лексикографска интерпретација је реализована односним реченицама (тој што е X, X је мотивни придев).

Двема персоналним атрибутивним именицама је изразито указано на лош карактер човека. Првом, *вртоглавец*, означено је 'непостојано лице, превртливец' (ТРМЈ), а другом, *тврдоглавец*, 'тврдоглав човек, тврдоглавац' (РМЈСХТ; ТРМЈ; РМЈ). Њихова појмовна вредност формализована је конгруентном атрибутском синтагмом и синонимом. Све ове именице: *празноглавец*, *тапоглавец*, *дебелоглавец*, *вртоглавец*, *тврдоглавец* у основи имају сложен квалитативни придев и суфикс *-ец*, те их можемо сматрати првостепеним дериватима.

Један број именица мотивисан соматизмом *глава* – *главар*, *главатар*, *главатарка*, *главешина* има особине и nomina agentis и nomina attributiva, будући да их можемо парафразирати као *онај који чини нешто* и *онај који је*. Тако је *главатар* 'водач, предводник' (РМЈ), али и 'Човек што е главен во некоја заједница, општество' (ТРМЈ); *главешина* 1. 'одговорна или важна личност, главар, глава' 2. пејс. 'предводник на криминалци, крадци, итн.; ороводец' (РМЈ).

Лексема *глава* у значењу 5. 'одговорна личност, водач, директор, старешина, раководител' (РМЈ, ТРМЈ) синонимна је са именицама *главар*, *главатар* и *главатарка*, *главешина*, при чему се *главар* дефинише и упућује на *главатар*, који у РМЈ носи ознаку застарело. У лексикографским интерпретацијама налазе се и други синоними – *предводник* и *поглавар*. У дефиницијама лексеме *главешина* уочљива је и промена културног садржаја. Данас је архаично значење 'старешина групе печалбара' (РМЈСХТ), али не и 'предводник на криминалци, крадци'. Анализиране именице представљају деривате различитог степена – првостепене (*глав-ар*, *глав-ешина*), другостепене (*глават-ар*) и деривате трећег степена (0 *глава* → 1 *глав-ат* → 2 *глават-ар* → 3 *главатар-ка*).

Именице *главорез* и *главосек* су синонимне и свакако припадају групи nomina agentis, али у неким црногорским говорима оне могу бити и nomina attributiva будући да именују јунака, храброг човека, који је у борби посекао много глава. Истина, и џелат и крвник се одликују посебним карактером када могу да обављају свој посао. У семантичкој парафрази јављају се синоними: *џелат*, *касап*(*ин*), *крвник*. Обе лексеме су настале сложено-суфиксалном творбом по моделу Ио + о + Го + -ø.

Именице *самоглавец*, *самоглавица*, *самоглавник*, *самоглавница* припадају атрибутивним именицама будући да су синонимне са именицом *самец*, преко које су и

[7] Персоналном атрибутивном именицом тапчо, која нема као мотивну реч соматизам, у неформалном стилу означен је 'глупав, несмасен, или неснаодлив човек' (РМЈ).

дефинисане (ТРМЈ). Поред ове дефиниције, у РМЈСХТ, оне су објашњене српским преводним еквивалентом *самоглавац* и односном реченицом ‘човек што останал наполно сам, без жена и деца’. Све оне носе ознаку застарело (ТРМЈ) и неформално (РМЈ). Деривиране су суфиксима *-ец*, *-ица*, *-ник* и *-ница*, а у основи им је сложени придев *самоглав*.

Газ (7). Соматизам *газ* је мотивна лексема у неколико персоналних атрибутивних именица чија значења припадају првенствено домену изгледа, али и карактера. У оквиру домена изгледа релевантне су следеће семантичке компоненте: а) величина соматизма: *газла* ‘гузата жена’ (РМЈСХТ), ‘лице со голем газ’ (РМЈ), *газло* ‘Маж/лице со голем газ’(ТРМЈ; РМЈ), ‘гузоња’ (РМЈСХТ); б) дебљина: *дебелогазец* ‘Тој што е дебелогазест [< што има дебел задник] (ТРМЈ)’; в) боја: *белогазец* ‘Тој што е со бел газ; со бели бедра’ (ТРМЈ) и г) облик: *газе* ‘задник или сексуално привлечна девојка или жена: *добро газе* (РМЈ)’. На карактер се односе следеће персоналне атрибутивне именице, и то углавном у својој секундарној реализацији: *газла* 2. фиг. ‘лењивица’ (РМЈСХТ) и *газло* 2. ‘мрзливец’ (ТРМЈ); *газар* ‘гузичар, педераст, хомосексуалац’ (РМЈСТ).

Видимо да се лексикографске интерпретације своде на синониме (*мрзливец*), (не)конгруентне атрибутске синтагме (*гузата жена*; *маж/лице со голем газ*) и односне реченице (*Тој што е дебелогазест*). Све оне припадају неформалном стилу, тј. део су разговорног језика и сленга и претежно имају грубо, вулгарно и пејоративно значење.

На деровационом плану то су углавном првостепени деривати који у основи имају именицу *газ* и суфиксе *-ар*, *-е*, *-ла*, *-ле*, *-ло*. Иако је *-ар* примарно агентивни суфикс, он се јавља и код оних именица које имају склоност да развијају атрибутивно значење (Велева 2006: 106). Суфикси *-ло* и *-ле* се јављају напоредо, имају ограничену функционалност и изражавају негативан став према денотату (Велева 2006: 105–106). Суфикс *-е* има примарно деминутивно значење.

Грпка (6). Све персоналне атрибутивне именице мотивисане лексемом *грпка* припадају појмовном домену изгледа, што се јасно види из дефиниција које су различитог типа. У РМЈСХТ наводе се српски синонимски еквиваленти – *грбоња*, *грбо*, *грбавко*, а у осталим (не)конгруентне атрибутске синтагме – *грбав човек*; *човек со грпка* и односна реченица – *Тој што е грбав*.

Ове именице представљају првостепене (*грб-е*, *грб-ло*, *грб-ла*) и другостепене деривате (*грбав-ец*, *грбав-ко*, *грбав-ка*). Видимо да су за именску основу везани суфикси *-е*, *-ло* и *-ла*, а за придевску *-ец*, *-ко*, *-ка*, што је констатовано и у ранијим истраживањима (Велева 2006: 101, 105–106).

Све оне припадају разговорном језику и имају пејоративно значење.

Кожа (4). Овај соматизам се јавља у сложено-суфиксалним дериватима типа По + о + Ио + суфикс (*-ец*) – *дебелокожец*, *црвенокожец*, *црнокожец*) или Ио + о + Го + суфикс (*-ø*) (*кожодер*).

Лексема *дебелокожец* је зоолошки термин, али у пренесеном и пејоративном значењу и персонална атрибутивна именица са значењем ʻбесчуствителен/дебелокожен човекʼ, тј. онај што е ʻнечувствителен на критика и прекорʼ (ТРМЈ, РМЈ). С обзиром на ово значење, она припада домену карактера. У првом речнику је примарно зоолошко значење, а у другом пренесено и пејоративно.

Лексеме *црнокожец* и *црвенокожец* су атрибутивне именице, али и ктетици. Прву не бележе речници, а наводи је Велева (2006: 110). Друга има два значења. Примарно, ʻлице/човек со црвеникава/црвена кожаʼ; ʻТој што има црвеникава кожаʼ (РМЈСХТ, РМЈ, ТРМЈ) и секундарно ʻлице од индијанско племе со црвеникава боја на кожатаʼ (РМЈСХТ); ʻПрипадник на црвена расаʼ; ʻИндијанецʼ (ТРМЈ); ʻсеверноамерикански Индијанецʼ (РМЈ). Скоро у свим дефиницијама истиче се боја коже, што ову персоналну атрибутивну именицу везује за домен изгледа денотата. Лексикографске интерпретације ових именица су формализоване (не)конгруентним атрибутским синтагмама или односном реченицом.

Лексема *кожодер* је примарно nomina agentis ʻЛице што дере кожа на животни, на добиток; дерачʼ, али се својим секундарним, пренесеним значењем ʻТој што наплатува повеќе, што пљачка; дерачʼ (ТРМЈ) приближава атрибутивним именицама пошто показује сталну црту карактера денотата. Њена дефиниција је сведена на односне реченице и синоним.

Меше (4). Персоналне атрибутивне именице са мотивном основом *меш-* су првостепени деривати изведени уобичајеним суфиксима *-ле*, *-ло*, *-ко* (*мешле*, *мешло*, *мешко*). Оне имају пејоративно значење, које настаје удруживањем семантичког садржаја мотивне речи и суфикса. Сврставају се у домен изгледа ʻмешлест човекʼ (РМЈ), ʻтрбоњаʼ (РМЈСХТ), а припадају разговорном језику. У народној поезији је забележена једна сложеница *гол-о-меше* у функцији имена дечака-јунака (РМЈСХТ).

Нос (3). Персоналне атрибутивне именице са мотивном основом *нос* представљају првостепене деривате изведене суфиксима *-ло*, *-ла* (*носло*, *носла*). Суфикс *-ле* са овом основом има деминутивно значење *носле* в. *носе* [дем од нос ʻносићʼ] (РМЈСХТ). Оне имају пејоративно значење и односе се на изглед денотата, који је индукован компонентом величине мотивног соматизма ʻнослесто лицеʼ [< *нослести* ʻшто има голем носʼ] (РМЈ). Само је једна атрибутивна именица *кривоносец* настала сложено-суфиксалном деривацијом, по моделу По + о + Ио + -ец (Велева 2006: 110).

Уво (3). Персоналне атрибутивне именице са именским кореном *уш-* (<*ух-*) представљају првостепене деривате изведене уобичајеним суфиксима *-ло*, *-ле*, *-ла* (*ушло*, *ушле*, *ушла*). Преко димензија једног дела главе, а по принципу синегдохе, одређује се изглед денотата ʻушлесто лицеʼ (РМЈ); ʻонај/тој што има големи ушиʼ (РМЈСХТ,

ТРМЈ). Њихове дефиниције су дате у виду конгруентних атрибутских синтагми, односне реченице и синонима – *увоња* (РМЈСХТ).

Заб (2). Идентични суфикси се користе и за творбу првостепених деривата од именице *заб* (*заб-ла*, *заб-ло*). На основу свог примарног значења ‘зубат човек’ (РМЈСХТ); ‘Тој што има големи заби’ (ТРМЈ); ‘лице со големи, многу, или испакнати заби’ (РМЈ), ове персоналне атрибутивне именице припадају домену изгледа. Њихове лексикографске интерпретације су на нивоу (не)конгруентних атрибутских синтагми и односних реченица. Такође, оне су део разговорног језика. Само у РМЈСХТ дата су и два фигуративна значења ‘заједљивац’ ‘брбљивац’, која припадају домену карактера денотата.

Душа (2), **образ** (2), **ум** (4), **’рбет** (1). Ове четири лексеме смо објединили у једну целину с обзиром на сличан степен продуктивности у деривацији атрибутивних именица, али и према њиховом творбеном моделу. Наиме, оне су мотивациона основа у префиксално-суфиксалном творби типа: преф. (*без*) + Ио (*душа*, *образ*, *ум*, *’рбет*) + суфикс (*-ник*, *-ница*): *бездушник* ‘бездушник’ (РМЈСХТ); ‘Тој што е бездушен, нечовек’. (ТРМЈ); *бездушник* м. *бездушница* ж. ‘бездушна личност’ (РМЈ); *безобразник* ‘безобразник’ (РМЈСХТ); ‘Тој што е безобразен, бесрамник.’ (ТРМЈ); *безобразник* м. *безобразница* ж. ‘безобразно лице’ (РМЈ); *безумник* ‘безумник’ (РМЈСХТ); ‘Тој што е безумен, лудак.’ (ТРМЈ); *безумник* м. *безумница* ж ‘безумно лице’ (РМЈ). Из дефиниција, које су обично синоними (*бездушник*, *нечовек*; *безобразник*, *бесрамник*; *безумник*, *лудак*), конгруентне атрибутске синтагме (*бездушна личност*; *безобразно лице*; *безумно лице*) или односне реченице типа *Тој што е без...*, види се да наведене персоналне атрибутске синтагме припадају домену карактера денотата, и то оној негативној црти.

Лексема *без’рбетник/безрбетник* примарно је зоолошки термин ‘Вид животни коишто се без ’рбет и без скелет, спрот. ’рбетник’ (ТРМЈ); ‘животно без ’рбет’ (РМЈ), а у пренесеном и пејоративном значењу она је персонална атрибутска именица која припада домену карактера, и то оног лошег ‘Тој што нема сопствено убедување, свој став, некарактерен човек.’ (ТРМЈ); ‘човек без сопствен став или мислење’ (РМЈ).

Лексема *ум* послужила је као мотивациона основа и у творби првостепених суфиксалних деривата: *умник* ‘умен човек’; ‘умник, паметник’ (РМЈСХТ); старомодно ‘умен човек’ (РМЈ); *умница* ‘умна жена’; ‘паметница’ (РМЈСХТ); старомодно ‘жена-умник’ (РМЈ), чије се примарно значење доводи у везу са интелектом денотата. Њихове дефиниције се своде: а) на синониме – *паметник* и *паметница*, б) на конгруентне атрибутске синтагме – *умен човек* и *умна жена*, в) као и на атрибутивну сложеницу *жена-умник* у којој су две именице послужиле као мотивирајућа основа, што је модел који је постојао и раније (*тавче-гравче*), али и који се данас шири нарочито у уметничко-књижевном стилу (Велева 2006: 112–113).

Лексема *умник* има и терминолошко анатомско значење ‘умњак’ (РМЈСХТ); ‘секој еден од четирите најкрајни моларни заби што об. никнат по 20-тата година’ (РМЈ),

при чему је оно у РМЈСХТ дато као друго по реду, а у РМЈ као примарно, док су у ТРМЈ дате две одреднице са цифрама у експоненту.

Жила (2). Лексема *жила*[1] својим примарним анатомским значењем ‘цврсто влакнесто ткиво во облик на врвка што го поврзува мускулот за коските’ (РМЈ) послужила је као мотивна основа за првостепени дериват *жил-ашор* ‘здодевен човек’ (РМЈ), али и као основа за придев *жилав* од којег је добијен другостепени дериват *жилав-ка* ‘исклучително здодевно лице’ (РМЈ). Лексикографска интерпретација је сведена на конгруентску атрибутску синтагму са интензификатором (*исклучишелно* здодевно лице). Значење је пејоративно и у вези је са карактером денотата. Такође, оно је одлика сленга. Остала значења су терминолошка (в. у Речнику уз рад).

Мрсул (2). Именица *мрсул*, поред свог примарног ‘лигава супстанца што се лачи низ носот’, има и пејоративно значење ‘мрсулко’ (РМЈ). Од ње су суфиксима *-ко* и *-ка* добијени првостепени деривати *мрсулко* ‘презриво обраќање кон наивен или неискусен човек’ (РМЈ) и *мрсулка* ‘слинавица, слинавка’ (РМЈСХТ). Оне имају пејоративно и презриво значење а припадају домену узраста денотата.

Врат (1), **шија** (1), **гуша** (1). Ове три лексеме припадају истом семантичком кругу, те их обрађујемо заједно, а имају и исти деривациони потенцијал у творби персоналних атрибутивних именица. Све три имају различите творбене моделе.

Прва је првостепени дериват *вратило* ‘вратоња’ (РМЈСХТ); ‘Тој што има дебел врат’ (ТРМЈ) и припада домену изгледа денотата на основу семантичке компоненте дебљине врата.

Друга је сложеница настала по моделу По + о + И (*кривошија*) ‘кривошија’ (РМЈСХТ); ‘Тој што има крив врат; шија’ (ТРМЈ); ‘човек со искривен врат (најчесто како последица од ревматско заболување на мускулите на вратот)’ (РМЈ) и такође припада домену изгледа денотата, који је резултат реуматског обољења мишића врата.

Трећа је другостепени дериват *гушав-ец* ‘гушавац’ (РМЈСХТ); ‘Човек што има гуша/гушавост/струма’ (ТРМЈ) и припада домену болести.

Лексикографске дефиниције су сведене: а) на српске синониме – *вратоња*, *кривошија*, *гушавац*; б) на неконгруентни атрибут – човек со искривен врат и в) на односне реченице типа *Тој што има* Y X, где је Y обавезни детерминатор (*дебел* врат, *крив* врат), а X мотивни соматизам и Тој што има X (*има струма*).

Крак (1). Лексема *крак* је у основи првостепеног деривата *кракле* ‘кракоња’ (РМЈСХТ); ‘Тој што има долги нозе’ (ТРМЈ). Семантички припада домену изгледа денотата. У релативној реченици, као семантичкој парафрази, објекат је праћен обавезним детерминатором (*долги* нозе). Ова персонална атрибутивна именица је део разговорног језика са ироничним значењем.

Брада (1). Сложеним квалитативним придевом *белобрад* мотивисана је атрибутивна именица *белобрад-ец* ‘онај који је беле браде’; (РМЈСХТ); ‘Тој што е белобрад’ (ТРМЈ); ‘белобрадо лице’ (РМЈ). Ова персонална атрибутивна именица припада домену изгледа денотата.

Закључак. У раду су семантички-деривационо анализиране персоналне атрибутивне именице мотивисане соматизмима у македонском језику. Грађа је ексцерпирана из РМЈСХТ, ТРМЈ, РМЈ и РМНП. Из наведених речника је забележено укупно 69 именица овог семантичког типа. Најпре је утврђен инвентар соматизама у функцији мотиватора и њихова продуктивност у деривацији атрибутивних именица са човеком као денотатом. Најпродуктивнију деривацију има лексема *ѓлава* (20), што је и очекивано будући да је она централни соматски појам. Њени деривати припадају различитим појмовним доменима, али је највише оних из домена физичког изгледа (*ѓлавуч*, *ѓлавуш*), мањи је број именица којима се посредством овог соматског појма концептуализује човек на основу унутрашњих карактерних и интелектуалних способности (*ѿврдоѓлавец*, *ѿаѿоѓлавец*). Дакле, компоненте изгледа и величине веома су активне, док је компонента функције мотивног појма пасивнија. Виши степен продуктивности има и лексема *ѓаз* (7), чији деривати такође припадају домену физичког изгледа човека (*ѓазла*, *дебелоѓазец*, *белоѓазец*). У семантички садржај деривата преносе се компоненте изгледа (величина, дебљина, боја) садржане у номинационој реализацији лексеме *ѓаз*. Са приближним деривационим способностима је и мотивна лексема *ѓрѿка* (6), чији деривати припадају само домену изгледа (*ѓрбло*, *ѓрбавец*). Истом домену припадају и деривати мотивисани лексемама: *меше* (4) – *мешло*, *мешко*; *заб* (2) – *забла*, *забло*; *нос* (3) – *носло*, *носла*; *уво* (3) – *ушло*, *враѿ* – *враѿло*, *шија* – *кривошија*, *крак* – *кракле*, *брада* – *белобрадец*.

У зависности од концептуалне и референцијалне вредности мотивног појма развија се и појмовна вредност деривата. Тако се лексемама *душа*, *образ*, *жила* и ’*рбеѿ* мотивишу деривати који припадају домену карактера (*бездушник*, *безобразник*, *жилавка*, *без’рбеѿник*). Домену интелекта припадају деривати мотивисани лексемом *ум* (*умник*, *безумник*). Ретки су деривати (*мрсулко*, *ѓушавец*) који припадају домену узраста и болести.

Поједине лексеме мотивишу вишезначне деривате, чија значења припадају различитим доменима: изгледа и карактера – *кожа* (*црвенокожац* и *дебелокожац*).

Са деривационог становишта, ове атрибутивне именице су претежно деривати првога степена настали по моделу Ио + суфикс (*враѿ-ло*, *ѓаз-ло*, *ѓлав-уч*, *ѓлав-уш*, *ѓрб-ло*, *заб-ло*, *крак-ле*, *меш-ле*, *меш-ко*, *нос-ла*, *уш-ле*, *мрсул-ко*). Продуктивна је и творба другостепених деривата по моделу По + суфикс (*ѓрбав-ец*, *ѓрбав-ка*, *ѓрбав-ко*). Значајну мотивациону улогу имају и сложени квалитативни придеви (*дебелоѓлав-ец*, *врѿоѓлав-ец*, *кривонос-ец*), а у случајевима када придев није лексикализован важну функцију у деривацији преузима сложено-суфиксална творба по моделу По + о + Ио + суфикс (*дебелокожец*, *црвенокожец*). Поједини деривати (*бездушник*, *безумник*,

безобразник) настали су префиксално-суфиксалном творбом: *бездушник*, *бездушница*, *безобразник*, *безумник*.

Од творбених форманата најпродуктивнији је суфикс -*ец* (13) и то у јединицама насталим сложено-суфиксалном творбом и у комбинацији са сложеним квалитативним придевима. Следе суфикси: -*ло* (7), -*ла* (6), -*ник* (6), -*ница* (5), -*ка* (4), -*ар*, -*ко*, -*ле*, -*е*, -*ø* (по три), -*уч*, -*уш*, -*ија*, -*ешина*, -*ица*, -*атор* (по један). Они се углавном јављају код суфиксала у комбинацији са именичким и придевским основама.

У лексикографској интерпретацији персоналних атрибутивних именица заступљени су следећи модели: а) македонски (*главуш → буџа*, *функционер*, *директор*) и српски синоними (*главуш → главоња*, *главаш*), б) конгруентна атрибутска синтагма (*безумник/безумница → безумно лице*), в) неконгруентна атрибутска синтагма (*газла → лице со голем газ*), г) односна реченица (*врато → тој што има дебел врат*; *дебелоглавец → тој што е дебелоглав*, *што тешко сфаќа*, *прифаќа*, *што тешко разбира што му се зборува*). У РМЈСХТ наводе се обично српски синоними и испред њих у загради даје се тумачење на македонском, нпр. *ушле* (‘оној што има големи уши’) ‘увоња’. У ТРМЈ лексеме у моционој вези наводе се у оквиру исте одреднице, а значење се налази уз именицу мушког рода, нпр. *ушло* м. ‘Тој што има големи уши’. // *ушла* (ТРМЈ). Слично је у РМЈ, где се моционе форме обједињују, али се у дефиницијама обично користи лексема *лице* као неутрална, док је род маркиран уобичајеним граматичким ознакама, нпр. *ушле* ср. разг. (и *ушло* м.) ‘ушлесто лице’, али понекад се и издвоји моциони облик као посебна одредница, нпр. *ушла* ж. разг. ‘ушлесто женско лице’. У речнику приложеном уз рад одреднице су углавном аутентично приказане, осим што су изостављени подаци о облику множине и рода када је он видљив на основу суфикса.

Персоналне атрибутивне именице мотивисане соматизмима претежно припадају неформалном или разговорном стилу и имају негативну конотацију, што се у речницима маркира као пејоративна, иронична, груба лексика, понекад и застарела.

РЕЧНИК

бездушник ‘бездушник’ (РМЈСХТ); ‘Тој што е бездушен, нечовек’. // **бездушница** (ТРМЈ); **бездушник** м. **бездушница** ж. ‘бездушна личност’ (РМЈ)

бездушница ‘бездушница’ (РМЈСХТ);

безобразник ‘безобразник’ (РМЈСХТ); ‘Тој што е безобразен, бесрамник.’ // **безобразница** (ТРМЈ); **безобразник** м. **безобразница** ж. ‘безобразно лице’ (РМЈ);

безобразница безобразница (РМЈСХТ);

без’рбетник ‘бескичмењак’ (РМЈСХТ); **безрбетник** 1. (зоол) ‘Вид животни коишто се без ’рбет и без скелет, спрот. ’рбетник’ 2. (прен.) ‘Тој што нема сопствено убедување, свој став, некарактерен човек.’ (ТРМЈ); **без’рбетник** 1. ‘животно без ’рбет’ 2. пеј. ‘човек без сопствен став или мислење’ (РМЈ)

безумник ‘безумник’ (РМЈСХТ); ‘Тој што е безумен, лудак.’ // **безумница** (ТРМЈ); **безумник** м. **безумница** ж безумно лице (РМЈ)

безумница безумница (РМЈСХТ)

белобрадец ʻонај кој ја беле браде’; *старец белобрадец* белобради старац (РМЈСХТ); ʻТој што е белобрад’ (ТРМЈ); ʻбелобрадо лице’ (РМЈ)

белогазец (разг.) ʻбелогузац’ (РМЈСХТ); (пејор.) ʻТој што е со бел газ; со бели бедра’ (ТРМЈ);

белоглавец (фиг.) ʻбелоглавац, старац’ (РМЈСХТ); ʻЗа човек – тој што е белоглав, побелен, старец’ (ТРМЈ); ʻчовек со бела глава; стар човек’ (РМЈ)

белче в. **белчо** м (име за домашно животно, од машки пол, ако е бело, или за сосем рус човек) белоња (РМЈСХТ); ʻлице со руса коса’ (РМЈ); ʻИме за сосем рус човек’ (ТРМЈ)

вратло м ʻвратоња’ (РМЈСХТ); (пејор.) ʻТој што има дебел врат’ (ТРМЈ); – (РМЈ)

вртоглавец ʻнепостојано лице; превртливец’ (ТРМЈ)

газар ʻгузичар, педераст, хомосексуалац’ (РМЈСТ); – (РМЈ); – (ТРМЈ)

газе (сленг) задник или сексуално привлечна девојка или жена: ***добро газе***. (РМЈ)

газла 1. вул. ʻгузата жена’ 2. фиг. ʻлењивица’ (РМЈСХТ); ʻлице со голем газ’ (РМЈ)

газле в. газло (Нема га у речницима!)

газло ʻгузоња’ РМЈСХТ); (грубо) 1. ʻМаж со голем газ’. *Маж, а газло*. 2. ʻМрзливец’. *Стани да работиш, газло ниеден*! // **газла** (ТРМЈ); **газло/газла** (неформално) ʻлице со голем газ’ (РМЈ);

глава 5. ʻодговорна личност, водач, директор, старешина (РМЈ); раководител, водач, главатар (ТРМЈ)

главар ʻглаватар (РМЈ); в. главатар (ТРМЈ);

главатар м (застарело) ʻводач, предводник’ (РМЈ); Човек што е главен во некоја заедница, општество и сл.; поглавар, главешина, старешина, водач’. *Јас сум зачетник на бунатa и главатар на војската*, **главатарка** (ТРМЈ)

главе разг. ʻглавоња, главаш’ в. главуш (РМЈСХТ);

главешина 1. ʻглавешина, главар’ 2. арх. ʻстарешина групе печалбара и сл. ’ (РМЈСХТ); ʻПоглавар, главар, старешина, водач; сп. главатар’. *Главешините на охридската чаршија сакаа да се оградат од настаните* (ТРМЈ); 1. ʻодговорна или важна личност; главар, глава’ 2. пејʻ предводник на криминалци, крадци, итн.; ороводец’ (РМЈ)

главорез ʻглаворез, главосек’ (РМЈСХТ); 1. ʻџелат’ 2. ʻкасап, крвник’ (ТРМЈ; РМЈ)

главосек в. главорез (РМЈСХТ); 1. ʻџелат’ 2. пејʻ касап, крвник’ (ТРМЈ; РМЈ)

главуч в. главуш (РМЈСХТ); 1. (пејор.) ʻЧовек со голема глава’. *Го викавме главуч зашто имаше голема глава*. 2. (ирон.) ʻЧовек на висока позиција, функционер, директор’. *Во хотелот беа сместени сите главучи од околијата*. (ТРМЈ); (разг.) 1.ʻчовек со голема глава’ 2. ʻбогат или влијателен човек; буџа’ (РМЈ)

главуш ʻглавоња, главаш’ (РМЈСХТ); в. главуч (ТРМЈ); – (РМЈ)

главушија (дијал.) в. главешина (РМЈСХТ); ʻчовек со голема глава, глават човекʼ (РМНП); – (РМЈ)

голомеше н (нар. поез.) Дете Голомеше ʻиме дечака-јунака у македонским народним песмамаʼ (РМЈСХТ)

грбавец ʻГрбав човек, човек со грпкаʼ. *Грбавецот биеше во камбаната* (ТРМЈ); **грбавец м (и грбавко) грбавка** ж ʻлице со грпкаʼ (РМЈ);

грбавко в. грбавец (ТРМЈ)

грбе м (разг.) ʻгрбо, грбоњаʼ (РМЈСХТ); н пеј. ʻгрблоʼ (РМЈ);

грбла ж (разг.) ʻгрбавицаʼ (РМЈСХТ)

грбло м (разг.) ʻгрбоња, грбо, грбавкоʼ (РМЈСХТ); (разг. пејор.) ʻТој што е грбавʼ. // **грбла** ж (ТРМЈ)

грбло н пеј. **грбла** ж ʻлице со грпкаʼ (РМЈ)

гушавец (гушав човек) ʻгушавацʼ (РМЈСХТ); ʻЧовек што има гуша. [в. гуша 2. ʻБолест на штитната (тироидната) жлезда при што доаѓа до отекување на предниот дел од вратот; гушавост, струмаʼ (ТРМЈ); ʻгушав човекʼ (РМЈ)

дебелогазец (пејор., вулг.) Тој што е дебелогазест [< што има дебел задник] (ТРМЈ); – (РМЈСХТ); – (РМЈ)

дебелоглавец (прен.) ʻТој што е дебелоглав, што тешко сфаќа, прифаќа, што тешко разбира што му се зборувaʼ (ТРМЈ); ʻдебелоглавацʼ (РМЈСХТ); пеј. ʻдебелоглав човекʼ [< *дебелоглав* пеј. ʻтврдоглав или своеглавʼ] (РМЈ)

дебелокожец ʻдебелокожацʼ (РМЈСХТ); 1. зоол. ʻВид животни со дебела кожаʼ 2. (прен.) ʻБесчуствителен човекʼ (ТРМЈ); 1. пеј. ʻдебелокожен човекʼ (< ʻнечуствителен на критика или прекорʼ) 2. зоол. ʻживотно со дебела кожа, особ. слон или нилски коњʼ (РМЈ)

жилавка 1. ʻвид вино и виновата лоза од која се добиваʼ 2. сленг ʻисклучително здодевно лицеʼ (РМЈ); – (РМЈСХТ); (само ед.) 1. ʻСорта бело грозјеʼ 2. ʻВино од таа сортаʼ (ТРМЈ)

жилатор сленг. пеј. (и **жилавка**) ʻздодевен човекʼ [уп. *жила*[1] 1. анат. ʻцврсто влакнесто ткиво во облик на врвка што го поврзува мускулот за коскитеʼ 2. неформ. ʻвена или артеријаʼ] (РМЈ); – (РМЈСХТ) – (ТРМЈ)

забло (разг.) 1. ʻзубат човекʼ 2. фиг. ʻзаједљивацʼ 3. фиг. ʻрбљивацʼ (РМЈСХТ); **забло** м. (разг.) ʻТој што има големи забиʼ. *Не сакаше да му викаат забло*. // **забла**, ж. (ТРМЈ);

забло ср. неформ. **забла** ж. ʻлице со големи, многу, или испакнати забиʼ [испакнат < ʻшто се шири нанадвор или издига над површинатаʼ; што стрчиʼ: испакнати заби; испакнати вилици; испакната муцка] (РМЈ)

кожодер ʻкожодер’ (РМЈСХТ); ʻлице што дере кожа од животни’ (РМЈ); 1. ʻЛице што дере кожа на животни, на добиток; дерач’ 2. (прен.) ʻТој што наплатува повеќе, што пљачка; дерач’ (ТРМЈ)

кракле м (разг.) кракоња (РМЈСХТ); **кракле** ср. (разг. ирон.) Тој што има долги нозе. Што гледа во тоа кракле? (ТРМЈ); – (РМЈ)

кривоносец (Велева 2006: 110)

кривошија м ʻкривошија’ (РМЈСХТ); ʻТој што има крив врат; шија’ (ТРМЈ); ʻчовек со искривен врат (најчесто како последица од ревматско заболување на мускулите на вратот)’ (РМЈ)

мешко ʻтрбоња’ (РМЈСХТ); пејг. неформ. (и **мешле** н. **мешло** м.) ʻмешлест човек’ (РМЈ)

мешло ʻтрбоња’ (РМЈСХТ)

мрсул 1. ʻлигава супстанца што се лачи низ носот’ 2. пејг. ʻмрсулко’ (РМЈ);

мрсулка ʻслинавица, слинавка’ [< мрсул ʻслинац’] (РМЈСХТ);

мрсулко `слинавац, слинавко` РМЈСХТ)**; мрсулко** м. пејг. **мрсулка** ж. ʻпрезриво обраќање кон наивен или неискусен човек’ (РМЈ)

носло разг. ʻносоња’ (РМЈСХТ); ср. пејг. **носла** ж. ʻнослесто лице’ [< *нослесш* ʻшто има голем нос’] (РМЈ)

празноглавец ʻтој што е глупав, умствено ограничен, празноглав човек’ (ТРМЈ); – (РМЈ); –

(РМЈСХТ)

самоглавец в. самоглавник (РМЈСХТ); **самоглавец/самоглавица** заст. ʻсамец’ (ТРМЈ) **самоглавец /самоглавица** неформ. ʻсамец’ (РМЈ)

самоглавник (човек што останал наполно сам, без жена и деца) ʻсамоглавац’ (РМЈСХТ); **самоглавник/самоглавница** заст. ʻсамоглавец, самец’ (ТРМЈ); **самоглавник/самоглавница** неформ. ʻсамоглавец’ (РМЈ)

самоглавница ж (за жена) в. самоглавник (РМЈСХТ)

тапоглавец (тапоглав човек) ʻтупоглавац, тупан, тупоња’(РМЈСХТ); пејг. ʻтапоглаво лице’ [< тапоглав пејг. што тешко сфаќа] (ТРМЈ; РМЈ)

тапчо м неформ. ʻглупав, несмасен, или неснаодлив човек’ (РМЈ)

тврдоглавец (тврдоглав човек) ʻтврдоглавац’ (РМЈСХТ); ʻтврдоглав човек’ (ТРМЈ; РМЈ)

умник 1. (ʻумен човек’) ʻумник, паметник’ 2. (заб) ʻумњак’ (РМЈСХТ); **умник**[1] ʻУмен човек’ // **умница** (ТРМЈ); 1. секој еден од четирите најкрајни моларни заби што обикновено никнат по 20-тата година. 2. старомодно ʻумен човек’ (РМЈ)

умница (ʻумна жена’) ʻпаметница’ (РМЈСХТ); старомодно ʻжена-умник’ (РМЈ)

ушла ж. разг. ʻушлесто женско лице’ (РМЈ); (за жена) в. ушле (РМЈСХТ)

ушле (ʻоној што има големи уши’) ʻувоња’ (РМЈСХТ); ср. разг. (и **ушло** м.) ʻушлесто лице’ (РМЈ); ʻТој што има големи уши’. // **ушла** (ТРМЈ)

ушло м. сп. ушле (ТРМЈ); в. ушле (РМЈСХТ)

црвенокожец (1. ʻлице со црвеникава кожа’ 2. ʻлице од индијанско племе со црвеникава боја на кожата’) ʻцрвенокожац’ (РМЈСХТ); 1. ʻТој што има црвеникава кожа’ 2. ʻПрипадник на црвена раса’; ʻИндијанец’ (ТРМЈ); 1. ʻчовек со црвена боја на кожата’ 2. ʻсеверноамерикански Индијанец’ (РМЈ)

црнокожец – (РМЈСХТ; РМЈ; ТРМЈ)

шупливец ʻпразноглав човек’ (РМЈ)

Литература

Ајџановић Милан. 2007. „Корелативне предикације именице типа nomina attributiva“. *Лингвистичке свеске* 6, Нови Сад: Филозофски факултет, 72–83.

Бошњаковић Жарко и Гордана Штасни. 2018. „Атрибутивне именице мотивисане соматизмом *глава* у српском и македонском језику и њиховим дијалектима“. *Српски језик. Студије српске и словенске*, Београд: Научно друштво за неговање и проучавање српског језика. (у штампи)

Велева Славица. 2006. *Тенденции во зборообразувањето во македонскиот јазик*. Скопје.

Вељковић Станковић Драгана. 2016. „Експресивност евалутивних деривата изведених суфиксима *-оња* и *-уља* – аксиолошки приступ“. *Научни састанак слависта у Вукове дане* 45/1, Београд: Међународни славистички центар, 323–335.

Видоески Божидар. 2000. *Текстови од дијалектите на македонскиот јазик*. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.

Јованова-Грујовска Елена. 2012. *Лексичко-семантичка анализа на именките со субјективна оценка во македонскиот јазик* (*деминутиви, хипокористици, аугментативи, пејоративи*). Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.

Конески Блаже. 1982. *Граматика на македонскиот јазик*. Скопје: Култура.

Конески, Кирил. 2003. *Зборообразувањето во современиот македонски јазик*. Скопје: Филолошки факултет „Блаже Конески“.

Марков Борис. 1979. „Именки со значење носител на својство“. *Годишен зборник на Филолошкиот факултет*, кн. 5. Скопје. 17–65.

Штасни Гордана. 2007. „Атрибутивне именице (nomina attributiva) у српском језику“. *Српски језик. Студије српске и словенске* 12/1–2, Београд: Научно друштво за неговање и проучавање српског језика, ,469–483.

Штасни Гордана. 2013. *Речи о човеку* (*Номинација човека у српском језику*). Нови Сад: Филозофски факултет.

Штасни Гордана. 2016. „Именице са ознаком подругљиво у Речнику српскохрватскога књижевног језика“. *Научни састанак слависта у Вукове дане* 45/1, Београд: Међународни славистички центар, 349–359.

Штрбац Гордана и Гордана Штасни. 2017. *Соматизми и концептуализација стварности у српском језику*. Нови Сад: Филозофски факултет.

Штасни Гордана и Жарко Бошњаковић. 2018. *Персоналне атрибутивне именице мотивисане соматизмима у стандардном српском језику и његовим дијалектима*. Српски дијалектолошки зборник. Београд: Институт за српски језик САНУ. (у штампи)

UDC392:398.8(497.7)

Родна ВЕЛИЧКОВСКА
Институт за фолклор „Марко Цепенков“
Скопје, Република Македонија

Катерина ПЕТРОВСКА-КУЗМАНОВА
Институт за фолклор „Марко Цепенков“
Скопје, Република Македонија

ФУНКЦИЈАТА НА ТЕКСТОТ ВО ЖЕНСКИТЕ ОБРЕДНИ ПОВОРКИ ВРЗ ПРИМЕРИ ОД ЛАЗАРСКИТЕ ПЕСНИ ВО МАКЕДОНИЈА

Апстракт: Женските обредни поворки претствуваат дел од традицијата во кој, обредните дејства се во тесна врска со песната што ги следи. Тргнувајќи од нераскинливоста на оваа врска, во текстот ќе стане збор за лазарските поворки, при што акцентот на анализата ќе биде насочен кон текстуална и мелопоетска анализа на песните. Во лазарските песни до израз доаѓа митолошката свест проткаена со претхристијански елементи, што укажува дека тие се едни од најстарите фолклорни творби, кои и денес се присутни како жива традиција. Во текстовите на песните се среќаваат низа митско-магиски елементи, кои заедно со низа симболи, според народното верување, ја воспоставуват врската меѓу повисоките сили и судбината. На тој начин преку исказите во функција на благослов, вообичаено се искажува волја и желба за: бериќет, добивка, добро здравје, среќа, долговечност.

Клучни зборови: лазарки, песни, благослови, пожелби, обредно пеење.

Познато е дека каледнарско-обредните песни се битен фактор во формирањето и во реализацијата на обредот. Тие најчесто се исполнуваат или спроти или на главните христијански празници. Функцијата на текстот во овие песни најчесто дирекно или индиректно произлегува или се поврзува со определен обред и речиси секогаш е условен или лимитиран од обредните постапки што ги придружуваат.

Во циклусот на пролетната календарско-обредна поезија, најзначајна е групата на лазарските песни, кои се одликуваат со мошне богата тематска разновидност. Во литературата за потеклото на овој празник постојат повеќе претпоставки, па така, според Пенушлиски, во нив се старословенските претстви за будењето и за цутењето на природата, кои се во корените на овој празник, што го презела христијанската црква со воскресението на Лазар (Пенушлиски 2017: 105). Како и другите обредни песни и лазарските претрпиле значајни промени низ историјата, во зависност од различните социјални, културно-историски, конфесионални и други услови.

Во лазарските обредни дејства среќаваме две групи елементи: 1. елементи што имаат општествено-обредна функција, под што се подразбира: а) организација на девојките во една група, б) нивниот состав определен со возраста, в) обиколка на

селото и претставување на девојките и г) обредна поврзаност со аграрните култови; 2. елементи на магиско-атропејска функција, која се согледува преку принесување жртва, иницијациски елементи и употреба на соодветни реквизити. Ваквата поставеност на самиот обред ни ја објаснува моќта што им се дава на лазарките[1] преку воспоставувањето на релацијата човек : природа.

Во лазарските песни доаѓа до израз митолошката свест проткаена со претхристијански елементи, што укажува дека тие се едни од најстарите фолклорни творби, кои се присутни и денес во народната традиција. Истовремено тие претставуваат и примери со изразен магиски карактер, со цел да се заштити човекот и сѐ што е живо, од разни зла, односно да придонесат за човековата општа благосостојба (Величковска 2008: 34–35). Лазарките пред куќите пеат соодветни песни упатени кон домаќините, а во одредени региони и ја изведуваат својата игра. Текстот на песните содржи благослови за куќата и особено желбата за благосостојба на домаќините. Лазарските песни, во својата уметничка форма, содржат чести обраќања кон лицата на кои им пеат, референтни и карактеристични композициски компоненти – најчесто благословувања. Преку благословот и, следствено, преку исказите во функција на благослов, вообичаено се искажува волја и желба за: бериќет, добивка, добро здравје, среќа, долговечност. Ова значи дека говорителот/искажувачот, се става во позиција на посредник меѓу видливите, земски сили и невидливите, надземски или натчовечки сили (Ајдачиќ 1993: 1). Во лазарските песни обраќањето е директно, со што, искажаните зборови добиваат поширокі димензии во смисла на исполнување на искажаните желби, кои се кажуваат во императив, за да го потикнат нивното дејство врз присутните. Скокањето ја прави неразделната функционална целина на лазарскиот обред и му припаѓа на најстариот културен слој, кога човекот чувствувајќи се како дел од природата, заедно со флората и со фауната, истиот ритуал го смета за непресушен извор на енергијата и основа на својата колективна свест (Антонијевиќ 1997: 117).

Како што е познат, тие се изведуваат на Лазарова сабота (една недела пред Велигден) од страна на девојчињата на возраст до 12 години, до периодот кога „се задевојчуваат“, односно кога преминуваат од статус на девојче во статус на девојка, што укажува на постоењето на институцијата „обреди на премин“. Тие претставуваат дел од живата обредно-пејачка традиција (Veličkovska 2007: 71–88), чии обредност, пеење и играње е задолжителна за девојчињата во поширокиот македонски ареал (види ги фотографиите со броевите од 1 до 8). Од минатото до денес, лазарските песни претставуваат пренесувачи на: желбите, молитвите и потребите на луѓето.

Во разни краеви на Македонија постојат различни церемонијали во врска со изведувањето на лазарските песни. Тие се изведуваат по строго утврден ред. Исто како и во минатото, се знае точно какви обврски има секој учесник во обичајот, во кој е застапено хиерархиското редење на лазарките при обредното пеење и играње.[2]

[1] Покрај називот *лазарки*, се среќава и називот *лазарици.*

[2] О. Васиќ истакнува дека, покрај песните, важна улога имаат и игрите (танцот), со основните танцувачки елементи како што се: тапкањето, вртењето и скокањето, кои во етнокореологијата се толкуваат како знаци за: повикување на ветрот, растот на посевите и поттикнување на плодност, со што на извесен начин, се потврдува улогата и функцијата на лазарките (Васиќ, 1998: 42).

Така на пример во обредниот церемонијал во с. Вевчани, Струшко, почетната пејачка се нарекува „буљубаша“, а до неа е „завелвачот“, потоа доаѓаат останатите лазарки, а на крајот стои „довелвачот“, АИФ, касета бр. 3916. Во кривопаланечкиот крај главни личности во обредниот церемонијал се „Мушки Лазар“ и „Женски Лазар“ (види прилог илустрации, фотографија број 1 и 2: девојката со чадорот е „Мушки Лазар“). И двете носат шапки („шешѝри“) накитени со цвеќе и секогаш одат напред, а останатите играат и пеат во формација: две или три групи по три девојки. Првата девојка се викала *пре̄дњѝца*, втората *средњѝца* и третата *досредњѝца.* Карактеристично за овој крај е тоа што се пеат три типа лазарски песни: 1. *на оде́ње* или *на ше̄та́ње,* 2. *на сто̄е́ње*, 3. *на вр̄те́ње* или *на игра́ње* (Олевска 1989: 88). За првиот тип лазарски песни е карактеристично што лазарките ги пеат додека се шетаат по полето. Вториот тип лазарски песни или песни *на сто̄ење* се одликуваат со употребата на рефренот: *Лазаре*, кој е метричко проширување на основниот стих, а дејствува како целина во рамките на овие песни. Карактеристично е тоа што овој тип песни се изведува додека лазарките стојат, а Машкиот и Женскиот Лазар се придвижуваат нанапред. Третиот тип лазарски песни, *на вр̄те́ње,* односно *на игра́ње*, е вид на *ороводни пе̄сни,* кои се изведуваат додека лазарките прават игроорен образец во вид на *пре̄ле̄т* или тоа едноставно е движење во форма на отворен круг, држејќи се под рака (Veličkovska 2007:71–88; Величковска, Јованов 2013: 171). Во контекст на нашата тема, исто така, е значајно да ги забележиме релациите што се однесуваат на дејствата поврзани со природата, како и елементите на театралност, кои можат да се согледаат преку дијалогот одразен во стиховите на песните, пеењето проследено со синкретични движења и костимирањето (т.е. китењето со цвеќиња, носење машка шапка, чадор и сл.).

Лада Чале Фелдман ги елаборира сите овие форми на театралност преку мотивот на травестијата. Нејзината работа се придружува на бројните критични истражувања, кои се занимаваат со улогата и со репрезентацијата на полот/родот во различните предметни подрачја. Таа забележува дека исклучиво женското учество и машките карактеристики (машки предмети за облекување, реквизити и улоги) до сега само се констатирале, но дека никогаш не се земале предвид како претенциозни фактори во толкување на обичаите. Според неа, фактот што овие обичаи ги изведуваат само девојки кажува дека споменатите игри и процесии не покажуваат симболички врски само со венчавањето, туку и дека има посуштинско значење: „Контаминацијата на симболичките елементи на витешките игри и на свадбената процесија, па и интерпретативно значајната инверзија на половите, која ја среќаваме во карневалот, овде е во особена врска со склопувањето на бракот, бидејќи составот на *кралицѝте* е од моми стасани за мажење, а за разлика од останатите групи споредени со нив, тие ги обиколуваат обично куќите на момците и на девојките стасани за брак, веројатно затоа може да се толкува и како иницијациска и ритуална претствувачка симболизација на митот за андрогинот, божествено совршениот спиритуален спој на машкиот и женскиот елемент што се остварува во бракот, за што сведочи постојаното присуство на митот за андрогинот во литературата и ритуалите во целиот свет.“ (Čale Feldman 2001: 199).

Следејќи го текстуалниот дел од овие песни, нивната структура и функција во одделни делови, како и улогата на рефрените, може да се заклучи дека нивното изведување е со точно одредена *намена*. Секоја песна му е посветена некому или е посветена на нешто, изразувајќи ги желбите, главно за подобар живот на луѓето. Песните се наменети и упатени на: невеста, момче, девојка, мали деца[3] итн. Преку стиховите на овие песни се рефлектира грижата, заштитата и љубовта на мајката, со желба за долг и среќен живот на своето чедо. Освен тоа, тие му се пеат и на домаќинот на куќата, при што се истакнува неговото богатство или желбата да стане богат човек. Во нив се потенцираат и желбите да се размножува дибитокот: кравите, овците, и др. Ако, во дворот, семејството има пчели, им се пеат песни на пчелите.[4] Откако девојчињата ќе ги испеат песните, домаќините ги даруваат со јајца[5] или со „пари“, а тие се поклонуваат[6] и со песна ги благословуваат: *Дочекала и в ѓодина, и за многѓу ѓодиници, не сѿој вишен, ѿоклони се!* (Охридско-струшки Регион) или: *Благосо̀ви* и зборовите од почетниот стих на песната, како на пример: *Благосо̀ви, седи Севде, седи Севде у јанѝко!* (карактеристичен начин на пеење во Кривопаланечкиот Регион).

Преку даровите што ги добиваат учесниците во поворките, допираме до уште еден култ, кој е во најтесна врска со определувањето на драмското и на ритуалното, а тоа е култот на мртвите. Според веќе кажаното, дарувањето на делегацијата од заедницата намената на вишите сили може да се претстави вака: *заедница--------> дарови---------> делеѓација*, при што целта на воспоставување на оваа релација е обезбедување богат род од страна на вишата сила. Нивното претставување, кое лежи во основата на изведбата, се повторува неколку пати, со што овие поворки секогаш го пренесуваат дејството на новиот учесник/гледач, за магијата да може да се прошири на секој од нив, од што произлегува дека играта има бесконечна композиција, која се темели врз кумулацијата на дејството по пат на негово комуницирање со сите учесници во обредот. Условноста на поголемиот број обредни игри е условност на

[3] Најубавите и најмилозвучните песни се пеат на помалите деца, како што е оваа:

Голубѐнце воду пије,
на сред село, на езеро.
Сви се соко̀л да га грабне,
оно му се милно моли:
– Немо̀ј, немо̀ј сив соко̀ле,
оно ми е маленѐчко,
ќе ми гука на постѐља.
(АИФ, м.л. бр. 3805).

[4] Како во песната:

Седи Севде у јанѝко,
ем си рои девет пчеле,
ем ги рои ем ги брои,
ем ги праќа на далѐко,
на далѐко преко река.
Отуд летев, свака носи:
на дупенце по ќупѐнце,
на грбѝна самарѝна,
на ножѝца по лажѝца,
на крилѐнце по златѐнце,
на главѝца каленѝца.
– *Благосо̀ви, седи Севде,*
седи Севде у јанѝко
(АИФ, м.л. 3804).

[5] Во охридскиот и во струшкиот крај, лазарките, наречени „кошничарки“, кога завршуваат со пеењето, се изразуваат преку фразеолошката форма: „Што је бело у седело, да је бело у кошниче“, потсетувајќи ја домаќинката дека треба да ги дарува со јајца.

[6] Ова е најчесто опеано на крајот од песните, како на пример, во оваа: „Играј, играј, Лазаре, / та се лепо поклањај!“

симболите во основа на кои лежат различните приеми на магиските подобности. Во фолклорниот театар сликите и симболите што се употребуваат имаат симболичко и магиско значење, а неретко и религиозно влијание, но со текот на времето или поточно со губењето на магиската функција, а со зголамувањето на забавната функција побројни се сликите од секојдневниот живот.

Текстовите на песните заедно со обредните дејства ни укажуваат дека овие обредни поворки потекнуваат од претхристијанството, а тоа се потврдува преку верувањето дека со песна и со обред може да се дејствува врз природата за добра реколта, за поголеми стада, за здравје и успех во семејството. Вториот слој мотиви е оној што се јавува во лазарските песни, кој е под влијание на христијанството, но ако ги побараме новозаветните мотиви во лазарските песни, ќе забележиме дека нивното присуство се сведува на споменувањето на името Лазар и се во тесна врска со празникот. Во оваа смисла несомнено може да се сложиме со забелешката дека: „Постои некакво поклопување во оваа есхатолошка случка што го обележува преодот во новото доба, со воскреснувањето со припадноста на Лазарицата во пролетниот циклус празници. Пролетта е време на воскреснување на природата по зимската умртвеност, период на будење на природата, на животната сила, љубовта и сè што е подложно на будење и растење.“ (Матијашевиќ-Прокупец 2000: 164).

Според мотивите, овие песни најчесто се определуваат како љубовни и семејни. Најчести се мотивите поврзани со бракот, па оттука може да се каже дека убавината на девојките и момчињата се поврзува и со нивната подготвеност за женидба, затоа се чести споредбите на момите со цвеќињата. Во оваа смисла интересна е песната во зборникот на Миладиновци под број 609 на која во насловот е одбележано дека „кога лазарките влегвит во некоја куќа, пејат“: „Ој Лазаре, војниче,/дека си ми војнувал?/ – Војнувал сум војнувал/ во цареви дворови... Во песната Лазар е претставен како војник-јунак, што укажува на начинот на кој словенските претстави за будењето на природата, христијанството ги поврзало со воскресението на Лазар (Пенушлиски 2017: 110). Од лазарските песни, тој ги издвојува песните за малите деца и смета дека кон нив, како симболи на новиот живот и продолжувачи на родот, природно им се упатувале најтопли и најчувствителни љубовни мечти и надежи. Исто така и другите песни, кои се однесуваат на домаќинството, во себе содржат мотиви со кои се посакува благосостојба на семејството: „Оттука и поради верувањето во магиската сила на зборот – пофалбата и добрата вест, желбата со магиско заклевање, да дури и мотивите и разни други видови величење, секогаш се јавуваат како своевидни апотеози на благосостојбата и на успехот на среќата и човекот. Разбирливо е затоа што за потенцирање на својата свечено-величествена смисла, обредната песна користи силни поетски средства и изрази, вклучително и хиперболи, што инаку не одговара на нивната кратка лирска фраза. Токму ваквите песни, кои се дел од соодветни обреди и празници и кои се пеат на одреден ден, се сметаат за вистински обредни песни“ (Пенушлиски 2017: 87). Песните по правило се кратки, но со високи уметнички дострели. Проследувајќи го текстуалниот материјал може да се каже дека неговата концепција, функцијата на пооделни делови од текстот, како и позицијата на рефренот

на овие песни покажуваат повисок степен на разновидност и развиеност во споредба со другите обредни песни. На крајот од песната се јавуваат одреден број стихови во функццција на благослов, како во примерот со број 6. Текстот е изразен во седмерец (4+3), како во примерите со броевите 1, 4, 5 и 7 или во симетричен осмерец (4+4), како во примерите со броевите 2, 3 и 6, а се среќаваат и примери во десетеречки стих (5+5), како во примерот со број 8.

Врз база на досегашните истражувања на обредот и обредните песни проследени кај македонскиот и кај повеќе словенски народи и нивното подетаљно анализирање, може да се констатира дека во структурата на, речиси сите обредни народни песни, се забележуваат одредени шеми врз чија конструкција се градат, при што бројот на комбинациите на т.н. конструктивни елементи може да варира во зависност од композицијата на обредната песна. Обредната песна може да се состои од еден или од комбинација на повеќе такви конститутивни елементи.

Лазарските песни се мошне интересни по својата структура. Во нив се среќаваат модели – формули, кои се најпрепознатливи во целиот комплекс на календарско-обредната поезија. Кај нив се прецизно фиксирани зборовите за куќата, за домаќинот и домаќинката, за сите членови на семејството, за стоката и за посевите. (Жежељ-Каличанин 2001: 354) Стихуваните состави се ретко подложни на промена. Овде промената е сведена на варијации, кои се приспособуваат во однос на потребите на домаќините и на нивните желби. Но, во секој случај, при изведбата, текстот изразен во стихови, има фиксирана форма и магиско-симболична содржина. Токму затоа можеме да кажеме дека кога зборуваме за лазарските песни, станува збор за статични зборовни формули искажани уште во првиот стих. Употребата на семантичките говорни формули во обредните дејства на календарските празници претставува посебен ритуален чин, кој ги поврзува обредот и песната заедно со мелодијата. Оттука произлегува дека вербалниот дел на обредите се јавува најчесто во различните форми на живиот збор, а процесуалното движење на поворката, како претствувачка рамка, подразбира повеќекратно повторување и варирање на истиот текст пред публиката, која секогаш е составена од нови лица.

Според тоа, може да се заклучи дека целокупната симболика во овие традиционални обредни пејачки форми е посветена на семејството и е врзана за магискиот елемент, кој е во служба на обезбедување на: добар род, плодност и благосостојба, кои ја поттикнуваат „силата на ритуалот“ (Елијаде 1992: 25).

Литература

Ајдачић Дејан. 1993. *Прилог проучавању благослова у усменој књижевности*. Достапен на: http://www.rastko.rs/knjizevnost/nauka_knjiz/dajdacic–blagoslov_c.html (посетено, 14.6. 2017)

Антонијевић Драгослав. 1997. *Дромена*. Београд: САНУ.

Васић Оливера. 1998. „Улога полова у обредној пракси нашег народа“. *Постструктуралистичка наука о музици*, Специјално издање «Нови звук», Београд: СОКОЈ-МИЦ при ФМУ, 42.

Величковска Родна и Јованов Илчо. 2013. „Пејачката традиција во Кривопаланечкиот регион“. *Славишки Зборник* 2, Крива Паланка: Градски Музеј, 171.

Величковска Родна 2008. *Музичките дијалекти во македонското традиционално народно пеење (Обредно пеење)*. Скопје: Институт за фолклор „Марко Цепенков“.

Елијаде Мирча. 1992. *Аспекти на митот*. Култура: Скопје,

Жежељ-Каличанин Татјана. 2001. Семантичките модели на календарно-обредните песни за величење и пожелби. *Македонски фолклор,* XXIX, 56/57, Скопје: Институт за фолклор „Марко Цепенков“ 351–357.

Матијашевиќ-Прокупец Весна. 2000. „Современата состојба на обредните календарски песни во Кумановско“. *Фолклорот во Куманово и Кумановско*, Куманово: Институт за фолклор „Марко Цепенков“ и центар за култура „Трајко Прокопиев“, 163–191.

Олевска Родна. 1989. „Некои особености на лазарските песни во Кривопаланечкиот крај“. *Македонски фолклор,* XXII, 43, Скопје: Институт за фолклор „Марко Цепенков“, 188.

Пенушлиски Кирил. 2017. *Историја на македонскот фолклор*. Скопје: Матица.

Čale Feldman Lada. 2001. *Euridikini osvrti.* Zagreb: Naklada MD, Centar za ženske studije.

Veličkovska Rodna. 2007. “The living singing tradition of Saint Lazarus in Macedonia“. *Reserch of Dance and Music on the Balkans.* International Symposium Brčko, Bosnia and Herzegovina, 6 – 9 Decembre, 2007, International Musicological Society of RS, Banja Luka & Musicological Society FBiH, Sarajevo & Baštinar, Brčko.

НОТНИ И ТЕКСТУАЛНИ ПРИМЕРИ

1. Добро јутро, Лазаре

Добро јутро, Лазаре (и) Лазаре,
добро јутро, Лазаре!

Лазарици дојдоа, (и) Лазаре,
Лазарици дојдоа,
Која друга не дојде, (и) Лазаре
змија да ја уједе.

АИФ м. л. бр. 699, с. Ратае, Тетовско (1968 год.). Пеат Васка Спироска и Билјана Алексоска. Снимила Фанија Поповска; мелографирала и дешифрирала Родна Величковска. Се пее кога девојчињата тргнуваат „на лазарување“.

2. Овде јунак за вршење

Овде јунак за вршење, Лазаре!
вршите го, жените го.

Вршите го, жените го,
одке ќе му посвршиме,
Одке ќе му посвршиме,
преку река венедика.
Најмалата – најличната,
најличната – великата
великата – најмалата.

АИФ м. л. бр.192, с. Баниште, Дебарско (1957.). Пеат група девојчиња – лазарки на 14-годишна возраст. Снимил Ганчо Пајтонџиев. Мелографирала и дешифрирала Родна Величковска. Лазарска песна. Му се пее на момче.

3. Овде дворје неметени

Овде дворје, Лазаре, неметени,
(и) дворје, Лазаре, неметени.

Ни измела невестата,
ни измела невестата.

АИФ, касета бр. 3917/1, Вевчани, Струшко, (2002). Пее Љубица Лешоска, род. 1941 год. во с. Вевчани, Струшко. Снимила, дешифрирала и мелографирала Родна

Величковска. Лазарска песна, се пее на оро, ѝ се пее на млада невеста. Почетната пејачка се нарекува „буљубаша“ и до неа доаѓа „завелвачот“, а потоа другите лазарки и на крајот се наоѓа „довелвачот“.

4. Летале, ми летале

Летале, ми летале, јо, Лазаре,
девет реда гулаби!

Девет реда гулаби, а десетте пауни.
Паднале, ми паднале во цареи дворои.
А царица седеше, дробен бисер нижеше,
дробен бисер нижеше, на лазарки даваше.

АИФ, касета бр. 3908/2. с. Ложани, Струшко, (2002). Пее Спаса Поповска, родена 1933 год. во с. Мороишта, Струшко, а живее во с. Ложани, Охридско. Снимила, дешифрирала и мелографирала Родна Величковска. Ѝ се пее на постара жена.

5. Мила златна сабото

Мила златна сабото, и!

Прав се збират лазàрки,
пред Велѝгден врбицо,
мила златна врбицо.
Да набéрат лазарки.
Која мома не дојде,
луто ќе ја к’лнеме:
– Вај годѝна лазарка,
до годѝна невѐста,
на бунѝште да седе,
машко дете да држе.

АИФ м. л. бр. 2705, с. Пиперово, Штипско (1979). Пеат Гана Крстева, родена во с. Рачица, Штипско (1916) и Дилбера Нацева, родена во с. Ново Село, Штипско (71). Снимил Ѓорѓи Ѓорѓиев; дешифрирала и мелографирала Родна Величковска.

6. Ој, ти горо, лисна горо

1. Ој, ти горо, лисна горо,
ој, ти горо, лисна горо!

Шири гране на широ̀ко,
на широ̀ко, на висо̀ко.
да помине *Мушки лазар*,
и по њега сви лазаре.

2. Ливадѝко, зеленѝко /2,
до к’т ќе се ливадéеш,
ливадѐеш, зеленѐеш,
од Велѝгден до Ѓурѓовден.

3. Т’нкоКите путувáло,
путувáло друмувáло.

Благосòви, ој, ѿи гоpo,
Ој, ѿи гоpo, лисна гоpo!

АИФ м. лента бр. 3804, с. Луке, Кривопаланечко (2000 г.). Пеат група „Лазарици“ од с. Луке, Кривопаланечко. Снимила, дешифрирала и мелографирала Родна Величковска. Се пее кога лазариците (лазарките) одат низ гори, низ ливади („на одѐње“, односно „на шетáње“).

7. Прочýја се је Благòја

Прочýја се Благòја, Лазаре,
прочýја се Благòја.

С’с севгаре волòве
и с’с овце сурѝја.
С’с његове синове,
с’с његове снашице,
с’с његòве ќеркице,
с’с амбáре пченѝца.
Прочѝја се Благòја,
прочѝја се до цара.
Цар наручѝ по њега:
– Нека дојде Благòја!

АИФ м. лента бр. 2719, с. Иванковци, Велешко (1979 г.). Пее Борка Ѓорѓиева (72) од с. Огут, Кривопаланечко. Снимила Цветанка Органџиева; дешифрирала и мелографирала Родна Величковска. Лазарска песна. Му се пее на домаќинот на куќата („на стојáње“).

8. Јовде се игра голе́мо оро

Јовде се игра голе́мо оро,
јовде се игра голе́мо оро.

Најнапред игра Јанка дево̀јка,
до њум се вана какав делѝја,
до њума игра, мирно не седи,
руке ву стиска, прстење ломи.
Јанка си виче, виче јузвѝче:
– Куде сте да сте два мили брата,
ја облетàјте голѐмо оро,
ја уванѐјте какав делѝја.
Дошле са, дошле Јанкини браќа,
па јувана́ле какав делѝ́ја.
Ем га карàле, ем га тепàле,
јод милости га зета ванàле.

АИФ м. л. бр. 2719, с. Иванковци, Велешко (1979 г.). Пее Борка Ѓорѓиева (72) од с. Огут, Кривопаланачко. Снимила Цветанка Органџиева; дешифрирала и мелографирала Родна Величковска. Ѝ се пее на девојка („на игра́ње“).

ИЛУСТРАЦИИ

1. *Лазарици*. Село Луке́, етнички предел Славиште, 2000 г., *Музичките дијалекти во македонското традиционално народно пеење,* ИФ „Марко Цепенков“, Народни песни, Книга 17, Скопје, 2008, стр. 264.

1. *Лазарици*. Село Луке́, етнички предел Славиште, 5 април 2018. г

3. *Лазарки*, Женски обредни поворки, етнички предел Дебарско Поле. Владимир Јаневски, *Етнокореолошка класификација на ораѿа во Македонија* (докторска дисертација одбранета во мај 2017 год., стр. 321).

4. *Лазарици,* село Лабуништа, Струшки Дримкол. Владимир Јаневски, *Етнокореолошка класификација на ораѿа во Македонија* (докторска дисертација одбранета во мај 2017 год., стр. 322).

5. *Лазарки*, с. Велгошти, Охридско, 2003 г. Родна Величковска, *Музички дијалекти...*, фотографија број 6.

6. Група *лазарки* од с. Луково, Дебарски Дримкол. Родна Величковска, *Македонско традиционално народно пеење (етномузиколошки огледи).* Етнолошка библиотека, Посебна издања, књига 8, Српски генеалошки центар, Београд, 2013 г., корица.

7. Лазаре́нка, село Давидиво, Бојмија. Владимир Јаневски*, Етнокореолошка класификација на ора̄та во* Македонија (докторска дисертација одбранета во мај 2017 год., стр. 323).

8. *Лазарѝнки*, Ново Село, Струмичко Поле. АИФ Инв. бр. 1380. 17 април (1976), Родна Величковска, *Музички дијалекти*..., фотографија број 3.

9. *Лазарѝнки* (Бежáнци), с. Секирник, Струмичко Поле. АИФ Инв. бр. 1385. 17 април 1976, Родна Величковска, *Музички дијалекти...*, фотографија број 4.

UDC 81'23

Татјана ГОЧКОВА-СТОЈАНОВСКА
Филолошки факултет „Блаже Конески“
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“
Скопје, Македонија

ПРОМЕНА ВО НАСОКИТЕ НА ПСИХОЛИНВГИСТИЧКИТЕ ИСТРАЖУВАЊА: ПОГЛЕД КОН ЈАЗИЧНАТА ИДНИНА

Апстракт: Во трудот се претставени актуелните состојби во областа на психолингвистиката, во доменот на која од самото нејзино оформување се поставувани револуционерни теории и модели, се постигнуваат врвни резултати и се трасираат патоказите за идните јазични супспецијалистички пристапи. Посебен акцент е ставен на нејзината интердисциплинарна природа, која ги здружува истражувањата од комплементарните области: когнитивните дисциплини, биомедицинските невронауки, логопедијата, дефектологијата, од информациските технологии.

Клучни зборови: психолингвистика, развој, истражувачки резултати, перспективи.

Една од најмладите лингвистички поддисциплини, во доменот на која од самото нејзино оформување, во континуитет, се поставувани револуционерни теории и модели, се постигнуваат врвни резултати и се трасираат патоказите за идните јазични супспецијалистички пристапи, е токму областа на – психолингвистиката.

Причините за тоа, како и двигателот на ваквиот брз раст и развој, се добро познати. Тие се должат на нејзината интердисциплинарна природа, која ги привлекува истражувачите од различните, но комплементарни области: од когнитивните дисциплини, биомедицинските невронауки, логопедијата, дефектологијата, од информациските технологии. Интензитетот на меѓусебната соработка и импресивните резултати од неа се, исто така, веќе од поодамна, факти достојни за почит и претставуваат вистински научен предизвик за секој лингвист.

Во таа смисла, целта на овој прилог е, преку претставување на актуелните состојби во оваа исклучително продуктивна област, да тргнеме од истражувањата кон теоријата и, поврзувајќи го минатото со иднината, да ги откриеме новите предизвици во доменот на применетите јазични пристапи, во годините што следуваат.

Па, најнапред и накусо, да потсетиме, каде се лоцирани корените на психолингвистиката!

Како што е познато, терминот *психолингвистика* е употребен за првпат во, не толку далечната 1951 година, од страна на Озгуд и Сибијак – како обид да се дефинира предметот на основачката конференција посветена на психологијата на јазикот, на средба на Универзитетот Корнел, во САД. Но, овие почетни чекори се скромни

и се движат во доменот на филозофските пристапи, главно, поради отсуството на издржани податоци за начинот на функционирањето на човековиот мозок. Акцентот се става на споредбениот пристап во откривањето на потеклото на одделните јазици и, во духот на Блумфилдовата традиција, водат кон поставките на лингвистичкиот структурализам: опис и анализа на јазичните единици од аспект на соодветните граматички категории.

Придонесот на психолозите во оваа рана фаза се огледува во поставувањето на јазичните истражувања врз психолошки матрици, но, во теориска смисла, тој е најизразен преку пристапот на бихевиористите. Врвот на доминацијата на бихевиоризмот се постигнува во 1957 година, со издавањето на Скинеровото дело „Вербално однесување“. Доминантниот став, кој ја отсликува бихевиористичката традиција, во својата суштина го застапува мислењето дека – единственото што вреди да се проучува е човековото однесување, во чии рамки, јазичното однесување претставува само уште еден негов поттип. Во таа рамка, процесот на усвојувањето на јазикот кај децата се посматра како резултат, поточно, како придобивка на релацијата *поттик* и *одговор*, преку употреба на стандардните техники на *условување* и *поттикнување* на *исправното јазично однесување*, а во чии, пак, рамки, умот учествува како – преносник.

Само две години подоцна, настанува првиот радикален пресврт во областа. Етапата отпочнува со рецензијата во која Чомски остро ја критикува Скинеровата книга – рецензија, која станува попозната и од самата книга, а со името на Чомски почнува да се поврзува револуционерно новиот пристап кон психолингвистичките истражувања. Строго експерименталниот профил на бихевиористите, со резултати добиени во контролирани лабораториски услови, неуспешно ги објаснуваат начините на кои јазикот природно се усвојува од страна на децата. Новиот пристап за сознајната, основа на јазикот, се преточува во теоријата за Универзалната граматика и за иманентното постоење на вграден јазичен процесор во човековиот ум, за кој се смета дека го овозможува усвојувањето на човековиот јазик.

Премисите на теоријата на Чомски се елаборирани и надградувани во неколку наврати (1960, 1980), но во основа, опстојува неговата определба по две основи:

– прво, за постоењето човекова ментална граматика во која се вградени множеството универзални принципи, или, поточно, постоење на ограничен број правила и лексички единици, кои можат да создадат и да се комбинираат во неограничен број реченици, и,

– второ, од аспект на развојната псохолингвистика, дека во човековиот ум постои билошки вградена компонента за создавање на јазикот – вграден капацитет за оформување реченици преку користење астрактни правила т.н. *средство за усвојување на јазикот* (LAD – Language Acquisition Device), кое го овозможува процесот на усвојувањето и употребата на јазикот кај децата.

Колку и да е комплексна, теоријата на Чомски, во својата основа, дава урамнотежено образложение за апстрактните принципи и граматичките параметри на кои се потпира најсложеното човеково однесување. Нејзината прифатливост, во периодот во којшто се појавува, ја овозможуваат две карактеристики:

– наспрема дотогаш повоопштените, таа претставува дефиниран, формален пристап, кој го насочува вниманието на истражувачите кон когнитивната сложеност на процесите вклучени во стекнувањето оспособеност да се создаде и да се разбере јазичниот израз, и,

– нејзината сеопфатност, односно фактот што таа не се однесува исклучиво на детскиот ран граматички развој, туку го образложува и јазичниот раст во подоцнежните фази и појавата на се посложените јазични конструкции, како природен резултат на постепеното созревање на човековите когнитивни капацитети и зголемувањето на опфатот на меморијата.

Ставовите на Чомски успеваат да го задржат вниманието во наредните педесет години. Но, секоја теорија, колку и да е опфатна, во себе ги носи ограничувањата на формалниот пристап. Тие, всушност и го тежнуваат постигнувањето на најважната цел: да се развие интегриран, сеопфатен пристап кон компетентната јазична употреба и јазичното разбирање.

Периодот на современите психолингвистички истражувања претставува нов обид во таа насока и тие веќе настапуваат со сиот свој интензитет и инспиративност. Дистанцирани од формалните теории и модели и базирани на релевантни емпириски опити, истражуавчите тргнуваат од сосема поинакви позиции. Имено, токму во однос на сознајните фактори, како што се: опфатот на меморијата, на вниманието, менталните јазични аналогии, способноста за генерализации и апстрактно мислење – за кои се сметаше дека го ограничуваат јазичниот развој во неговите рани фази, најновите податоци тврдат дека тие не само што се суштински туку се и најдиректно одговорни за *начинот* на кој се создава јазикот, истовремено појаснувајќи *зошто* токму така се одвива неговиот развој.

Новите пристапи се базирани и на најновите истражувачки техники и средства, на експерименти насочени кон одделните јазични вештини. Таквиот изделен пристап неизбежно го наметнуваат искуствата стекнати од претходната практика. Основната причина се наоѓа во сознанието дека методите што се покажуваа како успешни во откривање на процесите, на пр., на разбирање на синтаксичките структури кај возрасните, не се делотворни и соодветни за истражување на разбирањето на вербалниот израз кај децата; истото се однесува и на процесите за оформување на јазичниот израз кои бараат различен методолошки пристап кога се работи за деца наспрема возрасни испитаници.

И, можеби најважно, новите пристапи се особено и пред сè, насочени кон прагматиката, кон употребниот квалитет на јазикот. Тие во себе ги вградуваат основите на *функционалната* и на *когнитивната лингвистика*. Поточно, на граматиката почнува да се гледа на најопфатен можен начин, и тоа:

– како на придобивка на *историски план*: т.е. на процесите, кои ја обликуваат структурата на јазикот што се предава од една генерација на следната,

– како на придобивка на *човековата психологија* т.е. како збир на општествено-сознајните способности, кои го овозможуваат самиот процес на усвојувањето на најсложеното човеково однесување, и,

– како на придобивка на *невронаукиѿе* т.е. на сознанијата од истражувањата на анатомските и на физиолошките корелации со специфичните јазични спсообности.

Такви се актуелните состојби. А, какви се предизвиците на иднината? Воведувајќи нѐ во фасцинантните капацитети на умот, психолингвистиката е отворена порта кон следната мултидимензионална област – невролингвистиката. Квантумот елаборирани истражувачки методи, продлабочените теориски поставки и конкретните модели со кои се прави обид да се навлезе во осветлување на онтогенезата на јазикот, ја претвораат психолингвистиката во влијателно поле на проучување, кое длабоко навлегува во природата на човечкиот ум. Во него се вградени менталните предуслови за употреба на јазикот како индивидуална психичка активност. Докажана е поврзаноста на јазичните со мисловните структури и нивната биолошка заснованост во човечкиот мозок.

Во тие рамки, секоја сериозна психолингвистичка анализа на говорната комуникација подразбира длабинско осознавање на парадигмата на нормалниот, како и на парадигмата на оштетениот јазичен израз.

Можеме со задоволство да констатираме: насоките и предизвиците на идните на јазични истражувања се трасирани.

Литература

Chomsky, N. 1957. *Syntactic structures*. The Hague: Mouton.

Chomsky, N. 1965. *Aspects of theory of syntax*. Cambridge, MA: MIT Press

Fernandez Eva M., Cirns Helen Smith. 2011. Fundamentals of Psycholinguistics. Oxford: Wiley-Blackwell.

Gleaso Jean Berko, Ratner Nan Berstein. 1998. *Psycholinguistics*. Orlando, Fl: Harcourt Brace College Publishers.

Harley A. Trevor. 2008. *The Psychology of Language, from data to theory*. New York: Psychology press.

Obler Loraine K., Gjerlow Kris. 2010. *Language and the Brain*. Cambridge: Cambridge University Press.

Osgood, C. 1963. „*On understanding and creating sentences*“. American Psychologist, 18. 735–751.

Skinner, B. F. 1957. *Verbal behaviour*. New York: Appleton-Century.

UDC 811.163.3(091)
UDC 811.163.3’26

Лилјана ГУШЕВСКА
Институт за национална историја – Скопје
Скопје, Македонија

МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК ВО ПРАКТИКАТА ВО ПРВАТА ДЕЦЕНИЈА ПО КОДИФИКАЦИЈАТА
(ВРЗ ОСНОВА НА АРХИВСКИТЕ МАТЕРИЈАЛИ ОД *ИЛИНДЕНСКИ СВЕДОШТВА*)

Апстракт: Предмет на интерес во овој прилог се архивските материјали објавени во публикацијата *Илинденски сведоштва*, кои содржат документација за барателите на т.н. илинденска пензија во периодот од 1946 до 1956 г. Исклучително богатиот изворен материјал (разни службени обрасци, биографии на подносителите, молби и изјави на сведоците, кои се чукани на машина за пишување или пишувани на рака) донесува значајни информации за употребата на македонскиот јазик како од страна на службените лица во надлежните тела на младата македонска држава така и на различни граѓани вклучени, директно или индиректно, во оваа постапка (бидејќи многу од барателите и од сведоците биле неписмени, нивните искази најчесто ги запишувал некој друг). Притоа, иако во некои документи е забележливо настојувањето за што е можно подоследна примена на новосоздадената стандарнојазична норма, сепак таа варира во зависност од образованоста на (за)пишувачот на конкретниот документ, од техничките можности (кај документите чукани на машина), така што се забележуваат редица специфичности и разлики на графиски и на правописен план, присуство на одделни дијалектни особености и сл. Исто така, во молбите, а особено во обемните биографии на подносителите на барањата и во изјавите на сведоците се опишуваат случувања од значајни периоди од поновата македонска историја (илинденскиот период, периодот на Балканските војни и на двете светски војни, како и од меѓувоениот период), при што доаѓа до израз живиот народен јазик од голем дел од македонскиот дијалектен простор. Во таа смисла, овие документи се значајни и поради тоа што многу Македонци за првпат ја добиваат можноста во една официјална комуникација со државните институции да го користат својот мајчин јазик.

Клучни зборови: македонски јазик, документи, стандарднојазична норма, правописни правила.

Организираната националноослободителна борба на македонскиот народ против османлиската власт предводена од Македонската револуционерна организација и Илинденското востание како, веројатно, најзначајната и најмасовната појава на таа борба имаат исклучително значајно место во македонската национална историја и во народната меморија. Директното повикување и надоврзување на овие традиции од страна на антифашистичкото движење во периодот на Народноослободителната војна во Македонија се, несомнено, поттикнати и во функција на потенцирање на континуитетот на борбата на македонскиот народ за национална и социјална слобода и за формирање своја држава. Оттука, не изненадува фактот што речиси веднаш по

ослободување, односно по завршувањето на Втората светска војна во Македонија, новосоздадената македонска држава во рамките на Југословенската Федерација пристапила кон регулирање на статусот на борците не само од НОВ туку и од илинденскиот период (односно од времето на дејствувањето на МРО од нејзиното основање во 1893 г. до нејзиното расформирање во 1908 г. по Младотурската револуција).

За таа цел, уште во 1946 г. бил донесен Законот за илинденски пензии (изменет и дополнет во 1953 г.), со кој се дефинираат условите под кои потенцијалните баратели можат да станат корисници на ваков вид пензија. Тоа резултирало со огромен број барања, така што при постапките што биле водени од надлежните државни институции во период од една деценија бил создаден многуброен архивски материјал, кој денес, за среќа, е објавен и достапен и за пошироката јавност[1]. Во таа смисла, предмет на нашата анализа во овој прилог е граѓата објавена во двата дела од првиот том на публикациите со заеднички наслов *Илинденски сведошшва*[2], кои содржат документација за барателите на илинденска пензија во периодот од 1946 до 1956 г. Исклучително богатиот изворен материјал донесува значајни информации за употребата на македонскиот јазик како од страна на службените лица во надлежните тела на младата македонска држава така и на различни граѓани вклучени, директно или индиректно, во оваа постапка (бидејќи многу од барателите и од сведоците биле неписмени, нивните искази најчесто ги запишувал некој друг). Всушност, се работи за лица кои потекнуваат главно од Југозападна Македонија и од Повардарјето, односно од Битолскиот, Прилепскиот, Охридскиот, Скопскиот и од Велешкиот Регион, и тоа повеќе од селската отколку од градската средина (Петровски, ИС 2016 I: XLIX), но и од други делови на македонската држава и од поширокиот македонски етнички простор.

Споменатата архивска документација содржи разни службени обрасци, биографии на подносителите, молби и изјави на сведоците, решенија, уверенија и сл., кои се чукани на машина за пишување или пишувани на рака. Најголемиот дел од документацијата е на македонски јазик, и тоа на кирилица и на латиница. Многу малку се застапени и документи напишани на српски јазик, повторно и на кирилица или на латиница, кога станува збор за баратели кои во моментот на поднесувањето на барањето живееле во Србија (на пример, ИС 2016 I[3]: 966, 967). Овој материјал е интересен за проучување, меѓу другото, и од јазичен аспект со оглед на фактот што во молбите, а честопати и во обемните биографии на подносителите на барањата и

[1] Одговорни уредници и составувачи на споменатите публикации се Јасминка Дамјановска, Ленина Жила и Филип Петровски, а претставуваат издание на Државниот архив на Република Македонија. Се работи за пет тома со вкупно девет книги (том I – II, 2016 г., том III – V, 2017 г.), кои содржат документи од фондот Извршен совет на НРМ. Одбор за доделување илинденски пензии. Досиеја на признати илинденци (1946 – 1956).

[2] За лоцирање на ексцерпираните примери ја користиме кратенката ИС (за *Илинденски сведошшва*), годината на издавање и римските броеви I (за првиот дел од првиот том) и II (за вториот дел од тој том), по што следуваат две точки и страницата во конкретната публикација.

[3] За илустрација можеме да го земеме само зборот *биоґрафија*, кој се јавува, иако поретко, и во следниве „варијанти“: *биоґрафиа* (ИС 2016 I: 950, 952), *беоґрафіа* (ИС 2016 I: 863), *беоґрафија* и *беоґравија* (ИС 2016 I: 1133), *бијаґравија* (ИС 2016 I: 888), дури и *авшобиоґрафија* (ИС 2016 I: 1155), *аушобиоґрафија*

во изјавите на сведоците се опишуваат случувања од значајни периоди од поновата македонска историја (илинденскиот период, периодот на Балканските војни и на двете светски војни и меѓувоениот период), но се опишува и секојдневниот живот низ субјективната призма на актерите, кои изнесуваат и многу моменти од личните и од семејните доживувања и преживувања на историските настани. Притоа, доаѓа до израз живиот народен јазик од поширокиот македонски јазичен ареал. Во таа смисла, овој материјал може да се разгледува од социолингвистички, психолингвистички, етнолингвистички аспект и сл. Сепак, нашиот интерес е насочен главно кон практикувањето на македонскиот (стандарден) јазик во еден специфичен вид текстови во првата деценија по неговата кодификација.

Притоа, во најголемиот број од документите е забележливо настојувањето за што е можно подоследна примена на новосоздадената стандарнојазична норма (во оваа смисла, всушност, можеме да зборуваме за паралелно одвивање на фазите на нејзина елаборација, акцептуација, експанзија и имплементација). Сепак, таа делумно варира во зависност од образованоста на (за)пишувачот на конкретниот документ[4], од техничките можности (кај документите чукани на машина), така што се забележуваат редица специфичности и разлики на графиски и на правописен план, а карактеристично е и присуството на дијалектни особености на сите јазични рамништа. Во овој поглед мора да се нагласи фактот дека во повеќето канцеларии на месните одбори во кои се прибирале документите на барателите се користеле машини наследени од некоја претходна власт (од бугарската и од српската, дури и од османлиската, сп. ИС 2016 II: 1028), со што се објаснуваат документите пишувани на латиница, но и присуството на графии од кирилските писма на соседните јужнословенски народи (й, я, ъ; ђ, ћ). Она што е особено значајно е фактот дека во документите пишувани на рака многу ретко се забележуваат туѓи графии, односно најчесто се користи стандардизираното македонско кирилско писмо. Како еден од поретките примери кој се карактеризира со варијантност во бележењето, на пример, на */j/* ја изделуваме биографијата на Васил Томов Данчов, за кој пишува дека е родум од Егејска Македонија, поконкретно од Берската Околија. Од неа ги наведуваме примерите со *й*: *борейки, войвода, Еѓейска, който, помаѓайки*, *семействата,* но и со *ј*: *Еницевардарскијот, Македонија/Маќедонија, југославија, Трајко, пенсија, преживеја, јаз, таја, тија, моја (крвава) биоѓрафија* (ИС 2016 II: 1206).

Исто така, во сите документи нотираме дека сè уште има колебање во поглед на пишувањето особено на специфичните македонски гласови. Во таа насока го изделуваме бележењето на гласовите */ќ/* и */ѓ/*, за кои се користат и *к* и *ѓ,* на пример *тугите куки* (ИС 2016 II: 1246), иако во истата биографија нотираме и примери како *имуќен,*

(ИС 2016 I: 1200) или *лична биоѓрафија* (ИС 2016 I: 1165); потоа среќаваме: *уверение, увереније, уверење; квинслишки, квисиншки, квислишки* и сл.

[4] За илустрација можеме да го земеме само зборот *биоѓрафија*, кој се јавува, иако поретко, и во следниве „варијанти“: *биоѓрафиа* (ИС 2016 I: 950, 952), *беоѓрафіа* (ИС 2016 I: 863), *беоѓрафија* и *беоѓравија* (ИС 2016 I: 1133), *бијаѓравија* (ИС 2016 I: 888), дури и *автобиоѓрафија* (ИС 2016 I: 1155), *аутобиоѓрафија* (ИС 2016 I: 1200) или *лична биоѓрафија* (ИС 2016 I: 1165); потоа среќаваме: *уверение, увереније, уверење; квинслишки, квисиншки, квислишки* и сл.

пракаја, потоа *бидејки, ке* (ИС 2016 II: 1235). Како специфичен го посочуваме примерот (*да не сум*) *осугиван* (ИС 2016 II: 1305). Истото се однесува и на /*њ*/, кое во редица примери се предава најчесто со *н,* на пример: *ослободуенето* (ИС 2016 II: 844), *убиването* (ИС 2016 II: 1206), а понекогаш и со *нј: ослободувањето* (ИС 2016 II: 1212), дури и со *њ: ослободувањето* (во истиот текст). Можеби во документите чукани на машина ваквата практика била понекогаш и намерна со цел да се избегне употребата на туѓите графии. Сепак, во некои од документите нотираме примери од типот на *кућа, ноћта* и сл. (ИС 2016 I: 133), а најчеста е употребата на *й* за бележење на */j/*.

Впрочем, ограничувањата од техничка природа се причината поради која и во официјалните документи од највисоките државни институции настанати непосредно по ослободувањето се забележуваат компромиси од овој вид. Како пример ќе го посочиме Записникот од 1-от редовен состанок на II-то ванредно собрание на Народното собрание на Народна Република Македонија одржано на 27 јули 1946 година во гр. Скопје, во кој името на познатиот македонски лекар, кој бил во улога на „известилец“ на Законодавниот одбор, д-р Ѓорѓи Гаврилски, е запишано како *Гјоги* (ИС 2016 I: 1, 2), а народниот пратеник кој учествувал во дискусијата Љупчо Арсов е запишан како *Љупчо* (ИС 2016 I: 2). Слично нешто забележуваме и во написот во весникот *Нова Македонија* од 28 јули 1946 г. објавен по изгласувањето на Законот за илинденски пензии, во кој редовно се користи *њ: остваруење, обединуењето, давањето, привредуење, гласањето* (ИС 2016 I: 11), додека /*ќ*/ се бележи со *к* редовно кај честичката за образување идно време: *ке (пречи), ке (биде уништен)* и сл. (ИС 2016 I: 10), но во други случаи наоѓаме *говорејќи* (ИС 2016 I: 10), *бидејќи* (ИС 2016 I: 11); за /*ѓ*/ се употребува *гј: меѓу (другото)* (ИС 2016 I: 11)[5]. На ова мислење нè наведува фактот што во *Правописот* од 1945 г. јасно е посочена употребата на *ќ* и на *ѓ* во наведениве ситуации (МП 1945: 6). Во прилог на ова само ќе посочиме дека во сите други аспекти во прилогот се настојува доследно да се применат правилата дадени во *Правописот*, на пример, непишувањето на *ј* помеѓу *и* и *а* во зборови од туѓо потекло[6]: *материално* (ИС 2016 I: 10), користењето на глаголските форми на *–уе*, што може да се види како од глаголските именки наведени погоре така и од другите глаголски форми споменати малку подолу[7].

Со поголем проблем се соочувале оние службеници што имале на располагање само машини за чукање со латинични букви (како што било, на пример, во Околискиот одбор во с. Извор). Затоа во документите напишани со вакви машини се употребу-

[5] Инаку, името на д-р Гаврилски во написот е наведено како Георги, а наместо формата *известилец* од погоренаведениот документ, овде се користи *известител* (ИС 2016 I: 10).

[6] Ова правило гласи: **„J** се пишуе во ґрупата **ија**: пијам, пијам, спијам, вријат, кријат, змија, ракија, сторија, носија, Русија, Југославија, Македонија итн. Во туѓите зборои, во средината, таа група се пишуе без ј: материал, потенциал, иницијал, вариант итн.“ (МП 1945: 6).

[7] На употребата на глаголските форми на –уе недвосмислено се упатува токму кај глаголските именки, каде што е јасно нагласена правилната форма – „кажуење (Не: кажување), качуење, (не: качување)“ (МП 1945: 12). Од друга страна, во *Правописот* од 1950 г. стои дека глаголите од а-групата можат да се поделат на неколку типа, меѓу кои се и оние на –ува (МП 1950: 33).

ваат *š* или *s* за */ш/*: *fašizamot* (ИС 2016 I: 57), а на места дури рачно е интервенирано[8] (над *s* се допишува дијакритичкиот знак за да се добие *š*: *Šterjo* и др., в. ИС 2016 I: 98); *ž* за */ж/: Božana, fizička* (ИС 2016 I: 57); *č* или *c* за */ч/*: *Lavcani* (ИС 2016 I: 98); *ć* за */ќ/*: *Ćosevski* (ИС 2016 I: 57) и *dj* за */ѓ/: Aladjozovska* (ИС 2016 I: 57) и др.

Во поглед на јазичните црти на морфолошки план, јасно се препознаваат особеностите на дијалектните подрачја од кои потекнуваат барателите. Така, во документите приложени од големиот број баратели од областа Дебарца и од охридскиот крај во целина можат да се изделат јазичните особености на поширокото охридско говорно подрачје: кратката заменска форма за директен предмет за ж. р. *е* наместо *ја: да е п̄однесам ова молба, да ми е уважит̄ ова жалба*; кај глаголите изедначувањето на *е-* и на *и-г̄рупат̄а: се чудет̄;* карактеристичната наставка *-ит̄* за 3 л. едн. на презентот: *се земит̄, да не п̄адним̄*, уште и образувањата со суфиксот *-в-: кажвит̄* (ИС 2016 II: 844) и сл. Во изјавата, пак, на Илија Ѓорѓиов Дарков од с. Смилево нотираме редица особености на овој дијалект: формата *ја* за личната заменка за 1 л. едн., како и доследното бележење на *х* во формите на имперфектот: *бех, бехме, одехме, нап̄равихме, изг̄убихме* и др. (ИС 2016 II: 1209). Секако дека и во текстови во кои преовладуваат дијалектните карактеристики, во поголема или во помала мера е забележливо и влијанието на стандардниот јазик. Така, во биографијата на Тимо Васиљев Дедејски од с. Босилово, Струмичко, ги изделуваме карактеристичните форми за 1 л. мн. имперфект *ојдехме* (ИС 2016 II: 1237), *имахме, бехме, одехме* (ИС 2016 II: 1238), иако во целиот текст се употребува *бев*, и на перфектот со помошен глагол од типот на *је земал* (ИС 2016 II: 1233).

Сето ова во редица примери се комбинира и со влијанието на образованието стекнато на туѓ јазик. Тоа доаѓа до израз во Жалбата од Никодин М. Гаврилоски од с. Оздолени од Охридската Околија, од која наведуваме еден извадок: „Како учесници во тија борби се сметет и лицата кои надвор од четите кои по наредба на раководителите на Народно Националното Револуционото Движение вршел специјални акции задачи како курир на градското поголемо началство а ја сум бил таков а поред курирската служба, со оружје во рака сум зел активно участие во сите борби за ослободуене на Македонскијот Народ, во четата на војвода Давидов, а после сум распоредуван во сите чети каде ќе требеше да се земит активно участие во борбите со турците, а кога војвода Давидов падна пред мене ја го кренав на рамо и го отргнав за да не паднит и како убит во рацете на турците, рискувајуки го својот живот преминувајуки пат през аскерските патроли и кордони, ова сум навел и во мојата молба со која сум барал Илинденска пензија, и ме чудет фактите зашто Одборот пресудује преку това.“ (ИС 2016 II: 844).

И од овој извадок, но и од сите други примери е евидентно дека има голема недоследност во примената на правописните правила, покрај другото, и во однос на

[8] Нотираме и примери каде што допишаниот дијакритички знак над *s, z, c, k* (за да се добие š, *ž, č, ќ*) е ставен погрешно, односно обратно (^, `), в. ИС 2016 I: 275, па дури и такви каде што над овие букви се става еден ист надреден знак (`), в. (ИС 2016 I: 699).

употребата на големата буква, но и на интерпункцијата, и тоа во документите настанати во целиот овој период.

Лексиката во голема мера беше илустрирана и во погоренаведените примери. Со оглед на тоа што во документите се опишува учеството на барателите во оружената борба и во револуционерните активности во именуваниот период, забележлива е застепеноста на лексиката која се однесува на оваа сфера, на пример: *движение/покрет, (И/илинденска) епопеја, илинденски дејец, легален дејец, организација, организатор* (ИС 2016 II: 1304)*, прво борец* (ИС 2016 II: 1296), *револуционерна дејност* и сл. Исто така, бидејќи меѓу барателите, иако поретко, има и жени, среќаваме феминативи со кои се означуваат улогите што ги имале жените во националноослободителното движење: *комитка* (ИС 2016 I: 53); *учесница* (ИС 2016 I: 190); *десетарка, курирка, санитарка*[9] (ИС 2016 II: 854); *комиткиње, симпатизерка* (ИС 2016 I: 420), *учителка* (ИС 2016 I: 541); *куриерка* (ИС 2016 I: 549); *курјерка* (ИС 2016 I: 711).

Во овие рамки ќе го изделиме зборот *терорист*[10], кој е употребен во неколку наврати, но во тие контексти го нема пејоративното значење што е карактеристично за него во современиот македонски јазик (сп. ‘тој што врши терор, што користи насилство за да ги постигне целите; приврзаник на тероризмот’, ТРМЈ 2014 VI: 56). Всушност, како терористи се именувале лицата кои извршувале тајни диверзантски акции по налог на револуционерната организација, учествувале во ликвидацијата на личности што биле компромитирани или го загрозиле нејзиното дејствување и сл.

Од ова море од документи, акцентот го ставаме особено на молбите и делумно на биографиите што ги поднесуваат барателите на пензија до надлежните околиски одбори. Имено, по донесувањето на споменатиот Закон за илинденски пензии, соодветните државни тела изготвиле формулар/образец чукан на машина за пишување, именуван како МОЛБА, кој се пополнувал рачно (поретко на машина) од страна на некое службено/овластено лице или на некој близок писмен човек на барателот, а поретко од самиот барател. Во 1946 г. тој формулар за молбата изгледал вака.

[9] Во исказите на сведоците кои требало да ја потврдат револуционерната дејност на Перунина (Најдеска) Гаврилоска од с. Иванчишта, Кичевско, меѓу другото, се вели: „(...) Perunina bese kako sanitarka i nosese prevrzoci za prevrzuvane na ranetite, a vo istite borbi na selo Klenojec i Izvor istata bese desetarka i pored sto istata bese kako sanitarka so puska vo raka se borese.“ (ИС 2016 II: 854).

[10] Овој збор го среќаваме на повеќе места. Како показателен го наведуваме извадокот од молбата на Стеријо Зафиров Гегата од охридското село Долно Лакочерој, каде што се кажува следново: „Во 1906 год. бев терорист во Битоља и поради убиството на Ристо Зајачето бев хватен и затворен во затвор каде лежав цели три години до Уриетот. За сето време во затворот носев пранги на нозе и синџир на гуша како куче.“ (ИС 2016 II: 880).

Преку _____ народен одбор

_____

До Министерот за финансиите на Н.Р.
Македонија

Скопје.

МОЛБА

од _____ (с) _____ гр. _____
_____ бр. _____, последна пошта _____

Илинденец сум од времето на востанието и борбите 1903–1908 год., стар на ___ години и неспособен за работа.

За дејноста ми по време на Илинденската епопеја и воопште како народен борец, давам следната си кратка БИОГРАФИЈА, од која се види во која чета сум бил и во кои борби сум участвувал од 1903 до 1908 година:

За истинитоста на напредизложеното можат да посведочат другарите ми:

1) _____ занаат _____ г. (с) _____ ул. _____
2) _____ ″ _____ ″ _____ ″ _____

Исказите си потврдујам и со следните документи, приложени кон молбата:

Осим това, прилагам и уверение бр. _____ од _____ нар. Одбор гр. (с) _____ од кое се установуе оти немам никакви приходи за живот (или имам само _____ дин. годишно)

Од уверението бр. _____ од _____, тука приложено, се види 1) да не сум лишен од активно и пасивно изборно право; 2) да не сум осудуван од Нар. суд за изгубуење нац. чест; 3) да не сум соработувал со окупаторот и неговите помагачи и 4) да не сум бил член функционер на квислиншките организации.

Поднесујки приложените документи и искази по молбата, молам да ми биде отпуштена постојанна држ. помош-пензија како на илинденец и народен деец во борбите за ослобод[…] на Македонија.

Изјавувам, оти получавам/неполучавам помош како илинденец од _____ Народен одбор од гр. (с) _____ при кое прилагам заверен препис од решението на Комисијата при споменатиот Н. О.

_____Февруари 1946 год._____ Подпис:

гр. (с) _____

(ИС 2016 I: 640)

Речиси во идентична форма се употребува и во следните години, а за тоа сведочи овој образец од 1950.

Преко Месниот Народен Одбор

гр.

ДО ОДБОРОТ НА ИЛИНДЕНСКИТЕ ПЕНЗИЈИ

– При Президиумот на Народното Собрание–на НРМ

СКОПЈЕ.–

М О Л Б А

От _____ от гр. _____

_____ бр. _____.

Илинденец сам од времето на востанието и борбите 1903–1908 год., стар на ___ години и неспособен за работа.

Со дејноста ми во време ма Илинденската епопеја у вопште како Народен Борец, давам следната си кратка БИОГРАФИЈА, от која се види во која чета сам бил и во кои борби сам учествовал од 1903–1908 година.

За истинитоста на горе изложеното можат да посведочат другарите:

1) _____ занает _____ г. (с) _____ ул. _____

2) _____ ″ _____ ″ _____ ″ _____

Исказите ги потврдувам и са следните документи приложени кон молбата:

Осим тоа, прилагам и уверење Бр. _____ от _____ 1950 год. издадено од Месниот Народен Одбор во гр. за имовното ми состојание.

Од Уверение Бр. _____ от _____ 1950 година тука приложено се види. да

1. Да не сам лишен од активно и пасивно изборно право: 2. да не сам осудуван от народниот суд губене на националната чест, 3. да не сам сработувал со окупаторот и нивните помагачи; 4. да не сам бил член на квислишките организацији.

Поднесувајеќи приложените документи и искази во молбата, молам да ми биде отпуштена, постојана државна помош-пензија како на илинденец и Народен Борец во борбите за слободата на Македонија.

Изјавувам да до денеска не сам получавал никаква помош како Илинденец.

_____ 1950 година

гр. Кавадарци

со почит:

_____

(ИС 2016 I: 792)

Овој тип документи имаат клиширана структура, но гледани од функционално-стилски аспект (во случајов станува збор за текстови кои влегуваат во персоналниот потстил на административниот функционален стил, според класификацијата на Л. Минова-Ѓуркова) во голема мера отстапуваат во делот предвиден за внесување на исказот на барателот. Ваквото отстапување е уште позабележливо кај биографиите, како во однос на обемот така и во однос на содржината. Имено, како што наведува Минова-Ѓуркова: „(...) кога пишува некоја личност автобиографија, односно биографски податоци за себе, а се обраќа до некоја институција, тогаш сигурно нема да зборува за некои интимни моменти од својот живот, туку ќе изнесува факти за местото и за годината на раѓање, за образованието, за евентуалното движење во работата и сл.“ (Минова Ѓуркова 2003: 306). Но, во голем дел од приложените биографии, како што веќе покажавме, луѓето не се задржуваат само на изнесување на конкретните факти поврзани со својата револуционерна активност. Исто толку тие пишуваат токму за моменти од својот личен живот и од животот на своите најблиски, за семејните трагедии, за премрежињата во бурните историски случувања, но и за тешката постојна материјална состојба.

Не навлегувајќи во (не)релевантноста на ваквите кажувања, мора да се земе предвид дека тие имаат, пред сè, една прагматична цел (притоа, не било важно само да се добие пензијата, како престижна категорија, но и како соодветно позиционирање во новото социјалистичко општество, туку колкав ќе биде и нејзиниот износ). Оттука, во нивната основа е интенцијата за што поубедливо пренесување на настаните во креираната форма и инсистирањето на континуираноста во дејствувањето на дадена личност од периодот на османлиското владеење, па сè до ослободувањето. Во таа функција е и употребата на вообичаените фрази *живо учество*, со значење ‘активно учество’: „Во Илинденското востание зедов живо участие (...)“ (ИС 2016 II: 1321), потоа *со пушка во рака* (ИС 2016 II: 1304, 1305, 1327 и др.)/*со оружие во рацете* (ИС 2016 II: 1294)/*оражие во рацете* (ИС 2016 II: 1243), *активен борец* (ИС 2016 II: 1294). На места се забележува посериозна интервенција на пишувачот во кажувањето на барателот/барателката со користење реторика карактеристична за новите општествено-политички околности. Ова може да се поткрепи со еден исечок од биографијата на Јордана Василева Алаѓозовска, по потекло од с. Русиново, во кој е кажано и следново: „(...) so mažot mi Vasil Aladjozovski i drugi Ilindenski dejci za osloboduvanje na našata tatkovina Makedonija od bivšata Otomanska feudalna imperija so sopstveni sili bez udel na stranskite imperijalisti Bugarija, Srbija, Grcija i Crna Gora (…).“ (ИС 2016 I: 57). Ваквото согледување го темелиме на фактот што се работи за неграмотна жена родена во 1866 г.

Како што анализира Кит Браун во предговорот на изданието, ваквиот тип фрази „одговараат прецизно на критериумите воведени од системот за да се направи разлика меѓу ’доволна‘ активност и ’недоволна‘, и оттука и меѓу ’заслужен‘ и ’незаслужен‘ (Браун ИС 2016 I: XXXIII). Но, тој посочува на нешто што е уште посуштинско и вели: „Варијабилноста на документацијата од барателите и внимателноста со која претставниците на македонската социјалистичка влада ги собирале документите и

ги прегледувале одлуките, укажува дека овие стари мажи и жени едноставно не ги следеле правилата што им биле наметнувани од режимот“ (Истото). Сепак, токму таа индивидуалност во искажувањето, односно во прикажувањето на фактите стои наспроти обидот да се наметне некаков единствен стил, шема или гледиште, па затоа Браун констатира: „Ако идеалот на системот бил да се поттикнат приказни наполно конзистентни со единствена, јасна историја на Илинденското востание, или да се наметне стандарден јазик на понизно молење или благодарност, тоа не успеало“ (Браун ИС 2016 I: XXXV).

Тргнувајќи од ова, не е чудно што исказот е честопати изразено експресивен, со акцент на претрпените страдања (апсења, прогони, испрашувања, издржувања законски казни). Во прилог на ова наведуваме делови од биографијата на Митра Котева Ангелеска: „Во мудурницата на с. Прибилци бев затворена во долапи мачена со разни маки 10-12 дена и распитувана кој је направил скривницата (...) На такво време [студено и снежно – заб. Л. Г.] јас изминав пат од с. Прибилци до Битола 35. км. И така дури ноќта стигнавне во Битола и тамо ме турија во долапите и почнаја да ме мача со разни и не чујени маки (...).“ (ИС 2016 I: 133).

Во поглед на јазикот, кај молбите (како и во другите документи) се забележува влијанието на образованието на туѓ јазик. Во тој поглед ја изделуваме употребата на кратките заменски форми за индиректен предмет со присвојно значење за сметка на присвојните заменски придавки: *дејност* ***ми***, *исказите* ***си,*** *другарите* ***ми***; лексемите како: *се види, истинитост, получавам/неполучавам.* Од друга страна, присуството на дијалектните особености на родниот говор на барателите (кои, како што споменавме, најчесто биле неграмотни или знаеле само да си го напишат името) во голем број случаи се ограничени најверојатно при запишувањето од страна на лицата кои во поголема или помала мера, но сепак многу доследно се обидуваат да ја следат постојната стандарднојазична норма. Недоследност нотираме во однос на формите на глаголите на *-уе*, прифатени како норма со *Правопис* од 1945 г., и на *-ува*, дури и во рамките на една дел-реченица, на пример: *3) да не сум* ***осудуван*** *од Нар. суд за* ***изгубуење*** (и: *изгубувайне*, Демирхисарско, 1948, 944) *нац. чест*, иако може да се види дека глаголските форми со суфиксот *-ува* се и побројни: *се установуе*, но: *участвувал, изјавувам, получавам/неполучавам*, па сè до формите од типот на: *потврдујам, поднесујки.* Оттука, не случајно употребата токму на формите на *-уе* кај несвршените глаголи во фазата на акцептуација (прифаќање) се покажала како проблематична, па затоа тие и се заменуваат со, очигледно, пораширените форми на *-ува* веќе во *Правопис* од 1950 г., на што укажавме и погоре во овој текст.

Молбите пишувани на рака најчесто ја следат основната форма на овој образец, со одредни скратувања и приспособувања. Но, некои сосема отстапуваат од вообичаената клиширана структура, така што во нив доаѓа до израз желбата уште на почетокот да се остави впечаток врз претставниците на надлежните тела што би го разгледувале дадениот случај. Како пример ја земаме молбата на Ѓале Георгиев Галабов од градот Неготино од 18 јули 1951 г. (ИС 2016 I: 867) поради фактот што се работи за лице кое во неколку наврати веќе било одбиено и не му била доделена пензија. Може

да се каже дека пишувачот (самиот подносител е неписмен) се покажува не само како релативно добар познавач на стандарднојазичната норма туку и како личност вешта со перото, иако не може со сигурност да се определи колкав е неговиот влог во содржината на овој текст. Почетниот пасус од оваа молба гласи:

„Другари,

Се наближува големиот празник на нашиот народ – Илинден, кога целиот како еден се беше дигнал да се бори за извојување на својата национална слобода и права, против многубројниот непријател како турскиот башибозук од една страна така и паклените планови на големобугарите од Софија со дигањето на востанието – од друга страна."

На крајот од документот што се користи во 1946 г. (но и од подоцнежниот период) стои едноставно *подпис* или *потпис*, или *молител,* но и *молителка* (ИС 2016 II: 852 и др.), додека во некои се пишува најнапред слоганот: *Смрт на фашизмот, слобода на народот*!, по што следуваат фразите од типот на: *со почит* (ИС 2016 I: 86 и др.), *со почитание* (ИС 2016 II: 880 и др.)*, со почитанийе/so pocitanije* (ИС 2016 I: 253)[11]; има и комбинации од типот на *со почит – молител*, а ја изделуваме и формата *учтив* (ИС 2016 I: 170), а одделно и во женски род *учтива* (ИС 2016 I: 190)/*učtiva* (ИС 2016 I: 275) и сл. Молбите, но и жалбите можат да завршат и со фразата: *Со поздрав* (ИС 2016 II: 1271), *Со Другарски Поздрав* (ИС 2016 II: 843), дури и: *Со Другарски Поздрав Молител* (ИС 2016 II: 843) и сл. Ќе споменеме само накусо дека за докажување на учеството на барателите на пензиите во националноослободителната борба било барано сведоштво од двајца сведоци. Документите од ваков карактер се именувани како *изјава/изјава, уверение/uverenje, махаленско уверение* (ИС 2016 I: 428 и др.), дури и *Изјава Махаленско свидетелство* (ИС 2016 I: 483–484), а ако испрашувањето на сведоците е направено во суд, тогаш се правел *записник* (ИС 2016 I: 92 и др.)[12]. Иако постоел и соодветен образец за изјавата[13], сепак најчесто таквиот документ нема строго определена форма, а одделните изјави многу се разликуваат и во обемот (од неколку реда до две-три страници). Лицата што ја дале изјавата, односно се потпишале на уверението и на сличните документи се именуваат како *изјавител* (ИС 2016 I: 186 и др.)/*изјавител* (ИС 2016 I: 173 и др.), *изјавители*; *издаватели на уверението* (ИС 2016 II: 854)/*izdavateli na uverenieto* (ИС 2016 II: 854), или само *издаватели* (ИС 2016 I: 105), *свидетели* (ИС 2016 I: 286 и др.)*,* а може да стои и: *потписи на свидетели* (ИС 2016 I: 92)/*подпис на свидетелите* (ИС 2016 II: 874) и сл.

[11] Ваквите изрази се среќаваат и под биографиите.

[12] За некои баратели нема одделни такви документи, туку сведоците се потпишуваат под приложената биографија. Секако, тоа е придружено со соодветното објаснување, на пример: *Миј долупотписаните сведоци (...) тврдиме морално и материјално да наводите кој се внесени во ова биографија се точни и верни* (ИС 2016 I: 420); *За истинитоста на мојте наводи јамчам, морално, материјално и кривично, а истото ќе го посведочат и мојте соработници* (ИС 2016 I: 142) и сл.

[13] Бидејќи некои од барателите биле преселени во Србија, документите што ги испраќале, целосно или дел од нив (молба, биографија, изава и сл.), биле на српски јазик (на пр. ИС 2016 II: 965–967).

Најразлични фрази среќаваме и во завршниот дел од овие документи, каде што се гарантира дека дадената изјава, односно сведоштво е точно. Во еден од соодветните формулари изработени од надлежните државни институции ја наоѓаме следнава реченица: *Да се горните наводи во изјавата вистински тврдиме морално и материјално и сносиме секоја кривична одговорност* (ИС 2016 II 874). Ќе наведеме уште неколку примери од документи пишувани на машина за чукање или на рака кои не се преземени од некој пополнет образец: *Za tocnosta na navodite potvrduvame pod materijalna odgvornost na zakonot* (ИС 2016 II: 854); *За неточноста на горното ке одговараме морално материјално и кривично пред законот на Народната власт* (ИС 2016 I: 194); *Миј е долу подписаните тврдиме за горе изложеното даје точно и вистинито пошто сме биле заједно против турчиноп во Илинденското востаније* (ИС 2016 I: 215); *За истинитоста во преднатта наша изјава примамо сви законски одговорности* (ИС 2016 I: 242) и многу други. Различно се формулирани и изразите со кои надлежниот службеник или тело ја потврдува регуларноста на спроведената постапка: *Месниот народен одбор Крушевље тврди дека потписите на горните сведоци се ставени во канцеларијата во наше во наше присуствие* (ИС 2016 I: 428); *Da verno licata go izdadova ova uverenije TVRDIT* (ИС 2016 II: 854).

Огромниот број документи што ги разгледувавме за потребите на овој прилог отвораат многу интересни теми и нудат различни аспекти на проучување. Разновидноста и богатството на јазичниот материјал бараат многу пообемно и позадлабочено проучување од она што може да се направи во еден прилог. Сепак, треба да се нагласи фактот дека овие документи се исклучително значајни зашто се извонреден показател за примената на македонскиот јазик во младата македонска држава во почетните години по кодификацијата, при што голем број Македонци за првпат ја добиваат можноста во една официјална комуникација со државните институции да го користат својот мајчин јазик. Она што ни се наметнува како општ впечаток е дека веднаш по кодификацијата на македонскиот јазик, во највисоките државни тела и во официјалните документи, како и во печатот доследно се почитуваат правилата пропишани со *Правописот* од 1945 г., односно се следат промените направени со оној од 1950 г. Исто така, во услови на недостаток на образован кадар (имајќи предвид дека и дотогашното образование е стекнато на туѓ јазик), на сериозни технички ограничувања, како и на сè уште големиот процент на неписмено население, видив е сериозниот обид и на надлежните тела и на службениците и во малите места во Македонија (околиските одбори) вклучени во процесот на прибирање на документацијата за барателите на илинденските пензии, како и на граѓаните што учествувале во него, да го користат стандардниот македонски јазик, а пред сè македонското кирилско писмо (со постепено напуштање на туѓата правописна практика), секако, онака како што мислеле и сфаќале дека треба да го прават тоа.

Литература

Минова-Ѓуркова Лилјана. 2003. *Стилистика на современиот македонски јазик*, Скопје: Магор.

Конески Блаже, Тошев Крум. 1950. *Правопис на македонскиот јазик со правописен речник*, Скопје: Државно издателство на НР Македонија.

Македонски правопис, Изработен од Комисијата за јазик и правопис при Министерството за народна просвета, Скопје: Државно издавачко претпријатие, 1945.

Толковен речник на македонскиот јазик, Ред. Кирил Конески, Том VI (Т –Ш), Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, 2014.

ИС 2016 I, ИС 2016 II. *Илинденски сведоштва,* Том I, Дел I – II, Одговорни уредници и составувачи: д-р Јасминка Дамјановска, д-р Ленина Жила и д-р Филип Петровски, Скопје: Државен архив на Република Македонија, 2016.

UDC 811.163.3:811.162.3
UDC 811.162.3:811.163.3

Јасминка ДЕЛОВА-СИЉАНОВА
Филолошки факултет „Блаже Конески“ – Скопје
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“
Скопје, Македонија

МАКЕДОНСКО-ЧЕШКИ ПРЕПЛЕТУВАЊА

Апстракт: Македонско-чешките јазични, книжевни и културни врски имаат долга традиција. Овој труд ќе ги поврзе сите овие заемни интереси од минатото, сегашноста и можностите за во иднина.

Клучни зборови: македонски јазик, чешки јазик, јазични проучувања, културни врски.

Оваа година на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ при Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје, славиме седумдесет години од изучувањето на чешкиот јазик и литература. Но, почетоците на овие релации не почнуваат тука – тие се многу подлабоки и тоа на повеќе нивоа.

1. Иван Доровски во својата книга *Чешко-македонски книжевни теми* дава поделба на чешко-македонските културни односи и според него, поделбата по периоди изгледа вака:
2. *Византиско-великоморавски период* (преводно и оригинално дело на Константин-Кирил и Методиј и на нивните ученици).
3. *Кириометодиевска традиција* која продолжува од времето на Карел IV. Според Ржехачек/Урбан има „екуменичен“ карактер – заедничка за сите христијански цркви и религиозни заедници во чешката културна средина.
4. Таканаречен *аналитички-издавачки период за време на просветителството и првата преродбенска фаза од половината на 18 век.*
5. Во овој период, Геласиус Добнер, таткото на чешката критичка историографија се занимавал со прашања за моравската мисија на Кирил и Методиј во врска со јазикот, глаголицата и кирилицата.
6. *Интерес на чешката наука и на чешката културна јавност за посестрано запознавање на Јужните Словени поврзано со националната преродба на словенските народи во првата половина на 19 век.*

Во овој период, Јозеф Добровски ја направил првата чешка класификација на словенските јазици и ја поставил теоријата за јазикот во делата на Кирил и Методиј. Треба да се споменат и Вацлав Ханка, Јозеф Јунгман и Павел Јозеф Шафарик, којшто ја застапувал тезата дека првите преводи на литургиски текстови имаат македонско-словенска основа.

1. *Општославистички, книжевно-историски и лингвистички прашања – реалистички период (1848-1914).* Во овој период спаѓа дејноста на Константин Петкович и на Рајко Жинзифов, на Јан Гебауер и на низа други чешки преведувачи од македонското народно поетско и прозно творештво, како што се Јозеф Холечек, Франтишек Доуха, усилбите на Лудвик Куба да ја посети Македонија и да настане делото *Книга за Македонија* која во издание на „Македонска реч“ во 2007 година е преведена на македонски јазик. Лудвик Куба имал исклучително познавање на историјата на македонскиот народ. Го посетил Охрид – по стапките на мисијата на Кирил и Методиј и нивните наследници; Струга – родното место на браќата Миладиновци, бил импресониран од нивната собирачка дејност; Преспа, Пелагонија, Ресен, Прилеп – родното место на Крали Марко и Трескавец, бил заинтересиран и за фолклорот на Смилево, на Галичник и на Скопје.

За овој период треба да се спомене и одгласот на Илинденското востание во чешката јавност и литература од страна на балканологот со европско реноме – Константин Јиречек.

2. *Периодот меѓу двете Светски војни* претставува значајна фаза во историјата на заемните односи, особено во односот на чешката дипломатија кон т.н. македонско прашање. Во тој период спаѓа и делото на истакнатиот литературен историчар Јан Махал, на славистот Јозеф Пата, па сè до капиталното дело на етнографот Јиржи Поливка коешто во 1932 година било издадено од Чешката академија на науките - Lidové povídky jíhomakedonské.

Мошне значајна улога во периодот меѓу двете Светски војни има и дејноста на конзулатот на Република Чешка во Скопје. Имено, во 1918 г. е формирана првата Чехословачка Република на чело со Томаш Гарик Масарик. Чехословачка од распаднатата Австро-Унгарија излегла како индустриски развиена држава на која ѝ припаднал 80 % од индустрискиот потенцијал на Австро-Унгарија и била можност да организира дипломатски претставништва (амбасада, конзулат) во разни земји, меѓу кои и во сите тогашни балкански држави.

Чехословачката дипломатија била убедена дека овој дел од Европа ќе продолжи да биде невралгично подрачје бидејќи знаела дека балканските држави не се задоволни од она што го остариле во војните.

Во односите кон нив ги почитувала специфичностите на балканските држави каде што македонското прашање било предмет на интерес.

Освен во другите поголеми градови на Кралството Југославија, во периодот меѓу двете светски војни работел и конзулатот на ЧСР во Скопје. Отворен во 1925 г. како неопходен дипломатски орган, а затворен во 1939 година, наводно поради рационализација на чехословачките дипломатски служби.

Конзулатот имал задача политички да го покрива жешкиот терен наречен „Јужна Србија“, но доста активно работел и на развитокот на економските и на културно-просветните односи меѓу двете земји. Тоа се вклопувало во плановите за економско навлегување на Чехословачка на балканскиот југ.

Скопје не било седиште на многу конзулати. Од документите е видлив нагласениот интерес на Чехословачка за Македонија. Конзулатот на Чехословачка во Скопје развил богата културно-просветна активност.

Мошне интересен лик е и Јулиус Комарек кој во 1925 г. дошол во Македонија да ги проучува комарците кои направиле пустош со пренесување на заразата на тогаш смртоносната болест – маларија. Од неговиот престој произлегла книгата *Непозната Македонија* која, исто така, е преведена на македонски јазик во издание на „Македонска реч“ во 2002 година.

Во овој период има голем број статии и прилози за Чехословачка во македонските весници и списанија „Вардар“ и „Јужни преглед“.

Периодот по 1945-1991 година. Чешка поминува низ доста тежок период каде се менуваат чешката пролет со периодот на нормализација. Тука треба да се спомене славистичкото и македонистичкото дело на Антонин Фринта, на Франтишек Копечни и на Карел Хоралек. Мошне значаен удел во чешко-македонските релации одигруваат и Иван и Дагмар Доровски.

Мошне значајно е да се истакне дека во периодот по Втората светска војна, Карловиот универзитет во Прага е првиот странски универзитетски центар каде се отпочнати предавањата од областа на современиот македонски јазик. Од друга страна, пак, токму лекторот по чешки јазик Карел Хора е првиот странски лектор на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ во Скопје.

3. *По осамостојувањето на двете земји*. Во овој период дипломатските односи на двете земји се продлабочуваат со отворањето на амбасади во 2004 година. Исто така, лекторатите за чешки, односно за македонски јазик продолжуваат со својата дејност која во периодот на нормализацијата, односно Информбирото била прекината. Во учебната 1993–1994 година во Република Чешка е отворен уште еден лекторат по македонски јазик во Брно, на Масариковиот универзитет. На Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје со предавања од областа на чешкиот јазик и литература предаваат проф. Вера Јанева-Стојановиќ, а потоа и проф. Донка Роус. Во учебната 1992–1993 година на Катедрата за славистика при Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ во Скопје изучувањето на чешкиот јазик и литература се подигнува на ниво на втор главен јазик, додека во учебната 2013–2014 година започнуваат студии на ниво на прв главен јазик.

Во рамките на соработката на овие центри, во Прага, Брно и Скопје се реализирани и билатерални научни конференции. Имено, во 1996 година во Охрид се одржува Првата македонско-чешка конференција, за потоа во 1998 година во Прага да се одржи Втората чешко-македонска конференција. Потоа следуваат конференциите во Охрид во 2001 година и во Брно во 2007 година. Во 2012 година во Скопје се одржува Петтата македонско-чешка конференција кога воедно се одбележуваат 65 години од изучувањето на чешкиот јазик и литература на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ во Скопје. Шестата чешко-македонска конференција се одржува во Брно во 2014 година, а во Скопје во 2017 година се одбележаа 70 години од бохемистиката во Ско-

пје со Седмата македонско-чешка научна конференција. Сето ова укажува на плодна соработка на овие три центри со оглед на тоа што на секоја од овие конференции има учесници и од двете земји.

На полето на проучувањето на двата јазика во овој период се јавуваат многубројни научни статии, но како мошне значајни се јавуваат и речниците, односно Македонско-чешкиот речник во издание на издавачката куќа *Магор* во 1998 година во редакција на Јадранка Владова и Чешко-македонскиот речник во издание на *Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ во Скопје* во 2006 година во редакција на Донка Роус и Франтишек Чермак. Значајно е да се каже и дека во Чешка излегува Чешко-македонскиот речник во издание на *Еурославика* во 2000 година во редакција на Карел Хора, првиот лектор по чешки јазик во Скопје.

Во овој период мошне се обрнува внимание и на преведувањето на дела од македонски автори на чешки и обратно. Преводите на литературата се мошне значајни и претставуваат уште една алка во заемното доближување и запознавање на двете земји и јазици. Може да се каже дека првите преводи и во двата јазици се, всушност, препејување поезија.

Македонската литература во Чешка најмногу е претставена преку поезијата на наши врвни поети почнувајќи од Блаже Конески, Гане Тодоровски и помлада генерација поети. Потоа, најчесто се преведуваат раскази, но веќе и романи на македонски писатели како Оливера Николова, Димитар Башевски и Гоце Смилевски. Најзаслужен за доближувањето на македонската поезија и проза на чешка територија се тандемот Иван и Дагмар Доровски.

Чешката литература во Македонија, исто така на почетокот е претставена преку поезијата на врвни чешки поети како Јарослав Сајферт, Витеслав Незвал, Јиржи Волкер и др. Голем број од творештвото на Карел Чапек е преведено на македонски, секако дека е преведено и делото *Доживувањата на добриот војник Швејк* од Јарослав Хашек, но и творештвото на Милан Кундера. Посебно треба да се истакне дека токму на македонски јазик е првиот превод на неговиот роман *Шега* во поранешна Југославија, превод на книга која долги години потоа ќе биде забранета во Чехословачка Република, додека секаде во светот е преведувана и сè попозната. Во поглед на доближувањето на чешката литература во Македонија, најголема улога одигруваат преводите на Донка Роус.

Денес, може да се каже дека има голема продукција на преводи на дела од чешки јазик на македонски, а сето тоа е благодарение на поддршката од Министерството на Република Чешка за превод на чешки дела на странски, но секако и интересот на издавачките куќи за чешката литература.

На крајот, може да се заклучи дека заемниот интерес и соработка меѓу Чешка и Македонија има длабоки корени и историја. Останува на нас тие преплетувања да ги продлабочиме уште повеќе и да продолжиме меѓусебно да се запознаваме преку литературата, културата и образованието.

Литература

Велјановски Новица. 2009. *Македонско-чехословачки културолошки релации.* Скопје: Македонска реч.

Доровски Иван. 2011. *Чешко-македонски книжевни теми.* Скопје: Дијалог.

Чехословачки дипломатски документи за Македонија 1919-1933. Ред. Новица Велјановски, Јан Рихлик, I-II. Скопје: Државен архив на Република Македонија, 2006.

UDC 811.163.3’373.7:811.18’373.7
UDC 811.18’373.7:811.163.3’373.7

Олгица ДОДЕВСКА-МИХАЈЛОВСКА
Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“
Скопје, Македонија

СПОРЕДБЕНИТЕ ФРАЗЕОЛОГИЗМИ ВО МАКЕДОНСКИОТ И ВО АЛБАНСКИОТ ЈАЗИК

Апстракт: Македонија е контактна зона на Балканот во која се испреплетуваат етнички, религиски, културни и јазични различности. Но, постои и заедничко историско, културно и јазично јадро. Колективното паметење како резултат на заедничкото минато, свој израз најчесто наоѓа во фразеологијата која е носител на културните обележја, одликите на различните идентитети, како и на менталната и емоционалната мапа на оваа мултикултурна средина. Темата обработува еден фразеолошки тип, т.н. споредбени фразеологизми, и тој тип фразеологизми во македонскиот јазик се контрастира со соодветните фразеологизми во албанскиот јазик. Затврденоста и репродуктивноста се суштински во разграничувањето на споредбените фразеологизми од слободните споредбени врски. Споредбата подразбира приближување на два поима по некаква семантичка сличност, при што помалку познатото се приближува до попознатото својство. Преку структурно-семантичка анализа се прави попис на овој тип фразеологизми во македонскиот и во албанскиот јазик. Споредбените фразеологизми, претставени напоредно, би ги отсликале сличностите и разликите во двата јазика.

Клучни зборови: споредбени фразеологизми, внатрешнојазичен апект, структурни типови, македонски јазик, албански јазик.

Во современиот македонски и во современиот албански јазик се користат голем број кратки споредби што го прават исказот многу појасен и посликовит. При разграничувањето на споредбените фразеологизми од споредбите и метафорите, како најзначајни се изделуваат основните својства на споредбените фразеологизми кои се тесно поврзани со нивната структура, лексичките односи меѓу нив, механизмите што влијаат на нивното оформување, како и специфичностите што се јавуваат при контрастирање на македонските и албанските фразеологизми.

Примерите што се користени при анализата, во најголем дел се од македонските еднојазични фразеолошки речници, а помал дел од двојазични речници, фразеолошки прирачници и забележани идиоматски структури во говорот на изворни зборувачи на албанскиот јазик.

Разликата помеѓу споредбата, метафората и споредбениот фразеологизам е во тоа што споредбениот фразеологизам се репродуцира како целост, а пак, споредбата, метафората се создава во говорниот процес. Познато е дека многу фразеологизми се

развиле од метафората, односно се конвенционализирале, од говорот на поединецот, и станале дел од јазикот на заедницата, па почнале да се употребуваат како нераскинлива врска на зборови. Но, оваа констатација не важи и за споредбените фразеологизми. Тие, првпат биле употребени како поетски споредби, а не метафори и подоцна прераснале во споредбени фразеологизми. Еден дел од нив во основата ја имаат метафората како когнитивен механизам, а друг дел се засноваат на метонимијата како когнитивен процес.

Овие фразеологизми можеме да ги дефинираме како зборовни врски што се репродуцираат како постојани целости, препознатливи и општоприфатени изрази во јазичната практика, особено присутни и фреквентни во говорот на даден јазик.

Структурата кај овој тип фразеологизми е многу јасно конструирана. Класификацијата на споредбените фразеологизми во македонскиот и во албанскиот јазик се заснова на првиот елемент од фразеологизмот, односно на видот на зборот на кој се додава споредбата. Нивната структура е скоро идентична со многу мали варијации и може да се претстави на следниов начин:

1. Споредбени фразеологизми со придавка во чија структура има *придавка +сврзник+именка*, како во примерите:

Бел како снег / I bardhë si bore (Murati: 47),
Жолт како лимон / I vredhë si limon (Murati: 52),
Чист како солза / I pastër si loti (Murati: 45),
Нем како риба / I heshtur si peshku (Agai: 224),
Мек како памбук/памук (Murati: 47) / I butë si pambuk (Murati: 47)

и

2. Споредбени фразеологизми со глагол: *глагол+сврзник+именка*, во примерите:

Се тресе како прачка / Dridhet si purtekë (Murati: 25),
Спие како јагне / Flen si qengj или
Спие како топ / Flen si top (Murati: 37).

Овие две групи фразеологизми се најбројни во двата јазика.

Кај втората група споредбени фразеологизми се јавува структурно проширување на десната страна од споредбата, што значи дека покрај именката може да се најде атрибут, на пример:

Дрдори како празна воденица / Flet si mulli i prisht / si mulli pa ujë (Murati: 37),

или пак споредбата да биде со предлошка синтагма:

Се гледа како на дланка / Duket si në pëllëmbë (Murati: 26).

При анализата на елементите што се наоѓаат од десната страна во двата јазика се среќаваат и други подгрупи фразеологизми. Меѓу другите ќе ја истакнеме споредбата што го содржи приложниот сврзник *како* и *именска двојка* која се приклучува на глаголот, како на пример:

Се сакаат како куче и мече (Murati: 71); *Се сакаат како мачка и глушец* (Murati: 71), или стојат самостојно, *<u>како куче и мече</u>*.

Анализата на корпусот покажува дека кај споредбените фразеологизми во македонскиот и во албанскиот јазик се јавува извесна нестабилност во формата што се изразува преку голем број лексички и морфосинтаксички варијации и модификации. Воочени се повеќе видови промени: замена на лексемите, односно лексичка супституција, додавање на елементи, редукција на елементи и морфосинтаксички модификации. Ќе изделиме примери каде супституцијата на лексемите се однесува на замена на придавката во македонскиот јазик: *Здрав/јак/силен како дрен*, и замена на именката кај семантичкиот еквивалент во албанскиот јазик: *I fortë si lisi* или *I fortë si thane* (Ymeri, Osmani: 131, Murati: 47) / *I fortë si thane* (Murati: 10, 47). Оваа појава на лексичка супституција на именката ја среќаваме и во други примери албански фразеологизми, што може да се карактеризира како специфичност на албанскиот јазик. На примерот *Лесен како пердув* се сопоставуваат овие варијанти на албанскиот јазик:

I lehtë si pendël / *I lehtë si gjeth*, што ја илустрираат оваа констатација.

Кај споредбените фразеологизми со глагол и во двата јазика среќаваме замена на именката во споредбата: *Работи како пчела/крт/црв* наспрема *Punon si bletë* (Agai: 168); *Punon si urith* (Murati: 9); *Punon si iriq* (Imeri, Osmani: 890).

Лексичките промени кај овој вид фразеологизми придонесуваат за создавање синонимски и антонимски низи. Замената на лексемите не влијае на формата, таа останува препознатлива и лесно се поврзува со основата. Па така, на пример, покрај придавката најчесто се приклучуваат низа од синонимски споредбени фразеологизми во двата јазика кои се разликуваат на планот на изразот, а се слични на планот на содржината. И во македонскиот и во албанскиот јазик тоа се придавките кои означуваат некаква физичка или психичка особина, боја и сл. Фразеологизмите во такви синонимски низи имаат исто значење, но сепак се разликуваат во нијанси. Човекот позитивно го вреднува здравјето и народот го опишува со она што го создала природата: растенија, животни и сл. Па така поимот *здравје* во двата јазика се доведува во врска со нешто силно, јако, издржливо, јадро: *дрен, јаболко, бик.*

Кај фразеологизмите *Се сакаат како куче и маче* / *Shkojnë si pyka e tyka* и кај нивната варијација во споредбата *Се сакаат како мачка и глушец* / *Shkojnë si macja me miun* се јавува опозиција на два различни поими што е својствено за иронијата која се реализира во значењето ’не живеат во љубов, не се сложуваат меѓусебно, постојано се во непријателски односи‘. Овие споредбени фразеологизми, покрај основното значење, даваат и дополнителна информација за ставот на зборувачот кон оваа појава, па така добиваат и дополнително конотативно значење што негативно ја вреднува појавата и предизвикува негодување. Негативната експресивна боја на значењето силно се интензивира во фразеологизмот *Се јадат како кучиња* со албанскиот еквивалент *Hahen si qentë* (Imeri, Osmani: 355). Слична негативна експресивна функција има и фразеологизмот *Го сака како снег во пазува* (Murati: 27) / *E don sa borën në gji* (Murati, 27), но во македонскиот јазик тој се јавува со лексички разлики во структурата на споредбата *Го сака како ланскиот снег*.

Споредбените фразеологизми почесто се користат во разговорниот јазик, па затоа лексичкото богатство на двата јазика доаѓа до израз во фразеологијата на дија-

лектите. Примерот *Се пули како маче на цironче* (Murati: 71) и *Bën si macja pas ciras* (Jovanova: 71) е најдобар пример за специфичниот културолошки избор на лексемите на одреден географски простор, па затоа и проучувањата на регионалната фразеологија би претставувале драгоцен прилог на денешнава тема.

Анализата на корпусот на споредбените фразеологизми во двата јазика покажува голем број сличности на различни рамништа: лексичка, структурна, тематска и семантичка. Семантичките својства на овие фразеологизми не покажуваат јазични или национални специфичности, тие се реакција на состојбите и појавите од општо значење, но лексичките својства ги одразуваат специфичностите на културата и на јазичната заедница на која припаѓаат. Лексичките преклопувања на елементите на споредбените фразеологизми во двата јазика се резултат на заедничката свест, на општествените процеси, на заедничкото културно и историско наследство, односно заедничкото знаење за светот, искуството, меѓусебните контакти и општите семантички механизми. Лексичките разлики, пак, се резултат на специфичностите на секој јазик одделно и на специфичниот културолошки избор на лексемите, што се потврдува и во примерите: *Го познава како црвена пара* и *E njohin si paranë e kuqe.* (Murati: 34) со значење 'го познава многу добро', но само во македонскиот јазик со истото значење, а со различен лексички состав функционира и фразеологизмот *Го познава како црвено јајце.*

Балканскиот простор како средиште на мултиетнички јазичен контакт нуди можности за споредбени јазични проучувања. Резултатите од истражувањата на фразеологизмите како затврдени состави на даден јазик во случајов, македонскиот и албанскиот, ја одразуваат етничката и културната специфика, што е и наша цел во оваа пригода.

Литература

Велковска Снежана. 2002. *Белешки за македонската фразеологија*. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.

Велковска Снежана. 2008. *Македонска фразеологија со мал фразеолошки речник*. Скопје: „БПТ-принт“.

Јованова-Грујовска Елена. 2013. *Капка по капка – вирче – Rrëk e mbi rrëk e u bë një liqe* – Македонско-албански пословични паралели. Скопје: Бата прес.

Толковен речник на македонскиот јазик. Ред. Кирил Конески, I–VI, Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, 2003–2014.

Тодор Димитровски, Ширилов Ташко. *Фразеолошки речник на македонскиот јазик*, т. 1. Скопје: Огледало, 2003.

Ширилов Ташко. *Фразеолошки речник на македонскиот јазик*, т. 2–3. Скопје: Огледало, 2008–2009.

Agai Adnan, Agai Kimetë. *Fjalor* Скопје: *Shqip-maqedonisht – Албанско-македонски речник.* Shqip – Скопје: „Meshari“, 1999.

Imeri Haky, Osmani Zihni. *Fjalor maqedonisht-shqip – Македонско-албански речник*. Скопје: Менора, 2008.

Murati Qemal. *Fjalor idiomatik shqip-maqedonisht – Албанско-македонски идиоматски речник*. Tetovë: Ḑабеј, 2003.

UDC 811.163.3’282

Васил ДРВОШАНОВ
Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“– Скопје
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“
Скопје, Македонија

ИЗРАЗУВАЊЕТО НА СЕМЕМАТА ’ГОЕН‘ ВО МАКЕДОНСКИТЕ ГОВОРИ

Апстракт. Врз основа на дијалектниот материјал, користен од картотеката за проектот „Македонски дијалектен атлас“ при Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“ во Скопје, авторот констатира дека при изразувањето на семемата ’гоен, човек што е склон кон гоење‘ од тематското подрачје психички и физички особини на човекот на македонскиот дијалектен ареал се среќаваат десетина лексеми со исклучително голем број фонетски и зборообразувачки разновидности.

Авторот ја претставува распространетоста на лексемите и на нивните разновидности на сета македонската јазична територија. За секоја лексема тој дава неопходни етимолошки толкувања и врши проверка на дијалектните лексеми во македонските лексикографски трудови од аспект на нивната застапеност и од гледна точка на нивното значење.

Клучни зборови: *ḡоен*, лексика, македонски говори, речници, етимологија.

Во текот на историјата македонскиот јазик низа векови бил изложен на влијанија од јазиците со престиж. Влијанијата од јазиците со престиж во македонскиот јазик биле со различен интензитет во одделни историски периоди. Тие се одразиле во сите области и на сите рамништа, а, особено, во речничкиот состав, бидејќи лексиката е најотворен систем за прием на нови зборови. Независно од тоа, македонскиот јазик ја зачувал својата посебност, но не смеат да се пренебрегнат туѓите јазични влијанија. Тоа се согледува повеќе или помалку во сите тематски подрачја, следствено и во тематското подрачје психички и физички особини на човекот. Имено, со значење ’човек што е склон кон гоење‘ (Видоески 2000: 94) од односното тематско подрачје на македонската јазична територија се среќаваат десетина лексеми со исклучително голем број фонетски и зборообразувачки разновидности. Врз основа на користениот материјал од картотеката за проектот „Македонски дијалектен атлас“ при Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“ за изразување на семемата ’гоен‘ се регистрирани следните лексеми со множеството разновидности, сп. *ḡоен* (*ḡојен, ḡоин, ḡу'ен*[1], *ḡуј'ен, ḡоан, ḡојан, ḡојăᵃн, ḡујăᵃн; зḡоен, зḡојен, зḡоан, зḡојан, зḡојн; изḡоен, изḡ'оен, изḡо'ен, изḡу'ен, изḡ'оин, изḡ'ојăн; оḡоен, оḡо'ен, ọḡ'оен; уḡоен, уḡ’оен, уḡо(ј)ен, уḡ'оин, ўḡ'ойăн; ḡојлив; ḡоежлив, ḡоежлиф, ḡо'ежлиф, ḡоезлиф, ḡоеслиф, ḡ'ое:слиф, ḡоеш̄лиф,*

[1] Акцентот е одбележен само во оние случаи каде што има отстапување од акцентот во македонскиот стандарден јазик.

ѓоешлив, ѓоешлиф, ѓоешл'иф, ѓојажљ'ив, ѓојазлиф, ѓојежлиф, ѓујазл'иф, ѓујезл'иф, ѓујѐзљ'ив; зѓојазлив, зѓојазлиф; ѓоење; ѓ'ојно деѿ'е; ѓо'ено б'ише), *дебел* (*деб'ел*, *диб'ел*, *деб'еў*; *дебелј'ак*; *здебелен чоек*; *дебелење*), *ѿ'иа*, *мешлес* (*мешко*), *офолиѿ*, *ѿоѿрав'ен*, *ѿреѿил*, *свраѿен*, *складен* и *шкемб'ар* (*шкимб'ар*, *шклиб'ар*).

Дел од регистрираните лексеми се среќаваат во глаголски и во глаголско-именски изрази, кои се јавуваат во извесен број фонетски и морфолошки разновидности, сп. *ѓои* (*се ѓое, са ѓое, са ѓое ногу, ногу са ѓое, сѐ ѓое, ного сѐ ѓое, са ѓоеѿ, се ѓојѿ, ѓое се, ѓое се ногу, ѓо: се ного; се зѓоил; уѓо'ил се*); *дебели се* (*ногу са деб'еле*, *сѐ диб'еле*, *се дебелиѿ; се дибел'ее /ногу/*); *ѿоѿрави се* (*са ѿоѿр'аве*, *ѿоѿр'авја се*) и *склава се* (*човек шо склава ме:рша*, *се склава*).

Во врска со изразувањето на семемата 'гоен' во македонските говори треба да истакнеме дека доминира со исклучителна супериорност лексемата *ѓоен*. Пријатно изненадува единството на македонските родени зборувачи во тој поглед. Колоритноста на дијалектната слика на споменатата семема ја прават извонредно големиот број разновидности од фонолошки и од зборообразувачки карактер.

Стандардната лексема *ѓоен* се среќава во четириесетина пунктови од следните говори: прилепскиот (Крушовјани, Прилепец), битолскиот (Дихово, Драгош, Кукуречани, Живојно, Скочивир, Паралово, Путурос), кичевскиот (Тајмишта, Светорача), поречкиот (Здуње), скопскиот (Црешево), велешкиот (Карабуниште, Мелница), преспанскиот (Љубојно, Арвати, Царев Двор), долнопреспанскиот (Л'к, Шулин, Граждено), дебарските говори (Ростуше, Горенци, Гари, Голем Папрадник, Стеблево–Дебарско, Држилово–Скопско), гостиварскиот (Куново, Маврово), костурскиот (Крчишта, В'мбел, Ошчима), леринскиот (Зеленич, Д. Котари), тиквешкиот (Барово, Ваташа–Кавадаречко), гевгелискиот (Конско), радовишкиот (Конче), штипскиот (Никоман, Долни Балван), кочанскиот (Припечани, Костин Дол), кумановскиот (Думановце) и во кривопаланечкиот (Габер, Огут).

Од лексемата *ѓоен* во десетина пунктови од македонскиот лингвистички ареал се јавуваат следните фонетски разновидности, сп. *ѓојен* (Ботун–Охридско), *ѓуј'ен* (Тушин–С'ботско), *ѓоан* (Букојчани–Кичевско, Г. Белица–Бродско) и *ѓојан* (Дивле–Скопско, Претор–Ресенско, Баниште–Дебарско, Четирце–Кумановско, Ранковци–Кривопаланечко).

Мошне важно за нагласување е тоа што од лексемата *ѓоен* се среќаваат неколку зборообразувачки разновидности со помош на префикси, од кои некои се забележани во комбинација со фонетски разновидности, сп. *зѓоен* (Тополчани, Слепче–Прилепско, Старавина–Битолско, Радожда–Струшко, Ѿепиште, Клење–Дебарско, Тумчевиште–Гостиварско, Кратово), *зѓоан* (Жерноница–Дебарско, Ракотинце, Челопек–Тетовско), *зѓојн* (Простране–Кичевско); – *изѓ'оен* (Смоларе, Стинек–Струмичко), *изѓо'ен* (Ново Село–Струмичко), *изѓу'ен* (Липинци–Кајларско), *изѓ'оин* (Мутулово, Патарос–Кукушко), *изѓ'ојѐн* (Николич–Гевгелиско); – *оѓоен* (Праведник–Кавадаречко), *оѓо'ен* (Штип), *ọѓ'оен* (Костурино–Струмичко); – *уѓоен* (Кучково–Скопско, Градско–Велешко), *уѓ'оен* (Нивичино–Струмичко, Подареш–Радовишко, Белица–Санданско), *уѓо(ј)ен* (Сараќинце–Тетовско) и *уѓ'оин* (П'теле–Леринско).

Освен префиксираните зборообразувачки разновидности во дваесетина населби на македонското дијалектно подрачје се наоѓа зборообразувачката разновидност на суфиксот *-лив* во комбинација со фонетски разновидности, сп. *ѓојлив* (Рожден–Кавадаречко); *ѓоежлив* (Катланово, Љубанце–Скопско, Крушје–Ресенско), *ѓоежлиф* (Буково–Битолско, Туин–Куичевско, Пожаране–Гостиварско), *ѓоезлиф* (Кнежино–Кичевско, Лешок, Брезно–Тетовско), *ѓоеслиф* (Строви́ја–Прилепско), *ѓое:слиф* (Нивици–Малопреспанско), *ѓоеѿлиф* (Буф–Леринско), *ѓоешлив* (Белимбегово, Ракотинци, Зелениково–Скопско), *ѓоешлиф* (Драчево–Скопско), *ѓоешл'иф* (Габрово–Струмичко), *ѓојажљ'ив* (Орашац–Кумановско), *ѓојазлиф* (Речица–Охридско, Слепче–Демихисарско, Марковени–Костурско) и *ѓујӑзљ'ив* (Муртино–Струмичко).

Во населбата Волковија–Гостиварско лексемата *ѓоен* е забележана со објаснувањето ’се згоал ка свиња‘, а во Радовиш нејзината разновидност *уѓ'оен* е регистрирана со објаснувањето ’го: се ного‘.

Во островски ареали се употребуваат именски групи, сп. *ѓ'ојно деѿ'е* (Гратче–Кочанско), односно *ѓо'ено б'ише* (Поп’лжани–Леринско).

Изразувањето на семемата ’гоен‘ во десетина пунктови од македонската јазична територија се врши со лексемата *ѓои* во глаголски и во глаголско-именски изрази, која се јавува во извесен број фонетски и морфолошки разновидности, сп. *ѓои* (Никодин–Прилепско), *се ѓое* (Павлешенци–Светиниколско), *ногу са ѓое* (Корнишор–Ениџевардарско), *сӑ ѓое* (Тремно–Кајларско), *ного сӑ ѓое* (Гуменџе–Ениџевардарско), *се ѓојѿ* (Глобочица–Струшко), *ѓое се* (Виница), *ѓое се ногу* (Древено–Пробиштипско), односно *се зѓоил* (Волино–Охридско) и *уѓо'ил се* (Дедино–Радовишко).

Лексемата *ѓоен* и сите нејзини разновидности се општослов. и праслов. од ие. корен *gu̯ei- (Георгиев 1971: 269; Skok 1971: 585–586).

Во значително помал број населби на македонскиоит дијалектен ареал во однос на лексемата *ѓоен*, со значење ’човек што е склон кон гоење‘ е забележана лексемата *дебел* со следните разновидности, сп. *дебел* (Ѓавато–Битолско, Бујковци–Скопско, Лугунци–Велешко, Бобошчица–Корчанско), *деб'ел* (Спанчево–Кочанско), *диб'ел* (Савек–Серско, Дојран–Гевгелиско) и *дебелј'ак* (Лаки–Виничко).

Во глаголски и во глаголско-именски изрази во островски ареали од македонската јазична територија е нотирана лексемата *дебели се*, односно *дебелее се*, која се јавува во комбинација со фонетски разновидности, сп. *ногу са деб'еле* (Г. Пожарско–Воденско), *сӑ диб'еле* (С’ботско), односно *се дибел'ее /ногу/* (Лесново–Пробиштипско).

Лексемата *дебел*, стслов. **дебелъ**, се среќава во сите словенски јазици, освен во чешкиот и во полскиот (Георгиев 1971: 328–329; Skok 1971: 387).

Во десетина пунктови на македонската јазична територија со значење ’човек што е склон кон гоење‘ самостојно се забележани следните лексеми, сп. *иџ'иа* (Негован–Солунско), *мешлес* (Дурачка Река–Кривопаланечко), *офолиѿ* (Пустец–Долнопреспанско), *ѿоѿрав'ен* (Богословец–Светиниколско) со глаголскиот израз *ѿоѿр'авја се* (Киселица–Делчевско), *ѿреѿил* (Слимница–Костурско), *свраѿен* (Подлес–Велешко) и лексемата *складен* (Горенци–Костурско) со глаголскиот израз *се склава*

(Хрупишта, Марковени–Костурско), односно со глаголско-именскиот израз *човек шо склава ме:рша* (Езерец–Костурско).

Лексемата *ицица* веројатно е од тур. *ye-ci, коешто произлегува од ye-mek ’јаде‘ (Георгиев 1979: 12). Лексемата *мешлеш* произлегува од балтослов., општослов. и праслов. *mĕxъ (Георгиев, Дуриданов 1995: 451–452; Skok 1972: 421). Лексемата *офолиш* произлегува од праслов. *ahaliti, *ahaljǫ, образувано со претставката *a- од праслов. *haliti, *haljǫ без сигурна етимологија (Георгиев, Дуриданов 1995: 984; Skok 1972: 549). Лексемата *поправен* произлегува од балтослов., општослов. и праслов. *prāvъ (Дуриданов 1999: 577–581; Skok 1973: 26–27). Лексемата *прешил* произлегува од праслов. дијал. *pertylъ (Дуриданов 1999: 680; Skok 1973: 474–475). Лексемата *свраштен* произлегува од општослов. и праслов. *vortъ, стслов. **вратъ** (Георгиев 1971: 181–182; Skok 1973: 618–619), а лексемата *складен* произлегува од праслов. *klāsti, klādǫ (Георгиев 1979: 411–412; Skok 1972: 90–91).

При изразувањето на семемата ’човек што е склон кон гоење‘ во триесетина пунктови на македонската јазична територија се јавуваат паралелни образувања на фонетско, на зборообразувачко и на лексичко рамниште, каде што најчесто како прва компонента се среќава лексемата *гоен* или некоја од нејзините разновидности, сп. паралелни фонетски образувања: *гојăᵃн* // *гујăᵃн* (Страцин–Кумановско), *гоешлив* // *гоешлиф* (Извор, Богомила–Велешко).

Од паралелните образувања, каде што најчесто како прва компонента се среќава лексемата *гоен* или некоја од нејзините разновидности, на македонскиот дијалектен ареал доминираат зборообразувачките разновидности, сп. *гоен* // *згоен* (Рамне–Охридско, Ресен, Тиолишта–Костурско, Луке–Кривопаланечко), *гоен* // *изгоен* (Трпејца–Охридско), *гоен* // *угоен* (Милетино–Тетовско), *гоен* // *гоешлиф* (Башино Село–Велешко), *гоен* // *гојажљ'ив* (Младо Нагоричане–Кумановско), *гоен* // *гојазлиф* (Галичник, Лазарополе–Дебарско), *гоин*// *гујезл'иф* (Тресино–Воденско), *гу'ен* // *сă гое* (Владово–Воденско); *згоен* // *згојазлив/ф* (Печково–Гостиварско), *згојен* // *гојежлиф* (Којнско–Охридско); *гојазлиф* //*са гоеш* (Гломбочани–Долнопреспанско) и *гујазл'иф* // *са гое* (Чеган–Воденско).

Како прва компонента лексемата *гоен* или некоја од нејзините разновидности се наоѓа и во паралелните лексички образувања со лексемата *дебел* или со некоја од нејзините разновидности, сп. *гоен* // *дебел* (Попоец, Лешница–Кичевско), *гоен* // *деб'еў* (Саса–Делчевско), *гоен* // *здебелен чоек* (Г. Косоврасти–Дебарско); *згоен* // *дебел* (Струга), *згоан* // *дебел* (Боровец–Струшко), *згојан* // *дебел* (Стење–Ресенско); *изг'оин*// *диб'ел* (Крецово–Кукушко); *ўг'ойн* // *диб'ел* (Пирава–Валандовско) и *гоење* // *дебелење* (Луково–Струшко).

Во ограничен број пунктови од македонската јазична територија лексемата *гоен* или некоја од нејзините разновидности се наоѓа паралелно и со други лексеми, дури и во низа, сп. *са гое ногу* // *са попр'аве* (Струпино–Воденско), *гоен* // *дебел* // *се дебелиш* (Љубаништа–Охридско) и *сă гое* // *мешко* // *шклиб'ар* (Амбар Ќој–Кукушко).

Освен споменатите паралелни образувања на лексемата *дебел* или некоја од нејзините разновидности со лексемата *гоен* или со некоја од нејзините разновидности,

оваа лексема во островски ареали се јавува паралелно и со лексемата *шкембар*, сп. *диб'ел // шкемб'ар* (Фурка–Гевгелиско), односно *диб'ел // шкимб'ар* (Градобор–Солунско).

Лексемата *шкембар* е изведена од балканскиот турцизам *шкембе*, кој има персиско потекло, сп. перс. šikembe > тур. işkembe = şikembe, срп и хрв. škèmbe, буг. шкембé, аром. schinbeu, нгрч. σκεμπές (Младеновъ 1941: 694; Skok 1973: 400).

При проверката на дијалектните лексеми и на нивните разновидности за изразување на семемата ’гоен‘ во македонските лексикографски трудови *Речник на македонскиот јазик со српскохрватски толкувања* и *Толковен речник на македонскиот јазик* од гледна точка на нивната застапеност и од гледна точка на нивното значење можат да се забележат извесни совпаѓања и различности.

Во *Речникот на македонскиот јазик со српскохрватски толкувања* со соодветно значење се регистрирани следните дијалектни лексеми и некои од нивните разновидности, сп. *гоен* -јна *adj* (обично за стока) gojan, ugojen, debeo (Конески 1961: 106), *гоење n* gojenje, tovljenje (Конески 1961: 106), *гои impf* I 1. (за стока) gojiti, toviti. 2. (fig. iron. за човек) само го гојат, а ништо не работи samo ga tove, a ništa ne radi. II – *се* gojiti se, debljati (Конески 1961: 106), *згои pf* I (обично за стока) ugojiti, utoviti. II – *се* ugojiti se, utoviti se (Конески 1961: 253), *угои (се) pf* v. згои (се) (Конески 1966: 422), *дебел adj* debeo... 2. (згоен) дебел човек debeo čovek... 5. (fraz.) дебела сенка debeo hlad; дебела глава debela glava. 6. (во служба на именка) debeli, debeljko (Конески 1961: 130), *дебелее (се) impf* debljati, gojiti se, debeliti se (Конески 1961: 130), *дебелење* i *дебелење n* debljanje, gojenje, debeljenje (Конески 1961: 130), *дебели се impf* v. дебелее (се) (Конески 1961: 130) и *поправа impf* II – *се* ... 3. gojiti se, postajati puniji; бргу слабее, тешко се поправа brzo mršavi, teško se goji (Конески 1965: 338–339), *поправање n* … II … 2. ugojavanje (Конески 1965: 339), *поправи*[1] *pf* … IV – *се* ... 2. ugojiti se; беше слаба, коска и кожа, сега се поправила bila je mršava, kost i koža, sada se ugojila… (Конески 1965: 339), *поправува (се) impf* (dijal.) v. поправа (се) (Конески 1965: 339), *поправување n* (dijal.) v. поправање (Конески 1965: 339).

Со сродно значење во *Речникот* единствено е нотирана дијалектната лексема *мешко* -овци *m* v. мешло (Конески 1961: 412), *мешло* -овци *m* trbonja (Конески 1961: 412) со разновидноста *мешлест adj* trbušat, trbušast (Конески 1961: 412).

Дел од дијалектните лексеми со значење ’човек што е склон кон гоење‘ не се забележани со споменатото значење во *Речникот*, сп.: *поправен* -вна i (retko) поправителен -лна *adj* (што се однесува на поправање) popravni; поправен дом popravni dom; поправна казна popravna kazna; (fraz.) поправен испит (од француски) popravni ispit (iz francuskog) (Конески 1965: 339) и *шкембар m* 1. (оној што продава и што приготвува шкембиња) škemba. 2. onaj koji voli da jede škembiće (Конески 1966: 566).

Извесен број дијалектни лексеми, а, особено, некои од нивните разновидности со значење ’човек што е склон кон гоење‘ воопшто не се забележани со регистрираното значење во *Речникот*, сп. зборообразувачките разновидности на лексемата *гоен: згоен; изгоен; огоен; угоен; гојлив; гоежлив, гоезлив, гоеслив, гоетлив, гоешлив,*

ѓојажлив, ѓојазлив; зѓојазлив; зборообразувачките разновидности на лексемата *дебел: дебелјак*; *здебелен; цција; офолит; претил; свратен* и *склава*, односно *складен*.

Со соодветното значење ’човек што е склон кон гоење‘ во *Толковниот речник на македонскиот јазик* се забележани следните дијалектни лексеми и некои од нивните разновидности, сп. *ѓоен*, гоениот *прид*. Што се однесува на гои. *Колеше ѓоена свиња*. ‖ *глаг. им. ѓоење ср* (Конески 2003: 356), *ѓои*, гојат; гој, гојте; гоев, гоеја, гоел; гоен; гоéјќи; *мин. св.* гојав, гојаа и гоив; гоија; гојал и гоил; гојан *несв*. ... 2. (прен.) За човек што само јаде, а ништо не работи. *Само го ѓојат, а ништо не работи*. ○ *се* ~ Се дебели. *И крмнакот убаво се ѓои од тиквите* (Конески 2003: 356), *зѓои*, згојат; згој, згојте; згојав, згојаа и згоив, згоија; згојал и згоил; згојан и згоен; (ќе) згоев, (ќе) згоеја; (ќе) згоел *св*. сп. гои.1. *Минатото лето зѓоија три свињи*. ○ *се* ~ Стане дебел. *Тоа прасе многу јаде, ама никако да се зѓои*. ‖ *(се) зѓојува*, (се) згојуваат *несв*. ‖ *глаг. им. зѓојување ср* (Конески 2005: 194), *уѓои*, угојат; угој, угојте; угојав, угојаа и угоив, угоија; угојал и угоил; угојан и угоен; (ќе) угоев, (ќе) угоеја; (ќе) угоел *св.* Направи да има повеќе килограми од претходно, здебели, згои. *Уѓоија неколку свињи*. ○ *се* ~ Се здебели, се згои. *Многу се уѓои последнава зима*. ‖ *(се) уѓојува*, (се) угојуваат *несв*. ‖ *глаг. им. уѓојување ср* (Конески 2014: 163), *дебел*, дебелиот *прид*. ... 2. За луѓе, животни, делови од телото – згоен, полн. *Влегува дебела старица. Има дебели нозе. Дебела мачка*. ◊ *Дебела глава* – човек што тешко сфаќа. *Го извлече подебелиот крај* – помина полошо од другите (Конески 2003: 407), *дебелее*, дебелеат; дебелеев, дебелееја; дебелеел; дебелеен; дебелеéјќи; дебелеав, дебелеаја; дебелеал; дебелеан *несв*. Прави дебел некого, гои. *Реши да го дебелее прасето*. ○ *се* ~ Станува дебел, се гои. *Од ден на ден сè повеќе поруменува и се дебелее*. ‖ *глаг. им. дебелеење ср* (Конески 2003: 407), *дебели се*, се дебелат *несв*. ‖ *глаг. им. дебелење ср*. сп. дебелее (Конески 2003: 407) и *поправа*, поправаат *несв*. сп. поправа[1]. ‖ *глаг. им. поправање ср* (Конески 2008: 312), *поправи[1]*, поправат *св*... ○ *се* ~ ... 4. Се здебели. *Чистиот планински воздух му го отвори апетитот и тој брзу се поправи*... (Конески 2008: 312), *поправува (се)*, се поправуваат *несв*. (дијал.) в. поправа (се). ‖ *глаг. им. поправување ср* (Конески 2008: 312).

Во *Толковниот речник* со сродно значење се регистрирани следните дијалектни лексеми и нивните разновидности, сп. *мешко*, *мн*. мешковци *м*. сп. мешло (Конески 2006: 129), *мешло*, *мн*. мешловци *м*. пејор. Тој што има голем мев, стомак. ‖ *мешла*, *мн*. мешли *ж* (Конески 2006: 129), *мешлест*, мешлестиот *прид*. Што има голем мев, стомак. *Полицаецот беше крупен и мешлест* (Конески 2006: 129) и *шкембар*, *мн*. шкембари *м*. (разг.) в. чкембар (Конески 2014: 444), *чкембар*, *мн*. чкембари м. (разг.) ... 3. (прен.) Човек со голем стомак, мев, неуреден, расторбешен човек. *Чкембару никаков*. ‖ *чкембарка*, *мн*. чкембарки *ж*. ‖ *чкембарски*, чкембарскиот *прид*. (Конески 2014: 376).

Од дијалектните лексеми со значење ’човек што е склон кон гоење‘ во *Толковниот речник* со споменатото значење единствено не е нотирана лексемата *поправен*, поправениот *прид*. Што се однесува на поправање. *Поправен дом. Поправен испит. Поправни мерки* (Конески 2008: 312).

Неколку дијалектни лексеми, а, особено, некои од нивните разновидности со значење ’човек што е склон кон гоење‘ воопшто не се забележани со регистрираното значење во *Толковниот речник*, сп. зборообразувачките разновидности на лексемата *гоен: изгоен; огоен; гојлив; гоежлив, гоезлив, гоеслив, гоетлив, гоешлив, гојажлив, гојазлив; згојазлив;* зборообразувачките разновидности на лексемата *дебел: дебелјак*; *здебелен; цција; офолит; претил; сврашен* и *склава*, односно *складен*.

Врз основа на етимолошките толкувања може да се констатира дека за изразувањето на семемата ’човек што е склон кон гоење‘ на нашата дијалектна територија доминираат македонските наследени зборови, сп. *гоен: згоен, изгоен, огоен, угоен, гојлив, гоежлив, гоезлив, гоеслив, гоетлив, гоешлив, гојажлив, гојазлив, згојазлив, гои (се), згои (се), угои (се), гоење; дебел: дебелјак, здебелен, дебели (се), дебелее (се), дебелење; мешлест: мешко; офолит; поправен: поправи (се), поправува (се); претил; сврашен* и *складен: склава (се)*.

Од туѓо потекло со значење ’човек што е склон кон гоење‘ единствено се јавуваат турцизмите *цција* и *шкембар*, кои имаат островски карактер на македонската јазична територија.

На крајот може да се заклучи дека дијалектниот материјал, од една страна, и забележаниот и протолкуваниот речнички материјал во македонските лексикографски трудови, од друга страна, укажуваат на фактот за македонскиот карактер на јазичните средства при изразувањето на разгледуваната семема. Основниот дел од лексемите и нивните зборообразувачки разновидности со значење ’гоен, човек што е склон кон гоење‘ се македонски наследени зборови, кои грижливо се негувани низа векови од македонските родени зборувачи до ден-денес и покрај тоа што македонскиот јазик постојано бил изложен на туѓи влијанија.

Литература

Видоески, Божидар. 2000. *Прашалник за собирање материјал за Македонскиот дијалектен атлас*. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.

Георгиев, Владимир И. (ред.). 1971–1979. *Български етимологичен речник*. I–II. София: Издателство на Българската академия на науките.

Георгиев, Владимир И.–Дуриданов, Иван (ред.) 1995. *Български етимологичен речник*. Том IV. София: Издателство на Българската академия на науките. Институт за български език. Академично издателство „Проф. Марин Дринов“.

Дуриданов, Иван (одгов. ред.). 1999. *Български етимологичен речник*. V. София: Българска академия на науките. Институт за български език. Академично издателство „Проф. Марин Дринов“.

Конески, Блаже (ред.). 1961–1966. *Речник на македонскиот јазик со српскохрватски толкувања*. I–III. Скопје: Институт за македонски јазик

Конески, Кирил (гл. ред.). 2003–2014. *Толковен речник на македонскиот јазик*. I–VI. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.

Младеновъ, Стефанъ. 1941. *Етимологически и правописенъ речникъ на българския книжовенъ езикъ*. София: Печатница Хр. Г. Дриновъ.

Skok, Petar. 1971–1974. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. I–IV. Zagreb: Jugoslovenska akademija znanosti i umjetnosti.

UDC 811.163.3’373.42

Виолета ЈАНУШЕВА
Педагошки факултет – Битола
Универзитет „Св. Климент Охридски“
Битола, Македонија

КОН ДЕФИНИРАЊЕТО НА ПАРОНИМИТЕ ВО МАКЕДОНСКИОТ СТАНДАРДЕН ЈАЗИК

Апстракт: Иако се од исклучително значење за јазичната компетенција, паронимите во македонскиот стандарден јазик не се доволно испитувана појава. Во постојните извори се наведува едно исто објаснување за тоа што претставуваат паронимите и едни исти примери, од коишто не може да се добие јасна слика за природата на паронимите, а тоа негативно се одразува врз нивната правилна употреба во целокупната јазична практика. Оттука, во трудот критички се преиспитуваат постојното објаснување и примерите и се покажуваат заклучоците што произлегуваат од нив. Во трудот, исто така, се укажува на поврзаноста на паронимијата со зборообразувањето и врз основа на степенот на паронимност, се предлага нова класификација на паронимите придружена со соодветни примери.

Истражувањето има квалитативна парадигма (анализа на содржина) и дескриптивен дизајн. Корпусот што се анализира го претставува објаснувањето за паронимите во постојните извори и примерите. Корпусот, пак, на пароними, што служи како илустрација на предложената класификација е ексцерпиран од Толковниот речник на македонскиот јазик (2003). Од методите за обработка на податоците и за изведување заклучоци се употребуваат анализа, компарација и синтеза.

Истражувањето покажува дека паронимите не претставуваат хомогена група зборови и дека врз основа на степенот на паронимност (значењето на зборовите), се изделуваат три групи пароними, и тоа: целосни, делумни и квазипароними. На тој начин, се надградува постојното објаснување за паронимите, се прецизираат примерите, а тоа, пак, придонесува за подобрување на јазичната компетенција на зборувачите.

Клучни зборови: пароними, степен на паронимност, класификација.

1. Вовед. Иако се многу важни за јазичната компетенција, паронимите се недоволно испитувана појава во македонскиот јазик. Во постојните учебници по Македонски јазик за сите степени на образование, тие се разгледуваат во рамките на лексикологијата, во делот посветен на лексичкото значење на зборовите, како зборови што имаат сличен гласовен состав (форма), но различно значење (содржина). Дефиницијата за тоа што претставуваат паронимите во нив е кратка и едноставна, а наведените примери се разликуваат најмалку по еден глас или, пак, еден или два гласа од едната лексичка единица се јавуваат во друг редослед во другата лексичка единица, па навидум не постојат проблеми во нивното усвојување.

Сепак, од подлабоката и критичка анализа на постојната дефиниција и на примерите произлегуваат голем број прашања и дилеми. На пример, на кои видови зборови се однесува паронимијата? Што треба да се подразбира под сличност на гласовниот состав? Има ли правило во однос на тоа кои гласови треба да бидат слични? Има ли правило во однос на тоа кои гласови треба да се дадени со различен редослед во двете лексички единици? Дали лексичките единици *нема* и *нега* се пароними, со оглед на тоа што нивниот лексички состав е сличен? Дали се паронимите домашни или туѓи зборови?

Оттука, целта на трудот е да се преиспитаат критички постојното објаснување и наведените примери и да се покажат заклучоците што произлегуваат од нив. Во трудот, исто така, се акцентира поврзаноста на паронимијата со зборообразувањето и се истакнува важноста на значењето на зборовите што влегуваат во паронимската двојка или тројка, односно степенот на паронимност, како и улогата на контекстот. Врз основа на степенот на паронимност, се предлага нова класификација на паронимите придружена со соодветни примери.

2. Резултати од досегашни истражувања. Досегашните истражувања во странската литература покажуваат дека постојат две главни сфаќања за паронимите. Според едното, паронимијата се однесува на сите зборови што се слични по звучење, независно од тоа дали станува збор за еднокоренски зборови или не. Ова сфаќање се доближува до интерпретацијата на паронимите во македонската литература, па, во согласност со тоа, се признаваат како пароними и зборови од типот *нема – нега*, иако на овој начин станува нејасна границата меѓу минималниот пар и паронимите. Според другото сфаќање, за пароними се признаваат зборовите што имаат сличен звуков комплекс и слично или различно значење и што се доведуваат во врска со еден морфолошки корен.

Голуб (1997), ги сфаќа паронимите како еднокоренски зборови што се слични по звучење, но што не се совпаѓаат во значењето. Таа наведува дека постојат пароними со префикси, на пример, *опечатка* и *отпечатка*, со суфикси, на пример, *безответный* и *безотвественный* и група пароними, од кои едни имаат немотивирачка, на пример, *рост* и *возраст*, а други, пак, мотивирачка основа, на пример, *тормоз* и *торможение*. Според Голуб, поголем број пароними имаат слично, а не различно значење и меѓу себе се разликуваат само во нијанси, на пример, *длинный* и *длителный*. Помал број пароними имаат различно значење, на пример, *дефектный* и *дефективный*. Вишњакова (1984) ги дефинира паронимите како зборови што имаат различно значење, но се блиски по својот изговор и ги зема предвид зборовите што се поврзани меѓу себе со ист корен. Според неа, лексичките значења на зборовите од паронимскиот пар задолжително се разграничени. Таа ја поврзува паронимијата со различни видови зборови: именки, придавки, глаголи, со нивните форми и укажува дека станува збор за системска појава во јазикот. Имајќи го предвид степенот на паронимност (значењето), таа разликува три вида пароними. Целосни (вистински) пароними се истокоренските зборови што припаѓаат кон една зборовна група и на еден род или

вид, со акцент на еден одреден слог, но што имаат различно значење, на пример, *мелодика* и *мелодия*. Нецелосни пароними се истокоренски зборови во кои семантичкото разграничување на двете значења не е завршено во целост, како резултат на што тие се приближуваат по своите значења, на пример, *лирический* и *лиричный*. Делумни (квазипароними) се истокоренски зборови што се разликуваат според акцентот и што може да се компатибилни во значењето, на пример, *шумный* и *шумовой*. Бељчиков и Панјушева (2004: 4–7), ги сфаќаат паронимите како истокоренски зборови што имаат зборообразувачка и звукова сличност, но различно значење, на пример, *бродяжий* и *бродячий*, *гуманный* и *гуманитарный*. Во втората група, спаѓаат зборовите што не се доведуваат во врска со ист корен. Поповиќ (2009) разликува пароними во потесна и поширока смисла. Пароними во потесна смисла се зборови што имаат слична форма, а различно значење во еден јазик, на пример, *мандатар – мандатор*, *моделација – модулација*, *препозиција – пропозиција*. Во поширока смисла, паронимите се зборови што имаат слична форма, но различно значење во различни јазици. Според Пустошило (2011), исто така, постојат две групи пароними. Целосни пароними се сите зборови со различен корен што имаат сличен изговор, на пример, *инъекция* и *инфекция*. Делумни пароними се само истокоренските зборови што се блиски по звучење, а различни по значење, на пример, *дипломатический* и *дипломатичный*. Таа разликува и домашни и туѓи (позајмени) пароними.

3. Методологија на истражувањето. Истражувањето има квалитативна парадигма (анализа на содржина) и дескриптивен дизајн. Корпусот што се анализира го претставува објаснувањето за паронимите во македонската стручна литература и примерите. Од методите за обработка на податоците и за изведување заклучоци се употребуваат анализа, компарација и синтеза. Паронимите што служат како илустрација на прецизираната дефиниција и нивното значење се ексцерпирани од Толковниот речник на македонскиот јазик (2003). Во анализата се земаат предвид само придавките изведени од именки со различни суфикси од иста мотивирачка основа.

4. Резултати и дискусија. Во продолжение следува анализа на објаснувањата и примерите наведени во македонската литература и се покажуваат импликациите што произлегуваат од нив.

Паноска (1987: 26–28) ги разгледува паронимите во рамките на типовите лексички значења на зборовите, во третата типолошка група, и разликува синонимни, хомонимни, антонимни и паронимни значења. Паронимните значења на зборовите ги определува како значења што немаат смисловна врска, но имаат сличен звуков комплекс, на пример, *сеѿик – средство што ѿредизвикува ѓниење* и *скеѿик – недоверлив човек*. Понатаму, Паноска зборува посебно за пароними (1987: 42–44) и ги определува како зборови блиски по звучење што имаат различна семантика. Таа укажува на важноста од правилното усвојување на паронимите, зашто, во спротивно, може да се случи пораката да не биде правилно сфатена или да биде бесмислена. Меѓу примерите што ги наведува се: *акцеѿира – акцеѿира*; *адресаѿ – адресаѿ*

– *адресар*; *венечни – венчани*; *здржува – здружува*; *комбинација – комуникација*; *критички – критични*; *дентални – дентални*; *дипломска – дипломатска*; *дијалектен – дијалектички*; *дијалектика – дијалектологија*; *статус – статут*; *суштество – сушност*; *факт – фактор*; *озборувач – озборуван*; *романизам – романтизам*; *сеф – сенф*; *наградува – надградува*; *ненадејно – ненајдено*; *поетско – поетично*; *текст – тест*; *семенар – семинар*; *салонит – селенит*; *стационер – стационар*; *почини – потчини*; *свикувале – свикнувале*; *отпочнеме – отпочинеме*; *упрости – упропасти*; *интегрира – интригира*; *посвети – просвети*; *парафира – параграфира*; *фактура – фрактура*; *метална – ментална*.

Бојковска, Минова-Ѓуркова, Пандев и Цветковски (1998: 212–213) ги разгледуваат паронимите во рамките на лексикологијата, како едно од четирите основни типови лексички значења. Нивното објаснување за тоа што се паронимите, како и примерите што се во помал број, се идентични со објаснувањето и примерите на Паноска. И тие укажуваат на важноста од познавање на значењето на паронимите и на нивното немешање во јазичната практика. Кај Бојковска и др., (1998) нов е примерот *фабрикат – фабрикант*.

Минова-Ѓуркова (2003: 181, 191) ја разгледува паронимијата меѓу појавите што ги опфаќаат средствата што се доведуваат во врска едни со други врз основа на значењето. Како примери за лексичка паронимија таа ги наведува: *Австрија – Австралија*; *татков – татковски*; *конверзира – конзервира*; *цивилизациски – цивилизиран*. Таа дава објаснување на значењето на паронимската двојка *цивилизациски – цивилизиран* и укажува дека *цивилизациски* се однесува на цивилизација, па според тоа ако се каже *цивилизациски дијалог*, тоа значи дека се води дијалог за некоја цивилизација. Ако се каже *цивилизиран дијалог*, тоа, всушност, значи дека се води дијалог меѓу две цивилизирани страни.

Од овие објаснувања и примери за паронимите во македонската литература, може да се констатира следново: 1. Во македонскиот стандарден јазик, паронимите се сфаќаат во поширока смисла, односно како пароними се прифаќаат сите зборови што имаат сличен звуков состав, независно од тоа дали потекнуваат од еден корен или не; 2. Паронимите се разгледуваат во рамките на типовите лексички значења и не се доведуваат во врска со зборообразувањето. Паронимските двојки се слични во формата, но имаат сосема различно значење; 3. Во однос на формата, паронимите се најчесто: а) две лексички единици, а поретко три, од кои едната се разликува од другата по еден глас, на пример, *статус – статут*; б) две лексички единици од кои едната се разликува од другата по тоа што има еден глас повеќе, на пример, *метален – ментален*; *посвети – просвети*; в) две лексички единици од кои едната се разликува од другата по тоа што има два гласа повеќе, на пример, *факт – фактор*; 4. Во однос на припадноста кон одредена зборовна група, паронимите им припаѓаат на различни зборовни групи, односно тие може да бидат именки, на пример, *сеф – сенф*; придавки, на пример, *дентални – дентални*, како и глаголи, на пример, *свикувале – свикнувале*; 5. Меѓу паронимите се забележуваат домашни зборови, на пример, *ненадејно – ненајдено*, но и туѓи зборови, на пример, *парафира – параграфира*; 6. Во однос на основата, меѓу

примерите поголем е бројот на оние во кои двата збора од паронимскиот пар имаат различни основи, на пример, *акцентира – акцеттира*, а помал бројот на оние кои имаат иста основа, на пример, *татков – татковски*; 7. Во однос на значењето, во сите примери се забележува дека значењето е сосема различно, на пример, *наградува – надградува*; 8. Кај сите автори е присутно укажување за тоа дека паронимите не треба да се мешаат во јазичната практика.

Во однос на укажувањето за важноста на немешањето на паронимите во јазичната практика, од горенаведените примери не може да се согледа карактерот на тоа немешање, првенствено поради тоа што значењето на примерите е јасно разграничено. Малку е веројатно дека во јазичната практика ќе се помешаат зборовите, на пример, *конверзира* и *конзервира*, *комбинација* и *комуникација*, кога тие имаат сосема различно значење и потекнуваат од различни основи. Или, малку е веројатно дека во јазичната практика ќе се помеша значењето на *сеф* и *сенф*, зашто нивното значење, исто така, е јасно разграничено и не постои опасност од заменување или мешање во јазичната практика. Оваа констатација е во согласност со ставовите на голем број родени зборувачи на македонскиот јазик, според кои значењето на наведените примери јасно се разликува и нема опасност од нивно мешање во јазичната практика. Но ако се земе предвид паронимската двојка наведена кај Минова-Ѓуркова (2003), *цивилизациски – цивилизиран*, може да се согледа дека станува збор за зборови што потекнуваат од иста основа, за изведени зборови чие значење јасно се разликува. Основата од која се изведени овие зборови е иста, а суфиксите го внесуваат значењето што се разликува во двата збора. Во овој случај, иако значењето на двете лексички единици е јасно разграничено, поради потеклото од ист корен и поради непознавањето на значењето што го внесуваат наставките, постои можност од нивна меѓусебна замена, па, според тоа, и од мешање на значењето во јазичната практика. Оваа констатација се потврдува со неформалните интервјуа со голем број родени зборувачи на македонскиот јазик, според кои не постои разлика во значењето на *цивилизациски* и *цивилизиран*. Имајќи го предвид објаснувањето на Минова-Ѓуркова, во пароними може да се вбројат и: *информатички – информациски* (ТРМЈ 2006: 352) при што *информатички* се однесува на науката информатика, а *информациски* на информација, како и *кожен – кожест*, (ТРМЈ 2006: 547) при што *кожен* има значење: што е направен од кожа, а *кожест* има значење: што личи на кожа. Потоа, *критичен*, со значење што е судбоносен, опасен, што е пресвртен (*момент*, *години*) и *критички*, со значење што се однесува на критика (*став*) (ТРМЈ 2006: 644); *соседен* со значење што се наоѓа во непосредна близина на нешто, во соседство и *соседски* со значење што се однесува на сосед (*внимание*), што му припаѓа на сосед (*ограда*) (ТРМЈ 2011: 503).

Оттука, за разјаснување на природата на паронимите, при определувањето на паронимите треба да се земе предвид мотивирачката основа, од неа изведените зборови со помош на различни суфикси (што, всушност, значи дека тие имаат сличен звуков состав) и степенот на паронимност меѓу зборовите што влегуваат во паронимскиот пар, односно разликата во значењето што ја внесуваат различните суфикси.

Имајќи ја предвид редефинираната определба на паронимите, како и тоа дека се земаат предвид само придавките изведени од иста именка со различни суфикси, во македонскиот јазик се изделуваат три групи пароними. Првата група ја сочинуваат придавки изведени од иста именка, што имаат сличен звуков состав, но чие значење е целосно семантички разграничено, па, според тоа, овие пароними имаат сосема различно значење. Тие се нарекуваат целосни. Во втората група спаѓаат придавки изведени од иста именка, што имаат сличен звуков состав, но чие значење не е целосно семантички разграничено, па овие пароними се доближуваат по своето значење. Тие се нарекуваат делумни пароними. Третата група се однесува на придавките што се изведени од иста именка, што имаат сличен звуков состав, но имаат исто значење. Тие се нарекуваат лажни или квазипароними.

Во македонскиот јазик, исто така, постојат пароними (придавки) што имаат различна мотивирачка основа, од типот *автомеханички* и *автомеханичарски*, како и пароними изведени од глаголи од типот *животнозагрозен* и *животнозагрозувачки*, но тие не се предмет на елаборација на овој труд.

4.1. Пароними со иста мотивирачка основа

4.1.1. Целосни пароними. Целосните пароними во македонскиот јазик се придавки изведени од иста мотивирачка основа (именка) со помош на различни суфикси во кои значењето на зборовите што влегуваат во парот или тројката е целосно разграничено, односно зборовите имаат сосема различно значење. Како што се наведува во ТРМЈ, со наставките се укажува на семантички регуларните изведени зборови кај кои значењето на изведениот збор се добива со преминот во друга семантичко-граматичка категорија во однос на мотивирачкиот, односно на основниот збор (ТРМЈ: X). Значењето на придавките и именките со кои се спојуваат се ексцерпирани од Речникот. За голем број изведени придавки не се наведува значење во Речникот, па, кај нив, значењето се определува по аналогија со значењето на придавките изведени со истите наставки за кои е наведено значење во Речникот, а предвид се зема и значењето на различните суфикси при изведувањето на придавки од именки, наведено кај Конески (1995: 91–107) и нивното значење е обележано со наводници. Во квадратести загради се наведуваат примери од практиката. Некои од паронимите во оваа група се: *авторитет* > *авторитарен*: што е самовластен и не трпи приговор (*поза*) [личност, популизам, систем, режим, пристап, премиер] и *авторитативен* (*авторитетен*): што е со авторитет, што заслужува безусловна доверба (*правила*) [левица, одговор, тон, извор] (9). Значењето на двете придавки е сосема семантички разграничено, на пример, *авторитарен човек*: човек што не трпи приговор и *авторитативен* (*авторитетен*) *човек*: човек што има авторитет. Погрешна употреба: Често ги малтретираат послабите од себе, имитирајќи го вашиот авторитативен стил, (19.4.2015). Според Конески (1995: 101–102), суфиксот *-ен* учествува во оформување на суфиксните елементи кај придавките од туѓо потекло, на пример, оние изведени со *-арен*, *-ивен*. Иако имаат општо значење: што се однесува на тоа што е именувано со основата, овие придавки во зависност од семантичкиот карактер на именката, може да

имаат различни конкретизации, на пример, во *авторитативен* / *авторитетен*: што го има својството на тоа што е именувано со основата; *ага* > *агов*: што припаѓа на ага, што се однесува на ага (*имот*, *аргати*) и *аговски*: што се однесува на ага (*белег*) (10–11). Од примерите, се гледа дека за *агов* се наведени две значења, па се стекнува впечаток дека имотот му припаѓа на агата, а аргатите се однесуваат на агата, иако општото значење: што се однесува на, без семантичка конкретизација потешко се објаснува. Ако се земе предвид значењето на *аговски*, тогаш може да се каже дека синтагмите *агови аргати* и *аговски белег* воопшто не се разликуваат, зашто го содржат истото значење. Меѓутоа, имајќи го предвид укажувањето на Конески (1995: 93), со суфиксот -*ов* се изведуваат присвојни придавки пред сè од именки од машки род, а со суфиксот -*овски* се изведуваат придавки од еднасложни именки и одделни форми имаат квалитативно значење (1995: 97). Оттука, е потребна корекција на општото значење на *аговски*: што се однесува на ага со квалитативното значење: што е својствено за ага и на тој начин семантичкото разграничување е целосно, имотот и аргатите му припаѓаат на агата, но белегот и животот се својствени за агата; *ајдук* > *ајдуков*: што припаѓа на ајдук (*гроб*) и *ајдучки*: што се однесува на ајдук (*колиба* и *чешма*) [песна, навики, чета, војвода, дружина, живот] (19). Ако гробот му припаѓа на ајдукот, не е јасно зошто колибата и чешмата не му припаѓаат, туку се однесуваат на ајдукот. Конкретизацијата на општото значење: што се однесува на со значењето: што е својствено на, покажува дека двете придавки може да се спојат со сите именки наведени како примери, но дека нивното значење е различно; *адаптација* > *адаптациски* (*адаптационен*): што се однесува на адаптација [процес] и *адаптабилен*: приспособлив, што има својство да се приспособува [систем, материјал] (13). Оттука, *адаптациски* (*адаптационен*) *период* или *процес*, но *адаптабилна личност*, што значи дека во одредени случаи треба да се води сметка за семантичкиот карактер на именката. Двете придавки може да се употребат со иста именка, на пример, *процес*, но нивното значење ќе биде различно, на пример, *адаптациски* (*адаптационен*) *процес*: процес на адаптација, односно време што е потребно за адаптација на Х кон У и *адаптабилен процес*: процес што има својство да се приспособува. Погрешна употреба: Ентериерот комплетно е адаптабилен за потребите на мачките ... (HyBread, 18.11.2017). Од поширокиот контекст, јасно е дека е изградено кафуле со минималистички ентериер кој е приспособен за потребите на мачките, а не за ентериер кој има својство да се приспсобува. Оттука, оваа употреба е погрешна, но укажува на тоа дека при определувањето на значењето на паронимите предвид треба да се земе и поширокиот контекст, како и семантичкиот карактер на именката; *академија* > *академиски*: „што се однесува на академија на науките“ и *академски*: што се однесува на академија како висока школа (Конески 1995: 95). Според ова, двете придавки може да се спојат со именката одбор, но значењето е различно, *академиски одбор* е одборот што го сочинуваат членови на академијата на науки, додека, пак, *академски одбор* е одборот што го сочинуваат членови на академија како висока школа во ранг на факултет. Во јазичната практика, во однос на овој пар се појавуваат многу пропусти. Имено, во конкурсот на Воената академија се наведува дека „студиите на втор циклус се организираат

во Академијата според академиски студиски програми“ (23.12.2015). Ако се земе предвид ставот на Конески, јасно е дека студиските програми не се академиски туку академски. Меѓутоа, ако се земе предвид ТРМЈ (2003: 20), се јавуваат одредени дилеми, затоа што лексемата академиски е изведена од академија на науките, но и значењето на академски е: што се однесува на академија на науките. Оттука, непрецизноста во Речникот може да биде една од причините за нивната меѓусебна замена во практиката. Во однос на именката час, во синтагмите *академиски час* и *академски час*, имајќи го превид значењето на академски 5 од ТРМЈ (2003: 20): што е универзитетски, студентски, јасно е дека е погрешна употребата на академиски час (9.11.2016), зашто станува збор за прв час на висока школа. Исто така, погрешна е употребата на синтагмата *академиски ѓраѓанин* (18.3.2013), зашто *академиски* се поврзува со Академијата на науките, а не со академија во ранг на висока школа или факултет. Оттука, може да се констатира дека значењето наведено во Речникот за голем број изведени зборови: што се однесува на, може да се интерпретира на различни начини, дека доведува до дилеми и дека е потребна семантичка конкретизација; *академија* > *академиски*: што се однесува на академија на науките (*одбор*) и *академски 3*: што е научен, објективен и непристрасен (*расѿрава*) (20); *аларм* > *аларманшен*: предупредувачки, што има својство да предупредува (*знак*, *ѿојава*, *реакција*) [појава] и *алармен*: што служи за означување аларм (*уред*, *ѕвоно*) [уред] (28); *баба* > *бабин*: што се однесува на баба (*внуче*) [лек, двор, рецепт, совет] и *бабински*: што ѝ припаѓа на баба (*работи*) [мудрост, рецепт, лек, совет] (72). Ако се земе предвид значењето дадено во Речникот, се согледува дека не постои разлика меѓу значењето на двата изведени збора, зашто имајќи го предвид општото значење на изведените зборови со суфиксот *-ин* (присвојност), и внучето и работите ѝ припаѓаат на баба. Според тоа, со значењето во Речникот, овој пар може да се вклучи во лажните пароними. Меѓутоа, значењето на овие придавки во Речникот не се совпаѓа со она наведено кај Конески. Имајќи го предвид ставот на Конески (1995: 92–93), придавките изведени со суфиксот *-ин* имаат присвојно значење, односно со именката од која се образува придавката се означува лицето на кое му припаѓа предметот именуван со именката, на пример, *бабино внуче* со значење: внуче на баба. Од друга страна, повторно според Конески (1995: 99), придавките изведени со сложениот суфикс *-ински*, имаат квалитативно значење: што му е својствено на она што е именувано со именката, во однос на образувањата со суфиксот *-ин*, што имаат присвојно значење, на пример, *сесѿрин – сесѿрински*. Оттука, се чини дека е потребна корекција на значењето *бабин* во Речникот, односно конкретизација на даденото значење: што се однесува на баба со значењето: што ѝ припаѓа на баба, како и на значењето на *бабински*: што ѝ припаѓа на баба со значењето што е својствено на баба. Со коригираното значење *бабин* и *бабински* се целосно семантички разграничени, со што се согласува и Конески (1995: 97). Имено, *бабино внуче* (присвојност), но *бабински работи* или *изѓлед* (квалитативност: што е својствено за баба). Од друга страна, *бабински* може да има значење: старински, од старо време. Во ова значење, семантичкото разграничување е поголемо. Според тоа, *бабина чанѿа* е со присвојно значење: чантата на баба, а *бабинска чанѿа* е со значење: од старо вре-

ме, старомодна. Исто така, *бабин лек* е лекот што ѝ припаѓа на баба, а *бабински лек* се однесува на лекови кои од најстаро време се познати меѓу народот. Примери за погрешна употреба во јазичната практика: бабин рецепт (6.2.2017). Од поширокиот контекст во изворот се гледа дека рецептот не ѝ припаѓа на бабата на малата девојка, туку се однесува на рецепт што датира од 1940 година, значи потекнува од старо време, што иако не е актуелен, сепак е ефективен, па според тоа правилно е да се каже *бабински рецепт*; *бадем* > *бадемест*: кој има форма на бадем (*очи*) [очи, облик] и *бадемов*: кој е од бадем (*масло*) [млеко, колач, крем] (75). Погрешна употреба: бадемест пијалак (Дракул 1995: 464); *бег* > *бегов*: што му припаѓа на бег (*стока*, *волови*, *куќа*, *син*) и *беговски*: што му припаѓа на бег (*сарај*) и што се однесува на бег (*сој*) (99). Во овој случај, по примерот на ага, е потребна семантичка конкретизација на општото значење: што се однесува на со квалитативно, па, на тој начин, станува јасно семантичкото разграничување: стоката, воловите, куќата, синот и сараите му припаѓаат на бегот, но сојот и животот му се својствени на бегот; *брадавица* > *брадавичав*: што е со многу брадавици (*лице*) [рака] и *брадавичест*: што личи или има форма на брадавица (*израсток*) [облик, вирус] (172). Погрешна употреба: брадавичав израсток; *брада* > *брадат*: човек што носи брада [човек] и *брадест*: што личи на брада (*корен*) [израсток] (173). Погрешна употреба: Брадест русокос Норвежанец, заводник (4.5.2016); *бран* > *бранест*: што има форма, што е во вид на бран (*ридови*, *земја*) и *брановит*: што има бранови (*море*) (174–175). Погрешна употреба: брановит изглед (28.3.2015), брановит бакар (2.3.2016), брановит процес (13.7.2015), брановит асфалт (30.10.2017); *бран* > *бранест*: што има форма, што е во вид на бран (*ридови*, *земја*) и *бранов*: што се однесува на бран (*должина*) (174–175). Според Конески (1995: 93–94), изведени придавки од -*ов* имаат различно значење, а некои од нив, како на пример, бранова должина имаат терминолошки карактер; *брат* > *братов*: што му припаѓа на брат (*недоаѓање*, *деца*) и *братски*: што му е својствено на брат (*љубов*) [дуел, двобој, народ, желба, средба, однос] (176). И во овој пример, има целосно семантичко разграничување, децата се братови, а односот е братски, односно како помеѓу браќа. Именката љубов, во овој случај, може да се спои со двете придавки. Меѓутоа, братова љубов има значење: љубов на брат, значи женско лице што е љубов на братот, а братска љубов е онаа што е својствена за брат; *брашно* > *брашнен*: 1. што е од брашно (*алва*); 2. што е наменет за брашно (*вреќа*); 3. што е извалкано со/од брашно (*раце*) и *брашнест*: што е како брашно, што личи на брашно (*шеќер*) [дел од оризово зрно, сос, крем, изглед на лицето, вкус] (177); *брилијант* > *брилијантен*: блескав, прекрасен (*настап*) и *брилијантски*: што е од брилијант (*прстен*) (182). Погрешна употреба: Брилијантски сјај (12.9.2013); *бумбар* > *бумбарест*: што има облик, форма на бумбар (*лице*) [образ, нога] и *бумбаров*: што се однесува на бумбар (*лет*, *брчење*) (195); *везир* > *везирски*: „што се однесува на везир“ и *везиров*: што му припаѓа на везир (*волја* и *наредба*) [мост] (220). За да се согледа семантичкото разграничување и во овој пример е потребна семантичка конкретизација на значењето: што се однесува на - со квалитативно значење; *вилица* > *виличен*: што се однесува на вилица (*коска*) [зглоб, мускул, аномалија, неправилност, проблем] и *виличест*: 1. што е во облик на

вила, 2. што е со развиени вилици [лице] (246). Погрешна употреба: виличеста дробилка (Трајчевски, 2012); *вистина* > *вистинит*: што се заснова на вистината, што ја содржи вистината (*настан*) [настан, отчет, виц, исказ, случај, приказна] и *вистински*: 1. што постои, што е реален (*приказна*) [пријател, нација, луксуз, дело, цел, лидер, вредност]; 2. прав, токму таков (*јунак*, *љубов*) [пријател, дело, цел, лидер, вредност] (254); *вино* > *винен*: што се однесува на вино (*чаша*) [фестивал] и *вински*: што е од вино (*оцет*) (247–248); *влакно* > *влакнав*: што е обрастен со влакна (*гради*) и *влакнен*: што е од влакна (*ткиво*, *ќебе*) [фоликул]; *влакно* > *влакнест*: што е обрастен со влакна (*гради*) [плен, маж] и *влакнен*: што е од влакна (*ткиво*, *ќебе*) [фоликул] (262); *вода* > *водлест*: што содржи вода повеќе отколку што треба (*храна*) и *водникав*: што е измешан со вода или личи на вода (*вино*) [јадење, секрет] (276). Погрешна употреба: водлест секрет (3.1.2017), водлест восок (Верушеска, 21.2.2017); *вода* > *водлест*: што содржи вода повеќе отколку што треба (*храна*) и *водникав*: што е влажен, насолзен, безизразен (*очи*) [поглед] (276); *воздух* > *воздушен*: што е од или со воздух (*балон*, *притисок*, *обвивка*) [маса, кревет] и *воздушест*: што е лесен, проширен (*фустан*) [ефект] (281); *воздух* > *воздушен*: што се одвива, дејствува во воздух (*пат*, *единица*, *напад*) [сообраќај, транспорт и *воздушест*: што е лесен, проширен (*фустан*) [ефект] (281); *војвода* > *војводски*: „што се однесува на војвода“, „што е својствено на војвода“) [титула, чест, чин] и *војводов*: што му припаѓа на војвода (*имот*) (283); *волна* > *волнав*: што е обрастен со волна, што има многу волна (*овци*) и *волнен*: што е од или со волна (*шал*, *палто*, *перница*, *чорапи*) [конец, билборд, тепих, килим] и *волнест*: 1. што личи на волна (*материја*, *веѓи*) [врв на ластар, материја] (287); *војник* > *војников*: што му припаѓа на војник (*пушка*) и *војнички*: „што се однесува на војник“ (*живот*, *поздрав*, *униформа*, *чевли*) [грав, војнички принт, поздрав, униформа, говор, чизми, правило, склек, тренинг, сленг, ранец, куче, писмо] (284). Во овој пример, пушката му припаѓа на војникот, но останува нејасно зошто не му припаѓаат и униформата, чевлите, поздравот. Оттука, со прецизирање на значењето: што се однесува на војник со квалитативно значење: што е својствено на војник, станува јасно дека пушката му припаѓа на војникот, но животот е својствен или карактеристичен за војникот. Истовремено, и *војников* и *војнички* може да се спојат со иста именка, но нивното значење е различно, на пример, *војникова униформа* е униформата што му припаѓа на војникот, додека *војничка униформа* е униформата што е карактеристична за војниците; *врана* > *вранест*: што има сјајна црна боја (*коњ*, *коса*) и *вранин*: што се однесува, што ѝ припаѓа на врана (*јајце*) (300–301); *време* > *временен*: привремен и *временски*: што се однесува на време (*прогноза*) [период, разграничување, услов, феномен, непогода, хаос, влијание] (308); *габер* > *габерлив*: обраснат со габер (*место*) [камен] и *габеров* и *габров*: што потекнува од габер, што е составено од габер (*дрво*, *шума*) (325); *гавран* > *гавранов*: што му припаѓа на гавран (*перо*, *клун*) и *гавански*: „што се однесува на гавран“, „што му е својствено на“ [популација, свет, коса] (326); *гас1* > *гасен*: што се однесува на гас, што е со гас, што е наменет за заштита од гас (*комора*, *маска*) [притисок, спор, систем, оператор] и *гасовит*: што е во вид на гас (*состојба*) [облак, анестетик] (334); *гасеница* > *гасеничав*: што е како гасеница (*изглед*) и *гасе-*

ничен: што потекнува, што ѝ припаѓа на гасеница (*нозе*, *јајце*) (334). Погрешна употреба: гасеничен оклопен транспотер (18.8.2016), гасеничен систем за движење (26.5.2016); *ѓлава* > *ѓлавашт*: што има необично голема глава (*булдоѓ*) и *ѓлавешт*: 2. што има форма на глава, што е тркалезен (*салашта*) [коска, структура] (342); *ѓлина* > *ѓлинен*: што е направен од глина (*садови*) [печат] и *ѓлиновишт*: што содржи глина (*земја*) [материјал, слој] (348); *ѓрадба* > *ѓрадбен*: што се однесува на градба [ткиво, материјал, елемент, принцип, столб, делови] и *ѓрадежен*: што служи за градба, што се однесува на градење (*материјал*, *инженер*, *работник*) (368); *ѓрло* > *ѓрлен*: што доаѓа од грлото, што се образува кај грлото (*пријзвук*, *ѓласови*) [отвор] и *ѓрлешт*: што е со силен глас (*овчар*, *човек*) (379). Погрешна употреба: Есма... со својот грлен глас (Вечер, 11.5.2005); *ѓрозд* > *ѓроздешт*: што е како грозд (*наслаѓи*) [изглед, облик, цвет, структура] и *ѓроздов*: што е направен од грозје (*ракија*) [сируп, сок] (381); *ѓуша* > *ѓушав*: што има гуша (*болешт*) и *ѓушешт*: што е со голема гуша (389); *дар* > *даровен*: што е наменет за дарување (*кошула*) и *даровишт*: што е надарен, талентиран (*дете*, *авшор*) (399); *демокрашија* > *демокрашичен*: што има својства на демократија, што е во демократски дух (*човек*) и *демокрашски*: што се однесува на демократија (*земја*, *начин*, *уредување*, *пријнципи*) [процес, стандард, избор, реформа, капацитет, вредност] (426); *дефицит* > *дефицитарен*: што недостига, што го нема доволно [кадар, сорта, професија] и *дефицитен*: што е во загуба, што покажува кусок [буџет] (439). Погрешна употреба: [Нашиот состав во овој меч е дефицитарен = екипата игра без еден играч]; *дидактика* > *дидактичен*: што е поучен, што поучува (*песни*) [материјал] и *дидактички*: „што се однесува на дидактика“ (цел, принципи, тестови) [систем, материјал, пристап, тенденција, средство, метод] (444); *динамика* > *динамичен*: жив, подвижен, полетен (*време*, *живот*) [систем, превод, натпревар, месец, дијалог, раст, звук, план, пазар, дизајн] и *динамички*: што се однесува на динамика [систем, карактеристика, план, склек, опсег, управувач, модел] (449); *допир* > *допирен*: што се доближува, што е близок до нешто (*точки*, *страни*) и *допирлив*: што може да се допре, што постои (*среќа*, *стварност*) [екран, начин] (516). Погрешна употреба: допирен екран (Epson); ѓавол > *ѓаволешт*: немирен, палав (*девојка*, *очи*) [поглед] и *ѓаволит*: итар, препреден и *ѓаволски*: што се однесува на ѓавол, што е како кај ѓавол (*работа*, *будалаштини*, *сила*) (563). Погрешна употреба: Петок 13: Ѓаволест ден, ѓаволест план (Јовановски, 29.4.2017); *експанзија* > *експанзивен*: што се шири, што се распространува, што освојува [процес, развој, поглед, циклус, карактер, период] и *експанзионистички*: што има својство на експанзија [менталитет, сила, став, национализам, план, занес] (587); *економија* > *економичен*: 1. што е штедлив, што умее да штеди [личност]; 2. целисходен, рационален, краток (*метод*) [начин на патување]; 3. што малку троши, што е исплатлив (*мотор*) [ручек, систем, автомобил, пијалак, клима уред] и *економски*: што се однесува на економија (*училиште*, *факултет*, *проблем*, *состојба*, *логика*) [форум, криминал, раст, институт, резултати] (586); *ендемија* > *ендемиски*: „што се однесува на ендемија“ [зараза] и *ендемичен*: карактеристика за редок вид растенија или животни распространети само во определена област или за самата област [вид, област, растение] (599). Погрешна употреба: ендемиски бисери

(Википедија); ендемиски птици, риби, цицачи (3.9.2013); *епидемија* > *епидемиски*: што се однесува на епидемија (*треска*) [размер, мерка, карактер, процес, облик] и *епидемичен*: што има својство на епидемија [подрачје, менингитис, грип] (602); *ерудит* > *ерудитен*: учен, начитан, широко образован (*публицист*, *мајстор*) и *ерудитивен*: што се одликува со ерудиција (*прилог*, *беседа*, *третман*, *роман*) [начин] (605). Погрешна употреба: ерудитен начин (8.1.2017); *ефект* > *ефектен*: што предизвикува внимание, впечатлив, силен, уверлив (*говор*, *сценска изведба*) [удар, старт, гол, стајлинг, завршеток, начин] и *ефективен*: што дава ефект, добар резултат, реален вистински (*работа*, *вредност*) [начин, лек, состанок] (610); *жена* > *женин*: што ѝ припаѓа на сопругата, што се однесува на сопругата [име, изговор, право] и *женски*: 1. што е од спротивен пол од машкиот (*дете*, *јагнињa*); 2. што ѝ припаѓа, што е наменето, што се однесува на (за) жена (*облека*, *глас*, *болест*) [име, изговор, право, одред] (621); *жила* > *жилав*: 2. што е мускулест, што има мускули (*човек*); 3. што е растеглив, еластичен, отпорен на кинење (*месо*); 4. прен. што е здрав, издржлив; 5. упорен, енергичен, силен и *жилест*: што има многу жили (*раце*) (629); *жлезда* > *жлезден*: што се однесува на жлезда (*ткиво*) [клетка] и *жлездест*: што има облик на жлезда, што има жлезди (*орган*) (631).

4.1.2. Делумни парономи. Делумните парономи во македонскиот јазик се придавки што се изведени од иста мотивирачка основа (именка), но во нив не е завршено во целост семантичкото разграничување на двете значења. Значењето на придавките и именките со кои се спојуваат се ексцерпирани од Речникот. Како резултат на тоа, тие се приближуваат по своите значења, значењата се разликуваат само во нијанси, но поради нивната непрецизност, таа нијанса не може јасно да се согледа и останува незабележана. Развојот на оваа група парономи останува неизвесен. Нивното семантичко разграничување може да заврши во целост, па тие да се вклучат во групата на целосни парономи. Разграничувањето може да остане на постојното ниво, па тие да останат во групата делумни парономи. Но значењата може сè повеќе да се приближуваат, па, според тоа, тие да се вклучат во лажни парономи. Тоа, пред сè, зависи од семантичката конкретизација на значењата. Некои од парономите што спаѓаат во оваа група се: *автор* > *авторов*: што му припаѓа на автор (*труд*) [/] и *авторски*: што се однесува на автор (*права*, *хонорар*) [надомест, агенција, договор] и (8–9). Овој пар ја потврдува веќе споменатата непрецизност на значењата во Речникот. Ако трудот му припаѓа на авторот, тогаш не е јасно зошто во синтагмите *авторски права* и *авторски хонорар* е употребено општото значење: што се однесува на основата на придавката, а не значењето на присвојност, кога и хонорарот и правата му припаѓаат на авторот. Постои ли суштинска разлика во овие синтагми?; *алегорија* > *алегориски*: што се однесува на алегорија [значење, мапа, сфаќање, лик, бајка] и *алегоричен*: што е во облик на алегорија, завиен (*начин*) [расказ, карактер, начин, смисла] (29); *аналитика* > *аналитичен*: што има својство на детално расчленување, што е добиен со расчленување (*пристап*, *начин*) [признак, ум, центар] и *аналитички*: што е поткрепено со анализа, што се однесува на аналитика, на анализа (*метод*, *геометрија*) [центар, јазик, постапка, извештај, коментар, предикат, поглед, книга] (39). Во овој

пример, се гледа дека аналитички се поврзува со именката метод, а аналитичен со именките пристап и начин. Од значењето на именката метод: начин, пристап, пат на едно теоретско истражување или практично дејствување (ТРМЈ 2006: 125), се гледа дека метод, начин, пристап и пат во овој контекст се на одреден начин синоними. Па, според тоа, не е јасна границата меѓу значењето на акустички метод и акустичен начин; *асимилатор* > *асимилаторен*: претопувачки, присоединувачки со цел да се обезличи постоечкото (*стремежи*) [аспект] и *асимилаторски* (*политика*, *тенденции*) [пропаганда, притисок, договор, став, процес, идеја] (61–62). Од примерите се гледа дека е асимилаторен споен со стремеж, а асимилаторски со тенденции. Имајќи предвид дека стремеж и тенденција имаат значење на синоними, не е прецизна разликата меѓу асимилаторен и асимилаторски; *афект* > *афектен*: што се однесува на афект (*состојба*) [чин, страв, радикализам] и *афективен*: возбудлив, чувствителен, осетлив (*состојба*, *реакција*, *елемент*) [однесување, аспект, синдром, домен, предлог] (67–68); *вегетација* > *вегетативен*: што се однесува на животните процеси (*растење*, *исхрана*, *дишење*) [систем, нарушување, конус] на животните и растенијата и *вегетациски*: што се однесува на вегетација (*циклус*) [тип, област, карактеристика, материјал, појас, феномен, период] (217); *вино* > *винен*: што се однесува на вино (*чаша*) и *винов*: што се однесува на вино (*лоза*) и *вински*: што се однесува на вино (*чаша*, *мушичка*, *карта*) (248); *дијалектика* > *дијалектичен*: својствен на, заснован на дијалектиката [извор, поет, однос, текст, начин, израз, процес] и *дијалектички*: „што се однесува на дијалектика“ (*метод*, *закони*) [развој, пристап, процес, карактер] (446); *доход* > *доходен*: што носи доход (*работа*, *стопанство*) [бизнис] и *доходовен*: што се однесува на доход (*односи*) [нееднаквост, бизнис, стапка, процес, метод, бренд, извоз] (535); *емоција* > *емотивен*: чувствителен, подложен на емоции (*постапка*, *човек*) [разговор, момент, текст, манипулатор, статус, говор, начин, крај, цитат, испад, концерт, видеозапис] и *емоционален*: својствен на емоција, предизвикан од емоција [реакција, развој, фитнес, аспект, манипулатор, живот, состојба, шок, фудбал, глад, уцена, викенд, состојба, говор, крај, говор, апел, тренинг] (599); *ерупција* > *ерупативен*: 1. вулкански, што потекнува од ерупција (предел) [вулкан, систем] и *ерупциски*: што се однесува на ерупција и (606); *естетика* > *естетички*: што се однесува на естетика и *естетичен*: што се одликува со естетика, убав, прекрасен (чувство) и *естетски*: што се однесува на естетика, на чувството за убаво, што се одликува со естетика (608).

4.1.3. Лажни пароними (квазипароними). Во оваа група, спаѓаат придавки што се изведени од иста именска основа со различни наставки. За придавките за кои во Речникот не е наведено значење, значењето се определува според другите образувања со иста наставка во Речникот: што се однесува на. Во загради се наведени именките со кои се спојуваат овие придавки според Речникот, а во квадратести загради се наведени примери од практиката. Придавките што влегуваат во паронимниот пар имаат сличен гласовен состав, но, тие, всушност, претставуваат дублетни форми. Ова се потврдува во предговорот на Речникот, во кој се дава објаснување за толкувањето на зборовите и се истакнува дека дублетните форми кога се дадени како подзаглавни

зборови се даваат со коса црта (/), но се употребува и кратенката сп. (споредi) во случај подзаглавните зборови да се оддалечени по азбучен ред (ТРМЈ 2003: XVI). Врз основа на степенот на паронимност, тие имаат исто значење, па, во таа смисла, се доближуваат на некој начин до синонимите. Некои од паронимите во оваа група спаѓаат се: *абраш* > *абрашест* и *абрашлив*: што е со бенки по кожата (*дојки*, *лице*) (4); *авторитет* > *авторитативен*: што е со авторитет (*правила*) и *авторитетен*: што е со авторитет (*глас*, *професор*) (9); *агитација* > *агитациски* [средство, порака, материјал, активност, стих, билборд, собир, мотив] и *агитационен* [театар] (11); *адаптација* > *адаптациски* [механизам, синдром, капацитет, одговор, промена, заболување] и *адаптационен* (*процес*, *период*) [синдром] (13); *аклиматизација* > *аклиматизациски* [искачување] и *аклиматизационен* (*период*, *зона*) [камп] (21); *акомодација* > *акомодациски* [комплекс, грчеви, карактер] и *акомодационен* (*период*, *простор*) [период] (22); *акумулација* > *акумулациски* [план, систем, езеро, објект, простор, единица, базен, фактор, грејач, бојлер] и *акумулационен* [бојлер, простор, материјал, резервоар, вентил, систем, ефект, сад, базен, капацитет] (25); *акцент* > *акцентски* [целост, знак, група, целина] и *акцентен* [знак, елемент, парче, колорит] (26); *акција* > *акциски* [план, потенцијал, грант, камера, фонд, контрола, група] и *акционен* [план, филм] (27); *акустика* > *акустичен*: 1. што се однесува на акустика (*преглед*, *впечаток*) [третман, дизајн, инструмент, настап, концерт] и *акустички*: „што се однесува на акустика“ [дизајн, третман, систем, особина, параметар] (26); *акустика* > *акустички*: што се однесува на акустика 2 и *акустичен*: 2. што е погоден за пренесување звук (*сала*, *гитара*) (26); *амортизација* > *амортизациски* [систем, план, трошок, период, средство, материјал, својство] и *амортизационен* [план, стапка] (23); *артикулација* > *артикулациски* [статус, отстапување, вештина, својство, договор, напредок, аспект, знак, симптом, вежба, особеност, грешка, единица, нарушување] и *артикулационен* [точка, модел, аспект] (59); *апокалипса* > *апокалиптичен* [филм, шок, отпор, раскош, изглед, хотел, Лондон, блуд, видеоспот, сценарио, долар, марш, пожар, настан, облак, фантастика] и *апокалиптички* (*предвидување*) [слика, ракопис, најава, филм, сценарио, последица, пејзаж, потенцијал, стил] (50); *арома* > *ароматен* [пита, оцет] и *ароматичен*: мирислив (*состојка*) [соединение, напиток, леб, вкус, компир, зачин, џем, пијалак, третман, распрскувач, лосос, напиток, пилинг, сапун] (58); *атеист* > *атеистичен* [придонес] и *атеистички* [блог, мудрост, мисла, хепиенд, ум, заповед, споменик, твит, филозоф, поглед, гроб, музеј, активист, став] (65); *атрибут* > *атрибутивен* [стил, ризик, белег] и *атрибутски*: што се однесува на атрибут, што врши служба на атрибут [функција, објаснување] (66); *афоризам* > *афористичен* [светоглед, израз] и *афористички* [клуб, круг, стил, речник]: што содржи афоризам, што има својство на афоризми (69); *балада* > *баладен*: што има карактер на балада, романтичен и тажен (*пример*) [/] и *баладичен* (*звук*) [рок, писмо, хит, тон] (81); *балет* > *балетски* (*училиште*, *уметност*) [стил, уметност, триптих, култура, претстава, педагог, натпревар, уметник, изведба, чевли, под, спектакл, школа] и *балетен* (*точка*) [центар] (82–83); *барок* > *барокен*: што е во стилот на барокот, претрупан со украси, китнест, раскошен [вајар, стил, хотел, објект, оркестар, ансамбл, писа-

тел] и *барочен* [стил, град] (91–92); *бенка* > *бенкалија* [/] и *бенкичав*: што е со бенки, што има бенки по кожата (*лице*) и пегав (*девојченце*) [ангел, нос] (120); *болница* > *болничен* [/] и *болнички*: што се однесува на болница (*мантил*, *соба*) [згрижување, ден, кревет, возило, паркинг, ѕид, притвор, камера, преглед, капацитет, запис, установа, прозорец, маска, инфекција, постела, партиципација, одделение] (166); *бисер* > *бисерен*: што е направено од бисер (*ѓердан*, *низа*) [накит, фустан, килим] и *бисеров* [/] (140); *бран* > *бранест*: што има форма, што е во вид на бран (*ридови*, *земја*) [/] и *брановит*: што е во вид на бран (*коса*, *долина*) [изглед, нож, процес, асфалт] (174–175); *бран* > *бранест*: што има форма, што е во вид на бран (*ридови*, *земја*) [/] и *брановиден*: што има облик на бран (*ливада*) [картон, изглед, метод, систем, терен, површина, коса, трем] (174–175). Погрешна употреба: брановиден океан (Бурагев); *брилијант* > *брилијантен*: што се однесува на брилијант, брилијантски [/] и *брилијантски*: што е од брилијант (*прстен*) [прстен, брош, прав] (182). Погрешна употреба: Брилијантски сјај (12.9.2013); *вазал* > *вазалски* [однос, либерализам, режим, крал, држава, изјава, земја, медиум] и *вазален*: што има својство на вазал, што се однесува на вазал (*земји*, *односи*) [однос, статус, притисок, субјект, господар] (205); *валенција* > *валентен*: што има валенција [електрон, елементи, потенцијал] и *валенциски*: што се однесува на валенција [причина, член, позиција, карактеристика] (206); *век* > *вековен*: што трае со векови, долготраен, што живее со векови (*борба*, *даб*) [обичај, извор, судир, јубилеј, лек, бастион, проблем, пример, соживот, чинар] и *вековит*: што трае со векови, што живее многу долго (*чинар*) [празник, при честитки: Честит и вековит празник, чувар, заштитник, лек] (220–221); *верификација* > *верификациски* [код, тело, знак] и *верификационен* [картичка, код, број, процедура, комисија] (228); *ветар* > *ветровен* [/] и *ветровит*: што е изложен на ветар, во кој има ветар (*есен*, *место*, *време*) [викенд, ден] (234); *владика* > *владиков* [/] и *владички*: што му припаѓа на владиката, што се однесува на владика (*одежди*, *стол*) [стол, конак, трон, одежда, престол] (261); *водовод* > *водоводен*: што се однесува на водовод (*мрежа*, *цевки*) [мрежа, цевка, систем, дефект, приклучок] и *водоводски* [систем, решение, работа, производ] (276); *вокал* > *вокален*: што се однесува на вокал (*сегмент*) [систем, музика, концерт, ансамбл, состав, интерпретатор, основа] и *вокалски*: што се однесува на вокал [систем, способност, вештини] (285); *волна* > *волнав*: што е обрастен со волна, што има многу волна (*овци*) [/] и *волнест* [материјал, абразив, слој] (287); *восок* > *восоклив* [/] и *восочен*: што е направен од восок (*пита*, *свеќи*, *печат*) [Меси, Обама, музеј, третман, печат, слој, експонат] (293); *восок* > *восочест* [изглед] и *восочен 3*: што е жолт како восок (*лица*, *светлина*) [лице] (293); *глава* > *глават*: што има необично голема глава (*булдог*) [човек] и *главест*: 1. глават [човек] (343); *дамка* > *дамкав* [лице, нос] и *дамкичав*: што е со дамки [/] (398); *демаркација* > *демаркационен*: што е граничен, пограничен, што е во служба на демаркација (*линија*, *трупи*) [/] и *демаркациски*: што се однесува на демаркација [линии] (424); *дезинфекција* > *дезинфекциски* [средство, раствор, марамче, својство, бариера] и *дезинфекционен* [раствор] (413–414); *дестилација* > *дестилациски* [гориво, бренд, гас, својство, процес] и *дестилационен* [процес, профил, казан, апарат] (436); *дефицит* > *дефицитарен*: што е во загуба, што

покажува кусок и *дефицитен*: што е во загуба (439); *догма* > *догматичен* [/] и *догматски*: што се засновува на догми, што е според догмата, што има карактер на догма [сила, причина, аргумент, дискусија, метод, карактер, режим, спис, позиција, тема, поглед, прашање] (475); *дожд* > *дождов* [/] и *дождовен*: што потекнува од дождот, што е дел од него (*капки*) [облак, бомба] (481). Погрешна употреба: дождовен стајлинг, дождовни парчиња, дождовна есен (12.10.2016); *ѓавол* > *ѓаволест*: немирен, палав (*девојка*, *очи*) [гостин, поглед, сосед] и *ѓаволит*: немирен, палав (563). Погрешна употреба: ѓаволест план (Јовановиќ, 29.4.2017); ѓаволест детал (5.3.2009); *евакуација* > *евакуациски* [центар, пункт, конвој, план, ходник, пат] и *евакуационен*: што се однесува на евакуација (*зона*, *планови*) [ходник, пат, план, хеликоптер] (569); *еволуција* > *еволуциски* (*промени*, *процеси*) [фактор, процес, шок, причина, дизајн, успех, биолог] и *еволуционен* [процес, лимит, развој, биолог, систем, пат, остаток, карактер] (571); *еволуција* > *еволутивен*: развоен, со тенденција за премин од пониско кон повисоко, од попросто кон посложено (*период*, *процес*, *закономерност*) [развој, дизајн, предност, аспект, чекор, модел, став, недостаток, пат, психолог, напредок] и *еволуциски* / *еволуционен*: (*промени*, *процеси*) [процес, шок, причини, скок, генетичар, дизајн, успех, дострел, објаснување, остаток, развој] (569); *екологија* > *еколошки*: (*систем*) [елаборат, дозвола, фонд, аспект, здружение, инцидент, план] и *еколошки*: што се однесува на екологија [/] (586); *Екватор* > *екваторијален* [потекло, клима, појас, дел, бран, регион] и *екваторски*: што се однесува на екваторот, што е покрај екваторот, што има карактеристики на земјите крај Екваторот [систем, појас, шума, ружа, вода] (584); *експанзија* > *експанзивен*: што се шири, што се распространува, што освојува [процес, развој, поглед, циклус, карактер, период] и *експанзионистички*: што се однесува на експанзија [менталитет, сила, став, национализам, план, занес] (587); *екстаза* > *екстазен*: што е во состојба на екстаза, што се однесува на екстаза [џез, филинг] и *екстатичен* [танц, транс, говор, приказ, одговор] (590); *елиминација* > *елиминациски* [систем, филтер, дуел, натпревар, процес, фаза, круг] и *елиминаторен*: што е наменет да врши избор преку елиминација [карактер, турнир, систем, испит, услов, тест, меч, натпревар, орган] (596). Во Речникот не е наведена придавката елиминационен, но и таа се јавува во практична употреба [натпревар, меч, турнир]; *енклитика* > *енклитички* [/] и *енклитичен* [/] (600); *еротика* > *еротичен* [стриптиз, танц, масажа, гламур, сируп, модел, начин, спектакл] и *еротски* (*филм*, *поезија*) [колумна, приказна, филм, начин, сцена, расказ, песна, роман, порака, клуб, соновник, танц, масажа, забава, хороскоп, афоризам] (605); *естетика* > *естетичен*: што се одликува со естетика, убав прекрасен [/] и *естетски*: што се однесува на естетика, на чувството за убавото, што се одликува со естетика [стоматологија, третман, концепт, хирургија, операција, зафат, достигнување, проблем, пристап, стан, облик] (608); *жал* > *жален*: што изразува жал (*поглед*, *глас*, *израз*) [превод, приказ, ден] и *жаловит* [/] и *жалосен* [ден, квалитет, обид, крај, марш, циркус, плод, поглед, настан, факт] (613); *жила* > *жилав*: што има жили, што е со испакнати, нагласени жили (*рака*) [рака] и *жилест*: што има многу жили (*раце*) [рака] (629).

5. Заклучок. Анализата покажува дека редефинираната дефиниција на паронимите, која ја зема предвид мотивирачката основа и степенот на паронимност на зборовите, ги расветлува природата на паронимите и укажувањето за важноста од нивното немешање во јазичната практика. Од анализата, може да се констатира дека е многу важно да се прецизира значењето на односните придавки во Речникот, односно семантички да се конкретизира нивното општо значење: што се однесува на, зашто тоа може да се интерпретира на различен начин, да доведе до изедначување на значењето на некои од паронимите, како резултат на што или не може да се забележи разлика во значењето на одделни пароними или, тие се вклучуваат во друга група пароними, сп., *аг̄ов – аг̄овски*, *бег̄ – бег̄овски*. Од големо значење е, исто така, да се направи семантичко разграничување меѓу значењето на придавките изведени со суфиксот *-ин* и *-ов*, што покажуваат посвојност, и придавките изведени со суфиксот *-ински* и *-овски*, што покажуваат квалитативност (што е својствено на), за да се согледа појасно разликата во значењето, сп., *аг̄ов – аг̄овски*, *ајдуков – ајдучки*, *бабин – бабински*, *бег̄ – бег̄овски*. Понатаму, важно е да се следи развојот на значењето на делумните пароними и неговата евентуална промена со текот на времето. Анализата покажува дека придавките изведени со суфиксот *-ски* (*-чки*, *-шки*) се побројни во јазичната практика, што може да се интерпретира како тенденција за затврдување на овој суфикс од домашно потекло, иако е сè уште голем бројот на придавките изведени со суфиксот *-онен*. Од анализата може да се согледа дека, во голем број случаи, и контекстот има важна улога во определувањето на значењето на зборовите.

Литература

Бојковска Стојка, Минова-Ѓуркова Лилјана, Пандев Димитар, Цветковски Живко. 1998. *Македонски јазик за средно̄то образование*. Скопје: Просветно дело.

Голуб Ирина Борисовна.1997. *Стилистика русского языка: Учеб. п̄особие. Паронимия и п̄арономазия*. Московский государственный университет. Москва: Рольф, Айрис-пресс. http://bit.ly/2mXz2hi, 8.6.2015.

Конески Кирил. 1995. *Зборообразувањет̄о во современиот̄ македонски јазик*. Скопје: Бона.

Минова-Ѓуркова Лилјана. 2003. *Ст̄илист̄ика на современиот̄ македонски јазик*. Скопје: Магор.

Паноска Ружа. 1987. *Современ македонски јазик*. Скопје: Универзитет „Кирил и Методиј“.

Пустошило Елена Петровна. 2011. *Учебно-методический комплекс ро русскому языку для студентов педагогические специальностей. Паронимия. Виды паронимов.* Министерство образования Республики Беларусь: Учреждение образования, Гродненский Государственный Университет Имени Яанки Купаль. http://bit.ly/2A2Se1X, 8.6.2015.

Речници

Бельчиков Юлий Абрамович, Панюшева Мария Сергеевна. *Словарь паронимов русского языка*. Москва: АСТ, Астрель, 2004. http://bit.ly/2mWJp4N, http://bit.ly/2ArDCdK, 22.4.2017.

Вишнякова Ольга Викторовна. *Словарь паронимов русского языка*. Москва: Русский язык, 1984. http://bit.ly/2zhRkvq, 20.4.2017.

Толковен речник на македонскиот јазик. Т. 1. Ред. К. Конески. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, 2003.

Толковен речник на македонскиот јазик. Т. 3. Ред. К. Конески. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, 2006.

Popović Mihailo. 2009. *Tipologija francusko srpskih paronima*. Njegoševi dani, Međunarodni naučni skup, Cetinje. Nikšić: Filozofski fakultet. http://bit.ly/2B6IRf1, 23.4.2017.

Извори

Божиновска Светлана. 13.7.2015. Македонија. Власта ја укинува лустрацијата. http://bit.ly/2Atv9Xk, 21.10.2017.

Бурагев Никола. Преземете ги позадините за iOS 11 и macOS High Sierra! http://bit.ly/2zx9GwN, 14.11.2017.

Верушеска Марина. 21.2.2017. Правилно чистење на ушите. http://bit.ly/2zkfW6N, 10.6.2017.

Википедија. Капиз. http://bit.ly/2jjxXv9, 10.11.2017.

Дракул Симон. 1995. Жедна месечина. http://bit.ly/2B6OaLF, 13.10.2017

Јовановиќ Ненад. 29.4.2017. Влегоа за да убијат, што, тука, не е јасно!? http://bit.ly/2zhANaB, 5.8.2017.

Милан. 5.3.2009. Магијата на едноставноста – Концерт на Баклава во Универзална сала. http://bit.ly/2iKCN5f, 20.10.2016.

Стојковска Анета. 30.10.2017. Раскопаните тротоари на Ѓорче Петров заборавени со месеци. http://bit.ly/2i08cU4, 5.11.2017.

Тања. 12.9.2013. Убавина. Црвени усни, за грациозен и убав изглед. http://bit.ly/2n0OucG, 20.10.2016.

Толковен речник на македонскиот јазик. Т. 1. Ред. К. Конески. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, 2003.

Трајчевски Трајко. 2012. Подготовка на минерални суровини за I година. Скопје: МОН. http://bit.ly/2A6nlb2, 20.10.2015.

/. 11.5.2005. Есма знае да се радува. Вечер. http://bit.ly/2zkhiOV, 10.6.2016.

/. 18.3.2013. Наставна посета на питомците од втора горина на НБРМ. http://bit.ly/2A0BJnb, 10.10.2017.

/. 3.9.2013. Македонија. Преку Интернет ги требат штетниците кај преспанското јаболко. http://bit.ly/2jhkoMA, 10.7.2016.

/. 28.3.2015. Неколку совети за виткањето на косата со фигаро. http://bit.ly/2hMq3tN, 20.9.2017.

/. 19.4.2015. Деца и родители. Каков е вашиот родителски воспитен стил. http://bit.ly/2n0OysW, 10.6.2016.

/. 23.12.2015. Конкурс за запишување студенти на втор циклус студии на Воената академија „Генерал Михаило Апостолски“ – Скопје во студиската 2015/2016 година. http://bit.ly/2i0d5wm, 10.10.2017.

/. 2.3.2016. Викендичка со интересен дизајн во Италија. http://bit.ly/2BhD4nP, 20.10.2017.

/. 4.5.2016. Фото: Брадест русокос Норвежанец стана Instagram сензација. http://bit.ly/2i09hv6, 20.10.2016.

/. 26.5.2016. Сојуз на стопански комори на Македонија. Најголемиот комбинат на Балканот ќе жнее се најголемиот комбајн. http://bit.ly/2A3bhJP, 2.7.2017.

/. 18.8.2016. Се дозна како ќе изгледа новиот оклопен транспортер БТ-3Ф. http://bit.ly/2i1Nmnc, 2.7.2017.

/. 12.10.2016. Што ви е потребно за совршен дождовен стајлинг? http://bit.ly/2jPjmvg, 22.12.2016.
/. 9.11.2016. Информација за првиот академски час на 15 септември во 10 часот. http://bit.ly/2mXPNsA, 10.10.2017.
/. 3.1.2017. Здравје. Како да ги разликувате грипот и настинката? http://bit.ly/2zjUgYB, 10.6.2017.
/. 6.2.2017. Мала претприемничка: 12-годишната милионерка која од бабин рецепт направи светски бизнис. http://bit.ly/2zxJXnT, 10.11.2017.
/. 18.11.2017. Дали знаете. Њујоршко кафуле во кое мачките имаат предност. http://bit.ly/2Ar0qKw, 18.11.2017.
/. 8.1.2017. Вечер. „Култура и книжевност“ – збирка есеи од Цепароски. http://bit.ly/2A2qoTJ, 10.7.2016.
/. Epson. http://bit.ly/2hNit1Z, 10.11.2017.

UDC 811.163.3’271.1:316.772.5

Елена ЈОВАНОВА-ГРУЈОВСКА
Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“
Скопје, Македонија

Елизабета КУЗМАНОВСКА
Македонска радиотелевизија
Скопје, Македонија

АНАЛИЗА НА ДИСКУРСОТ НА НОВИНАРИТЕ ВО ЕЛЕКТРОНСКИТЕ МЕДИУМИ (СО ПОСЕБЕН ОСВРТ НА ПРАВОПИСОТ И ПРАВОГОВОРОТ)

Апстракт: Истражувањето е насочено кон лексичките, ортографските и ортоепските недоследности во информативните емисии и во вестите. Несоодветната употреба на правописната и правоговорната норма често го менува значењето на контекстот. Електронските медиуми треба да се придржуваат на јазичниот стандард, меѓутоа често се среќаваат отстапувања на сите рамништа.

Клучни зборови: дискурс, правопис, правоговор, електронски медиуми.

Правилната употреба на македонскиот јазик во медиумите постојано отвора место и простор за дебата и за полемика колку се користи стандардот, правоговорот. Особено е важно да се негува чистотата на јазикот во медиумите, бидејќи тие имаат големо влијание врз креирањето на јавното мислење и во промовирањето на јазикот.

Не може да се занемари силното влијание на приватните медиуми што работат комерцијално и не водат доволно грижа за пишувањето, зборувањето и говорот. Тие наметнуваат стил во кој се употребува сленг, жаргон, неправилни акцентски целости, разговорна лексика и туѓа лексика.

Според забелешките на професорите, новинарите, лекторите, спикерите и негувачите на културата на говорот, чистотата, акцентирањето и правоговорот, во сегашната состојба е вистинска реткост да се слушне во етерот стандарден и културен јазичен израз.

Односот кон правописната норма е основната димензија за квалитетот на текстот. Многубројните правописни грешки може да се оправдаат со природата на работата на новинарот – говорно обраќање, водителството (во последно време зазема водечка улога во електронските медиуми) и подготовката на прилозите. Брзината во подготвувањето носи свои неправилности и непрецизности, но не значи дека тоа треба да биде оправдување. Грешките или отстапувањето од правописот при пишувањето вест или сериозен коментар во вестите имаат поголема тежина. Во подготвените

прилози и информации, повремено се среќаваат пропусти во однос на едначењето по звучност, интерпункциските знаци (надреден знак, апостроф, цртичка, наводници). Пропустите се позабележливи во емисиите од контактен карактер. Такви се, на пример, утринските емисии во кои водителите не внимаваат доволно на правописот, потоа во коментарите на определени спортски новинари, при вклучувањата на новинарите во живо (линковски), во метеолорошките извештаи и сл.

Некои новинари ја сфаќаат нормата како ограничувачки фактор што треба да се надмине (сосема отворено го искажуваат својот став), па одат во крајности, и тоа не само во однос на правописот (Треневски 2004: 59). Уште во 1976 година Корубин вели: „Паѓа во очи, прво, појавата на грешки и пропусти од правописен и технички карактер. Некои причини за тоа може да се наоѓаат и во техничката опрема на печатниците и редакциите. Тие, меѓутоа се сè понеприфатливи, зашто со право се смета дека по толку години слободен развој на печатот, при денешни услови можат и мора да бидат отстранети. Тоа значи дека појавата на такви грешки и пропусти би била резултат и од отсуство на неопходните грижи и треба веќе да се третира како недозволена“ (Корубин 1976: 26).

Кепески наведува дека е неправилна употребата на префиксираните глаголски форми *превзема* и *завзема,* или на прилогот *воглавно,* наспроти точните *презема, зазема* и *главно* (калки преземени од српскиот јазик) (Кепески 1951: 42-44).

Често се греши и во употребата на *евтино/ефтино, поддршка/подршка, претстава/престава* и др. Овие примери ја покажуваат неутврденоста или несигурноста во пишувањето (за што постојат различни толкувања).

Во овој дел ќе бидат претставени некои почести отстапувања од правописната норма, чијашто неправилна употреба во пишаниот текст се одразува на говорната форма.

Надреден знак

Неправилностите при употребата на надредниот знак во сферата на интернетот се во вистинска инвазија. Во статијата *Некои недосредности на јазикот на нашиот печат* Л. Минова-Ѓуркова пишува: „Отсуството на надредниот знак во печатот би можело донекаде да се толкува и како превидување, или пак да се оправда на некој друг начин.“ Овој пропуст кај новинарите се провлекува до ден денес кога сме во ерата на компјутерите. Голем дел од компјутерските програми немаат оформени посебни знаци за **è** и **ì**, со кои се разликуваат заменската форма **сè** од елементот **се** кај повратните глаголи, кратката заменска форма **нè** од негацијата **не** и кратката заменска форма **ì** од сврзникот **и**.

Новинарите, особено во електронските медиуми, често ја занемаруваат оваа „мала правописна грешка“ за нив, иако таа може да го промени значењето на текстот, особено при интерпретацијата во говорна форма.

*Додека третата награда **и (ì)** е доделена на Билјана Николовска од Телма за статијата „Кога здравствениот систем убива дете“ за случајот со малата Тамара.*

*„Нас **не (нѐ)** отфрлија од здружението поради лажни претставувања на еден од членовите“;*

*„**Се (сѐ)** се случи набрзина...“*

Апостроф

И за (не)употребата на апострофот често одговорот се бара во техничката немоќ. Пр.: „*...блескаше Шекил О’Нил“*, „*Заедно уживаа од трудот на туѓунарите што сега се ссскаат против новата власт“.* Лексеми кои се употребуваат во разговорна форма се: *см’кне, д’тка, с’клет* итн. Како претерување се смета кога некоја согласка не се слуша, се испушта (елизија), односно се избегнува. На пример: *ај, чо’ек, оди пра’о, гле’ам, па ш’о, ниш’о* итн. Има примери кога апострофот погрешно е напишан, на погрешно место, а потоа и погрешно е изговорен зборот: *„Дали ќе имаш ксмет сѐ зависи од сопствената среќа во животот“* (некои изговараат касмет, к’смет); *р’ѓосан, р’ж, р’бет* и др. (апострофот е употребен зад **р**).

„Многу е важно наутро да појадувате р’жани снегулки...“

„Р’ѓа фатија документите во фиоките...“;

„Овие луѓево како без рбетници се однесуваат, немаат нити чувства нити совест“.

Едначење по звучност

Еден од суштествените белези на македонскиот јазик е правилото за едначење по звучност на согласките. Поголеми грешки се прават во неутралната лексика, а чести примери се: *одтаму, представува, одколку, градче, безконечно, предходно* и сл. Испитувањата покажуваат дека генерациите што доаѓаат и се занимаваат со новинарство сѐ почесто ги прават овие грешки.

Причините лежат во неукоста и недоволното познавање на стандардот (некои новинари намерно го избегнуваат стандардот, барајќи „слобода на изразување“). Тоа не се оправдувачки околности, затоа што страда стандардниот јазик (Треневски 2004: 45).

Дилеми се јавуваат и во некои случаи, за кои одделни новинари мислат дека нема целосна сраснатост на афиксот со коренот (*себство, подкласа, надперспектива*). На ист начин постапуваат и со лексемите од туѓо потекло (*абсорпција, субкултура, субтропски)*. Исто така се пишуваат зборови и според нивната изговорна вредност, очигледно не им се познати ни отстапувањата во правилата за едначење по звучност (*ефтино, сваќање, гратски)*. Ова се примери кога одделни согласки се во непосреден допир со друга согласка различна по звучност, наспроти правилото за едначење по звучност.

„Градоначалникот на град Скопје не ја свати препораката од...“;

„Туристичките агенции годинава со поефтини аранжмани...“;

„Гратскиот трговски центар на удар на јавноста поради новата фасада...“

Удвоени/неудвоени согласки

Удвојувањето или неудвојувањето на согласките претставува една од посериозните правописни грешки, кои континуирано се присутни кај новинарите, а се одразуваат и на говорната форма. На пример: *оделни, потик, безаконие* и сл.

Со посериозни последици се отстапувањата при употребата на некои паронимни двојки, како на пр.: *поддржи/подржи, десеттина/десетина, оддолжи/одолжи*. Со правилното или неправилното удвојување на согласките се добива различно значење во контекстот.

„Тој во националното собрание ќе биде ***подржан*** *од две спротивставени партии“.*

„Со петтата победа во ***третата*** *квалификациска група“...*

Слични се грешките и кога не се зачувуваат некои согласнички групи, кои директно влијаат на правописот (*дирекно, контекс, преставува и сл.*).

„Се јавуваме дирекно од Собранието на Република Македонија...“;

„Председателот на Република Македонија преседаваше на форумот посветен на безбедносната состојба во Република Македонија“.

Кирилица – латиница

Во најново време, главно како резултат на престижноста на англискиот јазик и неговото писмо, нагло се зголемува присуството на латиничното писмо во нашите медиуми. Употребата на латиничното писмо во редовите на кириличното брзо расте. Осовременувањето на начинот на живот воопшто, не ги заобиколи и медиумите, особено електронските. Новинарите сè повеќе како да имаат потреба да пишуваат латиница, односно да употребуваат туѓи зборови. На пример: „*По шесте албуми, на ред беше еден класичен* ***best of****“,„На двете страни ќе им биде понуден нов договор и ќе се примени стратегијата* ***step by step****“.*

„Факт е дека понекогаш има потреба за дополнителни објаснувања во текстот, кога некој термин или израз се предава во оригинална форма, но многупати латиничните оригинали (туѓи зборови, термини, лични имиња, готови изрази) се намерен авторски избор со цел да му се даде трендовски белег на текстот“ (Треневски 2004: 83).

Проблемот се јавува подоцна во текстот кога треба да се пренесе на кирилично писмо во однос на сигнализација на членот, додавањето наставка за време кај глаголите итн. Во поново време туѓите зборови влегуваат со кирилично писмо кај различни манифестации што се употребени како текст со кирилица, на пр. *Слоу фуд, Скопје опен, Агро берза, Фејшн вик*, *афтер ворк парти* и сл.

Станува збор за примери кои се напишани текстуално (во кајрон), додека се емитува прилог на програмата.

Определени зборови веќе станаа омилени кај помладата генерација новинари (*in, out, happy end, live*), што ги употребуваат во подготовката на прилозите и на определени коментари.

Големиот пробив на латиницата во македонскиот медиум е резултат на стихијниот и потценувачки однос кон своето за сметка на туѓото. Оваа тенденција сè повеќе го зафаќа и го окупира медиумскиот простор.

Се разбира дека во електронските медиуми правоговорот мора да има примарно место и да биде составен дел од најнеопходните предуслови за луѓето што работат во нив. Сведоци сме на многубројни отстапувања од правоговорната норма, од општоприфатениот правоговорен узус.

Медиумот би требало да е одржувач и поддржувач на јазичниот стандард, но во електронските медиуми често се среќаваат отстапувања од нормата, како на пример: погрешно акцентирање, лоша артикулација или интонација и др.

Во врска со правоговорот на новинарите во електронските медиуми ќе го посочиме мислењето на Цветковски: „... голем број новинари имаат мошне тесен и краток изговор на вокалите, што доведува до повеќе нетипични и нестандардни гласовни промени со кои се засега во суштинските белези на нашиот правоговор“ (Цветковски 1994: 55).

Во насока на надминување на проблемите со правоговорот на новинарите во македонските медиуми, потребно е разгледување на можностите за вршење обука и постојана проверка, за издигнување на степенот на правилната употреба на македонскиот јазик во говорена форма кај новинарите, водителите итн., но и следење на тековните проблеми со кои се соочуваат лекторите, изнаоѓање форма за посочување на почестите јазични прашања на лекторите и предлагање соодветни решенија (Макаријоска 2008: 46).

Акцент

Акцентот е суштествен елемент за говорната форма на еден јазик, па затоа е неодминлив при анализата на јазичниот израз на новинарите во електронските медиуми, во нивното почитување на стандардната правоговорна норма. Во македонскиот стандарден јазик акцентот е фонетски стабилизиран на третиот слог од крајот на зборот (кај зборовите што имаат најмалку три слога) и по карактер е динамичен (Конески 1981: 139-140). Акцентот во македонскиот јазик се карактеризира со синтагматичност, т.е. во стандардниот јазик, според правоговорната норма, постојат акцентски целости со кои под еден акцент се подведуваат неколку типа синтагми (*кисел'о-млеко, брат'учед-ми; најд'ете-го, најдет'е-ми-го*).

Ортоепската норма прецизно ги определува начините на акцентирање на одделните зборови, на акцентските целости како и на позајмените странски зборови (притоа во никој случај не се допушта акцентирање на слог понапред од антепенултима). Сепак, во медиумите и во секојдневниот говор, сè почеста е појавата на акцентирање на повеќесложните зборови на четвртиот слог од крајот на зборот. Ваквата состојба, што ја констатира Лаброска во статијата посветена на некои отстапки од третосложното акцентирање (Лаброска 2009: 98), а претходно (во деведесеттите години на минатиот век) во *Граматиката* (Конески 1981: 154), можевме да ја регистрираме и ние во нашето истражување. Често можат да се слушнат зборови (повеќесложни)

со акцент на четвртиот слог од крајот, како на пример: *аг'енцијата, б'уџетските (средства), д'аноците, донес'увањето, 'Европската (унија), инвест'ициите, кл'иматските, мин'истерството, опоз'icијата, п'азарната, приф'аќањето, р'уралната, Собр'анието, 'управниот, ф'ондовите, чл'еновите* и др.

Би можеле да се согласиме со констатацијата дека „...ваквиот начин на зборување на македонските електронски медиуми сè повеќе добива печат на изговор со престиж, на зборување од висока позиција, на изразување на работи што носат посебна важност, тежина“ (Лаброска 2009: 100).

Кај професионалните новинари почести се отстапките во образувањето на акцентските целости, како на пример: *добро-'утро, добар-д'ен, К'исела В'ода, Г'ази-Баба (општина), пред-м'ене, зад-н'ас, сед'умдесет-и-с'едум,* и др.

Новинарите со своите текстови и усни презентации секојдневно го практикуваат, но и го креираат јазикот. Во нивниот јазичен израз се отсликуваат сите промени: развојот на науката и техниката, политичките, општествените и економските промени, потоа новините во културното живеење, промените во менталитетот и сфаќањето на животот, влијанието од соседните и од доминантните култури. Да споменеме дека неизбежен дел од јазичниот израз на секој новинар е дијалектот заедно со колоквијалните елементи.

Електронските медиуми денеска се присутни во сите домови и меѓу сите граѓани. Нивното влијание врз свеста, менталитетот и јазикот на народот е исклучително големо. Затоа, новинарите во електронските медиуми треба одлично да го владеат стандардниот јазик и да имаат постојана соработка со лекторите во своите редакции.

Литература

Велева Славица. 2000. „Тенденции во зборообразувањето во публицистичкиот стил“. *Македонскиот јазик во јавното општење*, Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, 206-210.

Велковска Снежана. 2011. *Студии за македонската лексикологија и лексикографија.* Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.

Веновска-Антевска Снежана. 1995. „За (не)употребата на македонскиот стандарден јазик при јавното општење“. Скопје: *Втор научен собир Млади македонисти*.

Веновска-Антевска Снежана. 2009 „Стандардојазичната норма како израз на јазичната култура“. *Културата и јазикот*, Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.

Јашар-Настева Оливера. 1966. „Интернационалната лексика во современиот македонски јазик“. *Литературен збор* XIII 3, Скопје, 10-16.

Јованова-Грујовска Елена. 2000. „Разговорната лексика во ‘Пулс’“.*Македонскиот јазик во јавното општење*, Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, 229-233.

Јованова-Грујовска Елена. 2002. *Валоризација на колоквијализмите во македонската јазична средина.* Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.

Кепески Круме. „За некои јазични и правописни грешки во нашиот печат“. *Македонски јазик* II бр. 2, Скопје. 1951, 42-44.

Конески Блаже. 1967. *Граматика на македонскиот литературен јазик.*Скопје: Култура.

Конески Кирил. 1995. *Зборообразувањето во современиот македонски јазик.*Скопје: Бона.

Корубин Благоја. 1976. *Јазикот наш денешен,* кн. 2. Скопје.

Лаброска Веселинка. 2009. „Отстапки од третосложното акцентирање во македонскиот јазик (нови тенденции во говорната практика на македонските електронски медиуми)“. *Зборник во чест на проф. Кирил Конески по повод 80 години од раѓањето*, Скопје. 97-102.

Макаријоска Лилјана. 2012. „Туѓојазичните влијанија врз македонскиот лексички систем (современи состојби)“. *Balkanistica* 25:2, Mississippi: The University of Mississippi Printing Services of Oxford, 107-122.

Минова-Ѓуркова Лилјана. 1971. „Некои карактеристики на јазикот на нашиот печат“.*Литературен збор* XVIII 2, Скопје, 81-86.

Минова-Ѓуркова Лилјана. 1994-1996.„Некои особености на функционалните стилови“. *Македонски јазик* (XL-XLVII)*,* Скопје, 39-49.

Толковен речник на македонскиот јазик. Ред. Снежана Велковска, Кирил Конески, Живко Цветковски, I–VI. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, 2003–2014.

Треневски Томислав. 2004. *Јазикот на печатот во Република Македонија (1989–1999),* докторска дисертација (ракопис). Скопје.

Цветковски Живко. 1994. „За некои покарактеристични промени во синтаксата на стандардниот македонски јазик (со посебен осврт врз синтаксичките средства)“. *Литературен збор*XLI, 1-3, Скопје, 53-59.

UDC 811.163.3’373.21

Мери ЈОСИФОВСКА
Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ − Скопје
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“
Скопје, Македонија

НОВИ ИМЕНУВАЊА ВО МАКЕДОНСКАТА ТОПОНИМИЈА

Апстракт: Македонскиот јазик, како отворен семиотички систем, речиси секојдневно се соочува со наплив на туѓа лексика, којашто главно ја наметнува англискиот јазик. Таа навлегува во сите лексички сфери, па дури и во сферата на сопствените имиња. Како најзатворени за туѓите влијанија во македонската онимија се покажуваат презимињата и месните имиња. Првите, затоа што се стабилна и наследна категорија, додека, пак, вторите заради својата постојаност и административност. Останатите ономастички категории, помалку или повеќе, подлежат на влијанија однадвор.

Во овој труд ќе бидат опфатени новите именувања во македонската топонимија во последните децении од нашево живеење, коишто настанале како резултат на јазичните контакти меѓу македонскиот, албанскиот и влашкиот јазик и коишто се потврдуваат во македонската микротопонимија. Исто така, ќе бидат опфатени и новите именувања предизвикани од јазичната интерференција и од јазичната глобализација. Овие нови именувања се среќаваат во следните ономастички категории: ергоними, хрематоними, ходоними и урбаноними.

Клучни зборови: македонска ономастика, туѓа лексика, топонимија, микротопонимија.

Топонимијата претставува релативно стабилен и затврден дел од лексичкиот систем на јазикот и во најмала мера е подложен на надворешнојазични и на стихијни збиднувања. Таа е дел од културното наследство на секој народ, показ за неговиот ентитет и за неговата автохтоност во конкретен географски простор. Во тој контекст, за македонската топонимија може да се каже дека таа има изразито словенски карактер и дека се вклопува во општата слика на словенскиот топономастикон.

Новите именувања во македонската топонимија, пред сè, се однесуваат на појавата на нови форми во микротопонимијата на синхрониско рамниште. Тие се природна појава во системот, којашто се јавува како последица од човековата потреба за попрецизно дефинирање на географскиот простор, но и како последица од современиот начин на живот и од засилената индустријализација. Така што, примерите од типот: *База*, *Жичарница Долче*, *Кај Споменико*, *Под Монополо*, *Пред Кафеани* (од Крушевско); *Индустриски Пат, Поштенска Гаража, Цементара*, *Жичара/Жичница, Милениумски Крст, Обиколница* (од Скопско) и други, се најтипични микротопоними коишто треба да ја добијат определбата или квалификацијата „нови именувања во македонската микротопонимија“.

Многу е поголем бројот на нови именувања предизвикани од јазичната глобализација на современ план. Влијанието на современите западноевропски и престижни јазици; меѓу кои предничи англискиот, односно американскиот јазик, како јазик со најразвиена комуниколошка употреба во светот; изразито се чувствува во современата лексичка наслојка на македонскиот јазик. Хрематонимите, ергонимите, ходонимите, универзонимите, уникатонимите и урбаните топоними се впечатлив сегмент во современиот лексикон на македонскиот стандарден јазик. Овие номинални категории се едни од најмалку проучуваните и најдискутабилните категории во ономастичката наука. Кај авторите што ја проучувале оваа проблематика не постои усогласеност во однос на определувањето на нивната поимска содржина, така што нивното дефинирање се одвива во потесни или во пошироки рамки.

Македонската лингвистика вниманието врз хрематонимите го има фокусирано главно на еден тип, а тоа се називите на фирмите во Македонија. На оваа тема имаат пишувано повеќе автори, коишто главно ги разгледуваат хрематонимите од културолошки и од социолингвистички аспект. Нивниот пристап кон оваа тема е очекуван и е оправдан во општиот лингвистички контекст; што значи дека потесниот контекст треба да биде протолкуван од страна на ономастичарите.

При овој повод ќе бидат претставени примери и од други видови хрематоними, коишто се сметаат за нови именувања во македонската ономастика и во македонскиот лексикон воопшто, а коишто се производ на јазичната глобализација и се дел од секојдневната комуникациска прагматика. Така, на пример, имињата на трговските центри, како и имињата на стамбените и урбаните комплекси во Македонија (а особено во Скопје), се мошне репрезентативни примери на јазичната глобализација на современо јазично рамниште.

1. Имиња на трговски центри:

Палма Мол (Тетово) < bot. *palma* ‘вид тропско дрво’ и англиски *mall* ‘трговски центар’. Веројатно центарот е со убаво уреден двор во кој има и палми.

Беверли Хилс (Скопје) < име на елитна населба во Холивуд (USA).

ТЦЦ Плаза (Скопје) < италијански *plaza* ‘плоштад, центар’.

Рејбан (Битола) < американски бренд на очила.

Палома Бјанка (Скопје) < италијански *paloma bianco* ‘бела палома, хартија’, со конгруенција по род според македонската јазична норма.

Глобал (Струмица) < од англиски *global* ‘општо’, би значело дека е трговски центар каде што може да најде сѐ што е потребно.

Рамстор (Скопје) < според ланец на турски трговски центри *Ramstor Mall*.

Соравија Груп (Скопје) < според англиски *Soravia Group*, име на позната австриска и источноевропска групација, која се занимава со инвестиции.

Скопје Сити Мол (Скопје) < превод на англиски од македонската синтагма *Скопски градски трговски центар*.

2. Имиња на станбени комплекси:

Скопје Сити Гарден < англиски *city garden* ‘градска градина’.
Верина (Орман, Скопско) < латински veri ‘вистински’.
Сити Вју (Сопиште, Скопско) < англиски *city view* ‘преглед на градот’.
Скопје Сити Тауер (Скопје) < англиски *city tower* ‘градска кула’.
Гранд Престиж (Скопје) < англиски *grand prestagge* ‘голем престиж’.
Ист Гејт (Скопје) < англиски *east gate* ‘источна порта’.
Голден Хил (Скопје) < англиски *golden hill* ‘златен рид’.

Наспроти нив во македонската топонимија се изделува една друга група топоними, коишто се јавуваат во етнички мешаните региони во внатрешноста на Република Македонија. Ова треба особено да се потенцира, затоа што оваа појава е од поинаква природа во однос на онаа во пограничните мешани региони, каде што дејствува законот за територијално условена јазична интерференција. Во тие региони македонскиот народ долги години живее во заедништво со: Албанци, Власи, Турци, Срби, Бошњаци, Хрвати, Роми. Македонското автохтоно население ја наметнало наследената словенска номенклатура во географското определување, којашто со тек на времето почнала да трпи подновувања.

Имено, станува збор за т.н. новосоздадени албански и изворно нови влашки микротопоними, коишто апсолутно треба да се разграничат од преведените и дублетни форми, сè почести во денешниот македонски топономастикон. Неизбежно е да се потенцира дека овие подновувања во микротопонимијата се исклучително тешки за препознавање, до коешто може да се дојде само по пат на прецизни теренски истражувања, кога истражувачот има јасна претстава за географскиот простор, за неговата историја, за неговата етногенеза, како и за неговата понова демографска структура. При тоа, истражувачот е оној што ги има инструментите со помош на кои ќе определи како ќе ги дефинира микротопонимите, во согласност со соодветната лингвистичка подлошка. Лесно се препознаваат преведените македонски топоними на туѓ јазик. Во науката за имињата тие се третираат како дублетни форми и како такви функционираат на маргините, т.е. во, за нас, туѓиот комуникациски код. Хибридните топоними не се предмет на интерес при овој повод, затоа што тие се веднаш препознатливи и се потипични за пограничните мешани региони во Република Македонија.

Посебно внимание заслужуваат новосоздадените албански микротопоними, кои се образувале независно од македонскиот топонимиски систем и функционираат самостојно во комуникацискиот код на албанското население во Македонија. За нив не постојат македонски дублетни форми, туку само варијанти, коишто се отпосле преведени на македонски јазик.

Оваа констатација ги исклучува влашките топоними од Крушево, затоа што тие се изворни топоними, за коишто не постојат македонски еквиваленти во секојдневната комуникација на месното население. Дури и во случаите кога има дублетни форми, не би можело да се констатира дали се работи за превод, сфатен двонасочно. Тоа, бездруго, произлегува од фактот што Македонците и Власите се со иста православ-

но-христијанска вероисповед, како и од тоа дека тие отсекогаш биле кохерентни и рамноправни во утврдувањето и во подемот на Крушево како градска населба.

За илустрација ќе наведеме неколку примери на новосоздадени албански топоними и изворни влашки топоними од Крушевскиот Регион, кои произлегоа од повеќекратните теренски истражувања што ги спроведував за потребите на мојот докторски труд *Топономијата на Крушевско*.

- Албански примери: *Маала е Абдиофцит* (со македонска варијанта *Абдиоско Маало*), *Шулани и Чупеве* со значење ‘момино место’, *Шулани и Ѓат* со значење ‘долго место’, *Гур и Ајрушит* (со македонска варијанта *Камено на Ајруш*), *Зали и Демос* (со македонска варијанта *Демоска Река*).
- Влашки примери: *Охтул Дарбинеш* (со македонска варијанта *Арнаутски Рит*), *Шопатлу а Домнулуј* (со македонска варијанта *Господиноа Чешма*), *Писти Охту* со значење ‘преку рид’, *Станич* со значење ‘солиште’, *Стан Ничу* со значење ‘солиштето на Ничу’.

Особено маркантно именување во топонимискиот корпус од Крушевско е ојконимот *Милошево*, затоа што се работи за топоним со административна/официјална, а не регионална/неофицијална употреба. За него нема никакви потврди ниту во средновековните пишани споменици, ниту во турските документи за историјата на македонскиот народ, а не се среќава ниту на картата на Јаранов од 1933 година. Тоа значи дека оваа населба е формирана по Првата светска војна од страна на Срби и Хрвати доселени од Далмација, за што говори и етимологијата на овој ојконим, во чијашто основа е заложено името на српскиот кнез Милош Обреновиќ (1780 – 1860). Тогашниот српски кнез Милош Обреновиќ бил прочуен по своето политичко и економско влијание во Отоманската Империја. За време на неговото владеење Србија се здобила со автономија, а тој се здобил со атрибутот „еден од најбогатите и највлијателните личности на Балканот“.

Овој ојконим претставува елиптична форма добиена од првобитниот синтагматски состав **Милошево (Село)*. По отпаѓањето на втората компонента − именката *село*, дошло до супстантивизација на првата компонента − придавката *Милошево*. Во основата на поименичената придавка е заложено личното име *Милош* (изведено од придавката *мил/-а,-о,-и* + хипокористичниот суфикс *-ош*, којшто е типичен за српскиот, хрватскиот, босанскиот и црногорскиот јазик; но и скратена форма од првиот отворен слог на сложените словенски имиња *Миломир* и *Милослав*), кон кое бил додаден посесивниот придавски суфикс *-ев* (палатална варијанта на суфиксот *-ов*) во форма за среден род *-ево*, затоа што воспоставува конгруенција по род со именката *село* (Јосифовска 2014: 235−236).

Нови именувања во македонската топонимија имало и ќе има. Некои од нив се оправдани, а некои не се оправдани. Некои се краткотрајни, а други се со подолг век. Не се добри оние што го нарушуваат ономастичкиот систем и што можат штетно да дејствуваат во јазикот. Затоа е потребна постојана едукација на населението за значењето и улогата на овој сегмент од јазикот. Новите топоними во македонскиот јазик се резултат на современата социјализација, како и на глобалната унификација. Тие

го збогатуваат онимискиот фонд на македонскиот јазик и истовремено ѝ пркосат на традиционалната македонска номенклатура.

Користена литература

Коробар-Белчева Марија. 2002. „Хрематонимите во македонскиот јазик“. *XXVI научна дискусија на XXXIV меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура.* Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, 151−157.

Миовска Весна, Јосифовска Мери. 2003. „Македонските хрематоними од современ аспект“. Metodologia badań onomastycznych. Olsztyn: TN i OBN, 556−572.

Јосифовска Мери. 2013. *Топонимијата на Крушевско.* Докторски труд во ракопис.

Јосифовска Мери. 2014. „Ојконимијата на Крушевско“. *Македонистика 13.* Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, 213−250.

https://icosweb.net/drupal/terminology (ICOS List of Key Onomastic Terms)

Yellow pages (Жолти страници на Македонија), регионален стопански информатор на РМакедонија за 2016/2017 г.

UDC 811.163.3’282(495.6)

Маќеј КАВКА
Јагелонски универзитет
Краков, Полска

КОНЦЕПТОТ НА НАРАТИВЕН ИДЕНТИТЕТ И НЕГОВАТА ПРИМЕНЛИВОСТ ВО АНАЛИЗАТА НА ЈАЗИКОТ НА БЕГАЛЦИТЕ ОД ЕГЕЈСКА МАКЕДОНИЈА ПО ГРАЃАНСКАТА ВОЈНА ВО ГРЦИЈА

Апстракт: Во оваа статија е направена анализа на концептот на наративен идентитет кај Пол Рикер и неговата применливост во анализата на јазикот на микронаративите на бегалците од разни места во Европа. Нивните микронаративи се наоѓаат главно во медиумите, архивите, научните дела и збирките како сведоштво за постмеморија. Во рамките на секоја заедница се истакнува улогата на приказните, во коишто се претставува и креираната слика за светот, вредностите, човечките должности или правила на однесување. Тие, исто така, ги дефинираат моралните принципи и го обликуваат идентитетот на човекот.

Клучни зборови: наративен идентитет, наратив, микронаратив, бегалци, национален идентитет, постмеморија.

Вовед

Целта на оваа статија е да ги покаже основните црти на јазикот на микронарациите на бегалците, коишто се наоѓаат на разни места во Европа, а нивните микронаративи се наоѓаат, главно, во медиумите, архивите, научните дела и збирките. Во овие медиумски емисии, кои траат најмногу од една до три минути, бегалци од Африка и од Блискиот Исток раскажуваат за нивниот егзодус преку море и за нивните престојувања во европските земји.Ова исто така важи и за бегалците од Егејска Македонија по Граѓанската војна во Грција.

I

Наративниот идентитет се манифестира не само во структурите на јазичните, текстуални или раскажувачки обрасци, скриените или јавни кодови, туку и симболично во семиотичките дефинирани артефакти – текстовите на култура. Презентирањето на овие два аспекти на наративен идентитет треба да се користи за анализа на лични документи – писма, мемоари, интервјуа, музејски експонати, архитектура – споменици и аудиовизуелни дела. Освен тоа, од втората половина на дваесеттиот век ние сме сведоци на распадот на големите наративи во поединечните историографии и описи на западните заедници. На нивно место има мали „приказни“, микронаративи со локален карактер и со недостиг на универзални референци. Самиот поим *наратив* беше првпат употребен од Р. Барт во статијата *Вовед во структурната анализа на наративите* (Barthes 1977 : 79–117).

Тука се јавува прашањето: дали историјата и сите описи на реалноста треба да се расфрлаат со големи наративи (Lyotard 1997). Тоа расфрлување предизвикува определени измени во сите сфери на општествениот живот, како на пример, кризата на досегашниот систем на вредности и формите на живеење. Истовремено, се водат дискусии за идните форми за раскажување на стварноста. Во современата културологија, под влијание на лингвистиката – посебно како резултат на развојот на комуникациската лингвистика – почна да доминира мислењето за јазичниот карактер на стварноста. Светот се подразбира како текст или збирка на текстови (посебна кариера направи поимот – текстот на културата), како наративи (збирка на наративите) или како симулакрите – копии без оригинал, коишто заедно го определуваат она што денес го нарекуваме култура. Без оглед на тоа, еднозначно се тврди дека специфичната основа на секој наративен текст или дискурс е јазикот, кој, исто така, е основа на културата, воопшто. Во рамките на секоја заедница се истакнува улогата на приказните, во коишто се претставува и креираната слика за светот, вредностите, човечките должности или правила на однесување. Тие, исто така, ги дефинираат моралните принципи и го обликуваат идентитетот на човекот. Овие приказни се нарекуваат митови, идеологии или погледи на светот (таквите визии содржат, како што е познато, и верски системи) и можат да функционираат како големите наративи.

За време на просветителството, големите верски наративи почнаа да се одделуваат од секуларните наративи. Еве некои нови наративни приказни: за прогресивната еманципација на разумот и слободата ... за збогатувањето на човештвото како целина преку унапредување на капиталистичката, технолошката наука, па дури и, ако го вклучиме, христијанството во модерноста, спасението за човечките суштества преку претворање на душите во христолошки наративи за мачеништвото на љубовта. Наративите што се одвиваат во некое време и простор ги доведуваат во прашање основните вредности и визии што биле карактеристични за приказната за потеклото на просветителството. Имено, за идејата за напредокот, непоколебливата вера во Разумот и нејзината рационалност, според Лиотар: „За постмодернизмот ја препознаваме недовербата на метанарацијата. Наративната функција ги губи своите основни црти: голем херој, големи закани, големи претпријатија и голема намена“ (Lyotard 1997: 11). Тој, исто така, го критикува постулатот на филозофската или научната валидација на поединецот и полињата на човечката култура. Во XX век (особено во неговата втора половина) дојде до распаѓање на големите наративи. Историографијата порано била фокусирана на одлични карактери и лица. Тоа биле приказни за кралевите, шефовите и папите. Подоцна таа беше историја на политиката и политичарите, која ги опишувала таканаречените важни настани. Таа, исто така, беше историја на законите, идеите и големите структури, односно, историја на процесите. Современата историографијата не ги дели (барем се обидува да не ги дели) луѓето на еднакви и понапредни, прогресивни и, историски и неисториски, и не придонесува кон наследството на земјата и нацијата. Благодарение на тоа се роди мислата дека треба да се зборува за оние лица што досега биле прескокнати од големата историја – таа практика најде свое место во микронаративите или т.н. микроистории. На почетокот на седумдесет-

тите и осумдесеттите години од минатиот век, постмодерната хуманистика привлече внимание кон микростудии. Иако микроисторијата „излезе од мода“, честопати несвесно, сè уште произлегуваме од нејзините достигнувања. Овие приказни (автонарации) содржат нечие сеќавање на животот, вредностите и визиите, и на крајот, односот кон другите, а пред сè го обликуваат идентитетот на човекот.

II

Нарацизмот влијаеше врз гледиштата за статусот на субјектот како филозофска категорија. Овие напори ги образложи, можеби најзабележливо, П. Рикер:

Ние се обидуваме да го откриеме, а не само да го наметнеме однадвор (...) наративниот идентитет кој нас нè сочинува (...) бидејќи не е серија настани без кохеренција, но токму е тоа идентитетот што може да се создаде со композирањето на приказната, со сета своја внатрешна динамика на темпоралноста (Ricoeur 1993: 235).

Утврдувањето дека идентитетот не е даден, но конструиран во текот на раскажувањето е несомнено еден од најважните моменти во постмодерната наука. Поентата е дека идентитетот на субјектот е секогаш непредвидлив, дека е динамичен и разигран, дека е граден во автонарација како искуство на самиот себе, на светот и на другите, дека се развива во текот на времето и дека како фабула ја започнува и ја завршува приказната.

Овие констатации се принцип прифатен во анализата на јазикот на микро- и автонаративите, конструирани од политичките бегалци и се наоѓаат во нивните приказни.

Еве неколку примери на такви микронаративи:

Со херојство не се добива ништо ... Разбирате ... Ништо .. да бидеш херој, но да останеш жив.. Од 124 момчиња, не ти го реков тоа, само четири преживеавме ... Што ако сум жив, што имам седум рани, Што немам десно око... и кога се напијам некоја ракија, ме фаќа ... и плачам за момчињата што загина на море.

Еден топоним да ми кажат на грчки, јас нема да го знам... И воената служба на радиоапаратите, така ги вика ... на македонски... На пример Црвени Брест ...? Чешма ... итн., на така ги знаеме....

Мене ми пречи кога има свој дијалект – Понтиецот, имаше соселани тука... Понтијци, Ѓупц, Сиријанци ... Од сите имаме тука, која раса сакаш да имаме. Тие имат права, а ние немаме никакви (Сведоци – Егејска Македонија: 2013).

Во согласност со социјалната семиологија, целта на анализата е да ги декодира знаците и шифрите како систем на јасни (логички) и општествени конвенции (поими за вистината и лагата), како и херменевтички кодови, заматени, латентни или чисто случајни знаци, кои изразуваат вистини и поствистини за идентитетот, со импликатури, палимпсести, метафори, поетските кодови кои, како што се шифтерите на идентитетот во смисла на Р. Јакобсон (Jakobson 1989), или како „конвенционализирани и социјализирани“ знаци се полабаво дефинирани, подвосмислени и најчесто игнорирани од нас, но сите тие јазичните признаци се присутни во микронарациите.

Важна е тука тезата на Р. Барт дека „сè нешто значи“ и дека текстот сам по себе е целосно покриен со смислата и потопен во бесконечната интерсмисла, која се протега меѓу јазичниот систем и светот (Barthes 2016: 130). Назначувањето и идентификацијата на наративниот идентитет својствени за оваа интерсмисла, не се „чиста означителност“, туку во лингвистичките, психолошките, социолошките, политичките науки, историјата и конечно „означеното“ ќе биде можно благодарение на деталната интердисциплинарна анализа на пет големи кодови:

– код на дејството – текстот се интерпретира во рамките на транснаративноста и трансмедијалноста;

– семантички код – се фокусира на „означеното“ и на светот на конотацијата;

– културен код – општо познавање на епохата врз која се темели дискурсот;

– херменевтски код – овозможува откривање на вистината;

– симболичен код – кој не подлегнува на логиката или искуство, туку на логиката на соништата (Barthes 2016: 132).

Заклучоци

Очекуваната реконструкција на наративниот идентитет како резултат на анализата на јазикот (кодот) на расказите (раскажуваната историја – анг. *storytelling*) од страна на бегалците треба да даде одговор на прашањето: Дали во случајот на политичките или економските бегалци (мигранти) од Африка и Блискиот Исток или од Егејската Македонија миграцијата во Европа и други земји доведе до зајакнување на нивниот национален идентитет, неговото слабеење или губење на пр. во корист на италијанскиот или германскиот идентитет или уште, можеби, на територијалниот идентитет поврзан со местото (привремено или трајно) на престојот на бегалците, па дури до оформувањето кај нив на космополитизмот?

Литература

Barthes Roland. 1977. „Introduction to the Structural Analysis of Narratives”. New York: *Image, Music, Text*, ed. and trans. S. Heath, 79–117.

Barthes Roland. 2016. *Ziarno głosu. Wywiady 1962-1980*, tłum. M. Falski, Kraków.

Jakobson Roman. 1989. „Szyftery, kategorie czasownikowe i czasownik rosyjski”. Warszawa: *W poszukiwaniu istoty języka.* Wybór pism.Wybór, redakcja naukowa i wstęp M. R. Mayenowa. t. I, 257–281.

LyotardJean-François. 1997. *Kondycja ponowoczesna: raport o stanie wiedzy*.

Warszawa: J., F. Lyotard. 1979. *La Condition postmoderne: rapport sur le savoir*. Paris.

Ricoeur Paul. 1993. „Życie w poszukiwaniu opowieści”. *Logos i Ethos 2*. 225–236.

Извори

Сведоци (Егејска Македонија). 2013. <https://www.youtube.com/watch?v=rfWvGSXWNrk> пристапено на: 12.5.2018.

UDC 811.163.3’373.611:[091:003.349.8

Весна КОСТОВСКА
Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“
Скопје, Македонија

ЗА СЛОЖЕНКИТЕ ВО МАКЕДОНСКОТО ЧЕТВОРОЕВАНГЕЛИЕ И НИВНИОТ СОВРЕМЕН ПРЕВОД ВО БИБЛИЈАТА

Апстракт: Овој труд соджи компаративна анализа на сложенките што се застапени во Македонското четвороевангелие, црковнословенски текст што датира од крајот на 14 век. Компарацијата на сложенките во текстот од Евангелието по Матеј од Македонското четвороевангелие е извршена со современите преводи на Евангелието по Матеј на македонски, српски, хрватски и руски јазик. При преводот на сложенките што се застапени во Евангелието по Матеј, во однос на современиот превод на македонски, се диференцираат три можности за нивно репродуцирање: а) сложенката се преведува со сложенка, б) со израз, в) со прост збор.

Клучни зборови: црковнословенски јазик, сложенки, Македонско четвороевангелие, современ превод.

Секој народ што има допирни точки со развојот на Библијата, има и сопствена историја во однос на нејзиниот превод. Вековно е прашањето дали светите зборови од Библијата се точно пренесувани и пренесени, во долгиот временски период од нејзиното настанување.

За неопходноста да се зачувува веродостојноста на светото писание, постојат сведоштва во самата Библијата, и во Стариот и во Новиот завет, каде што е запишано: „Не додавајте ни збор повеќе на она што ви го заповедам, ниту да одземате од него; исполнувајте ги заповедите на Господ, вашиот Бог, кои јас денес ви ги предавам (Второзаконие 4, 2); Секој збор од Бога е чист; Он му е штит на оној, што се надева на Него. Не додавај кон зборовите Негови, за да не те разобличи, и да не излезеш лажливец. (Изреки 30, 5,6); И Јас му сведочам на секого, кој што ги слуша пророчките зборови на оваа книга. Ако некој нешто додаде кон нив, нему Бог ќе му наметне порази напишани во оваа книга. 19. Ако некој одземе од пророчките зборови на оваа книга, Бог ќе му одземе дел од книгата на животот, и од светиот град, и од она, што е напишано во оваа книга. (Откровение 22, 18,19)“.

Запишаното од Мојсеј: „Не додавајте ни збор повеќе на она што ви го заповедам, ниту да одземате од него“, претставуваше предизвик за овој труд, што претставува почеток на компаративната анализа на сложенките што се застапени во Македонското четвороевангелие со нивниот современиот превод на неколку словенски јазици (македонски, српски, хрватски, руски).

По период од 2 000 години, очекувано е да постои сомнеж, колку всушност денешните преводи на библиските текстови се блиску до она што е кажано во ориги-

налот. За жал, не постојат зачувани оригинални текстови од старозаветните и новозаветните текстови. Но историските и научните сознанија укажуваат дека текстовите со особено внимание и со голема стрпливост биле пренесувани и соодветно зачувани до денешен ден.

Во 1947 год. во пештерите покрај Мртвото Море, во малото место Кумран, се откриени многу стари записи. Нивното откривање предизвикало лавина стравови помеѓу атеистите, нови видици кај научниците и радост кај лингвистите. Овие записи главно содржат разни делови од Стариот завет. Пишувани се во текот на голем временски период. Некои записи настанале пред 2 400 години, а некои пред 1 950 години. Она што е најважно, со откритието на овие записи се докажало дека сето она што го читаме во Библијата денес и она што е напишано пред 3 000 години е апсолутно идентично според значењето.

Подолу ќе следува компаративна анализа на современиот превод на сложенките што се застапени во Македонското четвороевангелие, црковнословенски текст што датира од крајот на 14 век. В. Мошин во својот опис на кирилските ракописи од збирката на ХАЗУ (Мошин 1955: 133–134) дава основни податоци за овој ракопис, определувајќи го како македонски споменик од Охридската книжевна школа. Компарацијата на сложенките е извршена помеѓу современите преводи на Евангелието по Матеј на македонски, српски, хрватски и руски, со текстот од Евангелието по Матеј од Македонското четвороевангелие.

При споредбата е користен македонскиот превод на Библијата од 1990 г., во издание на Обединетите библиски друштва (United Bible Societies (UBS) од архиепископ Гаврил. Другите преводи што се користени за компарација се наведени во библиографијата.

За сложенките што се застапени во Евангелието по Матеј, во однос на современиот превод на македонски, се диференцираат три можности за репродуцирање.

Примери кога во македонскиот превод сложенката е преведена со сложенка:

Mt15,19 прѣлюбодѣꙗ

ѿт срдца бо исходѧть помышленїꙗ ѕлаа оубиства прѣлюбодѣꙗниꙗ (Македонско четвороевангелие).

Оти од срцето излегуваат лоши помисли, убиства, ***прељубодејства*** (современ македонски превод).

Ибо из сердца исходят злые помыслы, убийства, ***прелюбодеяния*** (современ руски превод).

Јер од срца излазе зле мисли, убиства, ***прељубе*** (современ српски превод).

Ta iz srca izviru opake namisli, ubojstva, ***preljubi*** (современ хрватски превод).

Сложенката прѣлюбодѣꙗниѥ е превод на грчкиот прост збор μοιχεία. Преводот на грчките прости зборови со сложенки укажува дека сложувањето како зборообразувачки модел бил застапен и во дописмениот јазик на Словените. Лексемата прѣлюбодѣꙗниѥ е преведена со сложенка во македонскиот (***прељубодејство***) и во рускиот (***прелюбодеяние***) современ превод.

Mt9,20 кръвотоучивъ adj.

и се жена крьвотоучива имащи ѥ҃і лѣть ... (Македонско четвороевангелие).

И ете, една жена, која беше страдала дванаесет години од ***крвотечение*** ... (современ македонски превод).

И вот, женщина, двенадцать лет страдавшая ***кровотечением*** ... (современ руски превод).

И гле, жена која је дванаест година боловала од ***течења крви*** ... (современ српски превод).

I gle, neka žena koja bolovaše dvanaest godina od ***krvarenja*** ... (современ хрватски превод).

Грчката паралела на придавката кръвотоучивъ е исто така сложена придавка – *αἱμορροῶν*. Во овој случај се работи за калка од грчкиот јазик. Освен во македонскиот современ превод, и во рускиот превод ја среќаваме двокомпонентна лексема ***кровотечение*** за грчкото *αἱμορροῶν*. Во српскиот превод на местото на оваа сложенка стои изразот ***течења крви***, а во хрватскиот простиот збор ***krvarenje.***

Mt15,4 **зълословити** vb.

...и иже зълословить ѡ‹ть›ца или м‹а›т‹е›ре сьмр‹ь›тиа да ѹмреть (Македонско четвороевангелие).

... и кој го ***злослови*** таткото свој или мајка си, со смрт да се казни (современ македонски превод).

... ***злословящий*** отца или мать смертью да умрет (современ руски превод).

… и који ***опсује*** оца или матер смрћу да умре (современ српски превод).

… Tko ***prokune*** oca ili majku, smrću neka se kazni! (современ хрватски превод).

Сложенката зълословити е добиена по пат на калкирање од грчкиот збор *κακολογεῖν*. Во македонските црковнословенски текстови постојат повеќе синонимни сложени глаголи за овој грчки збор: **зълословесити, зълословестити, зълословити, озълословити.** И во овој случај во македонскиот и рускиот превод задржана е двокомпонентната лексема. Преводот во српскиот и рускиот јазик содржи прост збор.

Mt15,7 лицемѣръ m.

лицемѣрїи добрѣо прорєче ѡ вась исаиа г‹лаго›ла(Македонскочетвороевангелие).

Лицемери, добро пророкувал за вас Исаија, велејќи... (современ македонски превод).

Лицемеры! хорошо пророчествовал о вас Исаия, говоря... (современ руски превод).

Лицемери! Добро је за вас пророковао Исаија говорећи... (современ српски превод).

Licemjeri, dobro prorokova o vama Izaija... (современ хрватски превод).

Во однос на грчкиот еквивалент *ὑποκριτής,* словенската двокомпонентна лексема не претставува калка. И оваа сложенка припаѓа на архаичниот, дописмениот лексички фонд на Словените.

Според семантиката сложенката лицемер е егзоцентрична. Значењето не соодветствува на значењата на членовите на сложенката, не претставува

збир од значењата на двете компоненти. Значењето функционира надвор од семантиката на двете компоненти, всушност има метафорично значење.

Mt15,36 **благодарити** ipf.

и приємь седмь хлѣбь и мало рибь бл‹а›годарївь прѣломы и дас‹ть› оучєникомь св оимь оучєници же народомь... (Македонско четвороевангелие).

И како ги зеде седумте лебови и рибите, ***благодари***, ги прекрши и им ги даде на учениците Свои... (современ македонски превод).

И, взяв семь хлебов и рыбы, ***воздал благодарение***, преломил и дал ученикам Своим... (современ руски превод).

И узевши оних седам хлебова и рибе, и ***давши хвалу***, преломи, и даде ученицима својим, а ученици народу (современ српски превод).

Nato zapovjedi mnoštvu da posjeda po zemlji, uze sedam kruhova i ribe, ***zahvali***, razlomi i davaše učenicima, a učenici mnoštvu... (современ хрватски превод).

На сложенката **благодарити** одговара двокомпонентната грчка лексема *εὐχαριστέω*. Во однос на компарираните современи преводи, само во македонскиот превод стои сложенката ***благодари***. Во рускиот превод сложенката **благодарити** е преведена со изразот ***воздал благодарение*,** во српскиот со изразот ***давши хвалу***, додека во хрватскиот оваа сложенка се репродуцира со прост збор.

Mt18,17 иноѧзычьникъ m.

... бѫды тебѣ ꙗко ***иноѧзычьникь*** и мытар (Македонско четвороевангелие).

... тогаш нека ти биде тој како ***незнабожец*** и митник (современ македонски превод).

... то да будет он тебе, как ***язычник*** и мыта́рь (современ руски превод).

... да ти буде као ***незнабожац*** и цариник (современ српски превод).

... neka ti bude kao ***poganin*** i carinik (современ хрватски превод).

Конкретно во овој контекст, сложенката **иноѧзычьникъ** е превод на грчкиот прост збор *ἐθνικός*. Во црковнословенските текстови оваа сложенка се јавува и како паралела на грчката сложенка *ἑτερόγλωσσος*, и во тој случај станува збор за калкирање при преводот. Според горенаведените примери во македонскиот и српскиот ја среќаваме сложенката ***незнабожец***, во рускиот простот збор ***язычник***, а во хрватскиот ***poganin.***

Mt21,45 **прѣвосвѧщєникъ** m.

слишавше прьвос‹вѧ›щєници и фарисєє притчѧ єго (Македонско четвороевангелие).

И слушајќи ги Неговите параболи, ***првосвештениците*** и фарисеите … (современ македонски превод).

И слышав притчи Его, ***первосвященники*** и фарисеи …(современ руски превод).

чувши ***главари свештенички*** и фарисеји приче Његове …(современ српски превод).

Kad su ***glavari svećenički*** i farizeji čuli te njegove prispodobe… (современ хрватски превод).

Сложенката што е застапена во Македонското четвороевангелие, во споредба со грчката паралела *ἀρχιερεύς,* претставува калка. Рускиот и македонскиот

современ превод ја задржале сложенката што е засведочена и во Македонското четвороевангелие, а во хрватскиот и српскиот е употребен изразот ***главари свештенички/glavari svećenički.***

Примери кога во македонскиот превод сложенката е преведена со израз:

Mt19,8 жестосрьдие n.

и гл‹агол›а имь ꙗко моиси по жестосрьдию вашемоу повѣлѣ вамь поущати жены в ашѫ испрьва же не быс‹т› тако (Македонско четвороевангелие).

Он им одговори: „Заради вашите ***жестоки срца*** Мојсеј ви разрешил да ги оставате жените свои (современ македонски превод).

Он говорит им: Моисей по ***жестокосердию*** вашему позволил вам разводиться с женами вашими, а сначала не было так (современ руски превод).

Рече им: Мојсије је вама допустио по ***тврђи вашег срца*** пуштати своје жене; а из почетка није било тако (современ српски превод).

Odgovori im: Zbog ***tvrdoće srca*** vašega dopusti vam Mojsije otpustiti žene, ali od početka ne bijaše tako (современ хрватски превод).

Сложенката жестосрьдие е калка од грчката лексема *σκληροκαρδία.* Во компарираните современи преводи оваа сложенка е преведена со израз, освен во рускиот превод каде што е употрбена двокомпонентната лексема ***жестокосердие.***

Mt19,28 пакьібытие n.

і‹соу›с же реч‹е› имь аминъ гл‹агол›а вамь вы шедшеи по мнѣ вь пакыбыт‹и›е… (Македонско четвороевангелие).

А Исус им рече: „Вистина, ви велам, дека вие што врвите по Мене, при ***повторното раѓање***… (современ македонски превод).

Исус же сказал им: истинно говорю вам, что вы, последовавшие за Мною, в ***пакибытии***… (современ руски превод).

А Исус рече им: Заиста вам кажем да ћете ви који идете за мном, у ***другом рођењу***…(современ српски превод).

Zaista, kažem vam, vi koji pođoste za mnom, o ***preporodu***… (современ хрватски превод).

Сложенката пакьібытие претставува калка од грчката лексема *παλιγγενεσία.* Компонентите на оваа лексема се поврзуваат со непосредно директно срастување. Првата компонента на оваа срастенка е прилог. Овој тип сложенки го отсликуваат преодниот период во процесот на зголемување на фреквентноста на сложувањето како зборообразувачки модел. Во македонскиот и српскиот превод за оваа срастенка среќаваме израз (***повторното раѓање/другом рођењу***). Хрватскиот превод содржи прост збор (***preporod***). Рускиот превод ја задржал срастенката ***пакибытие.***

Mt24,11 лъжепророкъ m.

...и мнозі льжепрор‹о›ци вьзстанѫть и прѣльстеть многы (Македонско четвороевангелие).

...многу ***лажни пророци*** ќе се појават и ќе прелажат мнозина (современ македонски превод).

...и многие ***лжепророки восстанут***, и прельстят многих (современ руски превод).

изиђи ќе многи ***лажни пророци*** и преварифе многе (современ српски превод).

Ustat će mnogi ***lažni proroci*** i mnoge zavesti (современ хрватски превод).

Според грчкиот еквивалент ψευδοπροφήτες, сложенката ***ψευδοπροφήτες*** е калка. Се вбројува во поретките сложени именки чијшто сврзувачи елемент е вокалот -е-

Во македонските црковнословенски текстови се среќава и формата **лъжипророкъ** која е срастенка. Рускиот превод ја задржал сложената форма ***лжепророк.*** Во македонскиот, српскиот и хрватскиот превод оваа срастенка се репродуцира со изразот ***лажни пророци.***

Примери кога грчката сложенката во современиот македонски превод е преведена со прост збор:

Mt8,4 **прѣвосвѧщеникъ** m.

и рєѹ‹є› ємоу ı‹соу›с ѕри нїкомоуже не повѣждь нѫ шєд‹ь› покажи себѣ прьвос‹вѧ›ще нѹникоу (Македонско четвороевангелие).

И му рече Исус: „Гледај, никому не кажувај; а оди, покажи им се на ***свештениците***... (современ македонски превод).

И говорит ему Исус: смотри, никому не сказывай, но пойди, покажи себя ***священнику*** ... (современ руски превод).

И рече му Исус: Гледај, ником не казуј, него иди и покажи се ***свештенику***... (современ српски превод).

Каже mu Isus: „Pazi, nikomu ne kazuj, nego idi, pokaži se ***svećeniku***... (современ хрватски превод).

Во овој контекст грчкиот еквивалент на сложенката **прѣвосвѧщеникъ** е простиот збор ἱερεύς. Во сите посочени современи преводи соодветно на грчкиот збор, фигурираат еднокомпоненти лексеми.

Mt9,36 **милосрьдовати** ipf.

видѣв҃ же народы ı‹соу›с‹ь› м‹и›л‹о›срдова ѡ нихь (Македонско четвороевангелие).

А штом виде многу народ, се ***сожали***... (современ македонски превод).

Видя толпы народа, Он ***сжалился*** над ними... (современ руски превод).

А гледајући људе ***сажали*** Му се... (современ српски превод).

Vidjevši mnoštvo, ***sažali mu se nad njim***... (современ хрватски превод).

Еквивалентите на сложенката **милосрьдовати во сите компарирани современи преводи е прост збор, вклучувајќи ја и грчката паралела** *σπλάγχνιζεσθαι.*

Сложените зборови како милосрьдовати што не се добиени преку калкирање од грчкиот јазик, укажуваат дека овој зборообразувачки модел се зачестува како одраз на влијанието на грчкиот јазик, наметнувајќи ја композицијата како неопходно јазично средство во процесот на оформувањето на литературниот словенски јазик.

M**t20,1 винородъ** m.

...иже изиде абые ѕаѹтра нѧѫти делатала вь вїиноград свои (Македонско четвороевангелие).

…кој излегол наутро рано да најми работници за своето ***лозје*** (современ македонски превод).

…который вышел рано поутру нанять работников в ***виноградник*** свой (современ руски превод).

…који ујутру рано изиђе да наима посленике у ***виноград*** свој (современ српски превод).

…rano ujutro izađe najmiti radnike u svoj ***vinograd*** (современ хрватски превод).

Сложенката **виноградъ** припаѓа на постариот лексички фонд. На оваа сложенка и соодветствува грчкиот прост збор *ἄμπελος*. Сложувањето како зборообразувачки модел постоело и во дописмениот јазик на Словените. Овој факт се аргументира со преводот на некои грчки прости зборови со старословенски сложенки. Единствено во современиот македонски превод фигурира простиот збор лозје, во српскиот и хрватскиот превод е задржан сложениот збор ***виноград*****,** а во рускиот ***виноградник.***

Компарацијата на дел од сложенките од Македонското четвороевангелие со неколкуте современи преводи покажа дека сложувањето како зборообразувачки модел во современиот јазик е наследство од старословенскиот јазик. Дел од сложенките што се навлезени преку црковнословенската традиција се особеност на современите текстови со црковна содржина. Овој кус преглед укажа дека најголемо придржување кон црковнословенската традиција покажува рускиот превод на Евангелието по Матеј, потоа дека и македонскиот превод покажува доследност, додека во српскиот и хрватскиот превод сложенките во поголем степен се преведуваат со изрази или со прости зборови.

Литература

Андријевска Н. 2009. Зборообразувањето во Крнинскиот дамаскин. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.

Верещагин, Е. М. 1969. Психологическая и методическая характеристика двуязычия (билингвизма). Москва: Издательство Московского университета.

Вялкина Л. В. 1964. „Сложные слова в древнерусском языке в их отношении к языку греческого оригинала“. Исследования по исторической лексикологии древнерусского языка, Москва, 94–118.

Вялкина Л. В. 1966. „Греческие параллели сложных слов в древнерусском языке XI–XIV вв.“. Лексикология и словообразование древнерусского языка, Москва, 154–188.

Конески К. 1985. „Тенденции во активирањето на зборообразувачките модели во македонскиот литературен јазик“. Предавања на *XVII* семинар за македонски јазик, литература и култура, Скопје,103–110.Конески К. 1995. Зборообразувањето во современиот македонски јазик. Скопје: Бона.

Макаријоска Л. 2009. „За сложенките во македонските средновековни текстови (од структурен и семантички аспект“. SLOVO, sv. 59, Zagreb, 167–187.

Угринова-Скаловска Р. 1978. „Учеството на црковнословенскиот јазик во формирањето на современиот македонски писмен јазик“. Предавања на IX семинар за македонски јазик, литература и култура, Скопје, 26–34.

Mošin V. 1955. *Ćirilski rukopisi Jugoslavenske Akademije.* I dio, Zagreb.

Stanojević Ž. *Kumranski spisi, Dokaz verodostojnosti Biblije, Metaphysica Copyright: Institut za hebrejski jezik (IHJ)*, Beograd: Metafizika u saradnji sa IHJ.

https://www.pouke.org/svetopismo/biblija.php?lang=ijekav&lang2=&book=40&search=

https://www.pouke.org/svetopismo/biblija.php?lang=byz

https://www.pouke.org/svetopismo/biblija.php?lang=stvarn&lang2=&book=40&chap=1

https://www.pouke.org/svetopismo/biblija.php?lang=ruski&lang2=&book=40&search=

UDC 811.163.3’367.335.62:811.18’367.335.62
UDC 811.18’367.335.62:811.163.3’367.335.62

Веселинка ЛАБРОСКА
Институт за македонски јазик, „Крсте Мисирков“– Скопје
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“
Скопје, Македонија

ОСОБЕНОСТИ НА НЕКОИ ЛЕКСИЧКИ МАРКЕРИ ЗА ЕВИДЕНЦИЈАЛНОСТ ВО МАКЕДОНСКИОТ И ВО АЛБАНСКИОТ ЈАЗИК

Апстракт: Во овој текст се анализираат лексичките маркери за евиденцијалност во македонскиот и во албанскиот јазик на парадигматско и на синтагматско ниво и се разгледуваат од дискурзивен аспект, според соодветни примери од современиот македонски и од современиот албански јазик. Притоа, според досегашните истражувања на ова поле, одделно се анализираат маркерите за прекажаната и за инференцијалната евиденцијалност. Вакво-то компаративно истражување на евиденцијалноста во македонскиот и во албанскиот јазик претставува речиси иницијално истражување, и претставува голем предизвик бидејќи има многу малку материјал на располагање. Анализираните податоци претставуваат надоврзу-вање на досегашните анализи на македонски јазичен материјал од страна на Хорас Лант, Виктор Фридман, Зузана Тополињска, Убавка Гајдова, Веселинка Лаброска, Елена Петроска, Станислава-Сташа Тофовска, Максим Макарцев и др.

Клучни зборови: евиденцијалност, лексички маркери, македонски јазик, албански јазик.

Истражувањата за лексичките маркери за „евиденцијалност“ во македонскиот јазик стануваат достапни во последнава деценија. Што е евиденцијалноста? Тоа е постоење посебен начин во јазикот со којшто се изразува потеклото на информацијата што се дава во исказот: дали е лично видено, прекажано од некој друг или заклучено врз база на посредни докази. Јазиците во светот можат да се класифицираат и врз база на тоа дали поседуваат посебни граматички средства со кои се изразува оваа семантичка категорија или не. Соодветната литература од оваа област сведочи за повеќе нови трудови на автори балканисти, македонисти и слависти. Како што се зголемува интересот за анализа на граматичките маркери, така и истражувањата за лексичките маркери на евиденцијалноста стануваат сè почести и се појавуваат во одредени трудови за словенските и за балканските јазици.

Македонскиот јазик во тој поглед спаѓа во семејството балкански јазици што имаат вградено граматичко изразување на прекажаноста во една од семантичките варијанти на словенскиот *сум*-перфект, како и во идното прекажано време за што имаат пишувано Хорас Лант, Виктор Фридман и Зузана Тополињска, а се разбира и

Блаже Конески во *Граматиката на македонскиот литературен јазик*. Со истражување на лексичките маркери на евиденцијалноста во македонскиот јазик досега се занимаваа Лаброска, Гајдова, Тофоска и Петроска, кои беа вклучени и во работата на проект за лексичките маркери во европските јазици под раководство на Бјорн Вимер од Мајнц, Германија (види: Користена литература). Интересот за работа врз оваа проблематика се зголемува, така што со задоволство можам да истакнам дека една наша постдипломка на вториот циклус студии „Македонистика со комуникологија" веќе одбрани магистерска тема со наслов *За евиденцијалноста во македонскиот и во германскиот јазик*[1].

Во албанскиот јазик лексичките маркери на евиденцијалноста се многу малку истражувани. Постојат податоци само во монографијата на Максим Макарцев ***Эвиденциальност в пространстве балканского текста*** (Макарцев 2014), кој, најверојатно, прв ги истражува во албанскиот јазик. Затоа се решив за компаративна анализа на овие маркери во двата јазика, се разбира користејќи и дел од заклучоците до кои дошол колегата Макарцев во својата монографија.

Балканолошката лингвистичка блискост помеѓу македонскиот и албанскиот јазик во граматичката структура, како и постоењето на категоријата адмиратив во албанскиот (mënyra habitore), која потоа се одразила и на глаголскиот систем во македонскиот јазик, претпоставуваме дека на соодветен начин е рефлектирана и во лексичкото изразување на евиденцијалноста. Токму ова беше предизвик за мене, кој надополнет со мојот ангажман за изработка на Македонско-албански и албанско-македонски речник ме поттикна да направам споредба на дел од евиденцијалните лексички маркери во двата јазика. Во оваа прилика ќе разгледам еден дел од најчесто користените репортативни и инференцијални евиденцијални маркери во македонскиот јазик и во албанскиот јазик.

При анализата користев соодветни потребни информации од достапни двојазични и еднојазични речници. Речникот во којшто сум јас еден од авторите, е мал по обем и опфаќа само дел од она што е предмет на мојата анализа, но во оваа прилика сакам да го истакнам тоа дека тој е достапен на интернет за сите оние што им треба превод од албански на македонски и обратно, при што за секој збор има и снимен изговор[2]. Го користев, исто така, лексичкиот фонд од големиот речник од професорот Хаки Имери-Бина (види: Користена литература), а потоа информациите ги потврдив со моите студенти во Тетово, од коишто собрав материјал со помош на анкета спроведена меѓу студентите Албанци на Катедрата за македонски јазик и книжевност на Државниот универзитет во Тетово.

[1] Грујовска Сашка 2017: *За евиденцијалноста во македонскиот и во германскиот јазик* (одбранет магистерски труд на студиите од втор циклус „Македонистика со комуникологија" при ИМЈ „Крсте Мисирков", Скопје под менторство на Веселинка Лаброска).

[2] Речникот е достапен на следнава локација: hcnm-ndc.org

По извршената анализа на корпусот, давам сопствена дескрипција, како врз основа на соодветниот превод, така и врз база на дадените семантички категории со кои се поврзани маркерите, на пр. адмиративноста, репортативноста и епистемичката модалност.

За македонскиот јазик соодветна класификација на лексичките маркери имаат предложено Гајдова, Лаброска, Петроска и Тофоска. Познати лексички маркери за евиденцијалноста во македонскиот јазик се следниве маркери (кои се дадени со превод на албански и со употреба во контекст):

божем */ kinse, gjoja* (божем случајно се најдовме *kinse (gjoja) rastësisht u gjetëm,* божем тој не знае ништо *ben gjoja (kinse) nuk di asgjë*)

веројатно */ me gjasë (me siguri) (por jo të plotë), me sa duket (por me dyshym)* (веројатно се сретнале во градот *me gjasë janë takuar në kitet*)

демек*/ demek, domethënë* (демек слушаш *demek dëgjon*; демек, ти си подобриот *domethënë, tu je më i miri,* демек не сакал *demek nuk paska dashur*)

ѓоа(мити) */ kinse, gjoja* (ѓоамити правдина тера / *gjoja mbron të drejtën*)*;*

како да*/ sikur (*се правеше како да не ме виде */ shtirej sikur nuk më pa);*

како*/ si* (ми изгледаше како тажен *m'u duksi i mërzitur*)*;*

можеби */ ndoshta, mbase* (можеби има право овој човек *mbase ka të drejtë ky njeri*!).

наводно */ gjoja, kinse* (наводно е на работа *kinse është në punë*).

небаре */ sikur* (викаш небаре си во планина *bërtet sikur të jesh në mal.*)

очигледно*/ dukshëm, në mënyrë të qartë* (се покажува јасно (очигледно), *e tregon më dukshëm.*)

според */ sipas* (според вестите *sipas lajmeve të sotshme*)*;*

чунки*/a thua, vallë* (чунки не знае дека сум тука *a thua se nuk e di se jam këtu*)[3].

Дел од овие маркери можат да се класифицираат во сферата на инференцијалната евиденцијалност, а дел во репортативната евиденцијалност. Еден дел, пак, како *веројатно, можеби, чунки* и *ѓоа* повеќе спаѓаат во сферата на епистемичната модалност отколку во евиденцијалноста како семантичка категорија, но и според Вимер (Вимер: 21) и според мое уверување овие две категории често се преплетуваат во текстот и токму затоа во анализата ќе биде опфатен еден од овие маркери, а тоа е *ѓоа*, од две причини, прво поради распространетоста на употреба во разговорниот стил и во македонскиот и во албанскиот јазик, а второ како показател на фактот дека една заемка може да ја прошири својата семантичка функција во јазиците што ја позајмиле.

[3] Користени се следниве речници: Имери-Бина Х. 2012 и Лаброска В., Сулејмани Б., Имери-Бина Х., Атанасов П. 2016 (види: Користена литература).

Во овој труд ги зедов предвид лексичките маркери, кои за мене беа од посебен интерес за анализа и за кои најдов поголема фреквенција на употреба во современиот македонски и албански јазик – *сѝоред*, *наводно, божем, демек* и *ѓоа* и албанските *sipas, kinse, sikur, demek, gjoja*. Ќе ги претставам во текстот според степенот на увереноста на говорителот во вистинитоста на настанот.

Според

Според него ти си многу паметна.

Sipas tij, ti je shumë e mençur.

Сѝоред е неутрален маркер за репортативност бидејќи директно упатува на изворот на информацијата, со што говорителот се оградува од веродостојноста на своето искажување. Затоа овде генерално нема употреба на временски форми за прекажаност.

Наводно

Наводно по грешка се пошегувал со професорот.

Kinse gabimisht u tall me profesorin.

Наводно тепачката се случила во 12 часот.

Kinse përleshja ndodhi në ora 12.

Во ТРМЈ лексемата *наводно* е толкувана како прилог со значење ’како што се зборува, божем‘ и дадени се следниве примери: *Наводно му ѝонудиле раководно месѝо. Наводно сѝудирал во сѝрансѝво.* (ТРМЈ III: 207). Речиси исто толкување има и кај Мургоски: „**наводно *adv.*** како што се тврди или сака да прикаже или претстави.. *наводно е болен, дојде наводно да ми ѝомоѓне*“ (Мургоски 2005: 428). И самото потекло на зборот од глаголот *наведува* укажува на фактот дека се работи за лексички маркер кој упатува на туѓи посочени зборови. Во Толковниот речник на албанскиот јазик *kinse* е толкувано како честица и како сврзник[4]. Според мој личен став и македонското *наводно* има функција на честица во овие примери. Интересно е дека и во двата примера на македонски јазик како маркер за евиденцијалност на синтаксичко рамниште се појавува и употребата на формите за прекажаност, т.е. *сум*-перфектот. Употребата и на лексички и на граматички маркери за евиденцијалност во ист контекст, според П. Кехајов (Kehayov 2008: IV-37) е толкувано со холистички пристап, односно како рамноправно учество на двата дела на една целина за да се добие посакуваната семантика.

Божем

Немој да се правиш **божем** си многу интелектуална!

Mos u shtij **sikur (kurse)** je shumë intelektuale!

Божем да чекаше уште пет минути!

Sikur të prisje edhe pesë minuta!

[4] http://www.fjalori.shkenca.org/

При толкувањето на лексемата *божем* во ТРМЈ се вели дека тоа е честица која се употребува за воведување сомневање во тоа што се тврди, односно со значење: ’како да било, како да е така‘. Толкувањето, пак, на изразот *како да е ѿака* отприлика гласи: ’личи на...‘ , односно ’изгледа како...‘, така што со други зборови упатува на визуелна перцепција, која сама по себе подразбира евиденцијалност. Евиденцијалноста се гледа и во описот на *божем* даден кај Мургоски: „како небаре; како да; наводно; како што се тврди, наведува итн.“ (Мургоски 2005: 51). Ако се мери степенот на сомневање во прекажаниот исказ, *божем* означува помала увереност на говорителот во вистинитоста за разлика од партикулата *наводно,* како што веќе истакнав погоре (види и кај: Петроска, Тофоска 2011: 524), иако во дел од описот кај Зозе Мургоски *божем* е толкувано со *наводно.*

Демек

Демек, многу си научила!?

Demek shumë ke mësuar!?

Демек таа работела многу!

Demek ajo punuaka shumë!

Демек ’значи, спрема тоа‘, е конклузивен сврзник од турско потекло. Најчесто има функција на воведен збор во реченицата (Јашар-Настева 2001). Во разговорниот јазичен стил во дијалектите се користи често како модална партикула. Се јавува подеднакво во македонскиот и во албанскиот јазик со слично значење. Во одредени текстови и речници на *демек* најчесто му се припишува конклузивно значење. Во Толковниот речник на македонскиот јазик (ТРМЈ I: 424) *демек* е означено како модална партикула карактеристична за разговорниот јазик, а се објаснува со значењата: ’значи, то ест, да речеме, да претпоставиме, божем‘. Самото толкување на *демек* како модален збор кој исказот може да го модификува (според посочените значења) во смисла на потврдување или определен степен на сомневање во вистинитоста на исказот, а сето тоа врз основа на претходното знаење на говорителот кое може да биде стекнато на кој и да е начин, го вклучува *демек* меѓу показателите на епистемичната модалност (Лаброска, Гајдова 2011: 536).

Ѓоа

Ние ќе те криеме тебе, **ѓоа** не си овде!

Ne do të të fshehim, **gjoja** ti nuk je këtu!

Ние ќе те прашаме нешто намерно, а ти ќе се преправаш **ѓоа** знаеш многу работи.

Ne do të pyesim diçka me qëllim, ndërsa ti do të shtiresh **gjoja** din shumë gjëra.

Во ТРМЈ (I: 565), лексемата *ѓоа* е објаснета како честичка со забелешка *разговорно,* и со толкување ’божем‘. Примерот е следниов: *Пројде во кералоѿ, ѓоа ѿо некоја рабоѿа и набрзина исѿи ѓолема ѓолѿика ракија.* Се работи за заемка од турскиот

јазик која Скок ја толкува како: ...balkanski turcizam perzijskog podrijetla (perz. *guyiya* > tur. *guja)* iz oblasti priloga: bug.*gjъe(m) = gjue-mi-ti,* arb. *gıoja = gjyja* »als ob, etwa«. (Skok I: 481).

Интересно е тоа дека во толкувањата на три од петте збора што ги разгледуваме овде (*наводно, демек, ѓоа*) како објаснување се дава лексемата *божем* која очигледно е централен маркер за сомнеж во искажаниот став во македонскиот јазик.

Во албанскиот јазик евиденцијалноста како поим до скоро време не беше актуелна, и најчесто се заменуваше или се поистоветуваше со адмиративот или со репортативот како посебни категории. Што се однесува до лексичките маркери за евиденцијалност во албанскиот јазик денес, немаме доволно податоци. Затоа овде се решивме врз основа на соодветен метод да ги анализираме компаративно лексичките маркери во македонскиот и во албанскиот јазик, не само врз база на речници, туку и врз база на конкретни информации од говорители Албанци од западна Македонија.

За албанскиот јазик познати лексички маркери се: *demek, gjë* 'како би, на некој начин'; *gjoja* 'ѓоа, како што се'; *kinse* (gegsk.) 'то ест'; (me) *gjasmë* 'наводно'; korsëm (gegsk.) 'наводно' (Çabej 1976); *ndoshta* 'можеби, веројатно'; mbase 'може да биде'; *sikur* 'изгледа, како да'; *sipas* 'според'. Поради фактот дека не постои потврдена класификација за овие албански маркери како евиденцијални, тие се класифицирани под различни зборовни категории. Главно се забележани како *модални дубитативни честички*, според Њумарк. (Newmark 1957). Нивните погоре истакнати значења се потврдени и во големиот електронски *Толковен речник на албанскиот јазик*[5].

Овде се одлучивме да ги разгледаме лексичките маркери: *sipas, kinse, demek, gjojga, sikur.*

Sipas

Sipas traditës, pas martesës, vajzat shkojnë te shtëpia e djalit.

Според традицијата, по свадбата, девојките одат во куќата на момчето.

Sipas mësueses unë jam nxënëse e mirë.

Според учителката јас сум добра ученичка.

Маркерот *sipas* го носи истото значење на македонското *според*. На теренот на Македонија го сретнуваме во разни фонетски варијанти: во западна Македонија, во горнополошкиот регион се јавува и како *simpas,* а во северна Албанија и во делови на Косово како *simbas*.

Kinse

Ai bëhej **kinse** është i sëmurë.

Тој се правеше **божем** е болен.

Shoqja më tha **kinse** ka shkuar për pushime.

Пријателката ми рече дека **наводно** била на одмор.

Ata bënin **kursem** i ka zënë gjumi. дијал. (тетовски, гостиварски, дебарски)

Тие се правеа **божем** заспале.

5 http://www.fjalori.shkenca.org/

Овој маркер во речниците се толкува слично како и *gjoja* и *sikur,* а нивните значења се совпаѓаат. Чабеј му придава значење преку други евиденцијални маркери од типот на *gjoja, sikur* и го смета за јужногегски збор. Интересно е, тоа што *kinse* денес не се употребува низ целата албанска јазична територија, дури е и непознато за старите жители на Тирана (според Макарцев 2014: 196). *Kinse* може да се определи како епистемичен маркер со дополнителна репортативна употреба (Макарцев 2014: 197). Според информатори од Тетово во тетовскиот албански говор ***kinse*** се употребува со значење на **белки** (овој збор ни беше преведен од страна на информаторите со српската модална партикула *ваљда*), што значи навистина сме на теренот на епистемичната модалност со нијанса на помала увереност отколку при употребата на македонското *наводно.*

Demek

Ana bënte **demek** i dhimbte koka.

Ана се правеше **божем** ја боли глава.

Demek ai dinte për dhjetë në provim!

Демек тој знаел за десетка на испит!

Во албанскиот јазик *demek* се јавува со слично значење како и во македонскиот јазик поради неговото турско потекло. На *demek* во албанскиот јазик најчесто му се припишуваат функции на адмиративноста, конклузивноста и епистемичноста. Но, исто така можна е репортативна вредност, сепак со нагласена епистемична компонента (Макарцев 2014: 175).

Gjoja

*Ne tham **gjoja** kemi qenë te gjyshja.*

*Ние кажавме **божем** сме биле кај баба ни.*

*Shkoi në bibliotekë **gjoja** se do të mësonte.*

*Оѿиде во библиоѿека **ѓоа** да учи.*

Во речниците *gjoja* може да се забележи како лексички маркер со епистемички и евиденцијални функции. Овој збор го има истото турско потекло и значење како и македонското *ѓоа*. Според моите информатори од Тетово, овој евиденцијален маркер не е познат во албанскиот тетовски говор. Во гостиварскиот албански го познаваат само постарите говорители што значи дека веројатно оваа турска заемка полека се истиснува од употреба, барем што се однесува на говорот на Албанците во Македонија. Затоа пак за *демек* можеме да кажеме дека неговото место и како евиденцијален маркер и како модална партикула е зацврстено и во албанскиот јазик што се зборува во Македонија и во македонскиот јазик, се разбира во разговорниот стил.

Sikur

Sikur do të shkonim te gjyshja?

Божем ќе одевме кај баба?

Fliste me zor **sikur** të ishte i sëmurë.

Едвај зборуваше како да е болен.

Sikur се забележува како епистемичен маркер во речниците и упатува на нереални настани. Макарцев смета дека *sikur* соодветствува на *gjoja*, но во епистемичен контекст, а не се јавува како евиденцијален маркер (Макарцев 2014: 197-198).

Од анализираните евиденцијални маркери можеме да забележиме дека македонските односно албанските *демек* и *ѓо(ј)а* се не само дијалектно обележани како стари заемки од турскиот јазик, туку и се маркирани со епистемична модалност на неверување, сомнеж и сл. Како епистепичен маркер се третира и албанското *sikur* што соодветствува на *gjoja.* Македонското *според* и албанското *sipas* имаат најизразено неутрално репортативно значење, додека *наводно* и *божем* на македонска страна често се предаваат со албанското *kinse* кое очигледно покрива поголемо поле на репортативна модалност сè до границата на инференцијалност (која ја има во македонското *божем*). Моите информаторки од западна Македонија го истакнаа и фактот дека *kinse* се употребува само како стандарден сврзник, а тие всушност го употребуваат дијалектното *kurse(m) / korse.* Бидејќи претпоставуваме дека *kurse* е добиено од *sikur* (според Макарцев постојат и такви дијалектни форми на лексемата *sikur*: *...skur, skurse...*; Макарцев 2014: 197), можеме да заклучиме дека албанските говорители од Македонија повеќе се движат во сферата на епистемичната модалност при изразување на евиденцијалноста, што е целосно во согласност и со постоењето на цел систем временски парадигми за изразување на адмиративот. Потемелни споредби на двата јазика на ова поле, со повеќе споредбени примери од секојдневната говорна практика, ќе дадат и појасни резултати за сличностите, што останува како предизвик за идни проучувања.

Литература

Гајдова Убавка, Лаброска Веселинка. 2010. „За евиденцијалноста во македонскиот јазик“, *МЈ*, LXI, Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, 53–58.

Имери-Бина Хаки 2012. *Македонско-албански речник / Fjalor shqip-maqedonisht,* Shkup, Prishtinë, Tiranë: Logos-A.

Јашар-Настева Оливера. 2001. *Турските лексички елементи во македонскиот јазик,* Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.

Лаброска В., Сулејмани Б., Имери-Бина Х., Атанасов П. 2016. *Македонско-албански и албанско-македонски речник,* Скопје: OSCE, Nansen Dialogue Centre, Skopje.

Лаброска Веселинка, Гајдова Убавка. 2011. „За некои лексички маркери што искажуваат инференцијална евиденцијалност во македонскиот и во полскиот јазик“. *Folia philologica, macedono-polonica*. Скопје, том 8, 533–541.

Петроска Елена, Тофоска Станислава-Сташа. 2011. Лексички показатели за прекажана евиденцијалност во македонскиот и во полскиот јазик. *Folia philologica, macedono-polonica*. Скопје, том 8, 521–531.

Мурговски Зозе. 2005. *Речник на македонскиот јазик*, Скопје.

Макарцев Максим Максимович. 2014. *Эвиденциальност в пространстве балканского текста*, Москва • Санкт-Петербург: Российская академия наук, Институт славяноведения РАН.

Толковен речник на македонскиот јазик. Ред. Кирил Конески, I-IV, Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“. 2003–2014.

Çabej E. 1976. *Studime gjuhësore I. Studime etimologjike në fushë të shqipes. A–O*. Prishtinë.

De Haan, F. 1999. Evidentiality and Epistemic Modality: Setting Boundaries. ¾ *Southwest Journal of Linguistics* 18.

Kehayov Petar. 2008. *An Areal-Typological Perspective to Evidentiality: the Cases of the Balkan and Baltic Linguistic Areas*, Tartu: University Press.

Newmark L. 1957. *Structural grammar of Albanian.* Bloomington.

Skok P. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* I–IV. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1971–1973.

Wiemer Björn. *Particles, parentheticals, conjunctions and prepositions as evidentiality markers in contemporary Polish.* manuscript.

Wiemer B., Plungjan V.A. 2008. Lexikalische Evidenzialitäts-Marker in Slavischen Sprachen. *Wiener Slawistischer Almanach*. Sonderband 72. München – Wien.

UDC 27-726.1
UDC 27-36Sv. Metodij

Ѓорѓи ЛАЗАРЕВСКИ
Битола, Македонија

ПРЕД СПОМЕНИКОТ НА СВ. МЕТОДИЈ ВО ЕЛВАНГЕН

Апстракт: Во трудот се изнесени содржини за градот Елванген во Германија, градот во кој бил затворен Св. Методиј со неговите ученици во далечната 870 година. Времето кога престојувал во затворот е одамна поминато, но престојот на Св. Методиј во Елванген оставил неизбришливи траги за човештвото, а посебно за граѓаните на овој град. Увидувајќи ја големината на ликот и делото на Св. Методиј, граѓаните на овој град, во знак на спомен, поставиле спомен-плоча на една зграда од манастирскиот комплекс каде престојувал Св. Методиј. Плочата е поставена непосредно до прозорецот со решетки од затворската келија. На спомен плочата е напишана вистината за неговиот престој во овој град. Местото каде што се наоѓа споменикот е именувано како „Методиев плоштад“, а улицата што води од центарот на градот до споменикот е именувана како „Методиева улица“.

Граѓаните на Елванген го избрале Св. Методиј за свој светец заштитник на градот од невреме и од елементарни непогоди.

На 1 јуни 1996 година, со сите државнички и верски почести од Република Македонија, со дозвола на германските власти, е поставена спомен-плоча од Репблика Македонија. На споменикот се наоѓа и спомен-плоча од Бугарија.

Пред споменикот на Св. Методиј во Елванген со свои литературни творби настапиле броји поети и научни дејци од Македонија. Германците со особена почит се однесуваат кон ликот и делото на овој голем словенски просветител и рамноапостол.

Клучни зборови: Елавенген, Св. Методиј, Методиев плоштад, Методиева улица.

Градот Елвавген (Ellwagen) се наоѓа во Јужна Германија во покраината Баден Виртемберг. Од Штутгарт е оддалечен околу 100 км на патниот правец Штутгарт – Нирнберг. Неговите координати се: 48 степени и 58 минути северна географска ширина, и 10 степени и 8 минути источна географска должина. Градот се наоѓа на надморска височина од 440 метри. Според податоците, населението во 2011 година изнесувало 24 600 жители, а површината на градот изнесува 127,45 км квадратни[1]. Градот Елванген се протега на двете страни на реката Јагст, која тече од југ кон север. Почнал да се развива во VII век како германска населба на француско-германската граница. Во 764 год. францускиот благородник Хариолф и бискупот на Лангр, го основале бенедиктанскиот манастир на ридот од населбата. Манастирот е споменат во документ на Лудвиг Побожниот во 814 год.

[1] http://www.ellwangen.de/index.php?id=308

Најголема знаменитост на градот е неговиот средновековен центар со црквите, особено базиликата. Добро позната е барокната црква Шененберг, како и замокот, кои се наоѓаат на блиските ридови. Елванген е збратимен град со градот Лангр во Франција и градот Абјатеграсо (близу до Милано) во Италија. Од центарот на градот Елванген до плоштадот „Свети Методиј“ води „Методиевата улица“, каде се ноѓаат делови од манастирскиот комплекс. Во овие простории, според преданието, во 870 година бил затворен Св. Методиј со неговите ученици кои се враќале од Рим на патот за Моравија. Бил уапсен од Ерманриќ – бискупот на Пасау. Според пресудата на Бискупскиот суд во Регензбург, овде е задржан словенскиот апостол Св. Методиј. Бил заворен до 873 година. По интервенција на папата Јован VIII бил ослободен во 873 година. Времето поминато во затворот било тешко за затворениците, но оставило неизбршливи траги во животот на граѓаните на овој град.

Поминало многу време, но трагите не биле избришани.

Споменикот на Св. Методиј во Елванген

На ова место на „Св. Методиевиот плоштад“ во Елванген, каде што многу години се собираме, се движел Св. Методиј Солунски Чудотворец, кој со своите ученици хрбро го ширел словенското писмо. Тоа е жива наша црковна и национална македонска историја. Пред овој споменик не се поклонувале само Македонците, Србите, Бугарите, Русите (или дуги со словенско потекло), напротив, огромна почит покажа-

ле најпрво домаќините, граѓаните на Елванген, кои со огромна почит го овековечиле неговото присуство во Елванген.

На зградата, од германските власти, е поставена спомен-плоча со следната содржина:

**VERUTEILUNG DES HL. METODIUS 870. DURH
EIN BISCHOFSGERICHT IN REGENSBUURG UNTER
KÖNIG LUDWIG DEM DEUTSCHEN NACH DER
ÜBERLIEFERUNG WURDE DER SLAVENAPOSTEL
IN ELLWANGEN GEFANGENGEHALTEN.**

Преводот на оваа содржина е:

ОД СТРАНА НА БИСКУПСКИОТ СУД ВО РЕГЕНЗБУРГ Е ОСУДЕН СВЕТИ МЕТОДИЈА ВО 870 ГОДИНА ЗА ВРЕМЕ НА КРАЛОТ ЛУДВИГ ГЕРМАНСКИ. СПОРЕД ПРЕДАНИЕТО СЛОВЕНСКИОТ АПОСТОЛ ЛЕЖЕЛ ВО ЗАТВОРОТ ВО ЕЛВАНГЕН (Лазаревски 1994: 108).

Покрај оваа спомен-плоча, се поставени уште две спомен-плочи: една од Бугарија и една од Македонија. Нешто подоцна е поставена и трета спомен-плча.

На 1 јуни 1996 година е поставена спомен-плоча (триделна, десно до германската плоча) со следната содржина:

СО ПОЧИТ И ВЕЧНА БЛАГОДАРНОСТ КОН НАШИОТ ПРОСВЕТИТЕЛ И ХРИСТИЈАНСКИ МИСИОНЕР, РАМНОАПОСТОЛ СВ. МЕТОДИЈ

ОД РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА, МАКЕДОНСКИОТ НАРОД И МАКЕДОНСКАТА ПРАВОСЛАВНА ЦРКВА.

Истиот текст, подолу на плочата, е преведен на германски јазик.

Во градот Елванген и во околните градови: Ален, Гајлдорф и другите, живеат одреден број семејства што потекнуваат од Македонија. Во одреден период, во споматите градови имавме училиште за дополнителна настава на македонски мајчин јазик. Наставата ја изведуваа следните наставници од Македонија: Трпко Матовски од Тетово, Јоше Спасески од Кичево и Ѓорѓи Лазаревски (1987–1995) од Битола и други.

Покрај наставата со учениците, зарем можевме да не го забележиме споменикот на Св. Методиј и да го посетиме во Елванген? Зарем можевме да не го одбележиме „Денот на нашите просветители Кирил и Методиј?“ Зарем можевме таму да бидеме со години и да се правиме како ништо да не видовме, а да си ја гледаме само нашата „службена“ работа?

Од страна на родителите, поради непознавање на историските факти, ни беше забележано за нашите посети на овој споменик, бидејќи порано Бугарите беше поставиле своја спомен-плоча напишана на бугарски јазик.

Годините во кои работев како учител во Германија (1987–1995) се карактеризираа со бројни настани поврзани со распаѓањето на заедничката држава Југославија

и мноштво негативни настани поврзани со тоа како: непризнавање на македонскиот јазик, нација, црква и што ли уште не!

Колкаво лицемерие се прави и покрај многу докази за постоењето на македонскиот народ, јазик и култура. Немам намера да влегувам во полемика со креаторите на бројни лаги и невистини, но ќе изнесам само неколку факти:

Во весникот „Македонска нација“ од 9 август 2017 год. од авторот Тихомир Каранфилов го прочитав прилогот: „Еден македонски речник од XVI век“ (Un lexique macedonien du XVI Siecle) од познатите слависти Андре Вајан (Andre Vaillant) и Чиро Џанели (Ciro Giannelli), објавен во 1958 год. Се работи за неколку песни, зборови и реченици од секојдневниот говор на костурчаните (Егејска Македонија), кој ги запишал протосингелот Силвестер, кој патувајќи од Ерусалим за Рим, минувал низ Македонија. Тоа е еден од најраните манускрипти напишан на чист македонски јазик. Повеќе од 300 зборови се запишани со грчки букви. Некои зборови и фрази останале непроменети со векови. Текстовите од овој речник ја демонстрираат силата на македонскиот јазик, кој се зачувал и покрај сите обиди за асимилација.

Во грчкиот весник „Нова зора“ бр. 55 од месец ноември 2014 година на стр. 7 е објавен прилог под наслов: „Ах овие неписмените Американци“. Во прилогот е објавен статистички извештај за пристигнатите емигранти во Америка во 1899 година и јазикот на кој зборуваат емигрантите. Емигрантите што пристигнале од Грција зборувале грчки или македонски јазик, емигрантите од Бугарија – бугарски или македонски, емигрантите од европскиот дел на Турција зборувале македонски, влашки или еврејски јазик.

Авторот прашува: Зарем Американците не знаеле дека македонскиот јазик е „вештачки создаден“ од Тито 50 години подоцна?

Слично нешто забележал и американскиот новинар Херберт Кори во 1917 година, осум месеци по битката на Кајмакчалан. Новинарот објавил семејна фотографија од една свадба во село Добровени (едно од селата под Кајмакчалан). Меѓу другото, новинарот се интересирал и за националната припадност на жителите за да разбере дали се Срби или Бугари? Се изненадил од пркосниот одговор на една стара жена која му рекла „ни Бугарка ни Србинка, јас сум Македонка и ми е смачено од војни“ (The Nacional Geographic magazine 1917).

Македонските учители, верни следбеници на делото на Кирил и Методиј, како просветители во Германија за нашите граѓани, во ова бурно време за нашата држава и нација, бевме исправени пред бројни искушенија. На многу средби, на разни нивоа низ Германија, бевме напаѓани од грчката пропаганда со сите средства. Морам да признам дека имавме изградено углед и чест кај германските власти, особено во областа на образованието и на локалната управа. Тие секогаш беа на наша страна, но ние моравме со факти да се докажуваме, како пред германската јавност, така и пред сите присутни на теренот каде имавме свои училишта, како во градовите: Штутгарт, Еслинген, Леонберг, Улм, Гаилдорф, Ален, Фајнген-Енц, Синделфинген, Беблинген и на други места.

Како најдобар одговор на нападите, за тоа време, сметавме дека е најдобро празникот на словенските просветители да го одбележиме според нашиот календар, 24 мај, но тоа мораше да биде најавено кај градоначалникот на Елванген и да се добие дозвола од него. Во нашата програма, пред споменикот на Св. Методиј, беше предвидено да се чита поезија на македонски и германски јазик, но и да има и на другите јазици како: српски, италијански, турски, ирански и други.

Сакајќи да ја претставиме поезијата на својот јазик, пред аудиториумот на Германците, тоа го правевме на тој начин што песните ги презентиравме, освен на мајчиниот македонски и на германски јазик. Во овој поглед посебно ми помогна збирката песни „Бели мугри“ од Кочо Рацин во која песните се препеани и на германски јазик.

Здружението „Радник и пјесник у туђини“ од Штутгарт беше голема моторна сила за литературното творештво на сите јазици и нивно презентирање во јавноста. Секој поет или писател својата нова книга ја промовираше преку ова Здружение. На многу од овие промоции лично присуствував, а на дел од нив бев и промотор. Освен Срби, во ова Здружение членуваа поети што потекнуваа од Македонија, а живеат во Германија како: Љубомир Лозановски, Вера Танчева, Васил Пецуровски, Костадин Костадиновски и други.

Одбележувањето на 24 мај – Денот на словенските просветители, вообичаено го славевме два дена. Првиот ден, обично во сабота попладне, во македонскиот клуб „Вардар“ од Синделфинген организиравме поетска средба на која, вообичаено, покрај поети од Македонија, учествуваа и поети Срби, Германци, Иранци, Италијанци и од други националности.

Наредниот ден, скоро со истото сценарио, поетските средби ги одржувавме пред споменикот на Св. Методиј во Елванген.

Задолжително беа канети, а и редовно беа присутни: градоначалникот на Елванген, претставник на Козулатот од Штутгарт и други видни луѓе.Наредната година, Манифестацијата ја прошривме со тоа што беа воспоставени мостови на соработка со Друштвото на писателите од Македонија и Струшкиот фестивал на поезијата во Струга. Па така, вообичаено, каневме поети од Македонија, кои со своите творби настапуваа на овие поетски манифестации во Синделфинген и наредниот ден пред споменикот на Св. Методиј во Елванген.

На крилата на поетите, членови на ова или она здружение, секогаш носталгични, нашиот човек за час ќе се пресели во цветните полиња и ливади на својот роден крај, житните полиња на својот крај, го слуша жуборењето на потокот, го чувствува мирисот на четинарите, планините, бистрите езера, прекрасните полиња и долини... Ја воздигнува љубовта и слободата на говорот и гледа во иднината.

Свртените погледи кон иднината нè тераат на заедничко дружење, разменување на мисли и градење на мостови на пријателство и соработка. Водени од таа мисла, под покровителство на македонските клубови „Вардар“ од Синделфинген и „Македонија“ од Штутгарт, а во соработка со Македонското научно друштво (порано ДНУ) од Битола и тогашните легални југословенски и германски власти, во градот Син-

делфинген беа организирани поетски средби во месец мај секоја година, почнувајќи од 1989 година. На овие поетски средби, вообичаено беше да има по еден или двајца поети од Македонија, кои се претставуваа со по неколку песна на македонски и германски јазик.

Покрај поети од Македонија, на овие поетски манифестации настапуваа и поети од Србија и другите ЈУ-простори.

Секоја поетска манифестација започнуваше со песната „Т'га за југ" од Константин Миладинов, прво на македонски, а потоа на германски јазик, што редовно беше придружена со музичка поткрепа. Потоа беа претставувани поетите од Македонија.

Овие поетски манифестации ги водев јас и мојот ценет помлад колега Јоше Спасески од Кичево. Преку овие поетски манифестации, во кратки црти, ја претставуваме нашата татковина Република Македонија и Струшкиот фестивал на поезијата. Покрај македонските учители, на овие манифестации имавме и многу солидни преведувачи, кои симултано преведуваа на германски јазик.

По својата суштина Струшкиот фестивал на поезијата претставува едно големо поетско братство што се остварува на бреговите на Охридското Езеро. Таму се рефлектираат светлите патишта по кои оди зборот на поетот и човештвото. Тој е отворен за творечки и културен дијалог, секогаш отворен за иднината на човекот и светот, зошто иднината беше и останува единствена цел на поетите и нивната поезија. Добитниците на „Златниот венец" создаваат своевидна антологија на современата светска поезија. На брегот на Охридското Езеро, односно од неговиот влив во реката Црни Дрим, на чиј мост се среќаваат поети од целиот свет, изречени се бројни пораки како: песната е културна димензија на верувањето за себе и во себе; поетот е мисионер на љубовта, песната е најранливиот леб за човекот да не биде гладен, (јас би додал) за убава мисла да не биде страден и други.

На нашите поетски манифестации во градот Синделфинген, покрај учеството на поети од Македонија, задолжително го претставуваме и ликот и творештвото на еден од добитниците на „Златниот венец" на Струшките вечери на поезијата. Од тие автори вообичаено читавме по две песни на германски и на македонски јазик. За оваа пригода особено беа претставени поетите: Ханс Магнус Енцензбергер од Германија, Јанис Рицос од Грција, Миодраг Павловиќ од Србија, Блаже Конески од Македонија, Пабло Неруда од Чиле, Никита Станеску од Романија, Фазил Хисни Дагларџа од Турција и бројни други поети.

Песните на добитниците на „Златниот венец" ги рецитиравме ние македонските учители, а нивните препеви на германски јазик ги рецитираа преведувачите или други погодни личности.

На манифестацијата одржана пред споменикот на Св. Методиј настапиле бројни поети, како Македонци исто така и Срби и многу други. Сите заедно со должна почит кон ликот и делото на Свети Методиј. Чувствувам за потреба да го истакнам и фактот дека и Германците имаат особена почит кон ликот и делото на Св. Методиј. Со името на Св. Методиј е именуван плоштадот каде се наоѓа споменикот и истото име го носи

и улицата што од центарот на градот води до овој споменик на културата. Граѓаните на градот Елванген Св. Методиј го прогласиле за свој светец заштитник.

На поетските манифестации во градот Синделфинген и пред споменикот на Св. Методиј, почнувајќи од 1989 година настапија бројни поети од Македонија, како што се: Перо Миленкоски, Ристо Јачев, Светлана Христова Јоциќ, Панде Манојлов, Видое Подгорец, Зорица Наумовска, Ксенија Костова, Разме Кумбаровски, Мирче Клечкаровски и други. На овие средби, незаборавен е настапот и на нашите поети Неда и Алексо Лозановски од Канада, а по потекло од Македонија. Нивниот настап пред овој незаборавен аудиториум беше во 1994 година. На овие средби настапија и бројни научни работници од Битола: проф. д-р Трајко Огненовски, проф. д-р Сотир Пановски, м-р Симеон Цветановски, Илија Алушевски, Ѓорѓи Танковски, Томе Трајковски и други. Научни работници од Германија кои настапија прод споменикот на Св. Методиј се: д-р Еберле, познат историчар од Елванген, д-р Ханс Хелмут Дитрих, градоначалник на Елванген и д-р Ханс Букс, заменик на градоначалникот на Елванген.

Во управата на Македонскиот клуб „Вардар“ од Синделфинген беше формирана посебен одбор „Пријатели на Струшките вечери на поезијата“, кој се грижеше за целокупната организација на манифестацијата. Членови на овој одбор, покрај македонските учители и активисти од клубот беше и поетот Реља Лукиќ – претседател на здружението „Радник и пјесник у туђини“ од Штутгарт, инаку Србин.

Беа воспоставени врски на соработка со поетска Струга. Така во 1990 година, од Германија, учесници на Струшките вечери на поезијата беа поетите: Реља Лукиќ и Вера Танчева (еден Србин и една Македонка).

Како резултат на тесната соработка помеѓу македонските и учителите од другите националности (Германци, Срби, Хрвати, Турци, Италијанци) се роди збирката на детски песни „Звездени патеки“ (Auf dem Pfad der Sterne), печатена во Битола во 1993 година во 1 000 примероци. Покрај песните на македонски јазик, во неа се претставени и песни на: српски, хрватски, германски, италијански и турски јазик. Најголемиот број примероци од оваа книга ги разделивме во училиштата каде што работевме и бројните институции во повеќе градови низ Германија.

Секоја детска песна е претставена во својот оригинал со препев на македонски и на германски јазик. Целата збирка е поделена на три делови: „Пораки“, „Зборот што цвета“ и „Мостови“.

Во првиот дел „Пораки“ се поместени пораките од: д-р Димитар Бајалџиев, тогашен министер за образование на Република Македонија, Видое Подгорец, Панде Манојлов, Вера Танчева, македонските учители: Ѓорѓи Лазаревски и Јоше Спасески, Низаметин Асим (на турски јазик) од Битола и Вера Танчева. Секоја порака си има своја убавина.

Во вториот дел на оваа збирка „Зборот што цвета“ се застапени повеќе творби од три ученички на македонски јазик со препев на германски јазик.

Во третиот дел „Мостови“ се застапени творби од 41 ученик на повеќе јазици. Од нив 10 ученици се Срби, а изборот на нивните творби и лекторирањето го изврши нивната српска учителка Даница Тодоровиќ.

Песните на другите јазици се лекторирани од познати професори во својата струка. Така како лектори на одредени песни се забележани: на германски јазик Петра Пригл, на италијански Ана Пикарди, на хрватски Анте Сабљак и на турски јазик Низаметин Асим.

Останале бројни спомени од овие поетски средби во Германија. Секоја средба има своја убавина и значење.

Литературно читање пред споменикот на Св. Методиј во Елванген, Германија, мај 1994 год. Присутни: в.д. амбасадор на РМ, Ташко Теодосиевски, македонските учители, Ѓорѓи Лазаревски, Јоше Спасески, Нада Алексоска, поетите од Македонија: Видое Подгорец и Зорица Наумовска, Веле Алексоски, уредник на весникот „Македонско сонце“, од ДНУ – Битола: проф. д-р Сотир Пановски, проф. д-р Трајко Огненовски и многу други.

Не можам да ги набројам имињата на сите учесници на овие поетски средби, но еден дел од нив сè уште ги помнам и никогаш нема да ги заборавам. Посебено забележано е учеството на поетите од Штутгарт и други градови во Германија: Реља Лукиќ, Милутин Алемпијевиќ, Здравко Џекиќ, Радован Лепановиќ, Момир Делибашиќ, Божица – Боба Пиперски, Милорад Миленковиќ, Миодраг Миленковиќ, Марија Јовановиќ и други.

На овие средби учествуваа и поети Германици како: Ина Марија Шертел од Росток, која покрај нејзините настапи на овие средби, напиша една цела збирка песни посветени на Македонија под наслов „Булки и манастири“. Од Иран – Амини Ахамад и бројни други учесници од Турција и други земји од светот. Родени во Германија, а

според потеклото на своите родители – Италијанци кои учествуваа на овие поетски средби се: Моника Скалмато, Бригина Марија и Емануела Алфонзо.

На средбите, покрај учесниците што настапуваа со свои песни, во програмата имавме и поезија од познатите поетски имиња како: Блаже Конески, Десанка Максимовиќ, Мирослав Антиќ и многу други. Нивните песни со особен квалитет и осет ги рецитираше наставничката Милена Новаков од Војводина. Повеќето од споменатите песни беа проследени со тивка музика, која оставаше силен впечаток кај слушателите.

Секоја поетска манифестација претставуваше посебен празник на поезијата. Покрај редовните гости, посебна убавина му даваше и присуството на званичните претставници на Генералниот конзулат од Штутгарт (по осамостојувањето на Македонија и претставник на Амбасадата на Република Македонија од Бон, подоцна Берлин), конзулот за школство на Турција Алтан Ар'сли, редовен гостин беше Фридрих Фаустен, Амини Ахмад – и бројни други видни луѓе.

Не можам да ги заборавам убавите стихови на Десанка Максимовиќ кога зборува:

... да би срце могла поклањати свима
 и да опет много остане га мени.
(„Пролетна песна“)

Со слична порака се стиховите на Рацин во песната „Печал“:
...Нема ли срце на срца срцето,
срце ширини широко,
срце длабини длабоко,
целиот свет да го збере
па за вија гради да е малечко.
(„Бели мугри“)

Бројните чествувања пред споменикот на Св. Методиј во Елванген беа крунисани со поставување на спомен-плоча на ден 1 јуни 1996 година. На овој свечен собир беа присутни: Софија Тодорова – министер и ополномоштен застапник на премиерот Бранко Црвенковски, Срѓан Керим – амбасадор на Р Македонија во Германија, Боро Митриќески – автор на спомен-плочата. Славе Николовски Катин – потпретседател на Републичката комисија за односи со верските заедници. Црковната делегација беше предводена од архиепископот г.г. Михаил и митрополитите г. Кирил и г. Горазд.

Чествувањето започна во 10 часот со одржување на Свечена литургија од Поглаварот на МПЦ, архиепископот Михаил, во присуство на надбискупот на покраината Баден Виртемберг и во сослужение на архиереите г. Кирил и г. Горазд и други свештени лица во базиликата на манастирскиот комплекс во Елванген.

Во 14 часот градоначалникот на Елванген, д-р Ханс-Хелмут Дитрих, приреди свечен ручек за делегацијата на Република Македонија. Во својот поздравен говор градоначалникот Дитрих, поздравувајќи ги присутните, уште еднаш ја искажа своја-

та радост што е домаќин на висока државна делегација од една пријателска земја од Балканот, со која неговата држава има одлични културни и стопански врски. За него е голема чест што е домакин и дека овој денешен свечен чин (откривањето на спомен-плочата) ќе претставува потврдување и проширување на тие врски кои со векови се негувале (Огненовски 1998: 45). Потоа беа разменети пригодни подароци меѓу министерката Софија Тодорова и градоначалникот Ханс-Хелмут Дитрих.

Спомените ме обврзуваат да ги забележам, да не бидат заборавени прекрасните врски и релации помеѓу Македонците и другите бројни националности во пријателска Германија. Ова што го ставив на овие неколку листови хартија е само еден мал дел од тоа што се случуваше таму, во градот Штутгарт и околните градови. Тоа што се случуваше е толку многу:

Колку и да кажам – малку ќе биде!

Што и да напишам – недоволно ќе биде!

Како да го опишам - нецелосно ќе биде!

Врските можат да се менуваат, усовршуваат, но градењето на мостови на пријателство и соработка помеѓу Македонците и Германците, како и другите народи, мора да продолжи. Мостовите секогаш поврзувале. Без нив ќе останеме закопани во својата беда и немоќ.

Литература

Илин Душица. 1986. *Златен венец на Струшките вечери на поезијата,* Скопје.

Југословенска книжевна радионица, *Уснуле звезде,* 1989. Франкфурт на Мајна.

Југословенска книжевна радионица, *Капи живота,* 1992. Франкфурт на Мајна.

Лазаревски Ѓорѓи. 1995. „Местото и улогата на учителот во дополнителната настава во странство“, *Меѓународен научно-стручен собир на тема: „Образованието на македонското иселеништво*“, ДНУ – Битола, 235.

Лазаревски Ѓорѓи. 2003. *МПЦО „Св. Кирил и Методиј – Штутгарт“,* Скопје.

Лазаревски Ѓорѓи. 1991. *Крстопати и распаќа (Wegkreuzungen wege ohne ende)*, Битола.

Лазаревски Ѓорѓи. 1993. *Звездени патеки (Auf dem Pfad der Sterne),* Битола.

Лукиќ Реља. 1997. *Песма је билјка,* Ужице.

Огненовски Трајко.1998. *Во чест на Св. Методиј Солунски,* Битола.

UDC 821.163.3-2:811.163.1’373

Лилјана МАКАРИЈОСКА
Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“
Скопје, Македонија

ЦРКОВНОСЛОВЕНСКАТА ТРАДИЦИЈА ВО ДРАМСКИТЕ ТЕКСТОВИ НА БЛАГОЈА РИСТЕСКИ-ПЛАТНАР

Апстракт: Одразот на црковнословенската традиција во македонскиот јазик се проследува особено преку присуството на црковнословенските лексички и зборообразувачки елементи. Предмет на нашиот интерес е употребата на црковнословенизмите во драмите на Благоја Ристески-Платнар, еден од ретките автори кој умее драмските текстови да ги пишува во стихувана форма и со специфични архаични зборови. Се изделуваат црковнословенизмите: *битие, двери, повест, похота, пастир, пир, велик, недугав, преподобен, тучен, беседи, глаголи, гневи, двигне, пцали, реви, рида, слови, сконча, хули* и др. употребени без особено отстапување од значењата што ги имале во црковнословенскиот јазик. Од зборообразувачки аспект особено се впечатливи одглаголските именки на -ние, -ие: *видение, дејание, заблуждение, завештание, искушение, понижение, почитание, прошение, распетие* и др., во согласност со состојбата во црковнословенскиот јазик, бессуфиксните образувања: *избава, покуда, поруга, вознес, скуд, створ*, именските образувања со суфикс -тел: *вестител, крепител, кротител, пазител, свидетел, создател,* како и сложенките: *богупријатно, домољубен, злодеј, злочест, еднодушно, иноверник, истоверник, малодушен, милосрдие, празноречив, громосоздател,* изразите со библиско потекло итн., а за поголема стилска изразност се употребуваат и префиксираните глаголски форми: *онечисти, опогани, узнава, устрои,* со глаголскиот префикс *воз-*: *вознесе*, префиксираните образувања со не-: *недржим, недодржим, нелечим, неносим, неразлучим*, остатоците од падежните форми: да видиш *оком твоим*, да му ’ржам *песјом пеном*, употребата на старите партиципни форми: *благодарствујушта, севидештим, сезнајушти* и др. Застапени се и лексичките заемки од грчко потекло примени преку црковнословенскиот јазик како дел од црковната терминологија: *архиепископ, архиепископија, иконостас*.

Клучни зборови: лексика, црковнословенизми, архаизми, драма.

Одразот на црковнословенската традиција во македонскиот јазик се проследува особено преку присуството на црковнословенските лексички и зборообразувачки елементи. Во јазикот на современите автори: Славко Јаневски, Венко Андоновски, Драги Михајловски, Благоја Ристески, Анте Поповски, Михаил Ренџов и др. се употребуваат црковнословенизми од различен вид, но најчести се лексичките: *глаголи, аште, велми, двер, молви, безмолвие, отроче, плот, прелест, слово, твар, сиреч* и др., односно зборообразувачките, како на пр.: образувањата со суфиксите *-ние, -тел, -телен, -ствие*, со префиксот *воз-* итн.

Предмет на нашиот интерес е употребата на црковнословенизмите во јазикот на еден од најзначајните македонски драмски писатели Благоја Ристески-Платнар (Прилеп, 1949–2004), автор на драмските текстови: *Carcinota tatae* (1982), *Сѿиро Црне* (1989), *Арсениј* (1993), *Ибро јаране* (1994), *Леѿни Силјане* (1994), *Леѿа Анѓелина* (1995), *Венко* (1998)[1], и на драмските текстови *Шашардисани времиња*, *Ѓубре*, *Кинеска кујна*, *Кабаре*, како и на преводите Лисистрата и Филоктет, посмртно објавени во изданието *Шашардисани времиња* на ИД „Макавеј" (2006). Ристески-Платнар е добитник на награда за најдобар драмски текст на Македонскиот театарски фестивал „Војдан Чернодрински" – Прилеп, за драмите *Сѿиро Црне*, *Леѿа Анѓелина* и *Леѿни Силјане*.

Благоја Ристески-Платнар е познат како еден од ретките автори кој умее драмските текстови да ги пишува во стихувана форма и со специфични архаични зборови, посветувајќи му особено внимание на богатството на македонскиот јазик. Се истакнува дека во уникатните драмски преводи на Платнар, македонскиот јазик ги открива своите најдобри експресивни капацитети, највисоки уметнички дострели (Мухиќ 2006:10)

Осврнувајќи се на творештвото на Платнар, Ферид Мухиќ (2006: 6) заклучува дека и поетските збирки, колумните, преводите, а особено драмите, накусо, сѐ што Платнар напишал, е напишано така што се знае дека тој го напишал, па невозможно е да се згреши кој е автор на кој било Платнаров текст. Укажувајќи на моќниот, архаичен „платнаровски" јазик, заради кој не случајно го нарекувале „македонскиот Шекспир" Мухиќ пишува: „Богатството на неговата лексика, без пример во целата македонска книжевна лексика, му овозможи на суптилниот дух на македонскиот јазик раскошно да избликне во дотогаш невиден огномет со кој ја украси, ја разубави и ја осветли неговата вистинска моќ .... Ќе треба многу енергија, талент, усет и истражувачка систематичност, за во иднина да се разбере и систематски растолкува, со кои средства, техники, постапки и решенија, со каква инспирација, Платнар успеал македонскиот јазик да го престори во вистинската Aurora borealis, во празникот на илуминациското јазичко чудо, кое свети и ноќе, тогаш и таму, каде другите јазици одвај борина запалиле!"

[1] Последната објавена книга на Ристески-Платнар, насловена *Драми* (2004) е издание на прилепската издавачка куќа *Арлекин-ГФ*, содржи седум драмски текстови: *Сѿиро Црне, Арсениј, Ибро јаране, Леѿа Анѓелина, Леѿни Силјане, Железно ѿиле* и *Венко*, познати за македонската театарска јавност преку нивните театарски праизведби. Собрани на едно место тие ја потврдуваат докажаната специфична поетика во која се вмрежени македонските митови, коренитата потреба за исконското, како и создавањето на театарскиот јазик на Платнар. Секоја од овие драми доживеала своја праизведба, а *Леѿни Силјане* е изведена два пати (на сцената на Народен театар – Битола и на сцената на Народен театар „Војдан Чернодрински" – Прилеп). Текстови од Платнар се преточени и во книгата *За серафимиѿе и керубиниѿе*. Во 1999 год. Платнар снимил и три краткометражни филма, комплетен автор е на документарната трилогија *Алшар, Ниѓра* сет формоса и *Горна земја.* Неговите претстави се преведени и играни на: англиски, чешки, полски, руски, романски, српски, словенечки, турски и бугарски јазик.

Крстески (2006: 267–269) укажува дека традицијата што се отчитува во есеите и драмите на Ристески, е моќната сила што ги придвижува неговите мисли „од неа тој се напојува, таа е во него, генетска содржина“. Истакнува дека неговиот јазик „допрва треба да се истражува“, зашто тој се служи со зборови, а „зборовите доаѓаат сами од себе затоа што се негова содржина, а кога ќе ги употреби, тогаш имаме нова песна“.

Доколку примарно мерило за оценка на стилистичките вредности на одреден автор, па дури и на целата книжевност во определен период е богатството на лексичкиот фонд и способноста на авторот синонимно да се служи со разновидноста на зборовите (Паноска 2010: 19), тогаш несомнено Платнар се вбројува меѓу авторите чиј јазик има високи стилистички вредности.

Во драмските текстови на Платнар[2] се изделуваат црковнословенизмите: *беседа*: нема бездна подлабока од во беседата длабината (ЛА:533), *битие*: Ти битие без име и облик, сал лик морничав што поседува (ЛА:533), Битие, ко јас некогаш, што исправено оди (Ф:253), *двери*: не памтат кога на каштелава, тешким челиком, двери се оковани, со дванаесет локоти заклучени (ЛА:498), пробаа нејни вити двери да отворат (ЛА:500), Тоа што свети двери проваливте крупен грев е (ЛА:500), заканата за тој, што ќе помисли макар, да направи чекор зад дверите на таа црква (ЛА:514), пред дверине, три громади простум исправени (ЛА:515), на кралските двери својата слика ќе ја закова (ЛА: 517), Брат ти згрешил што ми строшил вити двери на црквата (ЛА:522), *дрзост*: О, дрзост нечуена да проштева оној за кого проштение нема (ЛА:541), јас да не можам да ги спречам од дрзоста толкава (Л:79), *ин*: Колебливост, непозната, ина, низ беседите како да ти мина (ЛА:537), Ни неговиот, ни други, овде и на места ини (Ф:272), *пастир*: желбо пуста да се има бог за пастир, крепител и слуга (ЛА:503), Сега од храмот, во кој обитував, сум протерана, од бога, пастирот севидим (ЛА:532), семожниот наш пастир, урнато и сломено и згромено и болно, ќе треба да го молам да припомогне (ШВ:43), Велес пастирот добродушен стадата од помор што ни ги пази (ЛА:503), *пир*: Во глутница, пред пир крвав, пците се собираат (ЛА:527), за децата пир приредив, од комшии другарката им ја викнав (Л:203), *повест*: Лага горка и измама е тоа дека повеста е неповратна (ШВ:35), како што ќе зборува повеста наша национална (ШВ:32), *похота*: похотата ја потпрев врз нејзината чедност (ЛА:539), Од похота сет пламтам (Л:214), *пророк*: Како што кажа Ефтимиј, пророкот кутмичевички, негде долу, под белава мрамора, скрито лежи знамењето Перуново (ЛА:497), Ефтимиј, пророкот кутмичевички, никогаш не згрешил (ЛА:500), Овде нема ништо ваше ако не се смета заблудата, со векови, пророците на лесноверноста што ѝ ја нудат (ЛА:500), Време ти е, пророку со виделината, незнајна тебе, да се простиш (ЛА:542), *слово*: Намерата твоја ми е јасна: со слова матни, недофатни, слова заведливи да ја спречиш мојата (ЛА:502), *событие*: Но, не божјиот раскол и човечката несреќа, две событија различни, а поттик еден, нема подвиг што ќе ги оконча (ЛА:536),

[2] Кратенки на изворите: Ѓ – *Ѓубре,* К – *Кабаре*, КК – *Кинеска кујна*, Л – *Лисистрата*, ЛА – *Лепа Анѓелина*, Ф – *Филоктет*, ШВ – *Шашардисани времиња.*

сподоба: На четири забразди ја сподобата грда (ЛА:507), ти лаги не беседи, та ништо за спомен по добро не ќе се заштеди од оваа сподоба (ЛА:539), *суета*: пород зачна и ја начна божјата суета (ЛА:540), *твар*: Велат сам од кал ги создал и ги оставил долу, во истата твар (ЛА:503), *велик*: пред наезди во злодоба велик ќе се испречеше (ЛА:530), Не, брату велик, твојот подвиг врз сонцето е сенка (ЛА:539), ги достигнаа од мадроста длабините и појмија дека за велико дело се избрани (ЛА:541), *знаменит*: Јас Мустафа паша, велик и знаменит (ШВ:46), *гибелен*: Зар закана, таа грешка гибелна зарад која врли мажи главата ја губат (ЛА:500), *девствен*: Како мома девствена дома би седела радо (Л:189), *недугав*: Ако, ако, ти нејако, недугаво и шугаво (ШВ:28), Само литиот, недугавиот и глупавиот може да разбере (ШВ:35), Оној таму, ондека што седи, како недугав што ви се гледа (К:141), *ништ*: Та тоа е секогаш така меѓу дребните, меѓу оние ништи што се духом (ЛА:540), *подобен*: боговите наши нам ни се подобни по обличје и сетила (ЛА:503), може да се случи чудо подобно на она кое ти го опиша (ЛА:536), *преподобен*: Зошто, преподобен, мој Патрику познодобен? (ШВ:44), *скуден*: победата, награда скудна за вашиот подвиг, донесете ја (ЛА:535), *сломен*: костурот мој да го врзете, стопати сломен (Ф:268), *тучен*: За него сум врзан со верига тучена (Ф:255), *штедро*: ќе се отворат штедро бесовите (ЛА:504), *беседи*: Ангелино, што беседиш сестро! (ЛА:533), За боговите не беседи, меѓу луѓето животот ти е долу (Ф:273), *глаголи*: Што глаголиш (ШВ:45), *гневи*: Да ме гневи сака ... со мојата наклоност кон таа божја миракула (ШВ:43), *двигне*: војската ваша гневот бескраен негов го двигна (Ф:252), *ненавиди*: та и грамотни да бидат, да знаат кого да го љубат, а кого ненавидат (ЛА:527), *пцали*: ние саде се лажеме и пцалми пцаламе (ШВ:44), *реви*: Да ме гневи сака, да се реви (ШВ:43), *рида*: оваа сподоба, а помрачна ни друга, како злодоба пред која кралството ти рида (ЛА:514), *слови*: тоа што го словиш мене ме радува (ЛА:540), Тука нема што да се слови, за словото, зборот чист, да не го улови примката на вашиот слух (ЛА:541), Хулиш сестро Марија и вистината не ја словиш (ШВ:43), *оконча*: нема подвиг што ќе ги оконча (ЛА:536), *сконча*: Не, пред да ја скончаме задачата примерна на заканата од бесот (ЛА:500), За моето здравје беседата сконча (ЛА:537), тогаш војната ќе ја скончаме брзо! (Л:197), може правдата да ја скончам (Ф:271), Боздоганите ваму бесот нивни да го скончаме брзо! (Л:186), *сквернави*: Скврнавел, рушел, а излегол ранет, во болка се гушел без рана видлива (ЛА:513), *уступи:* папсај троа и уступи (ШВ:40), *хули:* Не хули, Дојчине, нема мој, твој, бог е еден сеприсутен (ЛА:502), *сиреч*: тебе не ти е во задача, во наравта, многу да ломотиш, сиреч: улогата не ти е таква (ШВ:40) и др.

Црковнословенизмите се употребени без особено отстапување од значењата што ги имале во црковнословенскиот јазик.

Зборообразувачката варијантност, карактеристична за црковнословенските текстови, кај Платнар се должи на потребата од стилска диференцијација: на животот учителот, на блесокот *вештителот* (ЛА:505), Таа реа *неподноситална* (Ѓ:64).

Критичкиот однос кон црковнословенските елементи, пак, во македонскиот стандарден јазик може да се согледа на пр. во образувањето именки со продуктивните суфикси -ач и -ец, наспроти големиот број nomina agentis со суфиксот

-тел (и придавките на -телен) коишто биле мошне продуктивни во црковнословенскиот јазик.

Во духот на црковнословенската писмена традиција се и именските образувања со суфикс -тел: *вештител*: на животот учителот, на блесокот вестителот (ЛА:505), *громосоздател*: тој е бог, сонцебог, громосоздател (ЛА:502), *крепител:* желбо пуста да се има бог за пастир, крепител и слуга (ЛА:503), *кротител*: Симеоне Лакапин, на храброста кротителу (ЛА:525), *пазител*: Павле, пазителу на моите заповеди (ЛА:507), *свидетел*: Радувај се што свидетел ќе бидеш на таа ретка глетка: две суштества, две божји замисли од гревот негибнати (ЛА:533), *создател*: Сварог, брат Перунов, на огнот земен создател (ЛА:503).

Од зборообразувачки аспект особено се впечатливи одглаголските именки на -ние: *видение*: рајско видение (ЛА:520), *дејание*: мојва душа кутра навикната на такви дејанија (К:149), *искушение*: да ме воведе во искушение (ЛА:537), *отстапление*: со мали отстапленија кај извесни камењари, сето е негово (ШВ:23), *помазание*: Нека цркни тој прв што помазание посакал! (Л:222), *понижение*: за такво понижение јас немам овластување (ЛА:535), *почитание*: за Господа сѐ најдобро мислам и големо почитание кон него имам (Ѓ:59), Вие луѓето никакво почитание немате кон божјите придружници и посланици (Ѓ:64), *прошстение*: О, дрзост нечуена да проштева оној за кого проштение нема (ЛА:541), *состојание*: докажа и потврди какво ми е состојанието (ШВ:29), *спасение*: А, спасение од каде? (Л:191), *расхождение*: итноста ме нужди во твоето богупријатно утринско расхождение мојата долност да ја пропнам (ШВ:45), *стихотворение*: а да не пишуваш стихотворенија, ја ли состави (Ѓ:68) и др., образувањата со -ие: *безумие*: таа привид студена за неземно безумие говори (ЛА:532), *величие*: До митско величие го поткреваат (ЛА:510), злите намериле од престолов да ве турнат, вашето величие да го урнат (ЛА:524), Јас знам: во тебе доволно величие има за да ја престориш милоста кон брат во љубов за маж (ЛА:532), *событие*: Но, не божјиот раскол и човечката несреќа, две событија различни, а поттик еден, нема подвиг што ќе ги оконча (ЛА:536).

И употребата на бессуфиксните образувања е во согласност со состојбата во црковнословенскиот јазик: *вознес*, *прикрепа*: и своите разлози, во прикрепа на нашата опсудба мошне разложно ги изложи, дури и со вознес торжествен (ЛА:509), *избава*: ќе треба да го молам да припомогне во избавата на нашава Архиепископија (ШВ:43), *исход*: Од немоќ чие потекло само бог го знае, а исходот ѓаволот (ЛА: 513), *покуда*, *поруга:* гајле нема, ни покуда ни поруга (ШВ:17), *презир, рев:* И бескрајно паметење на гревот, од презирот ревот кога ќе те спомнат (ЛА:540), *скуд:* Што си турил Скубе, скуд те скукал (ШВ:18), А напати, кога скудот, како студот голега, ќе не стрешти (ШВ:32), *створ*: А, зошто, од господа пизмен створу, со вода ваму дојде? (Л:183).

Бессуфиксните образувања се впечатливи и во јазикот на Славко Јаневски: *воскрес, ожег, показ, печал,* Владо Малески: *врес, навест, подвиж, напин, негед, бессопир, наѓаз, целив,* Анте Поповски: *бол, непреод, небид, непокор*, Матеја Матевски: *непокора, откос*, Гане Тодоровски: *вик*, *недорек*, *недолип*, *порив*, Паскал Гилевски: *рев, плач, изгуб, одмин, отсвет, уздив, присет, отчук*, *растрел,* Венко Андо-

новски: *наказа, поруга, пониз, створ, умора, укрепа* и др., Михаил Ренцов: *покора, покаја, утеха*, *вик, гнас, од, плач, страд, урек, изгон, издах, невид*, *насет*, *раскап* (Ѓорѓиоска, Макаријоска 2013: 126, Макаријоска, Ѓорѓиоска 2016: 512).

Во авторовиот јазик се потврдува стилската употреба на сложенките: *богупријатен*: итноста ме нужди во твоето богупријатно утринско расхождение мојата долност да ја пропнам (ШВ:45), *громокротител, громосоздател*: тој е бог, сонцебог, громосоздател, громокротител, громовник (ЛА:502), *домољубен*: во градите срце домољубно и просудба точна, разборита (Л:195), *злодеј:* истрижени та презрени луди луѓе и злодеи (ЛА:523), Ти воин си брату, не злодеј, ни одмаздник бесен (ЛА:538), О вие, злодеи гневни! (Л:181), Тоа што си биди измамник, убиец, злодеј (Ф:255), измамникот во измамник те престори, злодејот во злодеј (Ф:267), *злодеен*: Кога е некој пред умирачка, некоја злодејна птичка, да речеме арамиште или шверцериште, на првиот ангел кој на сон ќе ни дојди, пред овој да си појди, сè ќе му објасниме (Ѓ:68), *злодејство*: Злодејствата на жените лоши и женската нарав ме плашат мене (Л:204), Та злодејство над мерка секоја овде видовме! (Л:181), *злодоба*: и оваа сподоба, а помрачна ни друга, како злодоба пред која кралството ти рида (ЛА:514), од закани севозможни тој не бранеше, пред наезди во злодоба велик ќе се испречеше (ЛА:530), *злонамерен*: Некој злонамерен, да речеме (КК:94), *злочест*: Светот е груб, грд и злочест, но има доблест да застане пред од боговите демонската намисла, оти знае, поинаку сè во бесмисла и ништожност ќе втони (ЛА:532), да не го улови примката на вашиот слух, злочестиот дух што ве опседнува, и да го преобрати од ангелска слава во поруга (ЛА:541), Така засекогаш вас ве пизмел злочестите мажи (Л:210), *еднодушно*: На една сите клада, сами да ја запалиме еднодушно (Л:178), *иноверник*, *истоверник*: да се мери премерува тилон од истоверник, за неверник ... не ќе да е иноверник, ниту селник (ШВ:32), *малодушен*: омрцлаел малодушен (ШВ:36), *милосрдие*: Кој во луд занес се потпира врз милосрдието тој е веќе мртов (ЛА:520), Кога е веќе така на вашето милосрдие му го препуштам мојов живот земен (ЛА:526), својот живот за најдребна жртва го сметаат, а смртта пак за награда на милосрдието (ЛА:538), *празноречив*: Доста беше муабет, тој адет само на празноречивите примерен (Ѓ:69).

Се изделуваат и сложенките со се- (< все-), на пр. *севидим*: Сега од храмот, во кој обитував, сум протерана, од бога, пастирот севидим, накажана, да лебдам во вечноста (ЛА:532), да видиш оком твоим *севидештим или севидимим* (ШВ:42), *севишен*: оти тој, севишниот, не виде дека од гревот небесен три сина ќе се родат (ЛА:540), *севозможен*: ќе се дојде до тоа што треба да се прави кога кралството се дави во несреќи севозможни (ЛА:525), Тогаш, брате, од закани севозможни тој нè бранеше (ЛА:530), Бог човека на севозможни искушенија го изложува за да ја види неговата вера (Ѓ:64), *сезнајушт*: уште пред многаја веков големиот учител и сезнајуштиот видар, пресветиот Климент, овде беше ги расштркал (ШВ:45), *семожен*: Во допир со боговите нашиот семожен цар, до вас кралу, срдечни поздрави праќа (ЛА:511), семожниот наш пастир (ШВ:43), *семоќен*: Тогаш заповедта царска, од семоќниот што ја носам, разбирлива лесно ќе ви биде (ЛА:512), Ете тоа ми е одредено, од семоќниот

наредено (ЛА:532), некогаш семоќната рака сега сила нема (Ф:264), *сепримерен*: Не постои сопство кое нема граници и облик, без лик, макар каков и да е божествен, сепримерен (ЛА:502), *сеприсутен*: Не хули, Дојчине, нема мој, твој, бог е еден сеприсутен (ЛА:502).

За поголема стилска изразност се употребуваат и префиксираните глаголски форми *онечисти* и др.: Ќе те онечисти (ЛА:530), *опогани*: кој ќе пофтел на кралството ќе му се опоганел низ Солун ќе се поганел и ќе пљачкал (ЛА:524), *узнава*: само за омраза, тебе непримерна, узнавам (ЛА:538), *устрои*: Оно во вас стои и чека, работа беспримерна да устрои (ЛА:531), одбраната да ја устроиме според тоа (ЛА:535), глаголските форми со префикс воз-: *вознесе:* само јанса ме потресува, да не како кога жртва се принесува, се вознесеш горе, меѓу весталките (ЛА:504), придавските и прилошките форми со префикс пре-: *пресвет*: пресветиот Климент, овде беше ги расштркал (ШВ:45), *пресветол*: Декшавај пресветол Владико (ШВ:46), *пречист*: Немој сестре, ти пречиста, не допуштај несреќа туѓа да те допре (ЛА:530), *премадар*: Виде сега, о премадар, што ум крепи и мисла Наталија лепа? (ШВ:44), *предивно*: и предивно да ме гибнат (ШВ:44), образувањата со не-: *невидим, недржим*, *недодржим*, *недофатим*, *нелечим*, *неносим*, *непростим, неразлучим* и др.: и гледа бела бесконечност за минливоста невидима (ЛА:499), Зар може да се именува видимото и невидимото (ЛА:502), Копјето негово, веда недодржима (ЛА:497), Болко недодржима, смртта кротка нека иде (ЛА:504), На рака недодржими, на нога недофатими (ШВ:156), злото милост што се вика ќе гргне и мене во грев непростим во проклетство ќе не тргне (ЛА:504), не падај у заблуди неразлучими и неносими (ШВ:26).

Впечатлива е употребата на изрази или цитати со библиско потекло, пр. *богу хвала*, *за веки вјеков*, *пред многаја веков*: ако намерите ви се за пофалба, богу хвала (ШВ:22), уште пред многаја веков големиот учител и сезнајуштиот видар, пресветиот Климент, овде беше ги расштркал (ШВ:45), јуди искариотски, застанете барем да видите како трнлив венец на Арсениј му сплетивте (ШВ:47) итн. Изразите, цитатите со библиско потекло и сл. претставуваат заедничко христијанско културно наследство, а нивната употреба претпоставува добро познавање на Библијата. На пр. во прозата на Драги Михајловски: Да не Бог нешто наумил да го повтори *потопот Ноев* овде во загрозената Пелагонија?; Господе, господе, *слушни ме, те молам и помагај*!; Клекнувам и се молам: *Господи прости ми, господи прости ми, навистина не знаев што правев*; Господе, *прости им на грешните! Никогаш не знаеле што прават*!; *кој ќе пие од водата што јас ќе му ја дадам, никогаш нема да ожедни* туку водата што ќе му ја дадам во него ќе биде *извор на вода која ќе тече во вечен живот*; *Кој е меѓу вас без грев прв нека фрли камен на неа* (Макаријоска 2013: 60).

Остатоците од падежните форми се карактеристична особеност на јазикот на Ристески-Платнар: да видиш *оком твоим*, да му ’ржам *песјом пеном*, *кораби црних едрах, словом бара, тешким челиком, тихим гласом* итн. На пр. во „Лепа Ангелина“: Ниту најстарите Солунчани не памтат кога на каштелава, *тешким челиком*, двери се оковани (ЛА:498), Ваков блескот, тој што *вером* е опфатен, радо не остава (ЛА:498), Запеј сестре *гласом звонким, јасним, чистим,* кај другега што го нема (ЛА:530), По

јунаков овде легнат, *страшном клетвом* што е жегнат (ЛА:505), ти запеј ми сетна песна, *тихим гласом* (ЛА:516), три дни пекам, да ме *водом бистром* дарувате... видение што ме *водом* нуди (ЛА:520), не ќе траев во тагата брате да си гледам како болно јачи, *маком велјом* кај се мачи (ЛА:522), во „Шашардисани времиња“: да му ’ржам *песјом пеном* (ШВ:36), лепа небаре *божјим пером* нарисана (ШВ:43), млекцето *медом засладено* ... ни *понадицом лутом* да ја понудиме (ШВ:38), да видиш оком твоим *севидештим или севидимим* (ШВ:42), Вместо *дејством прилежним* да деламе .... и *лицем гнојним* да ликува (ШВ:44), *мугром* да запеам (ШВ:48), *сабјом дипленицом* наоружа (ШВ:48).

Присутни се остатоци од старата консонантска промена: од *небесата* (ЛА:536). Осврнувајќи се на црковнословенизмите на морфолошко ниво Црвенковска (2001: 91) истакнува дека остатоците од падежната промена се бележат почесто кај Анте Поповски, на пр. во „Тајнопис“: *душа со душеју, да поем молитву жене, во печали, од спасенија моего, пред тобоју, между кости отца моего, за всех печалех* итн. Остатоци од падежната промена се присутни и во романите на Чашуле: да не би да си го изречат сето она што би горело во нив ... макар и *шепотом*; да се обsрне и да си го прегледа *погледом* царството; *лицем* свртена кон улицата, *грбом* кон големото огледало (Додевска-Михајловска 2000: 94–95).

Впечатлива е и употребата на старите партиципни форми: *благодарствујушта*, *севидештим*, *сезнајуштии* и др.: Од нас дребните во глибот *благодарствујушта* понизност се очекува (ШВ:45), да видиш оком твоим *севидештим* (ШВ:42), големиот учител и *сезнајуштиот* видар, пресветиот Климент, овде беше ги расштркал (ШВ:45). Почеста употреба на старите партиципи може да се забележи и кај Анте Поповски, на пр. во „Тајнопис“: *будуштее, видеештем, гледаештем, гредеешти, гредушти, идушти, кесарствујушт, плакушти, учителствујушт* (Црвенковска 2001: 91–92).

Застапени се и заемки од грчко потекло примени преку црковнословенскиот јазик како дел од црковната терминологија зачувана до денес: *ангел*, *архангел*: Пред малку беше архангел, сега си ангел обичен (Ѓ:67), *архиепископија*: ќе треба да го молам да припомогне во избавата на нашава Архиепископија (ШВ:43), *егзарх*, *свештенство*: Известен сум колку вчера, дека егзархот своето свештенство под оружје го става (ЛА:517), *монах*: Ако власта ја земат црните монаси ништо нема да го спаси (ЛА:511), *иконостас, олтар*: Ниту шандан има, ни иконостас, а за олтар служи едно масиче со три ногари (Ѓ:58), *апсида*: Вит толос апсидата што ја крепи, тежината преголема (ЛА:498), *псалтир*: Ама разбрав дека си им ветил некаков крст и некој псалтир од некаков си прота-поп Никодим (ШВ:60), *путир*: О, Божице Мајко, и ти путиру љубовен, од жените жртвата милостиво прими ја (Л:174), Врз путирот ставете ги рацете сите (Л:174), Ако излажам, со вода путиров нек се исполни! (Л:175), *расо*: Пак си тука црно расо (ЛА:513).

Тенденцијата за израмнување или варирање на зборообразувачките средства со стилистички цели (пр. во синонимни или антонимни двојки), во рамките на ист контекст е карактеристична одлика на религискиот стил, како и за јазикот на Платнар:

Кој победа *сѿолучува*, а за кого поразот се *одлучува* (ЛА:535), јас *сѿан* и *пристан* немам, бессмертна, во смрт низ вечноста (ЛА:532), Зар може да се именува *видимоѿо* и *невидимоѿо* (ЛА:502), Зошто, *преѿодобен*, мој Патрику *ѿознодобен*? (ШВ:44), Не е важно кој беше, дали *знаѿ* или *неѿознаѿ*, пријател или душман, комшија, далечен, ништоверец или христијанин (Ѓ:81), како и повторувањата: а трупот мој *бесчувсѿвен*, на каменот *бесчувсѿвен*, послушност да ми одрече нема (Ф:270).

Употребата на антонимите е тенденција карактеристична и за јазикот на Венко Андоновски: *ѿоа не е ѿонижение, ѿуку возвишение*; *О ѓрамоѿни не знаеѿе колку сѿе неѓрамоѿни*; *свадба нема уѿре ѿоѓребение е*; *од едноѓласие сочиниле многѓузборсѿво*; *ѿослушносѿа шѿо е изнудена, знак за неѿослух е*; *и кај немиоѿ и кај ѓлаѓоливиоѿ*; *не избира дали ѿраво или лажовно ќе слави*; како и непосредната употреба на синонимни форми за потсилување на исказот, односно како свесен стилистички пристап за поголема експресивност: *клекнаѿа крај неѓовоѿо мало ковчеже, скриница најѿречисѿа*; *заѿочна нашиоѿ крај, скончаниеѿо мое* (Ѓорѓиоска, Макаријоска 2013: 126).

Зачестената употреба на црковнословенската лексика и нејзината варијантност придонесуваат за архаичност на авторовиот јазичен израз и за заживувањето на лексиката од пасивниот речник. Изобилството зборови кои на своевиден начин претставуваат одраз на црковнословенската традиција и поретко се употребуваат во македонскиот стандарден јазик, му даваат индивидуална архаична боја на јазичниот израз на Благоја Ристески-Платнар. Изборот на определени зборообразувачки модели во јазикот на драмите исто така е во функција на стилското варирање. Несомнен е придонесот на Платнар за збогатувањето на лексичкиот фонд на современиот македонски јазик, што се должи на неговиот богат јазичен израз и од аспект на лексиката и од аспект на зборообразувачките варијанти коишто имаат големо значење за историскиот развој на македонскиот јазик.

Литература

Додевска-Михајловска Олгица. 2000. „Зборообразувачките особености во романите на Коле Чашуле“. *Македонистика*, 7/2000, Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, 5–103.

Ѓорѓиоска Жаклина, Макаријоска Лилјана. 2013. „Црковнословенизмите во романите на Венко Андоновски“. *Македонскиот јазик како средство за комуникација и како израз на културата*, Јазикот наш денешен, кн. 22, Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“,115–128.

Крстески Трајче. 2006. „Соголен човек“. *Шашардисани времиња,* Скопје: Макавеј, 263–270.

Макаријоска Лилјана. 2013. „Црковнословенските лексички елементи во романите на Драги Михајловски“. *Спектар*, бр. 62/2013, Скопје: Институт за македонска литература, 49–61.

Макаријоска Лилјана, Ѓорѓиоска Жаклина. 2016. „Црковнословенските лексички елементи во поезијата на Михаил Рендов“. *Прва меѓународна научна конференција „ФИЛКО“ – филологија, култура и образование,* Штип: Филолошки факултет при Универзитетот „Гоце Делчев“ – Штип (Македонија) и Филолошкиот факултет при Воронешкиот државен универзитет (Воронеж, Русија), 509–514.

Мухиќ Ферид. 2004. *Животот како Sobria ebrietas, Кон монодрамата Delirium tremens од Благоја Ристески-Платнар*, (http://kritika.mk/album/blagoja-risteski-platnar)

Мухиќ Ферид. 2006. „Чуму Платнар во шашардисани времиња“. *Шашардисани времиња,* Скопје: Макавеј, 5–12.

Ристески Благоја. 2008. *Лепа Ангелина*, Современа македонска драма, Битола: НИД Микена.

Угринова-Скаловска Радмила. 1999. „Архаизирање на јазикот во романите на Славко Јаневски“. *Српски језик,* год. IV, бр. 4/1–2, Београд, 689–694.

Црвенковска Емилија. 2001. „Црковнословенската традиција во македонската литература“. *Слободата на јазикот во творештвото,* Скопје: МАНУ, 89–96.

Чундева Нина. 1986. „Стилски маркираните единици во јазикот на Славко Јаневски“. *Македонски јазик,* XXXVI–XXXVII, Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, 183–197.

UDC 811.163.41’373:391
UDC 811.163.3’373:391

Јордана МАРКОВИЋ
Департман за српски језик
Филозофски факултет
Универзитет у Нишу

ЛЕКСИКА ОДЕЋЕ И ОБУЋЕ У СРПСКОМ И МАКЕДОНСКОМ ЈЕЗИКУ У ИСТОРИЈСКОЈ ПЕРСПЕКТИВИ

Апстракт: Во овој труд се укажува на односот на оваа лексичка група во српскиот и во македонскиот јазик врз основа на податоците од објавени речници, за српскиот јазик, и книгата на Фани Стефановска-Ристевска *Лексичко-семантичка анализа на тематско подрачје облека и облекување во македонскиот стандарден јазик*, за македонскиот јазик. Преку компарација на овој лексички инвентар се расветлуваат сличностите и разликите како сведоштво за условите – општествени и јазични, во кои се појавувале и се збогатувале овие лексички единици.

Клучни зборови: облека, обувки, српски, македонски, лексема.

Увод

Као основа за ову анализу послужила ми је књига Фани Стефановске-Ристеске *Лексичко-семантичка анализа на тематско подрачје облека и облекување во македонскиот стандарден јазик* (надаље скраћено ФСР), међутим, будући да је то доста широка област, ја за ову прилику нисам уврстила грађу из другог дела – *облекување*, већ сам подвргла анализи само први – *облека*. Иако из наслова књиге можда није очигледно, у раду се налази и лексички инвентар из области обуће, како сам ја насловила свој рад. У наслову ове књиге се експлицитно истиче да се посматра инвентар који представља стандард, но то није могуће спровести у пракси из више разлога, те је помињање дијалекатских ликова неминовно. Тако је већ насловна лексема *облека* у македонском стандардна, њој адекватна у српском јесте *одећа*, али у српским дијалектима се јавља *облекло*[1], што је очигледно само морфолошка варијанта македонског стандарда, а у лику *облака* налази се и у *Речнику српскохрватског књижевног језика* (надаље скраћено РМС), уз назнаку покр. и у значењу ‘одело’.

Овај преглед базира се на именичким лексемама из ФСР којима се именује неки одевни предмет (или одећа уопште) и за тим лексемама најпре се трагало у српском језику. Будући да се ради о стандарду, како се експлицитно истиче у наслову, логично је било трагати за таквим речима у РМС, имајући у виду чињеницу да се на српском језичком простору нико није целовито бавио овом тематском облашћу. Извесне

[1] Такав лик налази се у *Речнику заплањског говора* Видоја Цветановића (Цветановић 2013), али и у другим дијалекатским речницима.

неподударности последица су чињенице да је грађа за српски језик речничка, а да је грађа из ФСР прикупљана из веома различитих извора.

Та претрага је дала на први поглед неочекиване, али логичне резултате. Наиме, у РМС су се појавиле бројне лексеме каквих данас нема у употреби јер изостају и реалије које су тим лексемама именоване. Истоветне (или уз извесну фонетску или морфолошку изнијансираност) јавиле су се и у македонском. У такве спадају: *бурунџук*, *гете (гети), кавад*, *калчине* (*калчун*), *кеп (кепе), клашеник, саја, џока* и сл. Такође готово апсурдно у РМС су изостале бројне лексеме какве су у свакодневној употреби и готово свим говорницима српског језика добро знане, као што су: *бебидол, болеро, звонарице, корсет, пончо, пумпарице, ролка, сет, сомбреро, хеланке, хулахопке* и бројне друге.

Имајући у виду чињеницу да су се неке лексеме могле наћи у српским дијалектима, неопходна је била и претрага грађе из *Речника српскохрватског књижевног и народног језика* (надаље РСАНУ), у мери у којој је то могуће (до 19. књиге, колико их је до сада објављено), који садржи и речи из народног говора. Та претрага показала је да се неке лексеме које су изостале у РМС налазе у РСАНУ.

Бројне лексеме из ове тематске скупине готово непознате разговорном језику у овом тренутку документоване су у овим речницима. Изгледало је да понекад, према подацима из ових речника, можемо бити у заблуди. Тако сам ја била убеђена да добро знам шта је *кафтан (кавтан)* зато што у својој кући имам такав предмет, али првом претрагом испоставило се да нисам у праву. Наиме, према РМС то је врста капута без поставе, како је и у македонском, а за мене и моје укућане то је велика ткана марама којом се жене огрћу у хладним данима. Но, и моју семантичку варијанту потврдио је РСАНУ. И у бројним другим случајевима било је таквих „семантичких мимоилажења“. Један део неподударања мора се приписати потешкоћама које има лексикограф у изналажењу праве семантичке дефиниције. То је занимљива област и даје драгоцен материјал за анализу и дискусију.

Лексика одеће и обуће често привлачи пажњу истраживача, о чему између осталог сведочи књига Фани Стефановске-Ристеске. Два зборника радова настала на основу радова са два научна скупа, одржана на Филозофском факултету у Нишу[2] и на Универзитету у Нишу у оквиру Центра за научна истраживања САНУ и Универзитета у Нишу[3] доносе доста занимљивог материјала из ове области, а бројни су и други радови мањег обима који се овом тематиком баве. Ова лексика је и предмет радова у којима се говори о лексичким адаптацијама, лексичким позајмицама, творби или пореклу речи.

[2] Реч је о зборнику радова *Тело и одело у култури Срба и Бугара / Тяло и дрехи в културата на сърби и българи*, Ниш: Филозофски факултет, 2010.

[3] То је зборник радова *Традиционална естетска култура, Тело и одевање*, Ниш: Центар за научна истраживања САНУ и Универзитета у Нишу, 2009.

Грађа

Предмет овога рада јесте да се покаже однос ове тематске скупине у два суседна језика – македонском и српском. У ту сврху је материјал прикупљен претрагом по РСАНУ и РМС, при чему се трагало за инвентаром из ФСР, представљен статистички. Та статистика показала је однос македонских лексема према траженим српским, гледано процентуално, али и обрнуто.

Ако се чини да је статистички посматрано све јасно и очигледно и да бројке саме собом говоре, морамо имати у виду бројне елементе који дефинишу такво стање и који статистичкој обради претходе.

У оба језика су као идентичне посматране фонетске и/или морфолошке паралеле типа: *ѓаќи/ѓаће, ѓубреѿарец/ ђубреѿарац, ѓрадник/ѓрудњак, долница/доњица, забан/зобун* и *зубун, клашеник/клашник* и *клашаник, носија/ношња, ракавица/рукавица ѓуњ/ѓуна* и *ѓуња, налан/нанула, ѓалош/ѓалоша* и *ѓалошна, салѿамарка/салѿа, чораѿ/чараѿа* и бројне друге, уз услов да су целином свога значења или делимично припадале овој тематској скупини. Нису узимане у обзир лексеме које су имале исти или сличан лик, али без семантички додирних тачака, у какве убрајам нпр. *сантрач*, који у македонском може припадати овој лексичкој скупини у значењу ‘облека изработена од карирано платно’, а у српскоме је то једино део бунара. Лексеме које су уврштене у овај инвентар имале су сличне облике (фонетски и/или морфолошки гледано) и значење које је припадало посматраној тематској скупини и то су примери типа: *бенкица* у македонском као ‘долна памучна кошула за бебиња...’, док је у српском, према РСАНУ, основни лик био *бенка* (*бенкица* се у том речнику посматра као деминутивни облик), а значење ‘кошуљица, блузица за бебе’, *калемќар* – ‘купечка волнена марама за на глава’ и *калемчар* и *калемћарка* – ‘врста танке женске шамије...’, *каѿела* – ‘вид женска шапка’ (ФСР), тј. ‘официрска или њој слична капа’ (РСАНУ), *саја* ‘горна женска облека’, тј. ‘врста фине црвене чохе’ итд.

Изостале лексеме дефинисане су као:

а. домаће македонске речи и оне су могле бити статистички посматране према целини (македонски 235 : 27 домаћих македонских речи, тј. око 11%) или према осталима које се нису нашле у српском (65 : 27, тј. око 39%);

б. стране речи у македонском (235 : 8, тј. око 3%, или 65 : 8, тј. око 11% у односу на све изостале);

в. неочекивано изостале лексеме (235 : 30, тј. 13%, или 65 : 30, тј. 46%).

Типично македонским сматране су лексеме прозирне семантике и са неким фонетским или морфолошким обележјем типичним за македонски језик. Овде су сврстане лексеме типа: *бањарка, враѿоврска, ѓрлушник, здолница, зѓорниште, здолник, здолниште, намеѿка* и друге, каквих у српскоме није било.

Стране речи каквих у српскоме нема вероватно су дошле посредством језика македонскоме суседних (*жилеѿка, чинѿијани, ѿљачки*).

Неочекивано су изостале заправо речи познате и у широкој употреби у српскоме, али нису регистроване у посматраним речницима (*хеланке, хулахоѿке* итд.).

Анализа грађе

Статистика је показала да је однос целокупног инвентара из македонског према траженом у српском процентуално изражен као 100 : 71. Дакле, ако се пође од инвентара из македонског језика, поклопиће се 71%, а 29% ће остати без адекватне лексеме у српском на основу посматраних података, што значи да ће однос целокупног инвентара према лексичким јединицама које нису регистроване у српскоме бити око 29% (65 од 235).

Од оних које нису регистроване 12,7 процената (30) јесу диференцијалне, српском језику непознате. Од тога броја (27) или 11 процената јесу македонске речи, типа: *подврска, здолниште, згорниште, забратка* итд., веома прозирне семантике, тј. мотивације, настале као сложенице – од двеју речи: *врзоглавка, вратоврска* и сл. или пак деривацијом – *долница, долниште, гушале* и сл.

Известан број лексема је вероватно у македонски дошао посредством других језика, а нема их у српском, и то су лексеме типа: *бомбе,*[4] *жартиер, жилетка, чинтијани, шарвета, шеган* и сл.

Један број (30) нерегистрованих лексема на први поглед изостао је неочекивано. Неке од тих речи су у свакодневној употреби и свима су познате. Такве су: *танге, хеланке, хулахопке, сомбреро, сет, ролка, пумпарице, пончо, корсет* и друге. Како показује инвентар, већина су страног порекла. Имајући у виду такво стање, мора се претпоставити да су лексеме из ове скупине у српски језик (а вероватно и македонски) дошле касније, по прикупљању материјала за РМС и РСАНУ (или по штампању првог). Да је тако, потврду налазимо у једнотомном *Речнику српскога језика* из 2011. године (надаље скраћено РСЈ). У њему се налазе бројне раније изостављене јединице: *балетанка, бермуде, бикини, блејзер, блузон, боди, боксерице, болеро, брусхалтер, ђубретарац, пумперице, хеланке, хулахопке* и сл. То показује да су састављачи овога речника увидели празнину у овој тематској области и настојали да је попуне. Заправо, изгледа да су аутори желели да осавремене овај речник, имајући у виду чињеницу да су из њега избацили неке речи којих је у опширнијој верзији било[5], па је изостало: *кувче, кусак, мекинтош, минтан, паралија, саја, тозлуци, тренчкот, ћурдија, фермен, фустан/фистан, фута, цока, цубе* и сл. Изостали су и неки архаични ликови: *облачило, обувало, одежда, руво.* Ни у једном речнику нису се појавили: *звонарице, пончо, сет, сомбреро, полуцилиндар, танге, топлинке, фанела,* а у употреби су.

Није се појавила ни лексема *љигавче* (у македонском *лигавче*), која је у појединим крајевима у употреби[6], али будући да нема ни синонима *портикла*, може се помишљати да је реалија именована овим лексемама новијег датума[7].

Подаци који су резултат претраге у РСЈ донекле поправљају недостатак претходних, и у то разматрање мора се укључити хронологија[8]. То се пре свега односи на

[4] Лексема *бомбе* (ИДР) постоји и у савременом бугарском, те би се могло помишљати на заједнички пут уласка.

[5] Наравно, мора се имати у виду и да је ово краћа верзија, а она подразумева редуковање.

[6] Регистрована је у *Речнику пиротског говора* (Златковић 2014), а позната је и аутору ових редова.

[7] Податак се односи на РСАНУ и РМС, у РСЈ портикла се могла наћи – али нема је.

[8] У предговору овог речника и стоји податак: “Отклоњене су у о ч е н е грешке и извршена одређена

неочекивани изостанак речи из свакодневне употребе, умањујући тај инвентар. Тиме се донекле поправља ситуација и у вези са податком да су неке од лексема, које нису регистроване у РСАНУ и РМС, по тврђењу Ф. Стефановске-Ристеске, у македонски ушле посредством српског.

Такве су: *шушкавец* ‘мантил за дожд изработен од пластична материја’[9], *ѓубретарац* ‘зимски капут, обично од чоја, со к’улавка и специфично закопчување’[10], *звонарки* ‘долги панталони со специфични широки ногавици во вид на звоно’. Код ове последње ФСР наводи да је у питању калк према српскохрватском *звонарице*[11] (стр. 84).

Поједине речи су са мање или више вероватноће у македонски ушле посредством српског. Такве су: *капут* (мада се не искључују ни други путеви), *мантил*[12], *сако, фармерке*.

Код лексеме *бунда* наводи се да је из мађарског у македонски ушла преко турског, а у једном тренутку и посредством српског. Овај детаљ казује да су лексеме ове скупине могле долазити из више праваца и у више наврата, тј. у различитим историјским периодима.

О статусу појединих лексема говори податак из књиге ФСР у вези са номиновањем семеме ‘горна женска облека што го покрива долниот дел од телото, од појасот до одредена висина на нозете’. Македонски лик *здолниште (здолници, здолники долница, долниште)* није широко прихваћена лексема, будући да је конкурентна *сукња/сукна* дошла истовремено, но сукња није прихваћена у стандарду са објашњењем да је србизам, те се новонастала македонска лексема бори за своје место. Наравно, ту је и *подсукња* ‘доња сукња (испод горње сукње)’, те ФСР дискутује о потешкоћама у образовању овакве лексеме у македонском уколико би се као основна усвојила лексема *здолниште.*

Тешко је са сигурношћу пратити обрнути процес – однос целокупног лексичког инвентара ове тематске скупине у српскоме у односу на македонски[13]. Но, тај покушај је за потребе овога рада ипак начињен и то тако што је, осим трагања за инвентаром

уједначавања“, као и: „Изостављен је већи број лексема, и то оних које, строго узевши, не спадају у савремени лексички корпус српског језика“ (РСЈ: 7)

[9] Ова лексема се у македонском посматра као кохипоним са лексемама виндјакна и ветровка. У РМС шушкавац је ‘лак кишни огртач од непромочиве синтетичке материје која при кретању шушти, шушка’, а ово последње био је мотив за номинацију (‘при движењето шушка’).

[10] У РСАНУ и РМС такве лексичке јединице нема. У РСЈ дефинисан је као ‘врста спортског капута који сеже до изнад колена’, па бих ја, према своме познавању ове материје, рекла да је адекватна дефиниција у македонском, будући да ђубретарац има и специфично закопчавање и капуљачу, што у дефиницији на српском није назначено.

[11] У српскоме та лексема није регистрована ни у једном од посматраних речника. Помиње је Клајн у лику *‘звонцаре* (панталоне звонастих ногавица)’ (1996: 76).

[12] По ФСР италијанског је порекла, а у македонски долази посредством српскохрватског из немачког. У РМС стоји да је немачког порекла.

[13] Разлози су, како је већ речено, у чињеници да у српскоме не постоји целовита студија која се овом проблематиком бави.

из ФСР, у РМС извршена и електронска претрага, са задатим елементом *одећ*. Тако добијени инвентар сигурно није целовит, али до неких показатеља се ипак дошло.

Пронађено је нешто преко 30 лексема са траженим значењем каквих нема у македонском. Већина су домаћег порекла: *глежњак, глежњача, долакташ, долактеник, дојница, завијач, завијача, запрег / запрега / запрегача, застор, купаћица, наглавница, наногвица*[14], *наручник, облачило, обувало, овратник / овратњак / овратак, подвезач, подвезача*, *посвечаница, прегача*[15], *премитача, приметача, припасача, опрег(љ)ача, руковница, стезник, узвараток* и сл. и рекло би се да им је семантика транспарентна, будући да у основи имају домаћу реч. Већина су синоними неких других лексема, па је *руковник* заправо *муф, узвратник* је *оковратник, крагна* итд. Код неких стоји да су необичне (нпр. *узвратник*) или покрајинске (нпр. *приметача* ‘женски прслук’).

Само из народних песама су: *бугар-кабаница* (нар. песн.) и *касајлија* **(**само у нар. песн. у изразу ‘капа урешена, украшена драгоцено и скупо’).

Од оних лексема које ФСР нема јавља се један број преузетих из турског, какве су: *аба, абењак, дизлуке / дизлука / дизлуци / дозлуци, чита, чевра, хавлија, фермен, ћурдија, тепелук, поша, јашмак, јаглук* и друге.

Нешто мање потиче из других језика: италијанског (*крожет, камижола / камизол, веста*), немачког (*фертун/фертух, лајб*), енглеског (*хаусрок, хавелок, френч)*, италијанског (*тела*), мађарског (*атила***)**, грчког или латинског, а неке су нејасне етимологије: *плашт, прслук, чамара/чамарка, прт* (стоји покр.).

Велики део инвентара незабележеног у македонском отпада на свештеничку одећу. Могло би се помишљати на то да овај сегмент није био предмет интересовања у ФСР, али томе противуречи податак да су се нашле *мантија, одежда*, *риза.* У РМС налазе се и: *далматика, кишник, мисница* (‘одећа католичких свештеника’)*, надрамица* (‘део свештеничке одеће за богослужење, мису’)*, орар* (лат. црквв. ‘део свештеничке (ђаконске) одеће у православној цркви’)*, орнат* (лат. ‘свечана службена одећа црквених или световних достојанственика’)*, раса* (грч. горња одећа, мантија духовника’), *сутана* (‘одећа католичког свештеника која се носи...’), *фанон* (лат. ‘део одеће католичких свештеника’), *хабит* (тал. ‘одећа католичких свештених лица’) и др. Очигледно је да је већина ових назива у вези са католичанством, што може бити разлог њиховог изостанка у македонском[16].

Оквирно посматрано, може се тврдити да је број лексема забележених у српском, а одсутних у македонском, приближно једнак броју македонских које се нису јавиле у српском. То уједно значи да је целокупни лексички инвентар који је предмет анализе у овоме раду приближно једнак у оба језика.

Бројни процеси документовани су овом лексиком. Очигледно је да је ова лексика у језички систем улазила хронолошки, те је она и чињеница историјских и

[14] То је ‘део одеће који се носи преко чарапе, доколеница, гамаш(н)е’, по РМС.

[15] У вези са прегачом Никос Чаусидис истиче да је то „један од најстаријих облика одеће“ (Чаусидис 2009: 203).

[16] Ваља имати у виду да грађа за овај речник потиче са српскохрватског простора, као и да су прве три књиге овог шестотомника публиковане у сарадњи са Матицом хрватском.

културолошких дешавања на обема странама, али је и доказ социјалног статуса (Дочев, Вуков 2010: 171).

Недвосмислено је основа овог лексичког инвентара, тј. његов најстарији слој словенска[17]. У доба ропства под турском влашћу, знатан је утицај турског начина одевања, да би се касније јавио утицај светских центара моде – Париза, Лондона, па и Беча, а за Балкан такав центар је бивао и Атина[18]. Могло би се, дакле, закључити да у новије време мода[19] постаје европска.

Чињеница је да је мода заразна (Дочев, Вуков 2010: 169), што потврђује и овај преглед такве лексике у српском и македонском. Заправо, показало се да одећа прелази све границе, укључујући и верске (Дочев, Вуков 2010: 174)[20], а за простор са којег потиче анализирана лексика може се говорити и о очигледном општебалканском карактеру (Дочев, Вуков 2010: 243).

Чини се да је терминолошка област ‘одећа и обућа’ веома погодна за осврт на историју језика. Наиме, у македонском и српском се налази известан број истоветних лексема, које су сведочанство о историјском развоју језика – на једној и другој страни. Дакле, ова лексика документује различит развој ова два језика, који се огледа у фонетици, али и морфологији, што је посебно евидентно при преузимању туђе лексике[21], када се осим ова два нивоа може пратити и семантички ниво:

1. *опинок* : *опанак* – чување лика *опинък* у македонском, тј. лика *опьнък* у српском;

2. *опинок* : *опанак* – различит рефлекс полугласника (*о* у македонском и *а* у српском)[22];

3. *градник* : *грудњак*, *ракавица* : *рукавица, нараквица* : *наруквица* – различит супституент старога назала задњег реда;

4. *јакалак* : *јакалук* – различит начин прилагођавања турског суфикса[23];

5. *вел* : *вео* – са рефлексом -*о*<-*л* у српском;

6. *маица* : *мајица*, *елек* : *јелек, елече* : *јелече* – облик са сонантом *ј* или без њега;

[17] Бавећи се називима за одећу у *Речнику црквенословенског језика* Саве Петковића, Надежда Јовић долази до следећег закључка: „Највише, око две трећине, прикупљених назива у вези са одећом и одевањем у *РЦЈ* – словенског је порекла“ (Јовић 2010: 88).

[18] Истоветне податке налазимо и за бугарски лексички инвентар овога типа (Дечев, Вуков 2010: 168).

[19] У раду Ивановић-Баршић 2009 истиче се да када се данас говори о одевању, није могуће избећи термин *мода* (стр. 143).

[20] Леп пример у вези с тим налазимо у Дечев, Вуков 2010 у вези са фесом, чије се појављивање везује за почетак 19. века и султана Махмуда, међутим црвени фес у једно доба постаје популаран и његова употреба се шири међу балканским хришћанима, а у неко доба постаје симбол српске одеће (стр. 174), а у вези са *шалварама* налазимо податак да их нису носила само муслиманке (стр. 169).

[21] Како истиче Ф. Стефановска-Ристеска, „туѓата лексика што влегува во еден јазик неминовно подлежи на фонолошка и морфолошка адаптација“ (2008: 32).

[22] За полугласник предњег реда нема одговарајућих података. Код лексеме бомбе ФСР наводи семантику ‘вид тврда машка шапка, *полуцилиндер*’, али у инвентару нема лика *полуцилиндер*, већ *полуцилиндар*, док у РСАНУ налазимо оба лика, и *полуцилиндар* и *полуцилиндер.*

[23] О овоме Радић 2001: 63–78.

7. *виндјакна* : *виндјака*[24] – различит начин прилагођавања стране речи, али *јакна* у оба језика;

8. *ќулав* : *ћулах* (*кожув* : *кожух)* – сведоче о статусу гласа *х*;

9. *шинел* : *шињел, биниш* : *биниш* и *бињиш; кецела* : *кецељa, кошула : кошуља* – сведоче о статусу назала (*н* и *њ*) и латерала (*л* и *љ*) у позицији испред вокала предњег реда, али правилу противуречe примери: *гуна* и *гуња* : *гуњ* и *гуња;*

10. ликови *пашика* : *пашике*, *пантофла*[25] : *пантофле* и *пантуфле, скута, скутник, скутница* : *скути*, *мокасина* и *мокасинка* : *мокасине* и *мокасинке* представљају процес претварања именица плуралиа тантум у сингуларну форму у македонском[26], тј. постојање сингуларног и плуралног облика, мада има поклапања са облицима у српском и у том погледу: *шозлуци* у мак. – *шозлуци* и *шозлуке* у срп.;

11. *гаќи* : *гаће, килоти* : *килоте*, *шалвари* : *шалваре*, последица су уопштавања наставака старе тврде промене у македонском, а меке у српском. Томе наизглед противуречe ликови типа: *панталони* : *панталоне* и *панаталони*, али се мора имати у виду да се ова два лика у српскоме посматрају као множина мушког или женског рода (РСАНУ);

12. *градник* : *грудњак*, *подвеска* : *подвеза* и *подвезач* – сведоче о различитим творбеним моделима, тј. суфиксима, иако су употребљени суфикси познати и једном и другом језику;

13. *обувало* је у македонском регуларна лексема, у српском се посматра као архаизам (РСАНУ).

14. У оба језика очувао се лик *одежда* ‘свечана облека на свештениците’, тј. ‘свештеничка одећа за богослужење’.

15. О бројним творбеним варијантама сведоче примери: у македонском *забрашка* ‘марама’, у српскоме: *забрашка, забрадач, забрадача, забрад, забрадак*, а слично је и са *јапанџак* у македонском и: *јапунце, јапунче, јапунде, јапунђе, јапунђија* у српском, па *калец* и *калјача* у македонском и *каљача* у српском. Дакле, од исте основе (*забрад-, јапун-, кал-*) могле су настати бројне творбене варијанте.

16. У српскоме нема лексеме грчког порекла *пљачки*, за коју Ф. Стефановска-Ристеска каже да је грцизам, који је у македонски вероватно дошао преко албанског. У РМС налазимо овакву одредницу, али само у значењу ‘отимање туђе имовине, грабеж, отимачина, крађа’. Стефановска-Ристеска ову лексему семантички доводи у везу са овим значењем.

17. У македонском *палто* може имати бројне одредбе („дополнителни семантички признаци“, по ФСР): „кратко, долго, зимско, летно, свечено, домашно, крзнено, кожено, карирано“, одакле се види да је то ‘горна облека што се носи над другата облека’, тј. општи назив за горњи део одеће. У РМС *палто* је ‘огртач’.

18. Назив за *шалваре* у македонском је и *чинтијани*, а у српском *димије*.

[24] Овакав лик налази се у РМС, али у РСЈ стоји *виндјакна*.

[25] Занимљиво је да је семантичка дефиниција у множини: „Лесни, плитки или отворени обувки за низ дома, влечки“ (ФСР: 202).

[26] Заправо код свих ових примера у речнику је насловна реч у једнини уз обавезну назнаку „обично мн.“.

19. *Дуксер (дуксерка, дуксерица, дукс-маица)* је ‘маица, блуза со долги ракави, изработена од фланел или друга подебела ткаенина’. У РМС се налази *дуксер* са дефиницијом ‘доње рубље од трикоа’, што га не уврштава у семантичко поље горња одећа, мада је ова лексема и у српском уобичајена са семантиком ‘горња одећа’. РСЈ има три варијанте: *дукс* (код које стоји да је жарг. и упућује на *дуксерицу*), *дуксер* ‘доње рубље од трикоа’ и *дуксерица* ‘дебља топла поткошуља или мајица од трикоа’, те упркос жељи да се адекватније дефинише, изгледа да се у томе није најбоље успело[27].

Закључак

Лексика одеће и обуће појединца, тј. групе људи, по правилу је и статусни симбол, а осим тога „го одразувала и обележувала духот на времето и на културата“ (ФСР: 13). Као таква она ће се хронолошки мењати прилагођавајући се одређеном тренутку. Недвосмислено је отуда да су лексеме из скупине ‘одећа и обућа’ и у македонски и у српски језик настајале у етапама. Неке су се временом одржале и задржале своју семантику, а друге су попримиле ново или изнијансирано значење[28], или су се сасвим изгубиле – некада као реалије, а некада као лексеме. У оне које су опстале у дугом временском периоду спадају: *ѓаће*[29], *хаљина (алишта), руба, кошуља* и сл. Друге су сведочанство о једном историјском тренутку – тренутку када су као такве постојале, али се временом такав одевни предмет изгубио из употребе, а речи се чувају књишки – у народној или уметничкој књижевности (оној која говори о времену када су такви одевни предмети били у употреби) или се налазе као речничка грађа. Тако ће говорници оба језика знати за постојање такве лексике, али често неће бити сигурни која семема одговара поменутој лексеми, те се у таквим околностима може констатовати да постоје лексеме и за њих се зна, али да су семеме отишле у заборав и њихово одређење је или немогуће или несигурно, тј. на нивоу је нагађања. Такве су: *џубе, џамадан, антерија, бињиш, тозлуци, широлка, кафтан, минтан* итд. Заправо, за ове речи у овом тренутку знају само они старији – млади обично за ове (и бројне друге) речи нису чули.

Несигурност се јавља и при одређивању семантике лексема новијег датума, као што су: *ветровка, виндјака, жакет*[30], *мекинтош* итд. За већину њих говорници знају, нису увек сигурни како изгледа (нпр. за *ђубретарац* се мисли да је нека врста

[27] Клајн каже да је дуксерица ‘врста мајице, вероватно по фабричком називу’ (Клајн 1996: 76).

[28] Тако у Јовић 2010 налазимо да је камилавка врста световњачке капе (стр. 82), а у овом тренутку то је „висока, валчеста капа што ја носат православните калуѓери и свештеници“ (ФСР: 186).

[29] У раду Н. Чаусидиса стоји податак да су женске гаће (гаћице) „релативно касна појава“ и да се „њихов почетак углавном везује за урбане европске културе 19. и 20. века“, према тврђењу „у уобичајеним историјским прегледима одеће“ (2009: 208). Томе, међутим, истиче аутор, противуречe докази „у оквиру праисторијских култура“, а један од таквих потиче из околине Прилепа (стр. 208). Сама реч, међутим, прилично је стара и налазимо је у лику ga[ti (Петковић 1935).

[30] Бројне дефиниције у РМС садрже лексему жакет, а сама те реч у овом речнику дефинисана је као ‘кратак (мушки и женски) капут’ или ‘врста мушког свечаног капута’, а у РСЈ као ‘мушки свечани капут са једним редом дугмади и заобљеним странама’. Тај детаљ оправдава „незнање“ говорника, али је тешко рећи о чему је реч када су у питању лексиколози.

мантила, али не и како тачно изгледа тај одевни предмет), али и међу њима има оних које су готово непознате, каква је нпр. *мекинтош*.

Најстарији слој представљају малобројне словенске речи, затим следе речи преузете из грчког, а касније у католичанству и из латинског, којима се најчешће номинује свештеничка одећа, а за њима следе бројни турцизми. Новијем слоју припадају речи преузете из енглеског, француског, италијанског и немачког. У језике одакле су долазиле мање бројне речи (а и одевни предмети) спадају: шпански и мађарски. У овој лексичкој скупини је често присутно семантичко померање, мада некада не треба искључити ни немогућност прецизног дефинисања термина, тј. непознавање реалије која је тим термином именована.

Као сведочанство о заједничком суживоту двају народа и двају језика, у македонски су из српског, или посредством српског, дошле одређене лексичке јединице овога типа. Неке од њих још увек нису нашле своје место у адекватној лексикографској грађи.

Неке лексеме новијег датума разумљиво нису регистроване, тј. изостале су у оба језика. Такав је нпр. *топ* ‚део женске одеће који има само део од струка до изнад груди (без бретела)', у овом тренутку веома актуелан, али и друге (*топлес, монокини* и сл.).

Неки делови одеће су карактеристични само за одређени кратак период и у том периоду они бивају именовани, али будући да се као такви нису усталили, није опстао ни њихов назив[31]. Све то сведочи о сталној актуелности теме, тј. о несталности анализираног лексичког инвентара.

Истраживачи ове тематске области, говорећи о одећи, често говоре и о народној ношњи, истичући да народна ношња говори о пореклу особе, тј. о њеној етничкој припадности (ФСР: 14; Дечев, Вуков 2010: 160–164). Анализа посматраног инвентара, међутим, указује на чињеницу да су ‚домаће' лексичке јединице које припадају овој скупини у оба језика ограничене, тј. да су далеко бројније оне које се могу сматрати последицом глобализације на плану одевања.

[31] Такве су нпр. *чараје с пет прста*, које су се појавиле на кратко и ваљда као непрактичне убрзо и нестале (Бонџолова 2010: 28).

Литература

Бонџолова Валентина. 2010. Нови дрехи – нови думи, *Тело и одело у култури Срба и Бугара/Тяло и дрехи в културата на сърби и българи*, Ниш: Филозофски факултет, 23–31.

Дечев Стефан, Вуков Николай 2010. От калпака до цървулите: как се създава българската национална носия, *В търсение на българското, Мрежи на национална интимност (XX –XX век)*, София: Институт за изследване на изкуствата, 159–254.

Златковић Драгољуб. 2014. *Речник пиротског говора*, Београд: Службени гласник.

Ивановић-Баришић Малина. 2009. Тело и одело, *Традиционална естетска култура, Тело и одевање*, Ниш: Центар за научна истраживања САНУ и Универзитета у Нишу, 141–150.

ИДР: *Идеографски диалектен речник на брлгарския език*, София: Софийски университет „Св. Климент Охридски“, Факултет по славянски филологии, 2012.

Јовић Надежда. 2010. Називи за одећу у *Речнику црквенословенског језика* Саве Петковића, *Тело и одело у култури Срба и Бугара/Тяло и дрехи в културата на сърби и българи*, Ниш: Филозофски факултет, 79–97.

Клајн Иван. 1996. Лексика, у: *Српски језик на крају века*, Редактор Милорад Радовановић, Београд: Институт за српски језик САНУ, Службени гласник, 37–86.

Петковић Сава. 1935. *Речник црквенословенскога језика*, Сремски Карловци.

Радић Првослав. 2001. *Турски суфикси у српском језику (са освртом на стање у македонском и бугарском)*, Београд: Институт за српски језик САНУ, Библиотека јужнословенског филолога.

ФСР: Фани Стефановска-Ристеска. 2008. *Лексичко-семантичка анализа на тематско подрчје облека и облекување во македонскиот стандарден јазик*, Скопје: Институт за македонски јазик, „Крсте Мисирков“.

РМС: *Речнику српскохрватског књижевног језика*, Књ. 1–3, Нови Сад – Загреб: Матица српска – Матица хрватска, Књ. 4–6, Нови Сад: Матица српска.

РСЈ: *Речник српскога језика*, Измењено и поправљено издање, Нови Сад: Матица српска, 2011.

РСАНУ: *Речника српскохрватског књижевног и народног језика,* Београд: САНУ и Институт са српски језик САНУ, Књ. 1–19.

Цветановић Видоје. 2013. *Речник заплањског говора,* Гацин Хан: Народна библиотека „Бранко Миљковић“.

Чаусидис Никос. 2009. Сукња између жене и земље, *Традиционална естетска култура, Тело и одевање*, Ниш: Центар за научна истраживања САНУ и Универзитета у Нишу, стр. 201–233.

UDC 929 Dimitrovski, T.

Димка МИТЕВА
Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“
Скопје, Македонија

МАКЕДОНСКИОТ ПРОСВЕТИТЕЛ НА XX ВЕК – ТОДОР ДИМИТРОВСКИ (1922 – 2000)

На господинот на македонската култура.
На робот на македонскиот јазик.
На Тодор Димитровски.
По повод 95 години од неговото раѓање.

Еден од првите, и најистакнати, соработници на Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“ во Скопје и воопшто на полето на македонистиката и славистиката, проф. Тодор Димитровски, има во својата повеќедецениска дејност остварено импозантно дело како лингвист, историчар на македонската литература, есеист, преведувач и редактор. Неговата научна и друга активност брои повеќе стотини библиографски единици.

Роден е во с. Подлес, кај Градско на 19 февруари 1922 година. Гимназија учи и завршува во Скопје во 1940 година со одличен успех. Во годините на окупацијата работи и, со прекини, студира.

По ослободувањето на земјата работи како новинар (Танјуг, в. Трудбеник) и лектор-уредник во издавачкото претпријатие „Кочо Рацин“ и во меѓувреме ги завршува вонредно студиите по македонски јазик. Од 1954 година е во Институтот за македонски јазик, каде што преминува низ сите звања: од асистент до научен советник.

Уште како студент е награден за извонредно напишаниот научен труд „Значења и употреба на предлозите во македонскиот литературен јазик“, објавен од Филозофскиот факултет како одделна книга.

Димитровски со години потоа работи врз колективниот труд „Речник на македонскиот јазик со српскохрватски толкувања“ (Скопје 1961–1966, I, II, III том), за кој доби во 1961 година Октомвриска награда.

По излегувањето на речникот негова главна преокупација останува лексиката на македонскиот јазик и затоа многу години го раководи Одделението за речник во Институтот. Негова најголема заслуга (пред сè како организатор) е што Институтот сега располага со повеќе речнички картотеки што имаат над три и пол милиони зборовни единици. Од повеќе години наваму, проф. Димитровски со своите соработници

работеше врз составувањето на големото дело „Речник на македонската народна поезија“ (проектирано во 10 тома) како редактор и еден од авторите на I, II и III том.

На чисто лингвистички план неговиот научен интерес беше свртен кон современиот јазик (од установувањето на литературнојазичните норми до денешниот миг) и кон македонскиот писмен јазик одразен во творбите на македонските луѓе на перото во XIX век и во првите децении на XX век.

Невозможно е во овој мал преглед на научното дело да се набројат макар најважните негови трудови. Сепак, при опасност да ги испуштиме и поважните, ќе ги споменеме работите: за посесивните придавки од личните имиња на **-а** (1955); за глаголските именки на **-ње** и **-тје** од свршени глаголи (1972); на лексикализирањето на збирната множина на **-је** во современата поезија (1978–1979); за особеностите на македонскиот литературен јазик наспрема бугарскиот и српскиот (1968); за влијанието на овие јазици врз македонскиот литературен јазик. Тие се објавувани во повеќе весници и списанија. Секогаш добро научно фундирани, тие предизвикуваа жив интерес кај поширок круг читатели. Последните работи во овој однос се оние што се објавени во културната рубрика во в. „Нова Македонија“ (1999–2000).

Широките познавања на проф. Димитровски, неговата активност како уредник на повеќе списанија, редактор на маса изданија најдоа одраз и во сегашното издание на нашиот Правопис на македонскиот литературен јазик, издание со изменет и дополнет текст (1998), во кој неговиот придонес е мошне значаен (еден од авторите и негов редактор).

Од трудовите на проф. Димитровски посветени на македонскиот писмен јазик во XIX век ќе споменеме неколку: Нашиот однос кон литературната лексика на македонскиот писмен јазик во XIX век (1973); Лексемите на **-ие** и **-тие** во македонскиот писмен јазик во XIX столетје (1975); Константин Миладинов и руските партиципи и герундии; ред трудови за Миладиновци, Прличев, за Мисирков (за неговата литературна лексика; за неговото зборообразување и др.), објавени во книгата „Од Пејчиновиќ до Рацин“. Овие трудови фрлаат светлина на ред појави на македонскиот писмен јазик и се незаобиколиви за идните истражувачи на овој период од писменоста на нашиот јазик.

Проф. Димитровски има ред трудови за Рацин и Неделковски (делото од последниов, како и од Прличев се издаваат во текот на дваесет и пет години сè во негова редакција).

И како историчар на литературата проф. Димитровски има дадено повеќе трудови за нашите писатели од XIX век (Миладиновци, Прличев и др.).

Во еден период од својата дејност проф. Димитровски се занимаваше интензивно со пишување учебници. Многубројни наставници и ученици ги знаат неговите учебници: македонска граматика за III, IV и VIII одделение, како и српскохрватските читанки со граматика за V, VI, VII и VIII одделение. Пишувани на потребното научно ниво, со убав литературен израз, тие на времето изиграа голема улога во издигањето на јазичната култура на нашите луѓе во Македонија.

Проф Димитровски е посебно познат како еден од најистакнатите наши преведувачи. Тој има преведено голем број дела од уметничката (Андриќ, Крлежа, Гогољ, Кафка и др.). Како добар познавач на српско-хрватскиот јазик, тој има преведено голем број дела на тој јазик, како научни (Мисирков, Конески), така и уметнички (од Конески, Јаневски, Ст. Попов до најмладите писатели и поети). Непосредно пред смртта тој го преведе од македонски на српски јазик делото „Зоја“ од Паскал Гилевски.

Т. Димитровски бил многу години член на управата на Сојузот за македонски јазик и литература на РМ, три години негов претседател. Активен соработник е на списанието „Литературен збор“, во кое има објавено голем број статии посветени на разни страни на македонскиот јазик и литература. Тој беше на двапати и негов одговорен уредник.

И најпосле, но на прво место, ќе се потсетиме и на неколку одделни изданија од неговата библиографија:

– Значења и употреба на предлозите во македонскиот литературен јазик. Филозофски факултет на Универзитетот – Скопје. Катедра за јужнословенски јазици. Дипломски работи, книга 7. Скопје 1956, 68 стр.

– Од Пејчиновиќ до Рацин. Јазични и литературноисториски прилози. Култура, Скопје 1982, 340.

– Речник на „Бели мугри“ на К. Рацин. Прилог: Лексичкиот фонд на Рациновата поезија на македонски јазик (низ регистри и речници). Култура, Скопје 1990, 219 стр.

– Речник на литературни изрази 700 цитати. Струм-Скоп, Скопје 1995, 295 стр.

– Конфронтативен руско-македонски речник. Изработен врз преводот на К. Миладинов (Москва 1858). Струм-Скоп, Скопје 1996, 225 стр.

– Правопис на македонскиот литературен јазик. Издание со изменет и дополнет текст. Автори: Б. Видоески, Т. Димитровски, К. Конески, Р. Угринова-Скаловска. Под редакција на Тодор Димитровски. „Просветно дело“, Скопје 1998. 173 стр.

– Подвигот на Миладиновци (Јазични и книжевноисториски прилози). Матица македонска, Скопје 2000, 307 стр. и др.

UDC 811.163.3’373.46:1

Витомир МИТЕВСКИ
МАНУ
Скопје

ОД МАКЕДОНСКАТА ФИЛОСОФСКА ТЕРМИНОЛОГИЈА ДОБЛЕСТ ИЛИ ДОБРОДЕТЕЛ?

Апстракт: Во излагањето што следи се анализира значењето на два термини од македонската философска терминологија: *доблесш* и *добродешел.* Анализата се изведува врз основа на преводната традиција на старогрчкиот термин *aretē* и неговата етимологија. За разлика од повеќето современи западноевропски јазици, каде што за поимот што го означува *aretē* се користи латинизмот *virtus*, во словенските јазици се јавуваат двата наведени термини (*доблесш* и *добродешел*), чие присуство и употреба во македонскиот јазик бара значенско уточнување.

Клучни зборови: философска терминологија, доблест, добродетел, *aretē.*

На повеќето од присутните верувам дека им е познат макропоректот Македонска научна и стручна терминологија на кој се работи во МАНУ речиси 50 години. Од обработената терминолошка граѓа до сега се објавени 113 билтени со термини од разни науки. Во последно време преминуваме на објавување посебни терминолошки речници од кои првиот што излезе лани е посветен на терминологијата од градежништво. Во меѓувреме се подготвуваат такви речници и од областа на теологијата (веќе објавен), генетиката (наскоро ќе биде готов), а во фаза на подготовка, меѓу другите е и терминолошкиот речник по философија.

Во работата на последниов речник се ангажирани специјалисти од философија, но и научници од областа на класичните науки, слависти, и секако македонисти.

Во оваа пригода сакам да укажам на дилемите, кои се испречуваат пред нас. Притоа, главно, се применува веќе утврдениот метод на обработка на материјалот, но природата на проблемот бара и навлегување во историската заднина на некои термини, што нè води кон нашата словенска традиција, но и длабоко во антиката.

Тука, за пример, ќе биде земен терминот *aretē* (α)ρετηϛ) и неговите можни преводи на македонски јазик.

Тоа е термин зад кој стои посебна философска и теолошка концепција на аретологија т. е. учење за доблестите/добродетелите, односно за врвното добро. На прв поглед се чини дека во случајов всушност немаме вистински проблем, меѓутоа ако се направи продлабочена анализа, работата ни од далеку не е јасна. Потребен е критички пристап за да може да се утврди прецизното значење на двата преводни термини.

Во современиот македонски јазик практично наидуваме на значенско преплетување на термините *доблесш* и *добродешел*, па така се добива впечаток дека се работи

за синоними. Ако ги погледнеме речниците, добиваме делумна значенска издвоеност. На пример, во стариот тритомен речник на македонскиот јазик зборот *доблесш* се толкува со српскиот пандан како „врлина“ и „храброст“ , а *добродешел* исклучиво како „врлина“**.**

Врз основа на ваквото решение, тешко е да се направи строго разграничување меѓу овие два термини. Меѓутоа, еден философски речник бара јасно издвоен и дефиниран термин, кој недвосмислено упатува на поимот што го означува.

За таа потреба можеби е најдобро да се тргне од генезата на двата збора, која практично нè води кон старогрчкиот изворник. Надвор од секоја дискусија е дека и двата наведени термини во основа упатуваат на старогрчкиот збор *aretē*. Тоа го докажуваат некои преводи на философски дела на повеќето словенски јазици.

Најстарото споменување на терминот *aretē* го наоѓаме кај Хомер и тоа со значење на храборост и мажественост. Но, како што аргументира еден добар познавач на хомерската поезија, тоа значење важи најмногу за *Илијада* додека во *Одисеја* веќе наидуваме на значенско проширување во насока на итрина, снаодливост и мудрост на главниот херој.[1]

Во античката философија, почнувајќи од претсократовците, *aretē* добива сè понагласено значење на духовна т. е. морална одлика. Тоа е веќе сосема така кај Платон и Аристотел. Последниов, во својата *Никомахова етика* – во прв ред, но и во други дела, уште повеќе го продлабочува значењето на овој термин, со што добива тој цела низа значенски нијанси. [2]

Интересна е судбината, односно значенските преобразби што ги доживува поимот на *aretē* во римскиот свет. Римјаните, како што е добро познато, не произвеле ниедна автентична философска школа или посебно учење, па поради тоа философски се изразувале користејќи ги грчките термини или произведувајќи нивни преводи, понекогаш буквални. Таков е случајот и со терминот *aretē*. Во латнскиот јазик тој се преведува со *virtus*, збор, кој произлегува од именката што означува маж (*vir*), па оттука е видливо дека преведувачот го имал изворното пред очи, најстарото (би рекле хомерско) значење на зборот *aretē* – мажественост.

Речиси сите термини во западноевропските јазици, кои се сфаќаат и упатуваат на оригиналното грчко *aretē*, всушност произлегуваат од латинскиот превод – *virtus*, со исклучок на германското *Tugend*, во францускиот го имаме *vertu*, во англискиот – *virtue*, *virtù* – во италијанскиот, *virtud* – во шпанскиот итн. Во философскиот контекст тука делумно бледнее првобитното значење на мажественост и храброст на сметка на моралниот аспект.

Каква е состојбата во словенските јазици?

Доволен е само кус осврт за да се согледа општото терминолошко шаренило. Така, за поимот што во грчкиот се означува со *aretē*, а во латинскиот со *virtus*, на пример, во философските преводи на српски, како и на словенечки јазик, го среќаваме

[1] В. во Фрейберг, Л. А., 1975: 73.
[2] Gigon, O., 1983.

зборот *vrlina*, во хрватскиот е доминантен зборот *krepost*. Интересно е што во рускиот јазик, во философски контекст, се употребува зборот *доблесѿ*, а во бугарскиот во истиот контекст главно – *добродеѿел*.

Состојбата во македонскиот јазик е специфична бидејќи во секојдневна употреба се наоѓаат и *доблесѿ* и *добродеѿел*, при што тие некогаш значенски се поклопуваат, а другпат се раздвојуваат. Рековме, уточнувањето, односно значенското прецизирање е неопходно во еден речник, каков што е философскиот.

Се чини дека тука најдобро е да се бара решението во генезата на овие два термини во рамките на нашата црковнословенска традиција, од каде што и произлегуваат тие.

Значенската определба на овие два термини од историски аспект е следна:

Добродеѿел во нашите црковнословенски текстови формално се јавува како превод на грчкото *aretē*, но всушност терминот тука се оддалечува од неговото изворно значење на мажественост и на храброст. Наместо тоа, во прв план доаѓа религиозното т. е. христијанско значење.

На пример, во славната дефиниција на философијата што ја дал св. Кирил – Константин (во *Проѿраноѿо жиѿие*), се вели дека тоа е стремеж кон богоподобие преку добри дела, при што, во црковнословенскиот, се употребува зборот **дѣтѣль** како синоним за: добродетел, благодетел, добродејание, односно негување на христијанските добродетели на: вера, љубов, молитва, смиреност и сл.[3]

Иако во оваа дефиниција откриваме силно влијание на античката определба на философијата, посебно на Платон, добродетелта, која доаѓа на местото на античкото философско *aretē*, е дадена со јасен христијански контекст.

Христијански контекст на добродетелта, како поим, го забележуваме и во подоцнежните црковнословенски текстови од македонските простори. Како синоними на добродетелта се јавуваат: добро дело, добродејание, но и молитвата.

Следствено на оваа традиција, во новиот *Терминолошки речник ѿо ѿеолоѓија* дефиницијата на добродетелта е предадена во строг христијански контекст. Таа гласи: „Добродетелта е добра особина или дело, а трите најголеми добродетели се: верата, надежта и љубовта. Други добродетели се: смирение, кроткост, молитва, пост итн.“

Доблесѿа, од друга страна, во христијанскиот контекст не е буквален превод на грчкото *aretē*, кое изворно го содржи значењето на мажественост. Сепак, доблеста првично го содржи токму тоа профано значење на мажественост и на храброст. Тоа се гледа и во случајот кога се јавува како превод на грчкото *androgathema*. Меѓутоа, оваа сложенка покажува дека тука не се работи за гола храброст, туку за спој на мажественост (*andreia*) и на добрина (*agathon*). Тоа значи дека вистински доброто дело бара храброст, но во секој случај, овде имаме профана определба, која не се врзува строго за христијанскиот контекст.

[3] Илиевски, П. Хр., 1999: 113.

Таа профана употреба ни дозволува сега, старогрчкиот философски термин *aretē*, во современиот македонски јазик, да го преведеме со доблест, бидејќи тој се сфаќа потполно како добрина, која е поврзана со храброста.

Со оваа постапка на значенско раздвојување практично не преземаме ништо радикално. Ние само ја следиме значенската развојна линија на овие два термини (доблест и добродетел) и тоа главно во рамките на македонската јазична средина. Со оваа постапка всушност добиваме два издиференцирани термини, од кои едниот повеќе одговара на употребата во теологијата (добродетел), а вториот – на философијата (доблест).

Патем да речеме дека и во споменатиот теолошки терминолошки речник веќе е иницирана таа диференцијација со нагласка на терминот *добродетел*, со што е подготвен патот за утврдување на терминот *доблест* во областа на философијата.

Литература

Илиевски, П. Хр., 1999. *Светила незаодни. Словенските првоучители и неговите ученици.* Скопје: Матица македонска.

Митевски, В., 2015. *Македонската апстрактна терминологија и нејзиното наследство.* Скопје: Матица.

Таковски, Ј., (подготвувач), 2017. *Терминологија од областа на теологијата.* Скопје: МАНУ.

Фрейберг, Л. А., (редактор), 1975, *Античность и Византия*. Москва: Наука.

Gigon, O., 1985. “Die Wege zur α)ρετης bei Platon und Aristoteles”, *Museum Helveticum* 42/2(1985)65-133-150.

UDC 811.163.3’37

Виолета НИКОЛОВСКА
Факултет за образовни науки
Универзитет „Гоце Делчев“
Штип, Македонија

СЕМАНТИЧКИТЕ КОМПОНЕНТИ НА ЛЕКСЕМАТА УБАВ

Апстракт: Темата на статијата ќе биде семантиката на лексемата убав. Преку анализа на етимологијата на оваа лексема, анализа на дефинираните значења во толковните речници и анализа на примери на јазична употреба ќе се обидеме да дадеме објаснување на тоа што е убаво во нашиот јазик. Поаѓаме од хипотезата дека убавото е добро („Добротољубие“, Манастир Хиландар: 2002, стр. 5). Анализата треба да опфати што е добро и за што е добро во употребата на убав во македонскиот јазик. Во анализата се послуживме со корпусот на примери од литературата на Дигиталниот речник на македонскиот јазик. Анализирајќи примери и од употребата на современиот македонски јазик на интернет (публицистика, форуми), ќе се обидеме да утврдиме дали постојат поместувања во значењето на убав во контексти од поблиското и подалечното минато (Р. Крле, С. Попов, К. П. Мисирков) и денес.

Клучни зборови: убав, семантика, етимологија, добар, контекст.

Лексемата убав е придавка што означува квалитет. Во нејзината семантика е вградена вредносна процена. Темата на нашето излагање ќе биде анализа на тоа што е дефинирано како убаво. Анализата ќе ја вршиме врз основа на толкувањата на семантиката на придавката убав во толковните речници на македонскиот јазик, како и врз основа на контексти на употреба на придавката во литературата.

Во Толковниот речник на македонскиот јазик (ТРМЈ) (том VI: 154–155) приведени се осум значења на лексемата убав. Во првото значење, убаво е она што, восприемано од сетилото за вид задоволува одредени естетски критериуми, е пријатно за гледање. Во второто значење убаво е она што е пријатно (задоволува одредени естетски критериуми) за сетилото за слух. Во третото значење се опфатени две семантички карактеристики на убав: пријатен по вкус (интересно е тоа што она што се консумира како храна и пијалок, за да биде убаво треба да биде и вкусно, но и пријатно на изглед) и што предизвикува убаво психичко доживување, еден вид исполнетост на душата. Семантичката карактеристика на она што предизвикува убаво доживување е без ограничување – апстрактна именка: филм, патување, натпревар. Интересно е тоа што сите овие значења, предизвикуваат естетски доживувања што ја исполнуваат душата. Четвртото значење се однесува на моралната сфера од животот и тука убав се доближува до значењето на ’добар‘. Во таа смисла го разбираме толкувањето приведено во речникот: што задоволува општоприфатени стандарди, критериуми; што е за пофалба. Примерите се: убав живот, убава постапка. За сите

овие значења би можеле како заедничка да ја издвоиме семантичката компонента добар: добар за сетилата, за душата и пред Бога (како единствен критериум за Доброто, и во морална смисла). Од овие значења единствено се изделува петтото значење, кое е количествено: во задоволително големо количество: убава печалба, падна убав дожд. Доброто време во шестото значење е сончево, топло, јасно и пријатно. При честитки и желби, кога посакуваме нешто убаво некому се подразбира дека му посакуваме убаво не во естетска смисла, туку му посакуваме добро. Во сите значења што ги приведовме основна семантичка компонента на убав е добар.

Зозе Мургоски (Мургоски 2005) во својот „Речник на македонскиот јазик“, приведува две основни значења на убав: 1. што има убавина, пријатен за сетилата или за душата; привлечен, допадлив 2. (за постапка, карактер итн.) љубезен, чесен, широкоград. Првото значење го определува убавото во однос на човекот, од аспект на човекот, првенствено во естетска смисла (убава девојка/жена, убаво лице, убав глас, убава музика, убава песна, убаво време), а во второто значење се дадени карактеристиките на она што според Мургоски е убаво во морална смисла (за карактер, постапка), а тоа е она што е добро: љубезност, чесност, широкоградост. Естетското е убаво за сетилата, но и добро за душата. Моралното убаво е добро. Овие две приведени значења би можеле да ги резимираме како убаво за сетилата (естетски) и морално убаво.

Дигиталниот речник на македонскиот јазик изделува единаесет значења на убав. Посебно ги изделува значењата убав за човек, за животно или нешто друго што е пријатно за изглед, за време (сите во англиското значење на *beautiful*), пријатно за слухот (во англиското значење на *pleasant*), и значења на кои на англиски јазик им соодветствува добар: 1. што особено ги задоволува потребите и барањата, што доставува особено задоволство, во физички и духовен поглед: убав ручек, убаво вино, убава прошетка, убава игра, убав живот, убава прикаска, убав јазик, убава литература; 2. добар: Убави работи слушам за тебе. 3. Што е во задоволително големо количество, во голем степен: Убав дожд падна денеска. Убава парица доби. Убав ќотек изеде. Убава печалба. 4. При честитање или изразување добри желби (на англиски јазик со суперлативната форма *the best)*: Ви посакувам сè најубаво! Убав помин! Изделеното значење „што е за пофалба“ (англ. *laudable*) би го подвеле под значењето ’добар‘, бидејќи она што е за пофалба се подразбира дека е добро. Такви се примерите: убав пример, убава постапка, убави совети, убав потег. Значењето „што носи придобивка, ќар“, со упатување на англиското *nice* изделено е како посебно. Сепак, примерите убав занает, убава служба, убава работа сведочат за тоа дека и ова значење може да се подведе под добар. Ова го потврдува и факот што и во англискиот јазик (Hornby 2005: 987), при секцијата за градење на речникот за *nice and very nice* се упатува на добар. Дигиталниот речник како посебно значење ја приведува и ироничната употреба на придавката убав: Убава работа!

Како заедничка семантичка карактеристика на убав според значењата приведени во речниците што ги консултиравме, ќе ја изделиме семантичката компонента добар, и тоа: 1. Во естетска смисла и 2. Во духовна смисла.

На исто становиште, анализирајќи го полското *piękni* е и Тополињска, која прави семантичка анализа на добар и убав компаративно во полскиот и во македонскиот јазик (Topolińska 2001). Според Тополињска, *piękni*$_1$ е висока оцена на естетски вредности. Аргумент на убав може да биде секој објект, што се подава на таква оцена. Тополињска изделува за полскиот јазик експресивен дериват *piękni*$_2$ кој сугерира морална убавина, убавина на карактерот. Во таа смисла, изразот *piękni człowiek* ја има парафразата 'високо морален, со голема добрина'.

„Jak wynika z przykładów, вели Тополињска, istnieje strefa przecięcia zakresów polskich *dobry* i *piękni,* strefa ta zawdzięcia swoje istnienie interpretacji *dobra* jako moralnego *piękna*" (Тополињска 2001: 392). Според Тополињска, во македонскиот јазик, таа зона на пресекување е поширока, а има и примери каде се употребува убав, на местото каде Поljак исклучиво би употребил *dobry.*

Овие тези ги потврдува и етимологијата на лексемата. Според Скок (Skok 1973: 534) лексемата убав има значење „lijep, krasan". Се доведува во врска со старовисоконемското *subar* со значење „чист, уреден" и со персиското *hub* со значење „dobar, lijep".

Сесловенска и прасловенска е лексемата lijep (прасл. * lěpъ. Како значења, Скок (Skok 1972: 297) ги приведува 1. pulcher, krasan; 2. dobar i 3. iron. rđav. Првобитното значење на придавката било 'што се лепи > што прилега > што е добро, умешно, љепо'. Овој семантички развој Скок го доведува во врска со старословенската култура на земја, кал: лончарство, градење на куќа од кал. Семантичката врска помеѓу придавката ***lijep*** и етимолошкото потекло од lijepiti - agglutinare според Скок денес е прекината.

Синонимна лексема со ***lijep*** (стсл. лѣпъ) е сесловенската и прасловенска придавка *krasan*. Според Скок, лексемата *krasan* со основа **kras**-, од кое е *krasa* (по народно раскажување назив за змијата пред да ја прелаже Ева). Деноминалот на –**iti**: *krasiti, krasim* е со значење 'реси, кити'. Оттука е и поствербалот *ukras*. Првобитното значење Скок го поврзува со светлина од огин > krasota. Со тоа толкување се согласуваат балтичките споредувања: лит. krosas – боја и лит. krosnis – печка. Индоевропскиот корен е ***ker**- гореле раширен со формантот ***sa*** во ***kras**-. Во денешниот современ македонски јазик се употребува придавката прекрасен која искажува својство на убавина во степен што е многу висок, што надминува мера. Содржи и субјективна оцена на воодушевување. Во ТРМЈ III (2008: 482) за придавката прекрасен, се приведуваат три значења: 1. Што се истакнува со својата необична убавина; преубав. Прекрасен цвет. Прекрасна жена. Прекрасна облека.; 2. Што е премногу добар, солиден, одличен. Прекрасна работа. Прекрасна книга. Прекрасна забава. Прекрасни другари; 3. Што предизвикува задоволство, среќа, радост. Владееше прекрасна тишина. Прекрасен ден. Прекрасно чувство. Прекрасни звуци. Првите две значења ги среќаваме и кај придавката убав, иако не со тој интензитет. Дури и контекстите се исти. И третото значење го остварува придавката убав (ТРМЈ том VI: 154-155, значењето под реден број 3), со тоа што во некои контексти би се сменила семантичко-прагматичката карактеристика на исказот, кога би се замениле придавките: Владееше

прекрасна тишина. Владееше убава тишина. Во првата реченица се изразува восхит, а во втората смиреност.

Во литературата (според Корпусот на Дигиталниот речник на македонскиот јазик), лексемата убав ја сретнавме во контексти кои соодветствуваат на значењата дефинирани во ТРМЈ.

Изделивме два типа контексти во кои ја среќаваме лексемата убав: со конкретни и со апстрактни именки.

Со конкретни именки, убав се јавува со значењето:

Пријатен на изглед, што задоволува одредени естетски критериуми, восприеман со сетилата**:**

- За човек: убава жена , убава коса, убави мустаќи, убави темни очи, убав лик на жена. Најпосле, нашол некој младич кој по сè му личел на ангел: бил личен, убав и со чиста душа[1]. По овој пат, во самарот на нашиот мал црвен коњ сместени двајцата, јас и роднината Вана, убава како ангел. Кога сфати што е тоа што Едо го виде во неа и особено кога помисли на нејзините еротски убави нозе... Во последниве два примери се сопоставени два типа убавина: духовна (како ангел, која подразбира, како погоре, чистота, добрина, милосливост, сочувство) и телесна (дообјаснета со определбата еротски).
- За животно. Во овие контексти, семантиката на убав може да вклучува и значење ’здрав‘: убаво теле, убавиот бел коњ, убав петел.
- За географски објекти, делови од природата, кои може да бидат оплеменети и негувани од човекот. Убави цветни градини; Дали ќе заборавиме на цртежите што ги цртавме и на составите што ги пишувавме за убава, чиста, мирисна, цветна, здрава животна средина? Убава планина; Убава ливада; Брзината на автомобилот за час ни фрла пред очи куп убави и непознати нешта, а потоа уште побрзо ги брише*; шојашта* земја убава[2]*;* да те градам, љубам, крај мој роден, ти ќе бидеш убав; убавата Прага; брегот е убав; убав Пирин, убаво селце.
- Објекти и предмети изградени, направени од човекот: убава куќа, убава зграда, убави продавници[3]*, убава фасада, убава одаја за спиење, убава печка*[4]*, убаво огниште*[5]*,* убав дом, убава облека, убави алишта, убав кожув, убава торбичка, убава капа[6].
- За храна, пијалок. Ручекот убав; убава црвена цреша; Ракијата е убава ако е стара и домашна; убаво вино; убава торта.

[1] Во примеров убавината не е само телесна, туку и духовна.

[2] Во контекстов убава може да биде збогатена со значење ’мила‘.

[3] Кога станува збор за продавница, под убава се подразбира и ’добро снабдена.‘

[4] Во овој контекст значењето на убава е збогатено со ’квалитетна‘.

[5] Со оваа синтагма, во зависност од контекстот, убаво може да биде збогатено и со значењето ’мило‘: Се вратија на своето старо, убаво огниште на татковата куќа кое ги пречека желно нудејќи им ја својата топлина.

[6] Кога се работи за облека, семантичките карактеристики на убав можат да се движат во два правци: со естетска вредност и пријатен за носење, удобен, топол.

Со апстрактни именки, убав го сретнавме во следните значења:

1. За време. Семантичките карактеристики на пријатно време се сончево и топло, но секој дел од денот и годишните времиња може да добие епитет убав. Се работи за перцепција на природата, која како што е создадена е убава: убав ден, убав сончев ден, убав пролетен ден, убаво зајдисонце, убаво време, убава ѕвездена ноќ. Од временската карактеристика на денот, ноќта и сл. во значење на англиското *weather*, треба да ја разликуваме употребата на убав со значење на вид на посакувани и пријатни настани што се случуваат во еден временски отсек (во значење на англиското time[7]): убав сончев ден vs Не смееше да ги заборави убавите денови на детството и младоста. Убаво време vs Ех, што убави времиња беа тоа кога во старо Скопје сите се познававме. Му кажа дека поминала убав живот со него, дека бил идеален маж, нежен и внимателен... Посебно убав беше крајот на жетвата. Сони убав сон.
2. За настани, событија[8]. Убава дремка; убава прилика (можност); убав прием; убава вест; убаво изненадување; убав подвиг; убава работа; убав живот; убава измислица; убава мечта; убав поглед; убави мигови; убаво откритие; убаво движење; убави чувства; убава сатира; убава стихозбирка; убави зборови; убава песна; убава музика; убаво шумолење на морето; убав сон; Семантичката карактеристика на убав во овие контексти би била: што предизвикува добар впечаток на душата, што е добро за душата, чувствата на човекот; што предизвикува убави, добри чувства, дури што само по себе е добро: убав празник, убава светлина.

Во споменативе контексти, доминантна семантичка компонента на убав е добар: за сетилата, за чувствата, за душата.

Во примерите од литературата што ја анализиравме, сретнавме уште две значења на убав. Првото е количествено значење (доволно голем): убав бакшиш; убави плати, убави доходи[9], *убави пари спечалил*[10]*; Негде при крајот на зимата или во рана пролет, после еден убав дожд што ситнеше речиси три дена и три ноќи...* Второто значење е добар[11]. Примери за убав со значење на добар сретнавме кај К. П. Мисирков[12]:

[7] Во овој случај убав може да се јави со различни именки (именски синтагми) кои означуваат временски отсеци.

[8] Под настани, событија, подразбираме содржини што може да бидат предикати во поширока смисла на зборот како што тоа го разбира Тополињска (2017). Според Тополињска, генеричките поими, резултат на нашата концептуализација на светот се предикати. Во погоре наведените примери, со т.н. конкретни именки, сметаме дека се работи за негенерички поими, со референција и како такви ги изделивме посебно.

[9] Последниве два примери кај К. П. Мисирков „За Македонцките работи“.

[10] Кај Р. Крле „Парите се отепувачка“.

[11] Ова значење го изделуваме како посебно, бидејќи овде добар не е семантичка компонента на убав, туку може да стои на местото на убав, можеме да го сметаме за синонимно со убав.

[12] Примерите се од Македонскиот електронски корпус: http://www.pelister.org/index.php/macedonian-resources/literature-and-linuistics

За да бидит здаін᾽ ето здрао, требит да му бидит темел᾽ от убав. Но се, шчо рекоф іас во ниф, ке си останит без убав фундамент, ако не се разгледат некоіи теорицки прашаін᾽ а... Со научни прашаін᾽ а не л᾽ убат да се занимаваат, но за то сет убаи организатори...

Ако го анализираме значењето на убав во рамките на компоненцијалната анализа (Jeffries 1998: 87–88), која се заснова на претпоставката дека значењето на зборот може да се анализира во рамките на множество семантички карактеристики, кои можат да бидат елементи на дескрипција на други зборови во истиот јазик, ќе забележиме дека основна семантичка компонента на убав е добар. Ова добар, во зависност од контекстот, може да биде збогатено со други значенски компоненти како: мил, здрав, добро снабден, квалитетен и др. Добар може да биде во естетска смисла (тука го вклучуваме и контекстот телесно убав, кој може да се збогати со значењето ’пожелен‘), и во духовна смисла (добар за душата, чувствата, добар во морална смисла).

Кон ваквото определување на значењето на убав оди во прилог семантичкиот јазик кој го предлага Ана Вјежбицка (Goddard 2012: 713), јазикот на семантичка дефиниција – семантичките атоми кои се неделиви и ги има во ограничен број и со чија помош се дефинираат значењата на сите посложени семантички единици. Во овој природен семантички метајазик (Natural Semantic Metalanguage), придавката убав не е семантички атом, значи дека може да се дефинира во рамките на предложените семантички неделиви единици, меѓу кои се добар и чувствува.

Излагањето за семантичките компоненти на убав ќе го завршиме со уште еден интересен факт, со спојот на убав и добар во називот Добротољубие[13] (filokalia) во христијанската литература. „Љубав, дакле, према истински лепом и добром јесте добротољубље, јер у грчком и словенском језику лепо и добро скоро су синоними. Истинска лепота увек је и доброта, и право добро увек је и лепо“ (предговор на владиката Атанасије Јевтиќ, „Добротољубље“, I, 1997: 5).

[13] Изразот Добротољубие, во значењето на збирка убави и добри текстови, првпат е употребен од страна на Светите Кападокијци Василиј и Григориј, кон половината на 4. век.

Литература

Добротољубље. 1997. Хиландарски преводи бр. 21. Манастир Хиландар, Света Гора Атонска: Манастир Хиландар. https://svetosavlje.org/dobrotoljublje-tom-i/ (преземено на 28. 11. 2017).

Тополињска Зузана. 2017. Основна поделба на предикати во функција на конститутивни членови (КЧ) на пропозиции (семантика > форма). Охрид: Научна работилница организирана од МАНУ, 1 – 2 јули 2017.

Goddard Cliff. 2012. "Semantic primes, semantic molecules, semantic templates: Key concepts in the NSM approach to lexical typology". *Linguistics,* Vol. 50, Issue 3, 711–743.

Hornby A. Sidney. *Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English.* Oxford University Press, 2005.

Jeffries Lesley. 1998. *Meaning in English*. Macmillan Press, LTD.

Topolińska Zuzanna. 2001. "Dobar ~ ubav (fragment "bałkanskiego obrazu świata")". Oldenburg: Studies on the Syntax and Semantics of Slavonic Languages, Papers in Honour of Andrzej Bogusławski on the occasion of his 70th Birthday, *Studia Slavica Oldenburgensia* 9, 391-399.

Мургоски Зозе. Речник на македонскиот јазик. Скопје: Филолошки факултет „Блаже Конески", 2005.

Толковен речник на македонскиот јазик. Ред. К. Конески, III, IV, Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков", 2006, 2014.

Skok Petar. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umetnosti*, tom II, tom III, 1972, 1973.

Дигитален речник на македонскиот јазик http://www.makedonski.info/

Македонски електронски корпус http://www.pelister.org/index.php/macedonian-resources/literature-and-linuistics

UDC 811.163.3(091)

Димитар ПАНДЕВ
Филолошки факултет „Блаже Конески“ – Скопје
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“
Скопје, Македонија

МАКЕДОНСКИОТ (ПРЕРОДБЕНСКИ) ЈАЗИК

Апстракт: Рефератот се засновува врз вмрежените поставки на Жинзифов во неговите текстови за македонскиот народен јазик меѓу фреквенцијата „глас вопијуштаго в пустине“ и „народен јазик“. Во тој контекст, јазикот во фазата на Преродбата се споредува со јазикот во фазата на Просветителството, и перспективно ја отвора споредбата со најдобрите обрасци на македонскиот јазик во фазата на револуционерната борба.

Клучни зборови: народен јазик, Преродба, Просветителство.

Во средината на 19 век, македонскиот народен јазик хипостасно ја доживува својата преродбенска фаза меѓу јазичната стихија акумулирана во народното творештво и јазичната мимикрија на неколкумина прејавени јазични личности, поетски природи кои сета своја творечка енергија ја искажуваат преку песната како романтичарски прифатен изблик на осамен отпор против сите форми на обезличување на македонската црковнонародна посебност.

Оттаму, јазикот на нивните литературни творби според стилската формација во која се создавани го определуваме и како преродбенски, и го вклопуваме меѓу претходната просветителска, т.е. претпреродбенска или предромантичарска, фаза и следната револуционерноборбена фаза од развојот на македонскиот јазик. Притоа, имаме предвид дека секое проучување на јазикот според стилски формации ги издвојува револуционерните придобивки од развојот на јазикот во претходната фаза и го посочува нивното вклопување во следната фаза, осмислувајќи го на тој начин еволуцискиот континуитет на јазикот, во контекст на 19 век, меѓу идиолектите на Крчовски и Пејчиновиќ, најиздигнати духовни поттикнувачи во фазата на македонското просветителство, и идиолектите на Крсте Петков Мисирков и Војдан Чернодрински, најпрепознатливи македонски општествени поттикнувачи со перо во рака во фазата на македонската револуционерна борба, како јазични изрази на престижни личности активно вклучени во оформувањето на македонскиот литературен јазик.

А преминот од просветителство во преродба луцидно го опкрилува Јордан Хаџиконстантинов – Џинот, како што преминот од преродба и црковнонародна борба во општественореволуционерна суверено го заштитува Ѓорѓи Пулевски, истакнувајќи го притоа и македонското народно и национално име. Впрочем, Џинот ја отвора граѓанско-световната образовна лепеза од која се консолидира македонската преродба, а Пулевски го отвора широкиот фронт македонисти со јасни македонистички це-

ли и идеи, кои историски ја потврдуваат македонската линија на народниот отпор на црковнонародната борба во Македонија и го потврдуваат појавениот народен дух кај македонските преродбеници.

Преродбенскиот дух на народниот јазик и личниот романтичарски јас-стил се појавува во текстовите на неколкумината појавени јазични личности во средината на 19 век, Димитрија Миладинов, Константин Миладинов, Рајко Жинзифов, Григор Прличев, како и на Партениј Зографски и Кузман Шапкарев, и особено на последниот нивни сопреродбеник, кој ќе се соживее и ќе ги надживее, но и ќе ги надмине по обем сите претходни појавени македонољубници – Марко Цепенков.

Впрочем, македонскиот расказ се развива меѓу Крчовски и Цепенков, како што македонската песна се развива меѓу Пејчиновиќ и Шапкарев, зад кого се крие ингениозниот народен пејач Христо Гроздин, а иницијалната каписла на „Силјан Штркот“ и на „Кузман капидан“ е во скромната нарација и поетика на Крчовски и на Пејчиновиќ. А мостот меѓу нив е токму во македонската преродба, во грската текстови во кои македонскиот јазик хипостасно израснува од проповеднички во преродбенски: дописката на Димитар Миладинов, печатена во Цариградски вестник бр. 482 од 7 мај 1860 г. позната под името „Борбата против владиката Мелетија во Охрид“, „Т’га за југ“ на Константин Миладинов, говорот на Прличев пред охриѓани од 1866 г., „На Великден“ од Рајко Жинзифов и други.

Токму во дописката на Димитар Миладинов доаѓа до израз воздигнатиот народен дух на охридската заедница, која никогаш не се помирила со згаснувањето на Охридската архиепископија и народнојазичната стихија како одраз на црковнонародната борба. Јазикот на дописката е образец за интелектуално-полемичен стил во кој е акумулирана сета духовна енергија на охридскиот менталитет, од воведната потценувачка иронија „Неколку дни пред Хр. св. Воскресение дошло овде известие, да се решело за да дојт Мелетија во епархијата“ преку сплотеноста што извира од синегдохата „Тојчас ... скокнаа вситe... на нога“ и надмено панорамскиот поглед на литотата „да сторает што не се сторило,..., а Мелетија да го неприбирает“ до завршната прекорна метафора: „Тешко и горко на тија училишта што ќе се крепает со крвавите потои и солзи сиромашки.“

И токму меѓу Крчовското „Ако некој умре неисповедан и непокајан, тешко и тој час ним горкиј, зашто умират неготови. Ох, тешко и горко на тие человеци зашто не се очистиле од грех“ (Слово исказаное заради умирание, Будим 1814) и Миладиновскиот решителен „тојчас“ и преосмислувањето на патристичкиот восклик „тешко и горко“ го следиме преминот од просветителска во преродбенска реторика, како што е и различно читањето (рецепцијата) на црковните книги во времето на Пејчиновиќ и на Прличев. И токму во актуализациите од овој тип го следиме преминот на јазикот од просветителска во преродбенска фаза. А основната особеност на романтичарите, т.е. преродбениците е во изопштеноста не толку од општото сивило на времето, колку од нивната перцепција за светот и стварноста околу нив. Македонските преродбеници ги имале сите предуслови за спокоен живот и солидна професионална кариера, бездруго како елинофили, но ниту еден не ја прифатил елинофилската опција, како

што и пред нив не ја прифатиле ниту Крчовски, ниту Пејчиновиќ, кои колку и да и биле несмирени во својата духовност, сепак имале навидум обичен духовен и манастирски живот, како што скоковито си го опишува самиот Пејчиновиќ. Но, ниту еден од македонските преродбеници речиси и да немал обичен, спокоен, мирен, секојдневен живот на домаќин, па ниту еден од нив немал обичен и одмерен јазик, јазик по мера или јазик со мера. Македонските просветители биле водени и восфалувани од македонските трговци и имале свој јазичен израз во време кога ниту еден од околните словенскојазични писатели го немал во мера соодветна на нивната искристализирано својот јазичен израз, ни во Србија, ни во Бугарија. Македонските преродбеници се јавуваат со свои творби во време кога на големи ѕвона одекнува српскохрватското јазично заедништво, а тие, особено Жинзифов, му бараат одглас во некакво си македонскобугарско. Сè во име на пансловенската преродба, а против елинизацијата.

Македонската преродба е своевидна пат-позиција на елинско-словенскиот конфликт, од кој потем сите лични трауми на македонските преродбеници се искристализира јасно македонската црковнонародна борба и македонската револуционерна борба. Борбата против грчкиот јазик во црквата и во училиштата е дел од борбата против Цариградската патријаршија со чиј декрет се укина Охридската архиепископија. И дел од борбата на македонските трговци за македонски пазар. Зашто, македонските трговци веќе ги освојувале пазарите низ Европа, од Венеција до Лајпциг, а го губеле својот. Македонците поети, Жинзифов и Миладинов пишувале во списанија што ги издавале и што се издавале во Москва и Цариград, а не можеле во Солун или во Скопје и во други градови во Македонија. Сè е тоа дел од мозаикот во кој опстојувал македонскиот јазик во времето на Преродбата, во која основната борба била насочена против присуството на Цариградската патријаршија на македонска почва, а со тоа и на грчкиот јазик.

Оттаму и романтичарскиот ламент на Жинзифов за неговиот роден јазик како глас вопијуштаго в пустине во предговорот на списанието „Братски труд“, но и неговиот предреволуционерен восклик за чистота на јазикот во песната „Глас“.

А македонскиот јазик во времето на Преродбата ни од далеку не беше глас вопијуштаго в пустине, зашто беше:

– јазик на чаршијата, чии прагматични обрасци автентично се предадени во „Силјан Штркот“ и голем број други текстови на Цепенков и други собирачи на народното творештво;

– јазик на образованието, чии наставни обрасци мошне илустративно се предадени во учебниците на Партениј Зографски, на Кузман Шапкарев и други;

– јазик на уметничката литература, чии поетски обрасци се јасно поставени во уметничката поезија на Константин Миладинов и другите, кои ќе ги прогласи Рацин за своја матица;

– јазик на преводна литература, во чие контастирање со јазикот-изворник уште повеќе доаѓаат до израз особеностите на македонскиот народен јазик;

– јазик на црковно-народната борба, чии реторички ообрасци се заложени во пламените говори на Д. Миладинов и Гр. Прличев.

Колку и да се различни меѓу себе во својот јазичен израз, тие јасно ги одразуваат заемните преродбенски стремежи на својот народ и ја истакнуваат потребата од одделен македонски јазик, зашто според сите аналогии во времето, што така вешто ги сосредоточува Пулевски: „Така и Македонциве се народ и местово нивно е Македонија“ (Речник од три језика, 1875: 49).

А времето на Пулевски и другите македонисти е време на лајпцишките младограматичари, кои ја обележаа лингвистиката на Векот, време во кое двата најпејоративни збора биле: младограматичар и македонист!

Литература

Кантарџиев Ристо. 1965. *Македонското преродбенско училиште*. Скопје: Култура.

Конески Блаже. 1949. *Македонските учебници од 19 век – еден прилог кон историјата на македонската преродба*. Скопје.

Конески Блаже. 1952. *Македонската литература во 19 век (краток преглед и текстови*). Второ издание. Скопје.

Конески Блаже. 1986. *Македонскиот XIX век, јазични и книжевно-исторски прилози.* Скопје: Мисла.

Поленаковиќ Харалампие. 1973. *Во екот на народното будење*. Скопје: Мисла.

Харалампие Поленаковиќ. 1973. *Студии за Миладиновци*, Одбрани трудови. кн. 4. Скопје: Мисла.

Тодоровски Гане. 2007. *Македонската книжевност во XIX век*. Скопје: Штрк. – 224 с. Библиотека Наука.

Тодоровски Гане. 2007. *Македонската литература во XIX век.* (Избрани дела / Гане Тодоровски, 7). Скопје: Матица Македонска. 403 с.

Тодоровски Гане. 2007. *Македонската литература во XIX век: Претходниците на Мисирков*. (Избрани дела / Гане Тодоровски, 6) Скопје: Матица македонска. 433 с.

Тодоровски Гане. 2001. *Зборник на Миладиновци. Настан и монумент на македонската култура.* (Кон 140 годишнната од излегувањето) // Зборникот на Миладиновци : свечен собир по повод 140-годишнината од излегувањето на зборникот на браќата Миладиновци: Скопје: МАНУ (Свечени собири; св. 41). с. 9–13.

UDC 811.163.3'27

Блага ПАНЕВА
Биро за развој на образованието – Скопје
Скопје, Македонија

ВЛИЈАНИЕТО ОД МИНАТОТО, ПРЕДИЗВИК ЗА ЈАЗИКОТ СЕГА И ВО ИДНИНА

Апстракт: Постојаното движење и менување на јазикот е условено од нераскинливите врски помеѓу јазикот и културата. Под влијание на промените во државата јазикот е подложен на примање туѓи зборови кои навлегуваат на различни начини. Техничко-технолошкиот напредок како предуслов за создавање неологизми за нови предмети, појави и состојби не треба да биде причина да се забораваt/да исчезнат архаизмите. Тие како основа за формирање нови зборови имаат важна цел: зачувување на минатото и на идентитетот. Јазикот има неограничени можности и покрај одредениот број гласови коишто една заедница ги користи во својата секојдневна комуникација, а со кои, сепак, се пренесуваат многу важни пораки.

Јазикот е тема којашто никогаш не може (и не треба) да заврши. Тој е средство за разбирање, за создавање нешто ново и различно, за презентирање искуства и знаења и, секако, за претставување нови откритија. Благодарение на таа човечка дарба постои прогрес во светот, движење напред, просперитет и предизвик да се истражуваат неистражени области. Сè е полесно кога луѓето ќе ги искажат своите мисли и чувства, своите сознанија и предизвици преку јасен израз, со емоции и со душа.

Движењето напред на јазичен план не е со цел да се заборави минатото туку тоа да се испреплете во сегашноста со јасна и конкретна порака за иднината.

Клучни зборови: јазик, технологија, сегашност, разбирање, иднина.

Вовед

Овој труд би го започнала со познатите цитати на Крсте Петков Мисирков преку кои ја прави неизбежната поврзаност помеѓу колективот (langue) и поединецот (parole).

Мисирков напиша: „Јазикот е духовното богатство и наследство на еден народ кое се предава од поколение на поколение.“ и: „Да се откаже човек од својот народен јазик значи да се откаже од народниот дух.“ Пораките на Мисирков предупредуваат и упатуваат кон сознанието дека јазикот како материја се развивал и ќе се развива и тоа што било минато станува сегашност за функционална иднина на јазикот.

Според ова, факт е дека јазикот како материја се развивал и ќе се развива, но исто така факт е дека минатото секогаш треба да има основна цел – движење напред. Јазикот, народниот јазик, како материјално, културно и духовно богатство го определува ентитетот, укажува на неговото постоење и збогатување. Но, како понатаму?

Конкретното остварување на јазикот

Јазикот е едно од најважните обележја на идентитетот на секој народ и со него може да се зацврстат општествените односи, а со тоа и најверодостојно да бидат соопштени фактите. Но, со јазикот може да бидат нагласени и општествените разлики кои во суштина не треба да бидат разлики за раздвојување и спротивставување туку нивната цел да биде во насока на создавање можности за истражување, компаративни анализи и позитивни промени.

Македонскиот јазик по совето потекло е сроден со другите словенски јазици кои се зборуваат на широката јазична територија на европскиот континент. Познатата поделба на три јазични групи: јужнословенска, источнословенска и западнословенска упатува и укажува на поголемиот број заеднички карактеристики кои се должат на зедничкото потекло и на меѓусебните непосредни врски.

Структурните одлики на секој јазик, па и на македонскиот, се карактеристични и за стандардниот и за нестандардниот јазик. Токму минатото има влијание во таа стандардизација преку која се определуваат карактеристиките на секој јазик. Стандардизацијата е карактеристична за секоја нација, на тој начин се определуваат и карактеристиките на јазикот при тоа водејќи сметка на влијанијата од соседните јазици. Опасноста од губењето на јазичниот белег преку конкретното остварување на јазикот се поврзува со времето, моментот на зборувањето и природната средина од која произлегува. Неколку науки директно се поврзани со способноста на човекот да комуницира во едно општествено и културно опкружување. Лингвистиката во *Дигитални от речник* е дефинирана како наука за јазикот *преку која се пристапува кон проучување на општите законитости во неговото настанување и развој*[1]. Нејзината контекстуалност, описот на способноста на човекот за заемна комуникација неизбежно се поврзува со социолингвистиката и етнолингвистиката.

Социјалните услови се еден од важните предуслови за поттикнување на јазичната политика со што би се придонело и кон зацврстување на јазичниот идентитет. Во ерата на глобализација каде што доминанто место имаат еден или два јазика, треба да се внимава нивното влијание да не биде во размери што ќе влијаат врз менувањето на терминологијата, условно кажано помакедончување на изразите на кирилица, наместо нивно соодветно преведување. Конкретен пример се зборовите: *адвертајзинг, шопинг, таргет, бенчмарк* и други кои го добиваат и специфичниот белег на македонскиот јазик, членувањето: адвертајзинг**от**, шопинг**от**, таргет**от**, бенчмарк**от**...

Јазичната демократија во Република Македонија, од историски и од социолошки аспект, е на високо ниво. Реално, во јазичните средини каде што живее население кое зборува поинаков јазик од македонскиот јазик функционираат три јазици: албански, турски и српски, а можност за изборност имаат Ромите, Власите и Бошњаците. Културата на средината, всушност, упатува на заедниците во услови кога нивните јазични права произлегуваат од Уставот. Преку комуникацијата со одредени ентитети во државата и надвор од неа од особено значење е каков став да се заземе и на кој начин

[1] http://www.makedonski.info/search/%D0%BB%D0%B8%D0%BD%D0%B3%D0%B2%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0

да се претстави јазикот, особено ако неговото постоење од одредени држави не е признато. На тој начин доброто позиционирање на македонскиот јазик во државата, каде во прв план е интересот на државата Република Македонија, е да се почитуваат јазичните права дома, а потоа се зголеми влијанието за да се зборува македонскиот јазик и надвор од границите на нашата земја, Република Македонија. Ова е со единствена и јасна цел: да се намали/спречи процесот на асимилација на македонскиот јазик.

Јазикот се движи и се менува

Во образовниот систем во Република Македонија наставата се реализира на македонски стандарден јазик. Во таа смисла неизбежно е да се обрне внимание на сите говорни ситуации што влијаат врз усвојувањето на знаењата и тоа од сите сфери на јазикот. Реченичниот контекст ќе биде успешен ако учениците бидат ставени во улога на истражувачи на јазичните појави и законитости со што постепено ќе се воведуваат индивидуално и креативно да творат. Насочувањето кон решавањето на јазичните проблеми ги води учениците во насока да ја поврзуваат јазичната теорија со практиката и на тој начин учениците имаат можност да ја согледаат врската помеѓу јазиците што ги изучуваат во образованието и македонскиот јазик.

Сепак, различните околности: историски, општествени, културолошки, имаат влијание врз јазикот и неговиот развој. Менувањето на структурата на еден јазик особено е изразено под влијание на технологијата, поконкретно при електронскиот начин на комуникација. Од историски аспект, јазикот постојано претрпувал промени поради различни влијанија, но со осамостојувањето на Република Македонија, македонскиот јазик успеа повеќе да ја зацврсти својата позиција и тоа не само како јазик на македонскиот народ туку и како официјален јазик дефиниран во Уставот.

Во Предговорот на Правописот на македонскиот јазик убаво се истакнува фактот дека: „Јазикот е жива материја во која се рефлектира секоја појава од севкупното човечко живеење.“ Таа „жива материја“ е токму тоа, флуид кој пренесува информации, кој не познава граници, кој движи напред. Во книгата „Историја на македонското јазик“, Блаже Конески за македонските дијалекти пишува дека: „во комбинација со резултатите од влиајанието на соседните словенски и несловенски јазици, што нерамномерно се распределувале со одделните говори, довеле до денешната доста изразита диференцијација на македонскиот јазик (Конески 1981: 14). Богатата ризница од дијалектни и поддијалектни форми од минатото постојано има влијание врз зборовниот фонд кој може и треба да се збогатува и тоа преку образувањето нови зборови, при тоа чувајќи го коренот, но и преку примањето нови зборови кои навлегуваат на различни начини.

Неологизмите наспрема архаизмите, од аспект на историскиот развој на јазикот, претставуваат основа за формирање нови зборови. Лексиката преку продуктивниот начин на зборообразување има влијание токму преку новосоздадените зборови кои полесно се примаат во зависност од тоа каква е потребата или подобро кажано во која функција ќе бидат употребени. За секој јазик е својствено да прима нови зборови. Така и нашиот јазик, македонскиот, новите зборови ги адаптира на системот, со што

неизбежно ги подведува под нашиот третосложен акцентски систем. Адаптирањето кон третосложниот акцент се прави и кога од постари постоечки лексеми, се изведуваат нови лексеми по пат на зборообразување, при што се добива нова лексема што треба да се прилагоди на третосложниот акцентски систем.

Сепак, во најголем број случаи токму тоа адаптирање звучи неприродно и несвојствено, особено ако е направено под влијание на техниката. Затоа лингвистите понекогаш и си го поставуваат прашањето како да го прифатат техничко-технолошкиот напредок, како предизвик или пак како закана? Сметам дека заканата е пред предизвикот, бидејќи официјалното писмо во Република Македонија е кирилицата, а таа сè повеќе и повеќе е потиснувана од латиницата. Од поголем број истражувања кои се направени од текстови што ги напишале ученици (од основното и од средното образование) констатиравме дека за учениците кирилицата наместо 31 буква има 29 букви. Причините за скратувањето на бројот на буквите „лежат“ во поистоветувањето на к со ќ и г со ѓ. Ова особено е воочливо во неформалната комуникација при пишување на компјутер или на мобилен телефон. Ако продолжи трендот на минимизирање на употребата на кирилицата (доволно е да погледнеме околу себе кога се движиме во сообраќајот) постои голем опасност за зачувување на идентитетот и на придобивките од минатото.

Јазикот е во постојано движење и менување под влијание на промените во едно општество, тој е подложен на восприемање туѓи зборови кои навлегуваат по пат на техничко-технолошкиот развој, преку негувањето на архаизмите и создавањето неологизми и сè така во еден неповторлив циклус на креација.

Пренесување на пораките од минатото

Како што напоменавме претходно, јазикот е основното средство за разбирање на минатото и сегашноста. Преку јазикот низ вековите се пренесувале вредности што секогаш биле основа за нови вредности. Не можеме да зборуваме за македонскиот јазик, а при тоа да не ги споменеме браќата Кирил и Методиј, Климент Охриски, Охридската книжевна школа, просветителите, учебникарите, поетите, драматурзите, писателите. Нивниот јазичен код имал една единствена цел, да ни доближи едно време, да дознаеме и осознаеме како било некогаш, што треба да подобриме сега и да подготвиме терен за создавање нешто ново преку различни форми и средства. Да имаме нов предизвик, кој некому, во некое идно време, ќе му овозможи да истражува и да полемизира за тоа колку сме биле во право, колку нашите напори биле оправдани и колку предизвици успешно сме реализирале.

Јазикот е жив систем кој нема никакви ограничувања. Тој е универзална вредност што треба да се негува. Искуствата и знаењата денес се пренесуваат преку зборување на околу 3 000 јазици кои, главно, се класифицираат според генетска и според типолошка сродност (Николовска: 2012). Не би навлегувале во елаборирање на класификациите бидејќи секоја од нив има своја специфика и значење, а целта на овој труд не е објаснувањето на класификациите туку какво е значењето и примената на знаењата од јазикот.

Сѐ започнува во образовниот систем, во наставата. Таа е процес во кој се усвојуваат нови знаења преку различен пристап и со различни дидактички средства, учебници, прирачници, граматики, списанија, речници, лексикони и сл. На кој начин ќе бидат усвоени знењата зависи дали тоа ќе предизвика одредени пропусти во усвојувањето на правописната и на правоговорната норма. Праксата честопати покажува дека од аспект на правописната и правоговорната норма има недоследности и во изразувањето и во акцентирањето. За да се надминат овие состојби потребно е ученикот добро да го владее својот јазик – мајчиниот за да може да ги употребува и другите јазици.

Медиумите се една алка во кругот каде што основа е зборот и затоа ним треба да им се посветува посебно внимание. Во ерата на силно влијание на електронската комуникација кога пишаните медиуми го губат приматот, стандардниот јазик треба да се негува, посебно во делот на правилното акцентирање, ако се земе предвид дека многу често (под чудни изговори) не се почитува правилото за третосложното акцентирање. Конески за акцентот напишал: „...една од најбитните карактеристики на македонскиот литературен јазик е нашиот акцентен систем и ние не можеме да бидеме рамнодушни кога се расипува тоа што е во него од суштествена важност... Правилно да го усвоиме акцентот на нашиот литературен јазик, значи да се ослободиме од еден вид самоунижување“ (Конески 1982: 155).

На институциите, државните и јавните установи и нивните вработени ќе им посветиме поголемо внимание во некоја друга прилика, зашто токму преку нивната комуникација ја добиваме вистинската слика за општествената средина, бидејќи „говорните грешки не покажуваат само како се организира начинот на произведувањето на говорот на фонолошко ниво, туку и единиците на говорот на морфолошка и синтаксичко ниво...“ (Horga & Liker 2016).

Заклучок

Република Македонија, иако е мала земја, е богата со културни и етнички вредности, при што македонскиот јазик е една од тие културни вредности, всушност најзабележителната и најсуштинската. Затоа јазичната политика треба да биде во насока на правилна и јазично коректна примена на правописните норми. Таа примена, всушност, претставува прогрес во светот, движење напред, просперитет и предизвик да се истражуваат и други неистражени области. Како? Преку употребата на богат јазичен израз, јасно, и понекогаш со емоции и со душа.Како што почнавме, така и би завршиле со единствениот Мисирков, кој порачува: „Нашето работење не е ништо ново и без основа, ами е чекор напред.“

Од нас зависи каков ќе биде тој чекор, дали ќе биде движечка сила за напред, кон нови предизвици.

Литература

Бојковска Стојка, Минова-Ѓуркова Лилјана, Пандев Димитар, Цветковски Живко. 2008. *Општа граматика на македонскиот јазик.* Скопје: Просветно дело.

Конески Блаже. 1982. *Граматика на македонското литературен јазик*. Скопје: Култура.

Николовска Виолета. 2012. *Македонски јазик со култура на изразувањето*. Штип: Универзитет „Гоце Делчев“.

Правопис на македонскиот јазик. 2015. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.

Толковен речник на македонскиот јазик. Ред. Кирил Конески, I–VI. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, 2003–2014.

Horga Damir, Liker Marko. 2016. *Artikulacijska fonetika*. Zagreb: Ibis grafika.

http://www.makedonski.info/

UDC 811.163.3’367.625

Снежана ПЕТРОВА-ЏАМБАЗОВА
Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“
Скопје, Македонија

ЗА УПОТРЕБАТА НА ОДДЕЛНИ ГЛАГОЛСКИ ФОРМИ (СО ПРИМЕРИ ОД ТЕКСТОВИ ОД НОВИНАРСКИОТ ПОТСТИЛ)

Апстракт: Во средиштето на нашето интересирање е употребата на одделни глаголски форми (на пр. глаголот *земе*), кај коишто забележуваме изместување при нивната употреба во однос на нивните морфолошки и синтаксички особености. Овие промени се должат на различни внатрешнојазични, дијалектни влијанија и сл. Примерите се ексцерпирани од различни интернетски (електронски) изданија на весници на македонски јазик, како едни од најдостапните и најчитани информативни содржини. Тоа се и вести коишто најбрзо стигнуваат до широката јавност и претставуваат потенцијален фактор за влијание врз начинот на употребата на македонскиот јазик во неговата стандардна форма. Наведуваме и примери од преводи на македонски јазик на филмови, а опфаќаме и примери од разговорниот стил.

Клучни зборови: глагол, глаголски категории, глаголски форми, новинарски функционален потстил.

Во рефератов ќе стане збор за неправилната употреба на глаголските форми од глаголот *земе* и на другите префиксирани глаголи изведени од него, коишто се во поголем број (*заземе, одземе, п̄одземе, п̄оземе, п̄реземе* итн.), без разлика колку се оддалечиле со текот на времето и на употребата од неговото основно значење. Ќе се обидеме да ги определиме причините за ваквата употреба, како и нивната раширеност, почнувајќи од разговорниот стил, па во другите функционални стилови, осврнувајќи се особено на новинарскиот потстил, во рамките на публицистичкиот функционален стил.

Присуството на одделни неправилни форми и во рамките на новинарските текстови ни даде знак дека треба да се зафатиме со оваа тема, бидејќи широката употреба на формите и на интернет и во пишаните медиуми, укажува на земање замав на оваа појава, којашто на синхрониско ниво и зборувачите не ја забележуваат како грешка.

И, се навраќаме кон „Граматиката на македонскиот литературен јазик“ на Блаже Конески, во којашто е дадена целосна класификација на глаголите според нивните завршоци. Во неа глаголот *земе* е определен како свршен глагол, наспроти *зема* (несвршен) и кај него разликата во видот е изразена преку преминот во друга глаголска група (од а-група во е-група), како и кај: *фрла – фрли*; *п̄уш̄та - п̄уш̄ти* и други глаголи.

Во однос на понатамошната поделба на раздели, таа се прави според вокалот пред наставката во формата за 1 лице еднина минато свршено време. Во „Граматиката...“ (1987: 408) одделно е издвоен глаголот *земе* како глагол што образува форми како *даде*, во о-раздел: *дадов – зедов* (аористна форма), *дал - зел* (свршена л-форма). Истиот вид поделба го среќаваме и во „Толковниот речник на македонскиот јазик“, во вториот том З - К (2005: 209), каде што се дадени формите: *земе – зедов, зел.* Го консултиравме и „Речникот на македонскиот јазик“ (Мургоски 2005), каде што во одделна статија е наведена перфективната форма: *зеде* со упатување на речничката статија на *земе.* Во оваа речничка статија се наведени повеќе примери со перфективната глаголска форма, со дадено објаснување на значењата и на фразеолошката употреба: *ја зеде книгата дома; зеде дозвола, зеде државјанство; зеде автобус/метро/такси, зеде столче; му се зеде здивот* итн. (Мургоски 2005: 235).

Примери за неправилна употреба од разговорниот стил: *Другите* ***земале...*** (плата); наместо: **зеле**.; *Ја* ***зема*** *ли книгата?* (Ја зеде ли книгата?); *Ја* ***земавме*** *и неа!,* наместо: Ја зедовме и неа! итн.

За да видиме на што се должи оваа појава се послуживме со дијалектолошкиот материјал, од Картотеката на Дијалектолошкото одделение при нашиот Институт (му благодариме на д-р Васил Дрвошанов, раководител на проектот „Македонски дијалектен атлас“, за дозволата за користење на Картотеката) за да добиеме поширока слика за употребата на оваа зборо форма во дијалектите и ја констатиравме следнава состојба: во голем дел од источните и од североисточните говори аористната форма е *зема* (со акцент на последниот слог), за разлика од западните говори, каде што добро се чува парадигмата на аористот (*зедов, зеде..*) и од каде што и се презела во македонскиот стандарден јазик.

Потврда за постоењето на аористни форми со *зема* наоѓаме и во „Текстови од дијалектите на македонскиот јазик“ од Божидар Видоески, во текстови на кумановски говор (Куманово, Орашац): *И-'они чим-вид'еле,* ***зем'але****-си-гу. И ч'им* ***зем'ал,*** *почн'але да-гу-лек'ујев; А-'он* ***зем'ал*** *он'ај ст'ат па врз-њ'ума...* (Видоески 2000: 413-414).

Во нашиот реферат првенствено разгледуваме примери од интернетските изданија на весниците, но спонтано ни се наметнаа и примерите од преводите на македонски јазик на филмови и серии, како и телевизиски емисии во живо, вести итн.

Можеме да констатираме дека влијанието на употребата на ваквите форми е двострана: од нашите северни и источни говори, но исто така овие форми наоѓаат поткрепа и во парадигмата на многубројните свршени глаголи од а-групата, коишто се менуваат со вокалот а: *скара - скарав*, како и влијание од парадигмата на несвршениот глагол: *зема*.

Нестандардната употреба на глаголот *земе*, формите *земав, зема, зема, земавме земавте, земаа* ја среќаваме во сите граматички лица и број, без исклучок, и во свршената л-форма: *земал.*

Прво ќе ги наведеме примерите со основниот глагол *земе*:

– *Го отвори моето биро и од него* ***зема*** *50.000 долари.* (превод на филм, М1);

– *Тројца беа. Сè ми* ***земаа****.* (превод на филм, Cinemax 2);
– *Повторно ми го* ***земаа,*** *само сега нема да се врати.* (kurir.mk).
– *Му ја* ***земале*** *возачката заради алкохолот.* (panika.be);
– *... Вилијам изгледаше апсолутно преплашен. Потоа излезе и* ***зема*** *длабок здив.* (crnobelo.com);
– *Самброта му го* ***земал*** *местото лев бек и Песото признал дека му било криво.* (off.net. mk);

Примерите со префиксирани глаголи ни ги покажуваат истото изместување, истите резултати:
– *- ... иако не беше баш добра идеја тоа што вие ја* ***заземавте*** *цела тераса.* (5+ фамилија, МТВ);
– - *Самата се* ***иззема****.* (разговорен стил);
– - *Бев вознемирена затоа што ми го* ***одзема*** *вниманието.* (превод на филм, МТВ);
– *Смртта на лекарката, Елка Масин, настанала од самоповредување, односно таа сама си го* ***одземала*** *животот – потврди за НОВА Основното јавно обвинителство.* (star.kanal177.mk);
– *Грижата за брат ми Давид и мене ја* ***презема*** *баба Фелиција...* (kurir.mk);
– *Градоначалникот Аце Коцевски ја одржа првата прес-конференција, на која зборуваше за состојбите во Општина Велес, кога тој ја* ***преземал*** *локалната власт...* (tirekovmirece.com);
– *Сте* ***преземале*** *премногу обврски па не знаете како да излезете на крај со нив.* (kurir.mk);
– *Одвај се* ***созема****.* (разговорен стил).

Ќе наведеме и примери, коишто не се толку чести, но ги има, кога аористната форма се употребува на местото од сегашната, а обата примера се со глаголот **преземе**:
– *... но по средбата на Мисирков со претставник на Организацијата, таа решила да не* ***презеде*** *конкретни чекори против него.* (Википедија на македонски јазик, статија за Крсте Петков Мисирков) *(преземе);*
– *Во морално прочистената верзија на филмот неговата улога ќе ја* ***презеде*** *Кристофер Пламер.* (off.net.com.mk) *(преземе).*

Неправилната употреба на глаголот *земе,* од една страна е резултат на влијание на северните говори, од парадигмата на многубројните свршени глаголи од а-групата, како и од парадигмата на несвршениот глагол *зема,* а од друга страна е резултат на социолингвистички фактори како што е престижноста на скопскиот говор во комуникацијата како говор на главниот град. Овие фактори во голема мера придонесле за истиснување на правилните форми, особено во разговорниот функционален стил, речиси на целата јазична територија, а полека земаат примат и во пишаните медиуми,

во публицистичкиот стил и затоа голем број зборувачи на македонскиот јазик не ги препознаваат како грешка во јазичното (писмено и усно) изразување.

Употребата на глаголската лексика во јавниот простор, каде што стандардот треба да се наметне над разговорниот јазик и стил и над дијалектните форми на учесниците во комуникацијата, без разлика дали се работи за усна или за писмена форма, е во голема мера нарушена од различни туѓојазични или внатрешнојазични особености. Во таа смисла, понекогаш се слушаат јавноста и практиката, па се прават отстапки во нивна корист, но секако, образованието и медиумите се оние моќни чинители коишто треба да влијаат на стандардниот македонски јазик, зашто секогаш состојбата може да се поправи и да ѝ се даде правилен тек на одделна појава, ако се има почит кон својот јазик и одговорност за негово чување и негување.

Литература

Видоески Божидар. 2000. *Текстови од дијалектите на македонскиот јазик.* Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.

Конески Блаже. 1987. *Граматика на македонскиот јазик.* Скопје: Култура.

Мургоски Зозе. 2005. *Речник на македонскиот јазик.* Скопје: Филолошки факултет „Блаже Конески“.

Толковен речник на македонскиот јазик. Ред. Кирил Конески, II. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.

Користени интернетски информативни портали:

https://www.crnobelo.com/
https://kurir.mk/
https://off.net.mk/
https://panika.be/
http://star.kanal77.mk/
http://www.tirekovmirece.com/

(Во рефератов се користени и изговорени или напишани содржини од телевизиите на македонски јазик: МТВ; М1, Cinemax 2).

UDC 81'25

Борјана ПРОШЕВ-ОЛИВЕР
Филозофски факултет
Универзитет во Загреб
Загреб, Р Хрватска

КУЛТУРНАТА ПАРАДИГМА НА ПРЕВЕДУВАЊЕТО: СТРАТЕГИИ И ПОСТАПКИ

Апстракт: Надминувајќи ги перспективите на одделните научни дисциплини, како што се: применетата лингвистика, компаративната книжевност, поетиката, студиите на странските јазици и нивните книжевности, па останувајќи суштински на интердисциплинарна дејност, преведувањето го зазеде сеопфатниот културен контекст учествувајќи во процесите на културниот трансфер, односно во севкупната духовна, морална, материјална и производна дејност на некое општество во некое време. Во трудот се проблематизираат можните постапки и стратегии при книжевниот превод на несоодветни елементи на културата, кои треба да ја исполнат својата комуникациска функција, потпирајќи се не само на културната содржина што треба да ја пренесат, туку и на нејзината функција во чинот на комуникацијата, нејзиното изразување во *целниот јазик* и преведувачката традиција во рамките на која дејствува преведувачот.

Клучни зборови: традуктологија, теорија на културата, преведување на културата, културна комунукација, постапки, стратегии.

Од маргинална активност на работ на полето на лингвистиката, на периферијата на книжевните студии, со години занемарувана од: антрополозите, етнолозите, филозофите, во современата рецентна теорија, во последните триесетина години доаѓа до редефинирање на чинот на книжевното преведување и до негово поместување од подрачјето на нормативните кон дескриптивните студии, односно од подрачјето на лигвистичката перспектива кон делокругот на културалните студии, што го опфаќаат културниот контекст во целост. Книжевното преведување ги надминува перспективите на: применетата лингвистика, компаративната книжевност, студиите на странските јазици и нивните книжевности, опфаќајки го културниот контекст во целина и истакнувајќи ја неговата фундаментална важност во процесите на културниот трансфер.

Во таа смисла преведувањето *per se*, како искуство и како практична операција, станува субјект на знаење за: јазиците, литературите, културите, нивните идеологии, нивните контакти, влијанија, а станува и носител и субјект на сопствениот предмет на знаење што го надминува подрачјето на поединечните научни дисциплини, ограничени со определен тип на размислување. Веќе во 1975 година George Steiner, авторот на првото опсежно дело посветено на преведувањето „After Babel“, во превод „По Вавилон“, е скептичен кон концептот што се темели на ставот дека теоријата на

преведувањето мора да претпоставува систематска теорија на јазикот со која целосно се поклопува. И многумина традуктолози по него, кои се занимавале со теоријата на преведувањето, продолжуваат по неговите стапки, предупредувајќи дека секоја теорија на преведувањето што ги бара своите појдовни точки исклучиво во лингвистиката, сериозно мора да се посомнева во ефикасноста на преведувачкиот чин, а можеби дури и во самата можност на неговото постоење (Шкилјан, 2003: 113). Начелно, при преведувањето, една јазична содржина се изразува во форми на два различни јазици, односно во целниот јазик се изнаоѓаат синонимни јазични единици што се појавуваат во изворниот појдовен јазик. Меѓутоа, бидејќи според повеќето линвистички теории, во рамките на само еден јазичен систем вистински и целосни синоними не постојат, „уште помалку е веројатно дека постојат во два различни јазици (Шкилјан, 2003: 117). Впрочем, што се преведува кога се преведува? Ранко Бугарски претпоставува дека не се работи само за зборови, туку идеи, смисла или дух на оргиналниот текст (Бугарски 1984: 587). Таквиот став е на патот на соодветните ставови на многумина теоретичари на преведувањето уште од Хорациј, кој, исто така, се прашувал: Вистина е дека верно му пристапуваме на текстот, меѓутоа, што е тоа на што сме му верни? Може ли и во која мера, во преводот, да се постигне соодветна изведба, да се пренесат со иста профинетост исти мисли, не менувајќи при тоа ништо освен јазикот? А што е тоа што постои во преводот освен јазикот?

Надминувајќи го традиционалното мислење дека преведувањето е миметичка активност, која подразбира редефинирање на значењето на еден текст во друг и реконструкција на еквивалентен лингвистички и семантички контекст, се соочуваме со тоа дека преведувањето, всушност, го надминува имитативното ниво и стреми кон отворање и кон ширење на нов простор, на просторот на културната разлика, оној простор меѓу нас и нив, меѓу сега и тогаш, простор, каде што се надминуваат ограничувањата на културата.

Затоа, теоријата на преведувањето, не можејќи да пронајде цврсти упоришта за своите ставови и дилеми во лингвистиката, се свртила кон други интерлингвистички, интерлитерарни и инеркултурни подрачја на комуникација, а, преводот што настанал во таквиот простор, следствено на овие промени, станува автономен, нов предмет на знаење.

Современата теорија на културата се занимава со условите во кои настанува некоја култура, па начините на кои се поместува и одново се толкува таа, во друга културна средина. Преведувањето на културите, во таа смисла, го надминува лингвистичкиот домен и навлегува во: политиката, идеологијата, стратегијата на моќта и митологијата на создавање на стереотипи во претставување на други култури. Преводот, во таа перспектива, е особен тип на превреднуван странски јазичен текст, кој, ако не се стави во: естетички, етички, поетички и идеолошки контекст, не кажува многу за конфликтната природа на преведеното посредување меѓу културите и за односот на означителските процеси што учествуваат во преведувањето на некоја култура во која се впишува некој странски текст. Јазикот, пред сè, како лингвистички инструментариум, во случај на пренесување на замрсената мрежа на многубројните симболички ма-

нифестации на културата, дејствува како текстура на знакови поврзани со бескрајни конотации и денотации, како значенски систем на нерасплеткана сложеност, зашто контекстот во кој настанува текстот е важен суштински за разјаснување на интерпретативната семиотика на туѓиот простор, просторот на Другиот што го нуди преводот. Секој пристап кон некоја туѓа култура, всушност, претставува процес на преведување. Контекстот, како рамка во која се случува преводот, не ги подразбира само површинските семантички односи меѓу два лингвистички системи, туку севкупната семиотичка структура на целната култура на која ѝ е наменет преводот. Преведувањето на туѓите култури обезбедува акумулација на знаење за нивните јазици, историја, обичаи, обрасци на однесување, за да се апстрахира нивната другост или, сосема спротивно, за да се истакнат и да се реафирмираат вредностите од сопствената култура. Сепак, современиот поструктуралистички концепт на текстуалноста не верува во лингвистичката и во културната еквивалентност надвор од јазикот, зашто, како што беше спомнато, не пости ништо надвор од јазикот (Derrida:100). Во таа смисла се поставува прашањето: можна ли е воопшто комуникација меѓу различни култури? Очигледно е дека комуникација и преведување постои меѓу културите, но при тоа, значењето на преводот делумно се разликува од она на оргиналот, зашто намерите на авторот и на преведувачот можат да се разликуваат, дури да бидат и во судир. Во тој случај се работи за ставот кон преводот, како кон облик на општествена практика што не може да се оддели од институционалните аранжмани, од општествената хиерархија, на пр., од класната, во смисла на односот на моќта и на културната политика. Во рецентната традуктологија често се работи и за колонијалниот глас на преведувачот, кој, со својот превод, директно создава стереотипи, кои, пак, се вкоренуваат, начелно, во западниот канон. Во тој случај значењето на преводот не е сместено ниту во изворната, ниту во целната култура, туку на трето културно ниво на судири и империјалистички интерес за да се редефинира значењето на Другиот во согласност со сопствениот контекст и сопствена артикулација во прикажаниот контекст. Затоа концептот на културното преведување се дефинира како интернализација на знаењето, негово разбирање, како далекусежен епистемолошки процес што исклучува можност на бегла имитација.

Независен и автономен станува оној превод во кој нема интерференција со јазикот на оригиналот во вид на лексички и на синтаксички лажни парови, во кој се избегнува буквалниот превод и во кој се забележува изместување на преведувачкиот пристап од оној фокусиран на изворниот текст, кон текст фокусиран на читателот на кој му е наменет тој превод и во таа смисла, рецепцијата на преводот, како автономен нов предмет на знаење, се оддалечува од неговата нединамична верност кон оригиналот. Стремејќи да го зачува значењето на оригиналот, преведувачот посегнува по: граматички, стилистички, социолингвистички, културални и идеолошки категории, иманентни на неговиот сопствен начин на мислење и на доживување на вонјазичната стварност, како и по истата културна парадигма, а кои ги дели тој, со потенцијалите читатели. Тие категории, како жива кројка, се одлепуваат од базичниот систем на јазични и на вонјазични факти на оригиналниот текст, започнувајќи го својот автономен и самостоен живот.

Иако јазикот е само еден од можните системи на знакови, тој е систем што овозможува интепретација на останатите системи, не само во доменот на стилистиката и на естетиката, туку и во доменот на науката и конечно, во доменот на човечкото искуство, односно културата воопшто. Современата теорија на културата се занимава со условите во кои настанува некоја култура и со начините на кои се поместува таа и одново се толкува во друга културна средина. Преведувањето на културите, во таа смисла, неминовно го надминува лингвистичкиот домен и навлегува во: политиката, идеологијата, стратегијата на моќта и митологијата на создавање на стереотипи во претставување на други култури. Преводот во таа перспектива е особен тип на превреднуван странски јазичен текст, кој, ако не се стави во: естетички, етички, поетички и идеолошки контекст, не кажува многу за конфликтната природа на преведеното посредување меѓу културите и за односот на означителските процеси што учествуваат во преведувањето на некоја култура во која се впишува некој странски текст. Јазикот, пред сè, како лингвистички инструмент, во случај на пренесување на замрсената мрежа на многубројните симболички манифестации на културата, дејствува како текстура на знакови поврзани со бескрајни конотации и денотации, како значенски систем на нерасплеткана сложеност, зашто контекстот во кој настанува текстот е суштински важен за разјаснување на интерпретативната семиотика на туѓиот и на еден странски простор што го нуди преводот. Секој пристап кон некоја туѓа култура, всушност претставува процес на преведување. Контекстот, како рамка во која се случува преводот, не ги подразбира само површинските семантички односи меѓу два лингвистички системи, туку – севкупната семиотичка структура на целната култура на која ѝ е наменет преводот. Кој и да било преведувачки акт претставува обид за премостување на јазот меѓу две култури. Всушност, секој чин на комуникација, дури и кога се одвива на еден јазик што не бара превод, е обид за премостување на култрните празнини меѓу претставниците на иста јазична заедица. Празнините ги прават културните особености и индивидуалноста на учесниците во текот на комуникацијата. Во овој случај, културата се подразбира како севкупност на човековото знаење, светоглед, стил на живот, однесување што произлегува од неговата способност да го апсорбира знаењето и да го пренесе од еден член на општествената заедница на друг или од една генерација на друга. Ако интегралните елементи на културата меѓусебно се разликуваат, за нивен трансфер е потребен преводот. Во тој случај се можни потешкотии на ниво на рецепцијата, каде што преведувачот и секој друг приемник, мора да ја сфати културната содржина на пораката имплицитно, а не експлицитно, како и оние потешкотии што се културна содржина.

Може да се зборува за неколку етапи на превод: во првата се пренесува секоја реченица, секој збор, секој идиом и при секоја јазична „игра“ од еден јазик на друг се врши своевидна селекција на мотиви и испробување на можните средства на пренесување. Во втората етапа преведувачот се занимава со избор на детали и конструкции од оригиналот што ќе бидат жртвувани, за да се надоместат или да се заменат со детали, својствени на јазикот на кој се преведува, па се испробуваат покуси начини и обиколки, со кој би се подобриле местата што останаале недостапни. Во третата

можна етапа се проверуваат избраните решенија и издржаноста на преведените конструкции на деликатните значенски места во оригиналот. Во овие први три етапи погледот на преведувачот непрекидно преминува од текстот на оригиналот на текстот на преводот, постојано свртува кон речникот и кон сите можни методолошки помагала, па повторно се враќа по истиот пат, сè додека не станат истовремено присатни, пред очите на преведувачот, двете страни на преводниот процес. Тоа е мигот кога се преминува на повисока преводна фаза, во која се напушта оригиналот, чија присутност станува речиси виртуелна. Во таа фаза, пред преведувачот, се наоѓаат само траги од оригиналот вмрежен во текстот на преводот, а преведувачот е сосредоточен само на еден јазик, јазикот на преводот. Тој го „наслушнува“ преведениот текст како да не станува збор за превод. Како што добар писател се грижи за поврзување на јазичните знакови, воден од логиката на јазикот или на поетиката, а не од сличноста со стварноста, претпоставената стварност, која, како оригинал, му претходи на неговото пишување, така и преведувачот, на крај се одвојува од оригиналот и се концентрира само на логиката на поврзување на јазичните знакови и на логиката на целниот јазик и на поетиката на преводот. Во последната фаза преведениот текст станува јазична автономна творба. Суштината на преводот, пред сè, книжевниот, не е во пренесување на значењата на друг јазик, а најмалку во изнаоѓање на јазичните еквиваленти, туку е својство на оригиналот да биде отворен за друг јазичен културен код, а кој, парадоксално, го поништува.

И покрај истакнатиот факт дека преведувањето е потребно во случај на меѓусебно различни култури, сепак тоа е можно само врз темел на многуте меѓукултурни заеднички нешта. Сличностите меѓу културите се поголеми доколку е помала просторната и/или временската оддалеченост на заедниците што ги развиваат. Дури и оддалечените култури имаат доволно сличности што го овозможуваат преведувањето.

Според Владимир Ивир, еден од најзначајните хрватски лингвисти, преведувачи, лексикографи, при обид на културен пренос на содржина, карактеристична на изворната, но не и на целната култура, преведувачот се среќава со два проблеми: (1) проблемот на изнаоѓање на можните постапки за преведување на несоодветни елементи на културата и (2) проблемот на стратегијата или на изборот на можните постапки на транслација, бидејќи сите постапки не се подеднакво адекватни за секој чин на комуникација. Првиот проблем се решава со повторување на постапките од практиката и нивни комбинации, како што се дефинирања или парафрази, буквален превод, супституција, лексичко создавање, дополнување, пропуст (Ивир, 1987). Стратегијата или изборот на постапките, кои ги избира преведувачот, се однесува на проблемот на преводот на културата, а го одредува неговото разбирање на комуникативната функција на елементите на културата што се преведува, толкувањето на вредноста, положбата на некој сегмент во изворната култура и можните негови пандани во целната култура, неговото познавање на контрастивните односи меѓу изворниот и целниот јазик и неговата свест за преведувачките традиции во целната култура.

Што се однесува до изборот на стратегијата на преведувачот, неговите постапки се одредени со неговото разбирање на комуникативната функција на елементите на изворната култура, вклучени во изворната порака, неговото разбирање на вредноста на тој елемент во изворната култура, неговото познавање на констрастивниот однос меѓу изворниот и целниот јазик, неговото познавање на транслациските традиции на целната култура и неговата способност за културно посредување.

Најважниот фактор во изборот на постапките на преводот на неспоредливите елементи меѓу културите е нивната комуникативна функција што мора да ја препознае и правилно да ја протолкува преведувачот. За пример и поткрепа на споменатото, во хрватскиот превод на романот „Скриена камера“ од Лидија Димковска, синтагмата Зегиновите аптеки, заради соодветна контекстуализација е придружена со нужна информација за значењето и за функцијата на синџирот на Зегиновите аптеки, синџир со околу 80 аптеки низ Македонија, вмрежен во севкупната фармацевтска индустрија, за нејзиниот маркетинг, а и за здравството во земјата, за да се опфати нивното културно значење и функција и да се пополни јазот што, во спротивно, ќе ја доживеат припадниците на целната, хрватска култура, немајќи претстава каква комуникациска функција има култрниот сегмент *Зегинови аптеки* за македонската јавна култура. Една од можните постапки е замена со елемент од целната култура, хрватската, на пр. *Mandispharm ljekarne*, но, во тој случај, би се жртвувал „вкусот“ на изворната култура и би се нарушил непречен прием на комуникациската намера на изворната порака. На каква и да било постапка да се одлучи преведувачот, тој треба да внимава да се задржи протокот и леснотијата на комуникацијата, зашто, во спротивно, иако би имало нужни интервенции, тие не би биле изворна намера на испраќачот/авторот.

Иако културолошката перспектива во преведувањето стана многу актуелен термин во науката на преведувањето, пристапот е сè уште разновиден и нема единствен став како ефикасно да се преведуваат елементите наculttурата, па решенијата и одлуките им се препуштаат на самите преведувачи. Главната цел е да се воспостави одредено ниво на културолошка еквиваленција со помош на различни стратегии. Една од можните стратегии се оние што ги предлага Мона Бакер (1992), во случај каде што не постои потполна културолошка екциваленција:

1. Translation by a more general word (superordinate)
2. Translation by a more neutral/less expressive word
3. Translation by substitution
4. Translation using a loan word
5. Translation by paraphrase using a related word
6. Translation by paraphrase using unrelated words
7. Translation by omission
8. Translation by illustration

Споменатите постапки како што се дефинирање или парафраза, буквален превод или повторување, лексички неологизам, дополнување со повеќе или со помалку зборови, замена, парафразирање, илустрација итн., зависат од тоа колку, преведува-

чот, ја разбира вредноста на: сегментите, предметите, појавите од изворната култура. Освен тоа, преведувачката традиција на целната култура значајно придонесува на преведувачкиот избор на постапки при преведување на одделните елементи на културата. Некои јазици полесно прифаќаат „увозни“ преведувачки решенија, а други инсистираат на своите домашни замени. Преведувачката дејност не е лингвистичко посредување, како што се смета генерално, туку посредување во чинот на комуникација меѓу две култури, зашто културата му е надредена на јазикот што го вклучува во себе (Casagrande, 1954: 338), зашто јазикот не е содржан само во културата на некоја заедница, туку е предуслов за нејзиното создавање и е нејзин инструмент. Преведувањето подразбира и доловување на интерјазичната, интерсемиотичката, но и вонјазична содржина, што не би требало да резултира со принудни компромиси, кои неприродно го форсираат целниот јазик.

Роланд Барт во својот култен есеј „Смрт на авторот“ во 1968 година напишал дека раѓањето на читателот мора да се случи по цена на смртта на авторот. Прогласувајќи ја „смртта на авторот“ го истакнува значењето и активноста на рецепиентот, читателот. Традиционалната замисла за своеволниот автор што го контролира својот текст и неговото значење, се повлекува пред мултудимензионалниот текстуален простор, кој функционира како испреплетена мрежа на цитати или фрагменти и чие потекло и авторство повеќе не може да се дефинира. Некогашната ауторијална и ауторитарна улога на авторот како произведувач на текстот во таа смисла, сè повеќе се повлекува пред читателот, како носител на конструкцијата на значењето и како креатор на актот на читањето. Поимот „смртта на авторот“ неминовно морал да води кон „смртта на оригиналот“, а во тој случај ни преводот не може повеќе да се смета за нешто споредно во однос на изворниот текст. Во тој случај, преведувачот и неговиот превод би требало да станат и сè повеќе стануваат рамноправен дел на историјата на книжевноста и на културата. Иако идејата за преведувањето, како инфериорен облик на пишување, траела со векови, а во извесна мера, практично трае и денес, во теоријата, овој став се менува од/кон крајот на дваесеттиот век. Во новата доба на масовна комуникација, мултимедијални искуства, на доминантната синхронија во доживувањето на светот, се формулира идејата за преводот, кој автономно ја започнува својата егзистенција на оригинален текст, оставајќи го изворниот текст зад себе, во некое друго време, во некој друг момент.

Литература

Avtonomova, N., 2016. *Spoznaja i prevođenje*, Disput, Zagreb.

Baker, M., 1992. *In Other Words, London*, Routledge.

Bugarski, R., 1984. Beleške o prevođenju težih tekstova, *Izraz V VIII*, 5

Casagrande, J.B., 1954. The ends of translation, *International Journal of American Linguistics*, vol. 20, no. 4, 335–340.

Derrida, J., Raund-table on Translation, *The Ear of the Other*, Universuity of Nebraska Press, 1988.

Ivir, V., 2002–2003. Translation of Culture and Culture of Translation – *SRAZ* XLVII–XLVIII, 117–126.

Škiljan, D., Bilješka o bilješkama u prijevodima, *Dialog z antiko/Dialogue with Antiquity/ Dialogue avec I'antiquite Monitor* ISH vol. V/no. 1–2, 2003.

UDC 811.163.3’367.623’373.611
UDC 811.162.1’367.623’373.611

Јан СОКОЛОВСКИ
Институт за словенска филологија
Универзитет во Вроцлав

ОД ПРОБЛЕМАТИКАТА НА ЗБОРООБРАЗУВАЊЕТО НА ПРИДАВКИТЕ МОТИВИРАНИ ОД ПРЕДЛОШКИ ИЗРАЗИ ВО МАКЕДОНСКИОТ И ВО ПОЛСКИОТ ЈАЗИК (ВРЗ ФОНОТ НА ДРУГИ СЛОВЕНСКИ ЈАЗИЦИ)

Апстракт: Предмет на статијата претставува анализа на деривацијата на придавки мотивирани од синтаксички изрази со предлози во македонскиот и во полскиот јазик. Конфронтативната анализа на полскиот и на македонскиот јазик нѐ наведува кон заклучок дека во полскиот придавки од синтаксички изрази создаваат многу побројна класа во однос на македонскиот јазик. Освен тоа, конфронтативната анализа води кон заклучок дека треба да се земат предвид и контекстните значења на придавките мотивирани од предлошки изрази.

Клучни зборови: дериват, зборообразување, предлог, придавка, синтаксички израз.

Во зборообразувачките системи на современите словенски јазици посебна класа претставуваат придавките базирани врз синтаксичките изрази со предлози од типот A(PN)[1]: во македонскиот јазик: *безводен*, *бескуќен*, *заѿкулисен, крајбрежен*, *ѿовоен, ѿредвоен*, *ѿредизборен, ѿрекуморски, ѿроѿивусѿавен*; во полскиот јазик *bezdrożny, bezwodnyzakulisowy, przybrzeżny, powojenny, przedwojenny, przedwyborczy.*

Во славистичката литература зборообразувачките структури од овој тип се опишуваат различно.

1) Во постарите трудови тие се интерпретираат како поттип од сложените зборови, бидејќи се фундирани од два збора (Miklosich 1875: 401-4012; Maretić 1963: 97-980, Trávniček 1948: 415-417; Kurkovska 1954: 115-17; Sieczkowski 1957; Satkiewicz 1969: 155-156).

2) Од страна на некои современи автори тие придавки се интерпретираат како десупстантивни префиксно-суфиксни деривати или префиксно-суфиксни деривати фундирани врз предлошки изрази (Dokulil 1962: Rus.gram 1980: 232, 313-314, 318; Земская 1973: 297); на тој начин тие се опишуваат и во трудовите на македонските истражувачи (Марков 1988; Конески 1995; Велева 2006). Во „Граматиката на македонскиот литературен јазик“ на Блаже Конески не се посебно обработени.

[1] Симболи: A (PN) – придавка мотивирана од синтаксичкиот израз со предлог; N – именка, член на мотивирачки израз, No - именка определувана од придавка мотивирана од синтаксички израз со предлогот *без* [види Kallas 1984: 435].

3) Некои истражувачи ги издвојуваат таквите структури како посебен тип деривати со сложен формант - таканаречен конфикс (Марков 1968).
4) Во полската зборообразувачка литература структурите базирани врз предлошките изрази најчесто се третираат како посебен тип деривати, преодни меѓу простите и сложените деривати (Grzegorczykowa 1979: 58-59).

Полската академска граматика ги вбројува меѓу прости деривати „бидејќи предлошките изрази коишто претставуваат нивни бази, можат да се интерпретираат како варијанти на падежните форми" (Kallas 1984).

Словенските јазици покажуваат како сличности така и разлики во однос на деривацијата на овој тип придавки. Врз основа на корпусот од над три илјади примери од сите словенски јазици може да се констатира дека основните сличности и разлики се однесуваат меѓу другото на бројот и на типот на основните форманти искористувани при создавањето на придавките од синтаксичките изрази со предлог, на бројот на одделни класи деривати и на нивната продуктивност. Словенските јазици имаат доста сличен инвентар именки, коишто влегуваат во состав на мотивирачките изрази. Овие именки исто така се карактеризираат со слични семантички и зборообразувачки особини. Заеднички им е на словенските јазици и инвентарот на основните контекстуални значења на придавките од изразите со предлогот, то ест на значењата коишто им се својствени на тие изрази во состав со именките определувани од нив (в. на пр. Sokołowski 2000).

Предмет на рефератот претставува конфронтативниот опис на избраните класи придавки кои се мотивирани од синатксички изрази во македонскиот и во полскиот јазик.

Во двата јазика се издвојува пред сè широка класа на деривати, коишто ја поврзуваат партитивната релација со негација. Дериватите од тој тип можат да се карактеризираат како следниве симболи: **А (без N)No – No, којшто е без N[2].**

Со оглед на фактот дека на овој тип деривати порано им посветив доста внимание, ќе ги претставам, ако стасам, накратко и ќе преминам на придавките мотивирани од синтаксичките конструкции со другите предлози.

Во „Толковниот речник на македонскиот јазик" има над 150 придавки мотивирани од синтаксички изрази со предлогот ***без.*** Меѓу нив најбројни се придавките со формантот *–ен* (146 примери), на пример *безводен, безбоен, безбрачен, безветрен, безвластен, безгласен, безгрижен, безводен, безгласен, безгрижен, безживотен, безsвезден, безизлезен, безлистен, безмирисен, безмлечен, безоблачен, безработен, безреден, безрезултатен, бескаматен, бескарактерен, бескомпромисен, бескорисен, беспатен, бесплоден, бессилен.* Во речничкиот материјал ретки се придавките со формантот *–ски*.

[2] Симболи: А (*без* N) – придавка мотивирана од синтаксичкиот израз со предлог *без*,
N – именка, член на мотивирачки израз, No -именка определувана од придавка мотивирана од синтаксички израз со предлог *без* [види Kallas 1984: 435].

Во Тритомниот речник на македонскиот јазик нема ни еден дериват со овој формант, во ТРМЈ со формантот ***–ски*** се три примери: *беззаконски, беспартиски, беспричински.* Велева наведува 10 други примери: *безнаменски, беспредлошки, безбензински, безглаголски, безготовински, бездетски, беспредлошки, безвременски, бескоренски, бессврзнички.* Сосем ретки се во македонскиот јазик дериватите со формантот *-ов/-ев* од типот *бесполов* и со парадигматичкиот формант од типот *безглав, бесцен.*

Во *Толковниот речник* општиот број деривати од синтаксичките изрази со други предлози то ест *вон, зад, до, на, над, крај, меѓу, од , по, под, пред, преку, при, против, сред* не надминува број од 100 примери. Тие ги создаваат малубројните типови (помалку од 20 деривати) и ретки типови (помалку од 5 деривати). Малубројните типови создаваат деривати со предлошките изрази со предлози *против* (17 примери), *вон* (над 10 примери), *пред* (10 примери), *преку* (6 примери*) и други: меѓу (8), крај (7), преку* (6), *при* (6), *над* (5), *под* (5) *по* (5).

Еве ја групата придавки базирани врз синтаксички изрази со одделни предлози.

Во групата придавки базирани врз изрази со предлогот *против* има деривати со формантот *-ен* и деривати со формантот *-ски*, на пример *противвоздушен, противдржавен, противприроден, противоклопен, противпожарен, противправен, противприроден, противуставен;* на пример, *противавионски, противпешадиски, противподморнички, противтенковски, противхемиски, противхристијански.* Еден дериват има формантот - *противзаконит*).

Со помош на форманти *-ен* и *-ски* се создаваат и придавки од изрази со предлози *вон, пред*, *меѓу*, *крај*, *преку*, *при*, *над*, *под*, *по,* на пример:

вон*:вонбрачен, вонземен, вонјазичен, вонматеричен, вонреден, вонучилиштен; вонблоковски, вонвременски, вонканцелариски, вонсериски, воншколски*; ***пред****: предвоен, предвремен, предизборен, предиспитен, предучилиштен, предреволуционерен, предесенски, предисториски, предвојнички*; ***меѓу***: *меѓудржавен, меѓународен, меѓунационален, меѓурегионален, меѓуречен, меѓучовечки*; ***крај****: крајезерски, крајморски, крајселски*, *крајбрежен, крајграничен, крајпатен, крајречен;* ***по***: *пограничен, поволен, поименичен, повоен, посмртен, поморски;* ***преку***: *прекуброен, прекувремен, прекумерен, прекуграничен*; *прекуокеански, прекуморски, прекуридски*; ***под***: *подводен, подземен, поткожен, потпланински*; ***при***: *прибрежен, придворен, приземен, прирачен, приморски*; ***над***: *надгробен, надзвучен, надземен; надземски, надморски***.**

Во речничкиот материјал само формантот *-ен* нема многу деривати мотивирани од предлошки изрази со предлозите: *до*, *зад, по*, *сред, на пример,* ***до*** (3): *досмртен, доживотен, докраен*; ***зад*** (3): *задграничен, задгробен, задкулисен*; ***сред*** (2): *средзимен, средлетен*.

Конфронтативната анализа на полскиот и на македонскиот јазик води кон заклучок дека во полскиот придавките од синтаксички изрази создаваат многу поброј на класа во однос на македонскиот јазик. Поинаква е исто така и дистрибуцијата на суфиксалните форманти во деривацијата на оваа класа придавки.

Во македонскиот јазик привлекува внимание значително помалиот број и продуктивноста на дериватите од предлошките изрази со предлогот *без* како и доминацијата на дериватите со формантот -*ен*, којшто се искористува многу почесто од -*ски*.

Во полскиот јазик повеќето деривати од предлошките изрази со предлогот *bez* имаат форманти -*owy* и -*ny* и многу поретко - парадигматски формант. Дериватите со други форманти се ретки (-isty - 4, -ski -2, -any - 1, -asy - 1, -iwy - 1, -liwy - 1). Иако во полските речници бројот на деривати од изразите со предлогот *bez* создадени со помош на тие основни форманти (-*owy*и -*ny*) е речиси идентичен (- *ny* - 146, -*owy*- 142), најпродуктивен е денеска формантот -*owy*, кој денеска во полскиот јазик е главен формант за деривација на простите придавки.

Придавки од изрази со останатите предлози создаваат класи со различен број деривати. Многубројните класи (над 100 деривати) создаваат придавки базирани со изрази со предлогот: *przeciw* (над 120 примери), i*między* (nad 120) релативно бројна (од 20 до 100) создаваат придавки мотивирани со изрази со предлогот *poza* (60 примери). Ретките типови (малубројни, помалку од 20 примери) создаваат деривати од изрази со предлози *ponad* (19 примери), *nad* (16) , *wewnątrz* (12), *od* (12), *do* (11).

Еве ја групата придавки базирани врз синтаксички изрази со одделни предлози:

na: *nabrzeżny*, *nagrobny*, *naramienny*,*naręczny*; ***nad***:*nadgraniczny*, *nadjeziorny*, *nadmierny*; *naddźwiękowy*, *nadobojczykowy*, *nadobowiązkowy*, *nadoczodołowy*, *nadokienny*, *nadplanowy*, *nadliczbowy*, *nadprogramowy*, *nadwodny*, *nadziemny*;*nadmorski*, *nadziemski,nadzmysłowy*; ***około***: *okołosłoneczny*; *okołobiegunow**y***, *okołobudżetowy*, *okołokonkordatowy*, *okołoksiężycowy*, *okołoporodowy*, *okołorównikowy*; *okołoziemski*; **po:** *podyluwialny* geol.*podyplomowypodyskusyjny, pogwarancyjny*, *poinspekcyjny*, *poklasztorny*, *pokolonialny* polit.*pokontrolny* urz., *pokościelnypoprodukcyjny* urz., *ponarkotyczny, poniemiecki, popańszczyźniany*, *popromienny*, *pozapalny*, *poprodukcyjny*, *porewolucyjny*, *poślubny*, *pośmiertny*, *potransfuzyjny*, *pogrypowy* med.*pokonkursowy, poobiedni, popołogowy med., poporodowy, popowodziowy, popowstaniowy, popremierowy*książk. *popaździernikowy, popołudniowy, poporodowy,popowodziowy, popowstaniowy*,*popremierowy, poremanentowy*, *porozbiorowy, porozbiórkowypourazowy*, *pourlopowy*, *powakacyjny*, *powojenny, powulkaniczny*; **pod:** *podbiegunowy, podbramkowy, podgorączkowy, podjęzykowy,podklamkowy* techn.,*podoceaniczny, podokienny, podśluzowy, podszczękowy* anat., *podskórny*, *podstołeczny*, *podpowierzchniowy, podsufitowy*, *podwodny*, *podrównikowy* geogr., *podwiatrowy* geogr., *podzamkowy*, *podziemny: podmorski*;**ponad:** *ponadczasowy, ponaddźwiękowy, ponadgodzinny, ponadgraniczny, ponadindywidualny książk., ponadjednostkowy książk., ponadludzki książk., ponadmetrażowy metrol., ponadmilionowy, ponadnarodowy książk., ponadnormatywny urz., ponadobowiązkowy urz.,ponadpaństwowyksiążk., ponadpartyjny książk., ponadplanowy urz., ponadpodstawowy urz., ponadprogramowy książk., ponadwymiarowy urz.*; **poza**: *pozaartystyczny, pozaatmosferyczny, pozabiurowy, pozadyskusyjny, pozaekonomiczny, pozaestetyczny, pozaetatowy, pozaeuropejski, pozagatunkowy, pozajelitowy, pozajęzykowy, pozagrobowy, pozainstytucjonalny, pozaklasowy, pozakomórkowy, pozakonkursowy, pozakonstytucyjny, pozalekcyjny,*

pozalekturowy, pozalimitowy, pozaliteracki, pozamaciczny, pozamałżeński, pozamaterialny, pozamerytoryczny, pozamuzyczny, pozanaukowy, pozaoficjalny, pozaotrzewnowy, pozaoficjalny, pozaparlamentarny, pozapartyjny, pozaplanowy, pozapłacowy, pozapoetycki, pozapokarmowy, pozapolityczny, pozaprodukcyjny, pozaprotokolarny, pozaracjonalny, pozaregulaminowy, pozarolniczy, pozarozumowy, pozarynkowy, pozarządowy, pozasądowy, pozasezonowy, pozasłużbowy, pozastatutowy, pozaszkolny, pozatekstowy, pozauczelniany, pozaustrojowy, pozawałowy, pozawerbalny, pozazawodowy, pozaziemski, pozazmysłowy; ***przeciw****: przeciwakustyczny, przeciwalergiczny, przeciwawaryjny, przeciwbakteryjny, przeciwbieżny*, *przeciwcholeryczny*, *przeciwdymny*,*przeciwepidemiczny*, *przeciwepileptyczny*, *przeciwerozyjny przeciwkonstytucyjny*,*przeciwpancerny*, *przeciwgrzybiczny*,*przeciwrdzewny*, *przeciwreumatyczny*, *przeciwrewolucyjny*, *przeciwsłoneczny*, *przeciwspołeczny*, *przeciwśnieżny*;*przeciwalkoholow*y, *przeciwbólowy*, *przeciwciążowy*, *przeciwbiegunkowy*, *przeciwcukrzycowy*, *przeciwczołgowy*, *przeciwdesantowy, przeciwdeszczowy, przeciwdrgawkowy,* przeciwdurowy, *przeciwdźwiękowy*, *przeciwgazowy, przeciwgorączkowy przeciwgośćcowy, przeciwgruźliczy, przeciwgrypowy, przeciwhałasowy, przeciwiskrowy*, *przeciwkiłowy*, *przeciwnikotynowy przeciwnowotworowy*,*przeciwoblodzeniow*y, *przeciwodblaskowy*, *przeciwogniowy*, *przeciwodblaskowy, przeciwogniowy, przeciwolejowy, przeciwospowy, przeciwpaństwowy, przeciwpoliowy*, *przeciwpowodziowy*, *przeciwpylicowy*, *przeciwradiacyjny*, *przeciwrakowy*, *przeciwreumatyczny*,*przeciwrządowy*, *przeciwskurczowy*, *przeciwstukowy, przeciwszkorbutowy*;*przeciwtężcowy*, *przeciwtorpedowy*, *przeciwtyfusowy*, *przeciwwiatrowy*, *przeciwzakrzepowy*; *przeciwbłoniczy*; ***za***: *zaatlantycki*, *zagraniczny*, *zakordonowy*, *zamorsk*i, *zaoceaniczny*, *zaskórny.*

Не дискутирајќи пошироко за полскиот материјал, ќе се задржам малку на семантиката на македонските и на полските деривати. Освен дериватите со значењето на негација коишто тука кратко ги опишав, а пошироко зборувам за нив во објавената книга, дериватите од предлошките изрази можат да поврзуваат и покомплексни содржини и тие бараат пошироки описи. Тие можат да бидат претставени во согласност со концепцијата прифатена во полската академска граматика, каде што тие формации ги карактеризирала Кристина Калас. Според таа концепција, придавките мотивирани од предлошките изрази доста често - заедно со именките определувани од нив - изразуваат локативни и темпорани релации. Освен тоа, дериватите од овој тип можат да поврзуваат покомплексни содржини и тие бараат поширок опис.

Локативната релација во македонскиот јазик ја поврзуваат, на пример, придавките мотивирани од изрази со предлозите: *вон, зад, крај, меѓу, над, под, преку, при, меѓу.* На пример: *вонматерична бременост, воншколска настава, задграничен престој, задкулисни разговори, крајгранично летувалиште, меѓудржавна граница, надгробна плоча, надземна железница, подводни крпи, подземни води, потпланинско село, приморска населба, приземен кат, поткожен чир.* Во полскиот оваа релација ја сочинуваат деривати од предлошките изрази со предлозите: *do, na, nad, pod, przy*, *poza*, *za*, *od*, *przed*, *między*. На пример: *umocnienianaziemne*, *nadmorskiewydmy*, *skałypodwodne*, *pozamacicznaciąża*, *przygranicznypas, nadmorski kurort.* Темпоралната релација

ја пренесуваат дериватите од предлозите: *по*, *пред: повоени години, посмртен живот, посмртни останки, предвоен период, предзимска сеидба, предзимски посеви, предзимски грижи, предизборен молк*, а во полскиот јазик придавките мотивирани од изрази со предлозите: *do, od, między, po, przed*, на пример: *dozgonnaprzyjaźń, przedwojennyrząd, powojennyentuzjazm, okresmiędzywojenny, odwiecznawrogość.*

Освен тоа, во двата јазика има и деривати кои изразуваат и други, посложени реалации, на пример мак.: *надзвучна брзина*, пол.: *zybkość naddźwiękowa* - споредбена релација.

Во мојот реферат претставив неколку избрани проблеми од деривацијата на придавките мотивирани од синтаксички изрази со предлози. Дериватите од овој тип треба да бидат предмет на подетална конфронтативната анализа и од семантичка страна. Еден од можните начини на таков опис беше покажан во академската граматика на полскиот јазик. Овој начин го искористив порано во мојата монографија за словенските деривати мотивирани од синтаксички изрази со предлогот *без* (Sokołowski 2000).

Литература

Велева С. 2006. *Тенденции во зборообразувањето на медонскиот јазик.* Скопје.

Марков Б. 1988. *Образување на придавките во македонскиот јазик*. Скопје.

Марков В.М.. 1968. „Замечания о конфиксации в современном русскком языке“, Warszawa: *Językrosyjski* 19, nr 3, s. 7-19.

Земская Е.А., 1973. *Современны русскийязык.* Москва: *Словообразование*.

Конески К.,1995. *Зборообразувањето во современиот македонски јазик*, Скопје.

Русская грамматика. 1980. т.1, ред. Н.Ю.Шведова, Москва.

Dokulil M., 1962,.*Tvoření slov v češtině,*1, *Teorie odvozování slov*, Praha.

Kallas K. 1984. *Słowotwórstwo przymiotników*, *Gramatyka współczesnego języka polskiego.*

Kurkowska H. 1954. Budowa słowotwórcza przymiotników polskich, Warszawa.

Morfologia. red. R. Grzegorczykowa, R.Laskowski, H.Wróbel, Warszawa.

Manulneudruck der Erstausgabe von 1875. 1926. Heidelberg.

Maretić T.1963. *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga jezika*, izd.3, Zagreb.

Miklosich F. Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen, II Bd. Stammbildungslehre.

Satkiewicz H. 1969. *Produktywnetypysłowotwórczewspółczesnegojęzykapolskiego*, Wraszawa.

Sieczkowski A. *Struktura słowotwórcza przymiotników czeskich i polskich. Studium porównawcze*, Wrocław.

Sokołowski J. 1996.„Derywacja przymiotników od wyrażeń syntaktycznych z przyimkiem negacji w języku macedońskim i polskim, Скопје: *Folia Philologica Macedono-Polonica*, t. 4, c. 70–80.

Sokołowski J. 2000. Słowiańskie derywaty imienne z przyimkien negacji w podstawie słowotworczej, Wrrocław.

Trávniček F. 1948. *Mluvnice spisovné češtiny*, *čast 1*, *Hláskosloví. Tvoření slov. Tvarosloví*, Praha.

Речници

*Толковен речник на македонскиот јазик.*2003, 2006. Ред. К. Конески, I, III. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.

Uniwersalny słownik języka polskiego, 2003. red. S. Dubisz, t. 1–4: Warszawa:Wydawnictwo Naukowe PWN.

UDC 811.163.3’373.21

Зоран СПАСОВСКИ
Скопје, Македонија

НАСЛОЈКИ ВО МАКЕДОНСКАТА ТОПОНИМИЈА

Апстракт: Во оваа статија се разгледуваат различните јазични наслојки во македонската топонимија, од хронолошка и од современа гледна точка. Накратко се разгледуваат временската рамка, основните карактеристики и се даваат општи податоци за сите наслојки што учествуваат во позначајна мера во нашата топонимија, при што, за античкиот и за латинскиот елемент се цитираат истражувања на научници што се авторитети во соодветната сфера.

Клучни зборови: наслојки, предгрчки супстрат, латинизми, романизми, турски слој, албанско учество.

Како регион, кој се наоѓа во средиштето на Балканот и важи за крстосница на културите и на цивилизациите, Македонија, на својата територија, содржи наслојки во топонимијата, кои, од историска гледна точка, сведочат за присуство на различни култури и цивилизации. Од друга страна, пак, топонимијата не е само прост регистар со имиња на места на дадена територија (Пјанка 1970: 289), *туку таа придонесува во откривањето на јазичниот материјал на територијата на која се формирала.* Топонимијата е и чувар на стари јазични карактеристики, кои одамна се загубиле во современиот јазик (Радовиќ-Тешиќ 2008: 481). Исто така, често е и чувар на наслојки од различни јазици, кои некогаш се користеле на овие простори. Ним, Петар Христо Илиевски (1988: 403) им го дава истото значење, кое го имаат фосилите за биологијата и за геологијата. Во тој контекст ќе се обидеме да претставиме неколку разнообразни историски топонимиски наслојки од други јазици и култури во македонската топонимија.

Ќе почнеме од хронолошки најстарата наслојка. Таа најстара наслојка во топонимијата, повеќето лингвисти ја поврзуваат со античкиот период. Се открива кај оронимите и хидронимите, како и кај имињата на поголемите и позначајни населби. На пр., планините ***Беласица*** од *Orbelos* (Илиевски 1988: 500) и ***Шар Планина*** од *το Σκάρδον ὄρος* (Смит 1872: 928). На пошироката балканска територија, на која му припаѓа и географскиот регион Македонија, како претставници на оваа наслојка, кои се сочувале во својата изворна форма, може да се вклучат и ***Олимп*** (*Ὄλυμπος*,) и ***Пинд*** (*Πίνδος*). Од поголемите хидроними, како оними што му припаѓаат на овој слој, можеме да ги издвоиме ***Брегалница***, од пајонскиот ојконим ***Баргала*** (> *Bargylia*, Илиевски 1988: 500), ***Дрим*** (< Δρεῖνος, Δρείλον, Δρίλον – Илиевски 1988: 417), потоа, на поширокиот географски регион и ***Струма***, од пајонското Στρύμον, -ονος (Илиевски 1988: 502, Катичиќ 1976: 144), ***Места*** од Νέστος (Птолемеј 3, 11) итн. Поголеми градови за кои се смета, или постојат претпоставки, дека го добиле своето име од по-

стара античка населба се: ***Штип*** (< Astibos < *Ap(o)s Tibhos) (Илиевски 1988: 491), ***Валандово***, можеби од античкото ***Αλαβάνδα***, топоним што го сместува Брн (1966: 30) во античката малоазиска држава *Карија*, топонимот ***Струмица***, кој, во 2 в. пр. н.е., е споменат од Птоломеј и од Плиниј, како ***Αστραίον*** (Браниган 1992), и можеби и ***Дојран*** и ***Гевгелија***. За Дојран, Кајдамов (1981: 32) забележува дека во неговата близина имало населба по име ***Таурijан/а***, денес археолошки локалитет и тој смета дека постои веројатност, името на градот, да дошло оттаму. Извесна провинција Тауриана – *Ταυρανία* – забележува и Страбон во својата Географија (6.1). За ***Гевгелија,*** Папазоглу (1988: 181–182) претпоставува дека може да е поврзан со името на античкиот град ***Гортинија*** (Γορδηνία). Со помала веројатност кон нив може да се вклучи и ***Битола***, кој според Илиевски (1988: 504) е хибрид од трако-илирската основа *butas* ‚куќа‘ и словенското *byto* – ‚имање‘.

Освен за нив, Илиевски пишува и за многу други помали објекти, чии имиња водат потекло од некој антички јазик. Предаваме само неколку: ***Вајтос***, Охридско < слов. предлог *в* и грч. ‘αετός ‚орел‘ (Илиевски 1988: 423), ***Лин*** во Албанија < λινός ‚преса за вино‘, ‚корито‘ – во метафорична употреба ‚издлабено место‘, или ‚поило‘ (Илиевски 1988: 424–425), ***Октиси*** < ὀκτώ έκλησί (‚осум цркви‘), ***Солинари*** < σωληνάριον/-ια ‚цевки‘ (Илиевски 1988: 425) итн. Илиевски (1988: 413–435, 493–511) дава поопсежен преглед на антички остатоци во нашата топонимија, истовремено класифицирајќи ги и според нивните морфолошки елементи, според тоа дали се хибриди итн.

Меѓутоа, ние би се задржиле на неколку интересни забелешки на Илиевски, предадени во неколку негови други статии[1]. Преку нив, тој, а и други автори, откриваат и елементи на предгрчка наслојка во топонимијата.

Еве што напишал Илиевски (1988: 363) во врска со тоа: „Both archaeological and linguistic evidence indicate that certain ancient features, associated with the pre-Hellenic population, survived with the civilization and the language of the Greeks. There is no doubt that some of the early inhabitants continued to dwell in Greece side by side with the Greeks“. Исто така, тој забележува дека не само на Крит и на Пил, туку и меѓу класичните грчки имиња на места, ретки се тие што можат да се објаснат со грчка етимологија. Оставајќи им го прашањето на класичарите, овде само ќе наведеме некои автори што се занимаваат со таа проблематика и ги наведуваат топонимите како предгрчки.

Како еден од елементите што преживеале од предгрчкиот супстрат во грчкиот, карактеристичен за топонимијата, Илиевски (1988: 371, 2000: 5) го посочува суфиксот –***ssos*** / ***-ssa*** (***-σσος*** / ***-σσα***). Тој суфикс, во линеарното Б-писмо, е претставен во формата –***so***/***-sa*** (***-σο***/***-σα***). На пр., во зборот ***ku-pa-ri-so*** (***κυπάρισσος*** ‚кипарис,

[1] ***Ilievski, Petar Hristo***, 1999. *Multilingual Contacts and Conflicts in the South-Eastern Europe (Reflected in the Mycenaean onomastics)*, Прилози XXIV 1–2, презентирано на: VIII Интернационален конгрес за југоисточна Европа, Букурешт, 24–29 август, Скопје: Македонска академија на науките и уметностите, ***Илиевски, Петар Христо***. 2000. *Животот на Микенците во нивните писмени сведошства*, Скопје: Македонска академија на науките и уметностите и ***Илиевски, Петар Христо***. 1998. *Микенски борбени лични имиња*, Прилози XXIII 1–2, Скопје: Македонска академија на науките и уметностите.

чемпрес‘). Како топонимиски суфикс, во истото писмо, е претставен во формата ***ku-pa-ri-se-ja*** (*,Кипарисово‘). Овој суфикс се среќавал и во лични имиња, во имиња на растенија и во имиња на други објекти, поврзани со природата (***κυπάρισσος*** ,кипарис, чемпрес‘, ***Θάλασσα*** ,море‘, ***κολοσσός*** ,џин‘, итн.), но најчесто се употребувал за образување имиња на места (Илиевски 1988: 371). Тоа што нè интересира нас е последната употреба. Еден друг автор, Брн (1966: 30), ја потврдува таа употреба и посочува имиња на градови во кои е присутна таа наставка; на пр., ***Halikarnassos*** (*Ἁλικαρνᾶσσός*), ***Parnassos*** (*Παρνασσός*) итн. Освен суфиксот –***σσος***, Брн, на истото место, предава уште два суфикси, кои му припаѓале на предгрчкиот супстрат и биле карактеристични за изведување имиња на места. Едниот е суфиксот –***nda*** (-***νδα***) во, на пр., гореспоменатото име на место ***Alabanda***, а другиот е ***Labraunda***. ***Alabanda*** (***Αλαβάνδα***) е антички град во малоазиската држава *Карија*, од кој денес се наоѓаат остатоци во провинцијата Ајдин во Турција. ***Labraunda*** (***Λάβρανδα*** или ***Λάβραυνδα***), исто така, бил антички град во истата античка држава (*Карија*), од кој денес има остатоци во провинцијата Мугла во Турција. Според Брн, истата наставка (***-νδα***) е присутна и во имињата на градовите ***Korinth*** и ***Tiryns***, во кои завршоците -***nth*** и –***ns*** се нејзини варијации. ***Korinth*** го објаснува како стар акузатив што го заменил номинативот (*****Korinda***), а за ***Tiryns*** посочува дека неговата акузативна форма била ***Tiryn-tha***, каде што се гледа наставката –***nda***. Вториот суфикс што го наведува Брн е –***ēne***, кој се среќава и во ***Messēne, Athēnai*** итн. Подетално е неговото објаснување од она на Илиевски, бидејќи тој го додава и мислењето дека суфиксот –***σσος*** речиси секогаш означувал рамница покрај море и дека истите завршоци (***-s*** и –***nth***) генерално се среќаваат во голем број грчки зборови, кои ***не се поврзуваат со грчки корени***, на пр., ***hyacint, mintha, thalassa, nesòs*** и сл. (Брн 1966: 30). Последната формулација ја забележува и Илиевски (1988: 371).

Друг ономастички елемент, поточно антропономастички, кој, според Илиевски (1998 и 1999), потекнува од предгрчки супстрат е суфиксот –***da-ro***. Во линеарното Б-писмо тој се среќава во имињата ***Are-ka-sa-da-ro, Ke-sa-da-ro*** итн. (Илиевски 1999: 8). Се работи за имињата **Αλέξανδρος** или ***Александар*** и **Κάσσανδρος**, т.е. ***Касандар***, кои се добро познати од античкиот период. Интересно е што се познати како хеленски, или грчки имиња, а Илиевски ги нашол во таблиците од Крит и од Пил, т.е. напишани на линеарно Б-писмо на микенската и на минојската култура, за кои некои авторитети (на пр. Чадвик 1976:1)[2] сметаат дека биле предгрчки култури.

Понатаму, е интересен фактот што Илиевски, во истата статија (1998: 29), предава и некои цели антропоними како *микенски*: ***Πολεματας, Πόλεμος, Πολέμαρχος, Πτολεμάιος (Птоломеј)*** и **Λυσίμαχος** ***(Лисимах)***. Од истата основа ги наведува и ***Μαχάτας***, па дури и ***Μακεδόν*** (Илиевски 1998: 25). Според него (1999:11), други *микенски* имиња се: ***Krētheus, Metanōr, Netiānōr, Orestās*** итн. Имено, и овие имиња се познати и како античкомакедонски. На пример, последното име го има и во основа на името

[2] Овде Чадвик наведува дека и самото име Микена (Mycenae) „му припаѓало на претходно непознат јазик што се зборувал во Грција“.

на цела област од античкиот период – ***Орестида*** **(**која се простирала по горниот тек на реката Бистрица и во областа на Костурско и на Преспанското Езеро).

Во поново време, има и студии што работат врз поопсежен материјал од античкиот период и се задржуваат подетално на ова прашање. На пр., Хацопулос (2000: 103), кој ги дели античкомакедонските имиња што ги истражил на 4 групи: такви со јасна грчка етимологија што можат да се сметаат за епихорски (т.е. локални, карактеристични за одреден регион; на пр., ***Paterinos*** во Македонија); такви што можат да се сметаат за панхеленски (т.е. карактеристични за целиот хеленски свет, на пр. ***Alexandros***, ***Menandros***); јасно одредливи туѓи имиња, на пр., тракиски, илириски итн., како ***Amadokos, Plator, Doules*** итн., и такви што не можат лесно да се идентификуваат како грчки, но можат да ѝ се припишат на која било негрчка група, на пр. ***Bordinos***.

Иако овој материјал не е обемен, од горенаведените примери може да се заклучи дека повеќето топоними од овој антички свет, всушност, се повторуваат на една голема јазична територија што ги опфаќа Мала Азија и најјужните делови од Балканскиот Полуостров, на пример, планината ***Олимп*** во денешна Грција и уште еден ***Олимп***, кој денес го носи називот ***Улудаг*** – во близина на Бурса, Турција. Освен тоа, врвови со името ***Олимп*** имало и во *Ликија, Кипар, Јонија, Лезбос* итн., но и на други места. Според некои автори, и оронимот *Олимп̄* потекнува од непознат предгрчки јазик, додека за етимологијата на оронимот *Пинд* не најдовме никакви податоци (Смит 1872: 480, 630–631), потоа, на градот ***Αλαβάνδα*** во Карија (денешна Турција). Тука ќе ја споменеме и претпоставката дека во Македонија античко потекло има и денешниот град ***Валандово***. Се повторуваат и личните имиња: ***Πτολεμάιος, Μαχάτας, Krētheus, Metanōr, Netiānōr, Orestās*** итн., па дури и структурни елементи, односно наставки. Во антропонимијата, тоа е, на пр., ***-daros*** – во името на кралска династија ***Pixo-daros*** во *Карија*, ***Pan-daros*** – во *Ликија* (Брн 1966: 33), двете малоазиски антички држави, но и ***Aleksan-daros*** – во *Македонија.* Во топонимијата тоа се наставките –***σσος*** и – ***νδα***. Како што може да се забележи, и двете се присутни во цела низа градови и места распрскани низ цел овој малоазиски свет и низ јужниот дел од Балканскиот Полуостров: ***Knossos, Halikarnassos, Parnassos, Korint, Tiryns*** итн.

Од сето погоренаведено, се претпоставува дека во нашата ономастика може да се издвои и еден досега неоткриен слој оними. Според авторите што ги споменавме, овој слој му припаѓа на предгрчки супстрат, т.е. бил образуван од предгрчки народ. А според распространетоста на неговите елементи, тој се наоѓал на територијата на јужниот дел од Балканскиот Полуостров и на цела Мала Азија. Всушност, не е дека не се размислувало во оваа насока. Идејата за постар пелазгиски супстрат не е нова. Но, таа претпоставка „не дозволува јасна диференцијација меѓу етнички, или поточно речено јазични групи“ – и може да укажува на постоење на една широка етничка група, која подоцна се издвоила на повеќе помали (Хацопулос 2000: 101). Имено, можеби и може да се зборува за предгрчки супстрат раширен низ широка територија. Таквото повторување на имиња на места, и особено на имиња на луѓе во една иста јазична, т.е. етничка територија, воопшто не е непознато. Всушност,

се среќава многу често во општословенската топонимија. Како пример можеме да го посочиме топонимот ***Лажани*** – село во: Прилепско, Тетовско, Радомирско во Бугарија, Корчанско и во областа Валона во Албанија, а во формите ***Lužane*** – во српскохрватската, ***Lužani*** – во чешката, ***Ložane*** – во словенечката, ***Lężany*** – во полската топонимија итн. (Заимов 1967: 149). Го има и на други јазични територии. Меѓутоа, што се однесува до таа предгрчка античка јазична територија, која според Папазоглу (1977: 65–83) би можела да се нарече пелазгиска, може да се каже дека иако има некои навестувања, засега податоците се недоволни и сѐ уште не се истражени докрај.

Втората хронолошка наслојка потекнува од латинскиот јазик. Таа е, се разбира, понова и на нашата територија се среќава како дел од поширока наслојка, која, Илиевски (1988: 430) ја нарекува *романизми*. *Романизмите,* според него, сочинуваат три групи: *латинизми*, *балкански романизми* и *заемки од западните словенски јазици*. *Латинизмите*, во рамките на оваа група, се најстариот слој (иако понов од претходно опишаниот), и потекнуваат директно од латинскиот јазик. *Балканските романизми* се понови и тие, главно, потекнуваат од влашкиот јазик и ја претставуваат влашката топонимија на нашиот простор. Третата група, според Илиевски, се најновите топоними.

Директни балкански латинизми се, на пр., ***Бигла*** (< vigilia, ‚стража‘), име на планина, но и на многу помали ороними (рид во: Аржаново, Збажди, Злести итн.), ***Ботун*** (сп. Илиевски, < bot ‚ведро, кофа‘), ***Фурка*** (< furca, -ae), ***Вапила*** (можеби од < vappa, vapor), ***Клисура*** (< clausus, clausura ‚теснец‘), потоа поголем број микротопоними, како: ***Буклија*** (< buccula, buca ‚сад за вода‘), ***Гуша*** (< geusiae ‚грклан‘), ***Кукулон*** (< cucullus ‚качулка‘), ***Кумла*** (< cumulus ‚куп, могила‘), ***Фурна*** (< furnus, furnax ‚печка‘), ***Капа*** (< cappa ‚’рт‘) итн. (Илиевски 1988: 430–432). Кон нив може да ги вклучиме и остатоците од латинскиот јазик како името на селото ***Погулево*** (< pagus ‚селце‘ – Рад.: 71), на планината ***Серта*** (< serta ‚‘ венец, китка – Реч.:576), можеби и на градот ***Костур*** (< Castoria) итн.

Понов слој од оваа група, која, Илиевски ја нарекува романизми, е претставен во влашките топоними. За влашкиот јазик овде нема поподробно да зборуваме, бидејќи се работи за покомплицирано прашање. Имено, со влашкиот народ и влашкиот јазик се занимаваат повеќе автори од кои накратко само ќе ги споменеме: Вајганд (1888), Кларк (1900), Кал (2003), Фридман (2001), Голомб (1984), потоа нашите автори: Марковиќ (2007), Атанасов (1984) и други. Повеќето ги опишуваат влашките говорни групи; на пр. Кал (2003: 205). Тој ги набројува различните групи што му припаѓаат на влашкото малцинство (Мегленоромани, Истроромани, тимочки Власи итн.). Што се однесува до дијалектите, различни автори предаваат различни класификации. Мариоцјану (1975) ги дели на две големи групи, фаршериотски и нефаршериотски, додека, на пр., Капидан (1932) прави територијална поделба на северноароманска и јужноароманска дијалектна зона, кои понатаму ги претставува подетално. Меѓутоа, како и да е, може да се каже следново: општопознат факт е дека влашкиот јазик, како и многу други во Европа, потекнува од латинскиот. А

познато е, исто така, дека и романските јазици во Европа се развиле од говорниот латински јазик, кој почнал независно да еволуира во секоја посебна област во која се користел (Занг 2015: 107). Немаме причина да не претпоставиме дека и на Балканскиот Полуостров не се случувало истото. Значи, можеме да констатираме дека и на Балканскиот Полуостров различни етнички групи, на кои во минатото им бил наметнат латинскиот јазик, продолжиле да го користат како свој. Но, тој јазик низ времето се развивал, па денес го среќаваме како влашки со неговите дијалекти. На пр.: „The first language that split from Latin to become independent one is Sardinian language. Then Central Europe and Balkans were occupied by Germanic and Slavic tribes, Huns and Turks, isolating Romanian from Latin. … “ (Занг 2015: 107). Тоа би значело дека сите говорители и етнички групи на влашкиот јазик можеби не му припаѓаат на едно исто население. Меѓутоа, исто така, логично е и да претпоставиме дека некои од тие говорители се и оригинални наследници на некогашното латинскоговорно население, чиј латински му бил мајчин јазик. Всушност, и истражувачите на влашкото прашање забележуваат такво нешто во литературата. Во своите испитувања некои автори нотираат дека постојат групи Власи, кои се наследници на старо римско население, т.е. на оригиналните говорители на латинскиот јазик, кои го сочинувале автохтоното население на Римското Царство, во минатото познато како Римјани. На пр., Кал (2003: 205) вели: „Терминот Влав ... може да се однесува на различни групи, на *Меѓленоромани, Истроромани и на Тимочки Власи,* ***наследниците на Римјаните или Влахоримјаните***. Кларк (1900: 465), пак, забележува (во врска со Цинцарите): „Strange worshipers were in the temple – shepherds from the Balkans, talking a barbarous dialects of Latin, and calling themselves ‚Romans‘, while they live as savages“. Ова би значело дека, без разлика дали имало и има различни влашкоговорни етнички групи, секако има и еден дел говорители на влашкиот јазик, кои се вистински наследници на старите Римјани и го продолжуваат оригиналниот латински јазик. Тоа можеби би значело дека и некои од влашките топоними би можело да се гледаат како наслојка од латинските. Најопшто, би можеле да кажеме дека влашките топоними во нашата земја се распространети, се разбира, во областите во кои имало и има влашко население – Крушевско, Битолско и Штипско. Некои од нив се поконкретно обработени, на пр., за крушевската област, во докторската студија на Мери Јосифовска. Сепак, ние не можеме да кажеме нешто повеќе за нив и за нивната структура, ниту пак можеме да кажеме нешто во врска со тоа дали некои од влашките топоними на нашата територија се чисто влашки, а други содржат и елементи од други јазици. Само накратко ќе кажеме дека некои од нив се проникнати директно, а некои се дојдени преку грчкиот и претставуваат романско-грчки и романско-словенски хибриди (Илиевски 1988: 430).

Друга наслојка во македонската топонимија е турската. Нејзиното присуство на нашиот терен се должи на петвековното владеење на османлиската држава на нашата територија и најмногу на турското население доселено главно од Азија, кое самото ги создавало тие топоними во местата во кое живеело. Територијално, тие образуваат одредени групи или оази на нашата територија: покомпактно се групирани по линија-

та *Куманово – Свети Николе – Радовиш – Штип – Струмица – Дојран – Гевгелија* и *Скопје –Прилеп – Битола* (Морф.: 8). Освен тоа, има области, кои претставуваат оази на турски топоними што биле или се сè уште населени со турско население, на пр., радовишката област позната како *Јуруклук*, *Валандовско* итн. Генерално, турските топоними кај нас го следат текот на реката Вардар, од двете страни и се групирани околу поголемите градови (Спасовски 2015: 184). Меѓутоа, освен тоа, покомпактно присуство на теренот, кое се покажува најмногу во имиња на места директно и изворно образувани од турското население, турски топоними на нашата територија се образувале и на поинаков начин. Имено, лексеми од турскиот јазик навлегувале во основната лексика на македонскиот јазик и со нив се образувале топоними од македонското население. Примери за првиот случај се: ***Уз ˈун Б ˈурун Д ˈереси, Чакăр ˈăн Б ˈаа Б ˈурну*** итн. (Рад.: 169), а за вториот ***Од ˈаја*** (< oda ‚соба, просторија‘) (Морф.: 149), ***Вулџ ˈанец*** (< fincan ‚сад‘[3]) (Морф.: 151). Притоа, заемањето одело преку секојдневниот јазик, па потоа во топономијата (***Каз ˈан Дол)*** (Рад.: 205) или директно во топонимијата: ***Ѓ ˈол'овето*** (< göl ‚езеро‘; ‚бара‘) (Рад.: 304), ***Д ˈолно Кајначе*** (< kaynak ‚врело‘) (Рад.:197). Во одредени случаи се преземале и цели, веќе образувани топоними од турското население во македонскиот јазик: ***Балтал ˈăко*** (baltalık ‚дел од шума наменет за сечење‘) (Рад.: 305).

Друга позначителна наслојка во нашата топонимија е албанската. Таа е понова и е поприсутна во одредени области, кои се населени со албанско население. На пр., поголема компактност има во дебарскиот крај. И за неа не можеме да кажеме ништо повеќе, бидејќи сè уште не е поконкретно истражена.

Со овој напис, се обидовме само накратко да ги покажеме различните јазични наслојки во македонската топонимија, која е, се разбира, предоминантно словенска. Истовремено, се обидовме да забележиме и дека кај постарите топонимиски слоеви е можно да има таков што укажува дури и на предгрчки слој, т.е. на предгрчки супстрат и дека што се однесува до латинизмите, ситуацијата е комплексна и сè уште бара повеќе истражувања. Исто така, сметаме дека би било важно да се истражат и албанските топоними (регионите во кои се распространети тие, нивното учество во македонската топонимија), трендови, структурни образци итн.

[3] http://www.nisanyansozluk.com/?k=fincan

КРАТЕНКИ

Атанасов 1984 Petar Atanasov, 1984, Le Mégléno-Roumain, Traité de Dialectologie Roumaine/Meglenoromâna, Tratat de dialectologie româneascâ / Craiova

Браниган 1992 *Lexicon of the Greek and Roman cities and place names in antiquity, ca. 1500, Branigan, Keith, Amsterdam: Adolf M. Hakkert, 1992*

Брн 1966 Burn, A. R. 1966, The Pelican History of Greece, London: Penguin Books

Вајганд 1888 Die Sprache der Olympo-Wallachen, nebst einer Einleitung über Land und Leute, 1888, Leipzig: Johann Ambrosius Barth.

Илиевски 1988 Илиевски Петар Христо, 1988, Балканолошки студии, Скопје: Македонска академија на науките

Голомб 1984 Gołąb, Zbigniew, 1984, *The Arumanian Dialect of Kruševo, SR Macedonia*. Skopje: MANU

Занг 2015 Zhang, Huiying, 2015, "From Latin to the Romance Languages: A Normal Evolution to What Extent?" Quarterly Journal of Chinese Studies 3 (4): 105-111

Кал 2003 Kahl, Thede, 2003, Aromanians in Greece: Minority or Vlach-Speaking Greeks?, Minorities in Greece – Historical Issues and New Perspectives, Jahrbücher für Geschichte und Kultur Südosteuropas

Капидан 1932 Theodor Capidan, 1932, Aromânii: dialectul aromân, studiu lingvistic, Bucureşti,

Караманов 1931 Карамановъ, Владимир А., 1931, Дойран и околията му, и българското управление въ тѣхъ през войнатѣ на 1912-1913 г., Кюстендилъ: Печатница на Кооперация Трудъ

Каранис 1972 Charanis, Peter, 1972, Studies on the Demography of the Byzantine Empire, London: Variorum Reprints

Катичиќ 1976 Katičić, Radislav, 1976, Ancient Languages of the Balkans, Part One Paris: Mouton.

Кларк 1900 Clark, Edson L, 1900, Turkey, New York: Peter Fenelon Collier & Son.

Мариоцјану 1975 Matilda Caragiu Marioțeanu, 1975, Compendiu de dialectologie română, Bucuresti, Editura Ştiinţifica şi Enciclopedicâ

Марковиќ 2007 Марковиќ, Марјан, 2007, Ароманскиот и македонскиот говор од охридско-струшкиот регион во балкански контекст [Aromanian and Macedonian dialects of the Ohrid-Struga region in Balkan context]. Скопје: Македонска академија на науките и уметностите

Морф 2011 Спасовски, Зоран, 2011, Турските морфолошко-лексички елементи во македонската топонимија, Скопје: одбранета магистерска теза на Филолошкиот факултет „Блаже Конески"

Хацопулос 2000 Hatzopoulos, Miltiades B 2000 "L'histoire par les noms" in Macedonia, London: Oxford University Press

Острогорски 1957 Ostrogorski, George, 1957, History of the Byzantine State, New Brunswick, New Jersey: Rutgers University Press.

Папазоглу 1977 Papazoglou, Fanoula, Sur la Structure Ethnique de l'ancienne Macédoine, Balcanica 8, (1977), 65-83

Папазоглу 1988 Papazoglou, Fanoula, 1988, Les Villes de Macédoine à l'époque Romaine, BCH Suppl. 16, Paris

Пјанка 1970 Пјанка, Влоѓимјеж, 1970, Топонимијата на охридско-преспанскиот базен, Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков"

Птолемеј 3, 11 Geography of Claudius Ptolemy, Edward Luther Stevenson, Joseph Fisher, Dover 1991 Book 3, Chapter 11

Рад. 2017 Спасовски, Зоран, 2017, Топонимијата во Радовишко, Скопје: одбранета докторска теза на филолошкиот факултет „Блаже Конески"

Радовиќ-Тешиќ 2008 Радовић-Тешић, Милица, 2008, Пива и Тара у домаћој речничкој литератури, Београд: Зборник института за српски језик САНУ I

Реч. 1996 Олга Иванова, Речник на топонимите во областа по сливот на Брегалница, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков", Скопје 1996

Смит 1872 Dictionary of Greek and Roman Geography, Sir William Smith, London, Jonh Murray 1872,

Спасовски 2015 Спасовски, Зоран, 2015, Карактеристики на турската топонимија во Р Македонија и нејзиното влијание врз македонската топонимија, Македонски јазик LXVI, Скопје: Институт за македонски јазик

Страбон 6.1. Strabo, 1924, H.L. Jones, Ed. Strabo, The Geography, Lacus Curtius, кн. 6, погл. 1

Чадвик 1976 Chadwick, John, 1976, The Mycenaean World, Cambridge, UK: Cambridge University Press

Литература

Иванова, Олга, 1996. *Речник на топонимите во областа по сливот на Брегалница*. Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков", Скопје.

Илиевски, Петар Христо, 1988. *Балканолошки студии*. Скопје: Македонска академија на науките.

Илиевски, Петар Христо, 1998. *Микенски борбени лични имиња*. Прилози XXIII 1–2, Скопје: Македонска академија на науките и уметностите.

Илиевски, Петар Христо, 2000. *Животот на Микенците во нивните писмени сведоштва*. Скопје: Македонска академија на науките и уметностите.

Јашар-Настева, Оливера, 2001. *Турските лексички елементи во македонскиот јазик*. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков".

Марковиќ, Марјан, 2007. *Ароманскиот и македонскиот говор од охридско-струшкиот регион во балкански контекст* [Aromanian and Macedonian dialects of the Ohrid-Struga region in Balkan context]. Скопје: Македонска академија на науките и уметностите.

Пјанка, Влоѓимјеж, 1970. *Топонимијата на охридско-преспанскиот базен.* Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков".

Спасовски, Зоран, 2011. *Турските морфолошко-лексички елементи во македонската топонимија.* Скопје: одбранета магистерска теза на Филолошкиот факултет „Блаже Конески".

Спасовски, Зоран, 2015. *Карактеристики на турската топонимија во Р Македонија и нејзиното влијание врз македонската топонимија*. Македонски јазик LXVI, Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.

Спасовски, Зоран, 2017. *Топонимијата во Радовишко*. Скопје: одбранета докторска теза на филолошкиот факултет „Блаже Конески“.

Atanasov, Petar, 1984. Le Mégléno-Roumain, *Traité de Dialectologie Roumaine/Meglenoromâna, Tratat de dialectologie româneascâ / Craiova.*

Burn, A. R. 1966. *The Pelican History of Greece*. London: Penguin Books

Chadwick, John, 1976. *The Mycenaean World*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.

Charanis, Peter, 1972. *Studies on the Demography of the Byzantine Empire*. London: Variorum Reprints.

Clark, Edson L, 1900. *Turkey*. New York: Peter Fenelon Collier & Son.

Dictionary of Greek and Roman Geography. 1872. Sir William Smith, London, Jonh Murray.

Friedman, Victor A., 2001. *The Vlach Minority in Macedonia: Language, Identity, Dialectology and Standardization.* Helsinki: Slavica Helsingiensia 21, 26– 51.

Geography of Claudius Ptolemy. 1991. Edward Luther Stevenson, Joseph Fisher, Dover.

Gołąb, Zbigniew, 1984. *The Arumanian Dialect of Kruševo, SR Macedonia*. Skopje: MANU.

Hatzopoulos, Miltiades B., 2000. “L’histoire par les noms” in Macedonia, London: Oxford University Press.

Ilievski, Petar Hristo, 1999. „Multilingual Contacts and Conflicts in the South-Eastern Europe (Reflected in the Mycenaean onomastics)“, *Прилози XXIV 1–2*, презентирано на: VIII интернационален конгрес за југоисточна Европа, Букурешт, 24–29 август, Скопје: Македонска академија на науките и уметностите.

Kahl, Thede, 2003. Aromanians in Greece: Minority or Vlach-Speaking Greeks?, Minorities in Greece – Historical Issues and New Perspectives, Jahrbücher für Geschichte und Kultur Südosteuropas.

Katičić, Radislav, 1976. *Ancient Languages of the Balkans*, Part One Paris: Mouton.

Lexicon of the Greek and Roman cities and place names in antiquity. ca. 1500, 1992. Branigan, Keith, Amsterdam: Adolf M. Hakkert.

Matilda Caragiu Marioțeanu, 1975. *Compendiu de dialectologie română*, Bucuresti, Editura Ştiinţifica şi Enciclopedicâ.

Ostrogorski, George, 1957. *History of the Byzantine State*. New Brunswick, New Jersey: Rutgers University Press.

Papazoglou, Fanoula, 1988. *Les Villes de Macédoine à l’époque Romaine*. BCH Suppl. 16, Paris.

Papazoglou, Fanoula, 1977. Sur la Structure Ethnique de l’ancienne Macédoine, *Balcanica 8*. 65-83.

The Geography. 1924. H.L. Jones, Ed. Strabo, Lacus Curtius.

Weigand, Gustav, 1888. *Die Sprache der Olympo-Wallachen, nebst einer Einleitung über Land und Leute.* Leipzig: Johann Ambrosius Barth.

Zhang, Huiying, 2015. “From Latin to the Romance Languages: A Normal Evolution to What Extent?” *Quarterly Journal of Chinese Studies 3* (4): 105–111.

UDC 811.163.3’282

Станислав СТАНКОВИЌ
Универзитет во Приштина
Филозофски факултет, Косовска Митровица, Србија
Институт за српски јазик при САНУ, Белград, Србија

ОПШТ ОСВРТ ВРЗ ВИТАЛНОСТА НА МАКЕДОНСКИТЕ ПРЕСЕЛЕНИЧКИ ГОВОРИ ВО ЈУЖЕН БАНАТ

Апстракт: Како резултат на населувањето на АП Војводина по Втората светска војна коешто било вршено во согласност со *Законот за аграрна реформа и колонизација*, во оваа покраина на Р Србија биле формирани нови етнички и лингвистички преселенички заедници, меѓу нив и македонска. Најбројните формации од македонските мигранти дошле од околината на Крива Паланка и на Куманово, од Порече, од Струшко, од Демирхисарско, потоа од Охридско, од Велешко и од Скопско, од околината на Кичево и на Ресен, како и од Полог и од Мала Преспа во Албанија. Оттаму во јужен Банат, во околиите на Панчево и на Пландиште, и денес се сретнуваат значајни лингвистички потврди кои зборуваат за тоа дека на теренот на овие региони во неодамнешното минато постоеле поцврсти преселенички говори на одредените македонски дијалектни типови. Во поглед на поголемата зачуваност на македонските говори во Банат, може, пак, да се констатира дека многу повеќе се чуваат западномакедонските говори отколку северните говори. Југоисточните говори не се земени предвид бидејќи од ова дијалектно наречје има многу малку преселеници.[1]

Клучни зборови: македонски дијалекти, преселенички говори, зачуваност на македонските говори, јужен Банат.

Создавањето на македонската етничка заедница во Р Србија главно се поврзува со формирањето на федеративната југословенска држава по завршувањето на Втората светска војна.[2] Нејзината денешна формалноправна положба во Р Србија, всушност, е дефинирана по распаѓањето на југословенската (кон)федерација во последната деценија на 20 век и во првите години на 21 век кога, впрочем, се случија и поголе-

[1] Овој труд е изработен во рамките на проектот: *Интердисциплинарно истражување културног и језичког наслеђа Србије и израда мултимедијалног интернет портала Појмовник српске културе* (47016), кој во целост е финансиран од страна на Министерството за образование, наука и технолошки развој на Република Србија.

[2] Колку (многу) во новата југословенска држава било актуелно македонското прашање зборува и следниот момент: на 15 мај 1944 година во весникот Нова Југославија М. Пијаде објавил статија во којашто подетално говори за историјата на ова прашање. Тој, меѓу другото, пишува и за националното ропство и за експлоатацијата на македонскиот народ по балканските војни. Разгледувајќи го македонското прашање во поширокиот историски контекст, тој „имплицитно ја поддржува идејата за обединета Македонија, затоа што идејата за независна Македонија ја става во рамките на една балканска федерација“ (Ачковска 2001: 15).

ми глобални општествено-политички промени. (Станковић 2004: 41–48; в. и Хаџиев 1996: 191–200; Милосавлевски 1992: 223–236). Македонската етничка заедница во Р Србија денес има статус на национално малцинство. Положбата на припадниците на националните малцинства, гледано од правен аспект, во оваа држава е утврдена со Уставот, со кој на Македонците, исто како и на припадниците на другите национални малцинства, им се гарантирани дополнителни индивидуални и колективни права во согласност со законите на Р Србија и со меѓународните договори. Оттука, малцинските етнички заедници можат да ги конституираат своите национални совети кои имаат право на самоуправа во културата, образованието, информирањето и во службената употреба на јазикот и писмото. Националниот совет на македонското национално малцинство во Р Србија е конституиран во 2004 година со седиште во Панчево.

На подрачјето Р Србија, како во нејзините периферни делови кон Република Македонија (од Шар Планина до Пчиња), така и во останатите нејзини региони, според официјалните статистички податоци, но и според состојбата на самиот терен, нема автохтоно македонско население.[3] Меѓутоа, непосредно по Втората светска војна во многу краеви на АП Војводина биле формирани нови етнички и лингвистички преселенички заедници, меѓу нив и македонска. Тогаш, во оваа покраина на НР Србија, во најголем број случаи на напуштените германски имоти, во повеќе делови на Банат, Бачка и на Срем дошле над двесте илјади колонисти од јужните краеви на НР Србија, потоа и од НР Црна Гора, НР Босна и Херцеговина, НР Хрватска, НР Македонија и од НР Словенија. Се работи за акција на федералните државни органи која била донесена со законодавен акт, официјалниот назив ѝ бил *Населување на борците и борачките семејства во Војводина*, а колоквијалниот *Повоено населување на Војводина*.[4] Меѓу колонистите најбројни биле Србите (73,5%) и Црногорците (10,5%), потоа Хрватите, Македонците и Словенците, а во помал процент имало и припадници на некои други етнички групации (Ђурић и др. 1993: 86–90; Ђурчић 2006: 71–72; в. и Bara 2010: 159–161). Во оваа колонизација, како и во некои претходни слични општествени и историски околности[5], а како што стои во посочената литература, во значителна мера е изменета етничката, лингвистичката и културната мапа на Војводина. Преселениците од теренот на денешната Р Македонија во најголема мера потекнувале од северните, западните и од регионите на средно и јужно Повардарие, Македонци-мигранти во значителен број имало и од Мала Преспа во Албанија (Trifunoski 1958, Rusić 1958; в. и карта 1).

[3] Сепак, според капиталните историографски студии, во минатите векови голем дел македонско население константно мигрирало кон Србија, но тие преселеници лесно се вклопувале во јазично и конфесионално сродниот српски народ (в. и Радиќ 2003: 228).

[4] Населувањето на АП Војводина по Втората светска војна било вршено во согласност со *Законот за аграрна реформа и колонизација*, кој во 1945 година едногласно бил усвоен од Привременото народно собрание на ДФЈ. Тогаш две различни државно-политички акции, една општествена и една економска, односно колонизацијата и аграрната реформа, во формално-правна смисла се соединети во еден законодавен акт (в. Ачковска 2001: 42; Bara 2010: 159–161).

[5] Станува збор за населувањето на Германци, Унгарци, Словаци, Срби и други етнички групи од 17 век до средината на 20 век. Повеќе за ова види кај: Ђурић и др. 1993: 81–85. Целосна слика за населувањето на Војводина во деценииите по Втората светска војна види, на пример, кај: Ђурђев 1995.

По овие миграции, во Војводина е значително зголемен бројот на српското население а за првпат официјално се појавуваат и припадници на македонската етничка заедница (в. Ђурић и др. 1993: 86–90; Raduški 2003: 429–430; Соколовска 2011: 19–21). Вселувањата на мигрантите се одвивале врз основа на однапред утврден план: компактните делови од имигрантското население со исто географско потекло во групи се вселувале во своите нови населби,[6] при што, се разбира, ги формирале и компактните ареали на своите автохтони и сега преселенички идиоми, всушност на тој начин тие формирале соодветни дијалектни оази на македонскиот јазик. На ова укажува и мојот лингвистички материјал којшто е собран во периодот од април 2012 до август 2014 година во јужен Банат. На пример, во околиите на Панчево и на Пландиште се сретнуваат значајни (социо)лингвистички потврди кои зборуваат за тоа дека на теренот на овие региони во неодамнешното минато постоеле поцврсти преселенички говори на одредените македонски дијалектни типови.

Впрочем, по Втората светска војна, токму во јужен Банат се развило и поголемо миграциско струење од НР Македонија и Мала Преспа. Најбројните формации од македонските мигранти дошле од околината на Крива Паланка и на Куманово, од Поречe, од Струшко, од Демирхисарско, потоа од Охридско, од Велешко и од Скопско (од Скопска Црна Гора и Скопско Поле), од околината на Кичево и на Ресен, како и од Полог (од Тетово и Гостивар со околината) и од Мала Преспа (од околината на Пустец во Албанија). Значително помало движење на населението имало од Тиквешко, од Битолско и од Прилепско, понатаму од Гевгелиско и од Кратовско, како и од Дебарско, од Маврово и од мијачкиот крај (Trifunoski 1958: 6–14; в. и Rusić 1958: 6–13).[7] Во овие повоени миграции единствено нема преселеници од источното и од југоисточното подрачје на НР Македонија (в. карти 1 и 2). Македонските мигранти се населиле во Јабука, Качарево и Глогоњ кај Панчево, и тоа вкупно 1 452 семејства со 7 260 члена, а во Пландиште и во четири соседни населби: Дужине, Стари Лец, Хајдучица и Велика Греда, како и во Гудурица и во Велико Средиште во околината на Вршац, се населиле вкупно 353 семејства со 2 095 члена (в. карта 3).[8] Меѓу колонистите од НР Македонија, според Ј. Трифуноски (1958: 6, 40, в. и 20–23) и според Б. Русиќ (1958: 6, 16–19, 25–26), многу побројни (повеќе од 95%) биле Македонците (заедно со Србите, како што подвлекува Ј. Трифуноски), а имало и мегленски Власи, Цигани и Цинцари, како и неколку поединци Арбанаси и Руси; сите мигранти биле православни, освен неколку цигански семејства и Арбанаси, кои биле муслимани. Од три големи македонски региони, Крива Паланка со околината (Славиште со делот од Горна Пчиња, кој по Втората светска војна ѝ припаднал на НР Македонија, и дел од Осоговието), Куманово со околината (најмногу од пространата област на

[6] За ваквото групирање на доселениците пишува и Ј. Трифуноски (1958: 18).

[7] В. карти: Pravci migracija (Trifunoski 1958: 7) и *Predeli u Makedoniji iz kojih su naseljenici u sedam sela vršačkog dela Banata* (Rusić 1958: 14).

[8] В. и карти: *Jabuka, Kačarevo i Glogonj sa svojom širom okolinom* (Trifunoski 1958: 5) и *Sedam sela vršačkog dela Banata u kojima ima naseljenika iz Makedonije* (Rusić 1958: 8). Всушност, картите 1 и 2 во овој труд се направени врз основа на решенијата од соодветните карти на Ј. Трифуноски (1958) и на Русиќ (1958).

Жеглигово) и Поречe, дошле повеќе од две третини доселеници (Trifunoski 1958: 6–14; Rusić 1958: 6–13).

Во науката за македонскиот јазик, како што е и познато, македонските народни говори се делат во три основни формации: западно, источно и северно наречје. Врз основа на бројот на мигрантите и нивното автохтоно географско потекло можеме да заклучиме дека во лингвистичката композиција на македонските доселеници во јужен Банат повеќе зеле учество говорители од северното наречје, одн. носители на најјужните призренско-тимочки дијалектни типови, како што се нарекувала оваа преодна српско-македонска дијалектна зона од двете страни на денешната државна граница во поранешната србистичка литература, но сè почесто и во поновата наука за дијалектите на српскиот јазик (спореди и Шмигер 1995: 99–101). Освен говорниците во миграциите на најзастапеното северно наречје, во значителен број се појавуваат и носители на западното, а потоа и на југоисточното македонско наречје. Мошне интересен дел од македонскиот мигрантски лингвистички мозаик претставуваат говорителите на централните македонски идиоми кои му припаѓаат на западното наречје и ја чинат основата на македонскиот стандарден јазик. Тука спаѓаат доселениците од Поречe, Кичевско и Демирхисарско, како и мигрантите од велешкиот, од прилепскиот и од битолскиот крај. (Види: Видоески 1998: 9–31 + карта; како и Ивић 1985: 118–125 и 2009: 149–188; Станковић 2006: 141–149 и 2012: 153–161). Дел од актуелните истражувања кои се, пак, направени во Пландиште покажуваат дека лингвистички куриозитет, најмногу од аспект на историската дијалектологија, претставуваат малубројните говорители на конзервираниот западнопреспански говор. Тоа се неколку живи колонисти и една не голема бројка на нивни потомци и потомци од другите преселеници од Мала Преспа во јужен Банат (в. Rusić 1958: 11–12, 49–53; Видоески 1998: 339–351 + карта). Во поглед на поголемата зачуваност на македонските дијалектни оази во јужен Банат, денес се најинтересни македонските етнолингвистички заедници во Пландиште, во Јабука и во Качарево.

Како илустрација за виталноста на македонските преселенички говори во јужен Банат, овде ќе биде предаден еден сосема мал дел од над стотина страници транскрибирани разговори снимени (вкупно триесет и пет часа) во Пландиште, Јабука и Качарево во периодот од април 2012 до август 2014. Приложениот материјал е од седум различни дијалекти од Македонија, три од западното македонско наречје, три од северните говори и еден од преодните тиквешко-мариовски говори кои спаѓаат во југоисточното македонско наречје, и е снимен во интервјуа со осум информатори: Кадифка Чабиловска од Глобочени (Пустец, Мала Преспа), родена 1927, од 1946 живее во Пландиште, омажена за Македонец (КЧ); Доља Ничевска од Глобочени (Пустец, Мала Преспа), родена 1930, од 1947 живее во Пландиште, омажена за Македонец (ДН); Неда Чабиловска од Бешиште (Мариово), родена 1936, од 1947 живее во Пландиште, омажена за Македонец (НЧ); Бошко Несторовски од Јабука (по потекло од Ташмаруништа, Струшко), роден 1953, од 1953 живее во Јабука, оженет со Македонка (БН); Трајко Симуноски од Осломеј (Кичевско), роден 1932, од 2008 живее во Јабука, оженет со Македонка (ТС); Василка Здравевски од Брвеница (Тетовско), ро-

дена 1965, од 1984 живее во Пландиште, омажена за Македонец (ВЗ); Станко Стефановиќ од Буковљане (Кумановско), роден 1916, од 1946 живее во Качарево, оженет со Македонка (СС); Кузман Стоилковски од Добровница (Крива Паланка), роден 1941, од 1946 живее во Качарево; оженет со Македонка (КС). При запишувањето на овој материјал се користени современите фонетски принципи на запишување на македонски дијалектен материјал според фонетската транскрипција на Б. Видоески (1998).[9]

Бидејќи се работи за дијалектен материјал собран од говорители кои веќе долги години живеат во Србија (освен ТС кој 2008 дошол во Јабука, се преселил да живее кај своите деца, кои, пак, од Кичевско во Банат дошле 1990) и делумно го зборуваат и српскиот јазик, дијалектните особености на одделните родени говори не се зачувани во целост. Со оглед на фактот дека говорителите живеат во средина каде што официјалниот јазик е различен од нивната дијалектна база, тоа, од една страна придонесло некои дијалектни црти да се зачуваат подолго (отколку на изворниот терен каде што можат да се изгубат под влијание на стандардот), а од друга страна, довело и до интерференција на мајчиниот јазик и јазикот на средината, т.е. српскиот јазик. Оваа интерференција се јавува на сите јазични рамништа, вклучително и на фонетско-фонолошкото рамниште.[10]

Пландиште

Глобочени (Мала Преспа)

Т’аму сме р’одени, во-Глоб’очани јас сум. [Која година сте родени?] Дваесс’едма. [А колку години бевте таму во Глобочани?] Да-п’очниме од-поч’еток. Јас да-ти-к’ажам и-сл’ику, ‘ако с’акаш. Од-ш’еснаесет г’одини сам ‘имала. Сега ќе-ти-кажам т’ука ја бев ш’еснаесет г’одини, ја бев кр’упна н’е-бев в’аква и т’ука сам ј’а, т’а: е н’ошња н’аша од-Глоб’очани. ‘Овде-ми-е бр’ат-ми В’ел’ко, ‘овде-ми-е В’асил’ка, ‘една ако зн’аеш, грејо во-шк’олото, ‘ова: му-е-дев’ојката на-В’ел’о, а ‘овој В’ел’о ко-с’ад п’рво да-ти н’е-причам тоа-ми-е бр’ат н’ајстари. Вел’о, Лазо наш с’едум-д’евет д’еца, а-ј’ас-сум н’ајстара ќерка, а по-В’ел’а ‘имам ‘еден брат Л’азо, го-зн’ае Љ’убица, п’осле гр’едам ја, па Цв’етко ж’ив-ми-е, а-В’ел’о и-Л’азо ми-се-’умрени и Л’еко ми-е-’умрен и т’ака. [*А В’асилка к’ѐде е?*] В’асил’ка, ‘ево-је. С’естра-ми е т’аа, п’ет-

[9] Овде, посебна благодарност ѝ должам на проф. д-р Веселинка Лаброска за целосното преслушување на аудиоснимките и помош во регистрирање и бележење на акцентските и фонетските црти во приложените и останатите дијалектни текстови. Инаку, интервјута ги има водено Лилјана Лазареска, блиска познаничка на информаторите. Во разговорите учествуваат Љубица Граоавац (по потекло од Глобочени, родена во Качарево 1953, живее во Пландиште), Станислав Станковиќ и неколкумина блиски роднини на информаторите. Прашањата и коментарите на Л. Лазареска се предадени во аглести загради и тие се напишани со нормални букви; прашањата и коментарите на останаите присутни исто така се ставени во аглести загради, но ти се напишани со курзивни букви.

[10] За поголема прецизност во обележувањето на изговорот на африкатите /ќ/ односно /ѓ/, таму каде што информаторите ги изговараат овие гласови како во стандардниот српски јазик (со поизразена палаталност), се употребуваат буквите од српската азбука, т.е. ћ и ђ. Помеѓу поголем број на консултираната дијалектолошка литература се наоѓаат и овие студии: Видоески 1962, 1984; Конеска 1951; Лаброска 2008; Станковиќ 2015, 2016; Станковиќ, Лаброска 2016; Стоевска-Денчова 2004; Цветановски 2010.

шест г’одини ко-д’ојде т’ука. [Василка што има син во Скопје?] Од-Г’орана пр’ичам, тој е Г’оран на-В’асил’ка, ја до’јсе т’ука за- гл’асање, ‘еве-ја В’асил’ка, т’оа-ми е с’естра, м’ала д’ојде т’ука. [Кое годиште е Василка?] Па ш’ест г’одини ‘имаше, ја н’е-знам к’ојa г’одина се-в’оди к’ога д’ојде, ја-н’е-знам к’ојa г’одина се-в’оди, н’и-сам зн’ала ни з’а-мене. Ја п’уштив во-Алб’анија ми-д’ојде л’ично т’ачно, ‘овде др-жав’јанство д’обивме ко-б’еше мал, ко-го-р’одив Р’исте, ‘онда не зн’ееме, ‘изгоре с’елото н’аше ние не-зн’аеме, јас се-в’одам дваесе-’осма, Ј’ордан д’едото се-в’оди дваесет’осма, к’ако ни-р’екоа ст’арите, се ни-’изгоре докум’енти. [Која година изго-реа документите?] За-вр’еме Талиј’аните ко-д’ојдоа, Талиј’анците и Герм’анците, ќе-ти пр’ичам о-т’оме. И-с’ад ов’ако, ја да-ти-п’очна од-п’рви р’азред ко-’одеме шк’оло во- Алб’анија. П’рви р’азред т’огај ‘имав седум-г’одини.

* * *

Т’ака, и-сад п’очнаме н’ие да-’учиме на-’албански п’рви р’азред. Ј’есте б’и-ли код М’итрета, е-с’ад ‘оној и-’онда п’рви разред ‘ојдоме в-шк’оло, ‘имеме ‘учи-тел ‘албански, тој ‘учител ‘имаше ж’ена Г’ркиња, али во-шк’олото н’ие ко-’учеме ч’етири г’одини не-ни-д’авее да-збор’уваме мак’едонски, ‘албански, ако ‘албански прог’о:’еше ‘едно ст’оле ‘имаше в’ака ќе-ти-кл’аеа рӑците ќе-ти-напр’авеа пл’а-ви, да-не-прог’овориш, ‘игра:ме п’упана, а-д’ома не-ни-бр’анеше н’икој. И-с’ад зав’ршиме н’ие ч’етврти р’азред н’ие и-с’етне, ут’идовме, не-ти д’окажав у-ств’а-ри д’оби н’аредба да-се-шк’олова становн’иштвото, ц’аро наш во-Алб’анија, и-т’ако б’иде, ‘имаше п’остари д’евојки и-п’омали не-ги-п’уштија пл’атија к’азна, а-м’ојот т’атко н’емаше да-пл’ати и ‘учеме, ќе-’ојте да-’учите да-не-пл’атваме к’азна, а-н’а-шите род’ители се-на’учија во-план’ињето со-’овците во-план’ината и со-овч’арите раб’отеа кај алб’анските, зн’ееја ‘албански и-т’оа им-б’еше шк’оло на-м’ојот т’атко и на-м’ојата м’ајка, која б’еше од-Макед’онија. И-т’ако з’аврши то: шк’олото.

* * *

С’етне д’ојде еден-’авион п’омина п’ушти л’истичи, н’ие б’еме с’ите во-с’ело-то, д’ојде тој ави’оно в’ели под х’итно да-се становн’иштво, ја-го-ч’итав б’аш т’оа пап’ирчето, в’ели под-х’итно за-с’ат вр’емена да-се становн’иштво с’ели во-ш’у-мата н’аиде в’ојска кај-т’оа ц’адето, ‘отака д’ојде в’ојската Тал’ијанци и-Г’ерман-ци и-д’ојде н’ие пр’ојдовме в-пл’анина т’ога. Пр’ојдовме в-пл’анина и ‘ете д’ојдоја Герм’анците, Итал’ијаните го-опк’олија с’елото н’аше Глоб’очани. Е-с’елото н’аше т’ука б’еше ком’уната, ‘татко мој б’еше п’рви т’огај ‘имаше п’артизани и-’албан-ски и- н’аши, овч’арите в’ојници, м’оже не-сте-в’иделе, е-т’амо ‘има една-рамн’и-ца г’оре Глоб’очани п’огоре во-план’ината и-т’аму и д’ржевме партиз’аните, т’атко ќе-ни-д’аеше ќе-му-н’осеме на-овч’арите к’упус и-дв’а-листа в’ода, да-з’ајсиме в’е-чера, а-в’олците н’асекаде по-план’ината. Т’атко и-’оној Д’умовски П’андо и-Ј’оше Б’ардов т’ие се-’умрени, е-т’ие б’еа во-ком’уната баш, ‘имаме и-к’омуна и-шк’ола, и с’ега во-П’устец б’ила к’омуната и-т’ако и-’ојдоме н’ие в-пл’анина све и да-ти-пр’и-чам шк’олото го-зав’ршиме. И-с’етне д’ојде н’аредба да-б’ере в’ојници, ко-Тал’ија-ните да-б’ере в’ојници п’ослето как’о-беше, н’е-можа да-се с’етам, ко-’урваме, ко-се

осл'ободи, ко-'урваме од-план'ината, и-д'обивме н'аредба да-'оде в'ојници т'огаш. Талиј'аните у-ств'ари ни-го-зап'алија с'елото све, али с'етне се-осл'ободи д'ојде (ј)'еден ј'ави да-'ово м'есто е-сл'ободно и к'ога 'урваме н'ие од-план'ината д'ојдоа едни-Б'угари. Талиј'аните ни-го зап'алија с'елото, п'ошто парти'зани што-нап'раија, не-тр'ебеа тоа да-го-д'адат и з'атоа с'етне н'ие в'идоме м'ака. И-т'ука пров'алија два ками'они три, на-т'ој зав'иокот, к'ога се-'иде за-К'орча, дв'а-три ками'они ко-пров'алија сѐ-т'оа б'еше в'ојска, в'ојска, в'ојска све се-с'ечам, каде-а-с'торија т'аа в'ојска, кај ја-з'ајсоа т'аа в'ојска н'е-знам, ги-зар'обија, т'ие ками'они п'аднае по-т'оа стрмн'иштето, ко-да-'идеш во-план'ината и-т'ако 'остана то. И-п'осле д'обија н'аредба да-се- 'иде в'ојска, к'ао. В'ојска да-се 'иде, а н'ејќеа н'ашите во-'Албанија да-'оде, св'рши тој р'ато т'огај со-Талиј'аните и-н'ашите 'едно ш'еесет омлад'инци и-в'ише 'испратиме до-гр'аница, св'е се се'чам и-м'ајку и-д'еца и све си-д'ојдоа во-Макед'онија. Т'ука смо дос'елени баш во-Макед'онија, по-Кач'арево, по-Ј'аболко, н'ајвише, н'ајпојќе...

* * *

[Ајде малку за овој живот во Глобочани, во детството што сте играле со вашите другарки ако сте можеле да играте, ако сте имале време. Каков бил тој живот?] 'Одличен ж'ивот. С'упер. И н'ие с'етне ко-зав'ршивме ск'олија, не-ти-к'азав, д'ојде Ит'алија, зав'ршивме ск'олија 'ојдоме на-екск'урзија, 'ојдоа п'уно од-шк'олото. Во-Ит'алија, н'е-бев ја, пл'акав ја, тој ден 'уште ми-се-пл'аче. [Што Вие не отидовте?] Н'емаше п'ари т'атко, др'угите с'ите 'ојдоа, ја не-'ојдов. Г'олеми п'ари, тр'ебаше, татко н'емаше п'ари. Т'одорка б'еше, б'еа с'ите. А Д'ина тр'еба да-'ојде, ја н'е-ојдов, тр'ебаше п'ари н'ешто ја н'е-знам к'олку т'ие л'еки. К'олку пл'акав ја, 'оваа Т'одорка Ј'анковска ми-пр'ичаше ј'ако л'епо б'еше, не-ми-к'ажвајте р'еков. И-т'аму се 'идеше, во-ф'илјан ено-м'есто, во-Пол'анија на-л'упен'е к'укуруз кај-Алб'анците, т'атко 'имаше м'ајка... „н'иедно н'ема да-'ојте т'аму", а-л'еб н'ememe. [А што не ве пушташе да одите таму?] К'ој-да ме-п'ушти? Не-ме-п'ушташе т'атко. З'атоа што т'аму тие Т'урците, н'е-знам ја, Павл'еица б'еше, н'аша 'оваа јат'ӑрвата, т'аа б'ила т'аму, ги-п'ушти К'иро чуп'ин'ата, т'аму в'ели т'ешко-е ск'оро с'ите 'ова: Л'ена, Д'оневци, т'ие ж'ените 'одеа т'аму, а т'атко не-н'а-пушти. А В'ел'о б'еше м'омок и Л'азо ч'уваа кр'ави, В'ел'о пр'аеше ќ'умур, 'угаљ, ќ'умур пр'авеа во-план'ината, да-пр'одае, да-д'ојси д'рва, а н'е -мога да заб'ора(в)ам ко-го-кл'аде м'ајка к'отлето. 'Оџак 'имавме со-к'отле, со-с'инџир и ск'ува м'ајка к'укуруз, м'исир, како-д'а-р'еча ч'енка. [Како викате во Глобочани, како викате?] М'исер, заб'оравам м'исерно бр'ашно, м'исерен леб ј'адевме и ни-ги-кл'аде м'ајка ни-го-'искува, ни-п'осоли со-м'алу сол и н'ие го-пој'адовме, т'оа н'е-могу да-заб'оравам. И д'ојде т'атко, д'обро ко-д'ојде ќе-н'осеа р'иби, т'овар, 'угаљ да-пр'одае, 'угаљо го-прод'аваа и ќе-ни-д'ојси т'атко бр'ашно. Раб'оташе т'атко т'аму кај-едни-л'уѓе, 'увек му-д'аваше, во-Глоб'очани, т'ие б'еа б'огати л'уѓе, со-б'еговите б'еа т'аму, т'атко к'ај-ними и м'ајка к'ај-ними најп'оеќе р'аботеа за-'опинци и за-п'арче леб.

Кадифка Чабиловска, 86 години

Глобочени (Мала Пресӣа)

Јас се-в'икам по-дев'ојачко Мал'евска, а по-'ова на м'ӑжо Ничʼевска, по нам'ӑжа-ми. Г'одина три'еста сам р'одена, во Глоб'очани, и с'естри б'еме пет. Т'атко-ми 'имаше пет бр'атја, т'атко-ми мој и 'една с'естра 'имее во-п'ет бр'атја б'ее т'ие. А т'аа с'естра му-'умрела мл'ада, ј'адна, а од-ч'ега 'умрела ја то н'е-знам.'Овие Мал'еите б'еа п'рви во-с'елото во-м'ојата пор'одица М'али 'имее п'етсто 'овци, п'етсто к'ози т'ие си-'имее. 'Али то б'еше од-др'уги д'едовци прад'едовци и п'осле см'ањија м'ало. И т'ака, м'ило. [Како ви се викаа сестрите, братот?] С'естрите ми-се-в'икее ј'една Ф'анија, ј'една Д'ина, на-Л''убица м'ајка-е, Д'ина, М'енка, Б'исера, пет б'еме с'естри. Јас се-ф'атив, Г'ина две, Б'исера три, Ф'анија ч'етири, М'енка пет. Пет с'естри б'еме. [Сите се дојдени во Македонија?] Не т'а: М'енка ни-'умре т'амо во-м'естото н'аше, во-Глоб'очени. 'Она б'еше од-в'елики к'ашаљ и 'умре ј'адната. Н'ие сја т'уа д'ојдоме четириесʼедма г'одина, али б'еме поп'алени од-Н'емците, не Талј'аните, 'односно од Талј'аните. Н'емците се-'удрија на-'едно м'есто Б'игла се-в'икаше и се-'удрие т'ие партиз'аните и Н'емците и п'осле т'ие не пог'ореа нас. Ост'анаме н'ишто да-н'емаме со-(ј)'ено д'елче, со-т'оа што б'еме обл'ечени и п'осле м'ајка-ми, д'ојдоа с'етне д'ојдоа во-'овие др'угите с'ела да му-д'аје н'екое дај му н'екој со-ст'ап да и-б'ркае. Ј'адната, м'ајка-ми м'оја. Д'еца б'ее д'оста пет б'еме и 'еден брат 'имев и т'ака, м'ила м'оја. Н'екој дај, н'екој поб'ркај. [Колку години имавте кога дојдовте ваму?] Ја 'имав дв'анаст г'одини, од-дванʼаесе г'одини д'ојдов т'ука.

* * *

[А се сеќавате ли на нешто таму во Глобочани, како ви било, какво ви било детството, што сте работеле, што сте се играле?] Па да к'ако да-н'е. Се сʼеѣам, си 'игреме д'еца со-'она, кʼоцка је в'ике т'аа, со-к'онзерви и си-'одеме на-'оние к'укаљки, шт'уки ги-в'икаа 'овде. Св'ашта бре, к'ао д'еца. [Како ви се викаа игрите, имавте ли другарки?] Кʼоцка т'о: се-в'икаше со-'она конз'ервата, та: к'оцка се-в'икаше. Друг'арките 'имев: К'ата, Д'ол'а, 'исто к'ао м'ое 'име, Цв'ета. 'Имеме д'оста и др'угарки и са-в'олеме, са-н'осеме н'а-кркач ов'ака. Н'а-кркач. [Што работевте друго во детството до дванаесет години?] Н'ишчо т'аму б'еше м'ало м'естото н'аше сир'омашно од-дван'ајсе г'одини нѐ-з'емее нѐ-н'осее во-'една ш'ума да-н'осиме за-ст'оката, ш'ума 'она ќе-с'ечее и пр'аје 'оние л'истници, к'ојзнае како и в'ике:. 'Имее ст'ока. [А во училиште одевте?] Во-уч'илишче 'одев до-тр'еќи р'азред. И п'осле ма-'изваја м'ене од-шк'олото т'атко-ми и бр'ат-ми пр'аее ќ'умур т'аму, ф'урни л'ожеа к'ао за-прод'авање да- н'осе по-другит'е-села, н'осее со-тој ќ'умурот. [Помагавте ли вие да се направи ќумурот?] Д'ете бев, н'е-одев ј'аска. Т'атко-ми и бр'ат-ми 'оде, н'е-одев ј'аска. Т'атко-ми б'еше бач, раб'оташе 'овој мут'еница, м'азовје, п'утер изв'аваше, тој ми б'еше ј'ако вр'еден, т'атко-ми. [А мајка ви?] И м'ајка-ми вр'една ми б'еше. М'ајка 'имам леп'ота. Д'обра б'еше м'ајка. 'Али со-т'атко-ми сл'або ж'ивее. Л'епа в'аќе м'ајка, ко-л'утка.

Доља Ничевска, 83 години
Бешиште (Мариово)

[Вие сте родени во Македонија?] Да, да во Б'ешиште. Јас се-в'икам Чаб'иловска, Јов'ановска Н'еда, мом'инското, а н'егово пр'езиме Чаб'иловски. 'Останав ја б'ез м'ајка 'уште од-ч'етири г'одини. Јас з'а-мене н'е-знам 'општо н'ишто, с'амо к'олку з'адното вр'еме не-гл'едаше стр'ина-ми, з'аедно б'евме со-стр'ика-ми и со-стр'ина-ми, т'аа нас нѐ-ч'уваше 'исто к'ако н'ејзино д'ете, п'ојќе нас нѐ-ч'уваше. Бев м'ала и 'имав бр'атучеда 'една и ќе-'ојме кај-д'едо-ми, д'едо-ми ги-ч'уваше 'овците д'алеку к'олку од-'овдека до-П'авлиш, м'ожда и под'алеку, т'ака кол'ибите к'ај-нас б'еа, по-н'ивјето да-се-гн'ојат. И стр'ина з'амеси леб во-цр'епни и кл'аде во-'една т'орба во-две-т'орби и на-маг'арето ќе-'ојме. 'Ама стр'ина р'ече, П'етра се-в'икаше бр'ачеда-ми, „П'етро, н'емој да-ја-к'ачвате Н'еда да-не-п'аднит од-маг'арето". Па 'одевме ко 'од-овде, к'ако да-в'и-речам, до-м'остот 'овдека к'ога ќе-изл'езете од Пл'андиште. И ме-к'ачија на-м'агаре. И к'ако 'ојше т'оа маг'арето, а 'имаше к'амења Макед'онија и ја се-п'ул'а во-то: и т'оа м'агарето м'увата го-ф'ати и ја п'аднаф од-маг'арето, на еден к'амен и ја-скршив р'аката, 'еве-ја ск'ршена. 'Али не-с'е-вратив в-с'ело, а бл'изу с'елото. От'идовме во-кол'ибата кај д'едо-ми и брач'еда-ми му-в'ика „Н'еда п'адна". „К'ај-падна?" Т'аму и т'аму. И-т'ој рак'авчето ми-го-п'открена, а р'аката веќ нат'ечена ми-б'еше и го-тов'арија то: маг'арето, со-шт'о, ја и н'е-знам и си-д'ојдовме д'ома. К'уќата ни б'еше г'оре, а д'олу т'аа и в'ика, „М'ајко, м'ајко!" „Шт'о-е с'ине?" „Н'еда п'адна и ја-ск'рши р'аката." Т'аа м'ислеше да-е-л'аж, л'еле, ко д'ојдовме д'ома р'аката 'олкава от'ечена, потс'ината, да-не-'е-беше срам и-стр'ав од-т'атко, 'оти ќе-р'ечеше т'атко не-ми-ги-ч'уват м'оите д'еца. П'очна та: да-пл'ачит, што д'а-прајт, к'ао бај'аги т'етка зн'ае да ја пр'ави р'аката т'аму и 'овдека е, па д'ојдена т'ука к'оската. Т'аја три:, ја п'ишти. Н'ишто и т'ака н'екое вр'еме ст'ана т'атко ме-'однесе во-с'елото кај-м'ајка што б'еше др'уго с'ело, Вит'олишта се-в'икаше т'оа, В'елигден ќе-ме-н'осит, ме-'однесе и ко-з'аспав ја т'ие ме-кр'енале и ме-н'оси кај 'еден ч'оек и тој ч'овекот ко п'очна д'а-ми-ја тр'иет, и д'а-ми-ја вл'ечит в'ака, ја 'одеднаш се-р'азбудив и ко-п'очнав да-вр'иштам и тој не-ми-ја-н'амести. Д'едо-ми, ќе-д'ојдеше, нам'ајка т'атко и ќе-д'ојдеше к'ај-нас г'ости, 'од др'уго с'ело, 'идеше и ќе не-п'огледа д'ека сир'ачиња, и ќе-ми-в'елеше м'ене „'ајде с'ине, кр'ени-ја р'аката", ја н'е-можам. И т'ие се упл'ашија д'а-не-ми се-'исушит р'аката и да-'останам чк'улаа, т'ака м'алу по м'алу з'арасте.

* * *

И 'ајде п'ошто 'имавме д'оста 'овци, т'атко б'еше 'овчар а стр'ико б'еше д'ома, в'одеше р'ачун за н'а-пазар д-'одат, Пр'илеп, и т'атко му-в'ика на-стр'ика, „ќе-се д'елиме". „К'ако", р'ече стр'ико, „ќе-се-д'елиш што ќе-пр'ајш со-'овие д'ецата м'али, с'о-толку 'овци една ф'анела", р'ече, „и со-т'олку в'олна, една ф'анела и 'едни г'аќи 'имам, а јас и-ч'увам 'офците, на-м'есец д'ена 'идам да-се-пр'еслечам." И се-под'елија, и т'етка-ми, с'естра на-т'атко... р'ече, „јас бр'ата, сум-ви-к'ажал... " т'аа 'идеше т'етка, ни м'есеше л'еп и п'осле ја-пушти ќ'ерка-е, а т'аа 'имаше шесн'аесет-седумн'аесет г'одини, а т'аа со-друг'арките си-б'еше кл'ај-ја цр'епната 'извај-а, кл'ај-го с'ачот, ч'етири л'еба цр'епни с'амо л'ебот зап'ечи-го од'озгора и др'уги. И ко д'ојде

т’атко ‘од-дрва, т’о: памтам, и му-в’ели д’едо „‘ајде да-веч’ераме“ на-т’атка. А т’атко м’ене ќе-ми-р’ечеше „клај грав во-’едно т’енџере или к’омпири ц’ели“, и ќе-ги-л’’у-пеме комп’ирите и ќе и-с’ечеме и п’иперки с’уви ќе-ги-св’аревме и ќе-ги ст’олчевме пип’ерките и комп’ирите з’аедно, л’еле, к’акво ј’адење б’еше, м’ал’у л’’утеа. И ко в’иде т’атко, ‘еден леб ф’рли-го, др’угиот ф’рли-го и т’ога му-р’ече на-д’еда „‘отсега ја ќе-му-д’адам на-ч’упето да-м’есит“. „К’ако ќе-м’еси“, р’ече д’едо, „то: н’е-можит да-д’и-шит“. „К’ако ќе -м’еси, т’ака ќе-го-ј’ајме, т’оа ќе-г’о-меси, јас ќе го-п’ечам.“ И ст’ана тој, ви-к’ажувам, тој б’еше мн’огу п’аметен ч’овек. Н’оќви ми-н’аправи за-м’есење, ст’олици пр’аеше ‘обични, р’азбој, све пр’аеше, л’еле, јас ќе-м’есам, тој ќе ми-т’ураше в’ода, јас со-рач’ињата в’ака, ќе ми-се-нап’олнеа т’есто р’ацете, ‘удри ги-рач’ињата од-т’оа шт’иците и пл’ачи и к’ако ќе-м’есев т’ака с’олзите ми-т’ечеа во-т’естото. И се-с’еќам ја, т’етка ќе-нѐ-п’ерит и ќе-з’емеше в’олна и ќе-му-р’ечи на-т’атка: „П’ејко, ја з’едов в’олна“, в’ели. „‘Ако з’еми-си“, а т’ие н’емаја, т’аа м’ораше да-з’еми ќ’ерка-е да и-спр’емат р’оба, к’ако ‘ова што ви-ја-п’окажав.

* * *

И јас се-с’еќам т’аа ч’ешма б’еше с’ите п’ереа т’аму и ја ‘отидов т’аму и т’аа и уш ‘една б’аба од-с’елото н’аше, т’аа ме-п’отсети и ми-в’ика м’ене, „‘ела да-си-ја-’измииш гл’аата, да-се-’измиеш“ р’ече ‘оваа ж’ената, ја к’ако што си-’играв т’аму и се-л’изнав од-в’одата од-т’оа што б’еше з’елено, јас си-р’еков ќе-се-’удавам, то б’еше пл’итко и н’ишто т’ака. П’осле т’атко р’ече, „на-’школо н’ема да-’ојш, д’ома ќе-с’едиш“, јас со-м’етлата м’ети, дв’орот, к’ога ќе-го-м’етев, ул’ицата д’ури д’ека уд’олнина, д’о-долу д’о-пат, д’о-пат ‘Имавме л’оза, г’оре гр’озје к’ао на-ч’ардак, ‘уживаф. Н’адвор сп’и-евме, дв’орот н’е-беше з’аграден к’ај-нас, сѐ отв’орено б’еше. Едно-вр’еме партиз’а-ните пом’инаа крај-двор’иштето н’аше. И в’ујко-ми, „е“, р’ече, „‘еве и д’ецата м’ои“, м-’избаци в’ујко и си-з’амина. П’артизан б’еше и т’атко ко-д’ојде му-р’еков в’ака, „в’ујко Сп’иро“, р’еков, „б’еше“, „‘ако“, р’ече, и со-’една б’аба зб’ореа за-парт’иза-ните и т’аа му-в’ели, а јас си-’играв окол’у-ними. М’итра се-в’икаше т’аа б’абата и му-в’ели на-т’атка, „л’еле, П’ејо, н’ие зб’орваме, ‘ова ч’упето ‘ако к’ажи н’егде, ќе-не-’издај“. „О“, р’ече, „н’емој да-се-пл’ашиш ‘од-неа н’ема да-ч’уеш збор ‘еден“. И в’истина на-н’икој н’ишто, ја. И-то: п’омина, и т’атко партиз’аните г’оре на-гр’едите, а Буг’арите и в’одеше на-ј’адење к’ај-нас, В’одици б’еше п’ивтија ‘имаше напр’аено т’атко и дв’амина б’еа, а партиз’аниве г’оре. Т’атко р’ече „н’емој н’ешто да-ми-пр’ајте, и з’а-вас ќе-’има ј’адење и з’а-ними, што ќ’е-праат д’ецата б’ез-мене“. Т’атко кл’аде на-трп’езата ‘оно ‘округло и т’ие с’еднаа, шт’о-е и н’ие с-’играме со-бр’ат-ми. И тој му-в’елит, „па кај ти е-домаќ’инката“, а т’атко в’ика „н’емам ја дом’аќинка ми-’умре“. „Па кој ти-ги-ч’ува д’ецата, ‘ете с’ами“. „Ти ќе дојш во-шк’олото, с’амо ќе-се-ј’авиш и н’ема да-б’идиш, с’амо ќе-се-ј’авиш, ко да си во-шк’олото.“ „Па“, р’ече т’атко, „к’а-ко м’ислите, а т’ие се с’ами. Н’емам ни дом’аќинка, н’емам ни с’естра, н’емам н’и-кого“ и го-ослоб’одија т’атка. Н’емаше збор да-се-р’ечит, ‘имавме к’ај-нас, го-в’икаа п’одрумот з’емник, а д’ека од-к’амење к’уќите пр’аени, а д’олу б’еше д’олг ко ‘одовде до-’онамо, т’оа т’ука да-б’иди в’олната, сир’ињата, све, све, ст’омниња беа зак’ачени,

а во с'обата 'имавме една д'упка в'ака, ал' се затв'ораше т'аа д'упката и д'олу ск'али ќе-си-сл'егвавме к'ога ни-тр'ебаше да-си-з'емеме н'ешто. Ќе-'одевме н'ие со-брат-ми дв'ајцата, т'емница со-б'оринче, и тој ќе ми-р'ечеше, „'ене-ја м'ајка", а н'ие м'ајка не-зн'аевме к'ако изгл'едаше и б'егај 'од-неа, б'егавме 'од-неа к'ако в'истина, не-зн'аевме, се-пл'ашевме.

Неда Чабиловска, 77 години

Брвеница (Тетовско)

Ја сум В'асилка Здр'авевски, од-с'ело Брв'еница, од-Т'етово, Макед'онија. 'Овде сум м'ажена за-Здр'авевски 'Аце к'оји и тој е-Мак'едонец. Тој и н'еговите р'одители [*Али ја не знам да ѓоворим македонски.*] су б'иле д'ојдени 'уште п'орано, за-вр'еме на-колониз'ација, т'ака да и т'ие [*Али ја не знам...*] се пр'ави Мак'едонци. [Он не зна да говори?] „Д'обро, пр'екини сад." И се-м'ажив 'осумдесет и тр'ета г'одина, т'ака од-пр'илика, во-м'естото Пл'андиште. 'Едно д'обро, 'убоо м'есто, к'ао 'општина Пл'андиште. Се-м'ажив овде, 'имам три д'еца, два с'ина и ј'една ќ'ерка. Р'аботев во-фабр'иката „Пл'антекс" Пл'андиште ск'оро п'етнаесет-дв'аесет г'одини, с'е-з'атвори. Се-затвори и т'ака с'ега тр'енутно ост'адовме сам без-р'абота. М'ажот ми-р'адит во-„Н'апредак" Пл'андиште. Ж'ивиме од-нег'оата пл'ата. Па зад'оволни сме со-ж'ивотот. Ф'ала Б'огу, здр'ави сме, ж'иви сме. Вр'еме ко вр'еме, пр'оаѓат на-с'ите, д'еца р'астат. Што би др'уго да-к'ажеме? 'Имаме св'оја к'ујќа, св'ое дв'ориште, свој мир.

* * *

М'ојте се-с'ите во-Макед'онија. 'Имам бр'ајќа, 'имам с'естри. Се-слушн'уваме по-н'екој-пат. 'Идам ч'есто во-Макед'онија, ме-вл'ече да-'идам т'амо, во-Брв'еница, Т'етово. [Па кажи, како се осеќаш кога ќе одиш тамо.] Т'амо 'одвај ч'екам да-'одам, н'екој пат с'онувам да-'одам во-Макед'онија. Др'аго-ми-је к'ога ќе и-в'идам м'ојте, т'ије м'ене, ја њих. Мн'ого се-пром'енило, д'еца пор'аснале, бр'ајќа, с'естри. Си се-ож'ениле, си се-м'ажиле. Као св'екое вр'еме што пр'оаѓат. 'Отидам т'амо, и т'ија без-р'абота ост'анаа, врем'иња та се т'ешки, ал се-б'орат н'екако, жив'ееме. Б'итно да смо здр'ави и ж'иви, па др'уго све ќе си-д'ојe на-св'ое вр'еме. Кога ќе 'одам т'амо, се-в'идам со-ц'ела фам'илија, ц'ела фам'илија ми-је т'амо. Т'аа фам'илија ми-је-Н'овеска фам'илија, пот'ичаме од-т'атко ми, од-д'едото Н'ове. Т'ие жив'ееле во-Б'отуше, Г'орно или Д'олно, ал знам да-се-в'икат Б'отуше. Н'икојпат не-с'ум-била во-т'оа П'оречје. Т'о-е П'оречје к'ао Мак'едонски Брод се-н'аоѓат, ал 'нисум б'ила н'икот во-т'оа м'есто, ал к'ажуват да је-ј'ако 'убоо м'есто. Т'ија се-пр'ави Мак'едонци, пор'ечани, од-Б'отуше. М'ајка-ми је од-Р'авне, 'имала и т'аа пет бр'аќа, 'едина с'естра, се-м'ажила за-т'атко-ми. 'Ете, напр'ајла п'еторо д'еце со-нас. Ф'ала Б'огу, с'ите здр'ави, пр'ави, м'ажени, ж'енети. С'ело ко с'ело, н'екој 'има, н'екој н'ема, ал 'иначе с'елото к'ао Брв'еница е 'убоо. Ми-се-'идет ст'ално, п'оведам и д'ецата, ги 'учам да-зб'орат мак'едонски. Зн'аат да-зб'орат, н'екое сф'аќат, н'екое н'е-сфаќат, ал се тр'удат и с'акаат д-'идат во-Макед'онија. Поѓ'отово ќ'ерка, 'Ивана, баш с'акат да-'иде во-Макед'онија. Т'аа и н'екој пат се-ш'алит, с'акат и да-се-м'ажи во-Макед'онија. 'Ако му је ср'еќата, и н'ека

се-м'ажит, не н'ишто н'ејќе да-му-ф'али. Ја 'овде, т'аа т'амо и н'ишто н'ејќе да-му-ф'али. [...] Е, да, к'ога ќе-'одам т'амо, 'имам п'осле ќе-да-ме-вл'ечет да-'идам. 'И-сега ме-вл'ечет. 'Имам бр'ајќа, 'имам с'естри, вн'учиња, преун'учиња, т'етка сум, б'аба сум. Зн'ачи, све пом'алку ме-'има. [Кога ќе отидете во Брвеница, кај кого одите]. К'ога ќе-'идеме во-Брв'еница, н'ајвише си-'одев кај т'атко-ми. С'ега т'атко-ми п'очина. С'ега 'идем кај брат-ми, кај сн'ајките. С'о-ними т'ака по дв'е-три н'едели с'едиме, ц'е-ло л'ето ск'оро. Д'ецата т'амо 'исто се-'уклопат во-т'аа ср'едина, се-тр'удат да-зб'орат мак'едонски и н'екој пат н'е-можам да и 'осетам дал д'ал-су дал н'е-се Мак'едонци ил да ј'есу Мак'едонци. Зн'ачи, си-с'акаат д'еца, си-'имаат тај г'ена к'оја ги- вл'ече за-Макед'онија. 'Иначе, от'идеме, 'имам и в'ујковци, 'имам т'етки, 'имам стр'ичеви и, зн'ачи, ц'ела фам'илија мак'едонска ми-је-во-Брв'еница. 'Иначе, во-ц'ела М'акедонија ги-'имаме, и ги-'имаме и в-Ск'опје, 'имаме и в-Пр'илеп, 'имаме и в-К'ичево. Зн'ачи фам'илија је г'олема.

Василка Здравевски, 44 години

Јабука

Ташмаруништа (Струшко)

В'ака, с'еедно 'ајде, м'оите се-д'ојдени 'овде четирисш'еста г'одина. Т'атко-ми е од-Ташмар'униште, Стр'ушко. [Како се вика?] Ташмар'униште. М'ајка-ми е од-Глоб'очица. Исто т'аму, од-М'акедонија. Н'ие сме р'одени 'овде, јас сум пеестр'ећа г'одина сум р'оден 'овде, т'ука 'имам с'естра, четириестр'еќа, т'аа е н'ајстара, т'аа е у-ств'ари, т'аму е-р'одена. А 'овде 'имам две с'естри, е с'еа д'али четириес'осмо, четириесд'евето и н'ие два бл'изнаци пеестр'ећо г'одиште н'ие сме 'овде р'одени. Шк'оло си-'одевне 'овде н'ормално, зав'ршивме осмол'етка, п'осле 'одев ја, п'очнав к'ао тргов'ачка, не ми с'е-фати и н'апуштив. Се-з'апослив во-„Мешона" т'аму, у-ств'ари р'аботев п'рво во-ст'аклара, па во-„Меш'она" па во „Шт'иркара", во- фабр'икана в'аму, па п'осле 'отидов во-„Петрох'емија" т'аму да-р'аботам, и с'еа не-р'аботам н'игде пр'аво да ти к'ажам. К'ако технол'ошки в'ишак сум 'одбацен и т'ака. Ќе-с'едниме 'овде ќе-ч'екаме до-п'ензија... [Уште малку до пензија?] 'Уште три-г'одини. [Уште малку.] Па д'обро м'алку е 'ама ако н'емат п'ари. Ж'ената, т'аа раб'отеше во-„Аз'отара", рест'оран, т'аму р'аботеше и к'ако се-пр'одаде рестор'анот, т'аа 'има триесш'ес г'одини стаж, ама н'емат три и пол г'одини пл'атено, е с'еа со-'оно што р'екоа повез'ивање ќе-б'иди пр'еку држ'авата, па т'аа ако д'обие п'ензија ќе сп'аси н'ешто, 'иначе 'ова в'ака б'огами ќе-ни-б'иди т'ешко. [Немате ниви кај би работеле?] Па н'ема, с'ега по-'овие 'огласи, с'ите б'арат, с'ите б'арат мл'ади, кој ќе ме-пр'ими м'ене, м'алтене. [Не, викам можда со земјоделие се занимавате, имате каде.] Д'обро си-'имаме д'ома б'авча, в'иноград си-'имаме д'ома, п'иперки, патл'иџани си-с'адиме т'оа. 'Ако ро'ди гр'ојзето, 'ако б'иди 'убао в'иното ќе-го-прод'ајме ако не... Н'ешто ќе-м'ора да-се-р'аботат. Во-П'анчево ж'ивеев, д'обив стан од-„Петрох'емија", т'аму ж'ивеев 'едно, ск'оро дв'аес г'одини. И с'инот к'оа се-'ожена р'еков, ти 'оди во-ст'анот... ж'ената т'аа 'единка и т'ука нас дв'ајца сме с'ами, н'ема др'уги, ст'арите 'умрее и т'ака ј'уче ренов'иравме,

раб'отевме т'аму...[Добро и убаво место е Јабука.] 'Убаво, ја сум кај ...т'аму г'оре кај што е играл'иштето ф'удбалско 'одма т'ука пр'еку сум. [Па и блиску сте во центарот.] Бл'иску сме. Да, не-сме на-н'екој ц'ентар, н'екој с'аобр'аќај... д'еца п'ушти-ги н'адвор ич н'ема г'ајле. [Убаво место и чист е воздухот за разлика од Панчево.] Ма да. [Река имате овде, имате сите услови.] Па д'обро с'ите 'услови, П'анчево не-е д'алеку. [Па и не е ни далеку што дваес минути, сега имате градски автобус на секој половина саат, така да...] Ма да бре, мил'ина 'има 'има. [Не ви е некој проблем.] Е т'оа, др'уго? [Сето она што ви фали овде може да го надокнадите во тој град а...] Д'обро, п'ази, ко ќе-тр'еба да-п'ојдам в-град м'ене ми-е-см'рт, пр'аво да-ти-к'ажам. К'ога ќе-тр'ебе да-п'ојда за-н'екој докум'ент или н'ешто, а н'е-дај б'оже да-се-р'азболи ч'овек, т'оа е и за-т'ие дв'аес г'одини што ж'ивеев ја П'анчево, ја д'есет г'одини пр'ојдов во-Ј'абука, одрж'авав т'аа б'авча, т'аа к'уќа, б'аба-ми б'еше ст'ара, ...ж'ената во-см'ена, ја во-см'е-на, д'ецата б'еа м'али, шк'оло 'одее, т'ака да ја комуниц'ирав Ј'абука – П'анчево со-биц'икл ст'ално, т'ука б'еше бл'иску... бл'иску е-'онде, шо-ми-тр'ебаше м'ене п'етнаес м'инути со-биц'иклот да-д'ојдам до-Ј'абука. [Малку рекреација.] Ма, да бре, к'ако да-н'е.

* * *

Пр'аво да-ти-к'ажам, во-Макед'онија м'ие б'евне седамд'есет и ч'етврта г'одина в'ојска. Б'евне у-Ск'опје п'рво три м'есеци, па п'осле н'екако ја к'ако сум м'алку п'ошерет од-бр'ат-ми ср'едив н'екако да-п'ојдеме во-'Охрид в'ојска и т'ака да н'екои с'едум 'осум м'есеци б'евме во-'Охрид. С'екој 'излазак 'оттука б'еше Стр'уга ќе-'о-девне кај-н'аши д'ека, т'аму н'аши, од-н'ашата р'одбина, фам'илија. Н'ие сме 'овде м'ожда тр'иес п'осто, а седамд'есет п'осто се-т'аму, м'ене-ми тр'ебит, да-н'е-речам да-е-то мн'огу, м'ене два м'есеца ми-тр'ебит да-п'ојдам од-куќа до куќа да-ги-в'ида с'ите, к'оа ќе-п'ојдам, н'е-знам, Стр'уга, во-'Охрид да-п'ојда т'аму 'имам од- стр'и-ко-ми с'естри 'ово 'она, да-п'ојдам в-Ск'опје на-пр'имер ми-тр'ебит... а т'аму не-с'ум-бил, пр'аво да-ти-к'ажам с'игурно 'едно дв'аеспет г'одини. Н'е-сум-бил Макед'онија ич, 'ама се-ч'увиме и со-тел'ефони. Т'ие м'алку не-'идет в'аму и н'ие, не-да-н'ејќиме да-п'ојме, н'его ст'арите 'умрее е с'ега кај ст'арите в'ише не с'е-оди, с'ега се-'оди кај мл'адиве, 'ама кај мл'адите не-е с'ега т'оа то к'о-што б'еше п'орано. Т'ие се и в-град в'ише, н'е-се в-с'ело. Т'аму в-с'ело ст'ари к'уќи п'адвет... т'аму в-град 'имает што 'има-ет колку 'имает. Н'емает з'а-нив што се-в'ика с'еа да-п'ојдиш т'аму да-му-с'едиш ти, м'оеш 'еден р'учек да-п'ојдиш да-се в'идиш, а н'екому да-му-с'едиш ти д'есет д'ена б'огами и з'ато пр'аво да-ти-к'ажам не-да н'е-можам, д'а-не-ми се-'ојт, мн'огу ми-се-'ојт, 'али едн'оставно 'има кај д'а-ода, а и-н'ема кај д'а-ода. Р'азбираш? [Да, нема, оние контакти со младите некако се малку..] Ма да, и 'таму 'имат од-брат-ми п'окојни 'исто 'имат два бл'изнака. Т'аква ни е н'ас с'емката бл'изнаци, и с'инот ќе-'имат бл'изнаци...

Бошко Несторовски, 60 години

Осломеј (Кичевско)

С'ум в'одел во-с'елото, б'евне ш'еесет д'уши, мл'адинци и мл'адинки, меш'овити. Оф'ормивне три игра'орни групи. Па-ја им-св'ирев, ја и пр'ипремав за-'излет на-'играње ко-ќе-'ојме. Сне б'иле во-Б'итола, во-'Охрид, во-Ск'опје, на пр'иредби и 'увек п'рвата гр'упа н'аша се-б'ила на-п'рво м'есто. И со-н'аграда и со-п'офалби и све то. До'бро, др'угите м'алу п'омлади, неоп'итани, н'ие б'евне 'одбрани п'рвата гр'упа и т'ака. Су-уч'ествувал мн'огу и т'оа ми-е-х'оби во-ж'иотов, ја с'ега кајда 'ода, инструм'ентите с'о-мене ги-н'оса. Пог'отово фр'улата, б'ез-неа н'е-ода и в-це'нтар ко-ќе-'ода в-п'алтово ја-н'оса. Е с'ега в'аму кај што-бев во-Аранѓ'еловац в-п'алто ми-б'еше и-св'ирев и во-аут'обус и т'амо. Л'уѓе се-см'еат н'екои, р'азни 'имат. Пр'аво да ти-к'ажа, мн'огу з'атворен 'овде н'ародов, с'ега 'имат и-С'рби, 'имат и-Р'умуни, 'имат и-Мак'едонци. Мак'едонци од-р'азни кр'аеви 'имат. 'Имат и од-'Охридско, 'имат и од-Б'итолско, 'имат и Стр'ушко и К'ичевско и Бр'оцко. Пог'отово од'авде 'имат мн'огу од-Кр'ива П'аланка, пал'анчани. 'Ама паланч'аните м'ене п'ослабо ми-се-св'иѓаат к'ако л'уѓе, 'извини да-не-си-т'и 'од-таму? [Не сум не, ја сум од Струмица.] Не за др'уго, 'ама н'екој т'ермин др'уг 'имаат, не т'олку с'акан т'ермин м'еѓу л'уѓево. Н'есакан т'ермин, н'екако с'ебичност н'екоја п'остои, н'ешто. В'иди н'ие сне с'ите Мак'едонци по-пр'ашање 'ама з'ошто и да-се-д'елиме на-гр'упи? Н'ие сне чисток'рвни што се-в'икат, од-'иста к'олепка да-речам к'олепка, к'олепка е од-д'ете па д'ури си п'орасол, к'олепки се-в'икаа д'ецава што ги-л'ул'авне, с'ега др'уги церем'онии 'имаат и т'ака.

* * *

Ја пет д'еца су-'имал, ч'етири ќ'ерки и 'овај д'етево ми-е-н'ајмал, Бр'ане. 'Ама н'ема м'есто к'ај-што су-н'е-бил, б'ило тоа на-'играње б'ило то: св'адби, б'ило то:. И к'ако б'еќар, св'адба кај што се-з'апрајт и т'апани кај што 'имат м'узика, ја п'рв т'аму, без-р'азлика д'али, др'угари ќе н'ајда, ако не др'уго. И м'анастир сме-'оделе, 'имаме г'олем м'анастир на-Богор'ојца на-двајсп'рви с'ептембар. Г'олема Богор'ојца на-дв'ајсосми 'август, то-ни-е и сл'ава, с'елска сл'ава. В'елигден, Б'ожиќ, В'одици, т'ие се-т'ешки пр'азници з'а-нас, и в'есели. 'Едвај ќе-ч'екаш да-д'ојдат т'ие пр'азници, па да-'удриш д'обро в'есеље, да-се-расп'оложиш и да-се-ст'авиш со пог'олема гр'упа на-л'уѓе, 'оти ќе-д'ојдат л'уѓе и к'ои не-ж'ивеат т'ука. А 'оттука се, или се-р'одиле н'екаде на-др'уго м'есто д'ецата н'ивни, али тој ден ќе-д'ојдат. Пог'отово за-В'одици, и во-Ам'ерика 'ако-се и од-'Америка ќе-д'ојдат за-т'ој-ден. Од-Б'еоград, од-Ск'опје од-к'аде 'има од-Б'итола, 'Охрид, сѐ-т'ука се-нац'ртани. Н'ие сме м'ало, со- четирес'етина н'егде к'уќи. Под'елени сне на дв'а-крста, п'орано 'одевне п'о-куќи, по-с'екоја к'уќа, 'ама с'ега напр'ајвне д'омој. Ја 'исто бев организ'атор зат'ие д'омој и бев прец'едател на црк'овниот 'одбор и 'успеав и 'убедив сел'аните да-напр'авиме п'ошто в'идов на-с'ите с'ела гр'адат т'акви р'абоќе. Да-и-ослоб'одиме к'уќите с'екаде кај ќе-појш в'алкаш, вр'емето л'ошо, па со-кал ќе-му-вл'езеш д'ома и т'ака. С'ега ги-напр'ајвне 'овие две х'али, 'имаат к'ујни, п'осебно за-муз'иката, п'осебно за-'играње, п'осебно за-с'едење, 'астали, кл'упи, п'осуѓе, све шт'о-е п'отребно

за-ј'адење, т'ањири, в'иљушки, н'ожеви, шп'орети по-два, р'афтој, ма све, сѐ од-то: ср'едено к'ао н'екоја к'уќа опр'емена д'обро.

* * *

И 'едниот крст и др'угиот. Е с'ега, т'ие се м'алу п'ојќе 'од-нас, н'ие сне два-трин'ајсет куќи, н'ашиот к'рст, горно-м'аало ги-в'икаме н'ие, т'ака с-наз'ива:т горном'аалци и долном'аалци. Т'ие се т'аму н'егде п'ојќе 'околу дв'аесет и с'едум к'уќи, д'олниот крст, 'ама ние сне м'алу пов'есели пош'ироко заф'атени, н'е-знам, и м'алу поб'огати, р'ечено. И к'ај-нас м'алу пов'есело, 'иако сне п'омалу, т'ие ќе-д'ојдат к'ај-нас, н'ие не-'ојме к'ај-ними. Пр'имер в'ака, н'ие м'алу по'убаа м'узика ќе-дон'есиме. 'И-тие м'узика 'и-ние м'узика, н'емат... али за-т'ој ден, пр'аво да-ти-к'ажа, к'оа ќе-не-су, 'еднаш бев Бања-Л'ука м'орав да-п'ојдам кај-ќ'ерка ми, на-т'елефон се-ј'авив, д'есет д'уши се-изр'едија на-тел'ефо:н в'икаат: „З'ошто, бе, ни-з'амина?", в'икаат „н'емаме т'акво в'есеље штом не-си-т'и пр'исутен 'овде к'ај-нас". И ж'ените ми-в'и-каат „ко ќе-д'ојш ти зн'аеме д'ека ќе-б'идет в'есело, 'ако не-си-т'и д'ојден н'ишто в'икат н'емат". Т'ака су-ј'а, по-трад'иција и со-в'икање и со-организ'ирање, ја 'ода до-с'екого, го-б'уцка, го-м'ава, 'ајде ст'ани, 'ова-'она, н'екој с'еди се-'ужмурил ст'а-ни, ќе-го-ск'орна и да-н'ејќет. Да-'оживет м'естово кај-што-сн'е, т'аков-су по-трад'и-ција. И т'ака ти-к'ажува, т'аму к'рстот се-в'рзует на-ос'амнајсти, не на-сед'амнајсти н'авечер се-ојт со-к'рстот в-ц'рква. В-ц'рква в-К'ичево, в-ц'ентрална ц'рква. Т'аму п'опој 'имат и т'аму се-в'рзујет к'рстот. Се-п'ејт в'ода, и с'екој крс си-'идет д'ома. И ојт по-прај'ателі к'ај-што се н'екаде да и п'оштркат д'ома да-ги- бл'осуе, к'ој-не-се во-с'елото. А в'ечерта у-'очи дев'етнајсти, ојт 'од-куќа д'о-куќа к'рстот и бл'осует. К'рстот шт'ркал, ч'есен крст, „ср'еќно и бер'иќетно да-се-р'оди пч'еница, пч'енка. Да-се-р'одат т'елиња м'ашки, ж'енски, да-се-р'одат, д'еца м'ашки, ж'енски", све тоа т'ака знајш. „Да-се-р'одат сл'иви, ј'аблка", све тоа р'едом, на-дев'етнајсти, саб'ајле р'ано во-шест с'атот 'ојме в-ц'рква. Т'аму дв'ата к'рстој се-зб'ира:т. Цел н'арод т'у-ка се-зб'ират пр'ед-црква. И се-пр'ајт таа церем'онија. 'Огон 'имат з'апален, к'анти со-в'ода се-припр'ема:т, к'умојте се-ф'аќаат в'ака у-ч'етворка и 'овие с'ефте шт'рка-ат к'умојте по-н'ародот, бл'осуаат и шт'ркаат, п'осле и-к'апат со-в'ода, со-к'анти в'ода ќ-и-'окапат, од-гл'аве до-п'ете што в'икаат. П'осле 'имат вн'атре, опр'емено-е све т'опло-е, ќе-се-пр'еслечат и све во-р'ед ќе-б'идит. 'Од-тука 'ојме п'о-куќи на-'и-менден, кај што 'имаат 'име. П'осле т'оа во-тр'и с'атот се- зб'ираме в-дом. До-тр'и, до-ч'етири с'атот саб'ајле. Др'угиот д'ен 'исто т'ака, ж'енски, м'ашки, све, д'еца, све што п'остојт.

Трајко Симуноски, 81 година

Качарево

Буковљане (Кумановско)

Па р'одени смо т'аму, у Макед'онију. [Како Ви се вика местото кај сте родени?] Б'укољ'ане, Б'укољ'ане, с'ело. [А која година сте родени?] Шесн'аесте.[И со колку години сте дојдени ваму?] Овде'-смо четриесетш'есту дојд'ени н'его, четриестш'есте г'одине, колон'исти. [Ај раскажете ми малку, со кого дојдовте, како беше, како патувавте?] Е, как'о б'еше, добро, дојд'омо п'осле овд'ека, кăд доб'имо з'емљу, 'едно др'уго, ту'ека, што и т'ука по-з'адруге бидн'амо, по-з'адруге пр'ифатно и так'ој. Пров'оди вр'емето, р'ади, т'рчај. С'ăг па-н'ишта не-р'адимо остар'есмо с'ăг с'едимо с'алте.

* * *

[Што работевте таму во селово ваше до пред да дојдете ваму?] Што ќе-раб'отимо там, па 'орамо с-вол'ови, там 'орамо с-вол'ови, з'емља, каменљ'иво там, се-'ора так'ој, к'оси лив'аде, 'овце ч'увај, с'ено д'ени т'аму 'едно др'уго, тој-ти-е раб'ота т'амо. Т'амо ш'ума 'има, равн'ице с'тои на-т'ој, д'енемо ш'умицу за-к'озе, на-з'иму р'ани к'озе, 'овце, там м'оже 'има код-вас ил-н'емате ш'уме? [Има, има..) А, т'ај д'енемо ш'уму, т'ам на-з'имо р'ани к'озе, 'овце, т'ако је б'ило т'ăг. [А што садевте таму, по полето што садевте? Во нивите што садевте?] 'Рж, ечим'ен, ов'ăс, зоб, туј с'адимо т'амо. Кукур'уз не-гр'окље куде-н'ас, кам'ење 'тамо. [А компир?] Кромп'ири, б'ива комп'ири, комп'ири. По-'оне пл'анине комп'ири пос'ади-ву п'укне овај, м'ајка-му ст'ара, расп'рска-се овд'ека како он комп'иро, б'еше он в'оду п'уштал, код н'ас н'ема в'оду да-п'уште н'его п'укне, 'овај ко-кукур'узно бр'ашно, каменљ'иво м'есто. Кр'омпир усп'ева т'амо, 'рж, 'рж, коп'аја сам ....так'о, р'ж пор'асне. 'Рж пор'асне гол'ем, п'осле с-к'оњи в'ршимо т'амо ми. А к'од в'ас как'о се-в'рши т'амо?

[Прво со коњи, после со машини, ама ај раскажете како изгледа тоа со коњи да се врши, што се прави?] С-к'оњи как'о се-в'рши, скроз се-поуб'ија овак'ој и п'осле к'оњи зал'иста 'около на'около, к'оњи в'рш'еше, сл'аму м'еш'аше са-в'иле, под'изај, за-з'иму, за-вол'ови, за-к'оња за-'едно др'уго, так'ој је-б'ило, р'аниш вол'ови, к'оњи сас-с'ено, сас-сл'аму, с'ено м'ешаш, и 'сено 'има т'ам, лив'аде код-н'ас, а овд'ека па д'етел'ина ј'ели 'ишла, а код-н'ас нема д'етел'ина там, к'аки д'етел'ина, лив'ада и т'ако. Т'амо жн'ееш сас-с'рп, не ко-овд'ека, машин'ерија едн'о др'уго, срп се-жн'ее по-з'емљу. Сн'опови в'ржеш, сн'опови в'ржеш п'отоа крст'ину напр'аиш и п'осле в'ршиш. Па с'ăг поч'ињe да-се-жн'еје код-н'ас, Петр'овдан, с'ăг. Поч'ињe да-се-жн'еје, на-р'уке жн'ејеш, овд'ека маш'ине в'рше, едн'о др'уго те.

* * *

[Каква ви била младоста?] Мл'адоста, д'обра е-б'ила, р'ади-се т'рчи-се, сăг не-в'аља не-м'ож се-р'ади тăг је-д'обро б'ило.

[Дали се сеќавате на нешто од тоа?] Т'ăг је-д'обро б'ило, р'ади ч'овек т'рчи. Па д'обро је-б'ило тăг, ч'увамо д'еца, едн'о-др'уго, к'уќа... те ч'увамо чет'ири ќ'ерке, с'ина тој... и т'ако б'ило-је д'обро док б'еше б'аба ж'ива, па и-сăг др'уги в'оде ред 'опет, ја

с’еду-си н’ишта не-р’адим, не-м’огу да-р’адим в’ише. Д’оста сам рад’ија. [Колку години имате сега?] Девеесеи’осма тр’еба да-е с’ега, па шесна’естта, кој зн’ае да-рач’уна, др’уги ми-рачун’аја, ја не-зн’ам да-рач’унам в’еќе, рач’унам, забрав’и рач’уни, ќе-забр’аву как’о се-в’икам н’ешто не-ќе... Е т’ако-је.

Станко Стефановиќ, 97 година

Добровница (Кривопаланечко)

Јас сум р’оден четириесетп’рва г’одина, а четириесетш’еста с’ум д’ојден во-Кач’арево и во-Кач’арево м’оите род’ители се-б’авеа, р’аботеа земјод’елство. Д’ржеа, д’ржат кр’ави, св’ињи, к’окошки, к’ојa г’одина се-форм’ираше земјод’елската з’адруга, инвент’арот и к’оњите ги д’адоа во-з’адруга. Задр’угата б’еше три-г’одини. П’едесе и вт’ора г’одина се-р’аспадна. Од-п’едесет и вт’ора до-н’ивниот смр(т) т’ие се-б’авеа со-земјод’елство. Н’ие д’еца к’ако р’астевме т’ака и пом’агавме, р’абота с’ите зав’ршивме з’анат, за-с’ите ‘имавме б’анкет к’ога ‘одевме в’ојска, св’адби и п’осле, п’отоа с’екој си-пр’авеше св’ое домаќ’инство. (Ј)Едниот брат (ј)една к’уќа, др’угиот вт’ора к’уќа и ја к’ао треќ, н’ајстар, п’оследен д’ојдов ‘овде. ‘Има тр’иесе и пет г’одини к’ако сме ‘овде д’ојдени.

* * *

Па као-д’ете м’ислам дека н’е-ми б’еше л’ошо, с’ите р’аботи ги-р’аботев, д’омашните р’аботи зн’аев, в’арива да-в’арим, кр’ава да ‘измолзам, да-е-н’аранам, св’ињите така, мл’екото да-го-св’арам, да-’изрибам и да-ги-ч’екам родит’елите к’ога ќе-д’ојдат од-р’абота. ‘Играф, да-к’ажеме, т’опка или ф’удбал т’опка до-дв’аесет и ч’етири г’одини. Т’огај пр’екинав в’ише и т’огај н’е-беф фудбал’ер. К’ако д’ете, како млад ‘одев на-з’анат во Скр’обара за-машинбр’авар три г’одини, п’осле кога з’авршив з’анат т’ука и ‘останав да-р’аботам. ‘Оттука ‘отидов у-’армија н-дв’аесе и ч’етири м’есеци. ‘Имав ср’еќа скраќ’ење ш’ест м’есеци, сл’ужев осумн’аесет. П’отоа д’ојдов пак се-з’апослив во-Скр’обара, шест г’одини т’ука ‘уште р’аботев, па ‘имаше д’обра пр’илика во-мл’екара и сѐ до-п’ензија р’аботев во-мл’екара. П’атував со-св’оја к’ола.

* * *

[...] К’ако да-се-н’е-сећам. Т’атко-ми к’ога раб’отеше во-р’удник, м’ајка-ми напр’авила м’олба да-д’ојде као колон’иста во-Б’анат. М’олбата се ‘одбила. Т’аа повт’орила м’олба, се-прихв’атила. Со-п’рвата м’олба м’ожела да-от’иде во-Ј’абука, т’аму д’евер и ј’атрва и н’ивните д’еца. ‘Али п’ошто повт’орила само дв’ајца кол’онисти од-Добр’овница се во-Кач’арево. Т’атко-ми к’ога в’идел ги-спр’емила ств’арите и д’ецата, тој н’апуштил р’удник и д’ојде. Не му се св’иѓаше ‘овдека ‘али н’ема к’аде и ‘остана д-см’ртот ‘овде и м’ајка-ми. Б’еа многу вр’едни луѓе, м’ајка-ми пог’отово б’еше. Сѐ зн’аеше да-р’аботи и м’ашки и ж’енски р’аботи и др’уштвена б’еше.’Имам два бр’ата, п’омл’ади се ‘од-мене и (ј)’едниот е-д’ојден со-м’ене, а тој најмл’адиот е-р’оден ‘овде четир’исет и-с’едма г’одина. Се’стри н’емаме. К’ако родит’елите збор’уваат, н’ие сме д’ојдени четириесш’еста година. С’елото б’еше колониз’ирано, ‘останале ст’арите м’а-

ли куќи, н'екои н'емале пр'озор, н'екои н'емале вр'ата, од-инвент'ар н'ишта, 'оделка н'ишта, со-т'орбиче и 'една п'огача леб п'очна да-се-р'аботи. На-п'ет к'уќи 'еден коњ је-д'аден, на пет или на с'едум к'уќи 'една кр'ава, н'ема ни-с'ено ни сл'ама да-ј'адат и т'ешка м'ука п'рвата г'одина, п'осле кој-си-се к'ако сн'ашол. П'рвите г'одини мн'о-гу т'ешко, мн'огу л'уѓе се и вр'атиле 'одма к'ога в'иделе к'ај се-д'ошле и н'азад. [...] 'Учефме, јас 'одев во-мак'едонско уч'илиште ц'ела н'астава. С'ите, до ш'ести р'азред, ш'есто оддел'ение, п'осле се и с'рпски и д'ецата од С'рбија и д'ецата од Макед'онија се-пом'ешаа и д'иректор б'еше Макед'онец на-с'ите. Учефме с'рпски, а по-'еден час с'амо мак'едонски, с'едми и 'осми.

* * *

[Кој е директор?] Не, М'илан Крст'евски, тој М'иливој Стојч'евски је с'амо он п'оследњи д'иректор, ја сам н'исам в'ише у в'ишој шк'оли кад је М'иливој Стојч'ев-ски... с'амо М'иливој Стојч'евски ми је м'акедонски пред'аваше. Б'еше н'ајп'исмен ч'овек во Кач'арево. К'ога ќе-б'иде м'итинг или н'екој г'овор с'амо тој ќе-пр'очита и аплауд'ираат, ќе-'изнесат пал'аначки ќилими и ќе н'аправат б'ина и М'иливој Стојч'ев-ски, а 'овиа кој да-ги-не-к'ажеме к'ои-се од к'аде-се, с'амо ќе-аплауд'ираат. 'Имавме и н'аставник од-Макед'онија од-с'елото 'Осич, В'асил Стојан'овски и учит'елката Рајна, од 'истото Ос'ич, пр'езиме Дојчин'овска од П'аланечко, а 'имав н'аставник из-матем'а-тика Симс'аров Димче од 'Егејска Макед'онија. А п'рвата уч'телка до-четв'рти р'азред Л"убица Павл'овска. [...] Па д'обри су-б'или, д'обро б'еа али ја м'ислам д'ека п'острози, п'острого беа пр'ема нас макед'онските уч'ители и наст'авници, н'его с'рпските пр'ема с'рпската. Па гл'едав к'ако знам, к'олко он зн'ае, а к'олко р'ецимо ја знам и да погл'едаме к'арта ге'ографска и р'еките и н'ие п'овеќе зн'аевме на-мак'едонско од-дел'ение, н'его 'оние на с'рпско, а по'убави 'оцени 'они 'имаа н'его н'ие. Да по-т'оа п'остроги се, п'овеќе б'араа н'ашите, а к'ао луѓе д'обри, не се к'ао бунт'овници и да т'огај не ни б'еше забр'ањено т'епање, сл'ободно б'еше т'епање, па кој ќе си-зар'аботи, ќе си-д'обие 'едно шам'арче и 'ајде. Е, а ја м'ирен па-н'ишта.

Кузман Стоилковски, 72 години

На крајот: и од овие текстови може да се забележи дека некои од поважните заеднички фонетски и морфолошки особености кои се сретнуваат кај сите информатори преселеници во јужен Банат, без разлика од кое дијалектно подрачје од Македонија доаѓаат, се резултат, пред сè, на македонско-српскиот билингвизам, т.е. се зачувани и/или добиени во средината во која живеат долги години (в. карти 2 и 3).

Такви заеднички фонетски особености на говорителите на сите преселенички идиоми се следниве: кај сите е зачувана сонантноста на /в/ која всушност е особеност и на повеќето од автохтоните македонски дијалекти и која под влијание на српски-от изговор на /в/ го зацврстила својот сонантски статус во говорот на Македонците во јужен Банат. Како резултат на тоа, се среќаваат само мал број примери во кои има обезвучено /ф/ во позиции кои се карактеристични за едначење на согласките по звучност во македонскиот јазик. Втора заедничка особеност е чувањето на палатали-

зираното /л'/ коешто всушност во македонскиот јазик е меката варијанта на латералниот парник, а во српскиот тврдата, но може да се претпостави дека постоењето на фонема со сличен (палатализиран, непалатален) изговор на овој глас претставувало поткрепа тој да ги зачува своите фонетски параметри. Она што е, пак, изместување на основните фонетски особености на дијалектните изолати во јужен Банат, всушност, е изговорот на презимињата, коишто во голем процент се изговараат под влијанието на српскиот акцентски систем. Српски акцент е регистиран и кај заемките на лексичко рамниште, а кај некои информатори е забележлива и српска интонациска контура на реченицата.

Како генерален заклучок на особеностите на морфолошки план, може да се истакне дека во рамките на именскиот систем контактот со српскиот јазик придонесол да се зачуваат падежните форми кај личните и роднинските имиња (во западното наречје) и кај другите општи именки (во северните говори), ситуација што е различна од онаа во Македонија каде што во поново време се забележува рапидно губење на остатоците од падежните форми посебно во западното македонско наречје (Гајдова, Лаброска 2010: 221–232; Гајдова, Лаброска 2011: 163–178).

Впрочем, се работи за следните социолингвистички моменти: преселениците од Македонија кои се родени во триесеттите и во четириесеттите години на дваесеттиот век и кои при преселувањето во јужен Банат биле веќе на околу десетгодишна возраст или повозрасни, генерално мошне добро го чуваат родениот говор главно со сите негови фонетски и морфолошки карактеристики. За разлика од нив, првата генерација Македонци што се родени во Банат, коректно го зборуваат македонскиот јазик, но главно тоа е литературниот македонски јазик со помал број дијалектизми усвоени од комуникацијата со родителите при што, ако се родителите по потекло од исто место во Македонија, поедноставно е да се препознае кој е изворниот македонски говор, но ако се од различни места, тогаш навистина е тешко да се одреди дијалектната база на информаторот. Во поглед на поголемата зачуваност на македонските преселеничките говори во јужен Банат може да се констатира дека многу повеќе се чуваат западномакедонските говори отколку северните говори. Југоисточните говори овде не се земени предвид бидејќи од ова дијалектно наречје има многу малку преселеници. Од лингвистички аспект гледано, основна причина за ваквата поголема зачуваност е и поголемата разлика што овие говори ја имаат во однос на српскиот јазичен систем, за разлика од северните говори кои редица јазични особености споделуваат со српскиот јазик. Причината за поголемото чување на западномакедонските говори е во фактот дека има поголем број население од овој регион коешто живее во релативно компактна средина каде што луѓето комуницираат меѓу себе на својот/своите дијалекти. За разлика од преселениците од западна Македонија, преселениците од северна Македонија, посебно од кривопаланечкиот регион, иако и тие живеат во релативно компактни заедници, не го чуваат родениот говор, не само затоа што послабо комуницираат меѓу себе на македонски, туку и поради свеста кај дел од нив дека нивниот говор е дел од српскиот јазичен систем и комуницирањето на српски го примаат како вообичаено.

Користена литература

Ачкоска Виолета. 2001. *Македонија во југословенската федерација 29.11.1943 – 8.9.1991. Хронологија*. Скопје: Институт за национална историја.

Видоески Божидар. 1998. *Дијалектите на македонскиот јазик I*, Скопје: МАНУ.

Видоески Божидар. 1962. *Кумановскиот говор*, Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.

Видоески Божидар. 1984. „Охридско-струшките говори (обид за класификација)“. *Прилози IX*, Скопје: МАНУ. Одделение за лингвистика и литературна наука, 5–40.

Гајдова Убавка, Лаброска Веселинка. 2010. „Искажување на акузативот во дијалектите на македонскиот јазик“. *XXXIV научна конференција на XLII меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура*, Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, 221–232.

Гајдова Убавка, Лаброска Веселинка. 2011. „Изразување на дативниот однос во македонските дијалекти“. *Прилози XXXVI/1–2*, Скопје: МАНУ. Одделение за лингвистика и литературна наука, 163–178.

Ђурђев Бранислав. 1995. *Послератно насељавање Војводине – методи и резултати демографске анализе насељавања Војводине у периоду 1945–1981*, Нови Сад: Матица српска.

Ђурић Владимир, Слободан Ђурчић, Саша Кицошев. 1993. „Етнички састав становништва Војводине“. *Етнички састав становништва Србије и Црне Горе и Срби у СФР Југославији*, Београд: Географски факултет Универзитета у Београду, 79–102.

Ивић Павле. 1985. *Дијалектологија српскохрватског језика. Увод у штокавско наречје*, Нови Сад: Матица српска.

Ивић Павле. 2009. *Српски дијалекти и њихова класификација*, Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића Сремски Карловци.

Конеска Милица. 1951. *Мариовскиот говор*, Скопје: Фолозофски факултет.

Лаброска Веселинка. 2008. *Кичевскиот говор*, Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.

Милосавлевски Славко. 1992. *Социологија на македонската национална свест*. Скопје: Култура.

Радић Првослав. 2003. „Из историје српског питања у Македонији. Културолошки аспект“. *Балканика XXII–XXIII*, Београд: Балканолошки институт САНУ, 227–252.

Соколовска Валентина. 2011. „Миграције становништва као критеријум за испитивање говора Новог Сада“. *Говор Новог Сада. Морфосинтаксичке, лексичке и прагматичке особине 2*. Нови Сад: Филозофски факултет у Новом Саду. Одсек за српски језик и лингвистику, 18–24.

Станковић Станислав. 2004. „Македонци и македонски језик у Републици Србији – Pro et contra“. *Скривене мањине на Балкану*, Београд: Балканолошки институт САНУ, 41–49.

Станковић Станислав. 2006. „Проматрања балканскословенских прелазних ареала. Из наставе дијалектологије српскога језика“. *Нови аспекти у настави језика*, Косовска Митровица: Филозофски факултет Универзитета у Приштини, 141–152.

Станковић Станислав. 2012. „О аутохтоним српским народним говорима на тлу Републике Македоније. Истраживање, стање, перспектива“. *Теренска истраживања – поетика сусрета*, Београд: Етнографски институт САНУ, 153–166.

Станковиќ Станислав. 2015. *Статусот на македонскиот јазик во Република Србија и неговата интерференција со српскиот јазик на морфосинтаксичко рамниште*. *Докторска дисертација*. Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Филолошки факултет „Блаже Конески“.

Станковиќ Станислав. 2016. „Морфолошки карактеристики на преселеничките македонски говори во јужен Банат“. *Литературен збор LXIII/4–6*, Скопје: Сојуз на друштвата за македонски јазик и литература, 41–54.

Станковиќ Станислав, Лаброска Веселинка. 2016. „За македонските дијалектни изолати во јужен Банат: историја и фонетски карактеристики“. *Афирмација, продлабочување и проширување на вековните културни врски меѓу Република Македонија и Република Србија*, Битола: Конзулат на Република Србија во Република Македонија, 23–34.

Стоевска-Денчова Еленка. 2004. *Кривопаланечкиот говор*, Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.

Ђурчић Слободан. 2006. „Једна мало позната масовна миграција ка Војводини“. *Зборник Матице српске за друштвене науке 121*, Нови Сад: Матица српска, 69–76.

Хаџиев Вања. 1996. *За името Македонија и Македонци во историјата*. Скопје: Љуботен.

Цветановски Гоце. 2010. *Говорот на Македонците во Мала Преспа*, Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.

Шмигер Роланд. 1995. „За употребата на термините ’српскохрватски‘, ’македонски‘ и ’бугарски‘ во областа на дијалектологија“. *XXI научна дискусија на XXVII меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура*, Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, 99–109.

Bara Mario. 2010. „Sudjelovanje Hrvata u saveznoj kolonizaciji Vojvodine 1945.–1948“. *Godišnjak za znanstvena istraživanja 2*, Subotica: Zavod za kulturu vojvođanskih Hrvata, 157–187.

Raduški Nada. 2003. „Etnička homogenizacija stanovništva Srbije krajem XX i početkom XXI veka“. *Demokratija i multikulturalnost u jugoistočnoj Evropi*, Beograd: Centar za istraživanje etniciteta, 425–434.

Rusić Branislav. 1958. *Beleške o najnovijim naseljenicima iz Makedonije u sedam sela vršačkog dela Banata*, Novi Sad: Matica srpska.

Trifunoski Jovan F. 1958. *O posleratnom naseljavanju stanovništva iz NR Makedonije u tri bantaska naselja – Jabuka, Kačarevo, Glogonj*, Novi Sad: Matica srpska.

Карта 1

Миграции од НР Македонија и Мала Преспа во јужен Банат 1946– 1947

Карта 2

Миграциони подрачја во НР Македонија и Мала Преспа 1946–1947

Карта 3

Места во јужен Банат со преселеници од НР Македонија и Мала Преспа

△ – населени места 1946–1947

УДЦ 811.163.3е373.21е373.6(497.712)

Љубица СТАНКОВСКА
Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“
Скопје, Македонија

ЕТИМОЛОГИЈАТА НА НЕКОЛКУ ИМИЊА НА РАСЕЛЕНИ СЕЛА НА СКОПСКА ЦРНА ГОРА

Апстракт: На територијата на планината Скопска Црна Гора во минатото егзистирале селски населби, кои се раселени под влијание на различни фактори. Во времето на турското османлиско владеење животот на населението во црногорските села бил доста отежнат, бидејќи трпеле чести насилства од разни разбојнички банди, вклучувајќи ја и турската војска. На нивното иселување, исто така, влијаеле економските услови, потоа епидемиите и елементарните непогоди. Во рефератов ќе се осврнеме на етимологијата на имињата на раселените села: *Бошњане*, *Видране*, *Вунеш*, *Гиновце*, *Голиово*, *Добри Дол*, *Железно*, *Зѓуровце*, *Марушане* и *Сливовиќ*.

Клучни зборови: етимологија, топонимија, имиња на села, ојконим, лично име, антропоним, македонски јазик, Скопска Црна Гора.

БОШЊАНЕ. Раселеното село *Бошњане* било лоцирано на локалитетот *Бо́шњане* што се наоѓа во атарот на селото Кучевишта (Трифуноски 1971: 81). Локалитетите на поранешното село *Бошњане* кои се викаат: *Баре*, *Бел Камен*, *Бошњанска Чешма*, *Бошњански Пӯт*, *Брешљике*, *Горња Чешма*, *Крива Нива*, *Куќине* или *Куќинци* и *Мечкоец* влегуваат во атарот на селото Кучевишта.

Селото *Бошњане* било старо македонско село. Раселувањето на селото *Бошњане* започнало кон крајот на XVIII и почетокот на XIX век, бегајќи од зулумите што ги правеле врз населението Турците Кумбарџиовци кои имале чифлик во селото Бутел (Трифуноски 1971: 81). Народната традиција кажува дека тоа постоело до првата половина на XIX век кога во времето на Амзи-паша (1820–1845) неговите жители биле сосем иселени.

Ојконимот *Бошњане* претставува примарно етничко име, а е создадено по пат на топонимизација на стариот етник во множина *Бошњане*. Етникот *Бошњане* е образуван со етничкиот суфикс *-јане* од хоронимот *Босна* и означува ‘луѓе кои живеле во Босна, дојденци од Босна’. Еднинската форма на овој етник е *Бошњанин* ‘човек кој живеел во Босна, дојденец од Босна’. Притоа, гласот *ј* од суфиксот *-јане* извршил смекнување на консонантската група *-сн-* во *-шњ-*.

Името на хоронимот *Босна/Босна* е преземено од потамонимот *Босна/Босна* – река во Босна и Херцеговина, десна притока на реката Сава, чијшто извор се наоѓа во близината на градот Сараево. Хоронимското име *Босна/Босна* е запишано од Порфирогенит во X век во обликот *Босона*. Се претпоставува дека името на реката *Босна/Босна* има претсловенско и предримско потекло, така што е голема веројатноста дека му припаѓа на прединдоевропскиот супстрат (Скок 1971: 191).

ВИДРАНЕ. Раселеното село *Видране* било лоцирано на денешниот локалитет *Видране* што се наоѓа во атарот меѓу селата Бразда и Глуво. Ј. Трифуноски кажува дека во месноста *Свети Спас* до скоро имало остатоци од црквата што се наоѓала во селото *Видране* која била посветена на св. Спас (Трифуноски 1971: 73).

Низ атарот на селото Глуво тече реката *Кучевстица* или *Кучевишка Река*, а таму се наоѓа еден јак извор викан *Лавовац* и месноста *Глушка Бања* (Трифуноски 1971: 70, 73), додека во атарот на селото Бразда течат две поголеми реки: *Кучевишка Река* и *Бањашница* или *Бањанска Река* (Трифуноски 1971: 73), кои како леви притоки се вливаат во реката Лепенец.

Ојконимот *Видране* претставува примарно етничко име, а настанало по пат на топонимизација на етникот во множина **видране*. Етникот **видране* е образуван од некогашниот топоним **Видра* со етничкиот суфикс *-ане* и означува ‘луѓе кои живеат во месноста *Видра’. Суфиксот *-ане* е непалатална варијанта на етничкиот суфикс *-јане* кој, обично, се додава на топонимиските основи што завршуваат со палаталните консонанти *ј*, *ш*, *ч*, *ж*, како и на палаталните групи *шт*, *жд*.

Стариот топоним **Видра* води потекло од некогашната атрибутска конструкција **Видра* < **Видрја (Вода, Река)*, чијашто придавка се поименчила по елизијата на именскиот член од синтагмата, изразен со термините *вода*, *река*. Придавскиот член **Видра* < **Видрја* од синтагмата **Видра* < **Видрја (Вода, Река)* е образуван од зоонимот *видра* со придавскиот суфикс *-јь* во формата за женски род *-ја*, кој овде се карактеризира со односно-квалитативното значење.

Зоонимот *видра* ‘диво животно со издолжено тело со костенлива боја на крзното, кое е приспособено за живот во и покрај вода, Lutra vulgaris / Lutra lutra’ (ТРМЈ 2003: 242) потекнува од ст. сл. въıдра и претставува општословенска лексема која води потекло од прасл. **vydra* ‘lutra’, а ова потекнува од ие. **ūdra*, изведено од коренот **ūd-*, превој од коренот **u̯ed-* ‘мокри, водени, наквасува’, со суфиксот *-r* (БЕР 1971: 144; Skok 1971: 587; Bezlaj 2005: 312–313). Ние не можеме да го прифатиме изнесеното мислење на Ј. Заимов кој вели дека е поневеројатно основата на името на селото *Видрани* да се изведе од зоонимот *видра* ‘животно, Lutra vulgaris’, а според семантички причини, поскоро е да се изведе од дијалектниот збор *видра* ‘мал бистар извор’, од **видра (вода)* од дијал. *видър* ‘јасен, чист’ (Заимов 1967: 114). Апелативот *видра* со значење

'мал бистар извор' се употребува во бугарските дијалекти (Тетевенско), но во македонските дијалекти овој збор не се употребува.

Зоонимискиот апелатив *видра* се среќава, на пример, во словенечката топонимија, сп. хидронимите: *Vidrnica* – вода, *Vidrešnica* – вода, топонимот *Vidrnik*, како и ојконимот *Vidra Vas* – град, се наоѓа покрај реката *Bistrica* (Bezlaj 2005: 313; Atlas 2005: 124/C1; 150/A1; 30/B1).

ВУНЕШ. Раселеното село *Вунеш* било лоцирано на сегашниот локалитет *Вунеш* – планинска месност што се наоѓа во подножјето на планината Скопска Црна Гора погоре од селото Љубанци. Во близина на селото *Вунеш* на една планинска падина се наоѓал Вунешкиот манастир Св. Никола. Подоцна, манастирот и црквата Св. Никола биле разурнати што се случило, веројатно, кон крајот на XV век.

Името на исчезнатото село *Вунеш* се споменува во насловот на Поменикот на Вунешкиот манастир Св. Никола, чиишто записи се датираат од XV век, а таму е запишано: Съ бг҃ѡ поуннѧе поменїкъ · храмꙋ ст҃ѡго н слав'наагѡ 'ар'хїереа н чю(до)творца х҃ва Никѡлн · г҃лемїн Вꙋнешь · въ пѡ(д)крнлн Уръмнїе гѡры · выше села Любанцїн · (Иванов 1970: 130). Од цитираниот текст се дознава дека манастирската црква била посветена на св. Никола во селото викано *Вунеш* кое се наоѓа во подножјето на планината Црна Гора над селото Љубанци.

Топонимот *Вунеш* се споменува во една белешка од 1519 година, запишана на една книга – триод, која монахот Мино ја приложил на црквата Воведение на Пресвета Богородица во селото Кучевишта, а таму е запишано: Съпнса се сїа книга рꙋкою ерѡдїакона Мине, подꙋвесїе Урънїе горы въ поустыню нарнцаемоу Вꙋнешь. (Иванов 1970: 130). Старата црква Воведение на Пресвета Богородица се споменува во грамотата на српскиот цар Душан од 1347–1348 година кој, заедно со селото Кучевишта, ја приложил на манастирот Св. Архангели Михаил и Гаврил во Призрен, а таму е запишано: село Кльчевнца, сь црьковню Светыѥ Богородице... (Мошин 1980: 371–372). Врз основа на овој податок црквата Св. Богородица Воведение се датира во првата половина на XIV век (Петров 1975: 83). Денес, оваа црква е позната под името Свети Спас и е главна селска црква во селото Кучевишта.

Потоа, селото *Вунеш* е забележено во Водичничкиот поменик од XVI век каде што името е напишано со формата Воунешь (Новаковић 1875: 129).

Во турските пописни дефтери од XV и XVI век селото *Вунеш* не е регистрирано, а не се среќава ниту во подоцнежните пишани извори. Тоа ни дава за право да заклучиме дека селото *Вунеш* одамна е испустено што се потврдува и со записот од 1519 година во кој се потенцира „пустината наречена Вунеш". Имено, не е неверојатно името *Пустинец*, кое во турскиот пописен дефтер од 1568 година е наведено како втор назив на селото Љубанци (ТД 1976: 191), всушност, да се однесува на селото *Вунеш*, односно на неговиот манастир Св. Никола, кое веќе било пусто селиште.

Името на селото *Вунеш* е метонимиско име кое е преземено од постаро име на некој друг географски објект кој се викал **Вунеш*. Топонимот **Вунеш* потекнува од првобитната придавска синтагма **Вунеш* < **Вунешь* (= Вунешев) *(Поток, Брег)*, чијашто адјективна компонента е образувана од личното име *Вунеш* со посесивниот придавски суфикс *-ь*, палаталната варијанта на придавскиот суфикс *-ъ* (Станковска 2002: 102). Придавката **Вунеш* од составот **Вунеш (Поток, Брег)*, по испаѓањето на апелативите *поток*, *брег*, се супстантивизирала и продолжила да егзистира во форма на елипса. Значењето на топонимот **Вунеш* може да се искаже со дефиницијата 'поток, брег кој му припаѓа на Вунеш, односно каде што живее Вунеш'.

Личното име *Вунеш* е образувано со антропонимискиот суфикс *-еш* од машките имиња *Вуне*, *Вуно*, кои се изведени од морфемата *Ву-* од личните имиња *Вук*, *Вукашин*, *Викослав* со антропонимиските суфикси *-не*, *-но*. Личните имиња *Вуне* и *Вуно* се засведочени во антропонимијата на бугарскиот јазик (Заимов 1988: 57). Во нашата антропонимија се среќава хипокористичното име *Вундо*, документирано во XVII–XVIII век, кое е изведено од хипокористикот *Вуно* со суфиксот *-до* (Станковска 1992: 70). Во антропонимијата на српскиот јазик е познато името *Вунко* (Грковиќ 1977: 61).

Во нашиот антропонимиски фонд се среќаваат лични имиња образувани со суфиксите *-не*, *-но*, сп. *Бојне*, *Бојно*, *Борне*, *Борно*, *Влкно*, *Драгне*, *Драгно*, *Дране*, *Кане*, *Кано*, *Крајне*, *Љубне*, *Мазне*, *Мирно*, *Радно*, *Рајне*.

Суфиксот *-еш* денес е непродуктивна дериваciска морфема, а во минатото се одликувал со поголема продуктивност. Во нашата антропонимија со хипокористичниот суфикс *-еш* се образувани, на пример, хипокористиците: *Богдеш*, *Бранеш*, *Братеш*, *Видеш*, *Грубеш*, *Дралеш*, *Малеш*, *Милеш*, *Мислеш*, *Првеш*, *Радеш*, *Ратеш*, *Углеш*, *Хитреш* и други (Станковска 1992).

Лични имиња образувани со суфиксот *-еш* се познати во антропонимијата и на другите словенски јазици, сп. срп. *Багреш*, *Вранеш*, *Главеш*, *Милеш*, *Радеш* (Грковић 1977), буг. *Белеш*, *Болеш*, *Велеш*, *Калеш*, *Любеш*, *Мореш*, *Недеш* (Заимов 1988), пол. *Bolesz*, *Dalesz*, *Lubiesz*, *Milesz*, **Myślesz*, **Trzebiesz* (Malec 1982: 87–88), чеш. *Budeš*, *Domeš*, *Mireš* (Svoboda 1964: 150).

ГИНОВЦЕ. Раселеното село *Гиновце* било лоцирано во сегашната месност *Гиновце* што е вклучена во атарот на селата Кучевишта и Брест. Ј. Тифуноски името на раселеното село го предава во обликот *Ginovce* (Трифуноски 1971: 79).

Во турскиот пописен дефтер за Скопскиот Вилает од 1467/68 година е регистрирано селото *Гиланец* со 9 христијански семејства (ТД 1971: 478). Ние сметаме дека овој податок во турскиот документ, најверојатно, се однесува на селото *Гиновци*, чиешто име е погрешно запишано од попишувачот.

Во Водичничкиот поменик од XVI век, името на селото е запишано со формата Гиновьцн (Новаковић 1875: 129).

Постарата форма на името на селото е *Гиновци*, а дијалектното име *Гиновце* е поново, кое настанало со промената на суфиксот *-ци* > *-це* во скопско-црногорскиот говор.

Името на селото *Гиновци* е примарно име кое е создадено по пат на топонимизација на старото фамилијарно име **Гиновци* < **Гиновьци*. Патронимот **Гиновци* < **Гиновьци* потекнува од првобитната синтагматска формација **Гинови (деца, синови)*, чијашто придавска компонента, по испаѓањето на именскиот член од составот, изразен со зборовите *деца*, *синови*, се супстантивизирала со патронимискиот суфикс *-ци* < *-ьци*. Придавскиот член **Гинови* од составот **Гинови (деца, синови)* е образуван со посесивниот придавски суфикс *-ов* < *-овъ* во формата за множина *-ови*, а во неговата основа се наоѓа личното име *Гино* (Станковска 1983: 78). Значењето на името на селото *Гиновци* е 'село кое му припаѓа на семејството *Гиновци, односно каде што живее семејството *Гиновци'.

Личното име *Гино* е хипокористична форма, образувана со антропонимискиот суфикс *-но* од личните имиња *Глиг҃ориј*, *Глиг҃орие*, *Глиг҃орија*, но исто така може да биде изведено и од личните имиња *Драг҃ивој*, *Драг҃ислав*, в. кај *Вунеш*. Тоа е докумнтирано во турските пишани извори од XV век.

Идентичен ојконим *Гиновци* се среќава во топонимијата на српскиот јазик. Имено, името на катунот *Гиновци* се споменува во грамотата на српскиот цар Душан од 1347–1348 година со која се подаруваат имоти на манастирот Св. Архангели Михаил и Гаврил во Призрен, а таму стоит: **А се Арбанаси: катоунь Гинов'ци катоунь Магѥр'ци, катоунь Белоглавци**... (Мошин 1980: 364). Подоцна катунот *Гиновци* прераснал во населба, денес тоа е селото *Ѓиновци*, кое се наоѓа во подножјето на Шар Планина.

ГОЛИОВО. Селото *Голиово* се простирало на локалитетот *Голи́ово* што се наоѓа во триаголникот на соседните села Кучевишта, Бањане и Мирковци.

Исчезнатото село *Голиово* првпат е регистрирано во даровната грамота на царот Душан од 1347–1348 година со која се подаруваат имоти на манастирот Св. Архангели Михаил и Гаврил во Призрен. Неговото име се споменува во текстот кога се опишува меѓата на селото Кучевишта, а таму е запишано следното: **а ѡть скопнѧ мѥгѧ – по срѣдѣ доброга дола оу поуть прѣкы кон греде ѡть ѵахра·∴ и до мрамора поутемь кон грѥдѥ оуѕ голнхово право оу банѣанѥ·∴ ѡть тога поути право оу вись·∴ кон нде мегю банѣанѥ и мѥгю кльѵевнца.** (Мошин 1980: 372).

Од споменатиов историски извор се дознава дека примарното име на селото било *Голихово*. Во структурен поглед, ојконимот *Голихово* претставува елиптично име со посесивно значење. Тоа потекнува од постарата придавска синтагма **Голихово (Село)*, чијшто придавски член е образуван со придавскиот суфикс *-ов* < *-овъ* во формата за среден род *-ово* кој овде има посесивно значење. По испаѓањето на именскиот член од составот *Голихово (Село)*, изразен со

апелативот *село*, придавката **Голихово* се супстантивизирала и продолжила да егзистира во форма на елипса. Во основата на името на селото *Голихово* е заложено старото лично име *Голих*. Од семантички аспект, името на селото *Голихово* означува 'село кое му припаѓа на Голих, односно село каде што живее Голих'.

Дијалектната форма на името на селото *Голиово* < **Голивово* се добила со загубата на консонант *х*, односно на консонантот *в*, во интервокална позиција. Во говорот на скопскоцрногорските села консонантот *х* кога ќе се најде во меѓувокална позиција редовно преминува во консонантот *в*, сп. *ґравор*, *кива*, *мува*, *навоѓа*, *саваѿ*, *снава*, *сова*, *уво* (Видоески 1998: 169). Во топонимијата на скопскоцрногорскиот терен консонантот *в*, главно, се чува во интервокална позиција: *Ка́ѿавъц* – изворче (Горњане), *Орлово́–Гнездо* – ридна месност (Бањане), *Поѿова Ливада* – ливада (Кучевишта), *Рајковчево–Кла́денче* – извор (Бањане), *Суво–Ре́киче* – река (Бањане), а поретко се застапени топоними во кои тој се губи: *Асана Млака* (< *Асанова Млака*) – млачно место (Љубанци), *Кузоа–Ли́вада* – ливада (Кучевишта), *Паѿеле́шоа Ма́ла* – маало (Љубанци).

Личното име *Голих* е образувано од хипокористикот *Голо* со антропонимискиот суфикс *-их*. Во антропонимискиот фонд на бугарскиот јазик е засведочено личното име *Голих* (Заимов 1988: 66), а во полската антропонимија името *Golich* е заложено во основата на топонимот *Golichów* (Nieckula 1971: 77).

Суфиксот *-их*, што послужил за образување на личното име *Голих*, одамна исчезнал од употреба во нашиот антропонимиски систем и денес претставува непродуктивна дериваciска морфема. Во македонскиот антропонимиски фонд се посведочени лични имиња кои се образувани со суфиксот *-их* како што се, на пример, имињата: *Верих*, *Желих*, *Морих*, *Радих*, *Самих*, *Хвалих*, *Хваѿих*, *Черних*, а неговата продуктивност ја потврдуваат и хипокористичните имиња кои се образувани со проширените суфикси *-иха*, *-ихин* и *-ихна*: *Браѿихна*, *Веихна*, *Велихна*, *Вериха*, *Верихна*, *Воихна*, *Дуниха*, *Едрихна*, *Малихна*, *Радихин*, *Радихна*, *Сѿаихна* (Станковска 1992).

Суфиксот *-их* се употребувал за образување на хипокористици и во другите словенски јазици, сп. хрв. *Vladih*, што се наоѓа во основата на топонимот *Vladihovići*, пол. *Gościch*, **Lubich*, *Malich*, *Milich* (Malec 1982: 83), луж. *Budich*, *Zejmich*, чеш. *Hodich*, *Mstich*, **Velich* (Svoboda 1964: 147). Во антропонимијата на српскиот јазик се посведочени лични имиња образувани со суфиксот *-ихна*: *Берихна*, *Добрихна*, *Држихна*, *Љубихна* (Грковић 1983: 78).

Хипокористичното име *Голо*, кое е забележено во пишаните извори од XVI век, може да биде изведено со антропонимискиот суфикс *-о* од личните имиња *Голуб*, *Драґол*, или со суфиксот *-ло* од личните имиња *Георґи*, *Георґиј*, *Глиґориј*, *Годимир*, *Гоислав*, *Драґољуб*, но исто така може да биде изведено и од личните имиња *Голобрад*, *Голоґлав*.

ДОБРИ ДОЛ. Раселеното село *Добри Дол*, најверојатно, се наоѓала во соседство на селата Бањане и Кучевишта. Селската населба била сместена во долината на потокот *Добри Дол* што поминува низ атарот на селото Кучевишта.

Селото *Добри Дол* се споменува во грамотата на српскиот крал Милутин од 1299–1300 година со која се даруваат имоти на манастирот Св. Георги-Горг Скопски, а таму е запишано: **Нива оу Добромь Долѣ до Паскалѣ и до Оушоу, оусе поуть кон греде оу Попоуждоу оузе Добри Доль – ҃п. погон.** (Мошин 1975: 220). Од цитираниот текст се дознава дека манастирот Св. Георги-Горг Скопски поседувал една нива од 80 погони во селото *Добри Дол*, која, од една страна, се граничела со имотот на Паскал и на Ушо, а од друга страна, била омеѓена со патот кој одел во селото Побужда и со потокот Добри Дол.

Потоа, селото *Добри Дол* е регистрирано во грамотата на византискиот цар Михаил IX Палеолог, син на царот Андроник II Палеолог и негов совладетел од 1294–1320 година, од 1299 година со која се прилагаат имоти на манастирот Св. Никита, а во неа е запишано: ἄλλα δὴ καὶ τόπον καλούμενον Τομπόδολον διήκοντα μέχρι τῆς Ῥαδούσης μετὰ τῶν ἐν αὐτῷ χωραφίων τῶν καὶ ποσουμένων εἰς πεντήκοντα στρέμματα, ἅπερ εἶχεν ἐξ ἀγορασίας ἡ Βορισίνα ἐκείνη., а преводот гласи: „а и местото што се вика *Добродол* што се протега до Радушта со нивите во него коишто изнесуваат 50 стреми, а коишто ги имала по купувањето покојната Веришина“. (Мошин 1975: 290). Според Владимир Мошин, оваа грамота, всушност е издадена не за манастирот Св. Никита, туку за манастирот Хиландар (Мошин 1975: 286). Од содржината на текстот се дознава дека местото *Добри Дол* што се протега до Радушта, заедно со нивите од 50 стреми, кои ги поседувала покојната Боришица, со овој правен акт му се даруваат на манастирот Св. Никита.

Во почетокот на грамотата на царот Михаил IX Палеолог за манастирот Св. Никита од 1299 година се споменува и едно манастирче посветено на Св. Богородица Пречиста, а таму е запишано: ... αὐτὴν, ὡς πλησίας <τῶν Σκοπίων> εὑρίσκεται μοναστή<ριον εἰς ὄνομα> τιμώμενον τοῦ ἁγίου μεγαλομάρτυρος Νικήτα, ἐν ᾧ δὴ καὶ προσεκύρωσε μονύδριον διακείμενον μὲν καὶ τοῦτο περὶ τὸν αὐτὸν τόπον τῶν Σκοπίων, εἰς ὄνομα δὲ τιμώμενον τῆς πανυπεράγνου θεομήτορος καὶ <οὕτω πως> ἐπιλεγόμενον τῆς <Β>ορι<σίνης> μετὰ τῶν ἐν αὐτῷ προσκαθημένων παροίκων καὶ τῶν εὑρισκομένων ἀμπελίων καὶ χωραφίων, ἐπὶ τῷ εἶναι τοῦτο καὶ λογίζεσθαι ὡς μετόχιον τῆς ῥηθείσης σεβασμίας μονῆς τοῦ ἁγίου μεγαλομάρτυρος Νικήτα., а преводот гласи: „... дека блиску до Скопје се наоѓа манастир посветен на светиот великомаченик Никита на кого му го подложи манастирчето што исто така се наоѓа околу тоа место во Скопје посветено на Пречистата Богородица која се вика некако Боришичина заедно со населените таму парици и тамошните лозја и ниви, да биде тоа и да се смета за метох на чесниот манастир на светиот великомаченик Никита.“ (Мошин 1975: 288–289). Од цитираниот текст се дознава дека царот Михаил IX на манастирот Св. Никита му го дарува манастирчето посветено

на Св. Богородица Пречиста што се наоѓа во неговата близина, познато уште како Боришичина, заедно со населените парици и со неговите лозја и ниви.

Во преводот на грамотата на византискиот цар Андроник II Палеолог за манастирот Св. Никита од 1299–1300 година, дополнета со податоците од Милутиновата грамота за предавањето на манастирот Св. Никита на Хиландарскиот пирг, која е датирана од 1308 година, исто така, е забележено селото *Добри Дол*, а таму стои: **и дрꙋго мѣсто Добри Доль, ѡпираѥть до Радꙋще, се нивниѥмь иеже҃н. вретень, еже иесть кꙋпила Боришица.** (Мошин 1975: 320).

Од содржината на наведените текстови, всушност, дознаваме дека селото *Добри Дол*, чиишто граници се протегале до Радушта, а кое од порано го поседувала покојната *Боришица*, заедно со манастирчето, односно со црквата посветена на Св. Богородица Пречиста, викана *Боришичина*, со населените парици, со лозјата и со нивите биле приложени на манастирот Св. Никита, а потоа, манастирот Св. Никита со неговиот имот бил подарен на Хиландарскиот пирг. Оттука може да заклучиме дека во селото *Добри Дол* се наоѓал помал манастир, чијашто црква била посветена на Св. Богородица Пречиста, која уште се викала *Боришичина*, а се наоѓала во непосредна близина на манастирот Св. Никита.

Исчезнатото село *Добри Дол* се споменува во даровната грамота на царот Душан од 1347–1348 година со која се даруваат имоти на манастирот Св. Архангели Михаил и Гаврил во Призрен. Неговото име е забележено во текстот кога се опишува меѓата на селото Кучевишта, а во неа е запишано: **а ѡть Скопиꙗ мѥгꙗ – по ср'д' Доброга Дола оу поуть пр'кы кон греде ѡть Ꙋахра, и до мрамора поутемь кон грѥдѥ оуѯь Голнхово право оу Баньаниѥ** ... (Мошин 1980: 372).

Во Водичничкиот поменик од XVI век името на селото е запишано во обликот **Добри доль** (Новаковић 1875: 131).

Од погоренаведените податоци со поголема сигурност може да констатираме дека локацијата на исчезнатото село *Добри Дол* се наоѓала северно од селото Бањане и во непосредната близина на манастирот Св. Никита. Селската населба била сместена во планинскиот дел на бањанскиот атар каде што денес се наоѓа една помала црква која е посветена на Св. Богородица Пречиста. Оваа црква, која има улога на мал манастир, како што соопштува Ј. Трифуноски, е подигната во текот на Втората светска војна врз темелите на урнат средновековен храм, (Трифуноски 1971: 64). Тој, исто така, кажува дека при градењето на црквата Св. Богородица Пречиста биле ископани околу 80 стари гробови. Народното предание, пак, раскажува дека во овие гробови биле погребани калуѓерите од манастирчето кои биле убиени од Турците Османлии.

Според наведените пишани извори, може да се заклучи дека денешната црква Св. Богородица Пречиста, всушност, е изградена врз темелите на старата црква Св. Богородица Пречиста што се споменува во грамотата на царот Михаил IX Палеолог од 1299 година. Врз основа на овој историски податок може да се смета дека старата црква Св. Богородица Пречиста потекнува од

XIII век. Кога е разурната оваа црква не е познато, но може да се претпостави дека таа е разрушена, веројатно, кон крајот на XV или почетокот на XVI век. Набргу по рушењето на црквата, секако, се иселило и населението од селото *Добри Дол*.

Името на селото *Добри Дол* настанало по пат на метонимија, а е преземено од името на потокот *Добри Дол*, чиешто име, како што истакнавме погоре, е регистрирано во Милутиновата грамота за манастирот Св. Георги-Горг Скопски од 1299–1300 година. Хидронимиското име *Добри Дол* претставува топонимиска синтагма, којашто е составена од составните делови *Добри* и *Дол*. Првиот дел *Добри* од синтагмата *Добри Дол* е еднаков на старата определената форма за машки род *добри* од придавката *добар*, а вториот дел *Дол* е еднаков на географскиот термин *дол*.

Придавската лексема *добар* потекнува од ст. сл. придавка добръ, определената форма за машки род е добрын, а води потекло од прасл. **dobъ*, **doba* < ие. **dhabh-* 'што е погоден', образувана со ие. суфикс *-r* како што се образувани и придавките *мокар*, *мудар*, *храбар* (Sławski 1953: 150; Skok 1971: 421; БЕР 1971: 404; Bezlaj 1976: 106). Во старословенско-македонскиот речник е наведена придавската лексема добръ, добрын со значењата 'добар, убав, совршен' (Десподова 1999: 100).

Еднакво топонимиско образување претставуваат ојконимите *Добри Дол* – село во Општина Сопишта, Скопско и *Добри Дол* – село во Општина Врапчишта, Гостиварско. Во топонимијата на словенечката територија се среќава ојконимот *Dobri dol* – селце (Atlas 2005: 120/C3). Во топонимијата на српската територија се среќаваат хидронимите *Добри дол* – поток и *Добри Долац* – поток (Павловић 1996: 103).

Соодветни примери образувани со придавката *добар* се присутни во топонимијата на словенските јазици, сп. словен. *Dobra gora* – планина кај Бледско Езеро (Atlas 2005: 76/C1), *Dobrepolje* (Snoj 2009: 111), хрв. *Добра* – река, притока на Купа, срп. *Добра Вода* – поток (Павловић 1994: 54), *Добра Река* – река во Свирљишко, Србија, буг. *Добра Река* – река во Ќустендилско.

Откако го разгледавме потеклото на ојконимот *Добри Дол*, ние ќе се осврнеме на етимологијата на онимите *Боришичина* и *Боришица* кои, исто така, се спомнати во погоренаведените текстови од крајот на XIII и почетокот на XIV век.

Според текстот што е наведен на старословенски јазик во Андрониковата грамота за манастирот Св. Никита од 1299–1300 година, може да се констатира дека сопственичка на селото *Добри Дол* и на нивите била некоја жена која се викала *Боришица*. Оттука може да се претпостави дека во грчкиот текст, веројатно, е направена грешка од страна на пишувачот, така што наместо *Боришица* е запишано Βορισίνα = *Боришина* (со замена на консонантот *ц* со *н*). Во преводот на грчкиот текст, пак, е направена уште една грешка, па наместо

Боришица името на покојната сопственичка на *Добри Дол* се предава со името *Веришина*.

Антропонимот *Боришица* е андронимиско презиме, односно тоа е име на жена кое е дадено според името на мажот, т. е. сопругот. Од структурна гледна точка, андронимот *Боришица* е произведен од постарата синтагматска формација **Бориша (жена)*, чијшто адјективен член е образуван од личното име *Борих* со формата за женски род *-ја* од придавскиот суфикс *-јь*, кој извршил смекнување на претходниот консонант *х* во *ш*. Семантичката вредност на андронимот *Боришица* може да се искаже со дефиницијата 'жена која му припаѓа на *Борих'.

Личното име *Борих* е образувано од машкото име *Боро* со антропонимискиот суфикс *-их*, в. кај *Голиово*. Личното име *Борих* кај нас не е засведочено, но во турските пишани извори од XVI век е забележено името *Борихо*. Имено, во турскиот пописен дефтер за нахијата Серфице од 1568/1569 година едно лице во селото Велвендос е запишано како „*Борихо Стане*" (ТД 1999: 196). Личното име *Борихо* е изведено од хипокористикот *Борих* со антропонимискиот суфикс *-о*. Во антропонимискиот фонд на чешкиот јазик е посведочено личното име *Bořich* (Svoboda 1964: 147).

Хипокористикот *Боро* е образуван со антропонимискиот суфикс *-о* од сложените имиња *Боривој*, *Боримир*, *Борислав*, *Велибор*, *Далибор* во кои морфемата *бор-/-бор* потекнува од ст. сл. глагол борити сѧ, борѭ сѧ 'се бори'.

Топонимиската единица *Боришичина* претставува елиптично име со посесивно значење кое настанало со супстантивизација на придавката од атрибутската синтагма **Боришичина (Црква)*. Придавската компонента **Боришичина* од составот **Боришичина (Црква)* е образувана од името на жената *Боришица* со формата за женски род *-ина* од придавскиот суфикс *-ин* < *-инъ*. Консонантот *ц* од андронимиското презиме *Боришица*, кој се нашол пред вокалот *и* од суфиксот *-ина*, се палатализирал во *ч*. Значењето на топонимот *Боришичина* може да се дефинира како 'црква која ѝ припаѓа на Боришица'.

ЖЕЛЕЗНО. Името на исчезнатото село *Железно* е забележено во грамотата на царот Михаил IX Палеолог од 1299 година со која му дарува имоти на манастирот Св. Никита, а таму е запишано: τόπου τοῦ καλουμένου Σιδηροῦ (Мошин 1975: 289). Во преводот на грамотата од царот Андроник II Палеолог за манастирот Св. Никита од 1299–1300 година, дополнета со податоци од Милутиновата грамота од 1308 година за подарувањето на манасирот Св. Никита на Хиландарскиот пирг Хрусија, стои: и ѡпира се ѹ рекѹ ѹ лепенѩца и кладенца голишева·∴ и до мѣста нарекомаго желѣзнаго сѣ пернволми іего и сѣ водѣнинуіемь·∴ и сѣ проуими правнами. ѩкоже го іесть дрьжаль дрѣвлі нѣкто ж егрь радомирь сь братнѩми. (Мошин 1975: 319–320).

Името на селото *Железно* е елиптично име кое е добиено по пат на супстантивизација на придавката од првобитната придавска синтагма **Железно (Место)*, чијшто придавски член е образуван од апелативот *железо* со

придавскиот суфикс -*ьнъ* во формата за среден род -*ьно* и означува ‘место каде што има железо’ (Станковска 1983: 132).

Каде се наоѓало старото село *Железно* не е познато, но се знае дека во минатото се вадела железна руда во месноста Момчин Дол, што се наоѓа северно од селото Бањане. Таму се наоѓаат четири некогашни рударски окна, од каде што порано се вадела железна руда, а едно од нив се вика Јама и влегува во атарот на селото Горњане (Трифуноски 1971: 64–65). Од податоците изнесени во записот во Милутиновата грамота од 1308 година се дознава дека селото *Железно* се наоѓало во близината на реката Лепенец. Според тоа, може да се претпостави дека селото *Железно* се наоѓало во подножјето на планината Скопска Црна Гора на теренот што се протега југозападно од селото Бањане кон реката Лепенец. Имено, на топографската карта од 1958 година е внесен називот *Железно Поље* – место во подножјето на планината Скопска Црна Гора што се наоѓа западно од селото Горно Оризари (Петрушевски, Петрушевска 2001: 209).

ЗГУРОВЦЕ. Исчезнатото село *Зг҃уровце* се простирало на планинските падини на Скопска Црна Гора. Тоа лежело на ридската месност викана *Зг҃уровце* што се наоѓа непосредно над селото Љубанци, источно од населбата, а северно од соседното село Љуботен (Трифуноски 1971: 90). Освен со името *Зг҃уровце*, оваа месност се вика и *Узг҃уровце*. Сега теренот е под ниви, дел од него е под костени, а има и чешма, викана *Зг҃уроска́–Чешма*. Ј. Трифуноски кажува дека во селото *Зг҃уровце* постоела црквата Свети Илија (Трифуноски 1971: 91). Денес, локалитетот Свети Илија влегува во атарот на селото Љубанци.

Селото *Зг҃уровце* првпат е регистрирано во турскиот пописен дефтер за Скопскиот Вилает од 1452/53 година каде што неговото име е напишано во обликот *У-з-г҃-у-р-о-ф-ч-е* (ТД 1976: 205). Тогаш во селото имало 18 христијански семејства и едно неженето лице. Во пописниот дефтер за Скопскиот Вилает од 1467/1468 година името на селото е дешифрирано како *Зг҃уровце*, а во него биле попишани 12 христијански семејства (ТД 1971: 450). Од Ј. Трифуноски името на селото се наведува со формите *Зг҃уровци* и *Зг҃уровце* (Трифуноски 1971: 90).

Селото *Зг҃уровце* е забележено во Водичничкиот поменик од XVI век, каде што е запишано со формата Ѕгоуровьцн (Новаковић 1875: 133).

Во својата монографија за географските изучувања на Македонија Ѓ. Петров забележува дека над селото Љубанци во Црна Гора имало две стари села кои веќе не постојат, а се викале *Сг҃уровци* и *Едриевци* (Петров 1896: 539). На топографската карта од 1958 година е внесен називот *Зг҃уровце* – место на планината Скопска Црна Гора што се наоѓа северно од селото Љубанци (Петрушевски, Петрушевска 2001: 217).

Постарата форма на името на селото *Зг҃уровце* била *Зг҃уровци*. Ојконимот *Зг҃уровци* претставува патронимиско име, коешто настанало со топонимизација на фамилијарното име **Зг҃уровци*. Во неговата основата се крие личното име

Згур (Станковска 1983: 140). Патронимот **Згуровци* потекнува од постарата придавска синтагма **Згурови (синови, деца)*, чијашто придавска морфема е образувана со плуралната форма *-ови* од придавскиот суфикс *-ов*. Придавката **Згурови* од синтагмата **Згурови (синови, деца)*, по отпаѓањето на именскиот дел од составот, изразен со апелативите *синови*, *деца*, се супстантивизирала со патронимискиот суфикс *-ци* < *-ьци*. Значењето на името на селото *Згуровци* е 'село кое му припаѓа на семејството *Згуровци, односно каде што живее семејството *Згуровци'.

Во македонскиот антропонимиски фонд, покрај личното име *Згур*, коешто потекнува од грчката придавка σγουρός 'кадрав', се засведочени и изведените имиња *Згуре*, *Згуриш*, *Згуро*, *Згурче* (Станковска 1992: 123).

Ние не можеме да се согласиме со изнесеното мислење дека основата на името на селото *Згуровци* е изведена од глагол како во српскиот и хрватскиот јазик *zguriti se* 'се стутули, се свитка' (Łubaś 1971: 82).

МАРУШАНЕ. Исчезнатото село *Марушане* било лоцирано во подножјето на ридот Палашевина, кој се наоѓа северозападно од селото Глуво (Трифуноски 1971: 70). Ј. Трифуноски забележал дека на топографската карта местото каде што се наоѓало селото *Марушане* се бележи со името Резервоар. Народното предание раскажува дека селото Глуво еднаш испустело, а подоцна го обновиле деселеници од скопскоцрногорското село *Марушане*.

Ојконимот *Марушане* е примарно етничко име кое е создадено со топонимизација на етникот во множина **марушане*. Овој етник е образуван од топонимот **Маруша* со етничкиот суфикс *-ане*. Семантиката на името на селото *Марушане* може да се искаже со дефиницијата 'луѓе кои живеат во месноста *Маруша'.

Топонимот **Маруша* претставува елиптично име со посесивно значење, а е добиено со супстантивизација на придавката од првобитната атрибутска синтагма **Маруша (Вес)*, чијшто придавски член е образуван од личното име *Маруш* со посесивниот придавски суфикс *-ь*, палаталната варијанта на придавскиот суфикс *-ъ* во формата за женски род *-а*.

Личното име *Маруш*, кое е забележено во историските пишани извори од XV век, е образувано од хипокористичното име *Маро* со антропонимискиот суфикс *-уш*. Личното име *Маро*, кое, исто така, е заблежено во XV век, може да биде изведено од личните имиња *Маријан*, *Марин*, *Марко*, *Мартин* и сл. (Станковска 1992: 177). Од името *Маруш* со суфиксот *-ко* е образувано деминутивното име *Марушко*.

Во антропонимискиот фонд на српскиот јазик се среќаваат личните имиња *Маруш* и *Маруша* (Грковић 1977: 128). Во руската антропонимија е познато машкото име *Марушка* кое е забележено во новгородските писмени споменици од 1545 година (Веселовский 1974: 194).

На македонската територија се познати топонимите: *Маруша* – место во крајниот северен дел на планината Стогово, забележено на топографската карта од 1956 година, *Марушица* – врв, висок 2.090 м на планината Баба, забележено на топографската карта од 1954 година (Петрушевски, Петрушевска 2001: 365).

СЛИВОВИ́Ќ. Старото село *Сливови́ќ* се наоѓало на денешниот локалитет *Сли́вови́ќ* што се наоѓа во планинскиот дел меѓу селото Бањане и Мирковци. Селската населба била сместена на една пониска месност каде што има еден јак извор кој се вика *Сли́вови́ќ*. Ј. Трифуноски соопштува дека на овој локалитет има мала црква Свети Ѓорѓи, подигната по ослободувањето од Турците, најверојатно, врз темелите на старата црква од раселеното село *Сливови́ќ* (Трифуноски 1971: 76). Ѓ. Петров забележал дека на ридот што се наоѓа малку под билото на Црна Гора е местото „*Сливовикъ*“ (Петров 1896: 536).

Името на селото *Сливови́ќ* е регистрирано во грамотата на царот Душан од 1347–1348 година со која се даруваат имоти на манастирот Св. Архангели Михаил и Гаврил во Призрен, а таму е запишано: **а міегѣ Кльчевнщемь: до внса оус полѣаноу, мегю Пьсн Доль н мегю хльмь тере право на коловозь, н кон поуть нде ѡт Баннаньь право мнмо село Слнвовнкь, како нзлазн колннкь на каменнкь на брьдо...** (Мошин 1980: 372).

Името на селото *Сливови́ќ* е метонимиско, а е преземено од постарото име на изворот *Сливови́ќ*. Дијалектното име *Сливови́ќ* е добиено од постарата форма *Сливовик* со секундарното смекнување на согласката *к* во *ќ* под влијание на претходната самогласка *и* (Стаматоски 1990: 242). Хидронимското име *Сливовик* потекнува од постарата бинарна конструкција **Сливов (Извор)*, чијашто придавска морфема е образувана од фитонимот *слива* со придавскиот суфикс *-ов* кој овде се карактеризира со односно-квалитативното значење. Придавката **Сливов* од составот **Сливов (Извор)*, по елизијата на апелативот *извор*, се супстантивизирала со суфиксот *-ик* < *-икъ* кој се одликува со структурно-топонимиската функција. Семантичката мотивација на хидронимот *Сливовик* е ‘место со извор каде што има сливи, каде што растат сливи’. Од месното население се дознава дека во месноста околу изворот *Сливови́ќ* расте вид дива слива со мали округли плодови. Ова растение, веројатно, е овошката *т҃рненка* или *т҃рнинка* ‘дива слива во вид на разгранета грмушка со ситни листови, бели цветови и мали тркалезни темносини плодови, Prunus spinosa’ (ТРМЈ 2014: 120).

Понатамошните топонимиски истражувања укажуваат на тоа дека со името на изворот *Сливови́ќ*, секако, е поврзано името на реката *Сливчица*. Реката *Сливчица*, која се вика уште и *Слившчица*, чијашто должина изнесува 12 км, извира јужно од едно брдо на планината Скопска Црна Гора во атарот на селото Кучевишта и како десна притока се влива во реката Серава → Вардар, северно од градот Скопје. Во научната литература и на топографските карти

оваа река е забележена со имињата *Bara*, *Bara-potok*, *Slivčica* и *Slivščica* (Duridanov 1975: 89).

Со формата *Слившт҃ица* името на реката е регистрирано во писмените споменици од XIII век. Имено, во Виргинската грамота на бугарскиот цар Константин Асен од околу 1258 година, со која се даруваат имоти на манастирот Св. Георги-Горг Скопски, е регистрирано името на реката *Слившт҃ица*, а таму е запишано: **Н над Уел'никѡм стѹ́денецъ ҃.пе., н Слнвъцнца ѡд нꙁвора еѭ н панагнр' ҃.ка. ноем'вра.** (Мошин 1975: 187). Потоа, името на реката *Слившт҃ица* е забележено во грамотата на кралот Милутин од 1299–1300 година со која се даруваат имоти на манастирот Св. Георги-Горг Скопски, а таму стои: **Н да кралѥвьство мн ѡть рѣке Слнвцнце четврьтоу честь на потребоу монастнроу н банн, н надь Уелнником' ҃.пе. стоудѡн'ць.** (Мошин 1975: 215). Името на реката *Слившт҃ица* се споменува уште еднаш во Милутинова грамота од 1299–1300 година каде што е запишано: **Н црьквь Светаѩ Марнна внше града, сь воденнцомь н с' местомь ѡть рѣке Слнвцнце по водоваги коѩ нде на банѭ, та на поуть велн кон нде оу Урешево.** (Мошин 1975: 220). Од овој запис се дознава дека кралот Милутин на манастирот Св. Георги-Горг Скопски му ја дарува црквата Света Марена, која се наоѓа над градот Скопје, заедно со воденицата на реката *Слившт҃ица* и со црковното место кое се протегало од реката *Слившт҃ица* по јазот кој иде до бањата и до главниот пат што иде за селото Црешево. Денес, црквата Св. Марена не е сочувана. Според Константин Петров, црквата Св. Марена се наоѓала на повисокиот рид што се надоврзува на ридот каде што е скопската тврдина, викана Кале, а врз основа на тоа што се споменува во Милитиновата грамота, таа се датира од крајот на XIII век (Петров 1975: 80). К. Петров забележал дека оваа црква, најверојатно, е разурната од Турците Османлии при крајот на XIV или почетокот на XV век, односно по освојувањето на градот Скопје во 1392 година. Црквата Св. Марена, всушност, се наоѓала на северната страна од ридот кој се наоѓа десно од патот Скопје – Качаник во месноста Топаана.

Од изнесените пишани извори се дознава дека најстарата форма на името на реката е *Слившт҃ица*, односно *Сливьшт҃ица* која потекнува од некогашната придавска синтагма **Сливска < *Сливьска (Река)*. Атрибутот **Сливска < *Сливьска* од синтагмата **Сливска < *Сливьска (Река)* е изведен од исчезнатиот микротопоним **Слива* со придавскиот суфикс *-ьскъ* во формата за женски род *-ьска > -ска*. Откако отпаднала именката *река* од синтагмата **Сливьска (Река)*, придавката **Сливьска* се супстантивизирала со суфиксот *-ица* (Станковска 1999–2000: 371). Притоа, консонантската група *-ск-* од придавскиот суфикс *-ьскъ*, која се нашла пред вокалот *и* од именскиот суфикс *-ица*, се палатализирала во *-шт҃-*. Сегашното име на потамонимот *Сливчица* е создадено од формата *Сливичица* со упростување на сложената група *-вич-* преку загубата на консонантот *ш*, а таа настанала од *Слившт҃ица* и тоа на тој начин што консонантската група *-шт҃-* се заменила со *-шч-*.

Топонимот **Слива* претставува елиптично топонимиско образување кое е добиено со супстантивизација на атрибутот од првобитниот синтагматски состав **Слива* (= *Сливова) *(Вода, Река)* кој е образуван од фитонимот *слива* со придавскиот суфикс -ъ во формата за женски род *-а*, кој овде се карактеризира со односно-квалитативното значење. Од семантички аспект топонимот **Слива* означува 'место каде што има сливи'.

Од изложените податоци, добиени со направената структурно-семантичка анализа на хидронимот *Сливовиќ* и на потамонимот *Слившшица*, може да се заклучи дека првобитното име на изворот *Сливовиќ* било **Слива* < **Слива (Вода)* со значење 'место со извор каде што има, каде што растат сливи' од кое понатаму е образувано потамонимиското име *Слившшица*.

Хидронимот *Сливовиќ* < **Сливов (Извор)* е поново име на изворот при чиешто образување е искористен придавскиот суфикс *-ов* < *-овъ*, кој како понова зборообразувачка морфема од придавскиот суфикс -ъ, се одликувал со поголема изразност во процесот на окарактеризирањето на семантичката мотивација на географскиот објект. Не е неможно во еден историски период да функционирале истоветно двете форми на изворот: **Слива* и *Сливовиќ*. Според тоа, може да кажеме дека реката *Слившшица*, односно *Сливчица*, извира од изворот **Слива*, односно од денешниот силен извор *Сливовиќ*.

Фитонимот *слива* 'овошно дрво, Prunus domestica, Prunus spinosa' < ст. сл. **слива** е општословенски збор кој води потекло од прасл. **sliva*, а е создаден со супстантивизација на придавката **sliva*, женски род од **slivъ* што значи 'син, модар' (Skok 1973: 405; Bezlaj 1995: 261).

Присуството на фитонимиската лексема *слива* е одразено во топонимијата на скопското дијалектно подрачје, сп. *Слива* – ридна месност со ниви (Арачиново), *Слива* – месност со букова шума во која има една слива (Црешево), *Сливе* (< *Сливје*) – месност (Горњане), *Сливи* – пасиште (Брезица), *Сливица* – ниви (Горно Водно), *Сливиче* – пасиште (Говрлево), *Сливче* – месност под ниви (Визбегово). Идентично топонимиско образување има топонимот *Сливоиќ* < *Сливовик* – месност под ниви што се наоѓа во атарот на раселеното село Долно Водно.

Литература

БЕР 1971. *Български етимологичен речник*, том I. София: Българска академия на науките.

Веселовский С. Б. 1974. *Ономастикон древнерусские имена, прозщица и фамилии*. Москва: Наука.

Видоески Божидар. 1998. „Кон разграничувањето на говорите во Скопско“, *Дијалектите на македонскиот јазик*, том 1, Скопје: Македонска академија на науките и уметностите, 163–188.

Грковић Милица. 1977. *Речник личних имена код Срба*. Београд: „Вук Караџић“.

Грковић Милица. 1983. *Имена у Дечанским хрисовуљама*. Нови Сад: Филозофски факултет у Новом Саду. Институт за јужнословенске језике.

Десподова Вангелија. 1999. *Старословенско-македонски речник (со грчки паралели)*. Прилеп – Скопје: Институт за старословенска култура. Книгоиздателство „Матица македонска“.

Заимов Йордан. 1967. *Заселване на българските славяни на Балканския полуостров*. София: Българска академия на науките.

Заимов Йордан. 1988. *Български именник*. София: Българска академия на науките.

Павловић Звездана. 1994. *Хидронимиски систем слива Јужне Мораве*. Београд: Институт за српски језик САНУ.

Павловић Звездана. 1996. *Хидроними Србије*. Београд: Институт за српски језик САНУ.

Петров Ѓорче. 1896. *Материали по изучванието на Македония*. Сифия.

Петров Константин. 1975. „Преглед на сакралните споменици во Скопје и околината од XI до XIX век“. *Споменици за средновековната и поновата историја на Македонија*, том I. Скопје: Архив на Македонија, стр. 75–88.

Стаматоски Трајко. 1990. *Македонска ономастика*. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.

Станковска Љубица. 1983. *Македонскиот топонимиски систем до XVI век*, докторска дисертација (ракопис). Скопје.

Станковска Љубица. 1992. *Речник на личните имиња кај Македонците*. Скопје.

Станковска Љубица. 1999–2000. „Топонимискиот модел на *-ьск-* + *-ица* во македонската топонимија“. *Балканославика*, бр. 26–27. Прилеп: Институт за старословенска култура, 229–401.

Станковска Љубица. 2002. *Суфиксите -јь, -ьјь, -ъ во македонската топонимија*. Прилеп: Институт за старословенска култура.

Трифуноски Јован Ф. 1971. *Скопска Црна гора*. Скопје.

ТРМЈ 2003. *Толковен речник на македонскиот јазик*, том I. Редакција: д-р Кирил Конески, д-р Живко Цветковски, д-р Снежана Велковска. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.

ТРМЈ 2014: *Толковен речник на македонскиот јазик*, том VI. Редакција: д-р Кирил Конески, д-р Живко Цветковски, д-р Снежана Велковска, Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.

Atlas 2005. *Atlas Slovenije*, 1 : 50 000. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Bezlaj France. 1976. *Etimološki slovar slovenskega jezika*, prva knjiga. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti. Inštitut za slovenski jezik. Mladinska knjiga.

Bezlaj France. 1995. *Etimološki slovar slovenskega jezika*, tretja knjiga, Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti. Inštitut za slovenski jezik „Fran Ramovš“. Mladinska knjiga.

Bezlaj France. 2005. *Etimološki slovar slovenskega jezika*, četrta knjiga, Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti. Inštitut za slovenski jezik „Fran Ramovš“. ZRC.

Duridanov Ivan. 1975. *Die Hydronymie des Vardarsystems als Geschichtsquelle*. Böhlau – Verleg – Köln - Wien.

Łubaś Władysław. 1971. *Słowotwórstwo południowsłowiańskich nazw miejscowych z sufiksami -ci, -ovci, -inci itp*., Katowice: Uniwersytet śląski.

Malec Maria. 1982. *Staropolskich skrócone nazwy osobowe od imion dwuczłonowych*. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź: Zakład narodowy im. Ossolińskich wydawnictwo Polskiej akademii nauk.

Nieckula, F. 1971. *Nazwy miejscowe z sufiksami –ov-, -in- na obszarze Wielkopolskie i Malopołskie*. Wrocław.

Skok Petar. 1971. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, knjiga prva. Zagreb: Jugoslovenska akademija znanosti i umjetnosti.

Skok Petar. 1973. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, knjiga treća. Zagreb: Jugoslovenska akademija znanosti i umjetnosti.

Sławski F. 1953. *Słownik etymologiczny języka polskiego*, tom I, zeszyt 2. Kraków.

Snoj Marko. 2009. *Etimološki slovar slovenskih zemljepisnih imen*. Ljubljana: Modrijan: ZRC.

Svoboda Jan. 1964. *Staročeská osobní jména a naše příjmení*. Praha: Československé akademie věd.

Извори

Иванов Йордан. 1970. *Български старини из Македония*. Фототипно издание. София: Българска академия на науките. „Наука и изкуство“.

Мошин Владимир. 1975. *Споменици за средновековната и поновата историја на Македонија*, том I. Скопје: Архив на Македонија.

Мошин Владимир. 1980. *Споменици за средновековната и поновата историја на Македонија*, том III. Скопје: Архив на Македонија.

Новаковић Стојан. 1875. „Српски поменици XV-XVIII века“. *Гласник Српског ученог друштва*, књ. XLII. Београд.

Петрушевски Илија. Петрушевска Николина. 2001. *Географски топонимиски речник на Република Македонија*. Скопје: Народна и универзитетска библиотека „Св. Климент Охридски“ – Скопје.

ТД 1971. *Турски документи за историјата на македонскиот народ, опширен пописен дефтер № 4 (1467–1468 година)*. Редакција: Методија Соколоски, д-р Александар Стојановски. Скопје: Архив на Македонија.

ТД 1976. *Турски документи за историјата на македонскиот народ, опширен пописен дефтер од XV век*, том III. Редакција: Методија Соколоски. Скопје: Архив на Македонија.

ТД 1999. *Турски документи за историјата на македонскиот народ, опширен пописен дефтер за казите Костур, Серфиџе и Велес од 1568/69 година*, том VII, кн. 2. Редакција: д-р Александар Стојановски, м-р Драги Ѓоргиев. Скопје: Архив на Македонија. Книгоиздателство „Матица македонска“.

UDC 81'373.423

Фани СТЕФАНОВСКА-РИСТЕСКА
Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“
Скопје, Македонија

ХОМОНИМИЈА И ПОЛИСЕМИЈА

Апстракт: Хомонимијата влегува во состав на лексичките парадигматски односи, односно таа го претставува содржинско-формалниот однос меѓу лексемите. Поаѓајќи од фактот дека голем број лексеми во даден јазик се полисемантични, не секогаш е лесно да се одреди јасна граница меѓу полисемијата и хомонимијата, што претставува сериозен проблем при лексикографската обработка, бидејќи понекогаш е многу тешко да се определи дали две формално исти лексички единици треба да се обработат како две значења на една лексема или пак како две посебни лексеми. Во овој реферат ќе ги разгледаме различните пристапи и критериуми кои се користат за разграничување на полисемијата и хомонимијата.

Клучни зборови: хомонимија, полисемија, семантика, лексикографија.

Хомонимијата влегува во состав на лексичките парадигматски односи, односно таа го претставува содржинско-формалниот однос меѓу лексемите. Формалното групирање меѓу лексичките единици според еднаквоста или идентичноста на материјалната форма се нарекува хомонимија. Лексичката хомонимија во јазикот се објаснува како резултат на совпаѓањето меѓу материјалните форми на различни лексеми и претставува одраз на неутрализацијата на формалните разлики меѓу нив. Хомонимијата е релација меѓу две или повеќе лексеми кои ѝ припаѓаат на иста зборовна група и имаат иста форма, но различни значења.

За лексикографите еден од најтешките проблеми е разграничувањето на полисемијата и хомонимијата. Во лексикографската пракса секогаш е присутно прашањето и дилемата дали две формално исти лексички единици треба да се обработат како две посебни лексеми, бидејќи е многу тешко да се подвлече остра граница меѓу хомонимијата и полисемијата. И хомонимијата и полисемијата се јавуваат како резултат на историскиот развој на јазикот, но се манифестираат како синхрониски феномени и затоа бараат примена на синхрониски методи при истражувањето. Според Б. Тафра (1986: 386–387) полисемијата претставува сложеност на семантичката структура на една лексема. Таа придонесува за јазичната економија и зависи од контекстот (контекстот го определува значењето, а бидејќи бројот на контексти е отворен и бројот на значења на полисемантичкиот збор е отворен), староста и употребната фреквенција на зборот (колку е зборот постар, толку е поголем бројот на контексти во кои се јавува, а колку е поголема неговата употребна фреквенција, толку е поголема можноста за проширување на значењето).

При анализа на полисемијата значенската единица е составена од две или повеќе семеми, кои се во семантичка интерсекција, односно освен дистинктивни семи, сите семеми содржат најмалку една интегрална сема. Со примена на семантичка анализа кај хомонимите, може да се види дека кај нив сите семи се дистинктивни и дека два хомонима немаат ниедна интегрална сема. Во тоа е главната разлика меѓу хомонимните и повеќезначните лексеми.

1. Дефинирањето на хомонимијата предизвикува многу недоумици, бидејќи во различни трудови, хомонимите и хомонимијата различно се толкуваат, односно среќаваме разлики во пристапот и начинот на проучување и определување на хомонимите како јазични единици.

Поголемиот дел од лингвистите се согласуваат дека хомонимијата претставува релација меѓу лексеми кои ѝ припаѓаат на иста зборовна група, имаат иста форма, но различни неповрзани, од синхрониска гледна точка, значења.

Според рускиот лингвист Кронгауз (Hudeček L., Mihaljević M. 2009: 160), две лексеми кои ѝ припаѓаат на иста зборовна група и имаат иста форма се хомоними, но за хомонимија може да се зборува и кога лексемите им припаѓаат на различни зборовни групи, доколку тие лексеми се наменливи и имаат иста гласовна или пишана форма.

Д. Гортан-Премк (1997: 150) смета дека хомонимијата не е системска појава и неа ја дефинира како постоење можност за постоење две или повеќе различни семантички содржини во формално ист надворешен облик. Хомонимен однос се воспоставува меѓу две или повеќе семантички содржини кои се поклопуваат во однос на надворешните карактеристики, но кои не можат да се доведат во семантичка врска ниту според семскиот состав, ниту според мотивациските асоцијативни врски.

М. Самарџија (Hudeček L., Mihaljević M. 2009: 161), во својата студија за хомонимијата во хрватскиот јазик, ги наведува условите кои мора да се исполнат за два збора да бидат хомоними: 1. да имаат ист фонемски состав; 2. да имаат различно значење; 3. да имаат исти прозодиски белези; 4. исто да се пишуваат и 5. да ѝ припаѓаат на иста зборовна група. Петтиот услов може да се релативизира и да се разликуваат две групи на хомоними: а) хомоними што ѝ припаѓаат на иста зборовна група (вистински хомоними) и б) хомоними што им припаѓаат на различни зборовни групи (невистински). Вистинските хомоними се делат на полни (целосни) и нецелосни (делумни) хомоними, во зависност дали совпаѓањето, односно формалното изедначување ги опфаќа сите граматички форми или само некои од нив.

За Е. Бандиловска-Ралповска (2016: 173–174) хомонимијата е лексичка појава од несистемски карактер, што се јавува како резултат на совпаѓањето меѓу материјалните форми на две или повеќе различни лексеми и претставува одраз на неутрализацијата на формалните разлики меѓу нив. Лексичката хомонимија ја дефинира како релација меѓу две или повеќе лексеми од иста зборовна група кои имаат иста форма и различни, семантички неповрзани, значења.

2. Причини за појава на хомонимија. Обично се смета дека до појава на хомонимија може да се дојде преку: 1. јазично заемање (хомоними може да се создадат кога еден збор преземен од туѓ јазик, откако ќе се адаптира во јазикот примач, по својата форма ќе се изедначи со домашен збор или заемка која веќе постои во јазикот примач); 2. зборообразување (кога дериватите образувани од различни зборообразувачки основи имаат иста форма); 3. како последица на гласовни промени во минатото; 4. со распаѓање на полисемантичката структура на една лексема по пат на диференцирање на значењата до степен на целосно раздвојување. Д. Шипка (Драгичевиќ: 321) како главни причини за појава на хомонимијата, покрај веќе наведените, ги вбројува и скратувањето, атракцијата и народната етимологија.

Според Б. Тафра (1986: 388), од дијахрониска гледна точка, постојат два начина за појава на хомонимија: фонетска случајност и распаѓање на полисемијата. До фонетско совпаѓање може да дојде поради неутрализација на планот на изразот во рамките на фонетските и на морфолошките процеси. Фонетско совпаѓање може да се јави меѓу: идиоглотеми, идиоглотеми и алоглотеми, алоглотеми од ист јазик и алоглотеми од различни јазици. Најголеми тешкотии се јавуваат кога хомонимите се создаваат со распаѓање на полисемијата, бидејќи во дијахрониски пресек е тешко да се определи точната граница кога дошло до распаѓање на полисемијата и кога завршил процесот на хомонимизација. Деполисемизацијата се јавува поради дивергентниот семантички развој. Со текот на времето се кинат асоцијативните врски меѓу семемите и сите семи стануваат дистинктивни. Б. Тафра укажува дека кај зборот *п̄арк*, кој во речниците се третира како повеќезначна лексема, денес процесот на хомонимизација е завршен, односно помеѓу значењето ’голема декоративна градина‘ и ’збир од возила (автомобилски парк, тенковски парк)‘ нема никаква семантичка кохезија. *Парк*[2] се разликува и по своето деривациско гнездо од *п̄арк*[1] (на пр.: паркира, паркиралиште).

3. Критериуми за разграничување на полисемијата и хомонимијата. Поаѓајќи од фактот дека голем број лексеми во даден јазик се полисемантички, односно имаат повеќе значења, не секогаш е лесно да се одреди јасна граница меѓу полисемијата и хомонимијата. Одделни автори сметаат дека еден од поефикасните начини на создавање хомоними во јазикот е можноста една или неколку од семите на повеќезначната лексема да се отцепат од нејзината структура и да заживеат како самостојни лексички единици. Постоењето на објективни и субјективни ставови, само ни покажуваат колку е тешко категорично да се определи границата помеѓу хомонимијата и полисемијата, односно дека не постојат сигурни критериуми за утврдување на нивната граница.

Во литературата се наведуваат повеќе критериуми за разграничување на полисемијата и хомонимијата. Ќе се задржиме на етимолошкиот, семантичкиот и зборообразувачкиот критериум.

3.1. Етимолошки критериум. Етимолошкиот критериум обично се наведува како главен критериум за разграничување на хомонимијата и полисемијата. Според овој критериум, ако кај две јазични единици се утврди исто потекло, станува збор за по-

лисемија, а доколку единиците имаат различна етимологија, тие се во хомонимен однос. Сепак, во практиката, етимолошкиот критериум не е секогаш јасен, бидејќи не ни е секогаш позната етимологијата на зборот, не е јасно колку длабоко треба да се проследи етимолошкото потекло на зборот, а и говорителите честопати не ја познаваат етимологијата на некој збор. Најважно е што етимолошкиот критериум не ја опишува синхрониската јазична состојба туку воведува дијахрониски критериуми. Токму затоа за многу истражувачи овој критериум е несоодветен. Б. Тафра и М. Самарџија го исклучуваат овој критериум, бидејќи сметаат дека хомонимијата е синхрониски феномен и дека треба да постојат синхрониски критериуми за нејзино определување. Според Б. Тафра (1986: 384) хомонимијата и полисемијата се јавиле во историскиот развој на јазикот, но се манифестираат како синхрониски феномени и затоа бараат синхрониски методи при истражувањето. Со етимолошкиот метод можеме само да потврдиме дека не станува збор за полисемија (Ako nije isti etimon, nije u pitanju polisemija). Но, бидејќи постои можност и за конвергентен семантички развој на два збора со различно потекло (дехомонимизација), ни тој критериум не е сигурен. Бидејќи еден од начините за појава на хомонимија е дивергентниот семантички развој на полисемантичкиот збор, тешко е да се каже кога завршила деполисемизацијата, т.е. хомонимизацијата.

Д. Гортан-Премк (1997: 151) вели: „Полисемијата и хомонимијата се факт на јазична синхронија и според тоа и критериумите за нивно определување мора да бидат засновани врз елементи коишто се евидентни во синхрониска состојба. Значи, доколку од синхрониска гледна точка не постои семантичка врска меѓу две семантички единици, нема оправдување да се сметаат тие како значења во рамките на полисемантичката структура на една лексема.

Бидејќи хомонимијата и полисемијата се синхрониски јазични феномени, треба да се изнајдат критериуми за нивно разграничување на синхрониски план и затоа може да заклучиме дека етимолошкиот критериум не треба да биде единствен критериум, односно дека дијахрониските и компаративните елементи треба да се користат само како помошни средства.

Во определувањето на критериумите за утврдување на границата меѓу хомонимијата и полисемијата, Д. Гортан-Премк (1997: 151) тргнува од две констатации: 1. проблемот во односот меѓу хомонимијата и полисемијата претставува прашање на идентификација на лексемата како посебна единица во лексичкиот систем; 2. и полисемијата и хомонимијата се факти кои произлегуваат од јазичната синхронија, па според тоа и критериумите за нивно разграничување мора да содржат елементи од синхрониската состојба во јазикот. Затоа, таа предлага два синхрониски критериуми: 1. семантички, кој се состои од споредба на значенските компоненти, односно анализа на семскиот состав и на асоцијативните врски во полисемантичката структура на лексемата што се проучува и во целиот дериваciски систем на кој му припаѓа таа и 2. морфолошки, кој се состои од споредување на дериваciските системи на кои им припаѓаат разгледуваните лексеми. Овие два критериума треба да ја имаат улогата на основни елементи во значенското разликување на хомонимијата и полисемијата,

односно во идентификацијата на посебните единици во лексичкиот систем, без оглед на каков обичен или необичен начин настанале лексемите.

3.2. Семантички критериум. Втор критериум за разграничување на хомонимијата и полисемијата е поврзаноста/неповрзаноста во значењето. Овој критериум има две предности во однос на етимолошкиот критериум: синхроничност и опис на јазичното чувство на родените говорители.

Според семантичкиот критериум полисемантичките зборови имаат најмалку една интегрална сема, додека кај хомонимите сите семи се дистинктивни. „Homonimija je, dakle, leksička pojava u kojoj dva ili više leksema, koji pripadaju istom leksičko-gramatičkom razredu, a različitim leksičko-semantičkim razredima, imaju dve jednake lekse i nijedan integralni sem. Uvjet za njenu pojavu jest identičnost zvučnog plašta i gramatičkih formi dvaju ili više leksema i potpuna odvojenost njihovih semantičkih struktura.“ (Тафра, 1986: 385) Полисемијата, дијахрониски гледано, настанува со семантичка деривација од првото значење, односно преку метафорички и метонимиски пренос на значењето. Полисемантичниот збор се состои од две или повеќе семеми, кои се во семантичка интерсекција, односно покрај дистинктивните семи, сите семеми содржат најмалку една интегрална сема. Кај хомонимите сите семи се дистинктивни и двата хомонима немаат ниедна интегрална сема. Во тоа е главната разлика меѓу хомонимите и полисемантичките зборови. Хомонимите се во опозиција поради меѓусебната исклучивост, односно поради отсуството на контекстуална заменливост.

Под семантички критериум се подразбира споредба на значењето на единиците, но, тоа споредување не се заснова само на јазичното чувство, т.е. на субјективниот впечаток за тоа дали две значења се поврзани или не, туку на определени научни постапки. Една од нив е компоненцијалната анализа. Значењата прво мора да се разложат на семи, а потоа да се споредат семските структури на двете единици. Ако поседуваат тие заеднички семи и ако меѓу нив постои препознатлива асоцијативна врска, може да зборуваме за полисемија. Ако, пак, од синхрониска гледна точка, тие немаат заеднички семи, испитуваните единици се наоѓаат во хомонимен однос т.е. претставуваат различни лексеми. (Драгичевиќ 2007: 324)

Во согласност со семантичкиот критериум за хомоними можеме да ги сметаме зборовите:

коса[1] *ж.* ’сите влакна на главата кај човекот.‘; ’што личи на коса‘.

коса[2] *ж.* ’орудие за косење во форма на долг, свиен во лак, остар нож прицврстен на долга дрвена дршка‘.

коса[3] *ж.*’површина или страна од рид или од планина што има благ пад, наклон; блага падина‘.

вила[1] *ж.*’орудие, долг стап со два или повеќе дрвени или метални заба, за прибирање на сено, слама, гној и сл‘.

вила[2] *ж.* ’убава, раскошна куќа, обично надвор од градот, ризиденција’; ‘куќа за одмор надвор од градот; викендица‘.

вила[3] *ж.* (мит.) ’натприродно, женско суштество со неверојатна убавина, коешто живее во шумите, покрај реките, изворите; самовила‘.

тушира[1] *св.* и *несв.*’нацрта, црта, наслика, слика со туш‘.

тушира[2] *св.* и *несв.* ’искапе, капе некого под туш.‘

тушира[3] *св.* и *несв.*’во борење – собори, кутне, кутнува противник на плеќи како знак за победа‘.

бокс[1] *м.*’удар со тупаница.; (само *един.*) вид спорт, борба со тупаници меѓу двајца противници според определени правила‘.

бокс[2] *м.*’посебно обработена телешка кожа за обувки‘.

бокс[3] *м.*’посебна просторија или преградено место во некој објект со одредена намена‘.

кваси[1] *несв.*’става квас, маја во пресно млеко‘.

кваси[2] *несв.* ’мокри, влажи.‘

град[1] *м.* ’големо населено место кое претставува административен, културен и стопански центар на некоја област.’; ‘жителите на тоа место.‘

град[2] *м.* (само *един.*) *м.* ’природна појава, смрзнати капки дожд, образувани во атмосферата, кои паѓаат на земјата во вид на зрна мраз‘.

грб[1] *м.*’заден дел од телото меѓу вратот и половината.; заден дел, задна страна на нешто‘.

грб[2] *м.* ’знак, симбол на држава, град и сл.‘

Хомонимијата започнува кога две значења на еден ист збор толку ќе се оддалечат што говорителите на еден јазик веќе не гледаат никаква врска меѓу нив. Тогаш, поради семантичкиот развој, доаѓа до деполисемизација, односно до хомонимизација. Сепак, семантичкиот критериум е субјективен (интерпретација на говорителот) и затоа не може јасно да ги утврди границите помеѓу полисемијата и хомонимијата.

3.3. Зборообразувачки критериум. Зборообразувачкиот критериум се однесува на споредба на дериваciските гнезда на испитуваните единици. Ако дериватите на двете единици се образуваат на ист начин, со исти зборообразувачки средства, тогаш тие единици се значење на една лексема. Ако нивните дериваciски гнезда не се совпаѓаат, станува збор за хомоними.

Според Л. Худечек и М. Михаљевиќ (2009: 176) дериватите добиени од две различни зборообразувачки основи можат да имаат ист израз и тогаш станува збор за хомоними, а не за полисемантички зборови. Тие сметаат дека истоизразните деривати образувани од различни зборови се хомоними, без оглед на заедничката сема што можат да ја имаат зборовите од коишто се образувани, т.е. без оглед на тоа дали се изведени од пароними или од збор со сосема неповрзано значење.

Во согласност со зборообразувачкиот критериум може да ги изделиме следниве примери:

А. различно зборообразувачки мотивирани глаголи:

рекламира[1] ’соопшти преку реклама‘,
рекламира[2] ’поднесе рекламација‘.
притвори[1] ’делумно затвори прозорец, врата‘,
притвори[2] ’стави во притвор‘.
извезе[1] *св.*’изработи со везење’; ’заврши со везење‘,
извезе[2] ’изнесе, продаде нешто надвор од земјата‘.
должи[1] ’има долг‘,
должи[2] ’продолжува, развлекува нешто во должина, прави да биде подолго‘.
досади[1] ’предизвика чувство на досада‘,
досади[2] ’заврши со садење‘.

Б. односни придавки образувани од различни зборови:

барски[1] ’што се однесува на бар, што е наменет за бар‘,
барски[2] ’што се однесува на бара‘.
варен[1] ’што е приготвен со варење‘,
варен[2] ’што е од вар‘.
лазурен[1]’што се однесува на лазур, што е со боја на лазур‘,
лазурен[2]’што се однесува на лазура, што е проширен‘.
кален[1]’за метал - што станал многу тврд со калење; (прен.) што е јак, издржлив, отпорен‘,
кален[2]’што е со кал, што има кал, што содржи кал‘.
студиски[1] ’што се однесува на студии, студирање‘,
студиски[2] ’што се однесува на студио‘.
балистички[1]’што се однесува на балистика‘,
балистички[2] ’што се однесува на балист‘.

Л. Худечек и М. Михаљевиќ (2009: 175) сметаат дека голем проблем при утврдување на хомонимијата е што на сите критериуми им се придава иста вредност, иако тие често пати се судруваат, односно зборовите можат да бидат хомоними според начелото дека се образувани од различни зборови, но не и според начелото дека хомонимите не смеат да имаат ниедна заедничка сема. Тие сметаат дека во случаите кога има судир меѓу зборообразувачкиот и семантичкиот критериум зборообразувачкиот треба да има предност. Од два различни збора, преку две независни зборообразувачки постапки, не може да се добие еден ист збор без оглед на тоа колку се блиски по значење зборовите од кои со зборообразувачка постапка се изведуваат нови зборови и без оглед на тоа што и тие изведени зборови, по правило и по логика, имаат исто така заедничка сема и со зборовите од кои се изведени и меѓусебно.

Е. Бандиловска-Ралповска (2016: 168), разгледувајќи ја хомонимијата кај описните придавки, издвојува неколку хомонимски парови кај кои формалното изедначување е предизвикано од следниве лексичко-граматички елементи: 1. иста зборообразувачка основа која семантички привлекува кон исто значенско јадро од кое, преземајќи во својот семски состав различни семи, истовремено двете лексеми се оттурнуваат една од друга и остваруваат различни семантички содржини: *виден*[1] и *виден*[2] (од вид), *личен*[1] и *личен*[2] (од лик), *ранлив*[1] и *ранлив*[2] (од рана); 2. формално ист корен во зборообразувачката основа, но со различна семантичка вредност, што доведува до целосно или делумно идентичен фонемски состав и разлика во една фонема, предивикувајќи целосно графичко поклопување кај двете коренски лексеми: *воден*[1] (од води) и *воден*[2] (од вода), *парен*[1] (од пареа) и *парен*[2] (од пар); 3. актуализација на признакот потенцијалност на семите во дел од семскиот состав на првичната лексема по пат на метафоричен пренос на номинација и создавање нови хомонимски лексеми кои послужиле како основа за создавање и на хомонимски придавки (*краста*[1] и *ласка*[2] = *блеска, сјае* за која смета дека е првична лексема од која подоцна со метафоризација се развило ново значење, нова лексема со значење *се додворува*).

Проблемите во врска со разграничувањето на полисемијата и хомонимијата се постојано присутни во јазичната практика. Тоа претставува особено сериозен проблем при лексикографската обработка, бидејќи понекогаш е многу тешко да се определи дали две формално исти лексички единици треба да се обработат како две значења на една иста лексема или пак како две одделни лексеми. Затоа сметаме дека изработката на Речник на хомоними во македонскиот јазик ќе помогне во надминувањето на овие тешкотии и ќе даде свој придонес во областа на македонската лексикографија.

Литература

Бандиловска-Ралповска Е. 2016. *Парадигматските односи кај описните придавки во македонскиот јазик*. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.

Гортан-Премк Д. 1997. *Полисемија и организација лексичког система у српскоме језику*. Београд: Институт за српски језик, САНУ.

Драгичевиќ Р. 2007. *Лексикологија српског језика.* Београд: Завод за уџбенике.

Шипка Д. 1988. „Контекст и типови лексичке хомонимичности*“. Наш језик* XXVIII/ 1-2, Београд: Институт за српски језик, САНУ, 55-59.

Hudeček L., Mihaljević M. 2009. „Homonimija kao leksikografski problem“. *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje 35.* Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 159-186.

Tafra B. 1986. „Razgraničavanje homonimije i polisemije (leksikološki i leksikografski problem)“. *Filologija* 14, Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umetnosti, 381–393.

Tafra B. 2016. „Homonimija - kroatistički kamen smutnje“. *Slavenska filologija. Prilozi jubileju prof. em. Milenka Popovića, Željka Čelić, Tetyana Fuderer (ur.).* Zagreb: FF press, 144-154.

UDC 811.163.3’367.62:398.3

Еленка СТОЕВСКА-ДЕНЧОВА
Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“
Скопје, Македонија

Светлана ДАВКОВА-ЃОРГИЕВА
Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“
Скопје, Македонија

ЗА НАЗИВИТЕ *СЛАВА* И *ИМЕНДЕН* ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК

Апстракт: Меѓу старите народни обичаи кои биле практикувани на територијата на Македонија, особено место зазема *славаѿа*. Славата денес е свеченост поврзана за култот кон еден светец. Оние кои држат до овој обичај имаат еден светец, свој домашен заштитник, чиј ден ’го слават‘ или ’служат‘, го прославуваат денот на специјален начин и со специјални обреди пропратени со гозба и веселба. На територијата на Македонија овој обичај има различни именувања. Најраспространети се: ’слава‘, ’служба‘ и ’именден‘. Доста се раширени и називите ’слуга‘ и ’свети‘, во Повардарието е познат називот ’ден‘, па и ’голем ден‘ во Дебарско, ’сведен/светец‘ во Скопската Котлина. Кај Албанците се бележи називот ’феста‘ со значење ’празник‘, кај Власите и Романците називот ’празник‘.

Клучни зборови: народни обичаи, слава, именден, служба, дијалекти, ареална лингвистика, македонски јазик.

Во науката (етнологијата, историјата и др.) за потеклото на славата има неколку теории. Приврзаниците на античкото потекло на славата укажуваат на сличноста на славата и култот на *херос* кај Грците, односно, кај Римјаните култот кон *лари* и *ѿенаѿи* (римски куќни божества). Второто мислење е дека славата настанала во време на примањето на христијанството, односно дека *славаѿа е завеѿ, сѿомен на денѿ кога ѿреѿциѿе во некои семејсѿва од ѿаганска вера ѿоминале во христијанска вера.* Застапниците на тезата дека славата води *ѿоѿекло од кулѿоѿ кон мрѿвиѿе* ги споредуваат главните култни дејства и предмети во двата култа, а тоа се: помен на светецот, палење свеќа, полевање на житото со вино и помен на мртвите претци и сродници. Додека четвртата теорија за потеклото на славата го нагласува црковното и православно потекло и суштина на славата, а православните свештеници со текот на времето дозволувале сите црковни елементи на славата да бидат пренесени од црковниот во домашниот култ на славата (Павковиќ 2015: 136–141).

Анализата на материјалот[1] што е предмет на интерес во овој труд ја правиме врз основа на мислењето дека славата настанала во време на примањето на христијанството, односно дека *славата е завет, сиомен на денот кога претците во некои семејства од паганска вера поминале во христијанска вера*, теорија која го нагласува црковното и православно потекло и суштина на славата и упатува на тоа дека православните свештеници со текот на времето дозволувале сите црковни елементи на славата да бидат пренесени од црковниот во домашниот култ на славата.

Филиповиќ (1985: 151–192) вршејќи етнолошки истражувања на Балканот, тврди дека славата е пред сè обичај на православните Срби како национална одлика но, забележува дека во минатото била општа кај сите Македонци. Обичај што продолжува и денес. Според него славата била позната и кај католичките Хрвати во Херцеговина, средна Босна, Далмација, Лика и Славонија. Ја има и кај католичките Албанци (на Косово и Метохија) како племенска слава под името *фешта,* а славата е општ семеен празник и кај Власите и Романците и се именува како *празник.*

Од друга страна, пак, интересна е констатацијата на Дробнаковиќ кој во трудот „Етнологија народа Југославије“ (1960: 236) укажува на тоа дека најстариот запис за слава потекнува токму од Македонија, од околината на Охрид, поточно од 1018 година кога Византијците го фатиле и ослепеле војводата Ивица токму на денот на *неговата слава.*

Всушност, меѓу старите народни обичаи кои биле практикувани на територијата на Македонија, особено место заземаат славата и именденот. Славата била и останува народно-црковен празник како култ кон одреден христијански светец.

Лексемата *празник к*ако прасловенска и општословенска ја регистриравме и во другите словенски јазици. Сп.: буг. *празник* со зн. ’официјално утврден или востановен по традиција неработен ден, придружен со некакво чествување‘, ср. и хр. *пра̑зник* ’празник‘, словен. *práznik,* во чеш. ретко *prázdnik.* Односнава лексема потекнува од праслов. **parzdьnikъ,* изведено од **parzdьnъ* со значење ’празен; кој не работи/ден за одмор, за фешта, славење‘, рус. *пра́здник,* позајмено во романскиот *práznic* ’празник; голем црковен празник; банкет‘(Скок III: 28; БЕР V: 591).

Во Толковниот речник на македонскиот јазик, понатаму во текстот ТРМЈ, именувањето *празник* го бележиме со три толкувања: 1. а) Ден што се празнува во чест на некој настан или на некоја личност. б) (црков.) Ден или повеќе денови едноподруго што се празнуваат во чест на некој светец. 2. Слава, веселба, забава со цел да се прослави нешто. 3. (прен.) Радост, среќа, задоволство поради нешто убаво (IV: 426).

Славата денес е свеченост поврзана за култот кон еден светец. Оние кои држат до овој обичај имаат свој светец, свој домашен заштитник, чиј ден ’го слават‘ или ’служат‘, го прославуваат денот на специјален начин и со специјални обреди пропратени со гозба и веселба. Иако се востановени многу заеднички структурни

[1] Лексичкиот материјал е користен од картотеката на проектот Македонски дијалектен атлас што се работи во Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје, како и од друга етнографска литература. Дијалектниот материјал е собиран според *Прашалникот за собирање материјал за Македонскиот дијалектен атлас* (Видоески 2000).

елементи на славата на територијата на Македонија, сепак, во начинот на славењето, обредната храна и временското траење на славата постојат и некои локални разлики условени како од народно-црковната традиција така и од пошироки (државни) и општествено-политички околности. Во секој случај славата е под силно влијание на православната црква, така што денешниот начин на славење слава е онаков како што го формирала православната црква. Етнолошките истражувања се јасни во тоа дека славата спаѓа во трајно и наследно духовно и социјално добро. Славата не се менува, таа се наследува со куќата и имотот. Оној што ќе ја наследи или купи куќата и имотот ја наследува и славата. Славата се слави во сите околности, и во добро и во лошо, во сиромаштво и изобилство, во жалост и во радост, па дури и во војна.

Бугарскиот етимолошки речник (VI: 829) називот *слàва* го бележи со повеќе значења меѓу кои: 'служба на светец; обредна црковна песна која домашните ја пеат вечерта спроти празникот на светецот' и е изведен од праслов. **slāvā* (според Мачек поствербално образување од праслов. гл. **slāviti, *slāvą*) поврзано преку редување со праслов. **slouti/*sluti/*slavą* 'зборува, (про)слави', ова од индоевропскиот корен **k̂leu-, *k̂lōu- (*k̂lou-), *k̂lū-* > праслов. **sly-, *slu-,* од каде што исто **slav-/*slāv-*. Оваа лексема е нотирана и во другите словенски, поблиски и подалечни, јазици. Сп.: ср. и хр. *слàва,* словен. *sláva,* рус. *слава,* укр. *слава,* белорус. *слава,*чеш. *sláva,* слов. *sláva,* пол. *sława,* глуж. *sława,* длуж. *sława.*

Во современиот македонски јазик е регистрирана лексемата *слава,* со три значења: 1. Сеопшто признание на нечии заслуги, квалитети, заложби за општо добро или општествено признат авторски труд. 2. (само *едн.*) Јавно мислење за нечии заслуги или недостатоци, добар или лош глас, реноме. 3. Кај верниците од православна христијанска вероисповед: а) Сведен во чест на светител, заштитник на семејството, на домот, на куќата каде што се слави. Именувањето *слава* се бележи и во фразеолошки изрази: *Слава богу* – како формула, израз на благодарност кон Бога дека нешто добро се случило. *Вечна (му) слава* – последен поздрав кон покојник со желба сеќавањето за него да биде вечно. *Му удрила славата во глава* – премногу се прави важен со постигнатото. *За чест и слава* – од морални побуди, а за материјална добивка. *На стара слава* – добива нешто на поранешни заслуги, на поранешен труд ТРМЈ (V: 424).

Во овој контекст ќе ги споменеме најважните обредни предмети на славата: *леб-колач, варено жито-коливо* (а во минатото, па и сега, во некои краишта житото не се вари), *масло, свеќа, темјан, црвено вино* и *икона на светецот* (Макаријоска 2014: 29). Истите се познати и во Стариот завет, а поминале и во црковната литургија, а потоа и во обредот на славата. Главниот чин е обредно сечење на лебот-колачот (со различни именувања во македонските дијалекти), посипување со вино и негово вртење во правец на движење на Сонцето и здравица во слава на светецот и напредокот на куќата. Карактеристичен чин е и пеењето на песна-молитва наречена *тропар*, песна во слава на светецот. Што се однесува до текот на славата – според црковните правила неколку дена пред славата свештеник осветува вода во куќата на домаќините за таа да биде исчистена од секакви лошотии и зла. Со дел од светената вода домаќин-

ката го замесува тестото на славскиот колач/лепче. Вечерта, пред денот на славата, се канат гости, се собира семејството со поканети гости, а локално е забележано и дека семејството е во најтесен круг. Другиот ден, на денот на славата, домаќинот оди во црква да запали свеќа на својот светител. Најважен момент на обредот е сечењето на славскиот колач и дигање на славата. Славскиот колач го сече свештеникот и го полева со вино, потоа домаќинот го прифаќа колачот со двете раце па заедно полека, како што споменавме, го вртат во правецот во кој се движи Сонцето. Кон ова пристапуваат и останатите членови од семејството со што се постигнува колективна партиципација на обредот. Потоа колачот се крши на четири дела, едната четвртина домаќинот ја крева наздравувајќи ѝ на славата. Овој чин се именува како „дигање слава". Така започнува празнувањето на денот на светецот, гозбата, а битен момент е и свеченото наздравување со чаша вино и кажување здравица од страна на најугледниот гостин.

Бидејќи гозбата е битен елемент на славата, постојат т.н. *посни* и *мрсни слави*. Доколку славата се паѓа во среда или во петок, и во време на божикниот пост црквата пропишува посна славска трпеза (без месо, млечни производи и јајца). Но, иако црквата пропишува славата да се празнува еден ден (на самиот денот на светецот), од етнографските материјали се дознава дека кај народот служењето на светецот траел и по три дена. Првиот ден вечерта спроти славата – *заслуг,* утредента е *слава, служба, празник, ден,* а третиот ден е *патерица.* Во традицијата во минатото на првите два дена од празнувањето на гости доаѓале мажи, а на третиот ден жени. Според Вражиновски во Македонија познати се четири вида празнувања на денови на светците: општоселска, семејна, лична слава, позната и како дигање на колач и еснафска слава (Вражиновски 2000: 393–395).

Лексемата *заслуг* во македонскиот јазик се среќава со значење 'чествување спроти слава, почеток на славење на светителот, заштитник на домот' (ТРМЈ II: 141), а називот *патерица* е регистриран со три значења од кои второто е 'денот по слава, по празникот на светителот, заштитник на домот' (ТРМЈ IV: 47). Односниов назив во формата *пàтарица* е присутен и во ср. и во хр. јазик, меѓу другите и со значење 'втор ден од крсна слава', како и во буг. јазик *пàтерица*[2] со толкување 'денот по некој празник или служба' (БЕР V: 94). Аргировски (1998: 212) називов го изведува од стгр., сргр. *πατήρ* со зн. 'татко', црк. 'отец', обрзувано со мак. суфикс -ица., споредиот *патерица* 'ден по религиозен празник' (РМЈ II:141), во аром. *pătăríţă* (Папахаџи 964).

Како што веќе споменавме, во денешно време голем дел од македонските семејства имаат свој домашен светец кого го почитуваат како заштитник, свој домашен покровител. Во чест на домашниот светец се прават гозби, се месат обредни лебови, се канат гости, се празнува *семејна/домашна слава.* За разлика од семејната слава каде се канат одредени семејства, на селската слава идат и неканети гости. Родовите по селата никогаш не се разликувале по светецот во чија чест ја празнувале славата и биле нарекувани: светониколци, светопетковци, митровденци и сл.

Во народната традиција е позната и често практикувана и т.н. лична слава. Таа се јавува под два вида и тоа во случај на заветување или зарекнување и славење *имен-*

ден или *име.* Личната слава од првиот вид се слави кога во случај на некоја несреќа, некој од семејството се заветувал дека ќе почне да празнува некој светец, односно да му служи секоја година служба. Светецот се избирал со случајно отворање на црковната книга, бидејќи според верувањата „светецот сам идел". Во случај молитвата на лицето да му биде исполнета, тоа секоја година го славело светецот со сите оние обредни активности и обредни реквизити, карактеристични за слава. Личната слава по својата функција е слична на *зарекоѿ* или на *зарекнувањеѿо.* Зарекот започнувал на одреден датум во годината и притоа домаќинката меси посно кравајче, како еден вид на принесување жртва. Луѓето се зарекнувале при постоење на некаква болест, при немање деца, при некоја несреќа и сл. Зарекнувањето важи за цел живот на оној кој се зарекнал, во спротивно доаѓа до повторно враќање на болеста во уште поголема мера. Сите обредни активности потсетуваат на лична слава). Личната слава е позната и како ***именден*** или ***име*** и се слави во случај кога славеникот го носи името на светецот кој се празнува. За овој вид на слава обично се оди в црква и се пали свеќа за здравје, се остава и дар или паричка на светецот. Вечерта спроти празникот во име на светецот се прават посети, при што гостите го честитаат денот со *Вечно да ѿи е имеѿо.* Не чинело никогаш да се прекине службата, таа се пренесувала од колено на колено (Вражиновски 2000: 394).

ТРМЈ (II: 326) го бележи називот *именден* со толкување ’ден кога се слави името обично според името на некој светец‘ .

Што се однесува до називите со кои се именува ’денот кога не се работи туку се слави, светкува‘ регистрирани според *Прашалникоѿ за собирање маѿеријал за македонски дијалекѿен аѿлас* (Видоески 2000) во тематската област *Обичаи и вера* на македонскиот јазичен ареал бележиме повеќе лексеми. Називот *ѿразник* со горе-споменатото значење во фонетски и прозодиски разновидности (*ѿр’азник, ѿра’ѓзник, ѿр’азнѫк, ѿр’азнек*), без исклучок, самостојно или во заедничка употреба со други називи, е дистрибуиран во сите македонски дијалекти.

Хаџи-Васиљевиќ во трудот „Скопље и његова околина – историска, етнографска и културно-политичка излагања" (1930: 391–397) давајќи опис на голем број села од Скопската област, меѓу другото, забележува дека речиси секое село во оваа област има своја *селска слава*, кај селската црква или крст, или остатокот од старата црква или манастир. Според него тоа било еден вид селски завет/заклетва/ветување. Имено, на тој ден селаните од целото село се собирале во селската црква, ако немало во селото црква тогаш на местото каде имало поставено крст, се држело служба и, по службата, селаните се веселеле и заедно ручале. Уште спроти тој ден сите селани давале храна и пијалак, се разбира кој што имал и колку имал или пак собирале прилози во пари и купувале овен или вол за ручек); тоа се носело на местото каде што ќе се одвивал чинот на поклонение кон светецот и таму се спремал заедничкиот ручек. На тој празник на селаните им доаѓале гости од соседните села и поблиски места. Иако секој од селаните си имал свои гости, сепак, сите тие заедно со селаните што го празнуваат денот ручале на заедничка трпеза. Ако во селото немало црква или крст, селаните се собирале на *сред село* – место на средина на селото. Додека постарите

седеле на трпеза и разговарале, младите играле, пееле (фрлале камен, се тркале, се бореле и сл.). Во овој контекст се одржувале и *селски собори*. Многу села во Скопско одржувале и по неколку собори во годината, колку што имало цркви во селото, или пак, места на кои понапред имало црква или манастир, толку пати во годината се одржувале собори. Ваквите собори обично траеле по два дена, а на соборите доаѓале луѓе од други блиски и подалечни села кои ноќевале или кај роднини или во црковниот односно манастирскиот двор. Се служел ручек за присутните, следувала веселба (играње, пеење) и потоа се разидувале. Најсвечениот празник кај словенското население во градот Скопје и во неговата околината е *славата*. Во селата преку реката Пчиња славата се именувала како *слуга* и *на слуга,* а песните што се пееле на тој ден се нарекувале *песни на слуга.* Во северниот дел на Скопската област е забележано описно именување, како на пример *Служиме Св. Никола, Служиме Св. Арангел*, а прашањето било *Која ти е служба?* Или *На кој светец служите?*

Иако населението во споменатава област трпело влијание во поглед на одржување на овој народен обичај, тоа и ден денес слави слава со голем пиетет и уверување дека славењето слава е и нивна национална одлика.

Од записите на Хаџи-Васиљевиќ (1930: 393) дознаваме дека во Скопско слава се славело во секоја христијанска куќа. Дури имало случаи кога едно исто семејство славело по две слави. Се сметало за тежок грев и голема срамота ако без сериозна причина се пропушта славата, дури се верувало дека тој што ќе направи нешто такво нема да ја дочека другата слава – ќе умре. Старите луѓе кажувале дека слава славеле и торбешите, „муслиманите со наша крв“. Денот спроти славата се вика *заслуг,* а денот по славата *патерица.* Во традицијата е да се пости најмалку една недела пред денот кога се слави, а ако славата се паѓа во пост се подговува посно јадење. Во Блатијата и некои околни села на денот пред славата се готвеле различни јадења кои се раздавале по куќите во селото. Овој чин се именувал како *раздавање* или *нозба* затоа што се носело по куќите. Постоела традиција да се канат гости на заслугот – вечерта пред славата. Меѓутоа според записите на Хаџи-Васиљевиќ во Блатските села, во Таор, Блаце, Ново Село (на р. Вардар) не се канеле специјално гости за слава, туку гостите сами одлучувале и се делеле каде ќе одат на слава.

Истражувањата на Вражиновски (2000: 393), пак, укажуваат дека во Источна и Јужна Македонија е дистрибуиран називот *служба*, исто во заедничка употреба со *празник* и со гореспоменатото значење.

Во ТРМЈ (V: 444) називот *служба* е забележан со шест значења од кои третото значење е ’вршење црковен обред‘. Во БЕР (VII: 123) лексемата *слȕжба* има повеќе значења меѓу кои и значењето ’црковно богослужение, молитва во црква‘, регионално ’семејно чествување на светец‘, ’религиозен празник‘, ’празник на фамилија на определени црковни празници (семејна слава)‘, ’голем општоселски празник како собор‘, ’гозба во чест на некој светец‘. Лексемата е нотирана и во другите словенски, поблиски и подалечни, јазици: ср. и хр. *слȕжба* со зн. ’служба; богослужение‘, словен. *slûžba,* рус. *слу́жба* меѓу др. зн. и ’служење, должност, богослужение‘; укр. *слу́жба* ’служба‘, белорус. *слу́жба,* со исто зн. и во чеш. *služba,* и во слов. *služba,*

пол. *służba*, горлуж. *służba.* Ова добиено од праслов. **służьbā*, со наст. **-ьbā* од основата **slug-*.

Анализираниот материјал од картотеката на Македонскиот дијалектен атлас покажува дека во дел од северозападните, западните и централните говори регистрираме заедничка употреба на два назива: *сведен(сфеден)* и *п̄разник.* Интересно е тоа што во овие дијалекти забележавме и дистинкција во значењето на овие две лексеми: *сведен* се употребува само за верски празник, слава, куќна или селска, а називот *п̄разник*, пак, може да биде употребен и со споменатово значење но, и со значење државен празник, кога сите во државата празнуваат односно не работат. До ваквата дистинкција во значењето веројатно дошло во времето на социјализмот кога заради ограничените црковни прослави поради политички причини, кога преку образовниот систем била спроведувана атеизацијата, биле создавани или правени слави односно празници за кои бил одреден ден кој бил од големо значење за населението кога не се работело, се седело дома и се славело, празнувало (како на пр. денот кога било ослободено местото од окупација, и сл.). На оваа претпоставка во прилог ни оди и тоа што во дијалектните материјали од гореспоменатите говори од страна на информаторите до лексемата *сведен* честа е и забелешката дека се работи за постар збор, наспрема називот *п̄разник* кој е со забелешка понов збор. Сп.: во Слепче (Прилепско) забележан е називот *сведен – Еднаш г̄одишно се слави, дома во куќа.* // називот *п̄разник*; во Никодин го бележиме само називот *сведен*; во Тројаци *сведен* се толкува како ’слава, куќна, селска‘, а *п̄разник* ’општо за некој државен празник, кога не се работи‘.

Лексемата *сведен* е регистрирана и во современиот јазик со толкување ’ден што се празнува; празник, слава‘ (ТРМЈ V: 305–306), што веројатно е лексикализирано спојување од *свет̄* и *ден.* Односниов назив во македонските дијалекти е употребен самостојно во Гостиварско (Тумчевиште: *сведењ*; Маврово: *сведен*) и во Струшко (Ботун: *сведен*). Односниов назив е нотиран и во бугарските дијалекти во формата *свѐден* со значење ’ден за општа служба на цело село, маало‘ (БЕР VI: 537).

Називот *ден* за ’верски празник‘ е дистрибуиран во Дебарско (Голем Папрадник: *ден* ’слава‘ сп.: *Денеска ми е ден мене, зат̄’еа не работ̄а.*) и во Тиквешко (Марена: *ден – Ден’еска ни е денот̄: Велиг̄ден, Божиќ // п̄разник*).

Во охридскиот говор забележавме напоредна употреба на лексемата *п̄разник* со лексемите *свет̄ец* и *слава.* Сп.: Охридско – Рамне: *п̄разник // свет̄ец*; Лескоец: *п̄разник // слава.*

Интересна е заедничката употреба на називот *п̄разник* со двокомпонентните состави: *г̄ол’ем-ден*, *д’обар-ден, свет̄и ден, вакофски п̄разник* (овој исклучиво за селска слава), кои ги регистриравме во неколку пунктови во западните периферни говори. Сп.: во Охридско (Пештани: *п̄разник // г̄ол’ем-ден,* Трпејца: *п̄разник // д’обар-ден*) и во Ресенско (Претор: *п̄разник // свет̄и ден – свет̄и Никола, свет̄и Наум и др.,* Ресен: *п̄разник // вакофски п̄разник*).

Во долнопреспанските и во горнопреспанските говори за празнување на денот на светците е дистрибуиран и називот *орт̄ија* (во овие говори вака се именува и лепчето што се крши), а локално, и називот *п̄анаѓур* во заедничка употреба со *слава,*

п̄разник, ден. Аргировски (1998: 200; 203) го бележи називот *орт̄ија* како дијалектен збор со толкување ’мажи кои одат на гости по црковна линија на религиозни празници меѓу две села‘ од грчкото *ἑορτή* што значи ’празник‘; како и називот *п̄анаѓур* ’саем, пазар во определено годишно време‘ од стгр. *πανήγυρις,* дор. *πανάγυρις* 1. ’сенародно празнување‘, 2. ’многуброен собир‘, составено од *πᾶυ* ’сè‘ + *ἄγυρις* ’толпа, собир‘ од гл. *ἀγείρω* ’собира, составува.‘

На крајот би заклучиле дека *слава̄та* како народно-црковен празник на нашиот народ била и останува свеченост поврзана за култот кон еден светец. Оние кои држат до овој обичај го прославуваат денот на специјален начин и со специјални обреди пропратени со гозба и веселба; иако се востановени многу заеднички структурни елементи на славата на територијата на Македонија, сепак, во начинот на славењето постојат и некои локални разлики условени како од народно-црковната традиција така и од поширокиот (државни) и општествено-политички околности. Етнолошките истражувања се јасни во тоа дека славата спаѓа во трајно и наследно духовно и социјално добро.

Називите *п̄разник, слава, сведен, служба, именден,* кои беа интерес на ова истражување се застапени во Толковниот речник на македонскиот јазик со значења, меѓу другите, како со оние што ги регистриравме во македонските дијалекти. Тие како културни лексеми се општословенски. Ареално погледнато, пак, тие се општомакедонски. Називите *орт̄ија, п̄анаѓур, п̄ат̄ерица* како заемки од грчкот јазик се во употреба на македонската јазична територија, а првите два *орт̄ија* и *п̄анаѓур* ги нотираме само на периферијата на македонскиот дијалектен ареал.

Литература

Аргировски Мито. 1998. *Грцизмите во македонскиот јазик.* Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.

Видоески Божидар. 2000. *Прашалник за собирање материјал за македонскиот дијалектен атлас.* Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.

Вражиновски Танас. 2000. *Речник на народната митологија на Македонците*. Прилеп: Институт за старословенска култура – Скопје: Книгоиздателство „Матица македонска“.

Дробнаковић Боривоје. 1960. *Етнологија народа Југославије.* Први део. Београд: Научна књига.

Китевски Марко. 1996. *Македонски народни празници и обичаи.* Скопје: Менора.

Макаријоска Лилјана. 2014. *Лексиката на македонската традиционална култура.* Скопје.

Павковић Никола. 2015. „Слава или крсно име код Срба“. *Гласник Етнографског института САНУ LXIII,* Београд: 123–144.

Филиповић Миленко. 1985. „Слава, служба или крсно име у писаним изворима до краја 18. века“. *О крсној слави*, Београд: 151–192.

Филиповић Миленко. 1939. „Обичаји и веровања у Скопској Котлини“, Српски етнографски зборник, књ. 24, т. 1. ЕИ, СКА, Београд, 344–369.

Хаџи Василевић. 1930. *Скопље и његова околина – историска, етнографска и културно-политичка излагања*, Београд.

Христов Петко. 2004. *Общности и празници. Служби, слави, събори и курбани в южнославянското село през първата половина на XX век.* София.

Речници

Български етимологичен речник. I–VI, София: Издателство на Българската академия на науките, 1971–2002.

Толковен речник на македонскиот јазик. Ред. Кирил Конески, I–VI. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, 2003–2014.

Skok Petar. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika,* I–IV, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1971–1974.

UDC 271.2-23=163.3

Вера СТОЈЧЕВСКА-АНТИЌ
Филолошки факултет „Блаже Конески“ – Скопје
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“
Скопје, Македонија

ОД БИБЛИЈА ДО НАРОДЕН ТЕКСТ

Апстракт: Првичните обиди за составувањето на Стариот завет од Библијата потекнуваат околу 13-15 век пред н.е. По целосното оформување на Библијата следуваа преводи, од кои четвртиот по ред беше словенскиот, извршен од Свети Методиј и Свети Кирил во 9 век. Со овој превод се јавуваат ракописи од старословенскиот период, потоа од црковнословенскиот. Во нив постепено влегуваат јазични црти карактеристични за одредени државни формации или локалитети со своевиден развој. Така, и во 19 век во Македонија се јавуваат ракописи со примеси од црковнословенски и народен македонски јазик. Овде посебно го нагласувам развојниот пат на одредени библиски текстови, кои низ различните ракописни состојби влегуваат и во нивните народни творештва.

Клучни зборови: Библија, словенски превод, старословенски, црковнословенски, литературен македонски јазик, народно творештво.

Настанувањето на Библијата, Стар и Нов завет, во почетни периоди се смета дека се случува во 15 век пред новата ера. Во одредени извори се наоѓа податокот дека Стариот завет броел од 39 до 50 глави, што се огледува во различноста на нивниот број и во наредните преводи на Библијата. Новиот завет броел 27 глави. Се смета дека Библијата била комплетирана во 4 век н.е. Стариот завет ја предава историјата на номадскиот народ во 50 книги, кој се нарекува Израелци, кои се движеле околу Средоземното Море, Евроазија и Африка. Најстари се Мојсиевите пет глави со историска содржина, потоа се Поучните книги – од Книгата за Јов до „Песна над песните“ и Пророчките – од Исаија до Малахиј (Petefi 1969). Изворните ракописи се на хебрејски и арамејски јазик, додека тие на Новиот завет се пишувани на старогрчки јазик. Проучувачите на библиските текстови се сложуваат едногласно дека преводите на Библијата не се идеални, зашто зависат од повеќе услови, од природата на преводот, дали е тој буквален, објаснувачки или според познавањата на преведувачите. Во секој случај библиографите најчесто го споменуваат Александрискиот превод на Библијата (Септуагинта), потоа латинскиот превод познат како Вулгата и Кирилометодиевскиот словенски превод (Поп-Атанасов 1995: 5).

За нас е секако важен преводот на Библијата на современ македонски литературен јазик. Во 1990 година Обединетите библиски друштва кај нас ја издадоа Библијата со наслов „Свето Писмо – Библија“ со 11 девтероканонски книги. Во 2006 година

беше ревидирано изданието, кое во 2007 година беше објавено, едно – со девтероканонските книги и друго – без овие книги, а го презеде Библиското здружение на РМ.

Во 1999 година се појави изданието на д-р Душко Константинов (Еуролибер 1999) со спонзорство на фондацијата „Лукас“ од Холандија, без девтероканонските книги. Веќе во 2001 година излезе од печат „Библија за млади“ со парафразиран текст. (Библиско здружение на РМ, 2001).

За значењето на на јазикот за секој народ може да се примени запаметената мисла на македонскиот автор од 19 век – Партениј Зографски, кој оставил порака за сите нас: „Учи напред книга на свој јазик, после, ако имаш време учи и други јазици. Тој што учит книга на туѓ јазик, а не на својот, (како што прават некои од нашите Бугари) тој е еднаков со оној што ја отфрлјат мајка си и на место неја зема друга.“ Партениј говорел повеќе јазици: француски, руски, грчки, латински, хебрејски, старохалдејски, пишувал текстови на мијачки македонски дијалект, а го превел на македонски народен говор „Житието на Свети Климент Охридски“.

Меѓу бројните истражувачи на Библијата денес се вреднуваат и македонските автори. Посебно е интересно прашањето што го развива Ѓорѓи Поп-Атанасов за Библијата како извор на историјата (Поп-Атанасов: 1995).

За да се доживее нагледно влијанието на одредени библиски глави врз познати книжевни родови, од каде преоѓаат во усното народно творештво, ќе посочам еден таков карактеристичен пример:

Избравме мошне карактеристичен текст, кој се однесува на библиската личност Самсон (Свето Писмо 1990. Книга Судии и Израилеви: 13, 14, 15, 16). Настанот се случува кога Израилците биле под власта на Филистејците. Мажот Маној, со потекло од Дановото племе, кој со жена му немале пород. Нејзе еден ден ѝ се јавил Ангелот Божји, преправен во човек и ѝ прорекол дека ќе зачне дете:

„Ете, ти си неплодна и не раѓаш
„3. .....Ете. ти си неплодна и не раѓаш; но ќе и ќе зачнеш и ќе родиш син;
4. затоа пази се, не пиј вино и сикер и не јади ништо нечисто;
5. оти, ете, ќе зачнеш и ќе родиш
син, и брич нема да ја допре главата
негова, зшто од самата мајчина
утроба тоа младенчер ќе биде назорej
Божји, и ќе почне да го спасува
Израилот од рацете на Филистејците.“ (Свето Писмо 13: 284–285).

Жената му го раскажа случајот со Човекот Божји на сопругот Маној, кој му се помоли на Господа да го испрати повторно својот човек, за да им појасни како да постапуваат со новороденчето. Господ му го испратил , всушност, Ангелот Божји и тој им повторил дека и детето треба да се чува од опасноста на виното и сикерот.

Маној му понуди на гостинот да го нагости со печено јаре, но овој го посоветувал да го принесе јадењето како жртва. При принесувањето на месната и на лебната жртва од жртвеникот се издигна пламен, во кој исчезна Ангелот Божји. Потоа жената роди син и го крстиле Самсон.

Кога Самсон порасна посака да го женат за Филистејка, што било и желба на Господа. Непријателите Филистејци сакале да дознаат во што се крие силата на Самсон, кој успеал да ги победи. Неговата жена се обидела да дознае од него, но случајот бил откриен, таткото ја омажил ќерка си за друг човек. Како одмазда за целиот случај, Самсон успеа да ги надмудри и победи Фулистејците и да се ожени за убавата Филистејка Далида. Непријателите на Самсон ја молеле да ја открие тајната на неговата натчовечка сила.Таа трипати се обидувала да дознае, но Самсон ѝ раскажувал лажни тајни. Но, кога таа го измолила во името на нивната љубов да ѝ открие, Самсон попуштил, открил дека од неговото раѓање до тој ден бербер не посегнал по неговата коса, сплетена во седум перчини. Ако тоа се случи – тој ја губи силата. Овојпат Самсон згрешил, Далида довела бербер, тој ги пресекол седумте перчини, Самсон ослепел и ја изгубил силата. Меѓутоа, по години го пуштиле Самсон од затворот да биде присутен на една голема свеченост во палатата. Тој се сместил крај столбовите на куќата и во екот на веселбата ги затресол, палатата се срушила истиот момент, во која загинале разбеснетите Филистејци, но и силниот Самсон. (Свето Писмо 16: 287–289)

Накусо прераскажаната библиска содржина ја препознаваме во ракописен текст, Тиквешки ракопис од 15 век, навлезен во апокрифниот средновековен книжевен род, кој е дел од дисертацијата на Вера Стојчевска Антиќ (Стојчевска-Антиќ 1987). За да се види конкретното библиско влијание го даваме воведниот дел од ракописот, преведен на современ македонски јазик (Конески, Стојчевска-Антиќ 1987):

Слово за Сампсона

„Си беше човек Маное во земјата ...охиска и немаше пород. Секогаш жалеше за чеда. Еден ден дојде еден човек кон жената негова и ѝ рече: „Кажи му на мажот свој дека ќе родиш чедо од срцето свое, и ќе биде од Бога избрано“.Жената рече: „ Господине кој си ти?“ А тој рече: „ Јас сум ангел пратен од Бога да ви возвестам за тоа“. Рече жената: „ Не верувам и се плашам да не бидам соблазнета, како порано прабабата Ева. Туку, ако вистина зборуваш дојди кога ќе биде тука мажот ми“. Ангелот рече: „Добро велиш“, и си отиде“....

„...И дојде Маное кон ангелот и му рече: „Ти ли си доаѓал во домот мој?“ Ангелот му рече: „Да! Сум пратен да ти јавам дека дека ќе зачнеш и родиш син што ќе ја поваса вселената и во рацете ќе ја собере. Ниту од железо рани ќе го допрат, туку да се чува ОД ВИНО И МЕДОВИНА ДУРИ Е ЖИВ“. Маное рече: „ Господине поседи тука дури да донесам јаренце и да ти дадам да јадеш и најаден да си одиш“. ..

Натамошниот текст ги следи библиските епизоди, со што овој апокриф се јавува како најдоследен ексцерпатор на содржини од библискиот текст. Уште како младо момче прејавува невидена сила и потепува 300 силни Сарацени, а подоцна и многу повеќе. Се повторува поставената гатанка, која им ја открива на Сарацените жена му

Далида. И во овој случај жена му им открива на Сарацените во што се крие силата на Самсон. По повеќе надмудрувања таа го убедила Сампсона да ја открие тајната, која се криела во шесте златни влакна во неговата коса. Сарацените го опиле и му ја истрижија косата:

„Тие го опијанија и му ја остригоа косата. И тој ја загуби силата своја и стана како четиригодишно дете. И го фатија, го ослепија и го истераа. И зеде водач, и тој го однесе в планина и го чуваше. Поминаа шест години и пак му се врати силата и му рече на водачот: „Води ме кај што Далида се весели во кулата Сампсонова со неверниците“. Сампсон ја грабна кулата и рече :„Оди си и ти, душо моја, со неверниците, зашто тука – рече – жалоста на домот мој ме доведе“. И ја затресе кулата и сам се уби. На Бога слава!“ (Конески, Стојчевска Антиќ 1887: 17–19)

Библискиот текст е податен да се развие во расказ, кој би можел да се вклопи и во средновековните раскази, но со оглед на тоа што црпи материјал и тоа опсежен од Библијата, местото му е во апокрифната литература. Оваа пак, од своја страна може само врз еден библиски стих да развие широка содржина, особено ако таа е недоволно објаснителна во библискиот текст. Во случајов имаме евидентен пример кога содржината открива чиста апокрифна обработка. Токму заради овие особености оваа литература нашла своевиден широк простор во апокрифните широки обработки. Оваа содржина посебно се проширила во разни словенски редакции посебно во 15 и 16 век, засведочени во две руски Толковни палеи од 15 век. Не случајно и овој текст од Тиквешкиот ракопис следува по текстот „За петте лоши жени“ (Стојчевска Антиќ 1978: 37–104).

Тиквешкиот ракопис покажува јасни знаци ма полууставно писмо, кое се јавува со своите карактеристики и во втората половина на 15 век. Правописот покажува многу слаби траги од ресавското влијание. Се забележува отсуство на големиот ер (Ъ). Од интерпукциски знаци се јавува запирката, потоа кендемата. Обично се јавува акцент графис на последниот слог. Како карактеристики од 14 век се јавува десетирично (ї) пред вокал: ꙗ҆кшшїи, ꙁнамєнїєм, и҆тїа. Се јавува широкото є место ѥ : єсть, єсмь, ꙁнамєнїємь. Овде треба да се напомене дека во полууставното писмо се јавуваат нацрти на буквите со карактеристики од 15 век (Антиќ 1978: 15-6).

Ако се разгледа македонското народно творештво ќе забележиме повеќе примери на средновековно книжевно влијание во народните умотворби. Овој мотив нашол силен одраз во руското народно творештво, а во овој поглед не заостанува ниту македонското. Како најочевиден пример ја разгледуваме приказната забележана во село Старавина (Институт за фолклор, необјавен материјал): Една жена родила чудно дете, точно како што ја известил ангелот. Кога детето пораснало „не пиеше ниту вино ниту ракија, нито перчето си го стриже. Е па испадна да шета, па го начека еден змев, со голи раце го отепа“. Момчето станало голем пакосник, па го затвориле. „А дупна апсаната и сокрши портите, истепа чувачите, поjде во Битола, најде една магарешка глава, кој срети отепај, кој срети отепај. Што ќе отепа 300 души“. Повторно го затвориле пакосникот „Сам Том“. Потоа луѓето ја поткупиле жена му со пари и таа им открила дека силата му се крие во перчето. Таа му го отсекла перчето, и му викна

на тие пилистери. И дојдоа го фатија. И толку му беше силата, го фатија и му изврто очите“. По извесно време косата му пораснала и врзаниот Сам Том за една куќа колку „гимназијата“, ги скинал јажињата, ја затресол куќата и сите биле направени како „питулица“.“

Очевидни се сличните паралели на оваа приказна со библискиот и апокрифниот текст. Приказната ја раскажа Коста Т. Костовски, на 92 годишна возраст, во селото Старавина 1969 година. Се наоѓа во лента 454/I, необјавен материјал од Институтот за фолклор „Марко Цепенков“ во Скопје.

Мотивот за бесмртноста, имено дека душата може да се крие на скришно место, го среќаваме во повеќе народни приказни, како општопознат мотив. Според примитивните верувања душата можела да се скрие лесно, да се оддели од телото. Во една грчка приказна кралот на Мегара – Нис имал едно златно влакно, во кое се криела неговата сила. Ќерка му Скила му го искубала влакното, зашто се вљубила во неговиот непријател Минос. Споре друга приказна силата на јунакот му се криела во три златни влакна. Во друга руска приказна силата на јунакот Коштеј му се криела во едно јајце. Руските народни умотворби знаат за силата на Самсон. Повеќе македонски народни умотворби за Марко Крале наликуваат на Самсоновите обработки. Во една македонска народна приказна Марко Крале изјавува : „Ако би земјата имала ручка, ја би ја ванал и би ја обрнал“. Во друга приказна од Дебарско со наслов „Јунашчината на царскијот син и двојцата му другари“ (Шапкарев: 13) силата на Фрушче -бег се криела во фрушчето, и тоа ако него го извадел друг човек од неговиот џеб. Неговата жена ја дознала тајната од мажот си, но ја открила натерана од една баба. Во друга приказна од Велес со наслов „Изгубената царица и изнахождањето и от сина је“ (Шапкарев:155) животот на змејот се крие во три златни пилиња, кои се наоѓаат во друг змеј. Насловот на приказната од Битолско „Јунакот што умре и оживе“ (СбНУ:XIX:15) открива интересна епизода, која ја среќаваме во Тиквешкиот ракопис. Имено, и во двата компарирани случаи првиот пат сопругот ѝ открива лажно на жена си дека силата му се крие во дирекот. Тогаш и двете сопруги од посочените текстови го накитиле дирекот со цвеќе, сакајќи да истакнат колку се среќни со откритието.

Интересно е дека библиските текстови им служеле како книжевна или поетска основа за создавање на нови творби, во кои фантазијата или интересот на народот би била задоволена, како што тоа ни го откриваат разновидните апокрифни состави. Но истите тие добиваат простор на своевидни обработки, во кои народната имагинација доминира и се шири. Колку некои мотиви навлегле и во уметноста, да посочиме неколку примери со нашиот текст за Самсон.

Повеќе познати уметници дале успешни обработки на моменти од Самсоновиот живот. Рембрант дал изразит пример на барокна обработка преку своето дело „Самсоновото ослепување“. Сликарот Рубенс ја наслика успешната епизода „Самсон ги победува лавот и мечката“. Една минијатура од Хоре ја отсликува „Борбата меѓу Филистинците и Самсон“. Самсон е насликан и во делата на Ван Дајк. Во српската книжевност врз овој лик запрел писателот Лаза Костиќ. Тој го составил текстот „Самсон и Далила“. Во музиката Самсон живее и во делата на композиторот Сен Санс.

Со овие компарации за текстовите што се однесуваат на библиската личност на Самсон, посакав да дадам само пример за изведување на еден поопсежен проект кој би проследил три нивоа на развој на македонската книжевност и на македонскиот јазик:

1. Библијата е преведена во 9 век на старословенски јазик, во чија литературна основа влезе јужномакедонскиот дијалект од околината на Солун.

2. Да се издвојат специфични библиски глави кои се среќаваат како преписи или книжевни обработки во:

– Старословенскиот јазичен период

– Црковнословенскиот

– Ракописни текстови во 19 век

3. Македонски народни умотворби со содржини претходно апострофирани

Врз одбрани постојни примери од Библијата до македонското народно творештво се создава преглед на развојните патишта на македонскиот јазик и на македонската книжевност, од создавањето на нашата писменост – до денес.

Литература

Аничков Николаѝ. 1974. *Записки по Церковно-Библеѝской истории на Священныя книги Ветхого Завета.* Москва.

Антиќ Вера. 1978. *Средновековните текстови и фолклорот.* Скопје: Мисла.

Грозданоски Ратомир. 2001. *Библијата во делата на Свети Климент Охридски.* Скопје: Синод на МПЦ.

Група автори. 2006. *Македонскиот јазик и литература.* Скопје: Просветно дело.

Конески Блаже, Стојчевска Антиќ Вера. 1987. *Тиквешки зборник.* Скопје: Мисла.

Косидовски Зенон. 1965. *Библијске легенде.* Београд.

Лопухин А.П. 1889. *Библеѝская исторія, Ветхии Завет.* Санктпетербург.

Поп-Атанасов Ѓорги.1995. *Библијата за Македонците и Македонија.* Скопје: Менора.

Свето Писмо, Библија. 1990. Скопје: Синод МПЦ.

Стојчевска-Антиќ Вера. 1996. *Апокрифи.* Скопје: Табернакул.

Фрезер Џ. Џ. 1937. *Спољашња душа у народним причама.* Београд: Златна грана.

Шофман А.С. 1960. *История античноѝ Македонии. Казан.*

Petefi Sandor. 1969. *Sloboda i ljubav.* Beograd: Rad.

UDC 811.163.3’27

Лидија ТАНТУРОВСКА
Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје,
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“
Скопје, Р Македонија

ЗА МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК

Апстракт: Во рамките на темата минатото на јазичниот свет – денес и утре ќе се обидеме да го поставиме македонскиот јазик на дијахрониска и на синхрониска оска со помош на општествено-политичките промени. Во оваа насока е неизбежно да се потсетиме и за идентитетските прашања на еден јазик, се разбира, преку македонскиот, во споредба со другите јазици на Балканот и во Европа. Општо гледано, можат да се издвојат три аспекти на идентитетот на еден јазик: генеалошки, типолошки и социолингвистички. Како што е познато, првите два се строго лингвистички, а во третиот игра улога: општеството, културната традиција, конфесионалноста или пак друг вид идентитет (колективен, политички итн.).

Во оваа насока се јавува и потреба да се спомене и релацијата на поимите на мајчин јазик наспрема билингвизам.

Без претензија за теориска или за друг вид исцрпност, по овој повод, ќе се обидеме да ги претставиме нашите јазични размислувања, како резултат на досегашните социолингвистички истражувања.

Клучни зборови: македонски јазик, јазици, општествени промени, идентитет.

1. Поставување на македонскиот јазик на дијахронска и на синхрониска оска (со помош на општествено-историските промени)

Македонскиот јазик е еден од факторите што го одржувале македонскиот народ низ вековите, што значи дека тој постоел и во периодот пред официјалната кодификација на македонскиот јазик. Во поновиот историски период, клучна година од историјата на македонскиот јазик и на македонскиот народ воопшто е 1903 година, во која останаа забележени повеќе датуми, меѓу кои е и печатењето на книгата „За македонските работи“ од Крсте Мисирков. Сите пет статии и особено последната, со наслов „Неколку зборови за македонскиот литературен јазик“, претставува(ат) основа за согледаните состојби на македонскиот јазик, како и основа за иднината на македонскиот литературен (стандарден) јазик. Од пишаните редови што ги остави зад себе, Мисирков (како филолог, лингвист) од една страна ја даде хронолошката и дијахрониската оска на македонскиот јазик (централно поставувајќи ја основата на литературниот јазик и тоа, како преку поделбата на јазикот на дијалекти, поддијалекти, така и преку дефинирањето на фонетскиот правопис, на збогатувањето на лексиката итн.), а од друга, ја постави кодификацијата на македонскиот јазик и преку сопствениот пример – пишувајќи ја книгата токму по приципите за кои се залагаше.

Неговиот пристап кон јазикот не е изделен од општествено-политичките услови на Македонија во тој период („Историско-културните прилики во создаајн'ето на литературни јазици господствуваа секоаш, госпоствуваат они и сега" – Мисирков 1903: 138). Оттука, социолингвистичкиот пристап на Мисирков го гледаме: прво, преку разгледувањето на македонскиот јазик во рамките на општествено-политичките услови во тој период во Македонија и второ, преку определувањето на трите принципи како основни за македонскиот литературен (стандарден) јазик – како пример за јазично планирање. Крсте Мисирков, на самиот почеток на 20 век, постави основа за натамошна разработка на македонскиот стандарден јазик, а со своето дело потпомогна да се определи визијата на неговите претходници.

Кодификацијата на македонскиот јазик (со истите принципи) се официјализира подоцна, во 1944, односно 1945 година, заедно со српскиот и со хрватскиот, односно со српскохрватскиот/хрватскосрпскиот и со словенечкиот јазик во рамките на југословенската заедница, што често, за жал, како факт се злоупотребува и се интерпретира (како од странски, така и од домашни, пред сè, политичари) како момент кога е „измислена" македонската држава[1], а со тоа и – македонскиот јазик.

2. За идентитетските прашања на еден јазик

Кога станува збор за идентитет на еден јазик, пред сè, се задржуваме на научните тези од лингвистички и од социолингвистички аспект.

Кога зборуваме за јазикот во општа смисла, ќе потсетиме дека за него постојат десетици дефиниции, а за потребите на ова истражување ќе се задржиме на неговото претставување *како средство со чија помош човекот го гради и го толкува светот во којшто живее, при што тој (јазикот) му е основно средство за комуникација и за интеракција, пред сè, со другите човечки суштества, што пак е предуслов за севкупно човечко творештво*.

2.1. Три аспекти на идентитет на еден јазик: генеалошки, типолошки и социолингвистички

Иако, навидум изгледа едноставно прашањето за јазичниот идентитет, кога ќе се почне со подетаљна анализа, ќе се забележи дека сме исправени пред едно сериозно прашање, кое нема еднозначен и општоважечки одговор. На почетокот ќе споменеме дека во него се вградени три основни компоненти, кои можат да го анализираат идентитетот на еден јазик од три аспекти, од кои два се лингвистички: 1) генеалошки и 2) типолошки или структурален; и 3) социолингвистички и социопсихолошки аспект. Ако се случи еден јазик да се оддели од другите по сите три критериуми, тогаш се

[1] „Македонската држава на крајот на Втората светска војна буквално е измислена во рамките на Југославија, основана за прв пат и во неа е еманципирана и македонската нација, и македонска култура, македонски јазик, сите македонски симболи, сите македонски уметнички достигнувања" (СКАНДАЛОЗНО) Грчев од СДСМ: Македонската нација е измислена во рамките на Југославија!
http://kurir.mk/makedonija/vesti/profesor-labroska-so-mokna-poraka-do-grchev-i-site-makedontsi/ посетено на 05.11.2017).

зборува за единствен идентитет и всушност таквите јазици се едноставни за броење. Наспроти ова, зборуваме за сложен идентитет, каде што многу јазични вариетети различно се третираат, што го усложнува броењето. За пример, често пати, се зема кинескиот јазик, кој се смета за еден јазик (според генеалошкиот и според социолингвистичкиот аспект) иако според структурниот аспект, зборуваме за 8 јазици (или поточно големи дијалектни групации), чии говорители не можат да се разберат при нивната меѓусебна комуникација.

Прашањето за јазичниот идентитет, всушност претставува „комплекс прашања“, во чија основа лежат повеќе компоненти. Најпрвин, ќе ја издвоиме „нејасноста“ во разликата меѓу „јазикот“ и „дијалектот“. Од лингвистички аспект дијалектот ги поседува истите обележја како и јазикот[2], со таа разлика што јазикот се смета за повисока категорија во квантитативна смисла, односно содржи повеќе дијалекти.

Како втора компонента што го компликува прашањето за идентитетот на јазикот го наведуваме именувањето на јазиците и на дијалектите, односно нивните имиња/називи. Јарцева (Ярцева 1982) наведува број од 30 000 лингвоними (имиња на јазици и на дијалекти), од кои половината се сметаат за дублети[3], а од преостанатата половина тешко се определува дали некое име/некој назив се однесува на група јазици, на група дијалекти или на одделен јазик, одделен дијалект. Јазиците, како и да се идентификувани, го менуваат бројот со текот на времето, односно од една страна тој број се зголемува, а од друга – се намалува.

Македонскиот јазик спаѓа во оние јазици што го препознаваат својот идентитет: како од генеалошки – во рамките на семејството на словенските (поточно: јужнословенските јазици), од типолошки – во рамките на балканскиот јазичен сојуз, така и од социолингвистички аспект. Што се однесува до социолингвистичкиот апсект ќе истакнеме дека македонскиот јазик претставува мајчин јазик за мнозинството/за две третини од населението во РМ и е втор јазик/јазик на средината за сите малцинства што живеат во државата[4]. Покрај македонскиот, во државата се зборуваат уште шест јазици[5]. Меѓутоа, она што се случува во последниве децении е намалувањето на говорителите од северозападниот дел од Република Македонија, поточно од дијалектите од овој регион.

Македонскиот јазик, покрај тоа што е национален, тој заедно со неговото кирилско писмо е службен (официјален) јазик во Репулика Македонија. Во општините

[2] Овде, под термнот „јазик“ мислиме на стандардниот јазик.

[3] Има и јазици за кои не се знае како се викаат навистина. Поточно, за нив знаат само нивните говорители, или пак, евентуално, нивните соседи, односно, научниците – антрополози и лингвисти, при што имињата/називите можат да не се совпаѓаат.

[4] https://mk.wikipedia.org/wiki/%D0%88%D0%B0%D0%B7%D0%B8%D1%86%D0%B8_%D0%B2%D0%BE_%D0%9C%D0%B0%D0%BA%D0%B5%D0%B4%D0%BE%D0%BD%D0%B8%D1%98%D0%B0
Посетено на 5.10.2017.

[5] Според пописот од 2002 година, признати малцински јазици во Македонија се: албанскиот, босанскиот, влашкиот, ромскиот, српскиот и турскиот јазик. 19 241 македонски граѓанин се изјасниле дека зборуваат други јазици.

каде што малцинската заедница е застапена 20 %, јазикот на малцинската заедница е службен јазик, покрај македонскиот (што е дефинирано во Уставот на РМ, со членот 7):

Во Република Македонија службен јазик е македонскиот јазик и неговото кирилско писмо. Во единиците на локалната самоуправа во кои како мнозинство живеат припадниците на националностите, во службена употреба, покрај македонскиот јазик и кирилското писмо, се и јазикот и писмото на националностите на начин утврден со закон.

Во единиците на локалната самоуправа во кои како значителен број живеат припадниците на националностите, во службена употреба, покрај македонскиот јазик и кирилското писмо, се и јазикот и писмото на националностите, под услови и на начин утврдени со закон.

Според тоа, албанскиот, влашкиот, ромскиот, српскиот и турскиот (по азбучен ред) де јуре треба да се користат како службени во општините со 20 проценти: Албанци, односно Власи, односно Роми, односно Срби или Турци. Со најновите случувања, со Предлог-законот за јазиците, има обиди само еден јазик од горенаведените јазици на малцинствата (т.е. албанскиот) да биде службен на целата територија на Република Македонија.

Надвор од границите на РМ, македонскиот јазик официјално е признат како регионален службен јазик во Горица и во Пустец во Р Албанија, а како официјален и во Србија, во општините Јабука и Пландиште, каде што живее македонско население. Македонски се зборува и во: Австралија, Бугарија, Грција, Канада, САД, Црна Гора, на Косово, во Турција, во некои земји – членки на Европската унија, меѓутоа на ниво на дијалект.

Кога зборуваме за класификациите на јазиците во светот, важен фактор е и бројот на говорителите на еден јазик[6], со кој може да се разликува еден јазик од другите јазици. Одговорот на прашањето за бројот на говорителите на еден даден јазик е исто така тежок. Ова е условено од потпрашањето: што подразбираме под „говорител“, кое се врзува со поимот „мајчин јазик“.

Се јавува потреба да ги разлачиме проблематичниот поим – мајчин јазик, наспрема поимот – билингвизам.

Мајчиниот јазик, природно, му се припишува на секој човек и на неговото совладување, што значи откривање на светот и на себеси во тој свет, поради што се смета дека меѓу човекот и првоусвоениот мајчин јазик има голема спрега, наспрема јазиците што се учат подоцна. Но, мајчиниот јазик не е исто со јазикот на мајката, зашто во практиката мајчиниот јазик може да биде и јазик на таткото или на некое трето лице/на некои трети лица. Исто така, како во примерот со Индија, голем број луѓе зборуваат повеќе од еден мајчин јазик, од кои еден говорител не може да издвои ниту

[6] Вкупниот број на македонски говорници е тешко утврдлив поради несоодветни пописи, но бројката се движи од околу 2,5 до 3 милиони луѓе.

еден посебно. Потоа, еден јазик, во најраното детство, може да се усвои како мајчин, кој може да биде заменет со некој друг (на пр., поради промена на средината), па и со некој трет: и тој да биде подоминатен од првоусвоениот ... И повторно, образложението, да не кажеме одговорот, станува компликуван. За да се дефинира мајчиниот јазик, тој треба да се разложи на повеќе компоненти: 1. според потеклото; 2. според редоследот на усвојувањето (прв научен јазик); 3. според степенот на знаење (јазикот што најмногу се знае); 4. Според најчестата употреба; 5. според идентификација (јазикот што некој сам си го прифатил за мајчин, односно друг му го наметнал) ... итн. Врз основа на ова можеме да го дефинираме поимот – мајчин јазик, придржувајќи се на споменатите компоненти постепено: мајчин јазик е оној што е научен најпрво од едно лице (под услов да не е заменет со друг) и со кој се идентификува тоа лице. Ова дефинирање има и продолжение, кое се однесува на тоа дека не мора да биде само еден јазик, бидејќи и два можат да се усвојуваат како прв јазик, а ниту мора да остане ист јазик ако ја имаме предвид самоидентификацијата. Во ситуација на миграции се разликува мајчиниот јазик, од јазикот на татковината итн.

Каква е ситуацијата со билингвизмот, односно со типовите билингвизам? Има различни поделби, меѓутоа, кога зборуваме за индивидуалниот билингвизам, сметаме дека се основни два типа: 1. природен (за деца од двојазични семејства) и 2. образовен, од кој, пак, можат да се изделат два нерамноправни поттипа: 2.1. билингвизам во кој наспрема мајчиниот јазик, стои јазикот на средината за оние што го стекнуваат во континуиран образовен процес; и 2.2. билингвизам во кој, наспрема мајчиниот, стои оној што се усвојува во училиштата за странски јазик.

Прашањето за билингвизмот сè повеќе го зазема своето место во лингвистиката како резултат на приматот што го има комуникацијата, односно големиот степен на контактите итн. во современите општества. Ако индивидуалниот билингвизам е предмет на интерес на: педагогијата (учење и настава на други јазици), психолингвистиката (усвојување на две граматики) и невролингвистиката (сопоставување на два јазика во еден мозок), а општествениот билингвизам (постоење на два јазика во едно општество) е предмет на интерес на социолингвистиката и на социологијата на јазикот, со посебен осврт на јазичната политика и на планирањето на јазикот.

Во Република Македонија, македонскиот јазик е мајчин јазик на околу 1 300 000 Македонци[7], а е втор јазик за околу 700 000 граѓани во Македонија, односно припадници на малцинствата во државата (иако меѓу нив има голем број Македонци –муслимани, чијшто мајчин јазик им е македонскиот). Македонскиот јазик како мајчин го имаат и Македонците што живеат надвор од границите на Македонија, меѓутоа, како што е познато во голем број држави, за нив, мајчиниот јазик е во ограничена употреба.

[7] http://zase.mk/articles/148059/kolku-vkupno-makedonci-ima-vo-svetot пристапено на 5.10.2017: Според последниот попис на населението во 2002 година бројот на Македонци во државата е 1.297.981 (64,18%), односно Македонците се мнозинство во државата. Под овој број се сметаат сите Македонци по националност, без разлика на нивната вероисповед.

На крајот, за илустрација, наспрема признавањето на малцинските јазици во РМ, ќе покажеме неколку интернет-страници, каде што може да се види (не)постоењето на македонскиот јазик во определени графи.

На страницата за малцински јазици (во еден европски проект), во графите на соседните држави Бугарија и Грција не се евидентирани говорители на македонскиот јазик:

http://web.quipo.it/minola/
http://web.quipo.it/minola/minorities_in_bulgaria.htm
http://web.quipo.it/minola/minorities_in_greece.htm

ALBANIAN, GHEG	**1,000**	
CRIMEAN TURKISH(CRIMEAN TATAR)	**6,000**	
GAGAUZ *(GAGAUZI)*	**12,000**	**Varna coastal region**
GOTHIC	**296,000**	
MACEDONIAN	**===**	
ROMANIAN MACEDO(MACEDO-RUMANIAN, ARUMANIAN, AROMUNIAN, ARMINA)	**===**	
ROMANI **BALKAN (GYPSY) 187,900** **VLACH 500**	**188,400**	**Between Sofia and the Black Sea (Central dialect). The Tinsmiths dialect is in central and northwest Bulgaria; Arlija is in the Sofia region**
TURKISH (OSMANLI, TURKI)	**845,550**	**Kurdzhali Province and neighboring areas of South Bulgaria, along the Danube, and various regions of East Bulgaria**

Romani

ALBANIAN, ARVANITIKA(ARVANITIKA, ARVANITIC)	50,000 to 140,000	Attica (Attiki), Bocotia (Viotia), southern Euboea (Evia), and the island of Salamis (Salamina); Epyrus region and Athens.
	30,000	
GREEK, ANCIENT	===	
PONTIC (PONTIC GREEK)	200,000	Suburbs between Athens and Peiraeus Katerini
MACEDONIAN	===	
ROMANIAN **MACEDO** (MACEDO-RUMANIAN, ARUMANIAN, AROMUNIAN, ARMINA) 50,000 **MEGLENO**(MEGLENITIC, MEGLENITE) 12,000	62,000	**MACEDO:** Northwest Salonika, and northern Greece, Pindus Mts., around Trikala **MEGLENO:** Meglen region, north of Salonika
ROMANI **BALKAN** 40,000 **VLACH** (ROMANÉS, TSINGANI, ROM) 1,000	41,000	
ROMANO-GREEK(HELLENOROMANI)	===	Greek, Attic. Structured on Greek with heavy Romani lexicon. A Gypsy language.
SLAVIC (MACEDONIAN SLAVIC, MACEDONIAN)	41,017	Macedonia region in Greece
TSAKONIAN (TSAKONIA)	10,000	Towns of Kastanitas, Sitena, Prastos, Karakovonve, Leonidi, Pramatefti, Sapounakeida, Tyros; eastern coast of Peloponnesos. Isolated in summer in the mountains west of Leonidi in the eastern Peloponnesus; in winter they descend to Leonidi and neighboring towns
TURKISH (OSMANLI)	128,380	Thrace and Aegean region

Литература

Димитровски Тодор, Конески Блаже, Стаматоски Трајко. 1978. *За македонскиот јазик*, Посебни изданија, кн. 11. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.

Минова-Ѓуркова Лилјана. 2003. *Стилистика на современиот македонски јазик*, Скопје: Магор.

Мисирков Крсте. 1974. *За македонцките работи* (фототипно издание, 1903), Посебни изданија, кн. 8, Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.

Тантуровска Лидија. 2014. *За идентитетот на македонскиот јазик*, Посебни изданија, кн. 77, Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.

Устав на РМ, https://www.sobranie.mk/ustav-na-rm.nspx (пристапено на 1.6.2018).

http://kurir.mk/makedonija/vesti/profesor-labroska-so-mokna-poraka-do-grchev-i-site-makedontsi/ (Посетено на 05.11.2017).

https://mk.wikipedia.org/wiki/%D0%88%D0%B0%D0%B7%D0%B8%D1%86%D0%B8_%D0%B2%D0%BE_%D0%9C%D0%B0%D0%BA%D0%B5%D0%B4%D0%BE%D0%BD%D0%B8%D1%98%D0%B0 (Посетено на 5.10.2017)

https://www.ethnologue.com/language/mkd (Посетено на 5.10.2017)

http://www.bbc.co.uk/languages/european_languages/languages/macedonian.shtml (Посетено на 5.10.2017).

http://www.helsinki.fi/~tasalmin/europe_index.html#Bulgaria (Посетено на 5.10.2017).

http://zase.mk/articles/148059/kolku-vkupno-makedonci-ima-vo-svetot (Посетено на 5.10.2017).

UDC 81:316.7

Свето ТОЕВСКИ
Тетово, Македонија

ПРОМЕНИТЕ ВО ЛИНГВАКУЛТУРИТЕ И НИВНИТЕ КОМПОНЕНТИ – ЈАЗИЦИТЕ И КУЛТУРИТЕ ВО СВЕТОТ ВО ГЛОБАЛНАТА ЕРА СО ОСВРТ НА МАКЕДОНСКАТА ЛИНГВАКУЛТУРА

Апстракт: Во овој труд поимно ја дефинираме лингвакултурата како темелна категорија на антрополошката лингвистика сочинета од две компоненти – јазикот и културата. Лингвакултурата ја анализираме на ниво на национална, колективна култура на еден народ, и на ниво на индивидуална, персонална лингвакултура. Потоа се осврнуваме на конкретните промени во лингвакултурите и нивните компоненти во глобалната ера, во 21-виот век, со посебен осврт на македонската национална лингвакултура. Транснационалните конекции во јазичните и културните практики можат да предизвикаат значителни промени во лингвакултурите, но, во националната лингвакултура се задржуваат блиската поврзаност и испреплетеност меѓу културата и јазикот, а промените можат да се случуваат на рамниште на индивидуалните лингвакултурни профили.

Клучни зборови: лингвакултура, јазик, култура, глобална ера, хибридизација.

1. Јазиците и културите во 21 век – развој и изумирања

Во периодот по Втората светска војна во светот започна да се случува едно неверојатно забрзано зголемување на контактите меѓу народите преку прогресивната „демонтажа“ на границите, било да се тие геополитички, културални, дури и лингвистички. Во веќе настапената глобална ера, во 21 век, човештвото веќе живее во драматично трансформирани услови за живот, во новиот глобализиран свет со засилена, сеопшта меѓуповрзаност и меѓузависност, во кој границите меѓу државите стануваат сè повеќе порозни, пропустливи, овозможувајќи им на луѓето, на народите и на нивните јазици и култури да стапуваат во интензивни и моментни контакти секој со секого. Светот се „згуснува“ сè позабрзано во просторот и времето, како последица на дејствувањето на глобалните медиуми, на техничко-технолошката и информатичко-компјутерската револуција, со еден збор, на глобализацијата. Станува збор за ера на лингвистичка и културна глобализација.

1.1.Културната глобализација како хетероген, а не хомоген процес

„Културната глобализација е пренесување на идеи, значења и вредности низ светскиот простор. Овој процес е обележан со заедничка потрошувачка на културите, кои се дифузирани (распространети) низ интернетот, популарната култура и меѓународните патувања. Циркулацијата на културите ги оспособува поединците да учествуваат во проширените општествени релации преку границите. Културната гло-

бализација вклучува формирање заеднички норми и знаења, со кои луѓето ги здружуваат своите индивидуални и колективни културални идентитети и ја зголемуваат меѓуповрзаноста на различните популации и култури“ – велат Џонатан Ксавиер Инда и Ренато Росалдо и појаснуваат: „Процесот на глобализацијата е премногу сложен, за да би се сметало дека е само прашање на вестернизацијата. Бидејќи, тој процес ги вклучува не само циркулацијата на содржините и мотивите на Западот, туку, исто така, и ширењето на незападните културни форми. Глобализацијата не може да биде сметана само како еднонасочно прашање, како западен империјализам. ... глобализацијата не може да се смета само како прашање на хомогенизацијата. Бидејќи, тоа е, исто така, на некое ниво и прашање на хетерогенизацијата. ... Идејата е преку примарниот ефект на периферизацијата на јадрото, или на обратниот процес во културата, просторите на Западот да се претворат во ’густи предели‘ на културната хетерогеност“ (Jonathan Xavier Inda, Renato Rosaldo, 2002: 21–22).

Македонскиот историчар на уметноста Емил Алексиев вака ги засегнува корелациите меѓу глобализацијата, културата и сопствениот идентитет, видени од македонски агол: „Македонската уметност се движи повеќе од еден век меѓу локалното и глобалното, националното и универзалното, меѓу потребата да се зачува сопствениот идентитет и потребата да се биде дел од големата културна синтеза на Запад ... од средината на 19 век македонската интелигенција го поставува прашањето: како да се зачуваме себеси од туѓиот јазик и култура, како да се биде дел од светот, а да се остане свој?“ (Емил Алексиев, 2004:1).

Американската теоретичарка Дајана Крејн, исто така, ги критикува стремежите за „вестернизација“ на поодделните национални култури: „...културната глобализација е критикувана врз основа на тоа што таа претставува ширење една хомогена. хегемонистичка форма на културата, одразувајќи ги ставовите и вредностите на западните капиталистички општества, посебно на американското општество. Културната хибридизација како теорија тврди дека културната глобализација е придружена со посакуван исход - хибридизација на националните култури… Ападураи (1990) тврди дека ‘централен проблем на глобалните интеракции на денешнината е тензијата меѓу културната хомогенизација и културната хетерогенизација’“ (Diane Crane, 2011: 2).

Кон отпорите кон културната хомогенизација го надоврзуваме и овој став на Алексиев, кој ја формулира македонската дилема каков одговор да ѝ се даде на културната и на севкупната глобализација: „Народното творештво во кое е сосредоточена смислата на нашето историско истрајување во времето, го добива значењето на источник, кон кој се свртува една цела генерација македонски просветители, писатели, поети и револуционери во потрага по сопствениот идентитет. Свеста дека тие вредности, кои овој народ ги создал и ги зачувал од уништување и заборав, го претставува неговото културно наследство – народниот бит, обичаите, усното предание ... На почетокот од 21. век ... како да се достигне Европа, а да се зачува сопствениот идентитет?“ (Емил Алексиев, 2004: 1).

Реномираните теоретичари на глобализацијата Дејвид Хелд и Ентони Мек Гру предупредуваат дека колку што една нација и држава треба да го штити својот етнич-

ки и културен идентитет таа во исто толкава мера треба да биде и во контакт со регионалниот и планетарниот амбиент, да биде отворена за сите прогресивни влијанија, никако со политика на затворање во „својот национален простор“: „Оние држави кои се стремат да ги следат политиките на ’затворени врати’ за информациите и културата сигурно се наоѓаат под закани од новите комуникациски процеси и технологии“ (David Held/ed, Anthony McGrew/ed, 2000:18).

1.2.Англолингвистичката глобализација ги менува лексичките и семантичките системи на другите јазици

Културната глобализација го вклучува ширењето на јазиците низ светот, бидејќи јазиците се составен дел на културите, па оттука културната глобализација се проткајува со процесот на лингвистичката глобализација. Сè повеќе угледни лингвисти говорат дека во 21 век ќе постојат не еден, туку повеќе светски јазици – кинескиот, јапонскиот, арапскиот, хинду-јазикот, бенгалскиот, францускиот, германскиот, шпанскиот и уште неколку други јазици, и поради бројноста на народите кои ги говорат, но и поради раширеноста на тие јазици во Африка, Латинска Америка и другите простори на некогашната колонизација во светот – но и оти англискиот ќе биде единствен глобален светски јазик. Во овој контекст Дејвид Кристал е сосема експлицитен: „Англискиот започнува да станува глобален светски јазик, достигнува еден глобален статус“ (David Crystal, 1997: 3).

Алисја Виталиж нагласува: „Лингвистичката глобализација, предизвикана од англискиот јазик ги менува лексичките и семантичките системи на јазиците, врз кои влијае англискиот како современ „лингва франка“ – јазик. ... Во политичките студии терминот ‘јазична глобализација’ е поврзан со ширењето на англискиот како алатка за глобална комуникација (Phillipson, 1992; Dua, 1994) меѓу луѓето што го користат како прв, втор или странски јазик. Во лингвистичките студии јазичната глобализација може да се смета како глобално интензивно лексичко позајмување од англискиот јазик од страна на јазиците чии говорители го користат англискиот како странски јазик, на пр. полски, шпански, кинески јазик. Процесот на лингвистичка глобализација е олеснет со меѓујазичното заемање, при што англискиот јазик е најистакнатиот давател на речникот и на сетот на изрази“ (Alicja Witalisz, 2011:1–2).

Глобализационото ширење на англискиот јазик, кое не мал број научници го нарекуваат и „лингвистички империјализам на англискиот јазик“, поради агресивноста која напати се манифестира на тој план, претставува не само ширење на англискиот јазик, на неговата граматика, речник и синтакса, туку и ширење, поточно наметнување на неговата лингвакултура, односно, на јазикот, културата и начинот на живеењето на Англичаните, Американците, Австралијците, Канаѓаните. Ова предизвикува се поголеми отпори од другите нации и држави во светот, посебно во Европската Унија, кои се решаваат во сè поголема мера да ги заштитат и да ги унапредуваат своите јазици наспроти англискиот јазик.

2. Дали англолингвистичката глобализација ги загрозува интегритетот и лексичкиот фонд на македонскиот јазик?

Што се однесува до македонскиот јазик, Снежана Веновска-Антевска укажува на сите можни и дел од нив веќе случени негативни последици од неговата незаштитеност во услови на стихијната лингвистичка глобализација, која пред сè носи предзнак „англолингвистичка“: „Имаме примери на неадаптирана лексика (без транскрипција, а да не стане збор за транслитерација) пишувана оригинално со латинично писмо (особено од англискиот јазик). Процесот на глобализација на полето на јазикот кај нас е оставен на стихија, што сведочи за неискористеност на постојните законски можности за решавање на ова прашање. Прашањето дали влезот на туѓите елементи (особено на лексичко ниво) значи збогатување на македонскиот речнички фонд, или осиромашување, и натаму останува отворено. Не треба да се поттурнува сопствената лексика ...за сметка на непотребно користење туѓи зборови од различни причини... Како последица на ова, во системот на еден јазик можат да се појават определени нарушувања и тоа: туѓо акцентирање, неправилен изговор на определени гласови; јазично мешање; погрешно изразување, несоодветна употреба, непознавање определени значења; несоодветно јазично заемање“ (Веновска-Антевска 2008: 10).

Симона Груевска-Маџоска е загрижена поради „преголемата агресивност на глобализациското влијание на англискиот јазик“ и дополнува: „..специфичноста на денешната ситуација е во глобализацијата во светот, во тоа што сега влијанието на водечкиот јазик е премногу големо и премногу агресивно... Дали треба да се дозволи толку голем наплив на англизми во јазикот? Дали треба индолентно да ѝ се препуштаме на стихијата? ... Неминовноста на глобализацијата и на моќта на англоамериканскиот јазик не можеме да ги спречиме. Но, затоа можеме да му посветиме поголема грижа на македонскиот јазик, и ние, лингвистите, и државата, но и секој поединец. Во тој случај никому нема да му паѓа на памет да води глупави дебати дали македонскиот јазик ќе постои за сто години, или не!“ (Груевска-Маџоска 2008: 26–27).

Снежана Велковска поставува прашања каква е состојбата со основниот лексички фонд на македонскиот јазик на почетокот на 21 век под влијанието на глобализацијата, какви се новите заемки и колку го загрозуваат македонскиот јазик, како и во врска со прогнозите за исчезнувањето на македонскиот јазик како јазик со мал број говорители. Потпирајќи се врз податоци од „Толковниот речник на македонскиот јазик“ во барањето одговори на претходните прашања, Велковска истакнува: „...огромниот број заемки од разни јазици, често многу далечни и егзотични, просто нема време да помине низ јазичниот филтер, па многу зборови остануваат такви какви што се, без адаптација и без или со минимална деривација. ... Резултати од истражувањето на речникот: Речник на македонскиот јазик: 13 отсто интернационална лексика, или околу 8800 интернационализми со нивните деривати. Се разбира дека бројот на интернационалната лексика е многу поголем во однос на периодот на објавувањето на Речникот на македонскиот јазик. Кирил Конески (1998) бележи поголем број интернационализми што не се регистрирани во РМЈ. Во најголем број се именки, а многу малку придавки и глаголи. ... Состојбата со основниот лексички фонд на ма-

кедонскиот јазик е стабилна. ... новите заемки, во суштина, сè уште не го загрозуваат основниот лексички фонд.“ (Велковска 2011, стр: 9, 11, 16), веќе започнува да им се заканува на интегритетот и лексичкиот фонд на македонскиот јазик?

Истакнатиот француски лингвист Клод Ажеж, кој има кажано дека „Европа едновремено останува отворена за англискиот јазик, но и зasидана во одбраната на своите лингвистички богатства“, говорејќи за позициите на англискиот јазик во Европа денес, нагласува: „Уделот на заемки од англискиот јазик во западните јазици е под 7 % во речникот … Сигурно, феноменот на заемките е конститутивен фактор во животот на јазиците, но, интегритетот на еден јазик е загарантиран само во онаа мера во која заемките не го преминуваат прагот на толеранцијата, а тој може да се процени на околу 15 % од лексиката“ (Claude Hagège, 2006: 40). Ако се има предвид оној од поодамна застарен податок дека Речникот на македонскиот јазик има 13 % меѓународна лексика, а денес, најверојатно, и значително повеќе од овој процент, сега по 40 години од неговото објавување, дојдено е време за аналитичко согледување дали интернационализмите, поточно англиските зборови, веќе предизвикуваат подлабоки нарушувања во интегритетот на стандардниот македонски јазик и во неговиот лексички фонд.

2.1. Хибридизација на јазиците во епохата на глобализацијата

Информациите патуваат со дотогаш невидена брзина, така одеднаш туѓите култури се достапни секаде во светот. Доаѓа до мешање на културите, а со тоа, неминовно, и до мешање на јазиците, особено на лексичко рамниште. Сè повеќе и повеќе луѓе стануваат добри говорители на повеќе од еден јазик, честопати на три и на четири јазици. Тие се толку многу што повеќејазичноста станува во многу земји повеќе норма, отколку исклучок. Дури и во земји, кои традиционално беа сметани како еднојазични, мултилингвализмот се шири со впечатливо темпо, како што е случајот со Велика Британија, која денес одделни лингвисти ја нарекуваат „општествено повеќејазична држава“. Важен факт е и тоа што преку лингвистичките интеракции во светот се создаваат и „мешаните јазици“, како што е канадскиот „franglais“ - комбинација на англискиот и францускиот јазик, кој се говори во франкофонската провинција Квебек.

Пример за „мешан јазик“ е јужноамериканскиот „portunbol“ - локални мешавини на португалскиот јазик со локалните јазици. Исто така, и северноамериканскиот „spanglish“ - композит на шпанскиот и амероанглискиот јазик. Иако лингвистите немаат меѓусебна согласност, во ваквите мешани јазици би можеле, навистина, со разбирлива воздржаност, да се сметаат и „danglish“ – комбинацијата на данскиот јазик, на неговата лексика и на англиската лексика, но и „serglish“ – мешавината на српскиот и на англискиот јазик. Сепак, ако се анализира построго, може да се каже дека овие последни случаи сè уште се повеќе социолекти, одошто вистински „мешани јазици“, но тенденцијата се движи во правец тие тоа и да станат.

Би можело да се укаже на развој кон слична ситуација и во македонскиот јазик, кој е веќе преплавен во англицизмите и влијанијата од морфологијата, правописот, зборообразувањето и редица други карактеристики на англискиот јазик. Значи, напоредно со постоењето на македонскиот јазик, во оваа глобализирана епоха тенден-

цијата се движи кон тоа да се оформи постапно и некоја „англизирана“ верзија на македонскиот јазик, како и да ја наречеме. Овие моментни случувања имаат огромно влијание, се одразуваат во огромна мера и врз самиот идентитет на тие поодделни јазици, како и врз говорителите на тие јазици

Значи, од една страна, во ова време на интензивни глобални интеракции се создаваат јазични хибриди, настануваат сложени јазични и културни влијанија и културно-лингвистичка доминација од страна на едни јазици, или потчинетост на други јазици. Меѓутоа, од друга страна, постоењето силни локални јазични традиции во плурилингвалниот европски простор влијае амортизирачки и врамнотежувачки наспроти таквата доминација, изразена пред сè преку глобализацискиот хегемонизам на англискиот јазик. Зашто, влијанието на англискиот јазик се доживува како опасност за постоењето на европската јазична разновидност, која е манифестирана преку постоењето на вкупно 275 различни јазици на европскиот континент.

Во врска со ова Саше Герасимоски и Весна Трајковска истакнуваат: „Попрво би можело да зборуваме за формирање јазични хибриди и зголемување на јазичната разновидност, отколку за тенденција на движење кон јазична унификација. Во време на глобализација се зголемува можноста од меѓујазични влијанија и позајмувања, иако е несомнено дека англискиот јазик тука предничи. Посебните културни и јазични традиции се толку силни на европскиот простор, што е прашање колку доминацијата на англискиот јазик во одредени сфери навистина може да доведе до некаква европска јазична унификација. ... Проширувањето на домените на влијание на англискиот јазик врз останатите, особено помалите јазици во Европа, на долг рок, може да доведе до опасност од значајна модификација и јазична хибридизација, па и до загрозување на идентитетот на овие јазици, иако историското искуство укажува дека е мала веројатноста тоа да се случи“ **(**Герасимоски, Трајковска 2011).

3. Стотици од постојните 7097 живи јазици во светот пред закана да изумрат

Глобалната ера означува период на зголемени надежи и шанси, но и зголемени опасности и закани за јазиците на „малите народи“, домородни племиња, или етнички групи. Според најновото 21 веб-издание на публикацијата на постојаниот активен меѓународен истражувачки проект „Ethnologue“ со центар во САД, заклучно со февруари 2018 година во целиот свет имало 7097 познати живи јазици: „Најчесто цитираната статистика од „Ethnologue“ е евиденцијата на живите јазици. Во ова издание се наведени вкупно 7097 живи јазици ширум светот – помалку за 2 живи јазика во однос на 20-тото издание, кое беше објавено пред една година. Ова е резултат на промените во статусот на исчезнување на некои јазици и ажурирање на „Ethnologue“, за да се одржи евиденцијата усогласена со инвентарот на јазиците ISO 639-3. Во ова 21 издание 19 јазици, кои беа наведени како живи во претходното издание, сега имаат променет статус и се водат како „изумрени јазици“ (Gary F. Simons/ed, Charles D. Fennig: 2018).

Поради негирањата на самото постоење на македонскиот јазик, пред сè, од страна на Грција и Бугарија, особено имајќи го предвид и „Преспанскиот договор“, спо-

ред кој македонски јазик воопшто нема во Егејска Македонија, во Северна Грција, а оти само во Република Македонија се говори јазик („јужнословенски јазик“), кој по евентуалната примена во сила на тој Договор би престанал да се именува како македонски, ние во овој труд пренесуваме концизни научни факти на американскиот 70-годишен истражувачки проект – центар „Етнолог“ за македонскиот јазик, кои како официјално потврдени, признати и широкоприфатени циркулираат низ сета научна и академска заедница – во научните институти, истражувачки центри, на факултетите и на универзитетите – ширум целиот свет.

Macedonian (Македонски)

A language of Macedonia (јазик од Македонија)

ISO 639-3 (Јазичен код)	**mkd**
Alternate Names (Алтернативни имиња)	Macedonian Slavic
Autonym (Автоним)	**македонски (Makedonski), македонски јазик (makedonski jazik)**
Population (Население)	1,380,000 (2015). Етничко население: 1.300.000 (2002 цензус).

Севкупно говорители во сите земји: 1.614.140.

Location (Локација)	Widespread (широкораспространет)
Language Maps (Јазични мапи – – каде се говори)	**Macedonia, Albania, Montenegro (Црна Гора), Bulgaria, Greece**
Language Status (Јазичен статус)	1 (National - национален). Statutory national language – уставно регулиран национален јазик (1991, Constitution, Article 7(1) (1991, Устав, член 7 (1).

Classification (Класификација)	Indo-European, Balto-Slavic, Slavic, South, Eastern Индоевропски, Балтословенски, Словенски, Југоисточен
Dialects (Дијалекти) Southeastern	Northern Macedonian (Северномакедонски), Macedonian (Југоисточномакедонски), Western Macedonian (Западномакедонски).
Standard dialect recognized in 1944	(Стандарден дијалект официјализиран во 1944)
Typology (Типологија) SVO	(зборoред; подмет-прирок-предмет), gender (род): masculine/feminine/neuter (машки/женски/среден).
Writing (Пишување)	Cyrillic script (кирилично писмо) [Cyrl], used since 1944 (се користи од 1944). (Gary F. Simons/ed, Charles D. Fennig/ed., 2018, https://www.ethnologue.com/language/mkd).

Пред да се осврнеме на судбината на јазиците, кои во овој 21 век ја немаат „привилегијата“ да бидат светски јазици и кои не се ниту развиени со оглед на низа елементи на нивната внатрешна структура, ќе фрлиме прво еден поширок поглед на светските јазици: и на оние што се светски, водечки, развиени, како и на оние што се „мали јазици“ – пред исчезнување. Пред сè, кога се говори за големите, или за малите јазици во светот најчесто се има на ум бројот на говорните претставници на некој јазик, при што кинескиот е убедливо најголемиот јазик. „Етнолог“ има регистрирано 13 дијалекти на кинескиот јазик, но тие поточно се евидентирани како посебни јазици и меѓу нив е водечки мандаринскиот кинески јазик, кој го говорат 1 милијарда и 74 милиони Кинези во оваа 2018 година. Научната литература бележи дека на спротивниот пол на истата скала се наоѓаат голем број јазици на кои зборуваат многу малку луѓе, како, на пример, на Алеутските Острови: таму 90-тина луѓе, раздвоени со планински гребен, говорат на два дијалекта на алеутскиот јазик, или сиреничкиот јазик од истото ескимско – алеутско семејство на полуостровот Чукчи, кој во 1988 година течно го говореле само уште двајца старци. Пред изумирање е и науканскиот јазик на народот кој го говори, присутен на крајниот североисток на Азија: со овој јазик во 1998 година говореа уште само околу 75 луѓе.

Јазиците се третираат како големи, средни, или мали и според раширеноста на употребата на определена државна територија. Во тој поглед, рускиот јазик е пред кинескиот, бидејќи Русија е држава со најголема територија во светот. Некои азиски јазици, на пример, бенгалскиот, индонезискиот и јапонскиот не се толку помали од рускиот според бројот на говорители, колку според големината на територијата на која тие јазици се говорат, покрај, секако, и некои други критериуми: културен престиж, политичко влијание итн. Големината на еден јазик се огледа и во функционалната раширеност на неговата употреба меѓу различните народи, при што современиот англиски јазик е пред другите јазици, што е донекаде слично на статусот кој го имале во минатото некои други јазици, на пример, класичниот грчки во античката

доба, или подоцна латинскиот јазик, но и старословенскиот јазик кај поголемиот дел на словенските јазици во средниот век.

Јазиците можат да се видат како големи и мали и според два други критериума, кои нам ни се чинат како веројатно најважни од аспект на антрополошката лингвистика и лингвистичката антропологија: според тоа колкав културен придонес имаат тие јазици дадено во севкупното цивилизациско наследство на човештвото и со оглед на тоа колку долго постојат тие јазици. Од ова стојалиште, грчкиот јазик, иако е денес релативно мал јазик, има долга и културно богата историја, која во тој поглед го прави многу голем јазик.

Кинескиот е во целиот свој историски период голем јазик не само поради бројот на луѓето, кои го говорат, туку и поради придонесот на културата создавана на кинески кон севкупната култура на човештвото. Исто така, и со оглед на фактот дека кинескиот е еден од јазиците со најдолг континуиран историски потврден развој.

Помалку се познати примерите на јазиците, кои се мали според бројот на своите говорни претставници, но кои се и големи според тоа колку долго траат, каков што е, на пример, сванскиот јазик на Кавказот, кого пред околу две децении го говореа околу 80 илјади жители, историски е посведочено неговото постоење уште од пред 2 илјади години! Разликувањето на јазиците според степенот на развиеноста на книжевнојазичниот израз е, исто така, една од димензиите на нивното разликување како големи, средни или мали јазици. Како што е утврдено во социолингвистиката, постојат повеќе фази низ кои минува еден јазик, додека не достигне статус на развиен книжевен и стандардизиран јазик: селекција, дескрипција, акцептуација, елаборација итн. И покрај минувањето на овие фази, еден јазик може да биде повеќе или помалку, подобро или послабо стандардизиран.

Таканаречените „големи јазици“ се истовремено и јазици со долга и богата книжевнојазична традиција, кои се релативно добро опишани во големиот број разновидни граматики и речници и тие се најблиски до поимот на оптимално стандардизираниот јазик. Тука и релативно малите јазици, меѓу кои и македонскиот јазик, врз основа на многу научни аргументи, можат да бидат според степенот на развиеноста на книжевнојазичниот израз и според стандардизираноста на нивото на таканаречените „големи јазици“. Во овој поглед на другата страна се јазиците, кои поради релативно слабата развиеност на книжевнојазичниот израз, не можат да се сметаат како големи, без оглед што на тие јазици зборуваат релативно голем број луѓе, на пример, бенгалскиот јазик, свахили – јазикот и хауса-јазикот во Африка. Но, повторно, овде може да се каже од аспектот на антрополошката лингвистика и лингвистичката антропологија дека и овие јазици на африканските племиња на азиските народи, иако немаат развиена пишана книжевност, располагаат со многу богата „усна книжевност“, народни преданија и приказни, кои се пренесуваат покрај племенските огништа и во нивните домови од една на друга генерација. Притоа, факт е дека е исклучително богат „лингвакултурниот багаж“ и на овие народи и племиња без развиен книжевнојазичен израз и без стандардизиран јазик. Исчезнувањето на нивните лингвистички идентитети во периодов на глобализацијата е загуба на сето човештво.

3.1. Глотофагија, но и лингвоцидална политика кон „малите јазици“ во 21 век

Доаѓаме до клучното прашање: што се случува со малите јазици, со лингвистичките идентитети на малите народи во оваа глобална ера? Познати се неколку појави, кои се нарекуваат смрт на јазиците, глотофагија, лингвоцид, „војна меѓу јазиците“ и слично. Во најголемиот број случаи се работи за односите меѓу малите и големите јазици. Во лингвистиката е позната појавата поголемите јазици да се „хранат“ со помалите јазици, зголемувајќи го бројот на своите говорни претставници, покрај другото, и со луѓето кои во процесот на асимилацијата се откажале од своите мајчини јазици како „мали“ и „непрестижни“. Ова е појава на глотофагија, како што ја нарекол во 1974 година Ж. Л. Калве, и таа претставува еден вид на колективен културен и духовен канибализам, кој не е насочен кон уништувањето на физичката супстанција на еден народ, туку кон она најбитното во неговата културна супстанција – кон уништување на јазикот. Судбината на многу „мртви јазици“ сведочи дека глотофагијата („јадењето“ на јазиците) е мошне стара појава, но и состојбата на многу современи мали јазици кои се на работ на опстанокот, говори дека растат „апетитите“ на глотофазите.

Еве некои примери. Од приближно 200 јазици на австралиските домородци, кои постоеле пред почетокот на колонизацијата на Австралија, во 1990 година помалку од 50 јазици имаат заедници во кои и децата ги говорат тие јазици. Слично е со индијанските јазици во САД. Еден од ретките исклучоци е јазикот на племето Навахо, за кој се смета дека низ историјата задржал главно ист број говорители. Во Европа келтските јазици се борат да преживеат покрај англискиот и францускиот.

Во Африка многу малцински јазици, на пример, јазиците на јазичните семејства Хои и Сан во Јужна Африка исчезнале, но, се забележува дека во нивното задушување, покрај јазиците на колонијалистите, учествувале и некои јазици престижни во локални рамки. Понекогаш природната изолираност и/или свесниот отпор кон туѓокултурната доминација им овозможуваат и на малите јазици да преживеат, како што е случајот со некои индијански јазици во пуеблата (населбите со специфично градени домови) и во кањоните на Аризона и на Ново Мексико.

Причините за смртта на јазиците се, пред сè, економски, демографски, институционални (отсуство на институционална поддршка на опстанокот на малиот јазик), психолошки (негативни ставови кон сопствениот, мајчин мал јазик), и статусни причини (иако истиот јазик со непрестижен статус во една средина може да има престижен статус во некоја друга средина, на пример, арапскиот јазик во Европа и арапскиот јазик на Блискиот Исток). Лингвоцидалната политика е понекогаш сосема отворена, каква што била американската јазична политика на островите на Пацификот, на пример, на Гуам во почетокот на 20-тите години на минатиот век. Денес за автохтоното население на Гуам нивниот некогаш мајчин јазик чаморо станал секундарен, втор јазик, со кој сразмерно малку, но и сè помалку луѓе течно зборуваат.

Кога се зборува за загрозеноста на малите јазици од страна на големите, денес е во фокусот англискиот како најраспространет јазик надвор од земјите во кои на мнозинството население им е мајчин јазик, како јазик на кој се одвива 75 отсто од кореспонденцијата во светот и на кој се разменуваат повеќе од 80 отсто од компју-

терските информации. Едно од прашањата кои се отвораат притоа е и прашањето на спонтаноста и прогресивноста на глобализацијата на англискиот јазик. Покрај повеќе научници кои овој процес го сметаат како исклучиво, или главно прогресивен, има и спротивни мислења. На пример, англискиот социолингвист А. Пеникок во својот труд „Англискиот во светот – светот во англискиот“ го оспорува мислењето за неутралноста на процесот на ширењето на англискиот јазик, за наводната природност и благотворност на тој процес.

Иднината ќе покаже дали актуелните глобални јазични, информатички, економски и други тенденции ќе ја претворат планетата во свет на еден јазик, на едно писмо, на една идеологија и други облици на општа унификација, како последица на глобализацијата. Многу примери од поблиската и подалечната историја покажуваат дека изразитата експанзија на некоја држава, идеологија, религија итн. може да биде следена со пукнатини во самиот центар на појавата, која наизглед се шири незапирливо. Фактите говорат дека тоа не мора да биде само хипотеза. Во САД има сè повеќе луѓе, кои не зборуваат, или слабо зборуваат англиски јазик и сè помалку има луѓе во САД , кои сакаат да научат англиски јазик, пред сè, затоа што расте бројот на американски граѓани од латиноамериканско потекло, како што се зголемува и нивната економска и општествена сила, но и од низа други причини. Слободно можеме да претпоставиме дека меѓу нив има одреден број кои претпочитаат да си го задржат својот мајчин јазик и лингвистички идентитет, својствен на нивната матична татковина од која емигрирале во САД.

Ниту јазиците, ниту народите не се и не можат да бидат исти во секој поглед. Имало, а ќе има и натаму и мали и големи јазици, при што малите јазици можат да бидат во нешто големи, како што и големите јазици можат да бидат во нешто мали. Природно е некои јазици постапно да исчезнат, како што е природно и да се настојува сите јазици и дијалекти колку е можно подолго да опстанат, а неприродно е дејствување, или со недејствување, да се поттикнува намалувањето на бројот на јазиците во светот во корист на помала група големи јазици, или во крајна линија само на еден јазик – англискиот.

Да се правда тоа со комуникативни функции не е само етички неосновано, туку е и лингвистички неосновано, бидејќи функцијата на разбирањето е само една од многуте функции на јазикот/јазиците. Таквиот лингвистички редукционизам би водел кон ампутирање на многуте културни, естетски, духовни и други димензии на постојните јазици. Ако бидат пуштени многуте мали јазици низ реката на заборавот, само заради побрзата комуникација во глобалната ера, во 21 век, или, едноставно, поради негрижата, тогаш човештвото премногу лесно би се откажало од немерливото културно и цивилизациско богатство содржано во тие јазици на малите народи, создавани и развивани низ милениумите на цивилизацискиот развој.

4 . Хибридизација и на културите како „значенски“, јазични структури кои патуваат низ светот

Поаѓајќи од рамковните определувања, меѓусобниот однос на културата и јазикот се набљудува како сложен сплет на јазично–културни проткајувања. Културата е незаобиколен чинител на јазикот. Сета култура настанала од човековата единствена способност за создавање и употреба на симболите. Јазикот е основниот симболички систем, кој тој го развил во текот на својата еволуција. Како општи категории, културата и јазикот заемно се подразбираат, бидејќи нема култура без јазичен израз, ниту постои јазик без културна содржина. Во антрополошката лингвистика безмалку е аксиоматски прифатен ставот дека јазикот е дел на културата. Културата е во суштина систем за организирање и насочување на човековото искуство, при што поединечните култури на различни начини го упростуваат, па со тоа, донекаде, и искривено го претставуваат вкупниот свет на реалноста. Така, секоја култура формира специфична рамка внатре во која се интерпретираат одбраните надворешни знаци на реалноста. А основниот механизам за оваа интерпретација е јазикот, кој, меѓутоа, има и битна дополнителна улога, која израснува од тоа.

Со јазикот човекот отсекогаш ја толкувал природата и ја вообличувал културата како свој сопствен, човечки свет. Притоа, меѓу јазикот и културата постои постојана интеракција на разни планови. Сета култура е создадена благодарејќи на јазикот, низ јазикот, а во голема мера и во јазикот. Јазикот не е само статичка референтна рамка на културата, систем за нејзина интерпретација, туку и нејзин динамички конститутивен принцип. На тој начин, нашите доживувања на светот се условени од културата, додека и таа самата е профилирана од јазикот. Од своја страна, како предуслов и создавач на културата, јазикот се обликува токму според мерата на нејзините потреби и можности. Така културата и јазикот во постојано содејство го формираат и го менуваат светот во кој живеат човечките заедници и самите се изградуваат во тој процес.

Јазикот е основното средство на кое се темели општествениот живот. Врската меѓу јазикот и културата е длабоко вкоренета на тој начин што јазикот ја одразува културата на определено општество и неговиот поглед на светот. Со јазикот се одржуваат и се пренесуваат културата и културните врски. Клод Леви Строс во своето дело „Структурална антропологија“ од 1958 година, во четвртото поглавје „Лингвистика и антропологија“, ги изнесува следниве размислувања за корелацијата јазик – култура: „Јазикот може најпрвин да се третира како производ на културата: јазикот со кој се служи едно општество ја одразува општата култура на населението. Но, во една друга смисла јазикот е дел од културата: тој сочинува еден од нејзините елементи, меѓу другите. Јазикот може да се третира и како услов на културата и од двојна причина: дијахрониски, бидејќи, пред сè, со помош на јазикот индивидуата ја здобива културата на својата група. Детето се подучува и се одгледува со помош на зборовите ... . јазикот се појавува како услов на културата, ако таа има архитектура слична како и архитектурата на јазикот. Културата функционира како јазична структура.“ (Claude Levi-Strauss 1958:78).

Исто така и македонскиот јазик се појавува како предуслов на македонската култура, која функционира, меѓу другото, и како негова јазична структура. Македонската лингвакултура е своевидна „креативната симбиоза“ на македонскиот јазик и култура, меѓусебно толку испреплетени. Корелациите меѓу јазикот и културата ги резимираме со следните тези на Клер Крамш, познати во антрополошката лингвистика: „1) јазикот ја изразува културалната реалност; 2) преку своите вербални и невербални аспекти јазикот ја оживотворува културалната реалност; 3) јазикот како систем на знаци, како симбол на социјалниот идентитет на заедницата, или групата, ја симболизира културалната реалност“ (Claire Kramsch 1998: 3).

Денес во 21 век, кога светот е во голема мера глобализиран, со забрзани и непрестајни процеси на своевидно компримирање на просторот и времето, кога самиот свет станува „глобално село“, и самата култура сè повеќе станува „глобална“, „универзална“, „светска“, или „космополитска“, културите се значенски структури, кои патуваат низ комуникациските мрежи ширум светот. Структурите никогаш не се наоѓаат на една територија. Тие кружат низ светот. Медиумите имаат улога на основен придвижувач во создавањето на современата култура. Светската култура се креира со поврзаноста на различните локални култури, како и со развојот на територијално одредените култури“ – истакнува Ханерц во обидот да го реафирмира концептот на културата и во својата студија „Текови, граници и хибриди“ нагласува: „Многу е забележливо дека културите не се ’ограничени‘, ’чисти‘, ’хомогени‘и ’безвременски‘... и доаѓаме до ставот за нивната хибридност.“ (Hannerz 1997:14). Во ист момент се одвиваат силни процеси и на спротивставување на унифицирањето на поодделните култури во еден амалгам, во една хибридна, сеопфатна глобална култура, која би ја поништила сета културна разновидност во светот. Појавата на исклучително зголемени контакти меѓу поодделните култури, до скоро ограничени само во националните држави, сега во глобализациската епоха доведува и до процес на „хибридизација на културата“, значи, мешање на различните култури кои доѓаат од различни географски територии преку растечката меѓукултурна размена, поттикната од глобализациските процеси. Културите се мешаат и се создаваат „двојни“ и „повеќекратни култури“ (dual culture, multiple culture). Исто како што постои и хибридизација на јазиците.

5. Лингвакултурата – поимно дефинирање

Во финалниот дел на овој труд доаѓаме и до категоријата на лингвакултурата. Глобалната ера го загатна повторно прашањето на поврзаноста меѓу културата и јазикот. Од една страна се наоѓа стојалиштето на многу научници дека јазикот и културата се во тесна врска, оти се тие испреплетени и како две категории се нераздвојливи една од друга. Од друга страна е позицијата на растечки број на лингвисти, културолози и други научници дека овие две категории, сепак, можат да бидат одвоени една од друга во оваа започната глобална ера. Во овој контекст ние го сместуваме и го анализираме концептот на лингвакултурата како нова категорија, која се наоѓа на квалитативно повисоко ниво одошто се само јазикот или само културата, разгледувани поединечно.

Американскиот антрополог Пол Фридрих во 1989 година го исковал терминот „лингвакултура“, со цел да ја покаже неодвојливоста на културата од јазикот и на јазикот од културата, значи, за да ја нагласи тесната врска меѓу двата феномена, со што најдиректно се занимава антрополошката лингвистика. Во ваков контекст тој ја дефинира лингвакултурата како: „... домен на искуство кој ги спојува и ги меша речникот, многу семантички аспекти на граматиката и вербалните аспекти на културата.“ (Friedrich, Paul. 1989: 306). Употребувајќи термин „languaculture“, американскиот антрополог Мајкл Агар во 1994 година го доразвил концептот на лингвакултурата, велејќи дека јазикот, културата и значењето претставуваат едно исто: „Јазикот во сите негови вариетети, на сите начини како се појавува во секојдневниот живот, го гради светот на значењата. ... Јазикот ги исполнува просторите меѓу нас со звук, културата ја создава човечката поврзаност низ него. Културата е во јазикот, а јазикот е содржан во културата. ... Поимот ’languaculture’ нагласува две релации: ’langua‘ во ’languaculture‘ се однесува и на дискурсот, а не само на зборовите и на реченициите. ’Cultur‘ во ’languaculture‘ се однесува на значењата, кои ги вклучува, но оди и уште понатаму, однесувајќи се и на она што го нудат речникот и граматиката“ (Michael H., Agar, 1996: 28)

Значи, според овој концепт, лингвакултурата би претставувала „јазик во културата – култура во јазикот“, при што тој холистички, целински феномен „лингвакултура“ би претставувал нешто трето, а не само јазик, или само култура. Тој концепт на Агар го споделува и авторот на овој труд. Лингвакултурата на одреден народ ги содржи во себе неговата лексика, граматика, синтакса и другите сегменти на јазикот, но, во исто време, ги содржи и елементите на културата на тој народ: народните традиции, обичаите, верувањата ... Говорејќи за „културалноста на јазикот“, данската теоретичарка на лингвакултурата Карен Рисагер најпрвин истакнува: „Концептот на лингвакултурата опфаќа три меѓуповрзани димензии: семантичко–прагматичка димензија, поетска димензија и димензија на идентитетот. ... Семантичко–прагматичката димензија е поврзана со постојаноста и променливоста во семантиката и прагматиката на посебните јазици. ... Поетската димензија се однесува на специфични видови значења во користењето на фонолошката и силабичката структура на јазикот за кој станува збор, за неговите рими, за неговите врски меѓу говорот и пишувањето – подрачја за кои од поодамна се заинтересирани книжевните теоретичари, фокусирајќи се на книжевната поетика, стилот, литерарноста и слично на тоа. ... Димензијата на идентитетот ... се однесува на општествената варијација на јазикот за кој станува збор: користејќи го јазикот на специфичен начин, со посебен акцент (на пример), вие се идентификувате на одреден начин и овозможувате и другите да ве идентификуваат во согласност со нивните претходни знаења и ставови“ (Caren Risager 2016: 40–41).

Потоа, Рисагер преоѓа конкретно на колективната и индивидуалната лингвакултура и ги објаснува на следниот начин: „Лингвакултурата, во својата конфигурација на вака опишаните три димензии, има едновремено и колективни и персонални аспекти. Од една страна, лингвакултурата на поединецот е споделена со другите лингва-

култури на народот во таа смисла што на сите им се заеднички истите структурални ограничувања и потенцијали на јазикот за кој станува збор... Од друга страна, лингвакултурата на поединецот е отелотворена и поврзана со неговиот, или нејзината, лична животна историја во посебните општествени, културални и историски околности. ... Секоја личност развива свој персонален лингвакултурен профил“ (Caren Risager 2016: 40–41).

5.1. Глобализациски „редефинирања“ на концептот на лингвакултурата

Карен Рисагер напоменува: „Треба да се разликуваат две различни димензии на врската меѓу јазикот и културата: културата како контекст и културата како содржина. И во двете димензии јазикот и културата можат да бидат одвоени“. Да го објасниме ова стојалиште на Рисагер, кое наоѓа своја поткрепа во лингвистичките практики во епохата на глобализацијата. Колку повеќе циркулираат јазиците во светот надвор од границите на матичните држави на народите, кои ги користат тие јазици, толку повеќе и културите на тие народи стануваат одвоени од нивните јазици низ таа транснационална употреба. На пример, англискиот јазик го користат стотици милиони луѓе во светот, кои не се Англичани, Американци, или Австралијци. Во тие глобални јазични текови бизисмените, студентите, политичарите и сите други луѓе од неанглиско потекло и не мора да знаат кој е Шекспир, додека комуницираат на англиски јазик. За овој драмски писател – еден од столбовите на англиската култура и лингвакултура треба да се очекува дека ќе знаат матичните говорители на англискиот, кои ја носат во себе индивидуалната и колективната англиска лингвакултура. Значи, во случаите кога англискиот јазик го користат неговите родени говорители останува тесната врска меѓу англискиот јазик и англиската култура, овде важи концептот на англиската лнгвакултура. Но, кога англискиот, или францускиот, или германскиот јазик ги користат и луѓето, кои не се нивни родени говорители, низ светот во глобалните комуникациски текови и во макроинтеракциите на планетарно ниво, тогаш во таквите случаи доаѓа до раздвојување на јазиците од културите. Во овие случаи постои раздвојување меѓу јазикот и културата како компоненти на лингвакултурата.

Рисагер ја означува глобализациската доба како „ера на глобални текови и на локална комплексност“ и во својот концепт на лингвакултурата го критикува нагласувањето на блиските врски меѓу јазикот и културата, велејќи дека „таквото тврдење не е далеку од концепцијата за затворен јазик, народ, култура, историја и менталитет“, означувајќи го сето ова како „национална парадигма“. Залагајќи се за воспоставување и јакнење на транснационалните конекции меѓу поодделните лингвакултури на народите, но и на персоналните лингвакултури на човечките индивидуи во светските глобални текови, Карен Рисагер ја истакнува својата „насоченост кон глобалното ниво“: „Ние треба да ја разгледаме решавачката улога на транснационалната мобилност при разбирањето на промената на пејзажот на јазиците во светот и треба да обрнеме посебно внимание на значенската страна (културалната страна) на јазиците, развивајќи го концептот на лингвакултурите – концепт кој ги става на прв план персоналните значенски ресурси и практики на поединецот во контекстите, кои се менуваат.“

(Caren Risager 2008: 2). Ова е уште еден став на Рисагер дека во глобалната ера доаѓа до раздвојување меѓу јазикот и културата како компоненти на концептот на лингвакултурата.

Меѓутоа, ние во овој труд се застапуваме за еден различен приод кон „транснационалните хоризонти“ за националните лингвакултури, следствено на тоа и за лингвакултурата на македонскиот народ, што значи дека не се согласуваме сосема со концепцијата на Рисагер. Имено, транснационалната мобилност на јазиците и културите во светот отвора нови, драматично зголемени можности и нови глобални хоризонти за јазичните и за културалните практики и на македонскиот народ, исто така и пред неговата лингвакултура во глобализациската доба се отвора транснационална перспектива.

Во македонската лингвакултура на ниво како колективна, национална лингвакултура, сепак, се одржува таа „национална парадигма“ и во 21 век, но, не и „концепцијата на затворена нација и култура“. Македонската национална лингвакултура едновремено продолжува дијалектички да кореспондира и да корелира со „транснационалната парадигма“. Тоа е, секако, случај и со другите национални лингвакултури: на англискиот, на францускиот и на другите народи. Македонската национална лингвакултура е далеку од позицијата на „затворен јазичен и културален универзум“. Напротив, македонската национална лингвакултура претпочита „отворен универзум на значења“, што јасно укажува дека постои позитивна корелација и кореспондирање со споменатите глобализациски концепции за транснационалната парадигма: македонскиот јазик и култура низ една блиска меѓуповрзаност се базираат и натаму врз концептот на националната парадигма, но, едновремено и се во голема мера отворени за транснационалните конекции со другите јазици и култури, со лингвакултурите на другите нации. Во прилог кон ова е и ангажманот на преводната книжевност, а ова е случајот со поезијата и професионалниот лингвистички ангажман на Блаже Конески, со поезијата и прозата на Гане Тодоровски, Петре. М. Андреевски, на Анте Поповски, со многу други македонски јазични и културни дејци, а во најново време ова е случај и со поезијата како лингвистичка практика и на најистакнатиот македонски поет Никола Маџиров. Поезијата на Маџиров е преведена досега на 40 светски јазици и тоа значи транснационални конекции на македонската национална лингвакултура и на неговата персонална лингвакултура со 40 други национални лингвакултури, односно, едно вистинско дијалектичко кореспондирање и корелирање со другите национални и персонални лингвакултури, бидејќи Маџиров постојано е во контакти и со други поети на поетските манифестации ширум Европа и светот.

Во оваа глобална ера може да дојде и доаѓа до делумни раздвојувања меѓу јазикот и културата само на ниво на персоналната лингвакултура, кај одделните припадници на еден народ, во случајов кај припадниците на македонскиот народ. Ова може да се однесува на оние припадници на македонскиот народ, кои преоѓаат во други држави и таму го продолжуваат својот живот, значи во дијаспората, а уште повеќе за втората и натамошните генерации произлезени од овие иселеници. „Колебања“ во индивидуалната, персонална дијаспора можат да се случат и кај оние припадници

на македонскиот народ, кои живеат во други земји во Европа, во САД, во Канада на еден „номадски“ начин, како и се поголем број европски и светски граѓани од различни нации: со постојани преселувања и мигрирања од една во друга држава поради карактерот на работните места и задачи. Тогаш тој поединец можеби и нема да загуби позначителен дел од својата национална македонска лингвакултура, но, секако, неа ќе ја надополнува, ќе ја „хибридизира“ со елементи од другите лингвакултури на кои е изложен, ќе доаѓа до „language shift“ – мешање во јазичните кодови, креирање јазични хибриди, „двојни“, или „повеќекратни културни идентитети“ и култури во менталниот склоп на таквите „транснационализирани поединци“.

Литература

Алексиев Емил. 2004. „Глобализација и идентитет“, списание „*Блесок*“ бр. 35. март – април, Скопје. Достапно на: http://archive.li/QlIMH Пристапено на: 15.9.2018.

Веновска-Антевска Снежана. 2008. „Јазиците во контакт – Патиштата на јазичното заемање се непредвидливи“, Зборник на трудови од научниот собир *„Јазиците во контакт некогаш и денес“*, одржан на 4-5 април 2007 година во Скопје. Едиција „Јазикот наш денешен“, книга 16. Издавач: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје, 2008 година

Велковска Снежана. 2011. *Лексичкиот фонд на македонскиот јазик на прагот на XXI век*. Во: Студии од македонската лексикологија и лексикографија. Посебни изданија, книга 71. Издавач: Институт за македонски јазик, Скопје.

Герасимоски Саше, Трајковска Весна. 2011. *Доминантноста на англискиот јазик во европскиот повеќејазичен мозаик низ призмата на јазичниот идентитет.* Скопје

Груевска–Маџоска Симона. 2008. „Англоамериканскиот јазик како лингва франка на денешницата и неговото влијание врз македонскиот јазик од социолингвистички јазик“, Зборник на трудови од научниот собир *„Јазиците во контакт некогаш и денес“*, одржан на 4-5 април 2007 година во Скопје. Едиција „Јазикот наш денешен“, книга 16. Издавач: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје, 2008 година

Diane Crane. 2011. *Cultural globalization: 2001–10*. Sociopedia.isa SAGE Publications. Достапно: http://www.sagepub.net/isa/resources/pdf/Cultural_Globalization.pdf
Пристапено на: 15.9.2018.

Jonathan Xavier Inda, Renato Rosaldo. 2002. *Introduction: A World in Motion*”. The Anthropology of Globalization. Wiley-Blackwell.

David Held (Editor), Anthony McGrew (Editor). 2002. *An Introduction to the Globalization Debate*. In: *The Global Transformations Reader*; Polity Press

Alicja Witalisz. 2011. *Linguistic Globalization as a Reflection of Cultural Changes*. Proceedings of the 19th Annual Conference of the Global Awareness Society International, May 2011, Jagiellonian University, Krakow, Poland.

Достапно на: http://orgs.bloomu.edu/gasi/pdf_documents/2010_Proceeedings_pdfs/Witalisz.pdf Пристапено на: 16.9.2018

David Crystal. 1997. *English as a global language.* Cambridge University press

Simons, Gary F. and Charles D. Fennig (eds.). 2018. Ethnologue: *Languages of the World*, Twenty-first edition. Dallas, Texas: SIL International. Достапно (online version) на: http://www.ethnologue.com/ethnoblog/gary-simons/welcome-21st-edition Пристапено на: 16.9.2018

Claude Levi – Strauss: „*Anthropologie structurale*“, p.78. Librairie Pion, Paris, France, 1958.

Ulf Hannerz. 1997. *Flows, boundaries and hybrids: keywords in transnational anthropology.* Published in Portuguese as ”Fluxos, fronteiras, híbridos: palavras-chave da antropologia transnacional”, Mana (Rio de Janeiro), 3(1): 7-39

Paul Friedrich. 1989. *Language, Ideology, and Political Economy*. American Anthropologist Volume 91, Issue 2

Michael H., Agar. 1996. *Language Shock: Understanding The Culture Of Conversation.* Publisher: William Morrow Paperbacks; 1 edition (December 16, 1996)

Caren Risager. 2016. *Lingua Francas in a World of Migrations*. In: *The Cultural and Intercultural Dimensions of English as a Lingua Franca*. (Languages for Intercultural Communication and Education) Reprint Edition. Prue Holmes (Editor), Fred Dervin (Editor). Publisher: Multilingual Matters; Reprint edition, Great Britain, USA, CANADA

Caren Risager. 2008. *Towards a Transnational Paradigm in Language and Culture Pedagogy.* Paper read at the AAAL Annual Conference, March 2008, Washington D.C, USA

UDC 811.163.3’373.611:613.2

Катица ТОПЛИСКА-ЕВРОСКА
Институт за македонски јазик, „Крсте Мисирков“ – Скопје
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“
Скопје, Македонија

ЗА ПРОДУКТИВНОСТА НА НЕКОИ МОТИВИРАЧКИ ОСНОВИ ВО ОБЛАСТА ’ХРАНА‘

Апстракт: Во овој реферат се осврнуваме на зборообразувањето во македонскиот јазик со фокус кон продуктивноста на некои мотивирачки основи на селективен корпус, кој се однесува на лексиката од областа *’храна‘*. Морфолошкиот, односно афиксниот начин на зборообразување, којшто е одлика на нашиот јазик, може да се проследува и во рамките на именската и во рамките на глаголската лексика. Во овој прилог ќе бидат изнесени согледби за глаголската лексика од тематската област *’храна‘*, мотивирана од именски основи.

Клучни зборови: продуктивни мотивирачки основи, афиксен начин на образување, глаголски лексеми, област ’храна‘.

Предмет на наш интерес по овој повод ќе бидат неколку именски мотивирачки основи кои претставуваат микросемантичко поле во рамките на пошироката област ’храна‘. Се работи за лексеми од општиот речнички фонд, а кои истовремено припаѓаат и на лексиката од областа ’храна‘. Целта на нашето проследување е да ја покажеме т.е. да ја потврдиме животворноста на селектираните мотивирачки основи, како и да ги истакнеме афиксите кои учествуваат при градењето на глаголи односно моделите при комбинирањето на повеќе префикси и/или суфикси. На крајот, како заклучок очекуваме да се истакнат определени суфикси/префикси како попродуктивни од други, а исто така да добиеме и определени сознанија за повеќезначноста кај новодобиените глаголски лексеми. Ќе се задржиме на именките (мотивирачки основи): **брашно, зачин, квас, леб, лој, масло, маст, мезе, сир, сол, урда, шеќер** кои имплицираат традиционална исхрана што е наша определба. Како што може да се забележи, во најголем дел се работи за именки, називи на материја, коишто деривирале бројни и семантички разновидни глаголски лексеми.

Ќе започнеме со суфиксот *-са,* (*-оса, -иса*). Со него се изведени глаголите: *брашноса, лојоса, маслоса, шеќердиса, урдоса*. Називите на конкретни поими со овој афикс им придава категоријално значење ’преминување во она што е означено со основата‘. Инаку, што се однесува до продуктивноста, познато е дека овој суфикс се архаизира, а неговата употреба носи стилска разговорна маркираност (и дијалектна) и отстапува пред другите суфикски.

Суфиксот *-и* е особено продуктивен на релација со мотивирачките основи на кои се фокусираме. Со помош на овој суфикс се образуваат глаголите: *брашни, зачини, кваси, лои, масти, мези, сири, соли, урди, шеќери*. Регуларноста во образувањето

на овие глаголски лексеми кај речиси сите именски мотивирачки основи не оди во прилог со нивната затврднатост во употребата. Всушност, глаголите *зачини* и *соли* со категоријалното значење ’додаде тоа што е означено со основата‘, се употребуваат најчесто, додека, пак, некои од низата глаголи со суфиксот *-и* лесно го отстапуваат своето место пред префиксираните глаголи. Најголемиот дел од глаголите изведени со суфиксот

-и служат како мотивирачки основи за второстепени деривати по пат на префиксација, со што се постигнува поголем степен на изразеност на значенските нијанси како резултат на глаголските префикси.

Претходно изнесеното наведува на актуелизација на друг префиксно-суфиксен зборообразувачки начин претставен преку модели, формули (Велева 2006) преку кои лесно се воочливи елементите што го градат дериватот, а од каде што потекнува општото категоријално значење.

Преку зборообразувачкиот тип *за-* + именка + суфикс се деривирани глаголите: *закваси, замасти, замези, засири, засоли, залеби, зашеќери* со категоријално значење ’добивање на она што е именувано со основата‘. Но, не секогаш категоријалното значење го покрива комплетно глаголското значење. Кај некои деривати, пр.: *засири, засоли, зашеќери*, префиксот му придава значење на свршеност на дејството (кај дериватот), додека кај *замези, заурди, залеби* е присутна дополнителната нијанса ’почеток на дејството‘.

Зборообразувачкиот модел *на-* + именка (мотивирачка основа) + суфикс се препознава кај глаголите: *набрашни, налои, намасти, намези, насири, насоли, нашеќери* со значење ’извршување на дејството со помош на поимот именуван во основата по некоја површина‘, но кај *намези* и *насири* е присутна и нијансата ’доволен или голем степен на извршување на глаголското дејство‘. Кај глаголите од овој тип е можна вторична префиксација, при што се развива деминутивност (*поднабрашни, поднамасти*) или аугментативност (*изнабрашни, изналои, изнашеќери*).

Кај глаголите *осоли* и *омези* е применет зборообразувачкиот модел *о-* + именка + суфикс со општо категоријално значење ’добивање, снабдување со поимот од основата‘ (кај *осоли*). Кај *омези, се,* меѓутоа, е можна и неутрализација на општото значење на сметка на едноставна свршеност на глаголското дејство.

Зборообразувачкиот модел *по-* + именка + суфикс е присутен кај глаголите *побрашни, посоли, помези*. Овде, категоријалното значење се изедначува со моделот *на-* + именка + суфикс (*набрашни, насоли*). Глаголот *помези* отстапува од општото значење со значенската нијанса ’извршување на дејството во мала мера‘ што го донесува префиксот *по-*.

Моделот *под-* + именка + суфикс се воочува кај глаголите: *подбрашни, подзачини, подмасти, поткваси, подурди*, кај кои тешко може да се дефинира општото категоријално значење. Имено, кај првите две глаголски лексеми (*подбрашни* и *подзачини*) би можеле да зборуваме за вршење на дејството по долната површина на поимот именуван со основата, кај *подзачини* – вршење на дејството во помал степен, обем со поимот означен во основата, кај *поткваси* – ’додаде тоа што е означено со поимот во основата‘, а кај *подурди* – ’стане, добие тоа што е означено со поимот од основата‘.

Категоријалното значење ’извршување на дејството во голема мера‘ го наоѓаме кај глаголите *пресоли* и *презачини*, образувани според формулата: *пре-* + именка + суфикс.

Од краткото проследување на деривираните глаголски лексеми од именски основи, можеме да заклучиме дека се позастапени префиксно-суфиксните образувања (кои се и одлика на глаголското зборообразување наспрема суфиксното зборообразување, кое, пак, е специфика на деривираната именска лексика). Што се однесува до учеството на префиксите во разгледуваните зборообразувачки модели, најзастапен беше моделот со префиксот *за-*, а потоа следуваат моделите со префиксите: *на-*, *по-* и *пре-*.

Во врска со прашањето за повеќезначноста кај новообразуваните лексеми од именски мотивирачки основи од областа ’храна‘, би можеле да кажеме дека таа не е особено изразена, но сепак е присутна.

Преносно значење развил глаголот *зачини* во своето второ, преносно значење: ...*Направи раскажување (текст) поинтересно, повпечатливо со внесување необични силни елементи, примеси. Тој ја зачини колумната со сарказам.* (Толковен речник на македонскиот јазик 2005: 169). Проширување на значењето има кај глаголот *засири* ... *2. За крв – се згрутчи. Крвта што му течеше од раната брзо се засири.* (Толковен речник на македонскиот јазик 2005: 139). Глаголот *зашеќери* развил исто така преносно значење: *Заслади, украси. Кога раскажуваше што се случило малку ја зашеќери приказната.* (Толковен речник на македонскиот јазик 2005: 175). Потоа, глаголот *насоли* развил преносно значење ... *3. (прен., разг.) а) Измами, изигра некого. Не насоли пријателот, туку ајде да си одиме. б) Изнакаже лаги некому за некого или за нешто. Кој знае што ќе му насолат за нас на директорот.* (Толковен речник на македонскиот јазик 2006: 292).

На крајот, ќе се задржиме на глаголската лексема *пресири*, којашто, како регуларно образување од мотивирачките основи што ги разгледуваме денес развила интересно значење нотирано во ТРМЈ: ... *За бебе – направи да повратi, исфрли засирено млеко од желудникот. Не думкај го детето, ќе го пресириш.* • се *Повратi, исфрли засирено млеко од желудникот.* (Толковен речник на македонскиот јазик 2008: 511).

На крајот, од сето претходно што беше изнесено, се наметнува заклучокот дека изведувањето на глаголски лексеми од именски основи е продуктивен процес. Тоа ја афирмира нашата определба токму за вакиот пристап кон прашањето на зборообразувањето и на непосреден начин уште еднаш го предочува богатството на зборообразувачки основи и модели во македонскиот јазик.

Литература

Велева Славица. 2006. *Тенденции во зборообразувањето на македонскиот јазик*. Штип: „2-ри Август С“.

Конески Кирил 1995. *Зборообразувањето во современиот македонски јазик.* Скопје: „БОНА“.

Толковен речник на македонскиот јазик. Ред. Кирил Конески, I–VI. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, 2003–2014.

091:003.349.8]:75.057

Катица ТРАЈКОВА
Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“
Скопје, Македонија

ЗА ИЛУМИНАЦИСКИТЕ СТИЛОВИ ВО МАКЕДОНСКИТЕ СРЕДНОВЕКОВНИ РАКОПИСИ

Апстракт: Во трудот се разгледани различните типови на илуминација во македонските средновековни ракописи. Имено, најстарите ракописи се карактеризираат со геометриски и со растителни мотиви, кои најмногу се преземени од предлошките. Геометрискиот мотив е прикажан преку преплетување ленти во една плетенка, која преку најразлични аглести или полукружни превиткувања формира правилни и неправилни геометриски форми, коишто се подредени во низа, а растителниот мотив го сочинуваат: палметите, полупалметите, испапчените делови во вид на пупка. Во ракописите што потекнуваат од крајот на 12 до крајот на 13 век се јавува поинаков начин на украсување, односно во декорацијата се јавуваат зооморфни и орнитоморфни мотиви, коишто укажуваат на еден пионаков стил, т.н. тератолошки. Третиот вид е неовизантискиот стил кај кој стеблата на буквите се пресечени со: јазли, точки, архитектонски колони, кои завршуваат со растителни мотиви, а понекогаш се извиваат и во арабеска.

Клучни зборови: илуминација, македонски црковнословенски ракописи, геометриско-растителен стил, тератолошки и неовизантиски стил.

Илуминацијата на средновековните ракописи ја сочинуваат два елементи: минијатурата и орнаментот (Мошин, 2009: 9). Минијатурата, како уметничка творба, го толкува текстот со помош на пластични ликови, фигури, пејзажи и симболи, додека, пак, орнаментот (заставките и иницијалите), служи за естетско украсување на текстот и е во тесна врска со неговата формална структура (Мошин 2009: 10). При проучувањето на илуминацијата на ракописите во текот на целото средновековие, несомнено ќе се воочат различни насоки во начинот на украсување, што секако се поврзува со различните уметнички тенденции што се појавувале заедно со општествените и политичките промени на овие простори. Имено, секоја доба носи свој белег кој се манифестира низ неговата уметничка страна.

Орнаментиката на најстарите ракописи од 10 и 11 век се карактеризира со геометриска структура, настаната под влијание на византиската ракописна орнаментика. Во геометрискиот стил како основни се јавуваат геометриските и растителните мотиви. Геометрискиот мотив најчесто го содржи византискиот архитектурен карактер којшто се одликува со геометриска правилност на линиите и природност на сликата, односно се одликува со класични архитектонски мотиви на мали столбови и плетенки, убаво исцртани орнаменти, како на пр. во Супрасалскиот кодекс (Мошин

2011: 284). Овој мотив понекогаш е прикажан и преку преплетување на лентите во орнаментиката, односно една плетенка преку најразлични аглести или полукружни превиткувања формира правилни и неправилни геометриски форми коишто се подредени во низа. Понекогаш, геометриските форми се јавуваат и како засебни мотиви, неретко украсени со растителни елементи, исцртани на нивните контури или во внатрешноста. Растителните мотиви се среќаваат во вид на класични форми – палмети, полупалмети, акантуси, лотоси, на пр. како кај Асеманово евангелие, или типични византиски заставки со правоаголна форма и иницијали со геометриско-растителен стил, на пр. во Зографското и Маринското евангелие. Во геометрискиот стил понатаму, според мотивот, може да се издели и геометриско-плетеничен стил, оформен од преплет на повеќе ленти кои образуваат различни геометриски фигури (квадрат, ромб, правоаголник, круг, триаголник и др.), како на пр. во заставките и буквите исцртани во Синајскиот евхологиј (Мошин 2011: 284–285 има слики на стр. 48 во кн. 7). Често во рамките на овој вид илуминација може да се забележат и зооморфни и орнитоморфни елементи приспособени кон геометриската хармонија, најчесто употребени при исцртување на иницијалите, на пр. во Савина книга (Мошин 2011: 285).

Во 11 и 12 век историските прилики (тоа е времето по падот на Самоиловото царство) наложиле поинаков стил на украсување, односно се појавила „примитивната фантастична орнаментална уметност“, која во основата го содржи византискиот стил, но се карактеризира со посебен начин на цртање. Во овој период многу локални книжевници се насочиле кон народната традиција, користејќи зооморфни елементи со едноставен колорит, монохромен или во комбинација со црвено, зелено, жолто и сино. Со ваква орнаментика се украсени Добромировото евангелие, Охридскиот апостол, Григоровичевиот паримејник, Григоровичевото евангелие, Слепченскиот апостол, Загрепскиот триод, Евангелието на поп Јован (Мошин 2011: 285).

Ракописите настанати од крајот на 12 до крајот на 13 век се карактеризираат со посебен стил, т.н. тератолошки. Почетоците на овој стил се наѕираат уште во примитивната фантастична орнаментална уметност, како што споменавме погоре, каде што може да се забележат мотиви кои во себе содржат тератолошки особености.

Тератологијата во словенските средновековни ракописи е мошне сложена појава, која главно вниманието на проучувачите го насочува кон прашањето за нејзиното појавување на словенска почва и нејзиниот стилски развој. Имено, тератолошкиот орнамент настанал на Балканот во 12 век како продолжение на народно-фантастичниот орнамент, кој се одликува со примитивни зооморфни и орнитоморфни мотиви исцртани во византискиот систем на прости плетенки. Буслаев за тератолошкиот стил вели дека е „небично плетење на ленти и гранки со разни фантастични животни, со птици што понекогаш имаат човечка глава, со ѕверови чијашто опашка завршува со гранка со лист на крајот, со дракони и змејови коишто од муцката пуштаат гранка и со својата опашка обвиткуваат ѕверови и други чудовишта или пак човечки фигури на коишто рацете и нозете им се преплетени во ленти и змејски муцки“ (Буслаев 1917: 9–10).

Во орнаментиката на јужнословенските кирилски ракописи тератолошкиот стил се развивал во три типа (Шчепкин 1918: 67; Мошин 2009: 84): народен, уметнички и технички. Народната тератологија се јавува првенствено во Македонија врз подлогата на народно-фантастичниот или преодниот тип, вториот тип – уметничката тератологија се јавува во западното српско подрачје (манифестирана преку декорацијата на Мирославовото евангелие), додека техничката се развила во Трновскиот скрипторски центар, а оттаму во почетокот на 13 век почнува да се шири кон Русија (Щепкин, *Русская палеография*, стр. 67).

Во почетниот развој на народната тератологија некои од македонските ракописи сè уште ја продолжуваат традицијата на примитивно-фантастичниот стил, следејќи го геометрискиот карактер на орнаментот, односно сè уште ги немаат симетричните шеми на заставките, ниту сложените разработки на буквите, а од старата орнаментика се разликува по тоа што се губи архитектурниот карактер на буквата и се спојува во еден мотив на плетење со sверски облици (Шчепкин 1918: 49). Елементи на тератолошки претстави се среќаваат кај иницијалите, на пр. во Слепченскиот апостол, со иницијали во форма на мачка од чиишто муцки излегува гранка и птици (Харисијадис 1966: 118), потоа иницијалите во Григоровичев паримејник, каде што се губат столбовите на буквите и се спојуваат во еден мотив од плетенки и sверски мотиви.

Примитивно-фантастичниот стил, понатаму, добивал сложени орнаментални разработки и се образувала техничката, уметничката тератологија. За овој стил е карактеристична композицијата на заставката, која е украсена со плетени чудовишни sверки или птици свртени со грб една кон друга (Мошин 1984: 215).

Фантастиката во илуминациите на ракописите од овој период е заснована врз постапката на создавање чудовишни комбинации, со необичен распоред на тератолошките мотиви, со спој на неспојливи реални битија и нивни делови, со мешавина на плетенки со делови од животински, птичји и човечки тела, притоа создавајќи нова реорганизирана фантастична целина. Многу често тератолошките мотиви од постарите предлошки служат како основа за формирање на орнаментиката на подоцнежните ракописи.

Од македонските ракописите што го содржат тератолошкиот стил би ги споменале: Болоњскиот псалтир, во кој се среќаваат „иницијали што ги формираат птици или четириножни животни околу чиишто нозе, односно шепи се преплетуваат ленти што почнуваат од нивните крилја или опашки“ (Харисијадис: 1966: 119), потоа во Орбелскиот триод, во којшто „фантазијата на илуминаторот создава сосема чудни форми, четириножно животно, го гризе уште пофантастичен sвер. Лентите завршени со птичја глава превиткувајќи се го формираат костурот на буквата, додека на разлистените гранки се насадени змиски тела“ (Харисијадис: 1966: 119). Од овој стил карактеристично по својата орнаментика е Радомировото евангелие, кое содржи интересни иницијали со комбинации на тератолошки и антропоморфни форми, Радомировиот псалтир и др.

Во текот на последната третина на 13 век, овој стил, тератолошкиот, постепено му го отстапува своето место на обновениот геометриско-флорален стил, украсен со

правоаголни заставки, декорирани со гранки, цветови, плетенки, вкрстени кругови, јазли и решетки. Во понатамошниот развој, односно во средината на 14 век, се јавуваат две стилски варијанти: „балканска“, карактеристична по системот на преплетени кругови или решетки, со брановидни ленти, преплети поврзани со јазли и други видови комбинации, како на пр. заставката на Вранешничкиот апостол украсена со верижни прстење (Харисијадис 1966: 122), или пак орнаментиката во Македонското четвороевангелие; и „неовизантиска“, со покомплициран преплет на лентите и стилизирани растителни елементи во геометриска рамка (Мошин 2011: 286). Такви мотиви се среќаваат во орнаментиката на Добрејшовото евангелие, Станиславовиот пролог, Лесновскиот паренезис.

Овој стил, кој започнал да се појавува уште во втората половина на 13 век, ќе се среќава до крајот на ракописниот период, кога е потиснат од западните орнаментални стилови, кои продираат заедно со печатените книги (Мошин 2009: 51).

Литература

Алтбауер Моше. 1971. *Синајски псалтир - глаголски ракопис од XI век од манастирот Св. Катерина на Синај*. Скопје: Македонска академија на науките и уметностите.

Алтбауер Моше. 1973. *Добромирово евангелие - кирилски споменик од XII век*, т. I. Скопје: Македонска академија на науките и уметностите.

Васиљев Љупка. 1988. „Орнаментика Болоњског псалтира“. *Кирило-методиевскиот (старословенскиот) период и кирило-методиевската традиција во Македонија.* Скопје: Македонска академија на науките и уметностите, 225–231.

Васиљев Љупка. 1970. „Иницијали старословенских ћирлиских споменика“. *Симпозиум 1100-годишнина од смртта на Кирил Солунски (1969; Скопје, Штип)*. Скопје: Македонска академија на науките и уметностите, 85–95.

Джурова Аксиния. 1981. *1000 години българска ръкописна книга.* София.

Карский, Евфимий Фёдорович. 1928. *Славянская кирилловская палеография.* Санкт-Петербург: Академии наук.

Кондаков Н. П. 1903. *Зооморфические инициалы греческих и глаголических рукописей X-го – XI-го стол. в библиотеке Синайского монастыря.* С. Петербург: Библиотечный фонд.

Кульбакин Степан Михайлович. 1907. *Охридская рукопись конца XII века*, Книга по Требованию. Москва.

Мавродинова Лиляна. 1983. *Украса на Синайския псалтир, Сталобългарска литература*, кн. 13. София: Българска Академия на науките.

Мошин Владимир. 1984. *Илуминација на средновековни ракописи, Уметничкото богатство на Македонија.* Скопје: Македонска книга.

Мошин Владимир. *Избрани дела, кн.7*, 2009. приредил Ѓ. Поп-Атанасов, Скопје: Менора.

Мошин Владимир. *Избрани дела*, кн. 9, 2011. приредил Ѓ. Поп-Атанасов, Скопје: Менора.

Мошин Владимир. *Словенски ракописи во Македонија*. кн. 1, 1971. Скопје: Архив на Македонија.

Поп-Атанасов Ѓорѓи. 2003. *Палеографски албум – словенски ракописи од Македонија во странски ракописни збирки (X-XIV век)*, т.II, Скопје: Менора.

Стасовъ Владиміръ. 1887. *Славянскій и восточный орнаментъ по рукописямъ древняго и новаго времени*. Картографическое заведение А. А. Ильина, Санкт-Петербург.

Стоянов Маньо. 1978. *Букви и книги: Студии по история на българската писменост.* София: Наука и изкуство.

Турилов Анатолий А. 1984. *Сводный каталог славяно-руских рукописных книг, хранящихся в СССР (XI-XIII вв.).* Санкт-Петербург: Наука.

Щепкин Вячеслав. 1967. *Русская палеография.* Москва: Наука.

Badurina Anđelko, France Stelé, Mošin Vladimir, Janc Zagorka, Mihajlović Milica. 1983. *Umjetnost na tlu Jugoslavije - Minijatura.* Izdavački zavod Jugoslavija, Beograd, Spektar, Zagreb, Prva književna komuna, Mostar.

Velev Ilija, Makarijoska Liljana, Crvenkovska Emilija. 2008. *Macedonian Glagolitic and Cyrilic Manuscript*. Skopje: Institute for Macedonian Language – Krste Misirkov.

Steffler Alva William. 2002. *Symbols of the Christian Faith.* Michigan: Eerdmans Publishing Company, William B.

Илустрации

Минијатури во Добрејшовото евангелие

Евангелистот Јован со поп Добрејшо

Евангелистот Лука

Заставки во Евангелието на поп Јован

Иницијали во Карпинското евангелие

Супрасалски кодекс

Асеманово евангелие

Зографско евангелие

Синајски евхологиј

Савина книга

Добромирово евангелие

Слепченски апостол

Загрепски триод

Григоровичев паримејник

Слепченски апостол

Болоњски псалтир

Орбелски триод

Радомиров псалтир

Радомирово евангелие

Вранешнички апостол

Македонско четвороевангелие

Добрејшово евангелие

Станиславов пролог

Лесновски паренезис

UDC 811.163.3’243

Владимир ЦВЕТКОСКИ
Катедра за преведување и за толкување
Филолошки факултет „Блаже Конески“ – Скопје
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“
Скопје, Македонија

УСВОЈУВАЊЕ ГЛАГОЛСКИ ПАРАДИГМИ ОД СТРАНСКИ УЧЕНИЦИ

Апстракт: Трудот предлага изучување видски парови и нивните особености како метод за полесно изучување и генерирање глаголски форми од странски изучувачи на македонскиот јазик. Ова станува возможно откако трудот возобновува едно одамна заборавено отфрлање на поимот *аористна основа* во класификацијата на глаголите од страна на Блаже Конески во неговата *Граматика...* (точка 324). Трудот го тврди спротивното, т.е., дека видските парови може да се класифицираат правилно само имајќи предвид еден таков концепт затоа што тој провејува не само во основните речнички форми на еден глагол туку и во целиот глаголски систем. Оттаму, бидејќи огромното мноштво глаголи може да се класифицираат во видски парови, методологијата предлага студентите да генерираат ограничен број основни глаголски деривати што ќе служат за генерирање на сите можни глаголски форми (прости и сложени) т.е., пред да ја разгрнат целата парадигма на еден глагол. Се начнува прашањето за највосприемливиот начин на изучување видски парови и се дискутира минималниот речнички податок доволен за развивање полна парадигма. Методологијата е тестирана и применета во најновата верзија на интернет конјугаторот *vigna.mk* (2017). По пат на изучување на видскиот пар како основен податочен влез во развивањето глаголска парадигма, студентите можат да ги имаат на располагање сите лексички податоци потребни за да состават каква-годе глаголска форма (проста и сложена) од огромно мноштво глаголи. Секако, постојат исклучоци (дефективни глаголи, некои модални и др.,) но се сведуваат на квантитативно занемарливи примероци.

Клучни зборови: глаголи, категории, усвојување, парадигми, видски пар, основни глаголски изводи (BVD), разгранување на влез (input stemming), аористен корен, сегашен корен.

1. Современата видска состојба во македонскиот глаголски систем

1.1 За да се предложи практична методологија за изучување на глаголскиот систем од странски изучувачи на македонскиот јазик, потребно е да се согледа неговата современа состојба во целост. Согледбата треба да гравитира околу видот како глаголска категорија од прв ред затоа што од него зависи разгранувањето на една глаголска парадигма. За таа цел, со помош на софтверски технологии, спроведовме истражување врз глаголски корпус, што ги опфати следните етапи: 1) собирање и етикетирање на корпусот, 2) глаголска класификација според видските односи во кои можат да влезат еден, два или повеќе глаголи, 3) анализа на резултатите со оглед на

споменатите видски односи и осмислување методологија за класификација и изучување на глаголски парадигми од страна на странски ученици.

1.2 Во првата фаза беа собрани 20706 глаголи од основниот и поширокиот глаголски фонд на македонскиот јазик и на секого од нив му беше етикетирана неговата видска припадност. Термините за етикетирање во оваа фаза беа: несвршен глагол (*ipf*), свршен глагол (*pf*), двовидски глагол (*bsp*, од *biaspectual*) и итеративен глагол (*iter* од *iterative*) како подмножество на несвршениот вид. Можните видски односи во коишто влегуваат еден или повеќе глаголи беа строго дефинирани со следните сценарија:

- несвршен глагол без апсолутен свршен видски парник (непарен *ipf, чита*),
- свршен глагол без апсолутен несвршен видски парник (непарен *pf, поверува*),
- видски пар (*pf* + *ipf,* апсолутен видски сооднос, *преведе* - *преведува*),
- двовидски глагол (*bsp,* образува пар самиот со себеси, *на пр. имитира, вечера*) и
- итеративна тројка (*pf* + *ipf* + *iter,* итеративни низи од типот *лежи – легне – легнува*, *падне – паѓа – паднува*).

1.3 По собирањето, етикетирањето и видската класификација на глаголите, преминавме на анализа на корпусот. Корпусот се собра во податочна база MySQL. За интеракција со серверот на податочната база го користевме графичкиот кориснички интерфејс phpmyadmin, дел од пакетот XAMPP. Резултатите од анализата ги добивме со помош на прашалници што ги пишувавме во програмскиот јазик SQL. За дел од прашалниците што се однесуваа на видските маркери и маркерите на глаголските групи користевме регуларни изрази (PCRE). Серверот на податочната база врати резултати од прашалниците што може да се видат преведени во следните неколку слики, започнувајќи со *слика бр. 1 – Преглед на обработените глаголи*:

Преглед на обработени глаголи (А–Ш)		
Вкупно глаголи	100 %	20 706
Вкупно парни	92,59 %	19 717
Вкупно непарни	7,25 %	1 502

Слика бр. 1 – Преглед на обработени глаголи

Од вкупно обработените 20706 глаголи од сите три глаголски групи (-а, -е, -и), 92,59 % или 19171 глаголи влегуваат во апсолутен видски сооднос (двочлен видски пар или се двовидски, т.е., прават пар самите со себе, или влегуваат во итеративна видска тројка – комбинација од свршен, несвршен и итеративен на пр. *падне – паѓа – паднува*). Под апсолутен видски сооднос ја сфаќаме способноста на два глаголи да стапат во чист видски однос без притоа да биде потребно да се користи префиксација

за да се добие ефектот на т.н. „празен префикс“ (*верува – **по**верува, чита – **про**чита*) и без да постои семантичка разлика меѓу самите членови на видскиот пар (со други зборови, и *прати* и *праќа* означуваат исто дејство; разликата е во начинот на извршувањето на дејството, *трајност* наспроти *свршеност*).

Најбројна подгрупа во оваа група се апсолутните видски парови (двочлени видски парови од типот *фати – фаќа, роди – раѓа, преведе – преведува* итн.) кои бројат 79,75 % или 16514 глаголи. Друга подгрупа се итеративните тројки (6,45 % или 1 395 глаголи), пред сè, затоа што нивната структура не само што го задоволува минималниот критериум за видски пар туку и од една итеративна тројка може да се генерираат два видски пара со променлива итеративна семантика. Од итеративната тројка *падне – паѓа – паднува*, на пример, може да се конструираат видските парови: 1) *падне – паѓа*, и 2) *падне – паднува*. Како подгрупа се вбројуваат и двовидските глаголи (6,09 % или 1 262 глаголи) за кои може да се тврди дека, поради двојната припадност кон свршениот и кон несвршениот вид, влегуваат во видски сооднос самите со себе. На пример, двовидскиот глагол *вечера* (*bsp*) може апстрактно да се претстави со формулата pf(*bsp*) – ipf(*bsp*), каде што истиот се реализира и како свршен и како несвршен глагол (на пр., *Вчера тој вечера слабо* (аорист) – *Вчера тој вечераше цела ноќ* (имперфект)). На слика бр. 2 е даден преглед на видските парови.

Преглед на видски парови		
Вкупно парни	92,59 %	19 171
Двочлени парови	79,75 %	16 514
Двовидски гл.	6,09 %	1 262
Итеративни тројки	6,74 %	1 395

Слика бр. 2 – Преглед на видски парови

Останатите глаголи, провизорно наречени непарни или беспарни, се глаголи што во јазикот не поседуваат свој апсолутен видски парник и не влегуваат во апсолутен видски сооднос со друг глагол. Такви се 7,25 % од анализираниот корпус или 1 502 глаголи меѓу кои има глаголи од сите глаголски групи (-а, -е, -и) како свршени така и несвршени по вид.

Оваа група е најинтересна за разгледување затоа што во неа може да се сретнат системски дефекти. Се разбира, нејзините членови влегуваат во видски сооднос со други глаголи но тој сооднос не е апсолутен туку релативен. Под релативен видски сооднос ја сфаќаме компатибилноста на еден глагол на влезе во псевдовидски сооднос (несвршеност – свршеност) со друг глагол, во којшто обично речнички не влегува, но со којшто може да влезе во контекстуален видски сооднос по пат на префиксна перфективација, или по пат на суплетивизам (на пример суплетивот *гледа => виде*,

или префиксна перфективација *копа* – ***ис****копа*). Го нарекуваме релативен или псевдовидски пар затоа што префиксите за перфективација никогаш не можат да генерираат чисто видска дистинкција, бидејќи се обременети со сопствена семантика што влече просторни, временски, трајни, отсечни и други семантички нијанси. На слика бр. 3 е даден пресекот на глаголи без видски парник во однос на вкупниот корпус обработени глаголи.

Глаголи без видски парник		
Вкупно глаголи	100 %	20 706
Вкупно непарни	7,25 %	1 502
Непарни -а глаголи	2,38 %	492
Непарни -е глаголи	0,95 %	196
Непарни -и глаголи	3,93 %	814

Слика бр. 3 – Глаголи без видски парник

Ќе започнеме со најмалубројната беспарна глаголска група: е-групата. Иако најмалубројни, овие глаголи се меѓу најчесто употребуваните глаголи во јазикот и како непрефиксирани несвршени глаголи влегуваат во најпродуктивните префиксно-дериваписки комбинации. Оваа нивна особина ги прави нив самата срж на глаголскиот систем. Нивната перфективна основа е во голем процент кодифицирана во *Правописниот речник на македонскиот јазик*. Формално се однесуваат како двовидските глаголи бидејќи од нивната сегашна основа може да се изведе нивната перфективна основа, па имајќи ги обете, од нив може да се развие полна парадигма. Но, дури и современите родени говорители ретко ги употребуваат самостојните аористни форми на оваа група глаголи. Наместо тоа, оваа група глаголи влегува во видски сооднос по пат на префиксна перфективизација (пр. брише => ~~бришав~~ – избрише (избришав)).

Она што е исто така интересно кај оваа група глаголи е што, иако употребата на нивните аористни форми е мошне ограничена, тие слободно се сретнуваат во рамки на други глаголи изведени со префиксна перфективизација: на пример, во стандардниот јазик не се употребува кодифицираната форма од минато свршено време од глаголот, на пример, *корне* со значење „1. Вади од корен“ – *Вчера корнав* голем корен во дворот.* Меѓутоа, основата ***-корна****в* нерестриктивно се користи во сите форми за минато свршено време од префиксираниот перфективизиран дериват *ис + корне* (искорнав, искорна, искорнавме, искорнавте, искорнаа*, Вчера искорнав голем корен во дворот)*, па и во сите други префиксни изведенки на глаголот *корне* (откорне => ***откорнав***). Ова е пример за релативен видски сооднос, во којшто влегол глаголот *корне* со глаголот *искорне* за да се создаде релативен (контекстуален) видски пар, *корне – искорне.*

Други примери за релативни видски парови од е-групата се: *мие – измие*, *пцуе – опцуе*, *сее – посее*, *стине – остине*, *пие – испие*, *мете – измете*/*смете*, *брише – избрише*[1] *итн.*

2. Кон една методологија за усвојување видски парови

Наспроти досегашната методологија на изучување и усвојување глаголски парадигми по принципот глагол-по-глагол, тврдиме дека *полнотата на глаголската парадигма се наоѓа во усвојувањето и разгранувањето на видскиот пар*. Зошто? Затоа што од статистиката најдобро се гледа дека видските парови превладуваат во глаголскиот систем на јазикот (над 90 %) и затоа што полнотата на глаголската парадигма најдобро се восприема преку видскиот пар а не преку поединечниот глагол. Ова, се разбира, може да ни се види радикално но еден банален пример многу јасно ќе ни ја отслика потребата од усвојување видски парови наместо поединечни глаголи.

Да си замислиме, како пример, дека еден странски изучувач на јазикот, Англичанец, Шпанец или Германец, започнал да го изучува македонскиот јазик и дека дошло време да научи еден најосновен глагол како *прати,* на пример. Тој дошол од јазична средина во која се користи една коренска морфема за изведување на сите форми од парадигмата на еден глагол (англиски *send*, шпански *enviar*, германски *senden*). Навикнат е дека само една коренска морфема заедно со еден или два помошни глаголи му се доволни за да разграни сè што му е потребно за да се изрази на својот јазик. Насетуваме како нашиот изучувач на македонскиот јазик се мачи да генерира просто сегашно време од само една научена форма – *купи* која, за негова несреќа, е свршена. А бидејќи сегашното актуелно време во македонскиот јазик се гради исклучиво од несвршени глаголи тој ќе мора да го посети речникот и да ја научи дополнително и несвршената форма *купува*, или по пат на видска деривација да научи да изведува несвршени од свршени глаголи со помош на наставка за несвршеност *-ува*.

А зошто едноставно да не научи дека концептот, означеното зад англиското *send,* шпанското *enviar* и германското *senden* се претставува на македонски со помош на видскиот пар *прати|и – праќ|а* и тука да завршат неговите маки? Видскиот пар *прати|и – праќ|а* е составен од свршениот глагол *прати* и несвршениот глагол *праќа*. Аористната (уште наречена перфективна или свршена) основа се наоѓа во свршениот парник *прати|и* и се добива со одземање на личната наставка –в од глаголската форма во прво лице еднина, во минато свршено време (*прати|в*) и со одземање на тематскиот вокал –*и*– (*прати*-), помнејќи го тематскиот вокал –и- како податок за свршениот раздел на којшто му припаѓа глаголот. Сегашната (имперфективна или несвршена) основа се наоѓа во несвршениот парник *праќ|а* и се добива само со одземање на тематскиот вокал од глаголската форма во трето лице еднина, во сегашно време (*праќ|а* => *праќ*-). Аористната основа *прати*- и имперфектната основа *праќ*- потоа служат за основите од кои се генерираат сите други прости и сложени глаголски форми со по-

[1] Обид за составување на релативни видски парови од непрефиксирани несвршени глаголи дава Кирил Конески (1999) во поглавјето *За семантичкиот сооднос на префиксните видски опозиции на глаголите во македонскиот јазик.*

мош на соодветните тематски вокали и личните наставки за соодветното време. При изведувањето на аористната и сегашната основа потребно е да се зачува податокот за тематскиот вокал бидејќи, кај свршените глаголи, тој ќе биде показателот на аористниот раздел на глаголот, додека кај несвршените глаголи, тој ќе биде показател за глаголската група на несвршениот глагол. Слика бр. 4 ја опишува постапката на изведување на аористната и имперфектната основа.

	Аористна	**Сегашна**
1. Речнички форми	прат|и	праќ|а
2. Изведување основа	прат|и|в	праќ|а
3. Основа	прат-	праќ-
4. Тематски вокал	-и раздел, -и гл. група	-а глаголска група

Слика бр. 4 – Постапка за изведување аористна и имперфектна основа

Пред да се решиме да аргументираме во прилог на оваа методологија на усвојување глаголски парадигми, разгледавме некои од учебниците по македонски јазик, како за Македонци (од основното и средното образование) така и за странци, и да воочиме дека многу малку, некаде и воопшто, им е посветено внимание на видските парови. Се разбира, македонистите знаат за нивната улога и видската релевантност но никој не се беше обидел да зачекори во насока на практично исползување на поимот за видски пар. За делумен виновник за ваквата состојба, донекаде, можеме да го сметаме самиот кодификатор Б. Конески, кој во својата *Граматика на македонскиот јазик* своевремено гледал на градивните елементи на видскиот пар, поимите „презентска или аористна или каква да е друга основа“, со неодобрување:

„Овде идеме до еден важен поим во однос на строежот на формите, тоа е поимот за *основниот вокал*. Уобичаено е да се говори за некои основи на глаголот, што претставуваат целост од општиот дел и основниот вокал. Се говори поправо за основа на сегашното време (презентска основа) и за основа на минатото свршено време (аористна основа). Но подобро е да се останува само на поимот на основниот вокал.[2] Зашто, ако говориме за презентска и аористна основа, тогаш со исто толку право треба да говориме за имперфектна и императивна основа, бидејќи само со натегање можеме да го сврзуваме образувањето на имперфектот и императивот со основите со кои обично се оперира (презентската и аористната). Од друга страна и кај секоја од овие основи треба да изделуваме „подоснови“ бидејќи, на пример во минато свршено време, едни лица се јавуваат со еден, други со друг вокал: *реко-в, рече*. Најпосле поимот основа нема никаква смисла во примена кон најбројната глаголска група во

[2] Во Grammar of the Macedonian literary language од H.G. Lunt (Скопје 1952) на стр. 68 се зема вокалот на кој завршува 3 л. сег. време како *примарен основен вокал*, а неговите замени како *секундарни основни вокали*. Предлогот на Lunt-а за форма-назив на глаголот да се употребува 3 л. сег. време е примен во оваа книга. (бел. на Б.К.)

нашиот јазик – а-групата. Тоа што тука би го нарекле презентска или аористна или каква да е друга основа всушност се сведува на само еден единствен дел: *вика-а, вика-в, вика-ј*. Сето ова ни сведочи дека е подобро да оперираме со терминот основен вокал одошто со терминот основа. Во таков случај фактичките разлики што се јавуваат при сврзувањето на општиот дел со наставката нема да се затемнуваат со називи што можат да побудат изглед на несварна единственост. И така, под основен вокал треба да го разбираме оној вокал што му се придава на општиот глаголски дел. Во извесни случаи формата станува граматички целосна само со прибавување на тој вокал (3. л. едн. сегашно време: *нос-и, каж-е, вик-а*, 2. л. едн. императив: *нос-и, каж-и*), но во повеќето случаи формата станува целосна само кога ќе се прибави и соодветната наставка“ (Конески 2004: 401–411).

Се чини дека премногу ригидниот став на Конески за градивните елементи на глаголскиот систем заедно со неговиот иконичен статус во македонската филологија ја затвориле сета натамошна дискусија за каква-годе глаголска основа „презентска или аористна или каква да е друга...“, па веројатно оттаму традиционалниот потход во предавањето и усвојувањето на македонскиот глаголски систем на странци па и на родени говорители се беше свел на принципот *глаго̄л-по̄-глаго̄л*.

Го поставуваме прашањето: Дали може да се развие целосна глаголска парадигма ако се користи само еден член од видскиот пар? Одговараме дека не може, затоа што во тој случај ќе може да се генерира само половична парадигма, т.е., само оној дел што потекнува од зададениот глагол наместо видски пар. Во еден претходен проект, ние развивме глаголски конјугатор – vigna.mk, којшто даде резултати врз база на еден зададен глагол. Резултатите беа слични како нашата замислена ситуација во која странскиот изучувач не можеше да произведе сегашно време ако му беше даден само свршен глагол, и обратно, не можеше да произведе аористни форми (минато свршено време, -л форма од аористна основа, аористна глаголска придавка и сл.) ако му беше дадена само несвршен глагол. Сликите бр. 5 и бр. 6 ги илустрираат резултатите од глаголскиот конјугатор во кој беше зададен само еден глагол како влез – „успее“.

Лице/Време	Сегашен (подреден)	Минато свршено	Минато неоп. перфект	Предминато	Идно	Минато-идно	Идно прекажано	Можен начин
Јас	(да) успеам	успеав	сум успеал/а/о	бев успеал/а/о	ќе успеам	ќе успеев	ќе сум успеел/а/о	би успеал/а/о
Ти	(да) успееш	успеа	си успеал/а/о	беше успеал/а/о	ќе успееш	ќе успееше	ќе си успеел/а/о	би успеал/а/о
Тој / таа / тоа	(да) успее	успеа	успеал/а/о	беше успеал/а/о	ќе успее	ќе успееше	ќе успеел/а/о	би успеал/а/о
Ние	(да) успееме	успеавме	сме успеале	бевме успеале	ќе успееме	ќе успеевме	ќе сме успееле	би успеале
Вие	(да) успеете	успеавте	сте успеале	бевте успеале	ќе успеете	ќе успеевте	ќе сте успееле	би успеале
Тие	(да) успеат	успеаја	успеале	беа успеале	ќе успеат	ќе успееја	ќе успееле	би успеале

Други форми	
Несвршен парник	успева
Заповеден начин:	успеј / успејте

Слика бр. 5 – Резултати со само еден зададен глаго̄л

Вие	(да) успеете	успеавте	сте успеале	беете успеале	ќе успеете	ќе успеавте	ќе сте успеале	би успеале
Тие	(да) успеат	успеаја	успеале	беа успеале	ќе успеат	ќе успеаја	ќе успеале	би успеале

Други форми	
Несвршен парник.	успева
Заповеден начин.	успеј / успејте
Нег. заповеден начин.	не успевај / не успевајте немој да успеваш / немојте да успевате
Нека-конструкција:	нека успее / нека успеат нека не успева / нека не успеваат
Глаголска л-форма:	успеел / успеал
Глаголска придавка:	успеен / успеена / успеено / успеени
Глаголска именка:	успевање
Глаголски прилог:	успевајќи

VIGNA – Конјугатор на глаголи® beta ver. 0.9
2016 - 2017 © Владимир Цветкоски, Скопје
Испратете коментари, сугестии или пријавете неточности кај:
info(at)vigna.mk

Слика бр. 6 – успее – други форми

Меѓутоа, врз основа на претходно изложеното истражување за современата состојба на глаголскиот систем, составните членови на *еден видски пар заснатуваат исто концепт за дејство, виден од различни страни (аспекти на восприемање)*. Глаголските видови, свршен и несвршен, ги сфаќаме како „различни начини на гледање на внатрешниот временски состав на дејството/ситуацијата“ (Comrie 1998: 3).

Бидејќи двете глаголски основи, аористната (свршената) и имперфектната (несвршената, сегашната), се основните составни делови на видскиот пар, при разграничувањето на глаголската парадигма, најпрво пристигаме пред генерирањето на основите глаголски форми. За пример, го земаме апсолутниот видски пар *прат|и – прак|а*.

Од аористната основа ги генерираме следните прости форми: сегашен субјунктив (прат|а|м), аорист или минато свршено време (прат|и|в), аористна (свршена) л-форма (прат|и|л), аористна субјунктивна л-форма (прат|е|л), свршен заповеден начин (прат|и), свршен заповеден начин – множина (прат|е|те), минат субјунктив (прат|е|в) и свршена глаголска придавка (прат|е|н / прат|е|на / прат|е|но/ прат|е|ни).

Од неговата сегашна (имперфектна / несвршена) основа ги генерираме следните прости форми: сегашно време (прак|а|м), имперфект или минато несвршено време (прак |а|в), несвршена л-форма (прак|а|л), несвршен заповеден начин (прак|а|ј), несвршен заповеден начин - множина (прак|а|јте), глаголски прилог (прак|а|јќи), несвршена глаголска придавка (прак|а|н / прак|а|на / прак|а|но/ прак|а|ни), и глаголска именка (прак|а|ње). Генерирањето на простите форми од видскиот пар *прати – пракa* може визуелно да се разгледа и проучи на Слика бр. 7.

	ПРАТИ (PF)	ПРАЌА (IPF)	ПЛЕТЕ (IPF)	МИЕ (IPF)	ОДИ (IPF)	ИМИТИРА (BSP)
	перф. корен	имп. корен	имп. корен	имп. корен	имп. корен	имп. корен
	прат-	**праќ-а**[3]	**плет-е**	**ми-е**	**од-и**	**имитир-а**
презент инд.	Ø	праќ-а-м	плет-а-м	ми-ј-а-м	од-ам	имитир-а-м
презент суб.	прат-а-м	праќ-а-м	плет-а-м	ми-ј-а-м	од-ам	имитир-а-м
аорист	прат-**и**-в[4]	Ø[3*]	плет-**о**-в	ми-**Ø**-в	од-**и**-в	имитир-а-в
имперфект инд.	Ø	праќ-а-в	плет-е-в	ми-е-в	од-е-в	имитир-а-в
имперфект суб.	прат-е-в	праќ-а-в	плет-е-в	ми-е-в	од-е-в	имитир-а-в
св. л-форма	прат-и-л	праќ-а-л	плел	ми-Ø-л	од-и-л	имитир-а-л
нсв. л-форма	прат-е-л	праќ-а-л	плет-е-л	ми-е-л	од-е-л	имитир-а-л
заповед	прат-и	праќ-а-ј	плет-и	ми-ј	од-и	имитир-а-ј
заповед мн.	прат-е-те	праќ-а-јте	плет-е-те	ми-јте	од-е-те	имитир-а-јте
гл. придавка	прат-е-н	праќ-а-н	плет-е-н	ми-е-н	од-е-н	имитир-а-н
гл. прилог	Ø	праќ-а-јќи	плет-е-јќи	ми-е-јќи	од-е-јќи	имитир-а-јќи
гл. именка	Ø	праќ-а-ње	плет-е-ње	ми-е-ње	од-е-ње	имитир-а-ње

Слика бр. 7 – Генерирање основни глаголски форми од обете основи

Се забележува дека кај генерираните имперфективни основни форми постои совпаѓање меѓу индикативните и субјунктивните форми за сегашност **праќ-а-м**, имперфект **праќ-а-в** и за л-форма, **праќ-а-л**, со што се објаснува можноста имперфективите да образуваат индикатив, имперфект и да-конструкција непречено. Кај перфективите, оваа можност е ограничена на субјунктивот, т.е., тие не можат да образуваат сегашен индикатив (прат-а-м е блокирана форма) и имперфект (прат-е-в се користи во минато-идно, додека можна е индикативна и субјунктивна л-форма (првата се користи во идно прекажано време а втората многу ретко во мината неопределена да-конструкција, на пр. *да сум прател*).

Откако сме ги добиле простите глаголски форми од обете основи, можеме да пристапиме кон генерирање на сложените глаголски форми од индикативот. За таа цел, ќе ни биде потребен помошниот глагол *сум* во сегашно време (сум, си, е, сме, сте, се) и во минато несвршено време (бев, беше, беше, бевме, бевте, беа), глаголската л-форма од простите форми добиено од обете основи и неменливата честичка *ќе*. Забележуваме дека меѓу основните форми генерирани од несвршената основа се сретнува само една л-форма (поради непроменливоста на вокалот -а) додека од аористната основа може да се генерираат две л-форми (*прат|и|л* и *прат|е|л*) првата се користи за минатите сложени времиња (минато неопределено и предминато време)

[3] Болдираниот вокал ја покажува глаголската група, во овој случај, а-група.

[4] Болдираниот вокал го покажува аористниот раздел, во овој случај, и-раздел.

* Имперфективен аорист (*imperfective aorist, т.е. аорист од несвршени глаголи*) е возможен и кодифициран кај непрефиксираните имперфективни глаголи од е-групата или и-групата, на пр. плете (плетов), дели (делив), живее (живеав). Меѓутоа, во современиот говор и пишана употреба, непрефиксираните имперфективни глаголи добиваат видски парови по пат на префиксација (*плете – исплете, дели – подели, живее – поживее, чита - прочита*).

додека втората за идното прекажано и минато-идното време. За минато-идното време користиме имперфектна конјугација од аористната основа она што Камри (Comrie 1998: 31) го нарекува *Perfective Imperfect* (перфективен имперфект) т.е., имперфект од свршени глаголи (*пра̄ше̄в, пра̄ше̄ше, пра̄ше̄ше, пра̄ше̄вме, пра̄ше̄ве̄ше, пра̄ше̄а*). Слика бр. 8, во која се употребени стрелки за да се покаже со која основа се создаваат соодветните глаголски времиња, визуелно ја опишува постапката за генерирање на индикативот. Иако е апстрактна, на неа веќе може да се насетат видските односи на ниво на временската граматикализација.

Слика бр. 8 – Генерирање гла̄голски времиња и начини од обе̄ше̄ основи

Веќе на сликата бр. 9, којашто претставува целосно развиена глаголска парадигма, може да се види начинот на којшто секое глаголско време и начин влече од аористната и имперфектната основа за да се создаде соодветното глаголско време и начин. Со црвена боја е означена имперфектната основа додека со сина е означена аористната. И двете основи влегуваат во градбата на сложените глаголски форми на минатото неопределено, предминатото, идното, минатото-идно, идното прекажано време и можниот начин. Кај простите и другите глаголски форми може да се види дека од свршените глаголи не може директно да се изведе глаголска именка, глаголски прилог, и проста одречна заповед (*не ӣраӣи* денес се смета за архаизам и не е во употреба во современиот говор). Сметаме дека вака претставената парадигма многу повеќе може да биде полезна на странскиот изучувач на македонскиот јазик затоа што тој ќе може многу полесно да го искористи токму оној дел од парадигмата кој му е потребен како при употребата на точната видска форма така и при употребата на точната временска референца.

ПРОСТИ ФОРМИ

Сегашно време (ipf)	Минато свршено (pf)	Минато несвршено (ipf)
праќам	**прат**ив	**праќ**ав
праќаш	**прат**и	**праќ**аше
праќа	**прат**и	**праќ**аше
праќаме	**прат**ивме	**праќ**авме
праќате	**прат**ивте	**праќ**авте
праќаат	**прат**ија	**праќ**аа

СЛОЖЕНИ ФОРМИ

Минато неопределено		Предминато		Идно	
свршено	***несвршено***	***свршено***	***несвршено***	***свршено***	***несвршено***
сум **прат**ил	сум **праќ**ал	бев **прат**ил	бев **праќ**ал	ќе **прат**ам	ќе **праќ**ам
си **прат**ил	си **праќ**ал	беше **прат**ил	беше **праќ**ал	ќе **прат**иш	ќе **праќ**аш
пратил	**праќ**ал	беше **прат**ил	беше **праќ**ал	ќе **прат**и	ќе **праќ**а
сме **прат**иле	сме **праќ**але	бевме **прат**иле	бевме **праќ**але	ќе **прат**име	ќе **праќ**аме
сте **прат**иле	сте **праќ**але	бевте **прат**иле	бевте **праќ**але	ќе **прат**ите	ќе **праќ**ате
пратиле	**праќ**але	беа **прат**иле	беа **праќ**але	ќе **прат**ат	ќе **праќ**аат

Минато-идно		Идно прекажано		Можен начин	
свршено	***несвршено***	***свршено***	***несвршено***	***свршен***	***несвршен***
ќе **прат**ев	ќе **праќ**ав	ќе сум **прат**ел	ќе сум **праќ**ал	би **прат**ил	би **праќ**ал
ќе **прат**еше	ќе **праќ**аше	ќе си **прат**ел	ќе си **праќ**ал	би **прат**ил	би **праќ**ал
ќе **прат**еше	ќе **праќ**аше	ќе **прат**ел	ќе **праќ**ал	би **прат**ил/а/о	би **праќ**ал/ а/о
ќе **прат**евме	ќе **праќ**авме	ќе сме **прат**еле	ќе сме **праќ**але	би **прат**иле	би **праќ**але
ќе **прат**евте	ќе **праќ**авте	ќе сте **прат**еле	ќе сте **праќ**але	би **прат**иле	би **праќ**але
ќе **прат**еа	ќе **праќ**аа	ќе **прат**еле	ќе **праќ**але	би **прат**иле	би **праќ**але

ДА-КОНСТРУКЦИИ

Време	Сегашно		Минато		Минато неопределено	
Лице/Вид	***свршено***	***несвршено***	***свршено***	***несвршено***	***свршено***	***несвршено***
Јас	да **прат**ам	да **праќ**ам	да **прат**ев	да **праќ**ав	да сум **прат**ел	да сум **праќ**ал
Ти	да **прат**иш	да **праќ**аш	да **прат**еше	да **праќ**аше	да си **прат**ел	да си **праќ**ал
Тој/таа/тоа	да **прат**и	да **праќ**а	да **прат**еше	да **праќ**аше	да **прат**ел	да **праќ**ал
Ние	да **прат**име	да **праќ**аме	да **прат**евме	да **праќ**авме	да сме **прат**еле	да сме **праќ**але
Вие	да **прат**ите	да **праќ**ате	да **прат**евте	да **праќ**авте	да сте **прат**еле	да сте **праќ**але
Тие	да **прат**ат	да **праќ**аат	да **прат**еа	да **праќ**аа	да **прат**еле	да **праќ**але

Други форми	**прат**и	**праќ**а
Заповеден начин	**прат**и / **прат**ете	**праќ**ај / **праќ**ајте
Одречна заповед	ø	не **праќ**ај / не **праќ**ајте
Одречна заповед „немој“	немој да **прат**иш немојте да **прат**ите	немој да **праќ**аш / немојте да **праќ**ате
л-форма	**прат**ел / **прат**ил	**праќ**ал
Глаголска придавка	**прат**ен / **прат**ена / **прат**ено / **прат**ени	**праќ**ан / **праќ**ана / **праќ**ано / **праќ**ани
Глаголска именка	ø	**праќ**ање
Глаголски прилог	ø	**праќ**ајќи

Слика бр. 9 – Полна парадигма за видскиот пар прати – праќа

Врз основа на горенаведените шаблони, изработивме конјугациски алгоритми за над 10000 видски парови, двовидски глаголи, итеративни тројки (со можност за конјугирање два динамични видски парови од секоја итеративна тројка), како и беспарни несвршени глаголи. Алгоритмите ги напишавме во програмскиот јазик PHP и од нив создадовме експериментален видски конјугатор којшто се наоѓа на веб-локацијата **asp.vigna.mk** и дава полна глаголска парадигма во согласност со тука претставените гледишта.

Литература

Димитровски, Тодор. *Речник на македонскиот јазик: со српско-хрватски толкувања*. Ред. Блаже Конески – [Фототипско изд.]. Скопје: Детска радост, 3 св., 1994.

Конески, Блаже. *Историја на македонскиот јазик*, Скопје: Детска радост, 1996.

Конески, Кирил. *За македонскиот глагол*, Скопје: Детска радост, 1999.

Конески, Блаже. *Граматика на македонскиот литературен јазик*, Скопје: Просветно дело АД Детска радост, 2004.

Толковен речник на македонскиот јазик. Ред. Кирил Конески, I–VI. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, 2003–2014.

Comrie, Bernard. *Aspect – An Introduction to the Study of Verbal Aspect and Related Problems*, Cambridge University Press, 1998.

UDC 811.163.3’282

Доца ЦВЕТКОСКА
Охрид, Македонија

„НА-ПРЕДМЕТОТ“ КАКО СПЕЦИФИЧЕН БЕЛЕГ НА ОХРИДСКИОТ ГОВОР

Апстракт: Интересна иновација на македонските говори е појавата на директен *на*-предмет, кој посебно е изразен во говорот кај младите во Охрид во споредба со другите говори во Македонија. Оваа појава Блаже Конески ја забележал како иновација во неговите лингвистички истражувања во југозападните македонски говори, за која смета дека е тукушто отворен јазичен процес.

Од таа причина важно е да се направи едно подетално истражување за причините за појавата на овој белег и ширењето на неговата употреба во разговорниот јазик на охридската млада популација.

Клучни зборови: удвојување на предметот, директен предмет, директен *на*-предмет, индиректен предмет, предлошки предмет, специфичен белег.

Историјата на македонскиот јазик која го проучува дијахронискиот развој на македонскиот јазик, децидно потврдува дека тој е сроден со сите други словенски јазици и заедно со нив спаѓа во семејството на словенските јазици чие потекло е од еден прајазик наречен прасловенски. Поради заедничката етимологија со сите словенски јазици, македонскиот јазик покажува поголем број заеднички особености и тоа најмногу во фонетиката, зборообразувањето и лексиката. Со јужнословенските јазици македонскиот јазик покажува позначителен број јазични особености кои, пак, се должат освен на заедничкото потекло и на непосредните меѓусебни врски.

Меѓутоа, со оглед на централното место меѓу јазиците на Балканскиот Полуостров, во македонскиот јазик дошле до израз резултатите од заемните процеси во овие јазици. Тие карактеристики го вклучуваат македонскиот јазик во Балканскиот јазичен сојуз, а од нив ги издвојуваме следниве: замена на синтетичката деклинација со аналитичка (при што функцијата на именските зборови не се изразува со падежни наставки, туку со состави од предлози и именки) и удвојување на директниот и на индиректниот предмет.

Предметот (објектот) како второстепен развивачки член во реченицата се разгледува во сите индоевропски јазици Во словачката синтакса е посебно разработено прашањето за објектот (в. кај: Тантуровска 2005). Објектот е условен од рекцијата на предикатот (глаголот) и на него треба да се гледа од граматичка и од семантичка гледна точка. Од граматичка гледна точка предметите се делат на директни и на индиректни. Директните предмети стојат со преодни глаголи и можат да се јават сами или со индиректни објекти. Индиректните објекти стојат со преодни глаголи, како и со глаголите од интенционален тип. Од семантичка гледна точка, но и врз основа на

граматичките карактеристики се разликуваат пет вида предмети: (1) предмет (објект) што го означува директниот поднесувач на дејство; (2) предмет (објект) што е резултат на дејството; (3) предмет (објект) што е цел на дејството; (4) предмет (објект) содржински; (5) предмет (објект) кон кој е упатено дејството.

Во говорот на младината во Охрид е забележителна една појава што претставува, според нас, последица на „напредната балканизација“ на македонскиот јазик, а тоа е употребата на на-предметот како директен, појава која не е застапена во речта на повозрасните говорители. Токму за оваа појава ќе стане збор во овој прилог.

Средношколците се придржуваат на удвојувањето на директниот и на индиректниот предмет кој уште се нарекува и *на*-предмет. Меѓутоа, по примерот на *на*-предметот, т.е. на индиректниот предмет во кој задолжително е присуството на предлогот *на*, учениците средношколци го користат истиот предлог и при удвојувањето на директниот предмет, но само кога станува збор за лица како трпители на дејството од преодниот глагол.

За да ја објасниме оваа појава, најпрво, ја разгледуваме употребата на *на*-предметот и неговата функција во реченицата, како и видовите предмет во стандардниот македонски јазик, а потоа ќе наведеме примери од стандардниот јазик во споредба со примери од разговорниот јазик на средношколската младина.

Именските зборови (именки, заменки, броеви, придавки) во составот на реченицата во стандардниот македонски јазик имаат различни функции, и тоа: функција на подмет

(со која се покажува вршителот на дејството); функција на предмет-објект (што го претставува трпителот на дејството или адресатот), и функција на атрибут и апозиција со кои се дава дополнителна информација во реченицата (Минова-Ѓуркова 2000).

Во македонскиот стандарден јазик се разликуваат три вида предмет (објект):

–директен (акузативен) предмет,

–индиректен (дативен) предмет познат како *на*-предмет и

–предлошки предмет, т.е. предмет со предлог.

а) Директниот (акузативен) предмет е во директна, непосредна врска со прирокот во реченицата и тој секогаш се јавува без предлози. Овој предмет се јавува кај двовалентните преодни глаголи, во активните реченици и го означува трпителот на дејствотото, а се користи и кај глаголи кои именуваат предмети од емоционална и интелектуална сфера. Директниот објект (директен предмет) претставува именска група (ИГ) што се наоѓа во однос на директна, непосредна зависност од личноглаголската форма (прирокот во реченицата). Овој објект е единствената ИГ покрај независната (подметот) што се јавува секогаш без предлози (Л. М. Ѓуркова, 2000). Пр.1: Прочита книга. Тој ја почитува својата мајка. Удвојувањето на директниот предмет се врши кај определените именки, кај кои определувањето покрај со членските наставки се врши и со показни заменки.

Примери за директен предмет во разговорниот јазик на младите во Охрид:

Стефани јајт бурек. Во уџерено најдов колач.
Пиши ко ќе стигниш да не те мисљам.
Абер ќе ви сторам.

б) Индиректниот (дативен) објект (предмет) ја претставува индиректнозависната ИГ и со него се именува адресатот, или целта на дејството (Л. М. Ѓуркова 2000). Овој предмет редовно оди со предлогот *на* и затоа се нарекува уште и *на*-предмет. Пр: Му испрати покана на Никола. Предлогот *на* не се јавува во случаите на остатоци на синтетички падежни форми на некои заменки (нему, нејзе, кому, никому). Пр.1: Му испрати покана нему. Тој ѝ се восхитуваше нејзе. Тоа е така бидејќи тие самите претставуваат лични заменки за индиректен предмет.

Примери за индиректен предмет изразен со формите на личните заменки (долги и кратки или само кратки) од разговорниот јазик на средношколците:

Мене ми е жал за Кирил дека имат време да жалит за Деко.
Ми е жал за тебе, за то колку ти е досадно во животов.

в) Предлошкиот предмет (објект со предлог) е општозависна ИГ што се врзува за глаголското дејство (прирокот) со помош на предлозите употребени надвор од нивните примарни-конкретни значења, како и со предлозите кои немаат такви значења, па и со предлогот *на* кој е белег на индиректниот предмет, наречен и *на*-предмет. Се определува на прашањето составено од предлогот кој стои до предметот + /што/ или кого: *на што? на кого? со што? со кого ? за кого?* и др.

Мислеше *за своите деца* и *за работата*.

Примери за предлошки предмет од разговорниот јазик на средношколците:

Ми е жал за тебе.
Мене ми е жал за Кирил дека имат време да жалит за Деко.

Директниот и индиректниот предмет се јавуваат во удвоена форма која се прави со помош на кратките форми од личните заменки. Оваа појава се поврзува со тоа дали предметот е определен, или е неопределен. Кога објектот е определен има удвојување со кратки форми од личните заменки за директен предмет (*ме, те, ја, го – нè, ве, ги*) или кратки форми од личните заменки за индиректен предмет (*ми, ти, му, ѝ, – ни, ви, им*), кои редовно стојат пред глаголот во личноглаголска форма, т.е. пред прирокот.

Пр.: *Им испрати роденденски подарок на децата*. (индиректен удвоен предмет)

Го прочита нејзиното писмо. (директен удвоен предмет)

Кога станува збор за словенските јазици, појавата на удвојување на дативниот и на акузативниот предмет како најрегуларна, Миклошич (Miklosich 1861) за првпат ја забележува во македонските говори во Западна Македонија. Лопашов (Лопашов 1978, според Минова-Ѓуркова 2000: 207) дава најопширно сумирање за оваа појава во албанскиот, бугарскиот, грчкиот, македонскиот и ароманскиот јазик до неговото време и заклучува дека феноменот на удвојувањето на објектот во балканските јазици е ист. Така, на пример, во бугарскиот јазик удвојувањето е многу порегуларна појава кај разговорниот отколку во литературниот јазик. Во македонскиот стандарден јазик, според нормата (Конески 1967), сите индиректни и директни определени предмети треба да се удвојуваат; правилата се слични и во албанскиот јазик. (види поопширно во: Тантуровска 1998).

г) Постои уште една необична употреба на *на*-предметот во охридскиот говор карактеристична само кај младата популација која не е запазена кај повозрасната група говорители, која стои на границата меѓу предлошкиот и индиректниот предмет, а се врзува за акузативниот предмет, т.е. за директниот предмет.

Всушност, кога го користат овој вид предмет младите средношколци кои неправилно ја научиле граматиката прават грешки и при изразување на директниот предмет кога трпител на дејство е лице. Тие вршат изразување на директниот предмет со предлогот *на* и негово удвојување со кратката заменска форма за директен предмет која стои пред именката и која се однесува исклучиво на лица кои се трпители на дејството.

Реченици со примери со директен *на*-предмет:

Даниел не ја пофторви на Стефани!
Го видов на брат ми. Не го послушав на татко ми.
Ја удри со топка на сестра ми и таа сега плачит.
Го видов на професорот, нема да губиме економија.

Оваа појава на изразување на директниот предмет со предлогот *на* станува белег на разговорниот јазик на охридската младина, со кој таа се разликува од останатата македонска младина.

Треба да се потенцира дека удвоениот директен предмет се користи со додавање на предлогот *на* и кога предметот е лице или суштество од животинскиот вид: пр. *Го погали на кучето*.

Кога во функција на удвоен директен предмет се јавува некаков вид објект или некој растителен вид не се врши додавање на предлогот *на.*

Пр. *Ја удри топката. Ја избриша таблата. Го направи најубавиот букет.*

Од примерите се доаѓа до констатација дека со користење на предлогот *на* говорителите всушност прават разлика во тоа дали во функција на удвоениот директен предмет е лице, друго живо суштество или, пак, предметот е од растителниот свет или припаѓа на неживата природа. Со тоа се прави паралела со изразувањето на индиректниот предмет кое е исто така со предлогот *на*, а знаеме за него дека речиси секогаш изразува живо суштество. Оваа интересна дијалектна појава во Охрид, којашто Блаже Конески ја регистрирал и во југозападните македонски говори (Конески 1986: 93), можеби е поттикната од истиот начин на изразување во влашкиот јазик (в. Конески 1982), но секако не е без подлога во внатрешниот граматички систем на македонскиот јазик. Со овој прилог сакавме само да регистрираме едно многу интересна дијалектна јазична појава на типичен градски говор како што е охридскиот. Како понатаму ќе се развива процесот, останува да регистираме во понатамошните истражувања.

Литература

Бланат Силвана. „За некои сличности и разлики меѓу аналитичката и херменефтичката филозофија на јазикот“, *Филозофија* (филозофско списание) година 11 бр. 33 Скопје, 2012, 5-23.

Велковска Снежана. 1995. *Цртички за јазикот*. Скопје.

Веновска-Антевска Снежана. „Македонскиот јазик (состојби и перспективи)“, *Местото на Македонија на Балканот*, Конференција – Краков, 2003.

Видоески Божидар. 1998. *Дијалектите на македонскиот јазик*, том I, МАНУ, Скопје.

Видоески Божидар. „Основни дијалектни групи во Македонија“. *Македонски јазик* 1-2, XI-XII, Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“,1960-61, 12-32.

Јованова-Грујовска Елена. „Фактори за употреба на колоквијалната лексика кај студентите“. *Втор научен собир на млади македонисти*, Скопје: Филолошки факултет „Блаже Конески“,1995, 135-140.

Конески Блаже. 1981. *Граматика на македонскиот литераурен јазик*, Скопје: Култура.

Конески Блаже. 1982. *Историја на македонскиот јазик*, Скопје: Култура.

Конески Блаже. „Директниот на-предмет во македонските говори“, *Studia linguistica Polono-Jugoslavica* IV, Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk, Łódź: PAN, 1986, 93-96.

Лаброска, Веселинка, „Состојба со дијалектите пред и по кодификација на македонскиот јазик“, *Предавања на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура*, Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, 2015.

Љубаш В. „Суштината на градската дијалектологија“. *Македонски јазик*, XXXII-XXXII, Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“,1982, 418-439.

Марковиќ Марјан. 2007. *Ароманскиот и македонскиот говор од охридско-струшкиот регион: (во балкански контекст).* Македонска академија на науките и уметностите, Скопје.

Минова Ѓуркова Л. „Јазичниот израз кај младите во Скопје“, *Литературен збор*, XXXV, 1988, 3-6.

Минова Ѓуркова Л. 2000. *Синтакса на македонскиот јазик*, Скопје: Магор.

Минова – Ѓуркова Лилјана, Бојковска С., Пандев Д., Цветковски Ж. 1998. *Македонски јазик за средно образование*, Скопје: Просветно Дело.

Спасов Људмил, *Бојата на јазикот*. Пулс,14.03. 1997.

Стоева-Денчова Еленка. 2009. *Именување на роднинските односи во македонските дијалекти од словенски и балканистички аспект*, Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.

Тантуровска Лидија. 1998. *Директниот и индиректниот јазик во јазикот на македонските автори од XIX век*. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.

Тантуровска Лидија. 2005. *Директниот и индиректниот објект во македонскиот јазик* Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.

UDC 091:003.349]:81’373.7

Мери ЦУБАЛЕВСКА
Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“
Скопје, Македонија

ГРЦИЗМИТЕ ВО ВАТАШКИОТ МИНЕЈ

Апстракт: Предмет на интерес во овој труд е застапеноста на грчката лексичка наслојка во Ваташкиот минеј. Грцизмите претставуваат составен дел на лексиката на црковнословенските текстови и за нив обично се смета дека спаѓаат во архаичниот слој на лексиката. Во македонските ракописи се среќаваат поголем број примери на нови грцизми, кои секако, укажуваат на блискиот однос со грчкиот јазик и на неговото добро познавање во македонските културни центри. Во ракописот е евидентно богатството на грцизмите, особено во паримејните читања. Меѓу нив се наоѓаат не само пошироко познатите грцизми, како што се на пр. ароматъ, вѹсъ, геона, демонъ, евангелистъ, катапетазма, олокавтома, талантъ, тѹмпанъ, туку и бројни термини поврзани со богослужбата: икосъ, ирмосъ, литиꙗ, литоѹргиꙗ, минеи, нафора, патикостаръ, стихологисовати, триодь, тропарь, но и некои поретки, како на пр. аргали, ектерионъ, истерна, кратирь, макелиꙗ, метафрена, мирсина, парамьватъ, паристрида, подиръ, стигма. Во химнографските дела е изразено присуството на ретки грцизми, но и на нови грчки заемки, на пр.: аналогъ агрипиꙗ, антифонъ, доместикъ, еклисархъ, ектениꙗ, ектерионъ, ектирионъ, канонархъ, катавасиꙗ, макелиꙗ, панахида, проскомидиꙗ, стигма, тетраподъ и др. Може да се забележи дека дел од грцизмите во Ваташкиот минеј со употребуваат паралелно со словенскиот еквивалент, што укажува на богатата синонимија што се среќава во текстот.

Клучни зборови: црковнословенска лексика, минеј, грцизми, синонимија.

Во македонските црковнословенски ракописи покрај лексика од словенско потекло, скоро во сите семантички сфери среќаваме и голем број лексеми од несловенско потекло. Тие се претставени преку стари заемки познати од канонските ракописи, но и понови, евидентирани пред сè во помладите ракописи. Оваа лексика, позната во славистичката наука како грцизми, латинизми, протобугаризми, германизми, семитизми е составен дел од лексиката на црковнословенските ракописи. Несомнено е грчкото влијание во првите словенски преводи на богослужбените книги. Грчкото влијание врз развојот на лексичкиот систем, кој бил изложен на постојан контакт со византиската култура, наоѓа одраз со активирањето на изразните можности на словенскиот јазичен систем, промените во семантичката структура на лексемите и во новите поими поврзани со христијанската и духовната култура. Првите преводи на старозаветните книги на старословенски јазик се, пред сè, преводите од грчки јазик. Значи, старословенскиот јазичен и стилски систем бил под силно влијание на грчкиот литературен јазик, врз чија основа се изградила и христијанската религија на овие простори (Шепард 1972: 183). Во преводите од овој период влијанието на грчкиот

јазик најмногу се огледа во лексиката на овие текстови. Соочувајќи се со потребата адекватно семантички да ги предадат содржините од грчкиот јазик, како јазик со долга книжевна традиција и со оформена христијанска терминологија, преведувачите на своевиден начин го збогатувале словенскиот лексички фонд. Но, неминовно во преводите се задржале голем број заемки од грчкиот јазик, со оглед на тоа што кога не биле во состојба точно да ги предадат туѓите поими или во случај на недоволно разбирање на туѓиот збор, пишувачите го оставале зборот од грчкиот оригинал. Во словенските преводи на библиските и на небиблиските книги се користи скоро сета христијанско-религиозна терминологија според грчкиот оригинал. Присуството на оваа лексика укажува на фактот дека често самите преведувачи морале да создаваат зборови за да се задоволат новонастанатите потреби. Позајмувањето од грчкиот јазик најчесто се вршело директно, но некогаш тој вршел улога на јазик посредник при позајмувањето. Ваквата ситуација е сосема разбирлива, бидејќи при преводот на Библијата на грчки јазик, а потоа на словенски, навлегле лексеми од семитските јазици во старословенските писмени споменици. Грчкото влијание е најсилно изразено во областа на лексиката, зборообразувањето, лексичката семантика и во областа на синтаксата.

Врз збогатувањето на старословенската лексика грчкиот јазик влијаел на три начини (Вечерка 1997; Десподова 1983). Преку заемки примени директно од грчкиот јазик или преку негово посредство. Присуството на овие заемки се забележува, пред сѐ, во сферата на христијанската и црковната терминологија, а голем дел од нив зазема и апстрактната лексика. Замената на грчката со словенска лексика одело постапно, така што во ракописите се забележува присуство и на позајмената и на преведената форма.

Вториот начин е калкирањето, односно образувањето на нови лексеми по аналогија на грчките обрасци со помош на соодветни домашни компоненти.

Третиот начин е семантичкото калкирање. Тоа всушност претставува семантичка адаптација на домашните лексеми според изворните грчки лексеми, и нив најчесто ги среќаваме кај апстрактната и терминолошката лексика. Од грчкиот јазик се презема и топонимиска, етнонимиска и микротопонимиска лексика. Грчките заемки во текстовите ги среќаваме неадаптирани или адаптирани во фонетски и морфолошки поглед. Фонетската адаптација, неопходна за вклопувањето на грцизмите во словенскиот граматички систем се движи во рамките на црковнословенската традиција, со присутните варирања и колебања меѓу грчкиот правопис на соодветното име и неговата фонетска транскрипција. Така на пример лексемата іордань се среќава и во форма іердань/іердань обично во апостолите, често во Григоровичевиот паримејник, во Стаматовото евангелие, наспроти другите евангелија во кои преовладуваат формите на іо-, додека во псалтирите речиси подеднакво се среќаваат и едните и другите (Бицевска 1976: 195–202, Поп-Атанасова 1989: 48). Во најголем број случаи грцизмите се вклопуваат во системот и од нив се изведувале зборови со словенски зборообразувачки формант: архангельскъ, архангельство, моусикиискъ, монастирьскъ, еретичьство, еретичьствовати и др. (Макаријоска 2009: 214).

Присуството на грцизмите се следи и од хронолошки аспект и од аспект на различната жанровска припадност на текстовите. Додека во едни текстови, во согласност со канонските ракописи, е зачуван грчкиот збор, во други е одразено постепеното словенизирање на текстот (Макаријоска 2009: 214).

Зачестената употреба на грцизмите во библиските текстови се објаснува со стремежот за верност кон кирилометодиевската традиција. Освен општопознатите грцизми уште од канонските ракописи и оние застапени во повеќето црковнословенски текстови: адъ, анґелъ, апостолъ, архангелъ, диꙗволъ и др., во коментарот кон Погодиновиост псалтир има и поретки и помалку познати грцизми како на пр.: метафрена, кротафъ, акротомъ, епигменосъ, фалакрома. Потврдени се поголем број грчко-словенски синонимни парови како на пр.: демонъ–бѣсъ, скандалъ–съблазнъ, власвимисати–хоулити (Цубалевска, Макаријоска 2013:110–116).

За грцизмите обично се смета дека спаѓаат во архаичниот слој на лексиката, но во македонските ракописи се среќаваат поголем број примери на нови грцизми, кои, секако, укажуваат на блискиот однос со грчкиот јазик и на неговото добро познавање во македонските културни центри. Грчкиот јазик одиграл голема улога и при посредување на лексика од друго потекло, особено на балканските латинизми.

Во Ваташкиот минеј се застапени повеќе жанровски разновидни целости: химнографски состави, старозаветни содржини во паримиите, житијни состави, делови од типикот. Секој од овие жанрови има свои специфичности поради што тие се разликуваат и во поглед на застапената лексика, меѓу која, секако, спаѓа и грчката лексичка наслојка, на која ќе го насочиме нашето внимание во натамошната анализа. Несомнено е влијанието врз лексиката од страна на авторитативните црковни средини, што го евидентираме врз јазичните норми на писменоста. Најсилен одраз овие состојби наоѓаат на правописно-јазичен план, а евидентно е и влијанието врз лексиката. Овие влијанија можат да најдат одраз на различни нивоа, текстолошко и јазично. Познато е дека во втората половина на XIV век во јужнословенските центри се воведува Ерусалимскиот типик што има за последица промени во структурата на службите (КЕ II :680). Покрај тоа се врши и ревидирање на текстовите според грчки предлошки. Такви ревизии, секако, наоѓаат одраз во текстот, особено во лексиката: се јавуваат побројни грчки калки и нови преводи на одделни места, поблиски до грчкиот текст.

Во ракописот е евидентно богатството на грчката лексичка наслојка. Во него се застапени општопознатите грцизми карактеристични за старословенскиот јазик, како и за македонските црковнословенски текстови како на пр: адъ, анґелъ, апостолъ, архангелъ, диꙗволъ, архистратигъ, аспида, трапеза, ароматъ, вусъ, геона, демонъ, евангелистъ, катапетазма, олокавтома, талантъ, тумпанъ, како и бројни термини поврзани со богослужбата: икосъ, ирмосъ, литиꙗ, литоургиꙗ, минеи, нафора, патикостаръ, стихологисовати, триодь, тропарь, но нотираме употреба и на некои поретки, како на пр. аргали, ектрионъ, истерна, кратирь, макелиꙗ, метафрена, мирсина, парамьбатъ, паристрида, подиръ, стигма и др., што секако е резултат на коегзистенцијата на повеќе жанровски разновидни целости. Секој од овие жанрови има свои специфичности поради што тие се разликуваат и во поглед на застапената лексика.

Така на пр. во *химнографскиот дел* е впечатлив богатиот лексички фонд, во чии рамки евидентиравме забележителна употреба на иновации, а поретко и употреба на архаична лексика. Во химнографските текстови е изразено присуството на ретки грцизми, но и нови грчки заемки, на пр.: аналогъ 15dVtš, агрипиꙗ 145rVtš, антифонъ 145vVtš, домєстикъ 94cVtš, єклисархъ 15c, 145rVtš, єктєниꙗ: єктєнїѥ 114cVtš, 145vVtš, єктєрионъ, єктирионъ 146rVtš, канонархъ 94cVtš, катавасиꙗ 10bVtš, литиꙗ 114cVtš, 143vVtš, макєлиꙗ 71cVtš, панахида 145rVtš, проскомидиꙗ 146rVtš, стигма 94cVtš, тєтраподъ 15bVtš и др.

Паримејните читања во Ваташкиот минеј се одликуваат со бројни подновувања, кои во некои случаи се употребуваат покрај нивните синоними што спаѓаат кон постариот лексички слој. На пр. пасти – пожировати, вьсєсъжєжєниє – олокавтома, свѧщєньникъ – иєрєи. Меѓу подновувањата се среќаваат и одделни ретки зборови за кои во нашата картотека не најдовме други потврди. Тие се познати само од Ваташкиот минеј и не се наоѓаат во речниците со кои вршевме споредба, на пр. домовъчѧдьцє, инородьць, а од грцизмите мирьсина, паристрида.

Познато е дека во паримејниот текст се употребуваат доста грцизми од различни семантички сфери (Рибарова 2005: 65–66, Миовски 1996: 168–172). Како што покажуваат и погоре приведените варијанти, некои од овие грцизми во текстот се заменети од словенски зборови, сп. на пр. свѧщєньникъ (место иєрєи), чаша (место кратирь), вьсєсъжєжєниє (место олокавтома), масло, точкъ (место олѣи). Дека ова заменување на грцизмите не е во текстот доследно, покажува на пр. паримејното читање Ez43,27 (130c6–10): боудєть ѿ ѡсмаго д‹ь›нє и проучєѥ сьтворєть їєрєиѥ на ѡлтари ѡлокавтом‹а›ти вашєє ꙗжє сп‹а›сєнїаа вашєго примоу ви г‹лаго›лєть г‹ospod›ь.

И покрај наведените промени, во паримејните читања грцизмите добро се застапени. Покрај грцизмите, како што се адъ, ангєлъ, архистратигъ, аспида, диꙗволъ, трапєза, чија употреба е вообичаена и пошироко позната, во паримејните читања во Ваташкиот минеј се употребуваат и следните: єлєи **elaion** Ex40,9; кєдръ **kedro~** Nu24,6; кивотъ **kibwto~** Ex40,3; 3Rg8,1.3.5.7.9 и др.; катапєтазма **katapetasma** Ex40,6; купарисъ **kuparisso~** Is55:13; милоть **mhlwth** 4Rg2,8.13; 3Rg19,13; мирьсина **mursinh** Is55:13; паристрида **eparustri~** Zch4,2; пєвъкъ **peukh** Is60,13; подиръ **podhrh~** Zch3,4; сикєръ/сикєра **sikera** Jdc13:5.7; скиниꙗ **skhnh** Ex33,11; Nu24,5; скумєнъ **skumno~** Nu24,9; финиковъ **twn foinikwn** Ex15,27.

Ќе ја споменеме и интересната грешка: писало **yalmo~** – и напиши вь нємь писалѡмь ч‹о›в‹ѣ›чьскимь єжє скоро плѣнєнїѥ сьтворити користємь настоит‹ь› бо Is8,1 97a1. Преводот во Библијата е: *И ми рече Господ: Земи си голем свиок и напиши на него со човечко писмо: брз на плен и ишар на грабеж*. Употребата на оваа лексема може да ја толкуваме како индивидуален, творечки пристап на писецот, но бидејќи се работи за ракопис од XV век постои голема веројатност дека во тој период е прифатен општопроширениот македонски изговор на зборот псалъмъ како ’псалом‘ и во контекст со глаголот ’написати‘ таа форма може да се протолкува како инструментал од народниот збор ’писало‘ (средство за пишување), па така од грцизмот псалъмъ можело да се добие домашниот збор писало.

За пролошките читања е карактеристична употребата на друг вид лексика, за разлика од лексиката во химнографскиот и паримејниот дел. Станува збор за лексика која е поблиска до секојдневниот живот, како на пример, лексеми со кои се опишува изгледот на човекот, се именуваат роднинските односи итн.

Во овој дел од ракописот нотиравме употребата на некои поретки грцизми:

истєрна **(gisterna)** – сьврьшаѥт сє сьборь ѥго вь с‹вє›тѣи вєлицѣи цр‹ь›кви и вь с‹вє›тих ап‹о›с‹то›лѣхь и вь б‹о›жствнѣи цр‹ь›кви вь *истєрни* вь новѣ 157c17,

кристальнъ **(kroustalo~)** – ꙗви жє ѥмоу крстъ вь ѡбразѣ *кристалнѣ* и глас быс‹т› ѿ креста гл‹аго›ющь 192c 9,

мраморѣнъ **(marmaro~)** – вьсадивь въ ковчєгь *мраморѣнъ* и пєчатєм ц‹а›рским запєчативь 189c 26.

Туѓата лексика богато се користи во називи на разни општествени функции:

моумєръ – да ꙗко доидошє тридєс‹є›тим прьпрыщь града апамискаго бывъ съпослѣдьствоующим ѥмꙋ и ѡбоимь *моумєрємъ* 192b33, 192d19

патрикии – въ ц‹а›рство льва и вирини! *патрїикїа* два имєни галвїє и кандидь сьродници ардавоурї анаспара любовїю изидошє ѿ византїѥ 188b23

синъклитикъ– патрїархоу жє коупно и ц‹а›рєвꙋ ѡ‹т›цоу *сиклитикоу* тамо приходєщим и б‹о›жствнїѥ таини сьврьшающє 157c18

тривоунъ – ꙗко видѣшє воини ѡбоих моумєри сь ѡбоини! *тривоуни* никостратъ и антїѡх вѣровашє вь х‹ри›с‹т›а 192d20.

Интересни се и називите на животни: аргали (**argolai**) (покрај аспида, змиꙗ) – аспиди прогна и вьвєдє змию г‹лаго›лємиє *аргали* ихжє ѿ аргоуса принєсє ѿноуд‹ь› имоущих имѣновании тамошнєѥ 153b2 крокодилъ, нєфодъ – изьмрѣшє и ѥжє вь водѣ звѣрїѥ и ѥжє наричєть ѥгупьтѣнє *нєфодь* єлин–є – жє *крокодили* 153a21.

Карактеристично за лексиката од типикот е изразеното присуство на грцизми, најмногу во сферата на литургиската терминологија, за означување на специјални литургиски дејствија или на црковни празници. Забележавме употреба на специфична лексика во однос на некои предмети што се користат во црковната богослужба. Покрај тоа, во типикарските упатства забележуваме поголема слобода на изразот, иако и тие имаат грчки предлошки. Меѓутоа, тие секогаш се приспособуваат кон конкретната ситуација, па поради тоа во нив често се среќаваат народни зборови и други подновувања.

Во рамките на типикот во Ваташкиот минеј евидентиравме бројни термини, од грчко и словенско потекло. Од грчките термини ќе ги наведеме:

аналогъ: и поставить крсть н–*а–налог* 15d10,

агрипиꙗ: сьврьшаѥт *агрїпїа* вь павєч‹є›рницꙋ и на трапєзѣ ꙗмїи рибоу и пиѥм вино на сл‹а›воу и чьсть прѣс‹вє›тоую б‹огороди›цꙋ 145r22

агрипьна(ꙗ): бл‹а›говѣщєнїє [в]ь· нєд‹ѣлю› вєч‹єр› [ц]вѣтноую *агрипны* [с]тих‹о›лог‹исамь› ·а҃· [а]нтифон бл‹а›жєнь моуж на гл‹а›с ·и҃· 102a11, 143v3, 143v8.9, 144r11, 144v16,

алилоуиꙗ: ащє нѣс‹ть› постьн д‹ь›нь по ѡтполоу вєлю вам *ал‹и›лоуїа* 114b12, 145r 4, 114a28, 144r16 и др.,

антифонъ: бл‹а›говѣщенїе [в]ь нед‹ѣлю› вечер‹ер› [ц]вѣтноую агрипны [с]тих‹о›лог‹исамь› ·а҃· *[а]нтифон* бл‹а›жень моуж на гл‹а›с ·и҃· 144v13, 145r9, 145v14,

апостоль: *ап‹о›ст‹о›ль* кь коринѳом ·а҃·го· посланїа [с]лав‹а› ·кг҃· свободь ѡ всѣх 114a25, 145r 6 и др.,

диѧконъ: аще ли нѣс‹ть› *дїаконь* гл‹агол›еть попь м‹о›л‹итвоу› 114b18

диѧконьство: и тако творить братїа поклоненїе їереи *дїаконьства* не г‹лаго›лем ны поють 15d12.13, 114a22, 114b9.14.20.22.24 и др.,

доместикъ: таж‹е› *доместикь* повтарает все ст‹и›х‹е›ре ѿ стигме до стигме 94c9

евангелие: вьход сь *еу‹ан›г‹е›лїемь* свѣте тих и прок‹имень› и учен‹ие› дневн‹о› 145r3, 145r6 и др.,

еклисархъ: и вьзвишаеть *еклисархь* гласом ꙗко разоумѣты 15c8, 145r31,

ектениꙗ: учен‹ие› б‹огороди›ци ї (е)у‹ан›г‹е›лїе дневн‹но› соущи поздѣ ї *ектенїе* спод‹о›би г‹оспод›и потѡм ст‹и›х‹и›ри пасцѣ 114c18, 115a16, 145v19,

ектерионъ: на ‹о›утрни великꙋю нед‹ѣлю› и аще ꙋбо *ектирїѡн* б‹огороди›ци вь нем сьврьшает се сл‹о›ужба б‹о›жственаа 145v12, 146r3, 146r4,

зaамбонъіи, зaамвонъіи: молитва зaамбонаꙗ/зaамвонаꙗ – їерев *зaамьбонꙋю* м‹о›л‹итвꙋ› и бывает оумивенїе по уинꙋ его дает се бл‹а›гос‹ло›венїе братїам 145r6, 114b1, 118c9,

игоуменъ: еще м‹о›лим се ѡ рабѣ б‹о›жиї ѡ *игоуменѣ* н‹а›шемь їме р‹ек› 15c21.

иереи: и тако творить братїа поклоненїе їереи дїаконьства нег‹лаго›лем ны поють 15d8, 15d12, 114b16, 145r9,

кадильница: прѣдходещеи їереи сь лоумбадою и *кадилнїицею* иже поем троп‹арь› гл‹а›с ·и҃· глас г‹о›с‹под›ны на водах вьпиет 114б3.4, 115a1,

канонархъ: таждь ставь на срѣд‹ѣ› *канонархь* проучитает же дньс раждает се ѿ д‹ѣ›вы 94c2,

келиꙗ: помльуим мало вь *келїах* нашим 114r4,

ламбада, лоумбада: кадилници и *лоумбадѣ* исходим ис цр‹ь›кве и п‹ри›ходимь на истоуникь водѣ поюще 114b3, 115a1.2, 145v3; сь *ламбадами* оуготованоу тетраподоу срѣд цр‹ь›кве сьврьшающе нам трыс‹ве›тое 15b21,

литиꙗ: поуинаем вечер‹е›рнѥ рекше слав‹а› вь вишних и творим ѡбиуноую *литїю* поюще глас ·д҃· самогласно 114c28, 144r40, 143v13, 143v32,

литоургиꙗ: вь пето на дес‹е›то лѣто вл‹а›д‹ы›уьствїа по уиноу б‹о›жственаа и *литоургїа* великаго василїа 114a32, 144r9, 144r 6, 144r 30, 144r40, 144v13,

минеи: и поем ст‹и›х‹и›ри вь пендикостарь и вь *минеи* 146a12,

монастирь: г‹лаго›леть ї еще м‹о›лим се ѡ вьсѣх о слоужещих и слоуживших вь с‹ве›тѣмь *монастирѣ* семь и ѡ здрави и ѡ сп‹а›сенїхь ꙋслиши ни 15d4, 143v22, 143v23, 144r29, 145v24 и др.,

нафора: вьходим вь црк‹о›вь славим глас ·ѕ҃· вьспоем вѣрни таждь ѱал‹мь› бл‹аго›с‹лов›лю г‹оспод›а дает се *нафора* бивает ѡтпоус‹ть› 114c7,

панахида: ꙗкоже велеть вь синаѯари великиѥ соуб‹оти› и поем же прѣжде на *панахидѣ* 145r28,

полиелео: ѡбиѵнаа ст‹и›х‹о›логїа по *полїелеѡ* степ‹ена› гл‹а›с ·д҃· 114d15, 143v14, 144v4, 144v33 и др.,

проскомидиѧ: походить їереи и творить *[про]проскомидїи* 114a15, 146r1,

пѧтикостарь: и поюм ст‹и›х‹и›ри вь *пендикостарь* и вь минеи 146a11,

синаксарꙑ: ꙗкоже велеть вь *синаѯари* великиѥ соуб‹оти› и поюм же прѣжде на панахидѣ 145r43; 145r28, 145v24,

стихологисовати: то вь пе‹то›к веѵ‹ерь› *не ст‹и›х‹о›лог‹и›соуем* нь по прьвом ѱса‹лмꙋ› на г‹осподь›и вьѯвах поюм самоглас‹но› 144r20,

стихологиѧ: аще ѥс‹ть› нед‹ѣлѣ› прѣдвараѥть вьскрѣсно веѵ‹е›рь ст‹и›х‹о›л‹о›гїа бл‹а›ж‹е›нь моуж на г‹осподь›и вьѯвах 102a13; 144v13, 144v16, 144r25 и др.,

стигма: таж‹е› доместикь повтарает все ст‹и›х‹е›ре *ѿ стигме до стигме* 94c10,

тетраевангель: и ѵтем же *тетраев‹в›а‹н›г‹е›ль* вь ·ѕ҃· ѵас клеп‹е›мь 144v22,

тетраподъ: оуготованоу *тетраподоу* срѣд цр‹ь›кве сьврьшающе нам трыс‹ве›тое и достаѥть же до великыхь врат сь ѵьстним крстѡм рещы конць 15b22,

типикъ: вьѯвративше с‹е› и поѵинаѥм л‹и›т‹о›ѵргїю поюм же› *типик* ꙗкоже прѣжде скаѯ‹а›на 144r16, 144v23, 144v8, 145v23, 143r10 и др.,

трапеѯа: вьходимь вь *трапеѯꙋ* ꙗми масло и пиюм вино 114c8, 143v6, 145r7, 145r23, 114c22 и др.,

триодъ: ст‹и›х‹и›ри вь *трїѡдь* ·г҃· и праѯ‹ниѵни› ·г҃· и арха‹н›г‹е›лꙋ ·г҃· ст‹и›х‹и›ри праѯ‹ниѵни› 143b14, 143v29, 145r12 и др.,

хероувимъ: л‹и›тѵргїа великаго василїа вь мѣс‹то› *херꙋвим* веѵери твои таи по ·г҃·ѱ· 145r4,

ѵпакои: *ипакои* гл‹а›с ·є҃· егда ꙗвленим своим просвѣтиль ѥсы всаѵьскаа тогда славноѥ невѣрїа море 121a17; 181d28; 82d31; 98c18, 114d23.

Карактерот на текстот на типикот и неговата содржина имаат влијание на изборот на лексиката. Се употребуваат бројни термини, грчки и словенски, а во некои случаи напоредно се употребува и грчки и словенски термин: ѵетвороногъ, ѵетвороножьць – тетраподъ, слоужьба – литоургиѧ.

Типикот содржи и примери за употреба на специфична лексика во однос на некои предмети, дејствија и др. поврзани со црковната богослужба и со манастирскиот живот, сп.: аналогъ, ламбада/лоумбада, кръстильница, кѫпѣльница, припрата, било, кадити, окроплениѥ.

Во бројни случаи во Ваташкиот минеј варира употребата на постарата и поновата лексика, така што можат да се изделат варијанти од различен вид. Тоа се варијанти во кои се редуваат туѓа лексема наспроти словенска: вусъ – ѵръвлениця, багрѣница, диѧконъ – слоуга, слоужитель, евангелиѥ – благовѣстиѥ, благовѣстованиѥ, благовѣщениѥ, икона – образъ, кринъ – цвѣтъ, цвѣтьць, олѣи, елеи – мастъ, тоукъ, трапеѯа – дъска и др., повеќе словенски лексеми, и тоа разнокоренски: гоумьно – токъ, гѫгъниѵъ – нѣмъ, елѣ–едва, женихъ–невѣстьникъ, ѯракъ–видѣниѥ, видъ, непьщевати, непьщовати–мьнѣти, повиновати сѧ, повинѫти сѧ–покарѣти сѧ, покорити сѧ, посълати–поустити, оукрѣпити–оутвръдити, коварьство, коварьствиѥ – хѫдожьство, цѣлъ – съдравъ и др., или истокоренски: варити – прѣдъварити, велии – великъ, ѥ҃ивотъ – ѥ҃изнь, играти – въѯиграти сѧ,

отъсѣщи – оусѣкнѫти, паства – паствина, свѧще(нь)никъ - свѧтитель, слоужьбьникъ – слоуга, и др.

Во рамките на овие варијанти се наоѓаат такви кои се пошироко познати од постарите ракописи: болѣзнь – недѫгъ, врътъпъ, врътъпа – пещь, пещера, вьінѫ – присно, грѧсти – ити, двьри, двьрь – врата; дивити сѧ – чюдити сѧ, демонъ – бѣсъ, жрътва – трѣба, игемонъ – воевода, иго – ярьмъ, ложе – одръ; наслѣдие – причастие, постъ – алканиє, скрьбь – печаль и др., но и такви кои содржат изразити подновувања, карактеристични за Ваташкиот минеј: инородьць – иноплеменьникъ, тлъща – дебель, оухапати – оуѩзвити, началопастьірь –пастьіроначальникъ, богоповѣдатель – богопроповѣдьникъ, звѣздоблюстель – звѣздословьць – звѣздочьтьць и др.

Од извршената анализа се гледа дека во ракописот покрај лексиката од домашно, словенско потекло богато се застапени и грцизмите, и тоа најчесто во паримејните читања. Меѓу нив се наоѓаат не само пошироко познатите грцизми, како што се на пр. ароматъ, бусъ, геона, демонъ, евангелистъ, катапетазма, олокавтома, талантъ, тумпанъ, и бројни термини поврзани со богослужбата: икосъ, ирмосъ, литиѩ, литоургиѩ, минеи, нафора, патикостаръ, стихологисовати, триодь, тропарь, но и некои поретки, како на пр. аргали, ектрионъ, истерна, кратирь, макелиѩ, метафрена, мирсина, парамьбатъ, паристрида, подиръ, стигма.

Во рамките на Ваташкиот минеј ги изделуваме следниве грцизми: агрипниѩ/агрипьнаѩ, адовъ, адъ, адьскъ, акротомъ, алилоуиѩ, алфавитъ, аналогъ, анатема, ангелъ, ангельскъ, ангельскъі, апостолъ, апостольскъ, апостольство, аргали, ароматъ, ароматьскъ, архангелъ, архиепископъ, архиереи, архисинагогъ, архистратигъ, архитектонъ, антифонъ, аспида, аспидовъ, асункритъ, варваръ, варварьскь, бусъ, геона, демонъ, диѩволъ, диѩконъ, диѩконьство, евангелие, евангелистъ, евангельскъ, евреи, евреискъ, еклисархъ, ектениѩ, ектрионъ, елинъ, елиньскъ, епигменосъ, епископъ, ересь, еретикъ, еретичьскъ, еретичьствовати, зѧамбонъіи/зѧамвонъіи, игемонъ, игемоньство, игоуменъ, идолъ, идольскъ, иерарха/иерархъ, иереи, иереискъ, иереовъ, иеросини, иеросиниѩ, икона, иконоборьць, икосъ, ирмосъ, истерна, канонархъ, канонъ, катавасиѩ, катапетазма, катисма, кедръ, келиѩ, кесаревъ, кесарь, кивотъ, китъ, клирикъ, кондакъ, кратирь, кринъ, кристальнъ, кумвалъ, купарисъ, куръ, ламъбада, левии, левиевъ, левитьскъ, лива, ливанъ, литиѩ, литоургиѩ, макелиѩ, манна, метафрена, милоть, минеи, мирсина, митрополиѩ, монастьірь, монахъ, мъниѫхъ, муро, муроносица, муроположьница, нафора, ноумерь, олокавтома, олѣи/елеи, органъ, охтаикъ, панахида, папа, парамьбатъ, параскевги, паремиѩ, паристрида, пасха, патрикии, патриѩрхъ, певъгъ, поганъ, полата, полиелеи, попъ, порфура, презвитеръ, прокименъ, псалмъ, псалъмьскъ, псалъмьскъі, патикостаръ, риторь, риторьскъ, сапфиръ, сатана, септѧврь, сикеръ, синъклитикъ, скинии, скиниѩ, скиптръ, скорпиѩ, скуменъ, стамьна, стигма, стихира, стиховьно, стихологисати, стихологисовати, стихологиѩ, стихъ, съупостасьнъ, талантъ, теологъ, тетраевангель, тетраподъ, типикъ, триоунъ, триодь, тропарь, трьстатъ, тьмиѩньскъ, тумпанъ, фараонитьскъ, фараоновъ, фараонъ, фараонь, фарисеи, фармаколитриѩ, февраль, февроуаръ, финиковъ, финикъ, херовимъ, херовимьскъ, херовимьскъі, христъ, упакои, упостасьнъ. Во овој список се наведени и латинизми кои се навлезени со грчко посредништво.

Литература

Аргировски Мито. 1998. *Грцизмите во македонскиот јазик*, Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.

Бицевска Кита. 1984. „Лексичките подновувања во Карпинскиот апостол“, *Македонски јазик XXXV,* Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, 373–380.

Бицевска Кита. 1989. „Од правописните особености на ракописите од северна Македонија“, *Климент Охридски и улогата на Охридската книжевна школа во развитокот на словенската просвета*, Скопје: МАНУ, 25–31.

Бицевска Кита. 2000. *Правописни и фонетски особености во ракописите од северна Македонија од XIII и XIV век,* Скопје: Менора.

Десподова Вангелија. 1983. „Лексичкото и семантичкото влијание на грчкиот јазик во македонските библиски ракописи“, *Македонски јазик XXXIV*, Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков, 157–166.

Десподова Вангелија. 1981-1982. „Префиксни лексички варијанти на македонските средновековни евангелија“, *Македонски јазик* XXXII–XXXIII, Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, 188–192.

Досева Ценка. 2003. „Из лексиката на славянския Миней от XI−XIII в. (имена за лица, свързани с венчалния обред): пѣти достоитъ“. *Сборник в памет на Стефан Кожухаров,* София.

Кирилометодиевска енциклопедия. 2003. БАН: т. I (А–З) 1985, т. II (И–О) 1995, т. III (П–С) 2003, т. IV (Т–А) 2003, София.

Макаријоска Лилјана. 1995. „За префиксираните глаголи во македонските псалтири“, *XXI научна дискусија на XXVII Меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура,* Скопје, 214–219.

Макаријоска Лилјана. 2009. *Студии од историското зборообразување,* Скопје: Посебни изданија, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.

Миовски Мито. 1996. *Хлудов паримејник – лингвистичка анализа*, Скопје.

Павлова Румина – Желязкова Веселка. 1999. *Станиславов (Лесновски) пролог от 1330 година*, Фабер: Велико Търново.

Поп-Атанасов Ѓорѓи. 1996. „Прилог кон проучување на таканареченото „Ваташки општ минеј“, *Македонскиот јазик од Мисирков до денес*, Скопје, 69–77.

Поп-Атанасова Стоја. 2003. *Лексиката на македонската црковна поезија*, Скопје: Посебни изданија, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.

Рибарова Зденка. 1989, „Формално диференцирани зборови со идентична семантичка структура и нивното место во Речникот“, *Советување врз работата врз редакциските речници на црковнословенскиот јазик во југословенските центри*, Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, 67–72.

Рибарова Зденка. 2005. *Јазикот на македонските црковнословенски текстови*, Скопје: МАНУ.

Угринова-Скаловска Рада. 1960. *Значењата на глаголските префикси во македонскиот јазик*, Скопје: Посебни изданија, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.

Црвенковска Емилија. 1999. *Загребски триод*, Стари текстови VII, Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.

Црвенковска Емилија. 2006. *Јазикот и стилот на триодот*, Скопје: Менора.

Цубалевска Мери. 2009. *Ваташкиот минеј (со посебен акцент врз лексиката),* Скопје: Посебни изданија, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.

Цубалевска Мери, Макаријоска Лилјана. 2013. *Лексиката на коментарот кон Погодиновиот псалтир,* Скопје: Посебни изданија, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.

Шепард Ф. 1972. *Византија, О културама*, Београд.

Večerka Radoslav. 1984. *Staroslověnština*, Praha.

Večerka Radoslav. 1999. „Počátky slovanského spisovného jazyka“, *Studie z dějin staroslověnského písemnictví a jazyka do konce 11. století*, Praha.

Речници

Аргировски Мито, Андријевска Наталија., Ѓуркова Александра. Ред. Аргировски Мито, *Речник на грчки-црковнословенски лексички паралели,* Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, 2003.

Речник на црковнословенскиот јазик од македонска редакција. Ред. Рибарова Зденка, т. I, Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, 2006.

Старославянский словарь (по рукописям X-XI веков), Ред. Цейтлин Р. М., Вечерка Р., Благова О., Москва, 1994.

Miklosich F., *Lexikon paleoslovenico-graeco-latinum,* Wiena 1963.

Slovník jazyka staroslověnského, I–IV, (red. Kurz Jozef, Hauptová Zoe), Praha, 1966–1997.

821.161.1-31:81’373.7

Емине ШАБАНИ
Универзитет во Тетово
Тетово, Македонија

СЕМАНТИЧКАТА ТИПОЛОГИЈА НА ФРАЗЕОЛОШКИТЕ ЕДИНИЦИ ВО РОМАНОТ *МАЈСТОРОТ И МАРГАРИТА* НА МИХАИЛ БУЛГАКОВ

Апстракт: Романот *Мајсшорош и Марѓарија*, освен што е успешен поради уметничко естетските вредности во светската литература, тој е исто така богат со фразеолошки единици, кои претставуваат една семантичка типологија со лексички, граматички, идиоматски и емоционални огништа. Во овој труд се истражуваат и структуралните модели на фразеолошките единици и нивниот конструкт, елементите на микроконтекстот, синонимските варијанти и нивните промени од оригиналниот руски јазик, потоа англискиот, хрватскиот, албанскиот и македонскиот јазик. Во сите јазици наоѓаме фигуративни елементи, и многу од тие елементи имаат идентично или слично значење, но при преведување на одредените текстови многу фразеолошки и идиомски единици ја менуваат или ја губат сличноста и оригиналноста на јазикот на кој се напишани. Наша задача е да ги истражиме факторите и елементите до која граница се менува значењето и структурата на овие фразеолошки единици. Во овој труд, исто така, ќе бидат истражувани и патиштата на нивното формирање и нормите на нивната употреба во литературата.

Парадигматските форми се особености на фразеолошките единици со именки и со глаголи. Со нив се изразуваат формалните врски на фразеолошките единици во реченицата. Од ова потекнува и оформеноста на овие единици односно бројот на составните елементи (кога имаме стегање или проширување на структурата). Исто така ќе ги истражуваме и синонимските, хомонимските и антонимските фразеолошки единици во романот *Мајсшорош и Марѓарија*.

Клучни зборови: семантичка типологија, граници на фразеолошките единици, структурални модели и форми на фразеолошките единици, фразематски корпус.

Вовед

Романот *Мајсшорош и Марѓарија*, освен што е успешен поради уметничко естетските вредности во светската литература, тој е исто така богат со фразеолошки единици. Наша задача е да ги истражиме факторите и елементите до која граница се менува значењето и структурата на овие фразеолошки единици кога се преведува романот од оригиналот на други јазици. Јазиците што ќе бидат споредувани се руски, албански, македонски, англиски и хрватски, со тоа што не сите примери се дадени на сите јазици поради обемноста на материјалот. Во овој труд, исто така, ќе бидат истражувани и патиштата на формирање на фразеолошките единици и нормите на нивната употреба во литературата.

Што се фразеолошките единици?

Големата руска енциклопедија (1979), е едно од првите дела што зборува за два вида на фразеологизми и критериуми. Според оваа енциклопедија, објектот на фразеологијата е тесен кога фразеолошките изрази се одредуваат според критериумите на семантичката единица на значењето на фразата и еквивалентноста на фразата со еден единствен збор, од погледот на функцијата на именувањето, додека фразеологијата во поширока смисла се утврдува од критериумот на редовната употреба на една стабилна форма, независно од семантичката единица на фразата или делење на фразата во смислата на составните зборови.

Жан-Пиер Колсон (Jean-Pierre Colson 2008), на пример, прави едно концизно одредување на условите на делење на фразеологијата во тесна и широка смисла: „Фразеологијата во широка смисла, го исполнува критериумот на полилексикалитетот и издржливоста, додека фразеологијата во тесна смисла го бара дополнителниот критериум на некомпозиционалноста“ (според: Miçoni 2013: 17).

Според професор Јани Томај, на литерарен начин е дадено едно означување: “*Фразеологијата почнува таму каде што слободното лексичко значење на зборот се покрива од фигуративното значење на одржливата фразема.*“ (Томај 1999:7). Според Ј. Томај ова не е целосно објаснување на фразеологизмите, затоа што во него се објаснува само фигуративноста на фразеологизмите, а не и лексичката, граматичката, парадигматската и семантичката функционалност на фразеолошките единици. Исто така и нивните конструктивни елементи, елементите на микроконтекстот, како што се на пр. во албанскиот јазик: „***(Qeshi)*** *vesh më vesh* dhe ***(Vajti)*** *fjala vesh më vesh*“***(се смееше)*** *од уво до уво и* ***(се слушна)*** *зборот од уво до уво*“, каде што микроконтекстот претставува ***Qeshi*** и ***Vajti*** и ја врши разликата на значењето. Кога помошните зборови се дел од парадигматските форми, тие се особеност на фразеолошките единици со именки и со глаголи.

Границите на фразеолошките единици: разликувањето на елементите што ја сочинуваат една фразеолошка единица и одредувањето на почетната граница, во некои случаи не е лесно. Овој процес се комплицира од неколку фактори, кои ги изложуваме подолу: ниската одржливост на фразеолошките единици, промената на редот на составните компоненти, вклучувањето на други елементи, парадигматските форми, присуството на кратките форми (i, e, të, së – на/од), факултативните и контекстуалните елементи, граматичките и лексичките варијанти, присуството на управните зборови (*dikujt, dikë* некого, некому) итн. (Томај 1999: 17).

При споредба и анализа на фразеолошките единици, големо значење има наоѓањето на еквивалентноста. Според Ејсман (Eismann 1989:86 – 87), од споредбата направена на база на четири критериуми (лексиката, структурата, семантиката, стилот) резултираат четири типа на фразеологизми: 1. еквивалентни фразеологизми со потполна соодветност на сите нивоа. Овде се разликуваат а). Еквивалентни фразеологизми со потполна соодветност на сите нивоа и значења и, б). Со потполна соодветност на најмалку едно значење и со несовпаѓање со најмалку една смисла, при што на стилистичко ниво имаме а) Апсолутна еквивалентност, и б). Релативна евива-

лентност. 2. Фразеологизми што не се совпаѓаат на структурално и семантичко ниво и што може да се преведуваат само со парафразирање.3. Адекватни фразеологизми, што се совпаѓаат на семантичко ниво, но се разликуваат на лексичко и на граматичко ниво. 4. Структурални идентични фразеологизми или блиски, значи меѓујазични хомоними. (види Ќирјазати во: Thomai J. & Lloshi Xh. & Hristovo R. & Qirjazati K. & Melonashi A. 1999: 138).

Граматички варијанти на фразеологизмите во романот *Мајсторот и Маргарита*

"*The* ***tongue can conceal the truth****, but the* ***eyes never****! You're* ***asked*** *an unexpected question, you* ***don't even flinch****, it* ***takes*** *just a second* ***to get yourself under control****, you* ***know*** *just what you* ***have*** *to say* ***to hide the truth****, and you* ***speak very convincingly****, and nothing in your* ***face twitches to give you*** *away. But the truth, alas,* ***has been*** *disturbed by the question, and it* ***rises up*** *from the* ***depths of your soul*** *to* ***flicker in your eyes*** *and all is* ***lost.***"

Shvatite, ***jezik može sakriti istinu****, ali* ***oči nikad****! Netko vam iznenada* ***postavi*** *pitanje, vi čak ni ne trepnete, u sekundi* ***ovladate sobom*** *i znate što je potrebno reći da se* ***sakrije istina****, i* ***govorite sasvim uvjerljivo****, i* ***nijedan mišić*** *na vašem licu se ne* ***pomakne****, ali jao, istina, uznemirena pitanjem,* ***s dna duše u trenu skoči u oči,*** *i sve je gotovo. Primijećena je, a* ***vi ste uhvaćeni****!*

Поймите, что ***язык может скрыть истину****, а* ***глаза никогда****! Вам задаютвнезапный вопрос, вы даже не вздрагиваете, в одну секунду* ***овладеваете собой*** *и знаете, что нужно сказать, чтобы* ***укрыть истину****, и весьма* ***убедительно говорите****, и ни* ***одна складка*** *на вашем лице не* ***шевельнется,*** *но, увы, встрвоженная вопросом истина* ***со дна души*** *на мигновение* ***прыгает в глаза,*** *и все кончено. Она замечена, а* ***вы пойманы****!*

Запомнете, ***јазикот може да ја сокрие вистината****, но* ***очите никогаш****! Некој ненадејно ви* ***поставува*** *прашање, а вие* ***не трепкате со очи****, во секунда* ***преовладувате со себеси*** *и знаете што е потребно да ја* ***сокрие вистината*** *и зборувате* ***сосема уверени****, и* ***ниеден мускул*** *на вашето лице* ***не мрднува****, но* ***вистината е вознемирена*** *со прашањето,* ***од дното на душата****,* ***скокнува в окото,*** *и* ***сè е готово****. Забележена е и вие сте,* ***во стапица****.*

При споредба на фразеолошките единици, во дадените јазици, забележуваме дека присутноста на некои формални елементи, како што се споредбениот сврзник, укажува на промена на структурата на фразеолошките единици во четирите јазици што несомнено води кон нивни семантички промени.

Обично во уметничките дела фразеолошките единици имаат фигуративен карактер. Тие може да бидат „индивидуални, ограничени, при што, ако добијат фреквенција и подлога при употребата, тие стануваат автентични фразеолошки единици" (Thomaj, 1999:13). И во делата на авторите тие имаат индивидуален карактер, но ако се повторуваат од сите и претставуваат иновација, тие поминуваат во автентич-

ни, како што е случајот со фразеологизмите на Џорџ Орвел: *Big Brother*, *newspeak, doublethink, prole, minithrue* и др.

Кај *Мајсторот и Маргарита* имаме ***стилистички идиоми***: метафора, метонимија, хипербола, еуфемизам, иронија, сатира и сарказам; ***фонетски*:** алитерација, асонанца, ономатопеа; ***лексички***: репетиција, архаични конституенти, елементи на зборообразување; ***граматички***: паралелизам, екскламација, реторичко прашање; ***различни регистри на употреба***: формален, неформален, жаргон итн.

Структурални и синонимски варијанти. Професор Томај апострофира една значајна посебност на фразеологијата а тоа е следнава: "*sintezë e gjatë historike, e dy ose më shumë fjalëve që kanë humbur ose e kanë zvogëluar kuptimin e drejtpërdrejtë të parë dhe kanë fituar një kuptim të ri figurativ*." (долга историска синтеза на два или повеќе зборови што го изгубиле или намалиле нивнотото прво директно значење и добиле едно ново фигуративно значење) (Thomai, 1982: 125).

Синоними:*"**Is that vodka**?" Margarita asked weakly. The **cat jumped up** in his seat with indignation. "I beg pardon, **my queen**," he **rasped**, "Would I ever allow myself to offer vodka to a lady? **This is pure alcohol**!";'**Vodkë është kjo**? –pyeti me një fije zëri Margarita. I fyer **maçoku kërceu** mbi karrige. –Më falni **mbretëreshë**, -foli ai **zëngjirur**, -por si mund t'ia lejoj vetes të sajdis një zonjë me vodkë? **Ky është safi alkool**. (286); - Это **водка**?- Слабо спросила Маргарита. Кот **подпрыгнул** на **стуле от** обиды.- Помилуйте, **королева**, - **прохрипел** он, - разве я позволил бы себе налить даме водки? **Это чистый спирт!** (162); **Тоа е водка**?-праша Маргарита, премалено. **Мачорот потскокна** на столот од навреда. **Добога кралице**,-**просаска** тој, зар јас би си дозволил да ѝ турам водка на една дама? **Тоа е чист алкохол**! (313).*

Хомоними: *Unë po **fluturoj**, thirri Margarita, duke mbytur me zërin e vet tingujt e valsit. Jam e padukshme, jam e padukshme! –briti edhe më fort ajo dhe përmes degëve të panjës, që i fshikullonin fytyrë, kaptoi portën e oborrit dhe **fluturoi në rrugicë**. Dhe fill pas saj, **fluturuan** edhe **valët e shfrenuaratë valsit**. (240); **Я улетаю**, - кричала Маргарита, заглушаявальс.,- невидима, невидима, - еще громче крикнула она и между ветвям клена, хлестнувшими ее по лицу, перелетев ворота, **вылетела в переулок**. И вслед ей **полетел** совершенно **обезумевший вальс**.*

Антоними: *I përfytyroheshin **mobiljet e kuqe e të vjetëruara**, komodina me orën përsipër, që trokëllinte çdo tridhjetë minuta, stufa dhe librat, **nga dyshemeja e ngjyrosur** dhe **gjer te tavani i tymosur.** (147) **Красную по-тертую мебель**, бюро, на нем часы, звеневшие каждые полчаса, и книги, книги от **крашеного пола** до **закопченого потолка**, и печку.*

*"**Love** leaped out in front of us **like a murderer** in an alley leaping out of nowhere, and **struck usboth** at once. As **lightning strikes**, as a Finnish **knife strikes!** She, by the way, insisted afterwards that it wasn't so, that we had, of course, **loved each other** for a long, long time, without knowing each other, **never having seen each other**…."Dashuria u shfaq para nesh, ashtu **sikundër del në mes të rrugës një vrasës** dhe, na **rrëzoi të dyve**. Ashtu **godet rrufeja**, ashtu të **vret edhe shpata**! Më vonë ajo më tha, se kjo s'është kështu, se ne e*

kishim dashur shoqi-shoqin shumë kohë ***më parë se të njiheshim****, kur ajo bashkëjetonte me një tjetër, kurse unë me atë, e posi i thonë...”(145)*

Pas këtij afati më priti një vajzë, e cila edhe pse ***më ngopi me lugë të zbrazur****, një herë* ***s’ më pa drejt e në sy.*** *(149). Јас дојдов по две недели и бев примен од некојаси девојка* ***чии очи беа искривени кон носот*** *од* ***непрестајното лажење****.*

Етимолошките групи на фразеологизмите: етимолошки идиоми на рускиот јазик: а) со руски корени; б) со потекло од Библијата; ц) кои потекнуваат од грчката и од римската митологија; д) идиоми кои што се делумно или целосно преведени од другите јазици (Lubensky 2013:18). Во романот *Мајсторот и Маргарита* наоѓаме идиоми со руски корени, со потекло од Библијата (Јешуа, Ха Ноцри, Понтиј Пилат, Ерусалим, Хаифа, Синхедрин, Леви Матеј, Јуда), кои потекнуваат од грчката и од римската митологија итн.

Типологијата на фигуративното значење:

Метафора: *Ballkoni* ***i larë*** *me* ***dritën e hënës****.* (Bulgakov:147); *Балкон* ***вымывается лунным светом****; The balcony is* ***washed with moonlight****; Балконот* ***обложен со месечина.***

Sapo ***pelerina e bardhë*** *me* ***astar të purpurt****,* ***u dha*** *majë shkëmbit,* ***buzë detit njerëzor****, një* ***suvalë zërash*** *i shurdhoi veshët Pilatit me sytë gjysmë të mbyllura:* ***H a a a****...” (41); Штом се појави* ***белиот плашт*** *со* ***церевната постава*** *на возвишеноста на камен на крајот на* ***човечкото море****, Пилат што стоеше со затворени очи, го удри в уши звучниот бран: „****А а а ...****“ (41). Лишь только* ***белый плащ*** *с* ***багряной подбивкой*** *возник в высоте на каменном утесе над краем* ***человеческого моря****, незрячему Пилату в уши ударила звуковая волна: “****га-а-а...****” (18).*

Метонимија: *Qyteti* ***synonte të hynte*** *atje*. (Bulgakov:146). *Градот* ***намеруваше да влегува*** *таму.*

Në, ***do të pijë ujë Jerusalemi****,* paskëtaj, nga burimet e Solomonit, siç kisha bërë nijet, por për të mirën e tij. **Po, po do të pijë**. (f 39). ***Ќе пие вода Ершалајм*** *од сега, од изворите на Соломон, како што мислев, но за неговото добро.* ***Да, да ќе пие****.*

Метонимија комбинирана со фонетски и со синонимски елементи и со прашална реченица: ***do të pijë ujë Jerusalemi [...] Po, po do të pijë****.*

Алегорија: *Kështu foli Margarita****,*** *tek shkonin me mjeshtrin drejt* ***shtëpisë së tyre të përjetshme*** *dhe mjeshtrit iu bë se* ***fjalët e Margaritës rridhnin*** *siç* ***rridhte e mërmëriste, ai përroi*** *që kishin lënë pas dhe* ***kujtesën e mjeshtrit****, një* ***kujtesë e tronditur*** *dhe e* ***rrahur gjilpërash****, zu* ***të shuhej****. (401). Така говореше Маргарита, одејќи со мајсторот кон* ***нивниот вечен дом****, и на мајсторот му се чинеше дека* ***зборовите на Маргарита течат*** *исто како што* ***течеше и шепотеше поточето*** *што остана зад нив, и* ***паметењето на мајсторот****, немирното,* ***избоцкано со игли паметење****,почна* ***да згаснува.***

S’duhet ***bërtitur maleve****, sepse ata janë mësuar me* ***kësi shembjesh*** *dhe* ***nuk e prishin terezinë****. (398). Во* ***планините не треба да се вика****, тој и така е* ***свикнат на лавини*** *и* ***тоа нема да го вознемири****.*

Иронија: *Ndërkohë u desh të merreshin me ca* ***ngjarje jashtë teatrit*** *të Varietesë,* ***andej-këndej*** *Moskës. Pra, u desh të sqarohej edhe çështja e* ***pazakontë*** *me nëpunësit që kënduan "****Det o det****" (lidhur me këtë duhet thënë se profesor Stravinski mundi të* ***vinte rregull*** *aty vetëm për dy orë,* ***me anë injeksionesh hipodermike****), ashtu si edhe* ***meseleja*** *e disa individëve dhe zyrave* ***të ngatërruara me ca kartëmonedha*** *e që mandej ranë* ***viktimë*** *e po këtyre* ***kartëmonedhave të çuditshme.*** *(f.* 349). *Во тоа време мораа да се занимаваат со настани во другите* ***места надвор од театарот*** *Вариете. Требаше да се разјасни* ***необичниот случај*** *што пееја „Славно море" (впрочем професор Стравински требаше да ги* ***доведе во ред*** *во тек на два часа – по пат на* ***некакви поткожни инјекции****), со лицата што на други лица или установи им давале* ***којзнае што наместо пари****, а исто така и со лицата што* ***страдале од тоа****.*

Хипербола: *Të shikosh* ***njëzet mijë herë dritën e hënës*** *për shkak se një herë, dikur e ke parë atë? A nuk është kjo* ***pak si tepër****? Pyeti Margarita. (398).* ***Дванаесет илјади месечини*** *за една месечина некогаш,* ***зар тоа не е премногу****? –праша Маргарита.*

Антитеза: "*Once upon a time there* ***was a lady****. She had no children, and* ***no happiness*** *either.* ***And at first she cried for a long time****, but then she* ***became wicked****...". была на свете одна тетя. И у нее не было детей, и счастья вообще тоже не было. И вот она сперва много плакала, а потом стала злая...(132). Njëherë e një kohë* ***na ishte një zonjë****. Ajo nuk kishte fëmijë dhe as lumturi. Dhe* ***në fillim qau për një kohë të gjatë,*** *por më pas ajo* ***u bë e ligë****.(143). Еднаш одамна* ***беше една дама****. Таа немаше деца и* ***беше несреќна****.* ***Во почеток таа плачеше многу****, а потоа* ***стана лоша****...*

Антитезата е идентична со антонимите.

"*The tongue may* ***hide the truth*** *but the* ***eyes – never****!" «Язык может* ***скрыть правду****, но* ***глаза - никогда****!» Gjuha mund ta* ***fshehë të vërtetën****, por* ***sytë kurrë****! Јазикот може да ја* ***покрие вистината****, но* ***очите никогаш****!* Оваа реченица во сите четири јазици е иста во преводот и во фразеологизмите што ја сочинуваат, за разлика од другите реченици во кои се менува местото на глаголите, именките, препозициите и др.

Do ***shurdhohesh*** *ti atëherë, o kryeprift, nga rënkimet dhe* ***vajtimet e hidhura****. Mbase po atëherë do të të kujtohen* ***Bar-Rabani i liruar****, edhe ai* ***filozofi endacak****, që e* ***dënove me vdekje*** *për ca* ***predikime paqësore****! Së paku atëherë a do të pendohesh ti o kryeprift?(f 39). Придет под стены города полностью легион фульмината, подойдет арабская конница, тогда услышишь ты* ***горький плач и стенания****. Вспомнишь ты тогда спасенного* ***вар-равванаи пожалеешь****, что послал на* ***смерть философа*** *с его мирною проповедью!(17). Remember my words. High Priest: you are going to see more than one cohort here in Jerusalem! Under the city walls you are going to see the Fulminata legion at full strength and Arab cavalry too. Then the weeping and* ***lamentation will be bitter****! Then you will remember that* ***you saved Bar-Abba*** *and you will regret that* ***you sent that preacher of peace*** *to* ***his death****! (35).* ***Под судовите*** *на градот ќе пристигне целиот легион на Фулминат, ќе пристигне арапската коњица, тогаш ќе чуеш* ***горчлив плач и лелеци****! Ќе се сетиш ти тогаш на спасениот Вар-Раван и ќе зажалиш што си го* ***пратил во смрт*** *филозофот со неговата* ***мирна проповед****.*

Литота: *Në këtë e sipër Volandi bëri një* ***gjest nënvleftësimi*** *me dorë dhe* ***Jerusalemi u shua****. (399). At this Woland* ***waved his hand*** *towards* ***Jerusalem, which vanished****.(392). тут воланд* ***махнул рукой*** *в сторону* ***ершалаима, и он погас***. (226). *Во овој моменш, Woland* ***мавшаа со ракаша*** *кон Ерусалим,* ***кој исчезна.***(227).

Еуфемизам: *Një* ***qen bir qeni*** *më dha dhjetë rubla, unë i ktheva kusurin-katër e pesëdhjetë...Zbriti maskarai. Mbas pesë minutash ç'të shikoja: në vend të kartëmonedhave-një etiketë uji mineral!- Këtu shoferi* ***këputi një fjalë që nuk shkruhet në kartë****. Tjetri në Zubovka, një kartëmonedhë dhjetërubëlshe. I ktheva tre rubla kusur. Iku. Hapa portofolin e s' andejmi më doli një grerëzë që më thumboi gishtin. Dhe shoferi* ***sërish e prishi gojën*** *me disa fjalë që* ***nuk i mban dot letra****. S' mi dha paratë që më takonin. Dje në këtë Variete (****fjalë të ndyra****) një magjistar,* ***si një nepërkë****, dha një shfaqje me kartëmonedha dhjetërubëlshe (****fjalë të ndyra****). Kryellogaritari arriti,* ***u tulat*** *dhe* ***u shti*** *sikur edhe fjalën Variete po e dëgjonte për herë të parë. Me vete mendoi "****Hajde pikë e zezë, hajde*** *!" (193). Some* ***son of a bitch****gives me a tenner and I give him four-fifty change. Out he gets,* ***the bastard****! Five minutes later I look--instead of* ***a tenner*** *there's a* ***label off a soda-water*** *bottle! 'Here the driver* ***said several unprintable words****. 'Picked up another fare on Zaborskaya. Gives me a tenner-I give him three roubles change. Gets out. I look in my bag and out* ***flies a bee!*** *Stings me on the finger! I'll 'The driver* ***spat out more unprintable words****. 'And there was no tenner. There was a show on at* ***that (unprintable)*** *Variety yesterday evening and* ***some (unprintable)*** *conjurer did a turn with a lot of (****unprintable****) ten-rouble notes . . .' The accountant was* ***dumbstruck****. He hunched himself* ***up and*** *tried to look as if he was hearing the* ***very word*** *'Variety' for the first time in his life as* ***he thought to himself****: '****Well I'm damned****!' (192). Дает какой-то* ***сукин сын*** *червонец, я ему сдачи- четыре пять-десят... Вылез, сволочь! Ми нут через пять смотрю вместо* ***червонца бумажка*** *с* ***нарзанной бутылки****! -Туш шофер произнес несколько* ***непечатных слов****.-Другой за зубовской. Червонец. Даю сдачи три рубля. Ушел! Я полез в кошелек,* ***а оттуда пчела –тяп за палец!*** *Ах ты!..-Шофер опять вклеил* ***непечатные слова****, -а* ***червонца нету****. Вчера в этом варь ете* ***(непечатные слова)*** *какая-то гадюка фокусник сеанс с червон цами сделал* ***(непечатные слова).*** *Бухгалтер обомлел, с"ежился и сделал такой вид, как будто и самое слово "Варьете" он слышит впервые, а сам подумал:* ***„Ну и ну!.."****(109).*

Реторичко прашање: *E ç'punë kanë* ***djajtë në hotel****? Domethënë* ***as djaj s'paskeni*** *? (47)Что* ***делают дьяволы в отеле*** *? То есть, у вас даже нет дьявола?; What* ***the devils do in the hotel****? 'And the* ***devil doesn't exist either****, I suppose? (43). И* ***ѓаволош го нема****...-И го* ***поштврдуваше шоа дека го нема?***

Реторичкото прашање е дел од групата *фигури на зборовите* во стилистиката, а истовремено и дел од граматичките особини на зборовите.

Фонетски особини:

Асонанца: *Është zakonisht vërejnë një njeri për të cilin edhe* ***kanë dëgjuar shumë****, edhe* ***kanë menduar shumë*** *dhe më së fundi e takojnë****.*** (341). *Така се гледа некој за кого* ***многу сме слушале****, за кого и самите* ***сме размислувале****, и кој најпосле се појавил.*

Алитерација: *Dikush e* ***kishte lënë të lirë*** *mjeshtrin, sikundër ai, sapo* ***la të lirë*** *heroin që kishte krijuar vetë. Ky hero* ***kishte ikur në*** *humnerë****, kishte ikur*** *për tu mos u kthyer më kurrë, i falur* ***natën e së dielës*** *nga* ***biri i mbretit-astrolog****, i pamëshirshmi prokurator i pestë i Judesë, Ponc Pilati. (401). Тој јунак* ***замина во бездната****, замина неповратно, тој кому што* ***му беше простено*** *во ноќта пред воскресението,* ***синот на кралот звездочатец****, жестокиот петти прокуратор на Јудеја, коњаникот Понтиј Пилат.*

Ова реченица е комплетна алегорија, но со алитерациони изрази во својата внатрешност. *Некој го ослободил мајсторот* е алегорија за неговата смрт на крајот на романот. Исто така и неговиот херој, Понтиј Пилат, мајсторот го ослободил од неговата болка на совеста. Составните елементи, глаголите и именките, се во функција на една историска фразеолошка реченица, позната за сите нас според тоа што се случило во првиот век на нашата ера. Емблематични фигури се: Јошуа, Понтиј Пилат, познат како петтиот прокуратор на Римското Царство во Јудеа, ***Исус*** овде е наречен ***мајстор***, ***херој***, додека Понтиј П, ***синот на царот астролог***, ***немилостен*** итн.

Malet e shndërruan ***zërin e mjeshtrit në bubullimë****, e po kjo* ***bubullimë i shkatërroi malet****. (399). Планините го* ***претворија гласот на мајсторот во гром****, и токму овој* ***гром ги разнесе планините****. The mountains* ***turned the master's voice into thunder****, and this* ***thunder broke the mountains****. Горы превратили* ***голос мастера в гром****, и этот* ***гром разбил горы****.*

Ономатопеа: *Prej së largu e* ***dëgjoja kërcëllimën*** *e tyre neveritëse****.*** (154). *Издалека я слышал* ***их отвратительные крики****. From a far* ***I heard their repulsive*** *cries. Од далеку ги* ***слушнав*** *нивните* ***одвратни плачења.***

Varenuha ***qau me ngashërim****, mërmëriti zëdredhur*...(353). *Варенуха,* ***извика со болка****, промрморе, изопачено. Варенуха* ***заплакал от горя****, пробормотал. Varenukha stopped pacing and cried: 'I've already thought of that!*

Лексички особини

Репетиција: *Dhe pas kësaj kalorësit iu desh të bëjë,* ***pak më shumë e pak më gjatëshaka*** *se sa pat kujtuar. Por kjo natë është një natë kur* ***lahen hesapet****. Kalorësi* ***pagoi ç' kishte për të paguar*** *dhe llogaria e tij u mbyll. (396); But tonight is one of those moments when accounts are settled. Our knight* ***has paid his score*** *and the* ***account is closed****. (389); И рыцарю пришлось после* ***этого пошутить*** *немного больше и дольше, нежели он предполагал. Но* ***сегодня такая ночь, когда сводятся счеты****. Рыцарь свой счет* ***оплатил и закрыл****! (214). И поради тоа рицаров* ***мораше да се шегува малку повеќе и подолго*** *отколку што тој претпоставуваше. Но денеска е таква ноќ кога се* ***сведуваат сметките****.* ***Рицаров си ја исплати*** *и си* ***ја затвори сметката****.*

Архаични конституенти: *Jo. Tha Pilati,* ***-zagushia*** *s'është gjë fare në krahasim me bezdinë që ma* ***sjell ti, o Kaifë****,-tha Pilati* ***buzëqeshur e sypicërruar***. (38).

Елементи на зборообразување: *Mos vallë unë i shëmbëllej atij* ***buzëqumështi endacak***. (38): *Do you take me for a fool, like that* ***crazy young vagrant*** *who is to be executed today? (34); Что ты, первосвященник! Кто же может услышать нас сей-*

час здесь? Разве я похож на юного ***бродячего юродивого****, которого сегодня казнят? (41); Što to kažeš, prvosvećeniče! Tko nas sada ovdje može čuti? Zar nalikujem* ***mladom opsjednutom skitnici*** *koji će danas biti kažnjen?(35). Ти личам ли на* ***млад јуродив-шалкач****, врз кого денеска ќе се изврши казната?*

Граматички карактеристики:

Паралелизми. *Shkëlqësia e tij. Donte* ***zogjtë në kuvli****. Ndaj mblodhi* ***në krahët e tij****. Vajza të* ***bukura peri****. (136). его превосходительство любил* ***домашних птиц*** *и брал под покровительство* ***хорошеньких девиц*** *!!!; Njegova preuzvišenost volio je* ***domaće ptice****, i uzimao pod zaštitu* ***Ljepuškaste djevice!****!!; 137); His Excellency reached the stage Of liking* ***barnyard fowl.*** *He took under his patronage* ***Three young girls and an owl****!!!, 64).* ***Неговото превозходителство****,* ***лубеше домашни птици****, и ги земаше под заштита младите убавици!!!*

Екскламација. *Është e vërtetë! Ai i ka!* ***Këtu, këtu****!...Ndal!* (128), *It's true! He has it!* ***Here****,* ***here****! ... Stop ! Это правда! У него есть это!* ***Здесь, здесь****! ... Стој! Вистина е! Тој ги има!* ***Еве, овде****! ... Стој. Istina! Kod njega je!* ***Tu, tu!.....*** *Stoj! Pa to su* ***červonci!****(128);*

Реторичко прашање. ***Përse vallë****, më shqetëson kaq shumë ai, Berliozi,* ***që ra nën tramvaj****? Po atë nuk e kam krushk që për të njohur nuk e kam njohur kurrë.* ***E ç'di unë për të****?* (121) ***Почему,*** *собственно, я так взволновался изза того, что Берлиоз* ***попал под трамвай****?- Рассуждал поэт.- В конечном* ***счете, ну его в болото****! Кто я, в самом деле,* ***кум ему или сват****? В самом деле,* ***что мне о нем было известно****?Zašto sam se zapravo* ***toliko uzrujavao*** *zbog toga što je Berlioz pao pod tramvaj? - razmišljao je pjesnik. - Na kraju krajeva, neka ga! Tko sam ja zapravo njemu,* ***kum ili svat****? Stvar no,* ***što sam ja o njemu znao****?; 121). И зошто всушност* ***сум се возбудил*** *толку поради тоа што Берлиоз* ***падна под трамвај****, размислуваше поетот.-на крајот на краштата,* ***ѓавол да го земе!*** *Тоа што сум му јас, навистина,* ***брат или сват****?*

Исто така и речениците во кои што имаме реторичко прашање имаат истовремено и алегоричко значење (понекогаш и саркастична компонента), како и паралелизмот *сакаше* ***птици во кафез*** и метафората *собра во неговите* раце ***вили убавици***.

Регистар: Формален: ***Zuri*** *një stol aty pari, ku edhe* ***u gozhdua si i paralizuar****. Po* ***shtrydhte trutë*** *për të kuptuar atë* ***që i panë sytë****.* (50*). Ivan Nikolajevič kako je* ***pao na klupu*** *ne dotrčavši do obrtaljke, tako je ostao na njoj. Nekoliko puta pokušao se dići, ali* ***ga noge nisu slušale*** *- s Bezdomnim se desilo nešto* ***poput paralize****.; 46); Ivan Nikolaevich just* ***stayed on the bench*** *as he had dropped on to it before reaching the turnstile. He tried several times to get up, but his legs would not obey him -* ***something akin to paralysis*** *had* ***occurred*** *with Homeless.; 27); Несколько раз он пытался подняться, но* ***ноги его не слушались*** *сБездомным приключилось что-то* ***вроде паралича****.; (22). Иван Николаевич како што падна на клупата не стигнувајќи до пешачкиот премин, така и остана на неа. Неколкупати се обидуваше да стане, но* ***нозете не го слушнаа****. Бездомни* ***беше како парализиран****.*

Неформален: *Përveç jush Margarita Nikolajevna u* ***detyruam ta shqetësojmë*** *edhe mjeshtrin, -foli Volandi.* (392); *Morali smo vas* ***uznemiriti,*** *Margarita Nikolajevna i* ***majstore -*** *progovorio je Woland nakon šutnje –(395); Пришлось мне вас* ***побеспокоить,*** *Маргарита Николаевна* ***и мастер****, заговорил воланд после некоторого молчания, - но вы не будьте на меня в претензии. Не думаю, чтоб вы об этом пожалели. (213); 'We had to* ***trouble you a little****, Margarita Nikolaevna* ***and master,'*** *Woland began after* ***some silence****, 'but you won't* ***grudge me*** *that. (172). Освен тебе Маргарита Николајевна, моравме* ***да го вознемируваме*** *и Мајсторот, рече Воланд.*

Жаргон: ***палосич, палосич!*** (364) *Од каде да знаеше кутриот Иван, дека диригент беше дамкосано копиле*! (52). *Nga ta dinte Ivani i shkretë se,* ***dirigjenti hokatar****,* ***-ishte shtinjak me damkë.*** (52). *The* ***stupefied Ivan*** *obeyed and shouted 'Stop thief!' but the* ***choirmaster fooled him*** *by not making a sound.*

Најприлагодувана нивна типологизација е според семантичките сфери.

Семантичко-историска сфера

Так, так, - улыбнувшись, сказал Пилат, - теперь я не сомневаюсь в том, что ***праздные зеваки в ершалаиме ходили за тобою по пятам****. Не знаю, кто* ***подвесил твой язык****, но* ***подвешен он хорошо****. Në ia bëri Pilati buzagaz, tanimë, u binda se je ti pikërisht ai që ke* ***tërhequr nga hunda bjerrakohësit*** *e Jerusalemit. S'di se kush ta ka* ***kurdisur gjuhën****, por e shoh se ta kanë* ***kurdisur bukur mirë.****-Така, така, насмевнувајќи му рече Пилат, сега не се сомневам во твоа* дека ***сите зјапачи во Ершалаим те следеле по петиците***. Не знам кој ти го ***закачил јазикот*** но знам дека ***добро е закачен.*** *'Yes, yes,' said Pilate, smiling. 'I now have no doubt that* ***the idle gapers of Jerusalem*** *have* ***been pursuing*** *you. I do not know* ***who strung up your tongue****, but he* ***strung it well****.*

Семантичко-филозофска сфера

(смрт, судбина, судење, небо, есхатологија, етиологија и др.)

Ai (Pilati) e dinte se prapa shpinës së tij, mbi podium ***binin si kokrra breshëri*** *hurma dhe monedha bronzi dhe se mes turmës,* ***që po ulërinte****, njerëzit shtyninnjëri-tjetrin me sa fuqi kishin, në mënyrë që të shihninme sytë e tyre atë që po* ***çlirohejnga kthetrat e vdekjes****.* (43). *Тој знаеше дека сега зад неговиот грб на трибината* ***како град паѓаат*** *бакарни парички, смокви, дека во* ***толпата што виеше,*** *луѓето се качуваат еден врз друг за да го* ***видат чудото****– како човекот што веќе* ***бил во рацете на смртта,*** *се* ***извлекол од тие раце!***

"But would you ***kindly ponder*** *this question: What would your* ***good do*** *if* ***evil didn't exist****, and what would the earth look like if all the* ***shadows disappeared****? After all,* ***shadows are cast*** *by things and people. Here is the* ***shadow of my sword****. But shadows also come from trees and living beings. Do you want to* ***strip the earth of all trees*** *and living things just because of your fantasy of enjoying* ***naked light****? You're stupid."(375). Ќе беше* ***ли ти добар да*** *размислиш над прашањето:* ***што би правело твоето добро,*** *кога* ***не би постоело злото****, и како би изгледала земјата кога од неа би* ***изчезнале сенките****?*

Зошто сенките се добиваат од предметите и од луѓето. Еве ти ***сенка од мојата сабја****. Но има сенки и од дрвја и живи суштества. Да не сакаш да ја* ***соголиш целата земјина тоика,*** *исчистувајќи од сите дрвја и од сите што е живо заради* ***твојата фикс*** *идеја да уживаш во* ***соголениот свет****? Ти си глуп.*

А, по! Prokuratori ***i ra në të****: këmbësoria romake që po zbatonte urdhrin e tij, po* ***vringëllinte armët*** *në një paradë paramortore, që* ***t'ua kallte****, kësisoj,* ***tmerrin*** *kriminelëve dhe kryengritësve*. (40). *Прокураторот* ***разбра дека*** *римската пешадија веќе излегува, според неговата наредба,* ***итајќи на претсмртната парада, стравотна*** *за бунтовниците и разбојниците. Levi* ***rrëmoi në gji****, prej nga nxori një fije pergamene. Pilati ia mori, e shpalosi dhe nën dritën e shandanëve,* ***sypicërruar, zu t'i zbërthente*** *tërë vëmendje kuptimin e ca shenjave me mellan. Vështirë* ***të përtypeshin*** *ata rreshta* ***shtrembashtremba****, ndaj Pilati u mvrenjt, u përkul edhe më mbi pergamenën me gishtin që i* ***rrëshqiste*** *pas çdo germe.[...] Mes të tjerash, Pilati lexoi* ***„Vdekje s'ka...*** *Dje hëngrëm* ***pjepra të ëmbël pranvere"*** *Duke u ngërdheshur prej tendosjes, gjithë sypulitur, Pilati vazhdoi leximin: „Ne do të shohim rrjedhën e kthjellët të jetës. Njerëzimi do ta shikojë diellin përmes një kristali të tejdukshëm."*

*Pilati u rrëqeth. Në rreshtin e fundit deshifroi fjalët: „...****vesi*** *më i madh i njeriut* ***është frika"****. (343). Леви ја* ***мушна раката*** *в пазуви и го извади пергаментниот свиток. Пилат го зеде,* ***го разви****, го намести меѓу светилките и* ***замижувајќи почна*** *да ги проучува одвај разбирливите знаци пишувани со маститло. [...]Пилат по нешто успеа да прочита: „****Смрта не постои****...вчера сме јале* ***слатки пролетни бакурови****..." Правејќи* ***гримаси од напрегањето****, Пилат се мурте еше и читаше:...„ќе ја видиме* ***чистата река на водата од животот****...човештвото* ***ќе го гледа сонцето низ прозирен кристал*** *..." На ова Пилат* ***затрепери****. Во последните редови на пергаменот тој ги распозна зборовите* ***„...поголем порок...од пијанството****..."*

Клетва: *Le ta përsërisnim: në apartamentin nr 50,* ***qoftë tri herë i mallkuar****, me siguri dikush kishte qenë.* (352); ***dreqi e mori****!,* ***Ta marrë dreqi****...****Një dreq e di****...****Vaftë në djall****! -Да го повторуваме: апартментот број 50,* ***три пати да е проколнат****, сигурно дека некој влегол.* ***Ѓавол да го земе. Еден ѓавол знае...да оди по ѓаволите!***

Семантичко-политолошка сфера

Fijet e kësaj historie *që kishte brenda* ***edhe djallëzinë, edhe hipnozën****, edhe* ***krimin e kulluar****, tani mund të lidheshin* ***me një nyje*** *të vetme. Hetimet lehtësoheshin edhe falë të dhënave,* ***që rridhnin*** *nga të katër anët e Moskës. (346). Сега на иследувањето на оваа* ***необична работа****, која покажуваше сосема јасни знаци* ***на ѓаволштината, измешана одозгора и со некакви хипнотички трикови*** *и* ***јасен криминал,*** *му претстоеше* ***да ги состави*** *сите нејасни и разновидни настани, кои се случија во различни места на Москва, во една целина.*

Kuptohet vetiu, se deponimet e Arkadi Apolonoviçit, e këtij intelektuali të kulturuar, e këtij dëshmitari të asaj ***ngjarjeje ogurzezë****, po të një dëshmitari të zotë e të kualifikuar, që e përshkroi shkëlqyeshëm* ***magjistarin enigmatik*** *dhe që mbante mend fort mirë se ai magjistar quhej Voland, e jo ndryshe,- e* ***lëvizën*** *mjaft* ***përpara*** *hetimin*. (347). *Само по*

себе се разбира дека исказите на Аркадиј Аполонович, интелигентен и културен човек, кој беше сведок на ***безобразната претстава****, сведок разбран и квалификуван, кој прекрасно го опиша и самиот* ***загадочен маг*** *под маска и неговите двајца* ***никаквеци-помошници****, кој одлично запамети дека презимето на магот е токму Воланд, значајно му помогнаа на* ***иследувањето да оди напред****.*

Семантичко-социолошка сфера

Po sot do të dënoheshin me vdekje edhe tre fajtorë të tjerë, përveç Joshua Ha-Nozrit. Dhe këta qenë: Dismasi, Hestasi dhe Bar Rabani. Dy të parët, të cilët kishin dashur ta ***yshtnin popullin*** *kundër Cezarit, qenë arrestuar nga organet e shtetit romak. (36). Така осудени на смртна казна, која требаше да се изврши тој ден беа тројцата разбојници: Дисмас, Гестас и Вар-Раван и уште овој Јешуа Ха Ноцри. Првите двајца на кои им паднало на ум* ***да го поттикнуваат народот*** *против кесарот, со борба, се фатени од римските власти,* ***потпаѓаат под компетенција*** *на прокураторот и поради тоа за нив* ***нема што да се зборува****.*

Dhe vërtet: a mund të viheshin vallë ***në një kandar*** *krimet e Bar Rabanit dhe të Ha Nozrit ? I dyti, si* ***njeri i krisur*** *që ishte, akuzohej për propagandë antiqeveritare midis popullit të Jerusalemit dhe të disa viseve të tjera. [...] Dhe po të gjykohej me drejtësi,* ***pa dyshim se Ha Nozri*** *e* ***fitonte davanë****. (36). Всушност престапите на Вар-Раван и Ха Ноцри воопшто не можеле* ***да се споредат со својата тежина.*** *Ако вториот очевидно луд човек, бил виновен за држење бесмислени говори во Ершалаим, и некои други места [...] со* ***оглед на изложеното****, прокураторот го моли првосвештеникот уште еднаш да го разгледа прашањето и да го пушти на слобода оној од двајцата осудени кој е* ***помалку штетен****, а таков,* ***без сомнение, бил Ха Ноцри.***

Dije, o kryeprift, se ***këtej e tutje****,* ***s'do të ketë më qetësi*** *as për ty as për popullin tënd, - dhe Pilati* ***shenjoi*** *me gishtin e dorës* ***tempullin, tek praronte*** *atje tej, më të djathtë,- dhe këtë po ta them unë, Ponc Pilati, unë* ***kalorësi i Heshtës së Artë****. (39). И знај првосвештенику,* ***дека отсега*** *ти повеќе* ***не ќе имаш спокој****! Ни ти ни твојот народ ,-и Пилат го изрече тоа во далечината вдесно, таму каде што во височината* ***пламтеше храмот, -****ти го велам тоа јас, Пилат Понтиски,* ***коњаникот Златно Коње****!*

Семантичко-психолошка сфера

A mos ***të gënjen mendja****, o hegjemon, se pikërisht për shkakun tënd* ***e kam jetën në fije të perit****?* ***Gabohesh rëndë****, në* ***mendon*** *kështu.*

Pilati ***fërgëlloi i tëri*** *dhe nëpër dhëmbë :-Unë edhe* ***mund ta këpus*** *këtë* ***fije peri****. Prapë* ***gabohesh-kundërshtoi*** *i burgosuri,* ***duke buzëqeshurgjithë shend*** *e* ***duke u mbrojtur*** *me pëllëmbën e dorës nga dielli,* ***-pranoje*** *se* ***fijen e peritmund ta këpusë*** *vetëm* ***ai që e ka varur****. (28) Zar misliš da si ga ti objesio tu nit, hegemone?- upitao je uhapšenik. -Ako je tako, vrlo se varaš. Pilat je zadrhtao i promrsio kroz zube: - Ja* ***mogu prerezati tu nit****. - I u tome* ***se varaš - ozareno*** *se smiješeći a rukom se štiteći od sunca, suprotstavio se uhapšenik. - Priznaj da prerezati nit može samo onaj tko ju je objesio.- Tako, tako-* ***nasmiješivši se rekao*** *je Pilat. (25). Да не мислиш дека ти* ***си го закачил****, (животот на влакно)*

хегемоне?-праша затвореникот. Ако е така, тогаш ***многу се лажеш****.* ***Пилатот трепери*** *и му* ***одговори низ заби****: -Јас можам и* ***да го пресечам тоа влакно****. -И во тоа* ***се лажеш****, -насмевнувајќи се ведро и* ***засолнувајќи се со раката*** *од сонцето, му се спротиставі затвореникот. Признај да* ***го пресече влакното*** *може, изгледа само тој* ***што го закачил****.*

Во ова фразеолошка единица имаме голем број на глаголи, во активна, пасивна, модална форма, исто така и помошниот глагол *има.* Овде имаме тип на глаголи со амбивалентна психолошка реакција (***fijen e peritmund ta këpusë*** *vetëm* ***ai që e ka varur***).

Семантичко-теологиска сфера

Mateu ***priste sypulitur*** *të* ***shkreptenjë rrufe qiellit*** *dhe ta digjte atë vetë me gjithë rroba. Sigurisht kjo s'kishte si të ndodhte. E* ***pikë e vrer****, ai vazhdoi të* ***shante e të fyente qiellin****. Ai thirri e tha se ishte i dëshpëruar, se ka edhe zota, edhe besime të tjera. Po* ***një tjetër zot*** *këtë s'do ta lejonte që një njeri si Joshua të* ***përvëlohej në diell****, i lidhur pas shtyllës. (185).* ***Замижувајќи Леви го чекаше пламеното што ќе падне од небо*** *и ќе го убие наместо. Но тоа не се случи и, не отворајќи ги очите Леви не престанува-ше да ги извикува острите и* ***навредливи зборови кон небото****. Тој викаше за своето полно разочарување и за тоа дека постојат и други богови и религии. Да,* ***некој друг бог*** *не би го дозволил тоа, никогаш не би дозволил еден човек сличен на Јешуа* ***да биде печен на сонцето*** *распнат на столб.*

Семантичко-антропологиска сфера

Do të qe më mirë sikur ***të ta kisha prerë kokën*** *përpara se të takoheshe me atë Judën nga Kariota.*

-Liromë, hegjemon,-u lut i ***burgosuri i alarmuar****,- shikoj se kanë ndërmend të më vrasin.* ***Njëngërç i shtrembëroi fytyrën*** *Pilatit.* ***Sytë i kishte të fryrë*** *e të kuq, kur iu drejtua Joshuas: -E ç'pandeh ti o i mjerë, se një prokurator romak mund të lirojë një njeri* ***që ka llapur****, ashtu, siç ke* ***llapur ti?*** *O Zot, o perëndi! Apo mos mendon se mezi ç' pres* ***të të zë vendin****? S'jam aspak i* ***njëmendje me ty****! Dhe tani dëgjomë:* ***ruaju nga unë*** *po fole qoftë edhe një fjalë me njeri, paskëtaj!* ***Ruaju*** *po të them! (34); Как быобмывая их, -* ***если бы тебя зарезали перед*** *твоим свиданием с иудою из кириафа, право, это было бы лучше. - А ты бы* ***меня отпустил, игемон****, - неожиданно попросил арестант, и го-лос его стал тревожен, - явижу, что меня хотят убить. Лицо пилата* ***исказилось судорогой****, он обратил к иешуа воспаленные, в красных жилках белки глаз и сказал:ы полагаешь, несчастный, что римский прокуратор отпустит человека, говорившего то, что говорил ты? О, боги, боги! Или ты думаешь, что я готов* ***занять твое место****? Я твоих мыслей не разделяю! И слушай меня: если с этой минуты ты произнесешь хотя бы одно слово, заговоришь с кем-нибудь, берегись меня! Повторяю тебе:* ***берегись.*** *-Игемон...; If they had* ***murdered youbefore your meeting with Judas*** *of Karioth Ireallybelieve it would* ***have been better****."You should let m go, hegemon,'was the prisoner's unexpected request, his voice* ***full of anxiety****. 'I see now that they want to killme. 'A* ***spasm distorted Pilate's face*** *as he turned his blood-shot eyes onYeshua and said: 'Do you imagine, you* ***miserable creature****, that a Roman Procurator could release a man who*

has said what you have said to me? Oh ***gods, oh gods****! Or do you think I'm prepared to* ***take your place****? I don't believe in your ideas!*

*And listen to me: if from this moment onward you say so much as aword or****try to talk*** *to anybody,* ***beware! I repeat--beware****! 'Hegemon.'(29).*

Семантичко-морална сфера

"Они – ***люди как люди****.* ***Любят деньги****, но ведь* ***это всегда было****… Человечество любит деньги, из чего* ***бы те ни были сделаны****, из кожи ли, из бумаги ли, из бронзы или из золота. Ну, легкомысленны… ну, чтож… и милосердие иногда* ***стучится в их сердца****… обыкновенные люди… в"*

Unë mendoj, -u përgjigj prokuratori me një ***buzagaz enigmatik****, -se duhej të të vijë keq më tepër për* ***dikë tjetër****, se sa për atë Judën nga Kariota, se* ***ky dikush*** *do ta* ***paguajë më shtrenjtë*** *se sa Juda. Dhe ti m'i quan* ***njerëz të mirë*** *asi tipash si Marku, që s'është veçse një* ***sadist dhe xhelat i pandreqshëm,*** *m'i quan njerëz të mirë ata që* ***të kanë katandisur*** *në këtë gjendje- tha prokuratori dhe* ***shenjoi me dorë fytyrën e përcëlluar*** *të Jeshuas, m'i quan* ***njerëz të mirë*** *ata që* ***të zhdëpën në dru*** *për mendimet që ke në kokë që së bashku me* ***larot e tyre*** *vranë edhe katër ushtarë dhe, kulmi është se më quan* ***njeri të mirë*** *edhe atë* ***Judë tradhtarin*** *! (33) Мислам,****-насмевнувајќи се чудно****, одговори прокураторот, дека на светов има уште* ***некој кого*** *би требало повеќе да го жалиш од Јуда од Киријат, и кој ќе* ***доживее нешто полошо*** *од Јуда!.. И така, Марк Стаорцоубиецот,* ***студен целат*** *по убедување, луѓето кои, како што гледам, прокураторот покажа кон* ***наградено лице*** *на Јешуа, те тепаа порадi* ***твоите проповеди,*** *разбојниците Дисмас и Гестас кои со своите пријатели отепале четворица војници, и најодозади,* ***валканиот Јуда****- сите тие се се* ***добри луѓе****?*

Семантичко-професионална сфера

You're not Dostoevsky,' said the citizeness, who was ***getting muddled*** *by Koroviev. Well,* ***who knows, who knows,'*** *he replied. 'Dostoevsky's dead,' said the citizeness, but somehow not very confidently.* ***'I protest****!' Behemoth exclaimed hotly.* ***'Dostoevsky is immortal****! Вие не сте Достојевски,-рече граѓанката, но некако* ***збунета од Коровјов****. –****Од каде знаете, од каде знаете****, -одговори овој. –Достоевски е умрен, -рече граѓанката, но некако не самоуверено. –Протестирам! Пламено викна Бегемот,****-Достоевски е бесмртен****!*

Фразематскиот корпус – јазикот на телото, гестовите, мимиката

Соматски фраземи[1] (Jakobson1988:52)

Лицето: *Me gjithë qejf* ***ia pat*** *i huaji dhe e mati Berliozin,* ***me njëvështrim,*** *sikur po bëhej gati t'ia* ***qepte një kostum****. (26). Со задоволство,* ***-се одзва*** *непознатиот. Тој* ***го одмери Берлиоз со поглед*** *како да се приготвува* ***да му сошие костум****.*

[1] Roman Jakobson i Morris Halle, Temelji jezika. [preveli Ivan Martinčić]. - Zagreb : Globus, 1988.стр. 52. Гледај повеќе:Temelji jezika:U svakom jeziku postoje i kodirane skupine riječi, koje se zovu riječi - fraze (frazemi).

Pasi e lexoi shpejt e shpejt me ***grimasa dhimbjeje në fytyrë,*** *prokuratori* ***ia ktheu*** *sërish sekretarit, duke shqiptuar* ***si me zor****. (21). Не можејќи да се* ***воздржи од болна гримаса****, прокуратурот набрзина го погледна напишаното,* ***му го врати*** *пергаментот на секретарот и* ***со мака проговори****.*

Prokuratori ***rrudhi fytyrën****dhe tha* ***zëulët*****: -***Sillmani këtu të pandehurin*. (21). *На прокуратурот му* ***затрепери образот*** *и тој* ***тивко рече****: донесете го тука обвинетиот.*

Окото: *Kam qenë, si nuk kam qenë. Madje disa herë-thirri,* ***pa ia ndarë poetit njërin sy****, që* ***nuk i qeshe aspak****.*(Bulgakov:17) *Я был, как и не был. Даже несколько раз плакала,* ***не разделяя глаз поэта****, на* ***которую ты вообще не смеялся****. Сум бил таму, сум бил и не еднаш-извика тој смеејќи се, не* ***спуштајќи го*** *од поетот* ***своето ненасмеано око.***

Dhe ndërkaq, poeti ***vështronte me bisht të syrit*** *se mos* ***ia mbathte*** *i panjohuri. (Bulgakov:17) А сепак, поетот* ***зјапаше со окото*** *за да го смотри непознатиот да* ***не побегне****.*

Раката: ***Ia shkoi krahun*** *Berliozit dhe e* ***tërhoqi përsëri*** *nga stoli*. (Bulgakov:17). *И поетот го* ***повлече*** *Берлиоз за рака* ***кон клупата****. (16).*

„I paska dëgjuar të gjitha ***dreqi****...“ mendoi Berliozi dhe* ***me një lëvizje të butë të dorës****, i* ***dha të kuptonte*** *se* ***nuk i duheshin dokumentet****.* (Bulgakov:17).; *Ѓаволот све чул...,,помисли Берлиоз и* ***со учтиво движење покажа дека*** *нема потреба да се* ***покажуваат документите****.*

Ky është një emigrant rus, që e ***kanë hedhur*** *fshehurazi këtu te ne. Kërkoji dokumentet përpara se të na* ***shkasë nga duart*** *dhe...(17); He's not just a foreign tourist,* ***he's a spy****. He's a Russian emigre and he's trying* ***to catch us*** *out. Ask him for his papers and then* ***he'll go away*** *. . .'(13);* ***Вот что, миша****, - зашептал поэт, оттащив Берлиоза в сторону, он никакой не интурист, а шпион. Это русский эмигрант,* ***перебравшийся к нам****. Спрашивай у него документы, а тоуйдет...(6). Тој е руски емигрант што* ***се префрлил кај нас****. Побарај му ги документите, инаку* ***ќе ни побегне****...*

*Овде****shkasë nga duart****се употребува во смисла пред да побегне, т.е. на амбивалентна смисла.* Додека фраземата **Ia shkoi krahun** и**me një lëvizje të butë të dorës,** е во контекст на јазикот на телото-мимиката, како знаковен јазик, (терминот на Фердинанд де Сосир од структуралната лингвистика, со која денес се занимава Лингвистичката прагматика и психолингвистиката).

Јазикот-зборувањето***:*** *-Ju kërkoj ndjesë që nga* ***zjarri i diskutimit****, harrova të prezantohem, ja kartëvizita ime, ja ftesa për të ardhur si këshilltar,-* ***foli i krekosur*** *i panjohuri****,*** *duke* ***zhbiruar me sy*** *të dy njerëzit e letrave, që u pataksën..; Извините меня, что* ***я в пылу нашего спора*** *забыл пред- ставить себя вам. Вот моя карточка, паспорт и приглашение приехать в Москву для консультации, –* ***веско проговорил*** *не- известный,* ***проницательно глядя на обоих*** *литераторов.; (20); 'Excuse me for having forgotten,* ***in the heat of our dispute****, to introduce myself. Here is my card, my passport, and an invitation to come to Moscow* ***for a consultation****,' the stranger* ***said weightily****, giving both writers a* ***penetrating glance****. (38).; Oprostite mi što sam se* ***u žaru***

našeg spora *zaboravio predstaviti. Evo moje posjetnice, putnice i poziva da dođem u Moskvu* ***radi konzultacije*** *- ozbiljno je progovorio stranac,* ***pronicavo gledajući*** *obojicu književnika. (15); Извинете што* ***во жешмината на нашиот сор****, заборавив да ви се претставам. Еве ја мојата картичка, пасапортот и поканата да дојдам во Москва на консултација,* ***значајно рече*** *непознатиот* ***гледајќи ги проникливо*** *двајцата литерати.*

-Sepse,- u ***step një grimë i panjohuri, duke vështruar sykapsitur qiellin****, ku fluturonin disa* ***zogj të zinj*** *tek parandienin freskinë mbrëmësore, -sepse Anushka tashmë e ka blerë* ***vajin*** *e luledielli dhe jo vetëm që e ka blerë, por madje edhe* ***e ka derdhur****. Kështu që mbledhja nuk do të bëhet. (Bulgakov:16).*

Потому, ***- ответил иностранец и прищуреными глазами поглядел в небо****, где, редчувствуя вечернюю прохладу, бесшумно чертили* ***черные птицы****, - что Аннушка уже купила подсолнечное* ***масло,*** *и не только купила, но даже разлила. Так что заседание не состоится.*

*Затоа што-****одговори странецот и со замижани очи погледна в небо****, каде што претчувствувајќи ја вечерната свежина, нечујно пролетуваа* ***црни птици****, -Анушка веќе го купи* ***маслото****, и не само што го купи, туку* ***веќе и го растури****. Ете така,* ***седницата нема да се одржи.***

'Because,' ***replied the foreigner and frowned up at the sky where****, sensing the oncoming cool of the evening,* ***the birds*** *were flying to roost, 'Anna has already bought the sunflower-seed* ***oil****, in fact she has not only bought it, but* ***has already spilled*** *it.*

Овде исто така имаме и алегоричко значење на реченицата *Анушка веќе го купи маслото, и не само што го купи, туку веќе и го растури*. Менталните слики што ги формираат луѓето за значењето на фразеолошките единици, каде што нивното значење има метафоричка база „*го проли маслото*“ нè поттикнува да формираме ментални слики, почнувајќи од нивното почетно разбирање, пр:

Каде е маслото пред да се растури?
Колку голем е садот/шишето?
Што го предизвика растурањето на маслото?
Дали растурањето е со или без намера?
Кога се растура маслото каква флека се формира?
Каде требаше да биде маслото?

По растурањето, дали е лесно да се собира или чисти? Без да се смета овде претскажувањето на ѓаволот дека **маслото** ќе биде причина за одземање на животот на Берлиоз.

„-Më falni- i foli, më në fund Berliozi, duke vështruar ***që grinte lakra*** *llafazanin absurd.“ Простете, по една пауза почна Берлиоз погледнувајќи го странецот што* ***мелеше глупости****.*

Bezdomni e ***pa me inat të panjohurin****, që* ***po çaprashiste mbarë e mbrapsht****, ndërsa Berliozi pyeti* ***duke nënqeshur me përdhunë****. Бездомни* ***здивено и лутo ги ококори*** *очите кон* ***безобзирниот непознат****, а Берлиоз го праша со* ***искривена насмевка****.*

Молкот како израз на зборот (јазикот на телото-прагматичната лингвистика**)**

Një ***heshtje e plotë*** *pllakosi rrëzë blirëve, sikur tashmë, gjithçka të ishte bërë e qartë.*

Të dy miqtë ***mbetën*** *sërish* ***gojëhapur****. Profesori* ***i ndolli me një shenjë*** *që të afroheshin dhe, sapo ata u* ***përkulën ndaj tij****, mërmëriti: -Mos harroni,* ***Jezusi ka ekzistuar vërtet****.* Освен директното значење на фразата ***Исус постоеше***, овде е и фигуративниот паралелизам со нараторот, односно авторот, М. Булгаков кој во романот е еден од главните протагонисти, што ја игра улогата на Јешуа, додека Маргарита е еквивалент на Леви Матеј.; *I opet su se do krajnosti* ***začudili i urednik i pjesnik****, a profesor je pozvao obojicu da mu se približe, i kad su se oni k njemu primakli, prošaptao: -* ***Znajte da je Isus postojao****.* (16); *Once again editor and poet were* ***extremely surprised****, but the professor* ***beckoned them both*** *to him, and when they* ***leaned towards him,*** *whispered: '****Bear in mind*** *that* ***Jesus did exist****.'; И* ***опять крайне удивились*** *и редактор и поэт, а профессор* ***поманил обоих*** *к себе и, когда они наклонились к нему, прошептал:* ***Имейте в виду****, что* ***Иисус существовал****.–(21.) И* ***пак крајно се почудија*** *и уредникот и поетот, а професорот ги покани да му се приближат и, кога тие* ***се наведнаа кон него****, тој прошепоти:* ***-Имајте го ова на ум****,* ***Исус постоеше.***

Qafën dehur si një patok*, ai qe* ***bërë i tëri sy e vesh****, në mënyrë që* ***t'i rrokte të gjitha*** *sa thuheshin në atë dialog. Këtu sekretari i Pilatit* ***dëgjon me gjithë qenien e tij*** *Joshuan dhe nuk merr asnjë shënim, (*мој.бел.*). Секретарот* ***ги ококори очите*** *кон затворениот и не ги допиша последните зборови.*

Мислата како соматска фразема: *Do ta kundërshtoj,-* ***kuturisi me vete*** *Berliozi - do ti them se njeriu, natyrisht është i vdekshëm dhe këtë askush s'e ka as ndërmend ta mohojë. Po ja që...*

Mirëpo i huaji ***sikur t'ia kishte blerë mendimin****, s'i la kohë. -Po tha ai –njeriu është i vdekshëm veçse kjo do të ishte* ***gjysma e së keqes****.* ***Mynxyra është*** *se, kur e kur, ai bëhet i vdekshëm, krejt pa pritur e pa kujtuar.*

Me tërë mend e ke *? –mërmëriti i alarmuar Berliozi,* ***ndërsa me vete tha****: „Ai ka të drejtë". Навистина мислиш? Прозбори алармиран Берлиоз, но со себе помисли „Тој има право".*

*„****I paska dëgjuar të gjitha dreqi****..." mendoi Berliozi. Ги слушал сите, ѓаволот, помисли Берлиоз.*

„Në më të lumtë!" ***tha vet me vete*** *Mihail Aleksandroviçi. Браво! помисли Михаил Александрович.*

Ќе треба ***вака да му се одговори****-реши Берлиоз, -точно е, човекот е смртен,но работата е во тоа што...Но не* ***успеа тој да ги изговори*** *тие зборови, кога почна да зборува странецот: Да човекот е смртен, но тоа сè уште не е најголемата неволја. Неволјата е во тоа што е тој понекогаш ненадејно смртен, ете* ***во што е трикот****. И воопшто тој не може да рече што ќе прави вечерва. Bezdomny thought:* ***What the hell is he****? Бездомни си помисли:* ***-што ѓавол е тој****!*

The pun is created by visual representation. The linguistic and non-linguistic modes of expression are not independent of each other: verbal language is needed in order to

interpret and amplify the meaning or use of nonverbal representations (Goodman 1996: 381).

Тргнувајќи од фактот дека фразеолошките единици добиваат повеќе од зацврстување на слободните фрази, кој и да е јазик што се зема како референцијална точка, тој, поради независноста на својот фразеолошки систем, формира асиметрија и недостаток во одразот на фразеолошките изрази на јазиците што се споредуваат. Речникот на фразеологизмите понудува доста асиметрични примери од оваа природа.

За да се споредуваат и анализираат фразеологизмите меѓу балканските и светските јазици, коишто меѓусебно не се во близок контакт, се оди од составот за да се стигне до формата (Demiraj 1994:198). Таков пристап имавме и во овој труд, со желба да прикажеме мал дел од фразеолошкото богатство на романот *Мајсшороѿ и Марѓариѿа*.

Литература

Амосова, Н. Н. 1963. *Основы английской фразеологии.* Ленинград, Наука.

Булгаков, Михаил. 1996. *Мајсторот и Маргарита*, Скопје: Табернакул.

Булгаков Михаил. 1940. *Мастер и Маргарита*, Государственной библиотеки СССР имени В. И. Ленина.

Димитровски Тодор, Ширилов Ташко. 2003.*Фразеолошки речник на македонскиот јазик:* А-Ј. Том први, Скопје: Огледало.

Ширилов Ташко. 2008. *Фразеолошки речник на македонскиот јазик*: К-П. Том втори, Скопје: Огледало.

Bulgakov M. 2005. *Mjeshtri dhe Margarita*, Prishtinë: Koha Ditore.

Bulgakov Mikhail. 1973. *Majstori Margarita.*Rijeka: ITP, Biblioteka Svjetski roman, Andromedia.

Bulgakov Mikhail. 2008. *Master and Margarita*. English translation by Richard Pevear and Larissa Volokhonsky. Thistranslation published in PENGUIN BOOKS, 1997.Illustrations by Charlie Stone. MIKTEX LTEX typesetting by Josef Nygrin, in March 2008. **http://justcheckingonall.wordpress.com/**

Burger H. 2007. "Semantic aspects of phrasemes". Burger, H., D. Dobrovol'skij, P. Kühn & N. R. Norrick (eds.) *Phraseology: An International Handbook of Contemporary Research*. vols 1 & 2. Berlin: Mouton de Gruyter.

Chernuisheva, I. I. 1964.*Die Phraseologie der gegenwärtigen deutschen Sprache.* Moscow: Vuisshaya Shkola.

Collins English Dictionary 2003. 6th edition. London & Glasgow: Harper Collins.

Colson J.-P. 2008. "Cross-linguistic phraseological studies: An overview". Granger S. & Meunier F. *Phraseology -An interdisciplinary perspective*. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

Demiraj Sh. 2004. *Gjuhësi ballkanike*. Tiranë: Instituti i Gjuhësisë dhe Letërsisë.

Fauconnier Gilles 1994. *Mental Spaces (2nd edn)*, Cambridge: Cambridge University Press.

Goodman S. 1996. *Visual English. In Redesigning English*: New Texts, New Identities, S. Goodman & D. Graddol (eds), 38–72. London: Routledge.

Goodman S. 1997. "One and the pun: How newspapers keep the monarchy in its place". *Language and Literature* 6(3): 197–209.

Goodman S. 2006. *Word and image*. In The Art of English: Literary Creativity, S. Goodman & K. O'Haloran (eds), 244–277. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Goodman S. & Graddol D. 1996. *Introduction. In Redesigning English: New Texts, New Identities.* S. Goodman & D. Graddol (eds), 1–2. London: Routledge.

Lubensky Sophia. 2013.*Russian-English dictionary of idioms*. New Haven and London: Yale University Press.

Miçoni Harallamb 2013. *Rreth frazeologjisë së shqipes krahasuar me greqishten*, Tiranë.

Thomai J. 1981. *Çështje të frazeologjisë së gjuhës shqipe*. Tiranë.

Thomaj Jani. 1999. *Fjalori frazeologjik i gjuhës shqipe*, Tiranë: Shkenca.

Thomai J. & Lloshi Xh. & Hristovo R. & Qirjazati K. & Melonashi A. 1999. *Fjalor frazeologjik ballkanik*, Tiranë: Dituria.

UDC 811.163.4(497.6)

Hadžem HAJDAREVIĆ
Institut za jezik
Univerzitet u Sarajevu
Sarajevo, Bosna i Hercegovina

BOSANSKI PISAC I NJEGOV MATERNJI JEZIK

Апстракт: Тргнувајќи од општиот факт дека постоењето и континуитетот на секој јазик, во најголема мера, е во неговото книжевно-уметничко творење и наследство, во овој труд е истакнат односот кон мајчиниот јазик и неговиот јазичен развој кај тројца истакнати босанско-херцеговски писатели: Скендер Куленовиќ (1910–1978), Мак Диздар (1917–1971) и Алија Исаковиќ (1932–1997), кои, секој на свој начин, се занимавале со многу теми што се однесувале на тековната јазична практика во Босна и Херцеговина, но и на територииите што до деведесеттите години на минатиот век се обединувале со заедничко име мајчин јазик: „српскохрватски“, односно „хрватскосрпски“ .

Прашањето за јазикот на просторот на Балканот било, мошне често, и динамично јазичнополитичко прашање, кое во различни општествено-политички контексти и национократска условеност доаѓало до, би се рекло, диригирани јазични „мајоризации“ и „колонизации“ на јазичното чувство и со самото тоа непосредно во јазичната практика, па во таа смисла се чини занимливо на кој начин некои босанско-херцеговски писатели лично го доживувале мајчиниот јазик и на кој начин ги коментирале предизвиците што се однесувале на т.н. применета лингвистика на Балканот. Ова прашање е уште поинтересно затоа што босанскиот говорен идиом во најзначајна мера послужил при стандардизацијата/нормирањето на т.н. српскохрватски/хрватскосрпски јазик, односно на денешните хрватски и српски јазик, и што многумина, едни исти писатели, се подложни на „двојни“ книжевно-национални „државјанства“.

Клучни зборови: писател, мајчин јазик, јазичнополитички контекст, литературно творештво.

Prostor Balkana je najživopisnije moguće socijalnopolitičko područje gdje su odnosi između živućih prostora i trajućih kultura vrlo dinamično usložnjeni, kompleksni, kadikad i velo nepredvidivi. Ti odnosi su u isto vrijeme i međuprožimajući i međusobno potirući! Na Balkanu, na temeljima usvojenih ili, počesto, mitologiziranih kulturnih identiteta, jezik ne biva samo sredstvo komunikacije u određenim društvenopolitičkim kontekstima, nego, u različitim društvenohistorijskim etapama, postaje žrtvom ideoloških ili naciokratskih razmirica, uvjetovanja, “razgraničavanja”, nesporazuma, sve do otvorenih kolonizacijskih svojatanja te nasilničkih nepriznavanja i negiranja.

U ovome svome obraćanju želio bih skrenuti pažnju na ono što je, manje-više, svima poznato, pitanje je samo koliko smo voljni potpunije razumjeti isprepletene balkanske “geografije”, uspostavljene i unutar vlastitih tradicijskih kontinuiteta i “identiteta” konstruiranih od različitih oblika povijesnomitskih uobrazilja, lažiranja, nagona za

preuzimanjem tuđega i nadvlađivanjem. Upravo je to pogodovalo da je pojam *Balkan* odavno, značenjski i konotacijski, nadrastao vlastiti geografski pojam i postao žrtvom negativnih, agresivnih značenjskih "priraslica" i asocijacija.

Na koji se način sve to manifestira u jeziku i književnosti koja se stvara na nekom jeziku?

Evo, recimo, hrvatski književni klasik XX. stoljeća Miroslav Krleža, pa veliki srpski pisci kakvi su bili Miloš Crnjanski, Borislav Pekić, mnogi drugi, ili ponajznačajniji bosanski književnici: Meša Selimović, Skender Kulenović, Mak Dizdar, svi su oni, u većoj ili manjoj mjeri osjećali da svoja književna djela oblikuju u okrilju onoga zajedničkog imena jezika koji smo svi poznavali kao "srpskohrvatski", odnosno "hrvatsko-srpski jezik". Problem razumijevanja jezičkog materijala unutar bilo kojega njihova književnog djela može nastati odmah ako odbijemo prihvatiti suštu istinu da je ime "srpskohrvatski", odnosno "hrvatskosrpski jezik" bio nametnuti, kanonizirani standardnojezički konstrukt radi povezivanja jezičkog kontinuiteta i jezičkog naslijeđa na prostorima Bosne i Hercegovine, Crne Gore, Hrvatske i Srbije. A kako je maternji jezik za svakog pisca prostor ostvarivanja njegove pune književnoizražajne slobode, svaki pisac piše na onom jeziku na kojemu sam kaže da oblikuje svoja književna djela. Zato sam u ovome svome radu namjeravao istaknuti odnos prema jeziku trojice značajnijih pisaca unutar bosanskohercegovačke književne tradicije - Maka Dizdara, Skendera Kulenovića i Alije Isakovića. (Kako i sam sebe osjećam piscem, iz te ću pozicije i govoriti o ovom problemu.)

Kako književni stvaraoci sebe vole vidjeti kao brižne vrtlare u svome maternjem jeziku (ove smo se samodopadničke književničke fraze mogli naslušati i načitati od strane mnogih autora u južnoslavenskim književnim tradicijama), mnogi od njih vole se naijzravnije, i teorijski, susresti s mnogim žarišnim pitanjima jezika na kojemu oblikuju svoja književna djela.

O jeziku Skendera Kulenovića s divljenjem su govorili Danilo Kiš, Radomir Konstantinović, mnogi drugi pisci i teoretičari književnih i kulturnih raspuća na Balkanu. Kulenovićevo. "Njegovo znanje jezika", kako je pisao Konstantinović, "jest znanje na granici bića i ne-bića, na kojoj kao da se, pod prijetnjom uništenja, između 'stvari', egzistencije i riječi gubi razlika, tako da, na mahove, tu biti znači govoriti".[1] A govoreći o "izuzetnom jezičkom čulu" ovoga autora, Danilo Kiš ga imenuje "rudarem u jeziku".[2] Skender Kulenović je u pojedinim istupima i esejima aktualizirao pojedina jezička pitanja unutar tog tzv. zajedničkog jezika. Tako, recimo, za njega su oblici *savremen* i *suvremen* riječi koje nemaju istovjetno značenje. Suvremenici žive u nekom zajedničkom vremenu, savremenici žive u vremenu u kojemu i mi živimo. Žalio se na lektore koji nemaju osjećaja za jezičkoizražajne nijanse. Kulenović je, kako je primjećivao Kiš, zalazio "u najdublje slojeve našeg bogatog jezika (…). Jednako u svojim pjesmama kao i u svojim prozama, Skender je birao uvijek najtvrđu riječ, uvijek iz najdubljih jezičkih slojeva, uvijek iz najtamnijih svojih leksičkih zona, jer je za njega najtačnija bila ona riječ koja je najduže

[1] Radomir Konstantinović, Biće i jezik, Beograd 1983.

[2] Danilo Kiš, Život, literatura, Beograd, 1984.

mirovala u rudi predanja, ona koja je najmanje istrošena, ona koja je najljuće zveknula na njegovom jezičnom nakovnju."

I kad god je potaknuo neko jezičko pitanje, Kulenović je, dakako, imao u vidu zajednički, "srpskohrvatski" jezik, drukčije niti se govorilo, niti se, naprosto, moglo javno govoriti. Ali, ima jedna zanimljiva rečenica u njegovu romanu *Ponornica*, gdje jedan od protagonista, govoreći o bosanskim ljudima, zaključuje: "Još pet stotina godina turska vlast ovdje da je ostala, ovi negdašnji patareni govorili bi bosanski".[3] Ne bih vas sad opterećivao jednom veselom balkanskom činjenicom: U Bosni i Hercegovini postoje dvije književne manifestacije i dvije književne nagrade koje su vezane ime ovog jednog od najvećih bosanskohercegovačkih pisaca u XX. stoljeću, jedna se dodjeljuje na području bosanskohercegovačkog entiteta Federacija Bosne i Hercegovine, nagradu mogu dobiti svi pisci, odnosno njihova književna djela, s područja države Bosne i Hercegovine, dok se druga nagrada dodjeljuje u bosanskohercegovačkom entitetu Republika Srpska i tu nagradu mogu jedino dobiti srpski pisci, s obzirom da prema postojećoj jezičkokolonijalnoj matrici Skender Kulenović može biti samo "srpski pisac".

Zanimljiv je odnos prema svome jeziku jednoga drugog bosanskog pisca Maka Dizdara. Dizdarev *Kameni spavač* uzima se kao najveće pjesničko djelo u Bosni. U svome tekstu "Marginalije o jeziku i oko njega", objavljenom 1970. godine,[4] Mak Dizdar se buni protiv javne diskriminacije kad je u pitanju upotreba jezičkih sredstava u svakodnevnoj komunikaciji. U svome javnom protestu poziva se na Povelju Kulina bana i bosansku srednjovjekovnu pismenost i jezičkoizražajno bogatstvo narodnog jezika u Bosni. Zanimljivo je šta Dizdar apostrofira kao problem:

"Preko svojih ličnih poltrona, pozivajući se drsko na najnovija naučna dostignuća, na Marksa i Lenjina (samo ne još i na Boga) oni su u redakcijama izdavačkih preduzeća, listova i časopisa, radija i televizije, napravili dar-mar u jeziku, pa sada trljajući zadovoljno ruke, propovijedaju (kao – demokratski) prirodni i spontani razvitak književnog jezika u nas. Jezički diktatori pretvoriše se (na riječi, naravno) u jezičke demokrate. Oni su do jučer tjerali našu djecu (ako nisu mogli natjerati nas) da usvoje takve riječi kao što su upražnjavati, djejstvo, prevashodno, umjesto svoje riječi natjerali ih ubjeđivanjem (jer u nas ubijediti znači natjerati, prisiliti), a nisu ni pokušali da ih uvjeravaju i uvjere. Takvim djejstvom (djelovanjem) mogli su samo da naprave medvjeđu uslugu i državi i društvu, na koje vole često da se pozivaju."

Zatim:

"Zahvaljujući njima mi više ne možemo da rješavamo križaljke nego samo ukrštenice, ne možemo da palimo žarulje nego samo sijalice. Da nije njih, ne bi nikome živom novinaru na um palo da naslov televizijske drame *Kruh* Čede Price prekraja u *Hljeb* (u dva sarajevska dnevnika, u *Oslobođenju* i *Večernjim novinama*)...."

Ili:

"U nas ćutjeti (ili ćutiti) znači osjećati, a šutjeti šutjeti (ili šutati). U nas svi radni kolektivi gdje nema službenog lektora čestitaju sretnu Novu godinu (vidi bilo koji broj

[3] Skender Kulenović, Ponornica, Beograd, 1977.

[4] Mak Dizdar, "Marginalije o jeziku i oko njega", časopis Život, br. 1., Sarajevo 1970.

svečanog *Oslobođenja*), ali gdje ima lektora tu nastaje srećna nova godina i rudari idu u svoje jame sa uzvikom Srećno! umjesto uobičajenim Sretno! Itd., itd.

Ili:

"Jedna lijepa domaća, staroslavenska riječ koja je ostala u Bosni i Hercegovini u upotrebi do danas, grah, izbačena je iz vokabulara naše štampe i ugostiteljstva. Umjesto nje uvezena je ovdje nepoznata, ili vrlo malo poznata, strana riječ pasulj. Riječ grah se očuvala i kod Bugara i Hrvata također, a u Makedoniji se upotrebljava u obliku grav."

"Jer, u nas, sada, i ovdje, nastoji da se pokrije velom raznovrsnih ezoteričnosti. A upravo je lingvistika ona znanost na koju ima prava cjelokupan ljudski rod, jer je jezik primarna ljudska odredbenica – čovjek je jedino živo biće što posjeduje govor i moć da ga sistematizira u jezik. (...) Pustinju koju su stvorili mi treba sada da premostimo."[5]

I dok su se Skender Kulenović i Mak Dizdar borili za nenasilništvo u upotrebi jezika, jeda drugi, nešto mlađi bosanskohercegovački književnik, Alija Isaković, otvoreno je ustao protiv diskriminatorskog odnosa jezičke politike tadašnjega zvaničnog "srpskohrvatsk og"/"hrvatskosrpskog" jezika naprema, kako se to imenovalo, bosanskohercegovačkoga standardnojezičkog izraza.

Inače, sedamdesete, osamdesete i devedesete godine prošlog stoljeća obilježile su česte rasprave o zajedničkom jeziku na prostoru Bosne i Hercegovine, Crne Gore, Hrvatske, Srbije, o njegovu varijantnom raslojavanju, pitanju norme, itd., iz čega su aktualizirani mnogi jezičkopolitički problemi. Tim prije što pravopisi i rječnici nekadašnjeg "srpskohrvatskoga jezika" gotovo da nisu nikako priznavali osobitost bosanskohercegovačkoga standardnojezičkog izraza, tako da ono što je predstavljalo centar zajedničkog jezika postalo je skrajnuto, marginalizirano, ignorirano. U tadanjoj "serbokroatistici" nametnuta je pričao dvjema jezičkim varijantama, onoj zapadnoj, "hrvatskoj jezičkoj varijanti", i onoj istočnoj, "srpskoj jezičkoj varijanti", pri čemu je potpuno zanemarivano da postoji i neka srednja, neka bosanska varijanta u svome vlastitom autentičnom izrazu i maternjoj leksici.

Gotovo svi lingvisti koji su pisali o varijantnom raslojavanju izdvajali su jedino dvije tzv. varijante bivšeg sh./hs. jezika, srpsku i hrvatsku varijantu. Samo rijetki su se usuđivali reći da ne postoje samo srpska i hrvatska, nego da postoji i bosanska varijanta sa svojim autentičnim izrazom i leksikom. Jedan od tih rijetkih autora, koji po vokaciji nije bio lingvista, nego književnik, Alija Isaković među prvima se usudio jasno i glasno reći da je on za bosansku varijantu, te između ostalog u svojim tekstovima kritikovati normu sh./hs. jezika, koja je određene specifičnosti bosanskoga jezika proglasila neknjiževnim. U istom broju sarajevskog časopisa *Život* godine 1970., gdje je Mak Dizdar objavio svoj jezičkokritički tekst "Marginalije o jeziku...", književnik Alija Isaković objavio je tekst "Varijante na popravnom ispitu",[6] istaknuvši da se, ako već postoje varijante u zajedničkom jeziku i zajedničkom jezičkom naslijeđu, mora govoriti i o bosanskoj varijanti razumljenom pod pojmom "bosanskohercegovački standardnojezički izraz". Tako je nazvano zbog činjenice da su u Bosni i Hercegovini živjela tri naroda koji su imali zajednički jezički izraz.

[5] Mak Dizdar, "Marginalije o jeziku i oko njega", časopis Život, br. 1., Sarajevo 1970.

[6] Alija Isaković, "Varijante na popravnom ispitu", časopis Život, br. 1., Sarajevo 1970.

Isaković je jasno i glasno rekao da se pristup raslojavanju jezika na varijante ne može bazirati na izdvajanju samo dvije varijante, čudeći se kako je moguće "biti negiran u onome u čemu si bio uzor, biti pod-, ispod-, sub-, među-, mini-, nad- (…) gledati i ne vidjeti, slušati i ne čuti…" Svakako da je ova kritika bila upućena i bosanskohercegovačkim lingvistima koji nisu učinili ništa da bi se taj pristup dvovarijantnom raslojavanju promijenio, iako je jezik Bosne, prema Isakoviću, bio uzor za ostale dvije varijante.

Pristup bosanskohercegovačkih lingvista nije bio nimalo zadovoljavajući s obzirom na to da je književnik prvi progovorio o diskriminaciji bosanske varijante. Isaković kaže: "U stvari, većina bh. lingvista godinama i ne radi ništa drugo već tumači interese ove ili one varijante, već prema tome kojoj sami gravitiraju ili porijeklom pripadaju."

U nastavku svoga teksta Alija Isaković naglašava: "Mi smo integralan dio srpskohrvatskog jezičkog područja i podjednako podliježemo jezičkom pulsiranju, pa ako van našeg terena postoje dvije varijante koje se u nas neutrališu ili poništavaju, onda smo mi pravno, javno, funkcionalno, samostalno: ili treća varijanta ili smo gluhonijemi polinacionalan i monorepublički aglomerat koji se, takođe, poništava."

Nepriznavanje bosanske varijante bilo je očigledno političke prirode, odnosno bilo je povezano sa nacionalnim pitanjem. Kriterij utvrđivanja tzv. varijanti bio je nacionalno, da ne kažem nacionalistički, a ne lingvistički motiviran. Isaković je ovim istupom uzdrmao temelj dotadašnjih razmišljanja o raslojavanju koja su se bazirala na postojanju dvije varijante, a samim tim postavio i pitanje kriterija odnosno po kojem osnovu se odlučuje šta je varijanta, a šta nije, te u tekstu nastavio pitati: "Zar svaka naša republika nema kompletnu svoju duhovnu i jezičku sferu i zar je u nauci količina, tj. brojnost, bila presudna u stvaranju specifičnosti? Ko može tvrditi da neko jest a neko nije zreo i *na nivou* varijante? Zar i najprimitivnija (uslovno rečeno) jezička zajednica nema svoje kompletno jezičko općenje? Tj. svoj sistem. Tj. svoj 'jezik'."

Iako je varijantama dodijelio nacionalni predznak, Isaković bosansku varijantu nije smatrao nacionalnom, nego je smatrao varijantom koja je obuhvatala sve govornike koji su spadali pod bosanskohercegovački standardnojezički izraz, kako su stručno lingvisti nazivali bosansku varijantu, ne priznajući je kao takvu. Da je ovo tačno govore i njegove slijedeće riječi: "Ne možemo narode BiH učiti dvovarijantskom jeziku jer mu je to tačno u onolikoj mjeri strano, koliko mu je njegova praksa i tradicija svojstvena."

U tom svome tekstu književnik Alija Isaković izdvaja pisce koji su pisali bosanskom varijantom, počev od Alekse Šantića pa sve do najmodernijih bosanskohercegovačkih autora, a time samo potkrepljuje svoju teoriju da bosanska varijanta nije nacionalna, kao i činjenicu da postoji u istoj mjeri u kojoj postoje ostale dvije varijante. Ovakvo razmišljanje Isaković potkrijepljuje konkretnim primjerima pisaca koji su se znali *opredjeljivati* i za sve tri varijante, naravno u različitim periodima. Isaković je ovo zaključio nakon iščitavanja književnih tekstova bosanskohercegovačkih pisaca i na osnovu toga ustanovio je da je kod pojedinih pisaca bilo kolebanja u izboru varijanti (npr. Bjelevac, Selimović, Suško, Žalica, Ladan, Šantić itd.), ali je ipak bosanska varijanta preovladala.

Isaković je svoje stavove o bosanskohercegovačkoj jezičkoj zasebnosti najdirektnije potvrdio u predgovoru svoga *Rječnika karakteristične leksike bosanskog jezika*, štampanom

1992.,[7] u vrijeme nacionalističkog rasturanja i jugoslavenske državne zajednice i rasturanja svake moguće jezičkokulturne zajedničnosti na prostorima Balkana. U tom predgovoru stoji: "Bosanski jezik nije nastao ni u okrilju srpskog ni u okrilju hrvatskog jezika, nije njihova izvedenica, već jedna od objektivnih naporednosti. Bosanski jezik je imao i svoj vlastiti tok sve do početka 20. vijeka, kada su političke prilike izmijenile njegov javni status..."[8]

E sad bismo se mogli vratiti početku našega teksta. Na kojemu su jeziku pisali bosanski pisci Ivo Andrić, Skender Kulenović, Mak Dizdar, Meša Selimović, Derviš Sušić, pa i oni nešto stariji pisci, poput Muse Ćazima Ćatića, Alekse Šantića, Hamze Hume...

Najlogičniji mogući odgovor bi bio da su svi oni pisali na jeziku čitalaca svojih književnih djela. Za mene, osobno, kao bosanskoga čitaoca, ali i kao pisca na svome maternjem jeziku, svi su pisali na bosanskom jeziku. To nimalo ne isključuje čitateljsku poziciju onoga čitaoca koji iste te pisce čita na svome maternjem srpskom jeziku ili na svome maternjem hrvatskom jeziku... Ovdje se, dakako, možemo poslužiti onom dovitiljivom tezom Ronalda Bartha kako pojava čitaoca, sami fenomen čitaoca, zamjenjuje kategoriju autora, tako da je čitalac, a ne pisac, instanca u kojoj se ostvaruje potpuno jedinstvo određenoga teksta.

[7] Alija Isaković, Rječnik karakteristične leksike bosanskog jezika, Sarajevo, 1992.
[8] Alija Isaković, Rječnik karakteristične leksike bosanskog jezika, Sarajevo, 1992.

UDC 811.163.4(497.6)’367.622

Jasmin HODŽIĆ
Institut za jezik
Univerzitet u Sarajevu
Sarajevo, Bosna i Hercegovina

Haris ĆATOVIĆ
Institut za jezik
Univerzitet u Sarajevu
Sarajevo, Bosna i Hercegovina

ORTOEPSKA VRIJEDNOST IMENICA S REFLEKSOM DUGOG JATA U SAVREMENOM BOSANSKOM JEZIKU

Апстракт: Овој труд ќе содржи теориски импликации за прашањата на ортоепските вредности на лексемите со долг јат во современиот босански јазик (на примерот на именките) со дополнителни појаснувања за практичната страна на ова прашање. Имено, постои расправа за степенот на отстапувањето на босанската норма од Вук-Даничиќевиот акцентски систем и ортоепската норма на српскохрватскиот јазик. Целта е да се испитаат сеопфатно сите теориски и практични аспекти на босанската ортоепика кога станува збор за изговорната вредност на нагласените слогови со рефлекс од долгиот глас јат. Ова прашање го разгледувавме на примерот на именките. Како извори за истражување ни послужија современите босански речници и граматики, потоа материјалот што го содржи Босанскохерцеговскиот дијалектен комплекс (1975 – 1986), а дополнително ја испитавме и состојбата во современиот говор преку наменско анкетирање на изворни говорници.

Клучни зборови: гласот јат, именки, акцент, ортоепска норма.

1. Uvod

Ovo istraživanje usmjereno je, prije svega, na teorijski opis mogućeg stanja kod ortoepskih vrijednosti refleksa dugog jata, a praktično na opis stanja u savremenim rječnicima i gramatikama bosanskog jezika (v. poglavlja 4.2.) a kao kontrolno istraživanje uzeta je u obzir dijalekatska slika bosanskohercegovačkih govora data u građi iz *Bosanskohercegovačkog dijalekatskog kompleksa*[9] (v. poglavlje 4.1.). Posebno, napravili smo i naročito važan reprezentativni uzorak savremene govorne prakse koji smo dobili anketiranjem (4.3.), ukupno trideset ispitanika kao predstavnika govorne zajednice s područja cijele današnje Bosne i Hercegovine, gdje smo na primjeru imenica ispitali ortoepsku vrijednost slogova s refleksom dugog jata u savremenom bosanskom jeziku.

Iako se pitanje akcenatskih vrijednosti naglašenih slogova s dugim jatom u savremenom bosanskom jeziku direktno tiču akcenatskih vrijednosti i različitih govornih

[9] Ispitali smo primjere s dugim refleksom glasa jat date u dostupnoj građi koja je sabrana u šest tomova Bosanskohercegovačkog dijalekatskog kompleksa (1975–1986). (Građa Instituta za jezik Univerziteta u Sarajevu).

realizacija samog refleksa glasa jat, važno je na početku istaći da danas ipak ne možemo govoriti o akcenatskim vrijednostima *jata* jer taj glas u savremenom jeziku i ne postoji. Zato ustvari govorimo o leksemima (u našem slučaju o imenicama) kod kojih se stari glas jat dijelom nalazi u sastavu naglašenog sloga, pri čemu treba imati u vidu da je refleks dugog jata dvosložni (tj. jedan njegov dio pripada jednom, drugi drugom slogu).

Rad je usmjeren prema tome da na primjeru imenica sagleda akcenatsku sliku riječi s dvosložnom zamjenom jata u savremenom bosanskom jeziku. Treba, dakle, odgovoriti na pitanje koja je ortoepska vrijednost imenica s refleksom dugog jata u slučaju kada je slog u kojem se sadrži dvosložna zamjena jata naglašen? – Konkretno, da li ćemo u bosanskoj ortoepici prihvatiti stari teorijski model koji nam po tradicionalnoj akcenatskoj normi predlaže kratki uzlazni akcenat na vokalu *e*, u primjerima kao: *rijeka*, *mlijeko*, *dijete*...; odnosno, kratki silazni na vokalu *i* u primjerima poput: *riječ*, *snijeg*, *brijeg*...? Jedno od mogućih rješenja (sigurno ne i najdosljednije) bit će i ono srednje – jedna grupa riječi s dugim jatom može zadržati stari, a druga grupa prihvatiti novi obrazac. Međutim, praktično rješenje bit će samo ono ujednačeno – obje grupe s refleksom dugog jata akcentirati po istom obrascu, koji god to obrazac da bude.

2. Akcenatske varijacije i ortoepska norma

Akcenatski sistem jednog jezika može poslužiti i kao identitarna odrednica za određeni tip govora ili za jezik u cjelini. Bosanska ortoepska norma dijeli neka zajednička obilježja sa srpskohrvatskom, hrvatskom i srpskom normom, i u tom smislu treba napomenuti da se, prije svega, bosanska ortoepska norma treba promatrati u odnosu sa samom sobom, tražeći pravi odgovor na pitanja šta je bosansko u prozodijskoj slici savremenog jezika i po kojim principima se treba rukovoditi u formiranju potpune slike prozodijskih karakteristika bosanskog standarda. Treba pritom imati na umu već utvrđenu činjenicu da savremenu naglasnu normu karakterizira normativna neustaljenost, nedosljednost i nestabilnost, uz izrazito zanemarivanje govorne prakse (v. Martinović 2014).

Teško je i zamislivo na koji bi se način i po kojim tačno principima trebala postaviti efikasna ortoepska normativitička rješenja – osim ako bi efikasno rješenje bilo tolerirati nešto veći broj akcenatskih dubleta. Inače, "sasvim je prirodna pojava da književni jezik koji je zasnovan na govornoj bazi narodnog jezika sa pokretnim akcentom u kategorijama srodnih riječi i u kategorijama oblika u sistemima promjenljivih riječi ima poveći broj akcenatskih dubleta" (Vuković 1972: 56). No, sami principi u postavkama ortoepske norme i normativnoj akcentologiji uopće idu u nekoliko različitih smjerova, gdje je za jedne mjerodavna masovna izražajna situacija kao osnovno obilježje standarda, dok se za druge manji broj i birani sloj obrazovanih govornika može uzeti kao mjerodavan. Posebno, bilo da se rukovodimo prvim ili drugim kriterijem, važan faktor u biranju izvora za ortoepsku normu svakako predstavljaju govori koji, kako se to već ustaljeno kaže, leže u osnovi književnog / standardnog jezika. Pomislimo li da ovaj kriterij treba biti odbačen iz razloga što je to proizvoljna Vukova odrednica koja je za cijeli južnoslavenski prostor počela važiti od vremena Bečkog dogovora i odabira *južnog narječja* za osnovicu standarda, morali bismo imati na umu da je, kad je akcenatski sistem u pitanju, osnovno obilježje ovih

govora zapravo progresivna novoštokavska akcentuacija (operiranje sa četiri akcenta, uz prenošenje akcenata na proklitiku i čuvanje postakcenatske dužine) koja u inovativnom smislu po prirodi stvari jeste takva da može zadovoljiti sve govorne varijantne realizacije u standardnom jeziku. Ipak, važno je napomenuti da izvjesne razlike u bosanskoj normativnoj akcentologiji postoje (i moraju postojati) u odnosu na Vukov i Daničićev akcenatski sistem, kao prvi cjelovit sistem srpskohrvatske normativne akcentuacije. Tako su već poznata pojedina odstupanja od Vuk-Daničićevog sistema, o čemu se na više mjesta u literaturi već govori (up. Peco 1987).

Ako se vratimo na zapažanje da je u standardu ipak očekivano veće prisustvo akcenatskih dubleta, bit će da je to moguće kompromisno rješenje u formiranju potpunije slike ortoepskog standarda. No, postavlja se i pitanje stvarnog uzroka većeg prisustva akcenatskih varijacija, pri čemu treba imati na umu da se akcenatske varijacije i dubletna rješenja mogu kategorizirati prema sljedećem:

upotrebna norma / teorijska norma,
novoštokavsko / staroštokavsko naglašavanje,
istočnoštokavsko / zapadnoštokavsko naglašavanje,
uže teritorijalno / šire teritorijalno ograničenje,
(ne)vezanost za teritorijalni centar,
prisutnost / odsutnost analoškog akcenta,
odmak od Vuk-Daničićevog[1] sistema.

Kako vidimo, samo neke od navedenih implikacija važe za akcenat riječi s refleksom starog glasa jat, a najindikativnije su prva (upotrebna / teorijska norma), odnosno, posljednja (odmak od Vuk-Daničićevog sistema).

3. Teorijske implikacije pitanja ortoepskih vrijednosti leksema s dugim jatom

Ortoepske vrijednosti leksema s dugim jatom u bosanskom jeziku zavise od općih principa bosanske ortoepske norme. Ove principe možemo sagledati kroz primjere i teorijski opis u bosanskim gramatikama i kroz data rješenja u rječnicima, ali i kroz namjenske akcentološke priručnike.

Ono što se na prvi pogled može uočiti, sagledavanjem principa akcenatske norme bosanskog jezika datih u Jahić (2000), jeste činjenica je u ovom udžbeniku ispoštovan onaj klasični, Vuk-Daničićev akcenatski obrazac, a posebno s obzirom na vezanost silaznih akcenata za inicijalni slog, te vrijednost dvosložnog refleksa glsa jat – što su pak dva obilježja Vuk-Daničićevog akcenatskog sistema kojima se najviše imalo šta prigovoriti, jer se iz primjera općeupotrebnog govora odavno moglo zaključiti da važi veliko odstupanje od ovog teorijskog principa, pri čemu se ovaj slučaj ne može opravdati izvjesnom dijalekatskom distribucijom akcenta, s obzirom na to da odstupanje od ovih principa važi i za dijalekte koji su u osnovici standardnog jezika.

Kod vezanosti silaznih akcenata za prvi slog, barem kao dubletni oblici, nema razloga da se ne prihvate i silazni akcenti van prvog sloga (uglavnom u riječima stranog porijekla)

[1] Iako bi, kako rekosmo, precizniji termin bio Karadžić-Daničićev sistem, navedeni termin je već ustaljen.

za koje Jahić (2000: 124) kaže da se "izgovaraju sa kratkouzlaznim akcentom, a ne sa kratkosilaznim, **kako je to često** (istakao J. H.) u razgovornom jeziku". Naime, riječi poput ovih: *lingvist*, *slavist*, *komunist*, *solist*, *turist*, *represalija*, *mikrofonija* zaista se i čuju samo s kratkouzlaznim akcentom, ali ne i riječi: *asistent*, *generator* i sl. Naime, na ovaj problem ukazivalo se još pedesetih godina prošlog vijeka (v. Delaš 2013). Također, parametar vezanosti silaznih akcenata za prvi slog, kako ćemo vidjeti, bit će i važan faktor kod ortoepske vrijednosti leksema s dugim jatom.

Govorimo li pak o tzv. demokratizaciji bosanske ortoepske norme u slučaju glasa jat, uputno je obratiti pažnju na sljedeće: "Mislim da nikako nije realno insistirati na klasičnim naglascima na dugim refleksima jata, tipa *sn̏ijeg*, *mlijèko.* Tu bi realno bilo akcentuiranje kakvo je već duže vremena uobičajeno u hrvatskom standardnom jeziku, tj. *snijêg*, *mlijéko*, jer se približno tako i govori (gotovo) na cijelom području Bosne i Hercegovine." (Pranjković 304: 201)

No, da li to znači da bi se prihvatanjem ovakvih rješenja bosanska ortoepska norma ugledala na hrvatsku? Na ovo pitanje se može dati odgovor samo u slučaju kada bismo poredili hrvatsku i bosansku ortoepsku normu u cjelini, što bi dalo i odgovore na pitanja šta je (samo) bosansko, a šta zajedničko u slici naše ortoepije. Dovoljno je spomenuti samo jednu opću činjenicu koja nas upućuje na izvjesne razlike između bosanske i hrvatske normativne akcentologije. Naime, od posebne je važnosti to što je bosanska govorna praksa najbliža normativnoj ortoepiji, bez puno odstupanja, za razliku od dijalekatski raznorodne i neujednačene govorne zone Hrvatske u kojoj se razvilo niz anomalija u odnosu na pravila ortoepske norme, pri čemu posebno treba uzeti u obzir zagrebačku govornu zonu i Zagreb kao kulturalni centar koji ima jak utjecaj na hrvatski jezik u cjelini.

U ovom kontekstu posebno je interesantno sagledati stepen odstupanja od Vuk-Daničićevog akcenatskog sistema i u bosanskoj i u hrvatskoj ortoepici.

I na kraju svega vrijedna je čuđenja nečija upornost da nakon rezultata Rešetarovih istraživanja, nakon Hammove Kratke gramatike i, pogotovu, nakon Brozovićeva navedenog rada, i VI. izdanja Težak-Babićeva Pregleda gramatike, i Frazeološkog rječnika Josipa Matešića, i Babićeve Tvorbe riječi – da nakon svega toga u jedinome normativnom priručniku što donosi suvremen opis jezika na svim razinama i koji je namijenjen učenicima i studentima, i svima koji se zanimaju za književni jezik, da u Gramatici hrvatskoga književnog jezika tiskanoj 1990. opet nalazimo dvosložan izgovor u skladu s jednom normom koja nikad nije zaživjela u stvarnosti hrvatskoga književnog jezika (Vukušić 1991: 113).

Kod analize opisa akcenata u *Gramatici bosanskog jezika* (2000), Šehović (2013: 115) upućuje i na u gramatici sadržana određena preskriptivno-puristička nastojanja "gdje se čak izričito zabranjuje[2] tip izgovora koji je, svjedoci smo, **dominantan u svakodnevnoj komunikaciji**. (istakao J. H.)".

Interesantno je da su takvi primjeri u *Rječniku bosanskoga jezika* (Halilović – Palić – Šehović 2010) označeni kao ravnopravni akcenatski dubleti, odnosno: "Dozvoljeno je njihovo akcentiranje i prema tradicionalnoj normi, dakle, sa uzlaznim akcentima

[2] Up. telèvīzija [a ne televȉzija].

na unutrašnjim slogovima ovih višesložnih riječi, ali i prema izgovornoj 'normi', tj. sa silaznim akcentima na unutrašnjim slogovima, koja se time ustoličuje kao ravnopravna dotad neprikosnovenoj normi 'književnoga' bosanskog jezika" (Šehović 2013: 115).

Ovdje je uz kriterij dominante uzet u obzir i to da je riječ o primjerima leksike neslavenskog porijekla. Bilo kako bilo, nema previše razloga da se kriterij izgovorne dominante u savremenom jeziku ne primijeni i na naglasne realizacije starog refleksa glasa jat. Tako recimo Vukušić (1990) upozorava na nesrazmjer između opisa refleksa dugog jata u normativnim priručnicima (u njegovom slučaju, hrvatskog jezika) i stvarne upotrebne izgovorne vrijednosti u (hrvatskom) jeziku: "...opet nalazimo dvosložan izgovor u skladu s jednom normom koja nikad nije zaživjela u stvarnosti hrvatskoga književnog jezika" (Vukušić 1991: 113).

Isto tako, kako ćemo vidjeti, (i) aktuelni bosanski normativni priručnici samo djelimično odstupaju od klasičnog teorijskog modela u leksemama s refleksom dugog jata.

4. Analiza akcenatskih vrijednosti dugog jata – norma i stvarno stanje

U kontekstu razlika između "izgovorne norme" i "klasične / teorijske norme", odnosno, u kontekstu sagledavanja stepena odstupanja od Vuk-Daničićevog akcenatskog sistema, posebno je važno sagledati stanje u savremenoj govornoj praksi, ali i sve teorijske i praktične postupke revalorizacije klasične ortoepske norme. U ovom kontekstu je isto tako posebno presudno važno sagledati stanje u dijalektološkoj slici po istom ovom pitanju – s tim da se u tom kontekstu možemo rukovoditi samo starijim dijalektološkim istraživanjima (a koja su nam, korisna, ako ništa, barem kao kontrolni princip). O problemu ortoepske vrijednosti dugog jata pisalo se mnogo, npr. Vukušić (1991), Škarić (1996), Pranjković (2001), Martinović (2009), Meco (2009), Šehović (2013), itd. No, ovdje ćemo, uz minimalnu teorijsku podlogu, pristupiti praktičnom istraživanju.

4.1 Stanje u Bosanskohercegovačkom dijalekatskom kompleksu

Potreba za istraživanjem i izučavanjem dijalektološke građe prioritet je u opisivanju stanja jezičkog sistema bosanskohercegovačkih govora. Ispitivanje bosanskohercegovačkih govora u 20. stoljeću predvodio je Institut za jezik i književnost u Sarajevu, Odjeljenje za jezik. "Bosanskohercegovački dijalekatski kompleks – sinhronijska deskripcija i odnos prema standardnom jeziku" naziv je projekta koji se provodio od 1975. do 1986. godine, kojim je obuhvaćena gusta mreža lokalnih govora. Ispitano je stanje na 226 punktova, s tim da u arhivskoj građi nedostaju podaci sa 2 punkta. Projektom se željela dati pouzdanija jezička slika i stanje narodnih govora u lokalnim jedinicama koje su dio mreže bosanskohercegovačkih narodnih govora te na taj način omogućiti da se na osnovu zabilježenih jezičkih osobina izrade dijalektološke karte. Upitnik je sadržavao 2.058 pitanja, te se na osnovu broja pitanja može zaključiti da se ovim projektom težilo doći do što većeg broja jezičkih informacija koje će biti relevantni pokazatelji stanja u narodnom idiomu, njegovom odnosu prema standardnom jeziku. Do danas nije bilo kompletnijeg uvida u građu koja je sakupljena ovim projektom, osim što je dio te zaista vrijedne jezičke građe bio predmetom pojedinačnih istraživanja i obrade koja su objavljivanja u publikaciji *Bosanskohercegovački dijalektološki zbornik*. Istraživači su najčešće posezali za sistemskim

ispitivanjem i utvrđivanjem dijalekatskih osobina određenih lokalnih govora ili govornih tipova, opisivajući i klasificirajući pojave u odnosu na standardni jezik ili neki drugi lokalni govor bez naročitog ulaženja u neka problemska piutanja koja se tiču, možemo slobodnije kazati, unutrašnjeg razvojnog funkcioniranja neke jezičke pojave unutar lokalnih govora. Ovo istraživanje upravo je usmjereno na ispitivanje prozodijskog variranja u refleksima starog glasa jat. Rezultati do kojih smo došli, prikupljajući podatke o akcenatskoj vrijednosti, upotpunjuju sliku i daju adekvatnije informacije koje bi u konačnici mogle poslužiti kao putokaz u kojem smjeru je tadašnji standardni jezik trebalo normirati, ali i to kako bi on danas mogao biti normiran kada je u pitanju ortoepija. U dijalekatskoj građi "Bosanskohercegovačkog dijalekakstog kompleksa" pratili smo akcenatske vrijednosti dvosložnog refleksa starog glasa jat u riječima *mlijeko*, *dijete, kliješta* i *rijeka* gdje je zabilježeno alterniranje kvantitativnih osobina uzlaznih akcenata, te u riječima *snijeg*, *sijeno*, *tijelo* i *brijeg* gdje bilježimo kvantitativne promjene silaznih akcenata, odnosno promjenu mjesta i trajanja. Rezultate pokazujemo u narednim tabelama.

	KU1 : DU1	KU (1+2) : DU (1+2)
mlijeko	51,15 % : 48,85 %	49,05 % : 50,95 %
dijete	56 % : 44 %	53,2 %: 46,8 %
kliješta	49,1 % : 50,9 %	46,5% : 53,5 %
rijeka	46,5 % : 53,5 %	46,9 % : 53,1 %

Tabela 1: Odnos kratkih i dugih uzlaznih akcenata u riječima s refleksom dugog jata (Oznake: KU1 – kratkouzlazni akcent; DU1 – dugouzlazni akcent; KU2 – kratkouzlazni akcent sa diftonškom vrijednošću jata; DU2 – dugouzlazni akcent sa diftonškom vrijednošću jata).

Kao što je vidljivo, u riječima iz prve grupe u kojima se prati odnos kvantiteta uzlaznih tonova u riječima koje u svojoj strukuturi imaju naglašen refleks jata, može se zaključiti da se podjednako pojavljuju oba akcenatska lika na cijelom ispitivanom bosanskohercegovačkom prostoru, s tim da se mora napomenuti da se unutar posmatranog dijalekta u lokalnim govorima pretežno javljaju isti akcenatski tipovi, premda ima i neznatan broj slučajeva koji odudaraju od te slike. Za obje grupe smo na po dva primjera pratili njihovu teritorijalnu pojavnost, te utvrdili da se uglavnom javljaju iste akcenatske vrijednosti na ustaljenim mjestima, što može u određenoj mjeri signalizirati sistemsku zakonomjernost, s tim da su zabilježena i neznatna odstupanja koja ne utječu na ukupnu sliku.

Teritorijalnu rasprostranjenost akcenatskih likova pratiti ćemo na punktovima na kojima se ne javljaju ikavski ili ekavski likovi (ti punktovi bit će izuzeti iz obrade) imenica *mlijeko* i *dijete*, a tamo gdje se oni pojavljuju kao pojedinost unutar ijekavskih oaza – navest ćemo ih kao izuzetak.

Likovi *mlijèko* i *mlièko* zabilježeni su na cijelom prostoru Trebinja, Bileće, Gacka, Kalinoviku, Nevesinju, Konjicu, Trnovu, Rogatici, Hadžićima, Olovu[3], Zavidovićima, i u Tešnju, dok mlijéko i mliéko imamo u Stocu[4], Mostaru[5], Foči[6], Višegradu, Sarajevu, Kreševu, Bratuncu, Kladnju, Kaknju i Bijeljini. Oba akcenatska lika javljaju se podjednako u Goraždu, Sokocu, Varešu[7].

Likovi *dijète* i *diète* zabilježeni su na lokalitetima Trebinje, Bileća, Gacko, Foča[8], Konjic, Trnovo, Goražde, Rogatica, Hadžići, Zavidovići i Tešanj, dok *dijéte* i *diéte* imamo na lokalitetima Nevesinje[9], Mostar[10], Višegrad, Sarajevo[11], Sokolac, Olovo, Kreševo, Bratunac, Kladanj, Kakanj[12] i Bijeljina.[13] Oba akcenatska tipa javljaju se podjednako samo u Kalinoviku.

Rezultate ispitivanja druge grupe riječi donosimo narednom tabelom.

	KS1 : DS1	KS1 : DS (1+1.2)	KS (1+1.2) : DS1	KS (1+2): DS (1+2)
snijeg	100 % : 0 %	79,2 % : 20,8 %	100 % : 0 %	86 % : 14 %
sijeno	96,9 % : 3,1 %	78,15 % : 21,85 %	97,5 % : 2,5 %	87,3 % : 12,7 %
zijelo	95 % : 3 %	76 % : 14 %	96 % : 4 %	79,8 % : 20,2 %
brijeg	94,3 % : 5,7 %	78,6 % : 21,4 %	95,2 % : 4,8 %	91,3 % : 8,7 %

Tabela 2: Odnos kratkih i dugih silaznih akcenata u riječima s refleksom dugog jata (Oznake: KS1 – kratkosilazni akcent; DS1 – dugosilazni akcent; KS1.2 – kratkosilazni akcent s postakcenatskom dužinom; DS.1.2. – kratkosilazni akcent kojeg percipiramo kao duguzlazni zbog postakcenatske dužine; KS2 – kratkosilazni akcent sa diftonškom vrijednošću jata; DS2 – dugosilazni akcent sa diftonškom vrijednošću jata).

[3] Na dva punkta je kratkouzlazni akcent, a u Krivajevićima koji također pripadaju Olovu imamo dugouzlazni akcent.

[4] Punkt Hodovo u Stocu ima ikavski lik – *mlíko*.

[5] Na mostarskim punktovima Goranci i Drežnica zabilježen je ikavski lik – *mlíko*.

[6] U punktovima Zavajt i Rataj zabilježen je dugouzlazni akcent, a u Popovu Mostu koji također pripada Foči kratkouzlazni akcent u riječi mlijeko.

[7] Sa punkta Vijaka nedostaje podatak, na preostala dva punkta javljaju se na jednom kratkouzlazni, a na drugom dugouzlazni.

[8] Punkt Rataj bilježi dugouzlaznu vrijednost.

[9] Na trećem punktu, Presjeka bilježi se kratkouzlazni.

[10] Kao što je slučaj i sa riječi *mliko*, na punktovima Goranci i Drženica zabilježen je ikavski lik.

[11] Sa sarajevskog punkta Mokro, nedostaje informacija o ovome, dok je samo na punktu Klek kratkouzlazni akcent, na drugim sarajevskim punktovima je dugouzlazni.

[12] Samo na punktu Sopotnica imamo lik sa kratkouzlaznim akcentom, a na preostala tri kakanjska punkta dugouzlazni je akcent.

[13] Na punktu Janja je kratkouzlazni, a na ostala dva punkta dugouzlazni.

Na osnovu rezultata koji su prezentirani u tabeli, vidljivo je da je frekventniji kratkosilazni akcent, koji danas, bar kad je riječ o govornoj praksi, gotovo da nije moguće čuti u svakodnevnoj jezičkoj praksi, što potvrđuju i rezultati provedene ankete. Ipak, ovi rezultati su dobrim dijelom ovakvi, moguće je i zbog činjenice da su podatke unosili lingvisti koji su nastojali držati se toerijske osnove koja tvrdi da silazni akcent ne može biti van prvog sloga. Danas govorna praksa ne pokazuje takve rezultate, između ostalog i zato što je riječi naglašene kao *sȉjeno* i *tȉjelo* naprosto teže izgovoriti.

Kad je u pitanju kvantitet silaznih akcenata i njihovo rasprostiranje na području Bosne i Hercegovine, pratit ćemo ih na primjerima riječi *sijeno* i *tijelo.*

Likovi *sȉjeno* i *sȉeno* zabilježeni su na lokalitetima Trebinje, Bileća, Gacko, Foča, Kalinovik, Konjic, Trnovo, Goražde, Rogatica, Sokolac, Sarajevo, Hadžići, Kladanj, Vareš[14], Zavidovići, Tešanj, Bratunac[15], i Bijeljina. Lik *sȉjēno* bilježimo na lokalitetu Kakanj[16].

Likovi *sijêno* i *siêno* registrovani su na lokalitetima Višegrad, Mostar, Olovo, a samo u Stocu imamo na punktu Lokve *siêno* i *sȉjēno*.[17]

Likovi *tȉjelo* i *tȉelo / ťȉelo* zabilježeni su Trebinje[18], Bileća[19], Gacko[20], Kalinovik, Konjic, Trnovo, Rogatica, Sarajevo, [21] Hadžići, Kladanj, Kakanj[22], Zavidovići, Tešanj, Bijeljina[23], dok tijêlo i tiêlo vežemo za Mostar[24] i Višegrad. (Zanimlljivo je da je u Foči, Goraždu, Sokocu, Olovu ekavski refleks za riječ tijelo.)

U današnjem smislu, a i po rezultatima zabilježenim u građi "Bosanskohercegovačkog dijalekatskog kompleksa" najbliži govori svakodnevnoj jezičkoj praksi, kad se rezultati gledaju po teritorijalnoj rasprostranjenosti, jesu govori Višegrada, Olova i Mostara (izuzimajući dva punkta koja imaju ikavski refleks, a koji nije relevantan za ovo ispitivanje), dok se klasični Vuk-Daničićevi akcenti bilježe na području Trebinja, Bileće, Gacka itd. Naravno, treba barem s minimalnom rezervom uzeti ovakve zaključke, pa u vezi s njima napominjemo da su oni rezultat manjeg broja primjera koji su ovog puta bili predmetom istraživanja. No, to ne umanjuje njihov značaj u smislu da oni mogu biti smjernica u nekim budućim radovima ovog tipa, koji će imati sveobuhvatniji pristup ovoj problematici.

[14] Nema inforamcija s punkta Vijaka.
[15] Na jednom punktu javlja se i lik *sȉjēno.*
[16] Na punktovima Bjelavići i Brnjic imamo ovakav lik, dok na punktovima Sopotnica i Vukanovići imamo *sȉjēno*.
[17] Na stolačkim punktovima Bitunja imamo *sȉjeno*, Hodovo *sjêno*.
[18] Samo na punktovima Grab, Lastva i Ukšići zabilježen je ovak lik. Na punktu Glavska zabilježen je lik *tȉelo*, a na punktu Arslanagića Mosta *tjêlo*.
[19] Samo na punktu Plana je ovakav lik, dok je na punktu Orahovica ekavski.
[20] Samo na punktu Jasenik, na punktovima Zurovići i Kula ekavski je lik.
[21] Na punktu Klek ekavski je lik, a na punktu Kiseljak – Tušnići je *tiêlo*.
[22] Na punktovima Bjelavići i Brnjic imamo ovakav lik, dok na punktovima Sopotnica i Vukanovići imamo *sȉjēno*.
[23]Na punktovima Janja i D. Bordac je *tjêlo*.
[24] Na punktu Prigrađani je zabilježen dubletni lik: *tȉjēlo* i *tjêlo*, a na punktovima Drežnica i Goranci imamo ikavsli lik *tílo*.

Također, interesantno je da riječi s uzlaznim akcentom pokazuju skoro ravnomjernu pojavnost, dok se kod riječi sa silaznim akcentom registruje klasični akcent u pet puta višem omjeru.

4.2 Stanje u bosanskim gramatikama i rječnicima

U aktuelnoj bosanskoj gramatici naglasak u leksemama s dugim jatom dat je prema klasičnoj teorijskoj normi. Naime, Jahić (2000) daje dva primjera "ijekavskog izgovora bosanskoga književnog jezika" navodeći ih kao "kratki silazni akcent na prvome slogu: *sȉjeno*, *bȉjel*, *brȉjeg*, *snȉjeg*, *rȉječ*, *mlȉječ*, *lȉjep*, *slȉjep*, *vȉjek*" (Jahić 2000 : 124), a zatim i kao "kratki uzlazni akcent na unutarnjem slogu (u drugom i trećem obično): *mlijèko*, *sijèlo*, *bijèlo*, *rijèka*, *lijèpa*, *prilijèpiti*, *oslijèpiti*..." (Jahić 2000 : 124). Istraživanje A. Šehović (2013), ali i uvid u rječničku građu, pokazuje da je u aktuelna tri savremena bosanska rječnika stanje potpuno različito. Naime, po poštivanju pravila o vezanosti silaznih akcenata za prvi slog, u *Rječniku bosanskoga jezika* (Halilović – Palić – Šehović 2010) sačuvana je tradicionalna norma u primjerima grupe leksema s tradicionalno kratkim silaznim akcentom (tipa *snijeg*, *brijeg*; a koji se u savremenoj izgovornoj varijanti čuje kao dugosilazni), a tako i u *Rječniku* (Čedić i dr. 2007), te u *Rječniku* (Jahić 2010). Međutim, u *Rječniku* (Halilović – Palić – Šehović 2010) u drugoj grupi leksema s jatom, onih s uzlaznim akcentom, potpuno je zanemareno tradicionalno normativno rješenje, pa je stari kratkouzlazni naglasak (primjeri tipa *mlijeko*, *rijeka*) sada označen kao dugouzlazni, kako je to potvrđeno i u savremenoj govornoj praksi. Dakle, kako to navodi i jedan od njegovih autora, u navedenom rječniku savremena upotrebna vrijednost uzeta je u obzir kao normirana kod jedne grupe riječi s refleksom dugog jata, odnosno:

(...) duljenje kratkog uzlaznog akcenta u dugouzlazni postaje pravilo: *bijélo* (65), *mlijéko* (663), *oslijépiti* (843), *prilijépiti* (1041), *rijéka* (1150), *sijélo* (1190), što je očito rezultat kompromisne odluke da se pomire dvije naizgled nespojive stvari – svakodnevna govorna praksa (upotreba dugih uzlaznih akcenata na slogu sa jednosložnom zamjenom jata) sa tradicionalnom ortografijom, tj. pisanjem ovih riječi sa dvosložnom zamjenom jata. (Šehović 2013: 117–118).

Što se tiče druga dva riječnka, *Rječnika* (Čedić i dr. 2007), te *Rječnika* (Jahić 2010), grupa leksema s jatom i tradicionalno kratkim uzlaznim akcentom također je zadržala obilježja klasične norme[25], a što zapravo (kako će biti i potvrđeno našom anketom, a kako potvrđuje i Šehović (2013)) potpuno odudara od savremene govorne prakse. Jahićevo (2000) zapažanje da se: "(dvosložno i jednosložno) duljenje tog akcenta, raširenо u bosanskome razgovornom jeziku, ne smatra osobinom bosanskoga književnog jezika" (Jahić 2000: 124), Šehović (2013) smatra "proskriptivno-purističkom uputom" (Šehović 2013: 117). Naime: „Riječ je o tome da se u Bosni i Hercegovini gotovo i ne može čuti 'pravilan' izgovor refleksa starog dugog jata, tj. *ȉje*/*ijè*, nego samo 'nepravilan' oblik *ijê*/*ijé* (snijêg, mlijéko)" (Meco 2009).

Tako, ako već imamo ovjerene primjere potpunog poštivanja savremene govorne prakse u odnosu na suprotstavljenu klasičnu akcenatsku normu, i u refleksu glasa jat, ali i u nevezanosti silaznih akcenata za inicijalni slog, nema nikakvog razloga da se u slučaju obje

[25] Uz izuzetak *sijélo* kod (Čedić i dr. 2007).

grupe leksema s dugim jatom ne postupi po savremenoj govornoj praksi.

4.3 Anketiranje po uzorku – stanje u današnjoj govornoj praksi

U razmatranje smo uglavnom uzimali primjere imenica s refleksom glasa jat, za koje važe iste zakonitosti koje će vrijediti i za druge vrste riječi, a posebno za (pored imenica) dosta frekventne glagole (što će biti predmetom dopunskog budućeg istraživanja). U kreiranoj anketi od ispitanika se tražilo da polahko, razgovijetno i što je moguće više prirodno pročitaju po četiri rečenice u kojima se sadrže imenice s refleksom dugog jata, odnosno, dvije grupe rečenica sa po šest primjera[26] (jedna grupa s tradicionalno kratkim silaznim akcentom na prvom slogu dvosložne zamjene jata i druga grupa s tradicionalno kratkim uzlaznim akcentom na prvom slogu). Ispitivanja smo vršili u trinaest bosanskohercegovačkih gradova, s cijelog bh. terena. Od ukupno trideset i tri ispitanika, jedanaest ih je iz Sarajeva, osam iz Mostara[27], po dvoje iz Zenice, Tuzle i Bihaća, te po jedno iz Goražda, Vlasenice, Gračanice, Gornjeg Vakufa, Velike Kladuše, Blagaja, Čapljine i Stoca. Rezultati anketiranja pokazuju stoprocentno odstupanje od Vuk-Daničićeve akcenatske norme i potpuno preovladavanje izgovorne varijante refleksa dugog jata. (Prva grupa, teorijski kratkosilazni, izgovara se s dugosilaznim akcentom na vokalu e: *snijêg*, *brijêg*, *vijêk*, *rijêč*, *tijêlo*; a u drugoj grupi je dugouzlazni izgovor: *mlijéko*, *sijélo*, *rijéka*, *dijéte*, *klijéšta.* Rečenice iz ankete su sljedeće:

Prva grupa rečenica	**Riječi**	**Druga grupa rečenica**	**Riječi**
Pada snijeg. Snijeg je prekrio brijeg. Snijeg je bijel.	snijeg brijeg	*Ponesi mlijeko kad pođeš na sijelo. Ljepše je domaće nego kupovno mlijeko.*	mlijeko sijelo
Nisam slijep. Ovaj vijek je lijep. Dajem riječ.	vijek riječ	*Ah, što je lijepa ova rijeka! Kako se ova rijeka zove?*	rijeka lijepa
Ko će kositi sijeno? Niko više ne voli sijeno.	sijeno	*Dijete je dijete.*	dijete
Oronulo je njegovo staračko tijelo.	tijelo	*Trebaju li ti kliješta?*	kliješta

Tabela 3: *Anketiranje – provjera izgovornih vrijednosti refleksa dugog jata (čitanje)*

Kao kontrolno istraživanje imali smo jedno anketiranje s terena Crne Gore (Podgorica) gdje se sporadično pojavljuju klasični akcenti, tipa: *sijèlo*, *rijèka*, *dijète*, odnosno, *brȉjeg*,

[26] Od čega je, kao kontrolni postupak, nakon čitanja rečenica koje sadrže primjere, trebalo naknadno pročitati odvojeno i same primjere, van rečenice, riječ po riječ. Također, u samim rečenicama riječi su se ponavljale po nekoliko puta.

[27] Najviše iz Mostara i Sarajeva kao regionalnih centara Hercegovine i Bosne posebno.

tȉjelo, *rȉječ.* To je potvrda da su klasične izgovorne vrijednosti dugog jata više vezane za istočnije krajeve, odnosno, crnogorske ijekavske govore.

5. Zaključna razmatranja

Po svemu sudeći, nema opravdanog razloga da se u normativističkoj literaturi akcenatske vrijednosti leksema s dugim jatom ne daju barem u obliku dubletnih rješenja (ako se već ne daju samo njihove upotrebne, stvarne izgovorne vrijednosti). No, interesantno je da se stanje u građi iz "Bosanskohercegovačkog dijalektološkog kompleksa" podudara s rješenjem iz bosanskog rječnika koji je otišao korak dalje od tradicionalnog pristupa ovom pitanju i "dopustio" i izgovorne vrijednosti dugog jata, doduše, samo za grupu primjera s uzlaznom intonacijom, dok kod grupe primjera sa silaznim tonom stanje ostaje kao u tradicionalnim, Vuk-Daničićevim postavkama. No, poredbeni odnos rasprostranjenost opisanih izgovora pokazuje relativnu ustaljenost kod pojedinačnih primjera, poredbeno idući od riječi do riječi (u rasponu od 40: 60, preko 50: 50, pa do 45: 55, za prvu grupu leksema, te u odnosu 20: 80 za drugu grupu). Teritorijalna rasprostranjenost ovih pojava opet je samo skoro ujednačena za svaku riječ, što pokazuje da je zabilježeno stanje opet relativno stabilno u vezi s dijalektološkom slikom kao pripadajućom dijalektološkom odlikom posmatranog areala – tj. zabilježena je njihova "relativno stabilna" dijalektološka vrijednost. Ipak, možemo utvrditi da postoje i dobre osnove da se i novoizgovorna vrijednost uvrsti u normative, barem kao dubletno rješenje, posebno s obzirom na posmatrane pojedinačne primjere iz ankete koja pokazuje potpunu prevlast izgovornih akcenatskih likova u odnosu na starije obrasce. Zaključujemo da do određenih odstupanja može doći i kod percepcije izgovornih vrijednosti. Naime, možda bi se mogao i u savremenom jeziku kratkosilazni akcent u riječima s dugim jatom također naći, ali samo u kombinaciji s postakcenatskom dužinom (kao što ima slučajeva i u građi "Bosanskohercegovačkog dijalektološkog kompleksa" – pa se u tom slučaju sam izgovor takvog lika ne razlikuje mnogo od dugosilaznog akcenta na mjestu postakcenatske dužine. S druge strane, varijanta kratkouzlaznog umjesto dugouzlaznog akcenta u grupi primjera s dugim jatom u savremenom jeziku može biti potuno neočekivana, dok se takvi akcenatski likovi možda još čuvaju na izrazitim jugoistočnim područjima (npr. danas se mogu čuti na području Crne Gore). Isto tako, ne mora načelo netolerancije silaznih tonova van prvog sloga biti glavnim razlogom što se u savremenoj literaturi ne dopušta „stvarna izgovorna vrijedost", posebno zato što postoje i suprotni primjeri na koje se možemo ugledati.

Izvori

Čedić, Ibrahim; Valjevac, Naila i dr. (2007): *Rječnik bosanskog jezika*, Sarajevo: Institut za jezik, Sarajevo.

Halilović, Senahid, Ismail Palić, Amela Šehović (2010): *Rječnik bosanskoga jezika*, Filozofski fakultet, Sarajevo.

Jahić, Dževad (2010): *Rječnik bosanskog jezika*, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine i Bošnjačka asocijacija 33, Sarajevo.

"Bosanskohercegovački dijalekatski kompleks" (1975–1986), arhivska građa, Intitut za jezik i književnost, Odjeljenje za jezik, Sarajevo

Literatura

Delaš, Helena (2013): *Hrvatska preskriptivna akcentologija*, Pergamena, Zagreb.

Jahić, Dževad; Palić, Ismail; Halilović, Senahid (2000): *Gramatika bosanskoga jezika*, Dom štampe, Zenica.

Martinović, Blaženka (2009): "Izgovor i pisanje imeničnih jednosložnica s jatom", *Jezik*, 56., str. 133–144.

Martinović, Blaženka (2014): *Na putu do naglasne norme*, Hrvatska sveučilišna naklada – Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, Zagreb.

Meco, Zenaida (2009): "Silazni akcenti i dužine u bosanskom jeziku – norma i stvarno stanje", Zbornik radova sa međunarodnog slavističkog naučnog skupa: Njegoševi dani 1, (407–419.) Univerzitet Crne Gore, Filozofski fakultet, Nikšić.

Peco, Asim (1987): "Vuk-Daničićevi akcenatski principi i naša standardna prozodijska norma", str. 236–241, u: Peco, Asim (1987): *Iz jezičke teorije i prakse*, Naučna knjiga, Beograd.

Pranjković, Ivo (2001): "Za demokratizaciju hrvatske ortoepske norme", Međunarodni naučni skup "Jezik i demokratizacija" (zbornik radova), POSEBNA IZDANJA, knj. 12, Institut za jezik, Sarajevo, 2001., str. 299–306.

Šehović, Amela (2013): "Mijene akcenatske norme savremenog bosanskog jezika", *Književni jezik* 24/1-2, Institut za jezik Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo.

Škarić, Ivo (1996): "Što s hrvatskim standardnim refleksom dugoga staroga jata", *Govor*, časopis za fonetiku, XIII, 1 – 2, str. 2.

Vukušić, Stjepan (1991): "Podrijetlo jednosložnog izgovora dugoga ijekavskog jata u hrvatskom književnom jeziku", *Jezik*, god. 38, br. 4, str. 113–116.

UDC 811.163.4(497.6)’373.72

Alen KALAJDŽIJA
Institut za jezik
Univerzitet u Sarajevu
Sarajevo, Bosna i Hercegovina

UDIO KORPUSA ALHAMIJADO LITERATURE U PREDSTANDARDNOM PERIODU BOSANSKOG JEZIKA

Апстракт: Овој реферат ќе биде насочен во правец на разбирање на значењето на босанската арабичка писменост (во периодот од XVI до XX век) во употребата на книжевнојазичниот израз на босанскиот јазик, но и во правец на разбирање на овој вид литература за зачувување на свеста за босанскиот јазик. Во прилогот ќе се укаже, исто така, на улогата на ракописните арабички извори за проучување на босанскиот јазик и ќе се направи обид да се објасни мошне широката жанровска плуралност на алхамијадо-литературата. Оваа литература опфаќа разновидни текстови што можат да се разгледуваат различно, со оглед на примената на различни филолошко-лингвистички и историски критериуми, заради што и од гледна точка на класичните филолошки дисциплини, оваа литература има посебно значење во дефинирањето на претстандардната босанска јазична традиција.

Клучни зборови: босански јазик, алхимијадо литература, претстандарден идиом

Korpus alhamijado književnojezičke tradicije važan je segment u mozaiku bosanskih predstandardnih idioma, koji pruža ne samo uvid u cjelovitiju sliku dijahronijskog razvoja bosanskoga jezika, nego omogućuje i potpunije sagledanje razvoja bosanskih predstandardnih idioma, koji će se, na tragu višestoljetne upotrebe narodnog izraza, u jednome trenutku uključiti i praktički u procese prihvatanja jezičkoga standarda, i to ne samo u smislu uključivanja alhamijado stvaralaca u taj proces, nego i u smislu konkretnog utjecaja na korisnike toga jezičkog idioma. Predstandardni idiom u širem smislu značenja ove riječi predstavlja određenu vrstu govor(e)nog, zakonodavnog, administrativnog, umjetničkog, epitafnog, epigrafskog, epistolarnog ili kakvog drugog oblika naslijeđa nekoga jezika koji je zabilježen u dostandardnom periodu a koji nije bio službeno verificiran u društvenoj zajednici koja se služi jezikom na kojem su nastajali navedeni jezički spomenici. U užem smislu, predstandardni idiom predstavljao bi svaki oblik književnojezičkog stvaralaštva prije pojave standardnog jezika koji u svojoj strukturi posjeduje određene elemente koji ga karakteriziraju i čine prepoznatljivim na osnovu tradicije upotrebe jezika i pisma. Ti elementi prepoznavanja mogu vršiti nekada važnu kulturnu ili kakvu drugu, konkretnu misiju određenog društva u njegovu historijskom razvoju, ali ne moraju zbog toga svoga karaktera biti prepoznatljivi kao predstandardni idiomi. Drugim riječima, za predstandardni idiom nije relevantno to koliko se njime služi u konkretnim okolnostima, nego je važnije da taj idiom posjeduje kompleks društvenih i jezičkih elemenata koji ga karakteriziraju i čine

prepoznatljivim, što u slučaju tradicije bosanskog jezika može obuhvaćati niz različitih formalnih jezičkih osobina, što podrazumijeva neku specifičnu vrstu književnojezičkog stvaralaštva zabilježenog na specifičnom i prepoznatljivom grafijskom sistemu, kakvo je npr. alhamijado stvaralaštvo u najširem smislu.

Predstandardni idiomi, kako je ustanovila još Herta Kuna (1976: 11), čine rukavce koji se slijavaju u jezički standardni idiom te je proučavanje historije predstandardnih idioma direktno vezano ne samo za proučavanje historije književnog odnosno literarnog jezika,[28] nego i za proučavanje historije standardnog jezika ali svojevrsne opće historije toga jezika.

Najneposredniji idiomi koji su se ulijevali u standardni bosanski jezik zasigurno su oni koji su usmene poetske provenijencije, jer s njime imaju direktnu vezu preko novoštokavske folklorne koine (Brozović 1970: 104–105). Drugi bosanski idiomi koji se ulijevaju u standardni jezik jesu oni koji pripadaju korpusu alhamijado literature. Alhamijado književnojezički idiom u vezi je sa standardom preko književnojezičke koine kao posebnim oblikom predstandardnog idioma, što potvrđuju ne samo ustanovljene jezičke zakonomjernosti koje se tretiraju sa stanovišta hronologije i dijalektalne lokalizacije, već i sa stanovišta prepoznavanja i utvrđivanja intencionalne svijesti u očuvanju manirskih jezičkih postupaka – kakav je svojevrsno imao ikavski poetski manir ove literature (Kalajdžija 2013), ali i drugi oblici jezičkog manirizma, o kojima do danas nije decidnije pisano ali se takvi postupci prilikom šireg elaboriranja jezičkih crta predstandardnog alhamijado izraza jasno mogu utvrditi, pa čak i naučno pretpostaviti i očekivati ukoliko se ima u vidu kompleksnost ove pismenosti koja će se transponirati u kompleks specifične književnojezičke koine (o čemu će se nešto kasnije više kazati).

Jedan od poprilično neistraženih problema koji se tiče bosanske jezičke tradicije jeste pitanje udjela alhamijado književnosti u zaokruživanju i prihvaćanju standardizacijskih poduhvata nekadašnjeg zajedničkog standardnog jezika. Pored toga, do danas nije detaljnije istražen odnos alhamijado literature prema pisanoj i usmenoj tradiciji bosanskoga jezičkog naslijeđa u procesima formiranja predstandardnih idioma, iako je čitav niz pojedinačnih slučajeva evidentan u smislu uspostavljanja veza između različitih literarnih i neliterarnih tradicija starijeg, predstandardnog doba. Postojanje i sačuvanost ovoga korpusa od izuzetnog je značaja za razumijevanje ukupnosti kulturno-književne historijske polivalentnosti koja je nastajala više stoljeća na bosanskom jeziku, čime je ostavila prepoznatljivu književnojezičku fizionomiju, zanimljivu i raritetnu ne samo za južnoslavenske jezike, književnosti i kulture, nego i za slavistiku uopće, ali i šire, čak i u domenu orijentalističkih humanističkih disciplina: treba li posebno isticati činjenicu da nijedna slavenska jezička zajednica, a po svemu sudeći, čak i neka druga evropska koja je imala doticaja s muslimanskim kulturama u svojoj povijesti, do danas nema toliko raznoliku, polivalentnu i žanrovski razuđenu književnojezičku praksu u domenu alhamijado izraza, kako to imamo u slučaju bosanske jezičke zajednice.

[28] Pod pojmom literarnog jezika podrazumijevamo sve ono što je napisano na nekom jeziku prije nastanka standardnog jezika bez obzira na žanrovsku, teritorijalnu, vremensku i pragmatičku funkciju koju su ti spomenici imali, a što je ustvari historija književnog jezika u njegovu širem smislu.

Na tom tragu, razumijevajući značaj ove literarne tradicije, ono što se može evidentirati u pogledu neriješenih problema u domenu istraživanja korpusa bosanskog alhamijado izraza moglo bi se svesti na sljedeće:

Prvo, do danas nije precizno utvrđena metodologija filoloških istraživanja u domenu bosnistike odnosno slavistike i orijentalistike, jer još uvijek nije utvrđena jasna i precizna veza slavističkih i orijentalističkih filoloških istraživanja – uglavnom iz prostog razloga što slavisti nisu dovoljno obučeni u sferi orijentalističkih istraživanja, a što primarno proizlazi iz nepoznavanja arapskog pisma, ali i obrnuto, što orijentalisti nisu dovoljno obučeni u sferi slavistike. Ovaj problem u Evropi je donekle otklonjen, istina fargmentarno, zahvaljujući pojedinim izuzetnim istraživačima, poput Wernera Lehfeldta – obrazovanog i svestranog slavista i orijentalista, koji je mnogo doprinio proučavanju evropskih alhamijado tradicija, a posebno bosanske. Svakako, treba napomenuti i neke institucionalne pokušaje rješavanja ovog problema, kakav je svojevremeno vođen u Institutu za jezik i književnost u Sarajevu (1976–1982) kroz projekt *Transkripcije alhamiado tekstova i rječnika* (Kalajdžija 2015), ali i u aktuelnom trenutku kroz saradnju Instituta za jezik Univerziteta u Sarajevu i Orijentalnog instituta Univerziteta u Sarajevu.[1]

Drugo, do danas nije u cijelosti riješeno pitanje dosljedne transkripcije i transliteracije alhamijado tekstova, prije svega zbog činjenice da su dosadašnji istraživači po svome vlastitom pristupu vršili transkripciju arebičkih tekstova, a kada se u obzir uzme i to da je danas teško doći do izvornih rukopisnih verzija, problem postaje još očigledniji, kako zbog toga što uopće nije moguće pristupiti izvornim rukopisima, tako i zbog činjenice da navedeni tekstovi iznova mogu plijeniti pažnju istraživača jer može biti riječ o različitim rukopisnim verzijama tih istih tekstova, čime se problem izvornosti i prepisivačkih intervencija u korpusu čini dodatno zanimljivijim i složenijim fenomenom.

Treće, poseban problem, odnosi se na institucionalnu zaštitu i arhiviranje tekstova, budući da ovi tekstovi nemaju jedinstvenu bibliografsku bazu, iako u samoj Bosni Hercegovini postoje veoma važne ustanove kulture, poput Gazi Husrev-begove biblioteke[2], koja je zasigurno jedna od vodećih ustanova ovog tipa u jugoistočnoj Evropi te Orijentalnog instituta Univerziteta u Sarajevu, koji je u vremenu agresije na Bosnu i Hercegovinu, usljed paljevine sarajevske Vijećnice (25. 8. 1992) u kojoj su se čuvali navedeni tekstovi, ostao bez gotovo 80% knjižne građe i do danas nepoznatog broja rukopisa orijentalnog porijekla koji se mjeri hiljadama, a među kojima su i brojni bosanskoarebički tekstovi.

Kada govorimo o problemu ukupnosti sačuvanoga korpusa alhamijado tekstova, u tu svrhu mogu se koristiti različiti kriteriji na osnovu kojih se vrši njihova klasifikacija, na temelju koje sav korpus alhamijado literature može najprije podijeliti na štampane i

[1] Nažalost, nebriga i iscjepkanost bh. naučnog aparata dovela je do amnezije javnosti za značaj ove jezičke tradicije. Prvi korak u preciznijem pozicioniranju odnosa slavistike i orijentalistike trebalo bi tražiti u pokretanju studija slavističko-orijentalističke specijalizacije, koji bi se mogao realizirati na sarajevskom Univerzitetu, a u šta bi se mogli uključiti važniji evropski i neevropski naučni centri.

[2] Referentna jedinica u opisu orijentalih manuskripata u Gazi Husrev-begovoj biblioteci predstavlja *Katalog arapskih, turskih, perzijskih i bosanskih rukopisa*, koji objavljuje Gazi Husrev-begova biblioteka od 1963. godine do danas, otkada je objavljeno više tomova. Navedeni katalozi predstavljaju vrijednu bibliografsku građu na osnovu koje se dalje mogu istraživati i bosanski arebički rukopisi (www.ghb.ba).

rukopisne tekstove, a potom se primjenom drugih potkriterija može govoriti o drugim važnim podvrstama, žanrovima i podžanrovima.

Kriterij štampanih i rukopisnih verzija alhamijado korpusa veoma je važan za filološka istraživanja iz prostog razloga što su štampani tekstovi mlađi, i samim tim za jezička istraživanja donekle manje zanimljivi, ukoliko se u centru pažnje istraživača tretira fenomen utemljenosti jezičkoga izraza alhamijado literature. Naime, štampani alhamijado tekstovi u najvećoj su mjeri jezički standardizirani i u njima ne može biti ni blizu zanimljivih jezičkih pojavnosti koje se mogu naći u rukopisnim tekstovima. Standardiziranost tekstova proizišla je iz konteksta društvenih okolnosti, kada se u Bosni i Hercegovini, u vrijeme austrougarske uprave, trasiraju jasniji pravci u procesu normiranja jezičkog izraza koji će se javljati u različitim stilovima bosanskog jezika i različitim pismima. Treba napomenuti da je začetak upotrebe standardnog jezika u Bosni započet sredinom XIX st., još u vrijeme osmanske uprave Bosnom, nakon početaka sprovođenja tanzimatskih reformi, usmjerenih na planu evropeizacije osmanske države, kada se formiraju državne komisije za lokalni (bosanski) jezik te vrlo konkretno i praktično, nakon otvaranja Vilajetske štamparije u Sarajevu 1866, koja je bila namijenjena štampanju na ćiriličnom pismu. To znači da se ćirilično pismo jasno pozicionira i stavlja u funkciju standardiziranog bosanskog pisma. Uporedo u tom periodu, na zalasku osmanske uprave Bosnom, javlja se niz reformatora arebičkog pisma prilagođenog za potrebe pisanja na bosanskom jeziku, poput Omera Hume, Ibrahima Berbića te kasnije Džemaludina Čauševića. Svi ovi reformatori imali su svoju vlastitu koncepciju upotrebe arebičkog pisma na bosanskom jeziku, ali nijedna nije dobila puni ingerencijski kapacitet, kakav će tek po dolasku austrougarske vlasti steći Čauševićeva reformirana arebica. Tako je Omer Humo, upravo u vrijeme kada se ćirilica u Bosni počinje standardizirati, polazeći od principa da reformirana arebica bude ustanovljena iz perspektive same sebe, odnosno koncepcije kakva je priličita arapskom jeziku, ali i drugim orijentalnim jezičkim tradicijama, a opirući se na izvjestan način principu fonetskog pisanja, kakav je bio općeprihvaćen za ćirilicu, daje svoju verziju upotrebe arebice, kako u rukopisu, tako i u štampanom djelu *Sehletul-vusul*, smatrajući da će njegova arebica biti preciznija i u njezinu izvornom „duhu“, na osnovu koje je čak bilo moguće prepoznavanje prozodijskih svojstava teksta (Drkić 2010). Na drugoj strani, Berbić će, štampanjem svojih dvaju, uistinu važnih djela za bosnistiku – *Bosanska elifnica sa starom i novom jazijom* (1886) i kontrastivnom dvojezičnom gramatikom *Bosanski turski učitelj* ponuditi svoju verziju reformirane arebice, temeljeći je dobrim dijelom na onome što je za njega predstavljao obrazovni i društveno-politički kontekst u kojem djeluje (a to su osamdesete i devedesete godine XIX st. u Istanbulu), ali istovremeno nudeći neka svoja pravopisna rješenja. Ni Humo ni Berbić nisu mogli ni izbliza imati uspjeha kakav će kasnije imati Čaušević, kako zbog određenih nedostataka u njihovu pristupu, tako i više zbog društvenog i političkog konteksta, u kojem se arapsko pismo počelo sužavati u sferi isključivo kulturnog i obrazovnog života bošnjačkomuslimanskog miljea, ali i općim povlačenjem orijentalnih kulturnih dometa te neuvezanosti sistemskog rješavanja ovoga problema na zalasku osmanske uprave Bosnom i dolaskom austrougarske vlasti. Čauševićeva arebica ostat će ipak pismo koje je dobilo najveću društvenu podršku,

a vjerovatno i zbog toga što ova koncepcija arebičkog pisma podsjeća na koncepcijska rješenja ostalih aktuelnih pisama u Bosni – i ćirilice i latinice, koja se u tom vremenu sve snažnije bori za svoju poziciju i premoć u bh. društvu. Otuda se najvjerovatnije treba tražiti razlog zašto je Čauševićeva arebica dobila širu podršku društvene zajednice – ne samo iz razloga da je strukturalno odgovarala fonetskim principima kao kod ostalih bosanskih pisama, već je to bio i svojevrsni otklon od dotadašnje tradicije arebičke pismenosti i njezino približavanje ostalim dvama pismima. Međutim, ova reformirana arebica bila je kratka vijeka i koristila se svega od 1907. – kada je izišao drugi broj časopisa *Mekteb*, do 1941. – kada je objavljena knjiga *Fikhul-ibadat* M. S. Serdarevića.

U pogledu sačuvanosti štampanih djela bosanskoarebičke provenijencije, njezin je najveći broj sačuvan u publicistici, koja je temeljem služila bošnjačkomuslimanskome kulturnom i ponajviše vjerskom životu (časopisi, ilmihali, ostale vjerske udžbeničke publikacije iz domena obredoslovlja, etike, historije), te rijetko u književnome (kako to npr. potvrđuje zbirka alhamijado tekstova uređenih Čauševićevom arebicom koju su objavili Kemura – Ćorović (1912), zbog čega se ova vrsta literature kasnije u naučnom poimanju značaja njezine pojavnosti i kulturnohistorijske pozicioniranosti vrednovati samo u tome kontekstu, nerijetko bivajući upoređivana s vjerskom literaturom pravoslavnog i katoličkog stanovništva u Bosni – što nipošto nije tačno, ili je samo djelimično tačno. To potvrđuje ustvari bogata rukopisna građa alhamijado literature, koju bismo mogli svrstati u nekoliko vrsta, odnosno stilova, diskursa i žanrova: prozni tekstovi, poetski tekstovi, leksikografski tekstovi i jezikoslovni tekstovi.

Prozni tekstovi u najširem smislu riječi, bez obzira na opus stvaralaštva, mogu se podijeliti na sljedeće grupe, unutar kojih se pojedinačno može govoriti o dodatnim vrstama i podvrstama: a) kratki prozni tekstovi, unutar kojih se izdvajaju 1. pripovijesti i 2. hićaje; b) magijski tekstovi, unutar kojih se izdvajaju također dva podtipa tekstova: 1. ljekaruše i 2. egzorcistički tekstovi; c) katahetski tekstovi – koji obuhvaćaju poseban žanr ilmihala, vjeronaučnih tekstova pripremljenih za obuku u islamskome vjerskom nauku; d) ljetopisi – koji se uvjetno mogu uvrstiti u ovaj segment podjele s obzirom na to da jedini sačuvani ljetopis Mula Mustafe Bašeskije iz Sarajeva iz XVIII st. nije integralno pisan na bosanskom jeziku, ali se u njemu pojavljuje pojedinačni tekstovi na bosanskom te vrlo raznovrsna bosanska antroponimija grada Sarajeva iz navedenog doba; g) prijevod kur'anskog teksta – koji je dugo vremena bio nepoznanica naučne javnosti. Prozni tekstovi u dosadašnjim naučnim opservacijama alhamijado pismenosti manje su zastupljeni i u inferironijem su položaju u odnosu na poeziju. Razlog tome treba tražiti prije svega u činjenici da se alhamijado umjetnički tekstovi razvijajaju u specifičnom konglomeratu orijentalnog, napose osmanskog kulturnog kruga u kojem unutar umjetničkog književnog stvaralaštva dominira poetski diskurs, s jedne strane, te autentične, lokalne bosanske usmene poetske tradicije, u kojem dominira usmeni poetski diskurs, pri čemu su oba ova faktora bila vezana specifičnim društvenom kontekstom. To je i bio jedan od razloga zašto se u dosadašnjem proučavanju alhamijado tradicije posebna pažnja posvećuje poeziji, zbog čega su na izvjestan način druge vrste tekstova i žanrova bile gurnute ustranu i zašto su manje proučavani. Poetski tekstovi, pak, mogu se prema različitim kriterijima podijeliti u

nekoliko grupa s određenim podgrupama i podvrstama: a) poetički kriterij – podrazumijeva način stilizacije stiha i strofe; b) kriterij jednojezičnosti / višejezičnosti; c) kriterij prijevoda; d) kriterij dužine pjesme; e) tematsko-sadržajni kriterij.[3]

Prema poetičkom kriteriju izdvajaju se sljedeći tipovi: 1. pjesme nastale po uzoru na orijentalnu poetiku i 2. pjesme nastale po uzoru na narodnu, usmenu poetiku. Kada je riječ o pjesmama s orijentalnom poetikom, tu prije svega spadaju: a) turćije, kao pjesme sa specifičnom formom, a ogledaju se u tome da se u strofama od četiriju stihova ponavlja posljednji kao refren, kao što je to npr. pjesma *Hirvat-türkisi*, inače do danas najstarija poznata ljubavna alhamijado pjesma iz 1588. godine; b) kaside, kao pjesme sastavljene od bejtova, tj. distiha, kao što su to nešto mlađe pjesme, kakve su npr. neke pjesme i poeme Muhameda Ruždija ili Abdullaha Bjelevca. Pjesme nastale po uzoru na usmenu, narodnu poetiku, također su značajno prisutne u alhamijado diskursu. Ovaj se tip pjesama uvodi primarno po metričkom kriteriju, pa se može govoriti o kraćim tipično usmenim pjesmama. To su pjesme koje po svojim temama i motivima zasnovane na fakturi epske metrike a sa sadržajnog stanovišta nerijetko upućuju na konkretan historijski događaj. Prema tome, temeljna odrednica po kojoj se izdvaja ovaj tip pjesama jeste epski deseterac ili rjeđe osmerac, kao što su npr. pjesme Umihane Čuvidine ili npr. pjesma *Ramo i Saliha*, koju je pribilježio Bašeskija u svom *Ljetopisu*. Međutim, u poetičkom smislu, nerijetko dolazi do kombiniranja kaside i usmene pjesme, koje bi se mogle nazvati i kombiniranim orijentalno-usmenim pjesmama. Takva je npr. pjesma *Mahzar piše bosanska fukara*, čiji je metrički osnov deseterački, ali se ponavljanje refrena pojavljuje kao tipična crta turćije, odnosno kaside.

Prema kriteriju jednojezičnosti / višejezičnosti izdvajaju se: a) jednojezičke pjesme, a takvih je pjesama naravno najviše; b) dvojezičke pjesme, koje su veoma rijetke, tačnije, poznata je jedna pjesma anonimnog autora, za koju se čak ne zna ni gdje je nastala ni kada, kao pjesma pisana na turskom i bosanskom jeziku, pri čemu je jedan stih na turskom sadržajno nadopunjen stihom na bosanskom, pod naslovom *Čok severim džanum seni* (Nametak 1981: 63–64); c) višejezičke pjesme, koje su također veoma rijetke, a jedna je sačuvana iz 1647. godine, koju je pronalazač naslovio kao *Pjesma o stanju u Bosni*, u kojoj se u šest strofa prezentiraju četiri jezika, i to tako što se u jednoj strofi u svakom pojedinačnom od četiriju stihova pjeva na arapskom, perzijskom, turskom i bosanskom jeziku (Mušić 1963).

Prema kriteriju prevođenja izdvajaju se prijevodi pjesama s orijentalnih jezika, kao što je to npr. slučaj s pjesmom *Kaside-i-burda* autora Šerefudina Busirija, koju je preveo Halil Hrle, sin Alijin, iz Stoca 1868. godine (Dobrača 1976: 9), u kojoj se ova duga poema prepjeva na bosanskom, ali se po tom kriteriju može uvrstiti npr. i Gaševićev *Mevlud*, jer je i on nastao kao produkt prepjeva Čelebijina *Mevluda* s turskog jezika. Prema dosadašnjim nalazima, s dvaju su jezika prevođene pjesme: arapskog i turskog.

Na osnovu kriterija dužine pjesama mogu se izdvojiti: 1. kratke pjesme i 2. poeme. Većina bosanskih alhamijado pjesama spadaju u kraće pjesme, kao npr. pjesme s ljubavnom

[3] Potvrda za poetska djela može se pronaći u različitim alhamijado zbornicima, među kojima je najobuhvatnija *Hrestomatija alhamijado tekstova* A. Nametka (1981).

tematikom, refleksivne, preporodne i sl. Pjesme nastale po uzoru na svete historijske događaje znatno su duže, kao što je to slučaj s *Mevludom*, od kojih je najznačajniji Nikšićanina Saliha Gaševića iz 1878, a predstavlja također, kako je već napomenuto, prijevod s turskog jezika poznatog pjesnika Bursali Mehmeda Čelebije. U ovu grupu poema spadaju i pjesme o historijskim događajima ili ličnostima, kao što su npr. poeme Muhameda Ruždija o Ismailu, Zul-Karnejnu i dr. Međutim, do danas najpoznatije alhamijado poeme, koje istovremeno ne pripadaju mevludima, jesu dvije kaside sandžačkog alhamijadista Nazifa Šuševića: kasida *Nasihat I*, koja se sastoje od 746 bejtova, te *Kasida o smrti*, koja se sastoji od 765 bejtova (Baćićanin – Šemsović 2011).

Tematsko-sadržajni kriteriji već su u nauci tretirani. Tipologija alhamijado poetskog stvaralaštva s obzirom na tematsko-sadržajni kriterij mogao bi se svesti na sljedeću klasifikaciju pjesama: 1. ljubavne; 2. pobožne; 3. sufijske; 4. refleksivne; 5. historijske; 6. buntovne; 7. arzuhali i mahzari; 8. moralističke; 9. didaktično-prosvjetiteljske; 10. preporodno-nacionalne; 11. uspavanke; 12. lascivne; 13. satirične; 14. crkvene; 15. „leksikografske“. Treba istaći da se navedeni kriteriji u tematsko-sadržajnom smislu nekada međusobno preklapaju, ali da je ta mreža prožimanja još gušća u slučajevima uključivanja i drugih kriterija – poetičkog posebno, ali i na razini odnosa između poetskog ili nekoga drugog diskursa alhamijado književnojezičke tradicije.

Ono što je posebno zanimljivo u alhamijado diskursu jeste leksikografska tradicija, koja je poprilično razvijena i raznovrsna, ulazeći u ovom slučaju samo u ona ostvarenja koja tretiraju leksiku bosanskog jezika u njezinu suodnosu prema leksici nekih drugih jezika, što se naročito odnosi na dvojezične rječnike bosanskog i turskog jezika, iako se u datom slučaju prije s pravom može govoriti o glosarima negoli o pravim rječnicima. Ova je vrsta nastajala dosta rano zbog praktičnih potreba osmanske administracije ali i potreba domicilnog stanovništva, a savremene transliteracije ovih tekstova gotovo da uopće nema. Rukopisi se uglavnom čuvaju u bibliotekama i arhivima, kao npr. u Gazi Husrev-begovoj biblioteci, Bošnjačkom institutu, Istorijskom arhivu u Sarajevu te ih je mnoštvo još uvijek rasuto po privatnim bibliotekama. Treba napomenuti da u kontekstu arebičke pismenosti postoji i višejezični konverzacijski rječnik iz XV/XVI st. pod naslovom *Lugat-ı Arabi ve Lugat-ı Farsi ve Lugat-ı Rumi ve Lugat-ı Serfi*, koji se čuva u džamiji Aja Sofiji u dvama rukopisnima primjercima pod brojevima 4749, koji je ijekavski i 4750, ekavski. Pretpostavka je Lehfeldtova, koji je inače bio prvi slavist, koji je 1968. skrenuo pažnju nauče javnosti na ovaj rječnik, da je ovaj četverojezični konverzacijski rječnik služio Mehmedu Fatihu prilikom njegova prodora na Balkan (Putanec 1990: 239). Posebna vrsta leksikografskog rada tiče se poetskog rječnika *Makbuli-arif* iz 1631, koji je sastavio Muhamed Hevaija Uskufija iz Dobrnje kod Tuzle. Zbog samoga karaktera prezentacije leksičke građe, tj. poetskog diskursa ovoga rječnika, on se po određenim kriterijima može uvrstiti u poetska ostvarenja, tim prije što je rječnik zasnovan na fakturi orijentalne poetike i što rječnik sadrži svojevrsne „priče“ zasnovane na alegoriji. Manje je poznata i situacija s konceptualnim dvojezičnim tursko-bosanskim rječnikom, sačuvanim u rukopisnoj zbirci porodice Alihodžić (Codex Alihodžić) iz Nove Bile kod Travnika. Navedeni rječnik dio je jednog zbornika čija se datacija odnosno njezini prvi zapisi vežu za 29. šaban 1043. god. po

H., tj. 27. februar 1634. god., dok se završetak pisanja ovog tursko-bosanskog rječnika ne navodi, ali se može pretpostaviti da je iz XVII st. Ovaj rječnik iz spomenutoga kodeksa prvi je naučnoj javnosti obznanio još 1966. Derviš Korkut (1970). Koliko je poznato, do danas nije bilo iscrpnijih istraživanja rječnika. Također je manje poznata činjenica o značaju beogradskog dragomana Osmana b. Abdurahmana iz XVIII st., koji je u nauci poznatiji u okvirima osmanistike, zbog rada na botaničkom leksikonu. Ovaj prevodilac za bosnistiku je važan zbog njegova odnosa prema svome maternjem jeziku koji imenuje bosanskim i za koji daje ekvivalentnu leksiku prilikom izrade tj. prevođenja komentara za djelo *Materia Medica* Pedaniusa Dioscoridesa, koje je u Italiji u XVI st. uradio Pietro Andrea Mattioli, a tiče se izrade višejezičnog botaničkog leksikona pod nazivom *Kitabun-nebat*, u kojem se, naporedo s nekim evropskim jezicima daju ekvivalenti za floralni svijet koji se opisuje i na bosanskom jeziku (Kadrić – Kalajdžija 2017).

Uz ovaj rječnik, ovdje se može spomenuti i dvojezični rječnik koji je sastavni dio kontrastivne gramatike bosanskog i turskog jezika *Boşnakça Türkce muallimi – Bosanski turski učitelj* Ibrahima Berbića iz 1893. Rječnik je sastavni dio navedene gramatike a služi kao vodič za razumijevanje bosanskih i turskih leksema u udžbeniku (Kadrić 2018).

Jezikoslovni tekstovi pisani bosanskom arebicom zapravo predstavljaju djelo Ibrahima Berbića (premda se u ovome domenu može tretirati i spomenuti botanički leksikon *Kitabun-nebat*). Dvojezična gramatika pod naslovom *Boşnakça Türkce muallimi – Bosanski turski učitelj* štampana je u Istanbulu 1893. godine. Djelo je namijenjeno Turcima, koji uče bosanski jezik, ali i Bošnjacima, koji uče turski. *Gramatika* je zanimljiva iz više razloga, posebno na jezičkom planu, ali i s lingvističkog, prema kojem se može pratiti razvoj lingvističke misli u bosnistici, oslanjajući se na tri godine mlađu *Gramatiku* Frane Vuletića iz 1890. Dosadašnja istraživanja *Bosanskog turskog učitelja* opskurna su i izuzetno rijetka, a među najznačajnijim treba istaći monografiju Adnana Kadrića (2018). Pored ovoga djela, Ibrahim Berbić još ranije (1886) štampao je i djelo *Sa starom i novom jazijom bosanska elifnica*, u kojem je iznio svoja rješenja u primjeni upotrebe arebičkog pisma na bosanskom jeziku (Bičević 2016). Uz djelo je štampao i jednu poemu u kojoj je primijenio navedene modele, a pjesmu pod naslovom *Manzuma* transliterirao je i objavio Adnan Kadrić (1999).

Kada se u cijelosti sagleda sve ono pod čime podrazumijevamo ukupnost korpusa alhamijado literature, uvjetno kazano starija književnost – kojoj bez sumnje pripada i bosansko alhamijado stvaralaštvo – u svojim začecima sadrži određene poetičke osobine koje se reflektiraju i na samu jezičku tradiciju te književnosti. Poetička originalnost u stvaralaštvu stare književnosti znatno je sužena, jer ona uglavnom služi cijelom nacionalnom, odnosno etničko-konfesionalnom kolektivu, pa zato nije ni usmjerena individui. Zbog toga ni autori koji pripaduju ovoj književnoj tradiciji ne pokazuje izrazitu originalnost, ali se takva konstatacija u pogledu alhamijado literarne tradicije ne može primijeniti, kako u poetičkom, tako ni u usko jezičkom smislu. Korpus alhamijado literature upravo se mora posmatrati sa jedne šire distance kada je u pitanju njezin žanrovski karakter i činjenica da se, pored literarnih, prvenstveno poetskih tekstova koji se pišu na arebičkom pismu, nalazi čitav niz različitih neliterarnih tekstova koji ne samo da imaju svoju kulturnohistorijsku

vrijednost, nego su vrlo važan pokazatelj unutarnjih principa u imanentnom bosanskom jezičkom dinamizmu (prvenstveno bošnjačkog pisanog naslijeđa) kao i prilikama u kojima nastaje specifična jezička koine, koja će se kao odraz predstandardnog odražavati na ukupan književnojezički karakter pismenosti u osmanskom dobu, što će posrednim putem tražiti svoj udio u razumijevanju stepena razvoja standarda, u počecima kada se on počinje oblikovati.

Ono što posebno zapada za oko jeste činjenica da ogroman korpus alhamijado literature pripada poetskom diskursu, mada i ostali stilovi i žanrovi imaju svoj značaj u općem razumijevanju ove pismenosti. U tom slučaju, bitno je imati na umu da svi ti tekstovi nisu samo puka produkcija govornog, narodnog jezika, već intencionalno upotrijebljeni pisani jezik, koji po svojoj suštini odražava svojevrsni otklon od govornog jezika. Stoga, i Herta Kuna (1974: 429) upozorava na to da se govorna i pisana realizacija jezika nikada ne podudaraju u cijelosti, pa insistira na tome da se za istraživanja u historijskoj dijalektologiji kao korpus ne uzimaju tekstovi sa literarnim pretenzijama, jer su oni predmet istraživanja historije literarnog jezika. Ovim se, zapravo, želi skrenuti pažnja na fenomen prisutan u jeziku svih starijih tekstova, pa tako i alhamijado tekstova, a to je pojava da pisani jezik nije uvijek produkt dijalekatske osnovice jezičkog izraza datog pisca, što, drugim riječima, znači da različite vrste starije književnosti njeguju poseban oblik jezičkog sadržaja izraženog kroz književnojezički manir. Takav manir nastajao je u duhu višestoljetne poetske jezičke upotrebe, oslanjajući se pri tome na već postojeću jezičku tradiciju – a to je predosmanska jezička praksa stvarana na starobosanskom jeziku. Takvo nešto Herta Kuna (1971) ustanovila je i u jeziku franjevačke književnosti. Rezultati toga zaključka mogu se primijeniti i na alhamijado literarni poetski izraz, jer, pored toga što je to poseban, stari tip književnosti, koji ima svoju određenu funkciju u društvu u kojem je djelo napisano, to je i književnost koja ima svoju formu i grafiju.

Naime, alhamijado književnost posjeduje sve predispozicije na osnovu kojih se može kvalificirati posebnim oblikom predstandardnog idioma: 1. služi određenoj grupaciji u vlastitoj književnoj produkciji; 2. zasnovana je na jezičkom izrazu koji može razumjeti grupacija kojoj je namijenjen, pa stoga u svom nastajanju poštuje načelo demokratičnosti, tj. pisan je na razumljivom jezičkom idiomu koji nivelira pojedine dijalekatske i govorne razlike; 3. ograničena je teritorijano i dijalekatski; 4. u njoj postoji već određena jezička praksa; 5. ispisana je na prepoznatljivom grafijskom sistemu.

Na osnovu uvida u alhamijado stvaralaštvo može se naslutiti postojanje određene književne koine sa izgrađenom jezičkom fizionomijom, utemeljenom koliko na dijalekatskoj bazi svake pojedinačne pjesničke tvorevine, toliko i na stvaranju jedne posebne jezičke strukture proizišle iz pisane (a dijelom i usmene) tradicije. Književnojezička tradicija alhamijado književnosti data u vidu koine nastoji nivelirati sporadično prisutne i dijalekatski markirane oblike kod pjesnika zajedničkog poetičkog diskursa, a koji su sa različitih dijalekatskih terena. Ta književnojezička koine zavisi i od stvaralačkog umijeća samog autora, njegove naobrazbe, kulturne i duhovne klime u kojoj piše, poznavanja drugih književnih tradicija i sl. Književna koine označava poseban jezički izraz nastao kao produkt jezičkih utjecaja različitih dijalekatskih osobina, odnosno kao element koji

uključuje više različitih osobina zasnovanih na dijalekatskim posebnostima ili književnoj tradiciji čija se podloga uzima u formiranju i daljnjem izgrađivanju njegove fizionomije kao specifičnog interdijalekta.

Kada je posrijedi korpus alhamijado literature koji je u ovom trenutku dostupan za filološka istraživanja, možemo konstatirati da ova pismenost još uvijek nije stekla adekvatnu pažnju naučne i stručne javnosti u mjeri u kojoj to zaslužuju, posebno s obzirom na to šta sve navedeni korpus podrazumijeva u pogledu razumijevanja historijskoga razvoja bosanskog jezika ali i onoga što se proučavanjem ove vrste književnojezičkog izraza mogu objasniti kulturni aspekti upotrebe i funkcioniranja jezika koji sa sobom nosi i duboke etnolingvističke slojeve, koji su izvrstan materijal za različite vrste humanističkih istraživanja.

Literatura

Baćićanin, Šemsović 2011 Baćićanin, Fuad; Šemsović, Sead (2011): *Rukopisna ostavština Nazifa Šuševića (1860–1923)*, Narodna biblioteka "Dositej Obradović", Novi Pazar

Bičević, Sumeja (2016): "O Elifnici Ibrahima Užičanina i njenoj povezanosti s Elifnicom Ibrahima Berbića", *Drugi simpozij o bosanskom jeziku: Istraživanje, normiranje i učenje bosanskog jezika – dosadašnji rezultati, potrebe i perspektive* (Zbornik radova), Institut za jezik Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo

Brozović, Dalibor (1970): *Standardni jezik*, Matica hrvatska, Zagreb

Dobrača, Kasim (1976): "Podaci o rukopisu Kasidei Burdei Bosnevi", *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, knj. IV, Sarajevo

Drkić, Munir (2010): "Osobenosti Humine arebice i njezina pravopisa", Omer Humo, *Sehletul-vusul*, Muzej Hercegovine, Mostar

Kadrić, Adnan – Kalajdžija, Alen (2017): "Bosanski jezik u djelu *Kitabun-nebat* beogradskog dragomana Osmana b. Abdurahmana", *Međunarodni simpozij "Bosanski jezik u vremenu"*, Kulturno društvo Bošnjaka Hrvatske "Preporod" i Vijeće bošnjačke nacionalne manjine Grada Zagreba, Hotel Vestin, 21–23. 4. 2017, Zagreb

Kadrić, Adnan (1999): "Jedna pedagoško-didaktička manzuma Ibrahima Edhema Berbića", *Takvim*, Sarajevo

Kadrić, Adnan (2018): *Bilingvalna gramatika Bosanski turski učitelj Ibrahima Edhema Berbića: Kontrastivna metoda u opisu bosanskog i turskog jezika u Bosni u 19. st.*, Orijetalni institut Univerziteta u Sarajevu, Posebna izdanja LIV, i Institut za jezik Univerziteta u Sarajevu, Radovi XXI, Sarajevo

Kalajdžija, Alen (2013): *Refleksi jata u bosanskom alhamijado pjesništvu. Ikavski poetski manir*, Edicija Radovi, knjiga 18, Institut za jezik, Sarajevo

Kalajdžija, Alen (2015): "Perspektive proučvanja alhamijado pismenosti: Projekt transkripcije i transliteracije alhamijado tekstova", Naučna konferencija *Kulturno-historijska kretanja u Bosni i Hercegovini od 15. do 19. st.*, Orijentalni institut Univerziteta u Sarajevu, objavljeno u *Prilozima za orijentalnu filogiju*, Sarajevo, 2016.

Kemura, Sejfudin – Ćorović, Vladimir (1912): *Das Serbokroatische Dichtunger bosnischer Moslims aus dem XVII., XVIII. und XIX. Jahrhundert*, Sarajevo

Korkut, Derviš (1970): "Tursko-srpskohrvatski rječnik nepoznatog autora iz XVII stoljeća, *Prilozi za orijentalnu filologiju*, vol. XVI-XVII/1966–67, Sarajevo

Kuna, Herta (1971): "Jezik bosanske književnosti XVII i XVIII vijeka u svjetlosti književničkog manira", *Zbornik za filologiju*, knj. XIV/1, Novi Sad

Kuna, Herta (1974): "Historija literarnog (književnog) jezika – standardni jezik, njegova historija i predstandardni idiomi", *Izraz*, knjiga XXXVI, godina XVIII, broj 10, Sarajevo

Kuna, Herta (1976): "Književni koine u relaciji prema predstandardnim idiomima i standardnom jeziku", *Književni jezik*, 1–2, Sarajevo, 1976.

Mušić, Omer (1963): "Anonimni pjesnik Sarajlija o stanju u Bosni 1057/1647. godine", *Radovi Filozofskog fakulteta u Sarajevu*, Sarajevo, 1963.

Nametak, Abdurahman (1981), *Hrestomatija alhamijado književnost*, Svjetlost, Sarajevo

Putanec, Valentin (1990): "Poliglotni ar.-perz.-grč.-srp. i ar.-perz.-grč.-hrv. rukopisni konverzacijski priručnici s konca 15. st. na Porti u Carigradu. Knjižnica u Aja-Sofiji, mss. 4749 i 4750", *Rasprave ZJ*, sv. 16, Zagreb

UDC 811(497)

Aida KRŠO
Institut za jezik Sarajevo
Univerzitet u Sarajevu
Sarajevo, Bosna i Hercegovina

KRITERIJI KLASIFIKACIJE BALKANSKIH JEZIKA

Апстракт: Поради својата заедничка индоевропска историја, корените од старобалканското потекло, но и блиската, па дури и заедничката балканска област, како и супстратот што го прави јадрото на словенските говори, можеме да зборуваме за балканската јазична заедница, како и за јужнословенската јазична заедница. Во трудот вниманието е посветено на критериумите за класификација на балканските јазици: генетички, ареални, типолошки, морфолошки и функционални, со краток осврт на основните заеднички карактеристики во контекст на споредбената граматика на наведените јазици, кои се препознаваат и во јазичните заедници надвор од Балканот.

Клучни зборови: балканската јазична заедница, класификација, генетички, ареални, типолошки, морфолошки, функционални.

Zajedničke jezičke crte

Balkanski jezični savez (balkanski jezici), naziv za jezičku zajednicu koju čine albanski, bugarski, bosanski, crnogorski, grčki, hrvatski, makedonski, rumunski, srpski, te arumunski (romanski jezik blizak rumunskome, govori se u Grčkoj i Makedoniji) i meglenorumunski (istočnoromanski jezik kojim se služe Meglenski Vlasi, oko 5.000 govornika u području Grčke i Makedonije). Zbog raznih međudjelovanja ti jezici imaju izvjesne zajedničke jezične crte:

1. udarni naglasak (izuzetak su neki bugarski, makedonski, bosanski, hrvatski i srpski govori),
2. srednji neutralni samoglasnik,
3. ujednačivanje genitiva i dativa,
4. kategorije određenosti i neodređenosti,
5. postpozitivni član,
6. tvorba futura pomoću 3. lica jednine i pomoćnoga glagola *htjeti,*
7. gubitak infinitiva i dr.
8. mnogobrojne posuđenice, sjecišta su raznih utjecaja u različitim periodima, od početka pismenosti pa na ovamo.

Utjecaj na balkansku jezičku zajednicu imali su balkanski latinski i romanski, bizantski grčki, turski, slavenski. Pretpostavka je da je porijeklo balkanskog jezičnoga saveza u nekom dubljem jezičkom sloju, a koji je utjecao na starije jezičko stanje albanskog i rumunskog jezika, pa su utjecaji išli dalje na novije jezične slojeve.

Rezultati jezičkih dodira zavise od interlingvističkih i ekstralingvističkih faktora (Banjević 2009: 112/1), što se odnosi i na kvalitet i kvantitet sličnosti i razlika. Imajući u vidu da su društvene okolnosti jedan od osnovnih parametara koji determiniraju kvalitet i kvantitet jezičkih dodira, a zatim i prilagođavanje preuzetih jezičkih elemenata ide u četiri nivoa: fonološkom, morfološkom, sintaksičkom i semantičkom. (Filipović 1986)

Jezici koji čine balkanski jezični savez različiti su po nastanku, ali su se u stalnom dodiru i u duboko ukorijenjenoj višejezičnosti naknadno približili jedan drugom. Tom približavanju doprinio je zajednički stari jezični sloj koji je kao supstrat udario svoj pečat albanskom jeziku. Albanski jezik je sam za sebe indoevropska grana i starobalkanskog je porijekla, Zajednički stari jezički sloj jezika koji pripadaju balkanskom jezičkom savezu sačuvan je i u rumunskom, koji se razvio od latinskoga kako ga je govorilo romanizirano stanovništvo srednjih i istočnih područja jugoistočne Evrope, prostor Balkanskog poluostrva. Taj je supstrat djelovao i na slavenske govore toga područja kojima pripadaju na prvome mjestu makedonski, pa bugarski i srpsko torlačko narječje. Obilježavaju ih snažno izraženi jezični balkanizmi. „Neke od poznatih karpatsko-balkanskih paralela su u vezi s božićnim obredom posjete muškarca s prutom kao znak zdravlja ljudi ili životinja. (...) U balkanskoj tradiciji široko je poznat polaznik, prvi posjetilac za prvu noć Božića, donoseći sreću kući za narednu godinu.“ (Ćušić 2017: 221) Nešto balkanizama ima u štokavskim govorima i u karpatskom ukrajinskom. Pored tog starog jezičkog supstrata koji je u korijenu jezika koji pripaaju balkanskom jezičkom savezu, jezici u kontaktu prenose i preuzimaju elemente ili leksičkog sadržaja, a rjeđe gramatičke karakteristike, a tek preuzimanjem leksema slijede promjene u cilju prilagođavanja na svim jezičkim nivoima. (Banjević 2009: 112/2)

Kriteriji klasifikacije

Klasifikacija jezika ili, preciznije, komponenti jezika unutar jezika koji su u kontaktu, zasnovana je na zajedničkim formalnim karakteristikama, a prema različitim kriterijima: prema porijeklu i vremenu nastajanja, prema prostoru (geografskom kriteriju), prema strukturnim osobenostima na različitim jezičkim nivoima, te prema društvenoj uslovljenosti što rezultira različitim varijetetima.

Prema prvom kiriteriju klasifikacije balkanskih jezika govorimo o genetskoj, arealnoj, tipološkoj i morfološkoj klasifikaciji, a prema drugoj teoriji, kriteriji klasifikacije balkanskih jezika su: genetski, arealni, tipološki i funkcionalni.

Klasifikacija jezika može biti i geneološka i morfološka. Geneološka tipologija zasniva se na zajedničkom porijeklu pojedinih jezika, npr.: slav. mati; slov. mati, maked. i bugarski majka; poljski i češki matka.

Genetska klasifikacija jeste klasificiranje jezika po zajedničkom porijeklu (kriterij: porijeklo) sa aspekta vremena. Rezultat ove klasifikacije su jezičke porodice, npr. indoevropska jezička porodica. Njen metod je historijsko-uporedni.

Arealna klasifikacija utvrđuje srodnosti jezika upoređivanjem geografski susjednih jezika, kod kojih dolazi do kontaktne srodnosti (kriterij: srodnost) sa aspekta prostora. Rezultat ove klasifikacije jezika - jezički savezi, npr. Balkanski jezički savez. Za balkanski

jezički savez su, između ostalog, karakteristični postpozitivni član i zamjena infinitiva prezentom-da+prezent.

Tipološka klasifikacija bavi se utvrđivanjem strukturalnih sličnosti među jezicima i za nju je bitan preduslov da upoređeni jezici imaju slične strukturne karaktristike. Rezultat ove klasifikacije jezika su jezičke univerzalije. Posmatrano sa ovog aspekta postoje analitički (korijenski, aglutinativni – lijepljenje gramatema na lekseme, gramatem nosi jedno značenje – turski i mađarski), sintetički (flektivni – dodavanje gramatema na lekseme, tj. imaju razvijenu deklinaciju i složene paradigmatske odnose (Asimopulos 2014), indoevropski jezici) i polisintetički (inkorporativni, sjevernoamerički i indijanski) jezici.

Morfološka klasifikacija zasniva se na osobenostima morfološke strukture riječi. Sa ovog aspekta postoji četiri morfološka tipa jezika: aglutinativni, flektivni, inkorporativni i korijenski jezici. Morfološku klasifikaciju osmislili su braća Friedrich i August Wilhelm von Schlegel u 19. vijeku, a usavršio je Wilhelm von Humboldt

Prema funkcionalnoj klasifikaciji jezici se upoređuju i razvrstavaju prema ulogama koje im pripadaju u društvenom životu; zasnovana je na društvenim ulogama i ulogama u komunikaciji. Rezultat ove klasifikacije su jezički varijeteti (oblik jezika određen teritorijalno, socijalno ili funkcionalno). Tako postoji nacionalni jezik; zvanični jezik; standardni jezik; književni jezik; varijante jednog jezika.

Balkanizmi

Balkanski jezični savez u koji ulaze jezici vrlo različita postanja i genetske pripadnosti, rezultira i nastajanjem balkanizama. (Golubović 2009) Posebno su zgusnuti u onom dijelu toga područja na kojem je bizantski utjecaj bio jak i dugotrajan, a duže vremena održala se i osmanska vladavina. Sva ta obilježja proučava balkanska lingvistika, koja je važan dio balkanologije.

Najizrazitiji balkanizmi su u morfologiji:

1. postpozitivni određeni član *(žena: ženata),*
2. gubitak infinitiva,
3. redukcija ili gubitak padežnih oblika,
4. zamjenjivanjem nastavaka prijedlozima (analitička deklinacija)
5. veliko bogatstvo glagolskih vremena, prostih i složenih,
6. buduće vrijeme izraženo složenom paradigmom s pomoćnim glagolom *htjeti (će dojdeš),*
7. analitička komponenta stavljanje popratnoga zamjeničkog objekta uz imenički (*Go vidov čovekot:* vidio sam čovjeka),
8. atribucija posredovana pokaznom zamjenicom (*Republika e Shqipërisë:* Republika Albanija) i dr.

Vrlo su izraziti leksički balkanizmi, koji često čuvaju dugi kontinuitet. Tako npr. turska posuđenica *đumruk:* carina, koja preko bizantskoga grčkog potječe od lat. *comercium:* trgovina.

Raslojavanje balkanizama hronološki se dijeli u tri sloja: antički rimski, srednjovjekovni bizantski i novovjekovni osmanski. Razlikuju se i balkanizmi što pripadaju pučkoj kulturi od učenih i službenih. U njima su ostavili traga uski i trajni dodiri među govornicima raznih jezika na tom prostoru i duboko ukorijenjena višejezičnost njegova stanovništva. Neki stari balkanizmi potječu od starobalkanskih stočara, kao npr. *vatra,* koja je na širokom južnoslavenskom prostoru potisnula prvobitnu riječ *oganj,* ili su to nazivi životinja i biljaka, kao npr. *blavor* (vrsta gušterice). U nastajanju balkanizama snažnu ulogu imao je stariji jezički sloj (supstrat) koji se čuva u rumunskom i albanskom jeziku, a imao je snažan utjecaj i na neke slavenske jezike. Značajnu ulogu u razvoju balkanizama izvršio je i utjecaj novogrčkog jezika, a s obzirom na geografsku bliskost Turske bio je i utjecaj turskog jezika[1].

„Naime, ako se, na primer, jedan frazeološki par pojavljuje u nekoliko jezika balkanskog jezičkog saveza

albanski − vit per vit bugarski ot godina na godina
grčki − ἀπο έτος εὶς έτος
rumunski − an de an
srpskohrvatski − iz godine u godinu

(Thomaj-Lloshi 1967: 106)

to može biti zajednički frazeologizam ali teško da ga treba posmatrati kao balkanski frazeologizam ako se prethodno ne utvrdi da li je prisutan i u jezicima van prostora Balkana.“ (Golubović 2009: 58) Pored jezičkih, javljaju se vrlo izraziti balkanizmi kao motivi u narodnoj književnosti. (Ćušić 2017)

Osim navedenih zajedničkih crta, jezici na Balkanu imaju toliko sličnosti u oblasti frazeologije da je moguće govoriti o balkanskoj frazeologiji. Taj termin se ipak nije etablirao u frazeološkim istraživanjima. U malobrojnim radovima u kojima je termin balkanska frazeologija prisutan on nije jasno definiran. Autori se, u okviru radova u kojima spominju balkansku frazeologiju, zapravo bave analizom frazeologije dva ili više jezika. Pretpostavke se iznose posredno, na osnovu komparativnih radova u kojima su kontrastirani frazeologizmi ili frazeološke jedinice dvaju i više jezika zastupljenih na prostoru Balkana. Pored toga, na osnovu različitih tipova rasprostranjenosti frazeologizama pokazuje se da li je, i na koji način, moguće te granice aplicirati na jezičko-geografske granice balkanske frazeologije.

Proučavanje balkanske frazeologije vezuje se za sve jezike na tom prostoru koji su stupali u direktan ili indirektan kontakt. Stoga se lingvisti sve više udaljavaju od termina *balkanska frazeologija* jer su jezici u kontaktu preuzeli jezički materijal, prilagođavajući jezičke elemente na svim nivoima, posebno morfološkom. Polazeći od država koje pripadaju Balkanu u užem smislu, u proučavanje balkanske frazeologije i komparativne analize elemenata unutar jezičke strukture dvaju ili više jezika zemalja na Balkanskom poluostrvu, kao i evropski dio Turske, a i zemlje koje Balkanu pripadaju u širem smislu (Slovenija i Rumunija) već se izdvaja stav da balkanizmi nisu samo osobenost balkanskog

[1] Izvor http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=5535 (preuzeto, 17. 9 2018.)

jezičkog saveza nego da su „Balkanska frazeologija predstavlja evrofrazeologiju u malom“ (Golubović 2009: 60) Treba imati u vidu i geografski položaj Balkana i balkanskih zemalja koje graniče sa južnoevropskim i istočnoevropskim zemljama kao što su Italija, Mađarska i Austrija. I jezici tih naroda također imaju preuzete balkanizme koji su se prelili preko geografskih, prirodnih ili političkih granica. „Jezici koji pripadaju balkanskom jezičkom savezu, čak i kad se polazi od najšire podele, čine samo deo jezika koji su stupali u jezički kontakt na Balkanu i graničnim područjima i u čijem je leksikonu moguće pronaći zajednički frazeološki korpus a, u okviru njega, između ostalih, i balkanske frazeologizme. To je sigurno jedan od odlučujućih momenata da se balkanska frazeologija ne posmatra kao pojava vezana za balkanski jezički savez, te da se proučava u nekim drugim arealnim okvirima, a ne onima zadatima jezičkim savezom.“ (Golubović 2009: 56)

Zaključak:

Teorije o balkanskom jezičkom savezu oduvijek su budile kontroverze u nauci o jeziku, da bi sve češće ustupale mesto idejama o evropskom jezičkom savezu. S obzirom na navedene balkanizme na morfološkom nivou, može se zaključiti da ima prostora govoriti o balkanskom jezičkom savezu. Međutim, terminološka nepreciznost u sintagmi *balkanska frazeologija* je neprecizna, pa i netačna ako se ima u vidu nepodudaranje geografskih i političkih granica sa granicama jezičkih osobenosti koje se zbog jezika u kontaktu prenose i dublje u evropski kontinent. Stoga je opravdana teorija koja zastupa stav da balkanski jezički savez, bar što se tiče frazeologije, prelazi u druge arealne okvire i granice balkanskih zemalja.

Jezici koji pripadaju indoevropskoj jezičkoj porodici su najrasprostranjeniji u Starom svijetu, njima se služe govornici od Indije pa sve do Islanda. Rekonstrukcija indoevropskog prajezika je osnov za prepoznavanje oblika i traženja sličnosti, ali uvažavajući cijeli niz parametara i uvažavajući određenu fazu razvoja prajezika, a što značajno olakšava istraživanja tokom komparativno-historijskog proučavanju drugih jezičkih porodica. Zatim slijedi i istraživanja zajedničkih jezičkih karakteristika svojstvene pojedinim jezičkih skupinama ili savezima, kao što je I balkanski jezički savez.

Literatura

Aleksandra Banjević. 2009. „Jezici u kontaktu i kontrastu (tipološka klasifikacija jezika/fonološko poređenje jezičkih promjena)“. *Časopis za nauku o jeziku i književnosti „Riječ“, nova serija, br.* 2, Nikšić: Filozofski fakultet Univerziteta Crne Gore Institut za jezik i književnost, 109−126.

Tarik Ćušić. 2017. „Zbornik radova Karpatsko-balkansko dijalekatsko područje: jezik i kultura (Карпато-балканский диалектный ландшафт: Язык и культура, Institut za slavistiku Ruske akademije nauka, Moskva, 2012)“ Časopis *Književni jezik,* 28, Sarajevo: Institut za jezik Univerziteta u Sarajevu, 215−236.

Biljana Golubović. 2009. „Balkanska frazeologija–problemi određivanja arealnih granica Themenheft “Südslavische Phraseologie”, Zeitschrift Südslavistik online, Heft I, p. 45–64. Tübingen (http://www.suedslavistik-online.de/01/golubovic.pdf preuzeto, 17. 9. 2018.)

Panagiotis Asimopulos. 2014. „Rekcija glagola u grčkom i srpskom jeziku: *grčko - srpski rečnik glagolske rekcije*“, doktorska disertacija, Filozofski fakultet Univerziteta u Novom Sadu (http://nardus.mpn.gov.rs/bitstream/handle/123456789/4510/Disertacija12.pdf?sequence=1&isAllowed=y , preuzeto, 17. 9. 2018.)

Izvor

Izvor http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=5535 (preuzeto, 17. 9 2018.)

Mate Kaović. 2008. „Uvod u indoeuroprsku lingvistiku, Pregled jezikâ i poredbena fonologija“ Matica Hrvatska, Bibliioteka Theoria NOVI NIZ, Zagreb

Радосав Бошковић 1990. „Основи упоредне граматике словенских језика, фонетика и морфологија“ НИП „Универзитетска ријеч – Никшић“, ГИТП „Слово“ – Краљево

UDC 811.16'373.46

Iwona ŁUCZKÓW
Instytut Filologii Słowiańskiej
Uniwersytet Wrocławski
Wrocław, Polska

MIEDZY TRADYCJĄ A INNOWACJĄ, CZYLI WOKÓŁ PROBLEMÓW EKWIWALENCJI TERMINÓW GRAMATYCZNYCH (NA PRZYKŁADZIE WYBRANYCH JĘZYKÓW SŁOWIAŃSKICH)

Апстракт: Во оваа статија е направена анализа на проблемите поврзани со еквивлентите на граматичките термини во одделните словенски јазици (полски, македонски, руски). Посебно внимание е посветено на улогата на националната (се мисли на терминилогијата во мајчиниот јазик) и интернационалната терминологија. Традиционалната терминологија (во мајчиниот јазик) добро функционира во македонски (полски, руски, чешки ...) јазик кога македонскиот (или друг) јазик е објектот и се користи како средство за описот. Според авторката, кога средство за опис е друг јазик (англиски, полски, руски ...) во конфронтативните истражувања, тогаш подобро функционираат меѓународните термини. Тие се универзални и затоа подобро ги разбираат лингвистите. Тие ги надминуваат комуникациските бариери и несомнено ја промовираат размената на научни идеи.

Клучни зборови: граматички термини, еквивалентност, иновација, словенски јазици, традиција.

1. Z zasygnalizowanym w tytule artykułu problemem styka się każdy językoznawca neofilolog, nawet wówczas, gdy bada i opisuje tylko jeden język (polski, rosyjski, macedoński, czeski, francuski itp.), a tym bardziej, kiedy ma do czynienia z kilkoma językami i kilkoma tradycjami opisu języków i zjawisk językowych. Uwagi, które przedstawię w niniejszym artykule, są rezultatem stałego kontaktu z różnojęzyczną literaturą dotyczącą opisu języków słowiańskich oraz współpracy z Centrum Slawistycznej Informacji Naukowej w Instytucie Slawistyki PAN. Nie jest i nie może być moim celem omówienie całej terminologii językoznawczej. Zajmę się wyłącznie wybranymi terminami gramatycznymi, jednak ogólne wnioski przełożyć można na inne dziedziny czy poddziedziny językoznawstwa. Materiałem ilustracyjnym będą przykłady wyekscerpowane z Bibliograficznej bazy danych światowego językoznawstwa slawistycznego iSybislaw (http://www.isybislaw.ispan.waw.pl/) oraz z kilku prac językoznawczych opublikowanych w Polsce po roku 2000. Są to przede wszystkim prace dotyczące polsko-macedońskiej, polsko-rosyjskiej i polsko-ukraińskiej konfrontacji językowej i dwa dwujęzyczne słowniki terminologii językoznawczej. Prace te dotyczą opisu języka macedońskiego, rosyjskiego i ukraińskiego, a napisane są po polsku lub zawierają polskie ekwiwalenty terminów używanych na gruncie macedońskim, rosyjskim i ukraińskim. Cytując Zuzannę Topolińską, można byłoby powiedzieć, że w

artykule „mowa będzie (...) o terminologii jako przeszkodzie w widzeniu, analizie i opisie języka" (Topolińska 2010b: 299).

2. Terminologia jest systemem pojęć leżącym u podstaw każdej nauki. Specyfika terminologii dowolnej nauki – w naszym wypadku językoznawstwa slawistycznego – polega na tym, że zbiór terminów nie jest wartością stałą. Zasób terminów zmienia się z różnych powodów. Podobnie jak cały język, ulega on zmianom w planie diachronicznym. Pojawiają się nowe kierunki czy (pod)dziedziny wiedzy, nasza wiedza o języku jako systemie i konkretnych językach w szczególności jest coraz dokładniejsza, w językoznawstwie, podobnie jak w innych dziedzinach, obserwuje się pewne „mody" i in. A co się z tym wiąże – zmianie ulega zasób terminów językoznawczych, które „rodzą się", „istnieją", ale również „umierają". Proces ten nie jest gwałtowny, ma charakter raczej płynny. Pojawienie się nowego terminu często nie wypiera starego. Oba funkcjonują równolegle, z czasem jeden z nich zwycięża, a czasem funkcjonują jako dublety. Pracując nad wielojęzycznymi ekwiwalentami terminów, należy mieć świadomość m.in. takich problemów jak to: a) kiedy powstał termin; b) gdzie powstał termin; c) jak powstał termin; d) po co powstał termin; e) jakie są tendencje (preferencje/mody?) w użyciu internacjonalizmów lub terminów rodzimych w zakresie poszczególnych terminologii narodowych.

Igor Mielczuk pierwszy tom czterotomowej morfologii typologicznej noszący tytuł *Слово* rozpoczyna następującym zdaniem:

Эта книга посвящена очень старой проблеме – проблеме лингвистической терминологии [...], а внутри любой науки терминология имеет первостепенное значение. Это справедливо потому, что, говоря о терминологии мы отнюдь не имеем в виду просто термины как некие непроизвольные имена, которые могут быть более или менее удобными, выразительными, благозвучными и т.д., но которые как таковые не играют существенной роли в соответствующей науке [...]. Под терминологией мы понимаем строгую систему терминов как точное отражение строгой системы понятий [podkr. *ІЛ*] (Мельчук 1998: 17).

Problem braku odpowiedniości ekwiwalentów terminologicznych widoczny jest szczególnie w pracach o charakterze konfrontatywnym i typologicznym, co spowodowane jest nie tylko różną strukturą opisywanych języków i brakiem idealnej symetrii między terminami w różnych narodowych tradycjach gramatycznych, ale również różną tradycją opisu tych samych zjawisk językowych. W ostatnich latach pisali o tym m.in. Zuzanna Topolińska (2009, 2010a, 2010b) i Włodzimierz Pianka (2009).

W opublikowanym w 2010 roku artykule *O tradycji w nauce* Zuzanna Topolińska słusznie zauważa, że o ile w potocznym rozumieniu 'tradycja' oceniana jest pozytywnie, to w nauce ma na ogół walor negatywny. Zdaniem autorki:

W pojęcie 'nauka' wbudowany jest 'rozwój', który implikuje wielość i zmienność stanowisk, rozszerzanie wiedzy, ewolucję ocen ..., a to oznacza walkę z tradycją rozumianą jako przywiązanie do tego co stare i niezmienne. Nauka to nie tylko zdobywanie wiedzy, ale przede wszystkim poszerzanie jej. Dobry uczeń to nie ten, który bezbłędnie opanowuje serwowany materiał, lecz ten, który umie ten materiał wzbogacić (Topolińska 2010a: 215).

Jak wiadomo, slawistyczna terminologia językoznawcza ukształtowała się na bazie terminów stworzonych do opisu języków klasycznych (łacina, greka). Wtórnie była i nadal jest tworzona terminologia rodzima, co skutkuje niejednokrotnie pojawieniem się szeregów synonimicznych (dubletów) istniejących i funkcjonujących nadal w pracach. Są to zarówno internacjonalizmy, czyli terminologia „międzynarodowa" (często łacińska (tradycyjne działy gramatyki) czy angielska (współczesne kierunki – np. semantyka, pragmatyka językowa, kognitywizm)), jak i specyficzna rodzima („narodowa"). W różnych tradycjach narodowych przeważa jedna lub druga z tych tendencji. A w pracach językoznawczych niejednokrotnie stosowane są równolegle i łacińskie terminy, i ich rodzime ekwiwalenty (por. (pol.) *językoznawstwo ~ lingwistyka*; *końcówka ~ fleksja*, *końcówka fleksyjna*, *morfem fleksyjny*; *referencja ~ charakterystyka referencyjna*, *charakterystyka referencjalna*, *wyznaczoność*; (ros.) *настоящее время ~ презенс*; (ukr.) *закінчення ~ флексійна морфема*; (mac.) *условен начин ~ кондиционал*; *предминато време ~ плусквамперфект*). Skutkuje to pojawieniem się w zakresie terminologii lingwistycznej zjawiska synonimii, a więc istnienie wielu terminów mających swoje dublety/warianty. Źródłem takiej synonimii, jak widać z przytoczonych przykładów, jest nie tylko zjawisko internacjonalizacji, ale również wariantywność występowania jednostki syntetycznej (prostej, jednoelementowej) i analitycznej (złożonej, dwu- i wieloelementowej). Przy czym jednostki złożone mogą być w całości rodzimymi (np. *предминато време*), pełnymi internacjonalizmami[1] (np. *флексійна морфема*) lub hybrydami złożonymi z komponentów rodzimych i internacjonalizmów (np. *końcówka fleksyjna*, *charakterystyka referencyjna*).

Przytoczone wyżej przykłady ilustrują funkcjonowanie synonimów terminologicznych w jednym języku. Mnie jednak interesują ekwiwalenty w różnych językach słowiańskich. A konkretnie problemy związane z „przeniesieniem" terminu z języka A do języka B, czyli „tłumaczenie" z języka A na język B, a więc ustalenie jego innojęzycznego ekwiwalentu. Należy jednak podkreślić, że ekwiwalent terminologiczny w językoznawstwie nie jest ekwiwalentem tłumaczeniowym w takim znaczeniu, w jakim traktowany jest on z punktu widzenia teorii i praktyki przykładu[2]. Miejscem dla terminów (i tylko nielicznych) dopiero wtórnie są słowniki przekładowe. Terminy znajdują się przede wszystkim w słownikach (tesaurusach) terminologicznych oraz specjalistycznych leksykonach i encyklopediach. Dla językoznawców ekwiwalenty tłumaczeniowe (przekładowe) mogą mieć charakter wyłącznie pomocniczy[3]. Próbą usystematyzowania terminologii lingwistycznej we wszystkich standardowych językach słowiańskich oraz w języku angielskim, francuskim i niemieckim był opracowany pod redakcją Aloisa Jedlički *Slovník slovanské lingvistické terminologie* [SSLT] (Jedlička, red. 1977). Współcześnie zaś zadanie stworzenia banku wielojęzycznej terminologii lingwistycznej w językach słowiańskich i języku angielskim postawiło przed sobą Centrum Slawistycznej Informacji Naukowej w Instytucie Slawistyki Polskiej Akademii Nauk. Podstawą przyszłego banku będą słowa kluczowe z Bibliograficznej bazy

[1] Pełna tożsamość znaczeń nazywana jest w literaturze przedmiotu ekwonimią (por. Mazurkiewicz-Sułkowska 2015).

[2] Poza zakresem analizy pozostaje w niniejszym artykule adaptacja fonetyczna i gramatyczna analizowanych leksemów.

[3] O problemach tłumaczenia terminów piszą m.in. A. Weinsberg (1990) i Z. Kozłowska (2007).

danych światowego językoznawstwa slawistycznego [iSybislaw] (http://www.isybislaw.ispan.waw.pl/). Do obu tych źródeł odwoływać będę się w dalszej części artykułu.

3. Proponując wstępną klasyfikację typów terminów, N. A. Sljusareva wyróżnia terminy: a) uniwersalne, które mogą być wykorzystywane w zasadzie do opisu wielu języków (*граммашика*, *синшаксис*, *morfem*, *prefiks*, *presens* ...); b) unikatowe – nazywające zjawiska specyficzne dla konkretnego języka lub grupy języków (*прогрессив*, *шрангрессив*, *управление*, *парцеляция*, *claus*, *sentens* ...); c) autorskie (indywidualne), stworzone w ramach jakiejś teorii czy koncepcji autorskiej (*нексус*, *шагмема* ...) (Слюсарева 1983: 23-28)[4]. Ten bardzo ogólny podział oddaje również specyfikę międzysłowiańskiej ekwiwalencji terminologicznej. O ile można uznać, że terminy uniwersalne mają swoje ekwiwalenty w różnych językach (w tym dublety/warianty), to ustalenie innojęzycznych terminów gramatycznych dla terminów unikatowych i autorskich jest zadaniem bardzo złożonym z wielu powodów. Są to m.in.:

a) Różna struktura poszczególnych języków, a co się z tym wiąże różny zasób terminów w każdej terminologii narodowej (terminy unikatowe). To struktura języka determinuje pojawianie się (lub nie) określonych terminów w gramatykach opisowych poszczególnych języków narodowych. Stąd np. problemy z właściwym oddaniem takich unikatowych z punktu widzenia polszczyzny macedońskich terminów jak: *минашно-идно време*, *идно-прекажано време*, да-*конструкција* czy *прекажаност* i in. Inaczej rozwiązywane są problemy ekwiwalencji terminów rozbudowanego systemu czasów w języku macedońskim, inaczej natomiast terminów typu да-*конструкција*, има-*конструкција*, сум-*конструкција* czy *прекажаност*.

b) Niepokrywające się zakresy terminów. Przykładem niepełnej (pozornej) ekwiwalencji są np. pol. *zdanie* ~ ros. *предложение*. Rosyjski termin ma szerszy zakres niż jego polski odpowiednik. W polskiej tradycji gramatycznej centrum *zdania* stanowi V_{fin}, natomiast w rosyjskiej składni mamy np. *инфинитивное предложение* czy *номинативное предложение*, którym odpowiadałby polski termin *równoważnik zdania*.

c) Różny stopień opisu poszczególnych aspektów języka w gramatykach konkretnych języków słowiańskich.

d) Odmienna tradycja opisu i nazywania tych samych zjawisk i pojęć. W zależności od tradycji opisu konstrukcje z imiesłowami przysłówkowymi (np. *Czytając książkę, słuchałam muzyki* : *Читая книгу, я слушала музыку*) traktowane są albo jako zdanie złożone

[4] Na marginesie podam kilka przykład wynotowanych ze słowników terminologii lingwistycznej opublikowanych przed kilkoma laty w Polsce. Żaden z tych ekwiwalentów nie istnieje w polskiej literaturze językoznawczej, a wyglądają one jakby ich źródłem było tłumaczenie na podstawie słowników dwujęzycznych: речевое общение – obcowanie (sic!) językowe, речевое употребление – używanie (sic!) językowe, приставочное образование – tworzenie (sic!) przedrostkowe, видовое образование – twór (sic!) aspektowy; перфектное причастие – imiesłów przymiotnikowy perfekcyjny (sic!) (Aleksiejenko 2003); територіальний діалект – dialekt prowincjonalny (sic!), часткова фонетика – fonetyka poszczególna (sic!) (por. Aleksiejenko, Horniatko-Szumiłowicz 2005).

(pol.: *zdanie złożone z imiesłowowym równoważnikiem zdania*), albo jako zdanie proste rozwinięte (ros.: *ӣростӣое ӣредложение осложненной сӣрукӣуры*).

e) Istnienie wspomnianej już synonimii i wieloznaczności. Terminy *tryb przypuszczający* i *tryb warunkowy* pojawiają się regularnie we współczesnych pracach polonistycznych, a niektórzy autorzy używają tych terminów wymiennie, por. *tryb przypuszczający* – Laskowski (1999: 185-187), Saloni et al. (2007); *tryb warunkowy* – Lubaszewski et al. (2001); *tryb przypuszczający* (*warunkowy*) – Tokarski (2001: 201); *tryb warunkowy* (*zwany także przypuszczającym*) – Bańko (2002: 161). O różnym rozumieniu terminu „kategoria" w literaturze polonistycznej i slawistycznej por. artykuł W. Pianki (2009).

f) Brak świadomości samych autorów, którzy nierzadko nie do końca rozumieją różnice wynikające z braku idealnej symetrii między terminami w różnych tradycjach gramatycznych. Jak słusznie zauważa Z. Topolińska (2010a: 216): „Różni autorzy, świadomie lub nieświadomie, używają tych samych terminów w różnym znaczeniu, nierzadko bez definicji".

Listę tych problemów można mnożyć. Trzeba jednak pamiętać, że terminów się nie tłumaczy. Terminy się zna! Przy czym ta „znajomość" terminów zawiera w sobie nie tylko samo słowo czy wyrażenie jako takie, ale całą siatkę pojęciową, która jemu odpowiada. Ustalanie ekwiwalentów wymaga bardzo dobrej znajomości innojęzycznej literatury przedmiotu. Istota tłumaczenia terminów nie polega bowiem na przekazaniu informacji środkami innego języka, lecz na zastąpieniu terminu w języku oryginału (A) terminem w języku przekładu (B) (por. Kozłowska 2007: 132-133).

4. Tytułowe określenie „między tradycją a innowacja" wymaga pewnych uściśleń. Tradycja definiowana jest w słowniku jako: „zasady postępowania, obyczaje, poglądy, wiadomości przechodzące z pokolenia na pokolenie; także: przekazywanie tych zasad, obyczajów następnym pokoleniom; zwyczaj" (Dubisz (red.) 2003). Tak rozumiana tradycja oceniana jest najczęściej pozytywnie. Jeśli mówimy o złej tradycji, to oceniamy ją ze swojego punktu widzenia. Dla innej grupy etnicznej czy kulturowej ma lub może mieć ona wartością pozytywną. Tradycja to stabilizacja, pewność, świadoma kontynuacja. Innowacja to zamiana, nowość, często eksperyment. Z czasem może ona (ale nie musi) ugruntować się w systemie i stać się tradycją. Czasami jest wyłącznie krótkotrwała efemerydą, która pojawia się w jednej pracy, czy też w pracach jednego autora. Elementem łączącym te dwa byty jest teraźniejszość, która stoi na granicy między przeszłością (tradycja) i przyszłością (innowacja). Tylko z pozycji teraźniejszości możemy bowiem ocenić, na ile stabilny jest system terminologiczny danych języków.

Powracając do ekwiwalencji terminów gramatycznych, spróbuję określić ich relacje wobec tradycji i innowacji z dwóch perspektyw. Inaczej wyglądają bowiem te relacje na poziomie jednego języka, inaczej w przypadku ekwiwalencji międzyjęzykowej. Swoje obserwacje ograniczę do wybranych unikalnych z punktu widzenia polszczyzny (i nie tylko) kategorii werbalnych i konstrukcji syntaktycznych.

W macedońskiej tradycji gramatycznej dominuje terminologia rodzima. W ramach rozbudowanego systemu czasów są to np. *сегашноӣо време* (/*ӣрезенӣ*), *минаӣноӣо*

определно свршено време (/*аорист*), *минато определено несвршено време* (/*имперфект*), *минато неопределено свршено време* (/*перфект*), *минато неопределено несвршено време* (/*перфект*), *предминато време* (/*плусквамперфект*), *идно време*, *минато-идно време*, *идно прекажано време*. W nawiasie podane są zapożyczone odpowiedniki łacińskie, jednak ich użycie jest stosunkowo ograniczone. Częściej pojawiają się w pracach naukowych, zwłaszcza publikowanych poza granicami Macedonii, a przede wszystkim w pracach o języku macedońskim pisanych w innych językach. Z punktu widzenia innych języków bardziej skomplikowany jest problem ustalenia innojęzycznych ekwiwalentów dla czasów przyszłych. W literaturze przedmiotu stosowane są różne strategie: a) wykorzystywanie terminologii łacińskiej z dopowiedzeniem – oryginalnym terminem (np. *минато-идно време* – futurum exactum, perfectum futuri); b) zastosowanie rodzimego terminu z dopowiedzeniem – oryginalnym terminem, ewentualnie dodatkowo terminem łacińskim (np. *минато-идно време* – czas przyszły uprzedni ~ future-in-the-past (anterior future) (futurum exactum, perfectum futuri)); c) parafraza terminu macedońskiego w innym języku, np. *минато неопределено свршено време* ‘the past idenfinite tense from perfective or imperfective verb’[5].

Да-*konstrukcja* to kalka językowa, która nie ma innego polskiego odpowiednika (por. również *има*-konstrukcja czy *сум*-konstrukcja).

W odróżnienie od wyżej omówionych terminów specyficzna w macedońszczyźnie kategoria *прекажаност* jest klasycznym przykładem tego, jakie trudności pojawiają się w przypadku, kiedy określone treści w jednym języku są zgramatykalizowane, a w innym nie. W SSLT (Jedlička, red., 1977, t. 1:) dla bułgarskiego terminu *преизказно наклонение* (означува доействие, което се съобщава по думите на друго лице, а не въз основи на лично възприемане и отношение, напр. Иван заминал) podane są następujące ekwiwalenty: (ukr.) – переповідний спосіб, (brus.) переказвальны лад, (mac.) начин на прекажуване, (serb. = chorw.) <преисказни начин>, (słowen.) <popripovedni naklon>, (ang.) tenses of renarration, distances forms, evidential mood, (fr.) mode de la narration, indirect, (niem.) Narrativ, Renarrationsmodus, modus des Höewnsagens, Nacherzählform. Dla języka czeskiego, słowackiego polskiego, dolno- i górnołużyckiego oraz rosyjskiego – w SSLT brak ekwiwalentu (Jedlička, red., 1977: 385-386). Aktualnie w bazie iSybislaw słowem kluczowym jest łaciński termin *imperceptivus*, dla którego podane są następujące ekwiwalenty (askryptory): (pol.) narratiw, narratyw, tryb nieświadka; (ros.) пересказывательное наклонение; (bułg.) преизказно наклонение; (łac.) narrativus. Nie są to oczywiście wszystkie możliwe ekwiwalenty terminu *прекажаност*. Z. Topolińska wymienia ponadto *dubitativus,* (*non*)*conformativus*, *inferentialis*, *evidentialis*, *admirativus*, *mediativus* (Topolińska 2010b: 300)[6]. Jak widać, większość tych terminów ma korzenie łacińskie. Wielość tych terminów wynika z tego, że kategoria *прекажаност* jest kategorią semantyczną, realizującą zbliżone, ale nie różne nietożsame znaczenia w konkretnych językach. Na grun-

[5] Przykładem autorskich terminów są na gruncie polskim np. *zdania fazowe ingresywne* i *zdania fazowe kompletywne* w pracach T. Ampel (1975: 133).

[6] Najgorszym rozwiązania jest używanie w tekście pisanym alfabetem łacińskim wyłącznie rodzimych terminów macedońskich pisanych cyrylicą, w tym również internacjonalnych już współcześnie terminów typu *aoryst* czy *perfekt* (por. Błaszak 2014).

cie tych języków mają swoje nazwy, które jako przybliżone wykorzystywane są w innych językach. Szeroki przegląd tych znaczeń i sposobów ich gramatykalizacji przedstawiony jest w monografii *Эвиденциальность в языках Европы и Азии* (*Сборник статей памяти Наталии Андреевны Козинцевой*) (Храковский Виктор С. (ред.). 2007).

5. Uwagi przedstawione w niniejszym artykule związane są problem standaryzacji terminów w naukach humanistycznych (w tym językoznawstwa). Inaczej niż w naukach technicznych jest to sprawa nad wyraz skomplikowana. Trzeba zdawać sobie sprawę, że „zamieszanie" terminologiczne w badaniach językoznawczych jest zjawiskiem naturalnym. Powinniśmy być jednak świadomi wielości terminów i ich wieloznaczności, żeby się w tym gąszczu nie zgubić.

Tradycja i innowacje w zakresie terminologii językoznawczej to pojęcia względne. To, co jest „tradycyjne" na gruncie macedońskim, z punktu widzenia polonistyki czy romanistyki jest „innowacją" (wobec dość uniwersalnej terminologii łacińskiej). Tradycyjna rodzima terminologia sprawdza się na gruncie macedońskim (polskim, rosyjskim, czeskim …), tzn. kiedy język macedoński (lub inny) jest i przedmiotem, i narzędziem opisu. Gdy jednak narzędziem opisu jest inny język (angielski, polski, rosyjski …) oraz w studiach konfrontatywnych, lepiej zwykle sprawdzają się terminy międzynarodowe. Znoszą one bariery komunikacyjne, są lepiej rozumiane przez językoznawców i niewątpliwie sprzyjają wymianie myśli naukowej.

Literatura

Alfabet łaciński

Aleksiejenko Michaił. 2003. *Rosyjsko-polski słownik terminów lingwistycznych = Русско-польский словарь лингвистических терминов*. Szczecin: Uniwersytet Szczeciński.

Aleksiejenko Michaił, Horniatko-Szumiłowicz Anna. 2005. *Ukraińsko-polski słownik terminów lingwistycznych = Українсько-польський словник лінгвістичних термінів*. Szczecin: Uniwersytet Szczeciński.

Ampel Teresa. 1975. „Zdanie podrzędne czasowe jako wykładnik charakterystyki temporalnej wypowiedzenia". *Charakterystyka temporalna wypowiedzenia : materiały konferencji naukowej w Jadwisinie 9-11 IX 1973*. Red. M. Grochowski, Z. Topolińska. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 119-142.

Bańko Mirosław. 2002. *Wykłady z polskiej fleksji*. Warszawa: PWN.

Błaszak Magdalena. 2014. *Imperceptywność w języku macedońskim i polskim*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.

Jedlička Alois, red., 1977. *Slovník slovanské lingvistické terminologie* [SSLT] = *Словарь славянской лингвистической терминологии = Dictionary of Slavonic linguistic terminology*, vol. 1-2, Praha.

Dubisz Stanisław (red.). 2003. *Uniwersalny słownik języka polskiego PWN* [USJP], wersja 2.0. [CD-ROM]. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

Kozłowska Zofia. 2007. *O przekładzie tekstu naukowego* (*na przykładzie tekstów językoznawczych*). Wyd. 2. zmienione. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.

Laskowski Roman. 1999. „Kategorie morfologiczne języka polskiego. Charakterystyka funkcjonalna. *Gramatyka współczesnego języka polskiego: morfologia*. Red. R. Grzegorczykowa, R. Laskowski, H. Wróbel. Warszawa: PWN.

Lubaszewski et al.. 2001. Lubaszewski Wiesław, Wróbel Henryk, Gajęcki Marek, Moskal Barbara, Orzechowska Alicja, Pietras Paweł, Pisarek Piotr, Rokicka Teresa. *Słownik fleksyjny języka polskiego* [CD ROM]. Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze LexisNexis.

Mazurkiewicz-Sułkowska Julia. 2015. „Internacjonalizmy jako źródło ekwonimii w słowiańskiej terminologii technicznej (na materiale polskim, rosyjskim i bułgarskim)". *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej 50*. Warszawa, 166-180. DOI: 10.11649/sfps. 2015.009.

Pianka Włodzimierz. 2009, „Nieścisłości związane z terminem „kategoria" w polskiej i słowiańskiej teorii lingwistycznej". *Kategorie w języku. Język w kategoriach*. Red. M. Cichońska. Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 11–23.

Saloni et al. 2007. Saloni Zygmunt, Gruszczyński Włodzimierz, Woliński Marcin, Wołosz Robert. *Słownik gramatyczny języka polskiego* [CD ROM]. Warszawa: Wiedza Powszechna.

Tokarski J. 2001. *Fleksja polska*. Warszawa: PWN.

Topolińska Zuzanna. 2009, „Kilka słów o naszej siatce pojęciowej i terminologicznej". *Językowy świat Słowian Zjawiska. Interpretacje. Znaki zapytania. Księga jubileuszowa na 70-lecie Profesora Włodzimierza Pianki*. Red. J. Mindak-Zawadzka, I. M. Doliński. Warszawa : Uniwersytet Warszawski. Wydział Polonistyki; Instytut Slawistyki Zachodniej i Południowej, 209-214.

Topolińska Zuzanna. 2010a. „O tradycji w nauce". *Теорија дијахронијске лингвистике и проучавање словенских језика*, уред. Ј. Грковић-Мејџор, М. Радовановић, („Српски језик у светлу савремених лингвистичких теорија" ; књ. 4), Београд : Српска академија наука и уметности. Одељење језика и књижевности, 215–221.

Topolińska Zuzanna. 2010b. „Patrząc przez cudze okulary (infinitivius ~ subiunctivus). *Slavia Meridionalis 10.* Warszawa: SOW, 299-305.

Weinsberg Adam. 1990. „O przekładzie angielskiej terminologii językoznawczej". *Sprawozdania Towarzystwa Naukowego Warszawskiego 53. Sprawozdanie z działalności Towarzystwa. Sprawozdania z działalności Wydziałów TNW. Wydział I językoznawstwa i historii literatury. Streszczenia*, Warszawa, 116-117.

Alfabet cyrylicki

Мельчук Игорь А. 1997. *Курс общей морфологии*, т. 1: *Введение*, ч. 1: *Слово*. Перевод с французского Н. Н. Перцовой и Е. Н. Саввиной. Предисловие А. Е. Кибрика. Общая редакция Н. В. Перцова. Москва – Вена: «Языки русской культуры», Венский славистический альманах, Издательская группа «Прогресс».

Слюсарева Наталья А. 1983. „О типах терминов (на примере грамматики)". *Вопросы языкознания.* 1983, № 3. Москва, 21-29.

Храковский Виктор С. (ред.). 2007. *Эвиденциальность в языках Европы и Азии* (*Сборник статей памяти Натали Андреевны Козинцевой*). Санкт-Петербург: Наука.

UDC 811.163.6’27

Vera SMOLE
Filozofska fakulteta
Univerza v Ljubljani
Ljubljana, Slovenija

SMERNICE JEZIKOVNE POLITIKE REPUBLIKE SLOVENIJE – OB ZAKLJUČKU ENOLETNEGA CILJNEGA RAZISKOVALNEGA PROJEKTA

Апстракт: Јазичната политика – на кое било рамниште – „се каратеризира со /.../ три клучни јазичнополитички дејности: планирање на јазичниот корпус, планирање на јазичниот статус и посредно планирање на јазично знаење“ (Gliha-Komac 2017). За да се оцени и за да се евалуира социолингвистичката ситуација во Република Словенија и надвор од неа (при употребата и положбата на словенечкиот јазик) и да се формира нова национална програма за јазичната политика, Јавната агенција за истражувачка дејност на Република Словенија (Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije (ARRS)) распиша Целна истражувачка програма „ЦИП 2016“ (Ciljni raziskovalni program »CRP 2016«). На јавниот конкурс е избран проектот со наслов „*Јазичната политика на Република Словенија и потребите на корисниците“ (Jezikovna politika republike Slovenije in potrebe uporabnikov*) што го пријави и го водеше д-р Козма Ахачич од Институтот за словенечки јазик „Фран Рамовш“ при Научно-истражувачкиот центар на Словенечката академија на науките и уметностите (Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU) во период од 1.10.2016 до 30.9.2017 година и што беше финансиран со вкупна сума од 40 000 евра, од што Агенцијата ARRS софинансира 20 000 евра, а Министерство за култура на Република Словенија (Ministrstvo za kulturo RS) 20 000 евра. Покрај ZRC SAZU, во проектот учествуваа уште седум други словенечки институции, односно организации: Универзитетот во Љубљана (Univerza v Ljubljani), Универзитетот во Марибор (Univerza v Mariboru), Педагошкиот институт (Pedagoški inštitut), Институт за народносни прашања (Inštitut za narodnostna vprašanja), Сојузот на друштвата на глуви и наглуви на Словенија (Zveza društev gluhih in naglušnih Slovenije), АЛПЕНИОН развој и истражувања ДООЕЛ (ALPINEON razvoj in raziskave d.o.o.) и АМЕБИС програмска опрема (AMEBIS programska oprema).

Проектот беше конципиран интердисциплинарно. Реализиран беше од специјалисти за право, специјалисти за опис и стандардизација на јазикот и специјалисти за јазични технологии, кои ја истражија состојбата, формираа емпирично истражување (интернетна анкета) и, врз основа на резултатите од нивните истражувања и на анкетата спроведена на интернет, подготвија насоки и предлози за подобрување, што ќе можат да послужат како еден од клучните извори за формирање на национална програма за јазичната политика по 2018 година. Анкетата содржи затворени и отворени прашања, а е структурирана така што на неа одделно можат да одговараат различни типови јазични корисници во Република Словенија и надвор од неа – од просечни до оние со високи барања, како и оние со посебни потреби. Анкетата дава неколку изненадувачки, интересни и инфромативни констатации, базирани на доволно голема мостра. Целосен пристап и добра организација на голем број учесници во

проектот за релативно кратко време и за малку пари овозможија конкретен увид во очекувањата, желбите и барањата на јазичните корисници, што треба да стане принцип при водење на националната јазична политика и, последично, и при финансирање на програми и проекти.

Клучни зборови: јазична политика, социолингвистичка ситуација во Република Словенија, потреби на јазичните корисници, национална програма за јазична политика на Република Словенија.

1 Uvod

Jezikovno politiko – na kateri koli ravni – »/o/značujejo /../ tri ključne jezikovnopolitične dejavnosti, tj. načrtovanje jezikovnega korpusa, načrtovanje jezikovnega statusa ter posredno načrtovanje jezikovnega znanja.« (Gliha Komac, Kozina 2017: 6) S ciljem, da bi se opravila ocena in vrednotenje sociolingvistične situacije v Republiki Sloveniji in zunaj nje (pri rabi in položaju slovenščine) zato, da bi oblikovala nov nacionalni program za jezikovno politiko, je Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije (ARRS) razpisala Ciljni raziskovalni program »CRP 2016«. Na javnem razpisu je bil izbran projekt z naslovom *Jezikovna politika republike Slovenije in potrebe uporabnikov*, ki ga je prijavil in vodil Kozma Ahačič z Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU v času od 1. 10. 2016 do 30. 9. 2017 in je bil financiran v skupni višini 40.000,00 EUR, od tega je ARRS sofinancirala 20.000,00 EUR in Ministrstvo za kulturo RS 20.000,00 EUR. Poleg glavnega izvajalca ZRC SAZU je pri projektu sodelovalo še 15 drugih slovenskih inštitucij oz. organizacij: Univerza v Ljubljani, Univerza v Mariboru, Pedagoški inštitut, Inštitut za narodnostna vprašanja, Zveza društev gluhih in naglušnih Slovenije ter ALPINEON razvoj in raziskave d.o.o. in AMEBIS programska oprema, tj. »... skupina 43 strokovnjakov in raziskovalcev, ki ima zaradi svojega dela in raziskovalnih zanimanj vpogled v rabe, prakse in potrebe jezikovnih uporabnikov v Republiki Sloveniji in uporabe slovenskega jezika zunaj nje« (Gliha Komac, Kozina 2017: 6). Pričakujemo, da bodo rezultati projekta odločilno vplivali na način (dolgoročneje, programsko) ter na bolj ali manj prednostno (prej, pozneje) in morda tudi količinsko financiranje tistih jezikovnih priročnikov in spletnih mest, ki so jih jezikovni uporabniki navedli kot bolj ali manj prednostne, strokovnjaki pa njihov izbor komentirali.

1.1 Projekt je bil zasnovan interdisciplinarno. Izvajale so ga področne skupine (v različnih fazah jih je bilo 5 do 7), tj. strokovnjaki s področij »javne uprave in gospodarstva, medijev (zlasti s področja govorjenega jezika, tj. radia in televizije), visokega šolstva, znanosti in umetnosti, posebej gledališča, ter literarnega ustvarjanja in poustvarjanja, predšolske, osnovno- in srednješolske vzgoje in izobraževanja, uporabnikov manjšinskih in drugih jezikov v RS, jezikovnih uporabnikov s posebnimi potrebami, uporabnikov slovenskega jezika zunaj RS, tj. v Italiji, Avstriji, na Madžarskem, Hrvaškem in drugod po svetu, ter jezikovne infrastrukture (tako z vidika jezikovnih virov in opisov kot tudi jezikovnih tehnologij).« (Gliha Komac 2017b: 5). Področne skupine so imele svojega vodjo, cel projekt pa je koordinirala Nataša Gliha Komac.

1.2 Potek raziskave je imel več faz; v zaključnem poročilu (Gliha Komac 2017b: 80) so strnjene v naslednje ključne korake: 1) pregled in ovrednotenje zakonodajnih in programskih (vsebinskih) dokumentov, **ki določajo in usmerjajo jezikovne rabe in prakse**

jezikovnih uporabnikov; 2) priprava sociolingvističnega orisa; 3) identifikacija aktualnih vprašanj; 4) priprava, testiranje in izvedba spletne raziskave; 5) analiza in interpretacija zbranega gradiva ter 6) sklepno oblikovanje smernic za nadaljnjo slovensko jezikovno politiko, v katerih so poleg uvodnega vsebinskega opisa izpostavljenih področij v obliki ciljev, konkretnih ukrepov in predvidenih učinkov strnjena in povzeta vsa glavna spoznanja, zapisana v končnem poročilu. Osnovni namen projekta je bil tako izpolnjen; skupina 45 strokovnjakov z različnih področij je pripravila smernice in predloge izboljšav, ki bodo lahko eden ključnih virov za oblikovanje nacionalnega programa za jezikovno politiko po letu 2018.

1.3 Še pred zaključkom projekta so bili prvi (delni) rezultati predstavljeni na Pleteršnikovi domačiji v Pišecah, na enodnevnem simpoziju 13. septembra 2017, ki je bil hkrati tudi osrednje znanstveno raziskovalno srečanje sodelavcev tega ciljnega raziskovalnega projekta. V pripravi je zbornik s tega srečanja.

1.4 Posamezniki so za svoje skupine pripravljali fazna poročila – skupaj s tabelami iz anket jih je bilo za okrog 3000 strani – , ki so jih vodje skupin združili, uredili in medsebojno povezali ter dopolnili z zaključki za posamezne skupine, te pa je na koncu uredila, strnila in dodala končne celostne zaključke koordinatorica projekta v 97 strani dolgo končno poročilo projekta (Gliha Komac (ur.) 2017b) ob stalnem posvetovanju z vodjo projekta. Iz tega poročila izpostavljam nekaj ugotovitev, ki bi bile po mojem mnenju lahko uporabne ali vsaj zanimive tudi za Makedonijo.

2 Izbrani rezultati projekta

2.1 Povedali smo že, da je raziskava potekala v več fazah. Najprej so bili skupaj s spravnimi strokovnjaki temeljito pregledani obstoječi zakonodajni in programski (vsebinski) dokumenti, ki se nanašajo na rabo slovenskega in drugih jezikov v RS. Ugotovljeno je bilo, da jim je včasih zaradi medsebojne prekrivnosti in nejasne hierarhije, pogosto nenatančne ubeseditve ali zastarelosti težko slediti; včasih pa manjka samo udejanjenje sicer ustreznih zakonskih in programskih podlag. Sledila je priprava sociolingvističnega orisa po izpostavljenih področjih, in sicer najprej z vidika posamezne stroke z namenom, da se ugotovi, katere teme in področja so trenutno najbolj občutljiva in aktualna. Na teh osnovah je bila zasnovana vsebina in izbrani potencialni naslovniki spletne ankete.[1]

2.2 Osnova empiričnega dela raziskave je torej bila spletna anketa, ki jo je bilo treba oblikovati tako, da je podala odgovore glede trenutne zadovoljivosti stanja jezikovne opremljenosti in pričakovanja izboljšav, kakor jih vidijo jezikovni uporabniki (dalje JU) oziroma anketiranci. Anketa je vsebovala tako zaprta kot odprta vprašanja, strukturirana pa je bila tako, da so nanjo lahko ločeno odgovarjali različni tipi jezikovnih uporabnikov znotraj in zunaj meja Republike Slovenije – od povprečnih do zahtevnejših kakor tudi tistih s posebnimi potrebami, ki so se lahko opredelili za splošnega ali za specializiranega JU. Anketa je še posebej skušala zajeti vsa izpostavljena področja rabe slovenskega jezika in jezikovne opremljenosti najprej znotraj Republike Slovenije: vzgojo in izobraževanje na vseh nivojih, znanost, gospodarstvo, gledališče, literaturo, medije, prevajanje in tolmačenje,

[1] V zaključni fazi se je število povečalo na 45.

posebna pozornost je bila namenjena tudi uporabnikom drugih jezikov (npr. znakovnega) in uporabnikom s posebnimi potrebami, manjšinskim jezikom in jezikom priseljencev; prav tako je poskušala ustrezno zajeti uporabnike slovenskega jezika v zamejstvu in izseljenstvu. Delitev na JU v Republiki Sloveniji in zunaj njenih meja je bila tudi osnova delitev same ankete – tako obstajajo paralelni in neposredno primerljivi rezultati mnenj JU slovenščine znotraj in zunaj meja RS.

2.2.1 Poziv k izpolnjevanju ankete na pridani spletni povezavi je bil poslan različnim institucijam, posameznikom (ki so ga razširjali dalje) in objavljen na več spletnih forumih. Kljub počitniškemu času in obsežnosti – anketo je bilo možno izpolniti med 2. julijem in 7. avgustom 2017 in sicer je vsebovala 396 vprašanj na 107 straneh –, ocenjujemo, da je bil odziv nanjo zelo dober: izpolnilo jo je 5953 anketirancev (54 % v celoti, 46 % delno)[2], ki so v nadaljevanju imenovani jezikovni uporabniki, na kratko JU. Po zanimanjih in/ali poklicni/stanovski pripadnosti so bili anketiranci zelo različni, ciljno pa je bila anketa razposlana tistim JU, ki jim je jezik še posebej pomembno orodje, tj. »urednikom, novinarjem in lektorjem; vzgojiteljem, učiteljem in ravnateljem; igralcem, režiserjem in gledališkim lektorjem; raziskovalcem, visokošolskim učiteljem jezikoslovcem, nejezikoslovcem in jezikovnim tehnologom; prevajalcem in tolmačem; predstavnikom društev in drugim pomembnim predstavnikom Slovencev v sosednjih državah in po svetu)« (Gliha Komac 2017: 7), ki so bili zaprošeni tudi za posredovanje ankete drugim.

2.2.2 Po statističnih obdelavah ankete je bila ta v nadaljnjo obravnavo po delih razdeljena področnim skupinam in naprej posameznim sodelujočim strokovnjakom. Ti so dobljene rezultate analizirali, jih komentirali in podali ugotovitve ter morebitne predloge izboljšav za vsako od zastavljenih vprašanj.

2.3 V nadaljevanju bom podala predvsem ugotovitve, ki jih je obravnavala področna skupina za jezikovni opis in infrastrukturo, v kateri sem sodelovala; vodila jo je Nina Ledinek. Skupina je iz rezultatov anket najprej ugotavljala stanje jezikovne opremljenosti in jezikovnega opisa slovenskega jezika za JU v RS in zunaj njenih meja (zamejstvo, drugod po svetu), rabo obstoječega, mnenje o pomembnosti jezikovnih priročnikov, splošne in prioritetne potrebe JU ter nato vse strokovno komentirala in podala smernice za prihodnjo jezikovno politiko. V prispevku se omejujem le na rezultate, ki so jih podali splošni JU, in opozarjam samo na morebitne razlike z JU jezikoslovci; enako se osredotočam na rezultate za JU v RS in manj na rezultate za JU izven RS, saj so jim, razen v specifičnih delih,[3] zelo podobni.

2.3.1 Za dober jezikovni opis je potrebna dobra jezikovna opremljenost, t. i. jezikovna infrastruktura. Ta »za določen jezik obsega jezikovne vire – korpuse, podatkovne zbirke, elektronske slovarje, leksikone itd. – ter orodja za njihovo pripravo, vzdrževanje in uporabo« (Arhar, Gorjanc 2007: 97). Čeprav je bilo njeno oblikovanje kot ene od ključnih jezikovnopolitičnih nalog opredeljeno že v *Resoluciji o Nacionalnem programu za jezikovno politiko 2014–2018* (ReNPJP14–18), za to zadolženi državni uradniki zanjo ne zagotovijo

[2] Ustni podatek Nataše Gliha Komac.

[3] Anketa je bila izdelana s pomočjo odprtokodne aplikacije 1KA ter po velikosti in strukturi spada med obsežnejše in kompleksnejše.

ustreznih finančnih sredstev in za oblikovanje učinkovitih smernic jezikovne politike niso dovolj izobraženi. To je možno, saj so resolucija in iz nje izhajajoča akcijska načrta, tj. *Akcijski načrt za jezikovno izobraževanje* in *Akcijski načrt za jezikovno opremljenost*, v katerih so jezikovnopolitične naloge natančneje definirane, programski dokumenti, ki niso pravno zavezujoči, zato sankcije v primeru njihovega neizvajanja niso predvidene. Urejeno ni niti področje znanstvenoraziskovalnega spremljanja slovenščine na vseh nivojih, h kateremu se Republika Slovenija zavezuje v 4. členu *Zakona o javni rabi slovenščine*, čeprav so zakoni pravno zavezujoči.

2.3.1.1 Iz povedanega in analiz spletne ankete sledi, da je (cilj)[4] najprej treba zagotoviti dolgoročno, kontinuirano, sistematično in celovito znanstveno raziskovanje slovenskega jezika. V ta namen je nujno (1. ukrep), da država za bazične raziskave, katerih učinki so sistemski in dolgoročni, zagotovi dolgoročno (stabilno), tj. neprojektno financiranje, tistih institucij, ki se sistematično in dolgoročno (glede na svoje ustanovne akte, obstoječe delovne programe) ukvarjajo z raziskovanjem jezika in izkazujejo ustrezne strokovne reference. Istočasno (2. ukrep) pa zagotovi oblikovanje temeljnih gradivskih virov kot predpogoja za učinkovito znanstveno raziskovanje jezika, pri tem upošteva dognanja sociolingvističnih raziskav glede prioritet celostne govorne skupnosti in stališč strokovnjakov za jezik.

2.4 S pojavljanjem privatnih institucij in zavodov, ki se ukvarjajo z jezikovno infrastrukturo, je bilo zastavljeno tudi vprašanje, ali se strinjajo z dosedanjo vlogo SAZU kot tiste institucije, ki potrjuje slovenske jezikovne priročnike normativnega značaja. Tej izrecno nasprotuje 5 % JU, 69 % se jih strinja, 26 % pa se jih strinja delno. Vzpostavljeni model potrjevanja priročnikov slovenskega jezika z normativnim značajem se torej potrjuje kot ustrezen.

2.5 Z anketo se je ugotavljalo tudi, kateri so tisti jezikovni viri, tehnologije in druge infrastrukturne enote, ki bodo zagotavljale nemoteno delo/uporabo jezika vsem JU in prav tako nemoteno raziskovanje slovenskega jezika v vseh njegovih zvrsteh ter katere najbolj uporabljajo in katerim JU dajejo prednost pri njihovi izdelavi.

2.5.1 Razumljivo je, da zlasti splošni JU v največji meri uporabljajo temeljne, splošne jezikovne priročnike za slovenščino, npr. splošni razlagalni slovar, slovenski pravopis, dvojezične slovarje, v manjši meri pa specializirane priročnike, npr. priročnike s področja dialektologije in etimologije, čeprav je uporaba tudi teh zadovoljiva. Manj pogosta raba je lahko pogojena tudi s premajhnim številom teh priročnikov in nedostopnostjo.

Razlika med splošnimi in specializiranimi JU jezikoslovci je ta, da slednji opozarjajo na primanjkljaj sistematičnih jezikovnih opisov.

2.5.1.1 Med normativnimi slovarji so JU dali znatno večjo prednost naslednjim slovarjem (sledijo po vrstnem redu dobljenih procentov):

- splošni razlagalni slovar,
- pravopisni slovar,
- pravorečni slovar,
- terminološki slovarji;

[4] Anketa je bila razvejana in po delih namenjena le določenim JU.

nato pa sledijo:
- frazeološki slovar in slovar sinonimov (z enako stopnjo prioritete),
- etimološki slovar,
- šolski razlagalni slovar,
- slovar tujk,
- tezaver,
- narečni slovar,
- zgodovinski slovar.

2.5.1.2 Med drugimi normativnimi priročniki pa se kaže največja potreba po znanstveni slovnici (na to še zlasti opozarjajo jezikoslovci), pa tudi šolski slovnici.

2.5.2 Med korpusnimi viri sta po mnenju JU najbolj potrebna:
- referenčni pisni korpus slovenskega jezika in
- referenčni govorni korpus slovenskega jezika,

ki sicer že obstajata, vendar sta očitno nujno potrebna temeljite posodobitve. Med specializiranimi korpusi pa je/so to:
- korpus(i) strokovnih in znanstvenih besedil,
- zbirka normativnih zadreg (!).

2.5.2.1 Med orodji so JU kot najbolj potreben izbrali:
- avtomatski slovnični pregledovalnik,

sledita pa:
- črkovalnik in
- strojni prevajalnik (proti so prevajalci!),

oba sicer že obstajata, vendar sta potrebna posodobitve. Navedenih je bilo še več drugih, ožje rabljenih, zato bodo pri uporabi verjetno plačljivi.

3 Sklep

Raziskava v okviru CRP-a je podala mestoma presenetljive, zanimive in povedne ugotovitve na dovolj velikem vzorcu, vrednem upoštevanja.

Celosten pristop in dobra organizacija sicer velikega števila sodelujočih na projektu sta v razmeroma kratkem času in za malo denarja omogočila konkreten uvid v bližnja pričakovanja, želje in zahteve jezikovnih uporabnikov, ki naj bi postali vodilo pri vodenju nacionalne jezikovne politike in posledično tudi pri financiranju programov in projektov po letu 2018.

Viri in iteratura:

Špela ARHAR, Vojko GORJANC, 2007: Korpus *FidaPLUS*: nova generacija slovenskega referenčnega korpusa. *Jezik in slovstvo*, 2007/2, 97–110.

Nataša GLIHA KOMAC, Jani KOZINa, 2017: Kam seže slovenska jezikovna politika. V: *Pleteršnikovi dnevi. Jezikovna politika Republike Slovenije.* Zbornik povzetkov. (ur. Nataša Gliha Komac in Marko Jesenšek). Ljubljana.

Nataša GLIHA KOMAC (ur.), 2017: *Ciljni raziskovalni projekt Jezikovna politika Republike Slovenije in potrebe uporabnikov* (raziskovalno poročilo). Ljubljana.

UDC 81'255.4

Ljudmil SPASOV
Filološki fakultet
Sveučilište u Skopju
Skopje, Makedonija

PREPJEV(I) PRERADOVIĆEVA *PUTNIKA* IZ PERA NAJZNAČANIJIH KULTURNIH DJELATNIKA MAKEDONIJE S POČETKA 20. STOLJEĆA -KRSTE MISIRKOVA I DIMITRIJE ČUPOVSKOG

Апстракт: Трудот се темели на три проблемски точки:

Зошто Крсте Мисирков посегнал по опусот на Петар Прерадовиќ и ја објавил и/или препеал песната *Пӯтник*;

b) дали се работи за изворен труд на Мисирков или за соработката со Димитрија Чуповски;

c) споредбена анализа на препевот или препевите на македонски и хрватскиот оригинал на стилско и јазично ниво

Клучни зборови: Петар Прерадовиќ, *Пӯтник*, Крсте Мисирков, Димитрија Чуповски, хрватски оригинал, македонски препев

1. Uvodne pretpostavke

Razlozi[5] da se neka pjesma prepjeva s jednoga jezika na drugi mogu biti različite prirode. Osobito ako se navodni prevoditelj tim poslom i nije prije bavio. Ovaj rad bavi se upravo prepjevom Preradovićeve pjesme *Putnik* na makedonski jezik koji većina znanstvenika pripisuje Misirkovu, a koji ga je uostalom i objavio u svom časopisu *Vardar* 1905. g.

Predloženi rad temelji se na tri problemske točke:

a) zašto je Krste Misirkov[6] posegnuo za opusom Petra Preradovića i objavio i/ili prepjevao pjesmu *Putnik*;

b) radi li se o izvornom uratku Misirkova ili o suradnji s Dimitrijom Čupovskim[7];

[5] Ovom prilikom želio bih se najtoplije zahvaliti Igoru Dvoršćaku, aktualnom lektoru hrvatskog jezika na Filološkom fakultetu „Blaže Koneski" u Skopju, na korisnim sugestijama i strpljivosti prilikom iščitavanja ovoga rada.

[6] Krste Misirkov (1874. – 1926.) – makedonski filolog, kodifikator i autor prve standardizacije suvremenoga makedonskog jezika u svom djelu *O makedonskim stvarima* (*Za makedonckite raboti*) tiskanom u Sofiji 1903. g. Bavio se i makedonskom te južnoslavenskom poviješću, etnografijom, politikom, a sakupljao je i proučavao makedonski folklor, osobito lik i djelo Kraljevića Marka.

[7] Dimitrija Čupovski (1878. – 1940.) – makedonski nacionalni djelatnik, političar, diplomat, publicist, pjesnik i branitelj makedonske nacionalne samobitnosti. Osnivač Makedonskog književno-znanstvenog društva (preteče današnje Makedonske akademije nauke i umjetnosti - MANU). Djelovao je i živio u St. Peterburgu.

c) poredbena analiza makedonskog (ili makedonskih) prepjeva i hrvatskog originala na stilskoj i jezičnoj razini.

2. Tema je zajedničkog interesa narodni junak Kraljević Marko (Krale Marko)

Povezano s prvom točkom, odgovor ćemo pokušati dati potragom za zajedničkom temom koja je interesirala i Preradovića i Misirkova. Već na početku potrebno je istaknuti da je tema od zajedničkog interesa obaju autora narodni junak Kraljević Marko, odnosno Krale Marko. Antun Barac izvještava da je između 1848. i 1850. godine Preradović „pisao (…) opsežnu dramu *Kraljević Marko*, ali je nije uspio potpuno dovršiti; neke je odlomke iz nje tiskao u *Nevenu* (Barac, 1954: 288)[8]. Dalje, govoreći o „misli slavenstva", Barac kaže da ju je Preradović shvaćao filozofijski, mesijanistički (str. 291-292):

> „Za njega su Slaveni značili, doduše veliku snagu već po samome svome broju: bio je uznesen pomišlju, gdje se sve govori našim jezikom. Ali mu je važnija od toga bila misao da Slaveni imaju u svijetu izvršiti određenu zadaću: izmiriti različite narode i konačno stvoriti nov poredak u svijetu, razdoblje ljubavi i sreće među svima ljudima. (...)
> U svome „Kraljeviću Marku", s radnjom u turskoj Bosni, Preradović je htio sintetički iznijeti svoje misli o svome narodu i o njegovim zadacima. (...) Iz njegova se djela izvija slika buduće oslobođene domovine, sretne po djelovanju vlastite djece. Kraljević Marko koji se budi iz vjekovna sna i podiže na nov život sve Južne Slavene, simbol je cijeloga jugoslavenstva."

Potvrdu rečenoga nalazimo i u sljedećem tekstu:

> „Najopsežnije mu je djelo drama *Kraljević Marko* u kojoj je prikazao ljude različitih klasnih položaja i moralnih kvaliteta, moć novca u kapitalizmu." (Lisac, Pranjković, Samardžija [ur.], 2015: 647)

Blaže Ristovski (Ristovski, 2000: 282-298) piše da je jedna od osnovnih znanstvenih preokupacija Misirkova bila makedonsko i balkansko XIV. st. On je bio prvi koji je uspio na osnovi vlastitoga istraživanja sagledati karakter države kraljevića Vukašina (Volkašin) i Marka. U svom časopisu *Vardar* objavio je 1905. oveći zapis epske narodne pjesme o *Banu-Kralju* (*Marko dilija ut Prilipa grada*). Misirkov opširno elaborira i pitanje *bugarštica* na razini termina, kao i na razini sadržaja, pri čemu osobitu pažnju posvećuje pjesmama navedenima u spjevu *Ribanje i ribarsko prigovaranje* Petra Hektorovića te zapisima koje koristi Baltazar Bogišić u svom zborniku iz XVIII. st. Ovdje je najvažnija Misirkovljeva hipoteza ona koja govori o tome da su narodne pjesme o Vukašinu (Volkašin) i Marku prešle put od Makedonije preko Dubrovnika i dalmatinskih gradova do Hercegovine i Srbije (dakle, pjesme su najkasnije posvjedočene u Hercegovini i Srbiji) gdje su doživjele

[8] Ovaj, kao i svi ostali navodi, prilagođeni su suvremenoj pravopisnoj i jezičnoj normi standardnoga hrvatskog jezika.

formalnu i sadržajnu transformaciju i tako zadobile bugarsko narodnosno ime (str. 292). Čini se da i u zaključku rečenoga možemo istaknuti da je točka zajedničkog interesa obaju autora narodni junak Kraljević Marko, odnosno Krale Marko, iako naši autori žive i stvaraju u različito vrijeme: Preradović (1818.-1872.), Misirkov (1874.-1926.), a Čupovski (1878.-1940.).

Kristina Dimovska (Dimovska, 2015: 188) predlaže da se Krale Marko (Kraljević Marko) shvati kao folklorni fenomen u njegovoj općosti i u onome što ga razlikuje kao junaka južnoslavenske književne tradicije te kao parametra nenadmašenog zajedničkog heroja. I dalje (str. 190):

> „Lik Kraljevića Marka tipičan je primjer junaka koji je bio prihvaćen, populariziran i tematiziran u epskoj poeziji balkanskih naroda što svjedoči o njegovoj fleksibilnosti kao lika i o usklađenosti njegovog inkorporiranja u različitim nacionalnim književnim i teorijskim korpusima.“

Dimovska (Dimovska, 2015: 182) parafrazira i Tvrtka Čubelića (Čubelić, 1970: XXVII) koji najstariju pjesmu u Hrvatskoj u kojoj je glavni lik Kraljević Marko datira u 1547. g. (*Uroš i Mrnjavčevići*) i da je otada njegovo ime postalo zastupljenije u srednjovjekovnoj hrvatskoj epskoj poeziji.

3. Ipak, je li Misirkov pravi (ili jedini) prevoditelj pjesme Putnik na makedonski jezik?

Za ovu analizu iznimno nam je zanimljiv podatak da Misirkova, osim u slučaju potpisanog prepjeva Preradovićeve pjesme *Putnik*, nije zanimala lijepa književnost. U tom smjeru ide i izvješće Sergeja Misirkova, Misirkovljeva sina, o lektiri njegova oca:

> „Samo ga jedan vid literature nije interesirao - umjetnički. Nikada ga nisam vidio da čita romane ili stihove. I pored toga, dobro je poznavao niz bugarskih, srpskih i ruskih pisaca što ih je, čini se, bio čitao u mladim danima.“ (Ristovski, 1991: 507)

O tome izvještava i Ristovski napominjući da je Misirkov puno čitao, ali prije svega stručne tekstove, te da ga je lijepa književnost vrlo malo zanimala (o tome vidjeti kod Ristovskog, 2000: 218 i šire).

S tim u vezi možemo spekulirati da odabir Preradovićeve pjesme *Putnik* nije vođen estetskim razlozima, već prvenstveno domoljubnim motivima te vezanosti Preradovića kao i Misirkova te Čupovskog[1] za lik i djelo Kraljevića Marka.

[1] O njemu Ristovski izvještava sljedeće: „Štićenik Đorđije M. Pulevskog i učenik P. Poparsova, D. Grueva i G. Delčeva, papradiški Mijak Dimitrija Čupovski u vrijeme cijeloga svoga djelovanja pokazuje se kao primjeran patriot i organizator te afirmator makedonske kulturno-nacionalne individualnosti. Nemamo sigurnih dokaza, no možemo s velikom dozom sigurnosti pretpostaviti da mu je poezija bila slabost još od učeničkih i studentskih dana – na Balkanu i u Rusiji.“ (Ristovski, 1982:85)

Ovo otvara još jedno, moguće i najzanimljivije pitanje, a ono glasi: je li uistinu sam Misirkov autor prepjeva pjesme ili je, eventualno, tek njezin redaktor?

Odgovarajući na ovo pitanje, trebamo se podsjetiti jedne od triju problemskih točaka postavljenih u prvom paragrafu: zajedničkog interesa spomenutih autora – Preradovića, Misirkova i Čupovskog – za Kraljevića Marka (Krale Marko).

Naša bi hipoteza bila da je inspirator ili autor osnovnog prepjeva pjesme na makedonski upravo Čupovski, dok Misirkov može biti tek njezin redaktor ili suprevoditelj. Pri objašnjavanju ove hipoteze treba poći od nekih značajnih činjenica o djelu Čupovskog povezanih s temom. Čupovski je, kao i Misirkov, očaran Kraljevićem Markom. U prilog tome idu sljedeće činjenice: Ristovski (Ristovski, 1982: 87) dokazuje da je pjesma *Krale Marko* rad Čupovskog, iako je potpisana pseudonimom *Posmrtče*.[2] Dalje, Ristovski (str. 89), osobito u bilješci 23, kaže da je za pjesmu *Krale Marko* Čupovski iskoristio široko poznatu narodnu predaju da je Kraljević Marko skriven u nekoj pećini i da čeka pogodan trenutak kako bi se pojavio i izbavio Makedoniju iz ropstva. Nesumnjivo, kaže Ristovski, „utjecaj je izvršio i hrvatski pjesnik Petar Preradović svojim dramskim spjevom u dva dijela *Kraljević Marko* gdje nalazimo elemente specifične za poeziju Čupovskog“[3] (str. 89, bilješka 29). Na istome mjestu Ristovski kaže da je Preradović bio dobro poznat Čupovskom još u vrijeme školovanja u Beogradu (1892.-1895.) i da se Preradovićevo stvaralaštvo u to vrijeme rabilo i u političke ciljeve. S druge strane, Misirkov je 1902. g. u St. Peterburgu odličnim uspjehom obranio svoj završni rad *Prilog o pitanju narodnosti i uzrocima popularnosti makedonskog kralja Marka*, pri čemu je stvorio vlastitu tezu o podrijetlu, razvitku, rasprostranjenosti te karakteru južnoslavenskog epa o Kraljeviću Marku (Ristovski, 1991: 14-15).

Iz do sada izloženoga možemo zaključiti da je interes Misirkova za Kraljevića Marka bio motiviran i znanstvenim i esejističkim razmatranjima, dok je za Čupovskog poticaj u prvome redu pjesničko izražavanje.

4. Pogled na stilsku i jezičnu analizu makedonskog prepjeva pjesme Putnik.

Georgi Stardelov - baveći se pitanjem je li Misirkovljev sin Sergej u pravu kada kaže da se njegov otac uopće nije zanimao za lijepu književnost - zaključuje da stav sina treba uzeti s velikom rezervom (Stardelov, 2015: 718-19). Stardelov svoje mišljenje argumentira *izvanrednim prijevodom* Preradovićeve pjesme *Putnik* te Misirkovljevim shvaćanjem da je „makedonska samobitna kultura bila najsilnije oruđe Makedonaca za očuvanje sadašnjeg kulturnog oblika te preživljavanje svih prevrtljivosti tijekom povijesti njihove domovine“ (str. 718). Osim gornje tvrdnje, Stardelov ne ulazi u podrobniju stilsku i jezičnu analizu prijevoda ove pjesme. Ranije, 1961. g., izvještavajući o prvom prijevodu ove Preradovićeve pjesme na makedonski jezik, Haralampije Polenaković (Polenaković, 1961: 573-575) također ne ulazi u podrobniju jezično-stilsku analizu pjesme. Detaljniju jezičnu i stilsku analizu *Putnika* daje Lidija Tanturovska (Tanturovska, 2009: 229-334). Analizirajući

[2] Svoje pjesme često nije potpisivao, no kada jest, zanimljivo je da je koristio upravo ovaj pseudonim koji označava riječ koja se koristi za dijete rođeno poslije smrti oca.

[3] Karakteristične elemente jezika i stila makedonske narodne poezije vidjeti u: Spasov, 2006., 9-20.

tekst prijevoda, autorica dolazi do nekoliko važnih zaključaka: 1. prevoditelj je prenio isti broj strofa (20) i isti broj stihova u jednoj strofi (5) iz originala te sačuvao osmerac originala; 2. često se ne rabi postpozicijski član gdje se prema gramatičkim pravilima mora upotrijebiti što predstavlja važno obilježje jezika i stila makedonske narodne poezije, npr. *S tvojo(to) cvete grob(ot) mu (go) kiti.* (*S tvojim cvijećem grob mu kiti!*); 3. pored redovnog gramatičkog udvajanja izravnog objekta u živom makedonskom jeziku, npr. *Zemi go pak tvojto dete,* (*Primi opet svoje dijete,*), nalazimo i primjere gdje nema takvog očekivanog udvajanja, npr. *Ne (go) znam pato, ne znam traga* (*Ne znam puta, ne znam staze*).[4] Dublju analizu prepjeva pjesme na više jezičnih razina te sa stilističke točke daje Dimitar Pandev (Pandev, 2014, 651-660). Pandev polazi od zanimljive hipoteze o „stvaralačkoj mimikriji" Misirkova pod čime podrazumijeva (str. 651) da Misirkov smatra kako mu ne dolikuje pisati poeziju premda je prepjev Preradovićeva *Putnika* potpisao kao svoj uradak. U svom radu Pandev (str. 657-659) iz vizure kontrastivne stilistike primjećuje: prevođenje jednine množinom (Sjever brije s sniježnog brda - Север сеч' от снежни брда); prevođenje dativa jednine s odgovarajućim pridjevom (Ne vidi se zvijezdam traga - Не се видат звездни траѓи); upotreba nominativa s članom umjesto dativa (A tud'incu siromaku - А туѓинец, сиромавот); forsiranje zamjenice *što* (koja mekan ležaj stere ti - меко легло шчо ти стеле); različita pjesnička rješenja (I otimlje mozgu misli - Не дават му он да мисли).

5. Pogled na stilsku i jezičnu analizu pjesme Krale Marko Dimitrije Čupovskog

U radu posvećenom analizi pjesme *Krale Marko* Čupovskog (Spasov, 2006, 9-19) zaključuje se sljedeće:

1. sintaksa i morfologija ovise o stihovnom obliku modela makedonske narodne pjesme, iako ima i više prilagođavanja prema vernakularu;
2. iz točke gledišta ove studije, osobito je zanimljiva redovita uporaba udvojenog indirektnog, a osobito direktnog objekta, pojava koja nije prisutna u jeziku makedonske narodne poezije, a predstavlja aktualizaciju prema suvremenom jeziku, usp. *I zemjata na tri/ Ni ja razdelije* (str. 14).

U produžetku, radi usporedbe s makedonskim prepjevom pjesme *Putnik*, podastiremo originalni tekst pjesme *Krali Marko*[5].

[4] Ovim spomenutim, kao i na ovom mjestu nespomenutim, osobitostima jezika makedonske narodne poezije, posvećena je knjiga Blaža Koneskog (Koneski, 1971).

[5] Pjesma je najvjerojatnije napisana poslije Ilindenskog ustanka, Prvog i Drugog balkanskog rata (1912. – 1913.) te podjele etnogeografkog područja Makedonije.

Димитрија Павле Чуповски (Посмртче)

Крале Марко (Ristovski, 1978, II: 380-381)

До кога ќа спијеш
Ти сон непробудни,
До кога ќа чекаш,
„Времето да дојет“.

Поминаје више
Пет стотини години,
Како народ трпит
И тебе те чекат.

Власта на Турците,
Падната је веќе,
Но наместо неја–
тројна тиранија.

Крвније ни браќа
И едни по вера,
Со логи, измена,
Туриј ни јарем.

Сѐ шчо ни је мило
Нам ни го зедоје:
Мајки, сестри, деца
В питачи пушчије.

Наши отци, браќа,
Невино згубије
И земјата на три
ни ја разделије.

Но радост је рана
У наши врагови -
Македонец трпит,
Но не заборават.

Љубов за слобода
В’ срцето му горит
И готов је д’удрит
В заветни свој час.

Разбуди се Марко,
од вековни сон
И повикај в помош
Стојна самовила.

Качи се на твоја
Коња Шарцанога
И в роци си земи
Тешка топузина.

Ти поведи народ
За единство мило
И душману кажи
Да је Марко жив.[10]

[6] U ovom tekstu izvršene su neke manje intervencije u vidu prilagođavanja prema suvremenom slovopisu i pravopisu.

6. Pogled na stilsku i jezičnu analizu originala i prepjeva pjesme Putnik te njihova komparacija s pjesmom Krale Marko

Dalje slijedi hrvatski tekst pjesme *Putnik* P. Preradovića.[7]

Bože mili, kud sam zašo!
Noć me je stigla u tuđini (tuđinju),
Ne znam puta, ne znam (zna) staze,
Svuda (svud) goli (gô) kamen (noge) gaze,
Trudne noge po pustini (pustinju)!

Još konaka (noćišta) nijesam našo!
Sjever brije s snježnog brda,
A tuđincu, siromaku
Još je veći mrak u mraku,
Još je tvrđa zemlja tvrda!

Naokolo magla pada,
Zastrta je mjesečina,
Ne vidi se zvijezdam traga;
Majko mila, majko draga,
Da ti vidiš tvoga (svoga) sina!

Da ti vidiš njega sada
Okružena od zla (bijedom) svega,
Ti bi gorko zaplakala,
Ruka bi ti zadrhtala
Od žalosti – grleć njega!

Zašto tebe nijesam slušo,
Kad si meni govorila:
„Ne idi sinko od matere,
Koja mekan krevet (ležaj) stere
Tebi usrjed (usred) svoga krila!

Otvarajuć sve polako,
Zamišljena: (Pitajuć se) tko će biti?
Glavu pruži jedna stara.
„Daj u ime Božjeg dara,
Bako, meni prenoćiti!“

Ne znam gdje sam – kud sam zašo,
Noć me je stigla u tuđini (tuđinju),
Ne znam puta, ne znam staze,
Svuda (svud) goli (gô) kamen (noge) gaze,
Trudne noge po pustini (pustinju)!

Drugi konak (noćaj) gdje bi(h) našo!
Sjever brije s snježnog brda,
A tuđincu, siromaku
Još je veći mrak u mraku,
Još je tvrđa zemlja tvrda.

Naokolo magla pada
Zastrta je mjesečina,
Ne vidi se zvijezdam traga,
Majko mila, majko draga,
Primi pod krov tuđeg sina!“

„ „Primila bi(h) tebe rada;
Ali vidiš (:tuj) da spavaju (spavaju)
Ovdje (Tri mi) sinka tri i (tri) (k)ćerce,
Koji cijelo majke srce
I svu kuću ispunjaju!“ “

[7] Ovdje koristimo vlastitu transkripciju originala (vidi prilog). Usto, tekst uspoređujemo s verzijom danom u knjizi Jezik roda moga (Zalar, 2004: 57-60) pri čemu razlike navodimo u zagradama.

Ne idi, sinko, draga dušo,
Ne idi (id') od krova očinoga,
Tuđa zemlja ima svoje,
Ne spoznaje jade tvoje,
Tuđa ljubav ljubi svoga!“ –

Govoreći s sobom[12] tako,
K (Ka) kolibici (kolibi) jednoj klima,
Koju spazi iznenada,
Umoreni putnik sada,
I zakuca na vratima.

„Za tuđinca ništa ne imaš (nemaš),
Tuđa majko, kad te moli,
Tuđe dijete tvoje nije!”–
S tim (Tim) mu grozne suze dvije
Niza lice kapnu doli.

„ „Gdje su ruke tvoje majke
Sad da skupe suze sina?
Gdje koljeno, da počine,
Da si teško brjeme[13] skine?
Gdje je tvoja domovina?! (?)“ “

Ko da su mu zmije (grči) ljute (ljuti)
S ovim (Timi) riječ'ma (riječmi) srce stisle,
Ukočeni (Sav ukočen) putnik stoji,
Leden znoj mu čelo znoji
I otimlje mozgu misle.

„Nij' daleko već do dana,
Već pozdravlja pijevac vile, (;)
Dok zagrije danak B(b)oži,
Malo vatre bar naloži,
Da otopim smrzle žile!“

„ „Vatra mi je zapretana,
Drvah (drva) ne imam (nemam) skoro ništa,
Ovo malo, što je (j') unutra,
Trijeba (treba) mojoj djeci s(j)utra
Kad se skupe kod ognjišta!“ “

Ali (Al) oči (mu) uzdignute
K strani glede (Okrenu se,) – ah (oj) onamo!
Gdje od drage domovine
Svako jutro sunce sine,
Tam' (Tamo) ga želja nosi (željom hiti,) – tamo!

„Tebi opet duša diše,
Tebi srce opet (opet srce) bije;
Domovino, majko srjeće! (sreće,)
K tebi opet sin se kreće,
Od radosti suze lije!

Primi opet tvoje (svoje) dijete,
Primi vijek (Dovijeka) će tvoje biti,
Ljubit tebe svako doba,
U tvom polju daj mu groba,
S tvojim (Tvojim) cvijećem grob mu kiti!“

U produžetku donosimo i verziju pjesme temeljenu na originalnom tekstu prepjeva Misirkova koju je sastavio Ristovski (Ristovski, 1991: 235-238). K tome, tekst uspoređujemo s našim čitanjem originala. Razlike su navedene u zagradama.

[8] Kod Zalara (Zalar, 2004: 57-60) stih glasi: Govoreći sobom tako,.
[9] Kod Zalara (Zalar, 2004: 57-60) stih glasi: Da si teško breme skine.

Пąтник[10]
Песна от П. Прерадовиќ
Превел од српцко-хрватцки
К. Мисирков

„Боже мили, кąде зајдов!
Ноќ ме стигна во туѓина,
Не знам пąто, не знам трага,
Свегде на гол камен газат
Тешки нози по пустијња[15]!

Ушче нојќај не си најдов!
Север сеч' от снежни брда,
А туѓинец, сиромавот
По голем (поголем)[16] му мрак во мракот,
По тврда (потврда)[17] му земја тврда.

Наоколо магла паѓат,
Покрила јет месечина,
Не се видат звездни траѓи,
Мајко мила, мајко драга,
Ти да видиш своја сина!

Да го видиш него сега
Обиколен свијот с беда,
Ти ќе горко заплакаше,
Рąка ќе ти с' затресеше,
Од жалост го грлејќ него!

Зашчо тебе не те слушав,
кога си ми мен зборила:
Не од', синко, од[18] мајка ти,
Меко легло шчо стеле ти
Тебе постред своји крила!

Зборејќи со себе така,
Кон колиба једна стигна,
Нечекано шчо је згледа
Уморејњот пąтник сега,
И почука на вратине.

Отварајќи све полека,
Питајќи се, кој ќе да сум?
Глава зваѓат једна стара,
„Дај во име Божја дара,
Бабо, мене да пренојќам!

Не знам кąј сум, кąде зајдов,
Ноќ (Нок) ме стигна во туѓина,
Не знąм пąто, не знам трага,
Свегде на гол камен газат
Тешки нози по пустијња!

А друѓ нојќај кąј ќе најдев!
Север сеч' от снежни брда,
А туѓинец, сиромавот
По голем (поголем) му мрак во мракот,
По тверда (потверда) му земја тврда.

Наоколо магла паѓат,
Покрита јет месечина,
Не се видат звездни траѓи,
Мајко мила, мајко драга,
Ти да видиш своја сина!“

[10] Znak „**ą**“ (*a* sa sedijem) koji vidimo u riječi „**Пąтник**“, Misirkov je prvi put upotrijebio u prvom broju časopisa „Vardar“ po analogiji s poljskim slovom *ą, Ą*, ali ne kako bi označio nazalni izgovor kao u poljskom jeziku, već da bi pokazao etimologiju glasa *ǫ,Ǫ*. Moguće je i drugo objašnjenje: Misirkov je smatrao da u osnovicu suvremenoga makedonskog jezika treba ući i ohridski govor u kojemu se upravo na ovim mjestima izgovara mukli glas (poluglas) pa ga je ovim znakom najvjerojatnije htio označiti.
[11] Pjesmu prenosimo s osuvremenjenim makedonskim slovopisom.
[12] Kompariramo s aktualnom praksom pisanja kako bi tekst bio razumljiviji suvremenom čitatelju.
[13] Vidjeti napomenu 7.
[14] Prijedlog od piše se od ako sljedeća riječ počinje samoglasnikom ili sonantom te ot ako sljedeća riječ počinje suglasnikom.

Не од’, синко, мила душо,
Ним– от кровот татковнијот,
Туѓа земја имат своји,
Не познајит јади твоји,
Туѓа љубов љубит својот!“

„Не далеко јет до денот,
Петле ј будит самовили;
Дор загрејит денот Божиј
Мало оѓен бар положи,
Да одмрзнам студни жили!“

„ „Мојот оѓен ми јет скријен,
Немам дрва, гото’о нишчо,
И то мало шчо је нątре,
Децава ќ’ (к) им требит утре,
Каа се зберат крај огнишче!“ “

„За туѓинец нишчо немаш,
Туѓа мајко, коа те молит;
Туѓо дете твојо не јет!“–
Тогај две му грозни солзи
Низ лицено долу капат.

„ „Кąј сет рąц’ от твојта мајка,
Се’а да зберат солзи сино’ј,
Кąј колено да с’ одморит,
Тежок товар да с’ соборит;
Кąј јет твојта татковнина?“ “

„ „Ќе те примев јас со радост,
Ами видиш, оти спијат
Тува сина три и ќерќи,
Шчо мајчино сето срце,
Сета куќа исполнуват!“ “

Како да сет грче’ј љути
Со тој збор му срце стегли!
Свијот здрвен пąтник стојит,
Леден пот му чело потит,
Не дават му он да мисли;

‘Ми со очи подигнати
Се обрна тој на тамо (натамо)[19],
Кąј од мила татковнина
Свеко утро солнце сијне,
Тамо мисља брзат, тамо!

„За тебе пак душа дишет,
За тебе се срце бијет,
Татковнино, мајк’ (мајќ) от стрејќа,
Тебе ти се синот врајќа
И од радост солзи лијет!

Земи го пак твојто дете,
На век твојо тој ќе бидит,
Ќе те љубит само тебе,
В твојо поле клај му гробо,
С твојо цвете гроб му кити!“

Споредувајќи стил на преведот на песната *Putnik* и стилот на песната *Krale Marko*, веќе на почетокот можеме да кажеме дека во двете песни се симулираат народните песни. Во *Putniku* се користи осмерец, додека во песната *Krale Marko* се користи шестерец, т. е. стихови кои се сведочени во народната поезија. Ако ги споредиме преведите на Misirkovljev на песната *Putnik* со оригиналната песна *Krale Marko* на Čupovski, во очи се гледа значајниот број примери на вршење на директен предмет, кои се спротивни на правилата на македонскиот народен јазик[16]. Ова е потврдено и во трудот на Lidija Tanturovske (Tanturovska, 1993: 349-360) во анализата на преведите на песната *Putnik*. Во песната *Krale Marko* на Čupovski се јавуваат неколку зборови, на пр. *ќа* (честица за иднина), *лоѓи* (*laži*), *роџи* (*ruke*) кои јасно се однесуваат на облиците кои се познати во Лазарополје (Galičnik, Западна Македонија), додека такви облици нема во преведот на песната *Putnik*. Во преведот на песната *Putnik*

[15] Vidjeti napomenu 7.
[16] Vidjeti napomenu 6.

javljaju se oblici Misirkovljeve standardizacije koji potječu iz prilepsko-bitolskog kraja, usp. *мисља* (*misao*), *сѿрејќа* (*sreća*), *клај* (*postavi*, *postaviti*), dok takvih oblika nema u pjesmi *Krale Marko*. U pjesmi *Krale Marko* Čupovskog jedanput se javlja dativni padežni oblik karakterističan za govore Lazaropolja, usp. *dušmanu kaži* (*reci vragu*), dok takvih oblika nema u prepjevu pjesme *Putnik*. Oblike *зашчо*, *ѿушчија*, susrećemo u oba teksta i možemo ih prihvatiti kao dijalektalnu odliku, no i kao utjecaj ruskoga izgovora. Oblike *ѿоѿверда му земја*, *оѓен* u prepjevu pjesme *Putnik* isto tako možemo razumjeti kao ugledanje na ruski jezik.

Kad analiziramo kvalitetu prepjeva, pri usporedbi već na prvi pogled možemo ustanoviti da se radi o dobrom prepjevu. Treba istaknuti da je makedonski prevoditelj imao teškoća u uspješnom prenošenju hrvatskih rima u svim strofama što se može razumjeti činjenicom da makedonska narodna poezija ne poznaje rimovanje. Stihovi u kojima se izmjenjuje rima (abccb), epiteti i pjesnički motivi najupečatljiviji su lirski elementi te s prihvatljivom zadrškom možemo reći da su korektno, ako već ne i najpreciznije, preneseni u makedonski tekst.

Usp.:
„Боже мили, кѧде зајдов! (a)
Ноќ ме стигна во туѓина, (b)
Не знам пѧто, не знам трага, (c)
Свегде на гол камен газат (c) (?)
Тешки нози по пустијња! (b) (?)

Bože mili, kud sam zašo! (a)
Noć me stigla u tuđini (tuđinu), (b)
Ne znam puta, ne znam (zna) staze, (c)
Svuda (svud) goli (go) kamen (noge) gaze, (c)
Trudne noge po pustinji! (b)

U oči nam upada i riječ noćaj:

(druga strofa - makedonski)

Ушче *нојќај* не си најдов!
Север сеч’ от снежни брда,
А туѓинец, сиромавот
По голем (поголем) му мрак во мракот,
По тврда (потврда) му земја тврда.

(druga strofa - hrvatski)

Još *konaka* (*noćišta*) nijesam našo!
Sjever brije s snježnog brda,
A tuđincu, siromaku
Još je veći mrak u mraku,
Još je tvrđa zemlja tvrda!

(deseta strofa - makedonski)

А друѓ *нојќај* кај ќе најдев!
Север сеч' от снежни брда,
А туѓинец, сиромавот
По голем (поголем) му мрак во мракот,
По тверда (потверда) му земја тврда.

(deseta strofa - hrvatski)

Drugi *konak* (*noćaj*) gdje bih našo!
Sjever brije s snježnog brda,
A tuđincu, siromaku
Još je veći mrak u mraku,
Još je tvrđa zemlja tvrda.

U drugoj strofi originala upotrijebljena je riječ *konak*, odnosno *noćište* kod Zalara, a u desetoj strofi kod Zalara nailazimo na riječ *noćaj* pri čemu se u originalu ponavlja *konak*. U makedonskom prepjevu u oba slučaja iskorištena je pak riječ *nojćaj* (нојќај). Ako znamo da je ova riječ nepoznata u makedonskim dijalektima, tada može biti zanimljiv motiv za njezinu uporabu u makedonskom tekstu.

Riječ *noćaj* danas se sačuvala u toponimu, tj. nazivu jednog mačvanskog sela u općini Srijemska Mitrovica, te u imenu junaka *Zmaj od Noćaja*.[17] Petar Skok ovaku etimologizira riječ *noćaj*:

„Denominal na -iti noćiti (se), -īm (pre-, za-), iterativ na -va- noćivati, -ujem ^uk, narodna pjesma) = (hrv.-kajk.) nocevati — nocovat pored -uvăt (Kosmet), s prijevojem o — ö > a', načati, nācām (Sarajevo), odatle na -aj noćaj, na -ište naciste (pre-}“. (Skok, 1971: 522)

Alternativa riječi *noćaj* sa značenjem *prenoćište* bit će *konak*. Usp.: „Još *konaka* (noćišta) nijesam našo!“ Objašnjenje Vladimira Anića (Anić, 1998: 426) ove natuknice je:

[17] V. i ovu diskusiju na forumu: „Izgleda da je neko pravo tursko ime u pitanju, jer odoh na turske sajtove i spominje se kao Nocay - yurt (kopati, kuća, hotel, rezidencija). ‚Svakome je od nas zapisano da putuje od nemila do nedraga i da nema ni ceste ni noćaja.‘ (Tin Ujević).“ http://www.forum.hr/showthread.php?t=185195&page=420, posjet 27. studenog 2016

orijentalno, *regionalno*, *etnološki* (*kuća*, *dom*). Marko Samardžija (Samardžija, 2015: 224) riječ *konak* objašnjava kao turcizam, 1. *prenoćište*, 2. *gostionica*. Prisjetimo se da poljska riječ za *prenoćište*, *smještaj* glasi *nocleg* što je blizu riječi *noćaj* pa ta analogija može podržati zaključak da je riječ *noćaj* slavenskoga porijekla. Riječ *konak* u makedonskom jeziku upotrijebljena u ovom značenju može imati sljedeće sinonime: *an*, *prenoćište*, pored značenja *dvor, vila, bogata kuća*.

U *Rečniku srpskohrvatskoga književnog jezika* iz 1969. koji su zajednički izdavale Matica hrvatska i Matica srpska, kod riječi *noćaj* naznačeno je da se radi o pjesničkoj riječi (poetizam) koju je upotrebljavao Tin Ujević, pri čemu se u objašnjenju povezuje s riječi *noćište.*

Objašnjenje koje daje Haralampije Polenaković (Polenaković, 1952: 29-30) u vezi s jednom drugom riječi - *osvježiti* - može pomoći pri objašnjenju prihvaćanja i usvajanja riječi *noćaj* u makedonskom tekstu. Naime, biskup J. J. Štrosmajer 1885. g. čuo je od Miladinova riječ *osvježiti* i, prema njegovom iskazu, ova mu se riječ toliko svidjela da ju je odlučio unijeti u hrvatski jezik. Polenaković komentira (30) da u to vrijeme, 1952. g., ta riječ nije bila zavedena u rječniku JAZU, a nema je ni u Vukovu Rječniku.[18] U tom smislu možemo istaknuti da je danas riječ *osvježiti* uobičajena u hrvatskom standardnom i razgovornom jeziku te da je od trenutka uvođenja ujedno i široko prihvaćena među izvornim govornicima. Upravo je XIX st. doba kada se kao dio jezične politike odvijao proces „slavenizacije“ južnoslavenskih jezika. Jasno je i da se isto može prihvatiti i za makedonski prijevod: riječ *noćaj* svidjela se prevoditeljima kao potencijalno slavenska pa su je htjeli podržati i unijeti u makedonski jezik.

7. Zaključna razmatranja

1. Komparativna analiza prepjeva Preradovićeve pjesme *Putnik* s hrvatskog na makedonski jezik i pjesme *Krale Marko* Čupovskog, potencijalno ukazuje da Misirkov možda uopće nije, ili barem nije jedini, autor prepjeva, već da je eventualno njegov redaktor. Pritom kao mogućeg suautora vidimo Čupovskog.

2. Ovoj hipotezi pridonose sljedeći argumenti: Misirkov se nije zanimao za književno-umjetnička djela, dok je Čupovski pokazivao izuzetan interes za poeziju te je i sam bio pjesnik i autor, koliko je do sada poznato u znanosti, nekoliko rodoljubnih pjesama. Svoja je djela (usp. *Krale Marko*) potpisivao pseudonimom *Posmrtče* što može označavati da se nije htio eksponirati kao autor umjetničkih djela. Također, prepjev pjesme *Putnik* i pjesma *Krale Marko* stilski su i jezično vrlo bliske kada promatramo poetski ritam, tvorbu riječi i sintaksu.

3. I Misirkov i Čupovski izuzetno su cijenili lik i djelo Kraljevića Marka i ta ih činjenica tijesno povezuje s Preradovićevim djelom.

4. S tim u vezi možemo spekulirati da izbor Preradovićeva *Putnika* nije bio vođen estetskim, već domoljubnim razlozima te vezanošću Preradovića, kao i Misirkova te

[18] Lemu *osvježiti* nalazimo kod Anića (1998).

Čupovskog[19], za lik i djelo Kraljevića Marka. Slično razmišljanje nalazimo i kod Kalogjere (2005, str. 349-359).

5. Preuzimanje riječi *noćaj* u makedonskom prepjevu, iako možemo pretpostaviti da i u Misirkovljevo vrijeme (konac XIX. st. i prva polovina XX. st.) nije bila poznata u makedonskom jeziku, može uputiti na zaključak da naša tri autora imaju sličnu poetiku, odnosno doživljavanje jezičnih funkcija u smislu romantičkog tretmana jezika. Usp.:

> „Romantički tretman jezika, u rasponu od vjere u njegovu apsolutnu moć do ispovijedanja njegove nemoći, upućuje ponajprije na paradoksalan status jezika u kulturnoj zajednici. Pritom su nacionalne kulture u kojima je jezična standardizacija bila otežavana ili čak onemogućivana kakvim vanjskim čimbenicima (tu je najčešće riječ o tzv. malim narodima i malim jezicima) više inzistirale na onome što smo označili kao moć jezika. Ta se moć u prvome redu očitovala preko društvenointegracijskih i emancipacijskih funkcija. Hrvatski narodni preporod, odnosno hrvatski romantizam, u dobroj mjeri odgovara, bar na prvi pogled, takvu poimanju i takvim funkcijama jezika.“ (Užarević, 2013: 264-265)

6. I Preradovića i Misirkova i Čupovskog povezuje spoznaja da je narodni (nacionalni) jezik emanacija narodnog duha, a njegova personifikacija može biti lik Kraljevića Marka.

[19] Vidjeti i napomenu 4.

Literatura

Anić, Vladimir, *Rječnik hrvatskoga jezika*, *treće prošireno izdanje*, Novi Liber, Zagreb, 1998.

Barac, Antun, *Hrvatska književnost od Preporoda do stvaranja Jugoslavije*, *knjiga I.*, *književnost Ilirizma*, JAZU, Zagreb, 1954.

Dimovska, Kristina, „Pretstavata na Krale Marko vo izbor od balkanski epski pesni, vo komparativen kontekst“, *Prilozi*, XL, 2015., br. 1-2, str. 177-193.

Čubelić, Tvrtko, *Epske narodne pjesme*, Štampasko-izdavački zavod „Zrinski“, Zagreb, 1970.

Kalogjera, Goran, „‘Puntik’ Petra Preradovića kao poetski argument Misirkovljeve nacionalne i preporodne djelatnosti“, u: *Zbornik radova povodom stogodišnjice izdavanja knjige* Za makedonskite raboti, MANU, Skopje, 2005., str. 349-359

Koneski, Blaže, *Jazikot na makedonskata narodna poezija*, MANU, Skopje, 1971.

Lisac, Josip, Pranjković, Ivo, Samardžija, Marko (urednici), *Povijest hrvatskoga jezika*, *4. knjiga*: *19. stoljeće*, Croatica, Zagreb, 2015.

Pandev, Dimitar, „Misirkoviot zagled vo Preradovićeviot ’Patnik’“, u: *Makedonsko-hrvatski književni i kulturni vrski*, *Zbornik na trudovi 3*, Institut za makedonska literatura, Skopje, 2014, str. 651-660.

Polenaković, Haralampie, „Konstantin Miladinov i zborot ‘osvjaži’ vo hrvatskiot jazik“, Makedonski jazik, br. 1–2, str. 29–30.

Polenaković, Haralampie, „Prvi makedonski prevod Preradovićeve pesme ‘Putnik’“, *Zadarska revija*, 6, 1961, str. 573-575.

Ristovski, Blaže, *Dimitrija Čupovski (1878-1940), knjiga I i II*, Kultura, Skopje, 1978.

Ristovski, Blaže, *Projavi i profili 2*, NIO Studentski zbor, Skopje, 1982.

Ristovski, Blaže (priredio), *Krste Misirkov (odbrani stranici)*, Misla, Skopje, 1991.

Ristovski Blaže, *Krste Misirkov novi istražuvanja i soznanija*, Matica makedonska, Skopje, 2000.

Samardžija, Marko, *Srpsko-hrvatski objasnidbeni rječnik*, Matica hrvatska, Zagreb, 2015.

Skok, Petar, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, (ur. Mirko Deanović i Ljudevit Jonke), knjiga prva, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1971.

Spasov, Ljudmil, *Izbrani poglavja od istorijata na makedonskiot jazik/ Bojata na jazikot*, Kultura, Skopje, 2006.

Stardelov, Georgi, *Summa Aesteticae I, južnoslovenska estetika*, MANU, Skopje, 2015.

Stevanović, Mihailo, Jonke, Ljudevit, *Rečnik srpskohrvatskoga književnog jezika*, knjiga treća, Matica srpska i Matica hrvatska, Novi Sad i Zagerb, 1969.

Tanturovska, Lidija, „Direktniot i indirektniot objekt vo pesnata ’Patnik’na Petar Preradović vo prepev na Krste Petkov Misirkov“, u: *Mladi makedonisti 1*, Filološki fakultet „Blaže Koneski“, Skopje, 1993, 349-360.

Tanturovska, Lidija, „Pesnata ’Patnik‘ na Petar Preradović vo prepev na Krste Petkov Misirkov (so lingvostolistička analiza)“, u: *Makedonsko-hrvatski književni i kulturni vrski*, *Zbornik na trudovi 2*, Institut za makedonska literatura, Skopje, 2009, str. 329-334.

Užarević, Josip, „Status jezika u pjesništvu romantizma (Petar Preradović i ruski romantičari)“, *Croatica et Slavica Iadertina*, IX/I, 2013., str. 251-267.

Zalar, Ivo (odabrao i priredio), *Jezik roda moga*. *Izbor iz hrvatske litike 19. i 20. stoljeća*, ABC naklada, Zagreb, 2004.

UDC 811.163.3’373.611:811.162.1’373.611
UDC 811.162.1’373.611:811.163.3’373.611

Maria STRYSZEWSKA
Pracownia Macedonistyki
Instytut Filologii Słowiańskiej
Uniwersytet Wrocławski
Wrocław, Polska

MACEDOŃSKIE PRZYMIOTNIKI ODRZECZOWNIKOWE Z SUFIKSEM *-ОВ-/ЕВ* I ICH EKWIWALENTY W JĘZYKU POLSKIM

Апстракт: Во оваа статија е направена анализа на изведени придавки од именки со суфиксниот формант *-ов/-ев* во македонскиот јазик и нивните еквиваленти во полскиот јазик. Суфиксот *-ов/-ев* е една од основните наставки за образување придавки од именките во македонскиот јазик, кој нема посебна семантичка функција – додека значењето на дериватите може да се разгледа само во контекст на именката.

Семантичката анализа на дериватите е направена по моделот што е основан на семантичките релации на придавката и определуваната именка.

Клучни зборови: зборообразување, контрастивно зборообразување, придавки образувани од именки, деривација.

We współczesnym językoznawstwie na szczególną uwagę zasługuje słowotwórstwo jako jeden z najważniejszych sposobów nominacji (Dokulil 1979: 31). Dotyczy to w szczególności przymiotników, z których większość stanowią wyrazy motywowane słowotwórczo (GWJP 1998). Derywaty przymiotnikowe zarówno w języku macedońskim, jak i polskim tworzone są od podstaw czasownikowych, przymiotnikowych, przysłówkowych oraz od wyrażeń przyimkowych, ale największą grupę stanowią przymiotniki motywowne rzeczownikami.

Zasadniczym przedmiotem niniejszego artykułu jest omówienie przymiotników odrzeczownikowych z formantem *-ов/-ев* w języku macedońskim oraz ich ekwiwalentów w języku polskim. Formant sufiksalny *-ов/-ев* w języku macedońskim jest jednym z podstawowych wykładników derywacji przymiotników desubstantywnych obok formantów sufiksalnych *-ски* oraz *-ен*. Wspólną cechą wszystkich tych formantów jest fakt, że są one niewyspecjalizowane funkcjonalnie, co oznacza, że przymiotniki utworzone przy ich pomocy nie mają sprecyzowanego znaczenia poza użyciem kontekstowym, w odróżnieniu od chociażby przymiotnikow utworzonych przy pomocy sufiksu *-ест*, których znaczenie w języku macedońskim można zdefiniować jako: ‚podobny, mający formę do tego co nazywa wyraz motywujący’, np. *тревест килим* – ‚dywan, który przypomina trawę’, *стрелест лист* – ‚liść, który kształem przypomina strzałę’.

Podobnie w języku polskim największą produktywnością cechują się przymiotniki utworzone przy pomocy analogicznych formantów sufiksalnych *-owy, -ski, -ny,* a także formantu paradygmatycznego, który w języku macedońskim występuje rzadziej, oraz sufiksu *-any*.

Podstawę materiałową moich badań stanowi w pierwszej kolejności sześciotomowy słownik języka macedońskiego (TPMJ 2003-2014), który notuje prawie 4700 przymiotników odrzeczownikowych. W ustaleniu kierunku derywacji posługuję się przede wszystkim parafrazą słowotwórczą. W przypadku, gdy podstawą słowotwórczą jest rzeczownik motywowany przez czasownik możliwa jest jednak parafraza z użyciem zarówno wyjściowego czasownika, jak i utworzonego od niego rzeczownika, dlatego przedmiotem moich badań są przede wszystkim przymiotniki derywowane od rzeczowników substancjalnych.

Jak już wcześniej wspomniałam, derywaty denominalne z sufiksami *-ски, -ен*, oraz *-ов/-ев*, stanowią grupę najliczniejszą i jest to 90% całego materiału, w tym: 2461 derywatów utworzonych jest przy pomocy formantu *-ски*, 1517 *-ен*, 226 *-ов/-ев*, wśród pozostałych stosunkowo liczne są przymiotniki z sufiksami *-есш* (183), *-ав* (89), *-ин* (68), *-лив* (61) oraz dużo rzadsze z sufiksami *-овиш, -ји, -ан, -еш, -аш, -асш, -ол.*

Charakterystyczną cechą formantu *-ов/-ев* w języku macedońskim jest to, że występuje on przede wszystkim w postaci prostej, w pojedynczych przypadkach w postaci rozszerzeń *-инов* (*самарџинов*) oraz *-анов* (*,ржанов*).

Na tle tych danych statystycznych widać, że formant sufiksalny *-ов/-ев* charakteryzuje się ograniczoną produktywnością, spełnia jednak warunek wielofunkcyjności, a więc braku specjalizacji semantycznej. Słowotwórstwo przymiotników jest tematem licznych opracowań naukowych, których cechą wspólną jest opis funkcji semantycznych badanych derywatów. Większość autorów zwraca jednak uwagę na problem, jakim jest podział przymiotników na grupy znaczeniowe, ze względu na wcześniej wspomnianą wieloznaczność oraz możliwość doprecyzowania znaczenia jedynie w użyciu kontekstowym. Znaczenie poszczególnych derywatów określam na podstawie ich znaczeń kontekstowych według modelu zaproponowanego przez K. Kallas w GWJP. Morfologia (Kallas 1998). Punktem wyjścia są tutaj relacje, jakie tworzy rzeczownik będący podstawą słowotwórczą przymiotnika z rzeczownikiem przez niego określanym. Na model ten składają się następujące typy relacji:

1) użycia subiektowe, w których rzeczownik podstawy nazywa subiekt, a rzeczownik określany czynność przy niewyrażonym predykacie;
2) użycia obiektowe, w których podstawa przymiotnika nazywa obiekt, a rzeczownik określany może pełnić inne dowolne funkcje;
3) użycia posesywne i pseudoposesywne, w których podstawa przymiotnika nazywa posiadacza, a rzeczownik określany – posiadany przez niego obiekt;
4) użycia instrumentowe, w których podstawa przymiotnika określa środek czynności;
5) użycia materiałowe, w których przymiotnik podstawy nazywa materiał, z którego wykonany jest wytwór nazwany przez rzeczownik;

6) użycia wskazujące na wytwór, które stanowią relację odwrotną – podstawa przymiotnika nazywa wytwór;
7) użycia wskazujące na pochodzenie, gdy rzeczownik określany nazywa przedmiot, który pochodzi od przedmiotu nazwanego przez rzeczownik podstawy;
8) użycia syngulatywne, czyli wskazujące na element zbioru, warunkiem zachodzenia takiej relacji jest kolektywne znaczenie rzeczownika określanego;
9) użycia wskazujące na całość, którą nazywa podstawa przymiotnika, do części nazwanej rzeczownikiem określanym;
10) użycia partytywne, gdy przymotnik nazywa część całości nazwanej rzeczownikiem;
11) użycia charakterystyczno-konkretne, które są zbieżne z użyciami partytywnymi, w tym jednak wypadku część nazwana podstawą przymiotnika jest cechą dystynktywną, a określane rzeczowniki przede wszystkim należą do kategorii żywotnych;
12) użycia charakterystyczno-abstrakcyjne, w których przymiotnik przypisuje cechę abstrakcyjną przedmiotowi lub czynności nazwanej rzeczownikiem określanym;
13) użycia porównawcze, w których podstawa przymiotnika stanowi podstawę porównania, a określany rzeczownik jest w tej relacji członem porównywanym;
14) użycia zakresowe, które pełnią jedynie funkcję nominalną i zawężają zakres znaczenia rzeczownika. Tego typu relację można przedstawić przy pomocy parafrazy: ten rzeczownik określany to rzeczownik podstawy i odwrotnie;
15) użycia limitujące, które zawężają zakres znaczenia rzeczownika, jednak wyżej przywołana parafraza nie ma zastosowania;
16) użycia lokatywne, w których podstawa przymiotnika jest nazwą miejsca (lub kierunku);
17) użycia temporalne, w których podstawa przymiotnika nazywa odcinek czasu;
18) przymiotniki czynnościowe, których podstawa nazywa czynności, procesy i stany.

Z moich dotychczasowych obserwacji wynika, że macedońskie przymiotniki z sufiksem *-ов/-ев* tworzą 12 z wymienionych relacji:

1) subiektowe: *свекров ѿрекор,* ‚przestroga dana przez teścia’;
2) obiektowe: *џезов оркесѿар,* ‚orkiestra, która gra jazz’;
3) dzierżawcze: *кмеѿова куќа*, ‚dom należący do burmistrza’ oraz pseudodzierżawcze: *јасѿребово ѓнездо;*
4) instrumentowe: *носова самоѓласка,* ‚samogłoska artykułowana przy pomocy nosa’;
5) materiałowe: *мерџанов ѓердан,* ‚naszyjnik zrobiony z korali’;
6) pochodzenia: *јаѓодов сок, ,*sok uzyskany z truskawek’;
7) syngulatywne: *ѿрепеѿликова шума, ,*las składający się z topól’;
8) całość do części: *срцева ѿреѿкомора, ,*komora będąca częścią serca’;
9) charakterystyczno-abstrakcyjne: *класови белези*
10) podobieństwa: *розово лице,* do tej relacji odnosi się większość przymiotników desubstantywnych nazywających kolor*: розов* – ‚kolorem przypominający różę’

11) zakresowe: *јаворово дрво,* ‚to drzewo to jawor, a ten jawor to drzewo';
12) lokatywne: *фронтова линија,* ‚linia znajdująca się na froncie'.

Poddane analizie przymiotniki mają zatem charakter relacyjny i zaliczamy je do derywatów transpozycyjnych, ponieważ formant *-ов/-ев* pełni tu jedynie funkcję gramatyczną polegającą na zmianie części mowy z rzeczownika na przymiotnik.

Ekwiwalenty macedońskich przymiotników z sufiksem -ов/-ев w języku polskim.

Wśród ekwiwalentów macedońskich przymiotników odrzeczownikowych z formantem sufiksalnym *-ов/-ев* w języku polskim występują przymiotniki z formantami *-owy, -ski, -owski, -ny, -any, -czy, -ni, -ijny, -iczny* oraz przymiotniki utworzone przy pomocy formantu paradygmatycznego, a więc mamy tu do czynienia również z formantami wielofunkcyjnymi. Część macedońskich przymiotników z formantem *-ов/-ев* nie posiada w języku polskim ekwiwalentu w postaci przymiotnika.

Najliczniej reprezentowane w języku polskim są odpowiedniki z formantem *-owy*, których w analizowanym materiale występuje 130, co stanowi ponad połowę wszystkich derywatów. Wynika to przede wszystkim z charakterystyki samego formantu *-owy* w języku polskim oraz jego ekspansywności. Grzegorczykowa i Puzynina piszą, że formant ten cechuje się nieograniczoną produktywnością (Grzegorczykowa, Puzynina 1998: 361). Szczególnie widoczne jest to przy tworzeniu neologizmów od podstaw obcego pochodzenia. Podobnie jak formant *-ов/-ев* występuje w formie prostej i cechuje się dużą łączliwością z rozmaitymi podstawami, w czym ma przewagę nad formantem *-ny.*

Wśród ekwiwalentów tworzonych przy pomocy sufiksu *-owy* szczególnie liczną grupę stanowią przymiotniki tworzone od nazw botanicznych: *дудинков – morwowy, јаворов – jaworowy, евлов – olchowy, јасиков – osikowy,* itp.

Sufiks *-ski* oraz jego rozszerzenie *-owski* wsytępują w 29 ekwiwalentach, spośród których przeważają przymiotniki tworzone od rzeczowników żywotnych, głównie nazw zawodów: *ковачов – kowalski, карчмарев – karczmarski, воденичар – młynarski, мајсторов – majsterski,* itp.

Odgrywający znaczącą w polskim słowotwórstwie rolę formant paradygmatyczny występuje w 19 przypadkach. Tak jak poprzednie jest on niewyspecjalizowany semantycznie, jednak przy jego pomocy można tworzyć przymiotniki jedynie od rzeczowników żywotnych: *кунов – kuni, штрков – bociani, орлов – orli, лебедов – łabędzi.* (Nie jest to jednak regułą: *ежов – jeżowy, штурчев - świerszczowy*)

Sufiks *-ny* tworzy 12 derywatów, m.in.: *винов – winny, зеленчуков – warzywny.* We wszystkich przykładach występuje w formie sufiksu prostego.

Ponadto mamy do czynienia z formantami *-any* w wyrazach typu: *розов/розев – różany, компиров – ziemniaczany; -czy* w przykładach: *ајдуков – powstańczy*, *управителов – kierowniczy*, oraz w pojedynczych przypadkach *-ijny*: *бадников – wigilijny*; *-ni*: ‚*ржанов – żytni* oraz *-yczny*: *уметников – artystyczny*.

W kilku przypadkach mamy do czynienia ze zjawiskiem tzw. dubletów słowotwórczych, a więc przymiotnikami współpodstawowymi, tworzonymi od jednego

rzeczownika przy pomocy różnych formantów. Takie równolegle występujące derywaty mogą nie być zróżnicowane znaczeniowo, a więc stanowić warianty, jak np.: *jabłkowy/ jabłeczny*, albo stanowią odrębne jednostki leksykalne: *różowy* oznaczający kolor, lub *różany* – w ogólnym znaczeniu ‚odnoszący się do róży' (Buttler 1984: 340). Oddzielną grupę stanowią przymiotniki z dwoma formantami, z których jeden jest wypierany przez drugi, a pierwszy można uznać za bardziej archaiczny: np. *синев – synowy – synowski, ѿаѿиков – ojcowy – ojcowski, мажов – mężowy – mężowski.* Zresztą także wymienione przymiotniki z formantem *-owski* nie są już powszechnie stosowane. Tego typu relacje posesywne wykazują w polszczyźnie tendencję do wyrażania się na poziomie składni, a nie słowotwórstwa. (*кмеѿова куќа* to raczej *dom burmistrza*, a nie *burmistrzowski*) (Kleszczowa 2003: 167).

34 przymiotniki macedońskie z formantem *-ов/-ев* nie mają w języku polskim odpowiednika. W niektórych przypadkach jest to spowodowane brakiem ekwiwalentu rzeczownika podstawy: *јасников* (*јасник* – ‚przejrzyste, nocne, zimowe niebo'), *врбјаков* (*врбјак* – ‚miejse, gdzie rosną wierzby'). Ponadto niektóre przymiotniki macedońskie są derywowane od podstaw, które w języku polskim są wielowyrazowe, np.: *лешников* ← *лешник – ‚orzech laskowy', благѯунов* ← *благѯун – ‚dąb omszony', џијанкалиумов* ← *џијанкалиум – ‚cyjanek potasu'.*

Pozostałe przymiotniki macedońskie, które w polszczyźnie nie mają ekwiwalentu w postaci przymiotnika to m.in. *аѯов* – ‚należący, odnoszący się do agi', *владиков* – ‚należący, odnoszący się do władyki', *комов* – ‚uzyskany z wytłoczyn' (ekwiwalenty *wytłoczynowy*, *wytłoczynny* są notowane przez starsze słowniki, w polszczyźnie nieużywane, np. mac. *комова ракија*, pol. *oliwa z wytłoczyn.*) Te przymiotniki w języku polskim nie są obecne, ze względu na brak ich desygnatów. Także macedońskie przymiotniki o charakterze dzierżawczym: *браѿов, кумов, свекров, војводов* pozbawione są ekwiwalentu w języku polskim, ponieważ owa dzierżawczość wyraża się na poziomie składni.

Литература

Конески Блаже. 1981. *Граматика на македонскиот литературен јазик*. Скопје: Култура.

Конески Кирил. 1995. *Зборообразувањето во современиот македонски јазик*, Скопје: Бона.

Мургоски Зозе. 2011. *Толковен речник на современиот македонски јазик.* Второ проширено и преработено издание. Скопје: Филолошки факултет „Блаже Конески“.

Толковен речник на македонскиот јазик. Ред. Кирил Конески, I–VI. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, 2003–2014.

Buttler Danuta. 1984. *Repartycja semantyczna dubletów sáowotwórczych. Zmienność znaczeń wyrazów w polszczyźnie przełomu XIX i XX wieku,* Poradnik Językowy, z. 5, s. 277–289.

Dokulil Miloš. 1979. *Teoria derywacji*, przeł. z czeskiego A. Bluszcz, J. Stachowski, Wrocław: Ossolineum.

Gramatyka współczesnego języka polskiego. Morfologia, red. R. Grzegorczykowa, R. Laskowski i H. Wróbel, Warszawa 1998, wyd. drugie, zmienione.

Grochowski Maciej. 1975 *Środek czynności w strukturze zdania. Narzędzie, substancja, materiał,* Prace Instytutu Języka Polskiego PAN, Wrocław: Ossolineum.

Grzegorczykowa Renata, Puzynina Jadwiga. 1998. *Problemy ogolne słowotworstwa* [w:] GWJP, s. 361-381.

Kallas Krystyna. 1998. *Przymiotnik* [w:] GWJP*,* s. 469-523.

Kleszczowa Krystyna. 2003. *Staropolskie derywaty przymiotnikowe i ich perspektywiczna ewolucja*, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.

Uniwersalny słownik języka polskiego, red. Stanisław Dubisz, t. 1–4, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2003.

UDC 81'37

Elżbieta TYSZKOWSKA-KASPRZAK
Uniwersytet Wrocławski
Wrocław, Polska

ABSURD LINGWISTYCZNY W TWÓRCZOŚCI DANIIŁA CHARMSA I ALEKSANDRA WWIEDIENSKIEGO

Апстракт: Терминот *апсурд* денес се толкува на повеќе начини, при што може да се однесува на различни дисциплини: филозофија, естетика, логика, психологија. Познат од антиката, во денешно време доживува ренесанса – се користи во делата на уметниците, мислителите, научниците. Прилично широкиот спектар на значења што му се припишува, не ги одвраќа до денес новите анализи на тој поим во различни области на реалноста.

Апсурдот во текстовите на културата претставува констелација на значенската, логичката, егзистирачката и јазичната немоќ во соочувањето со потребата да се изрази смислата и редот на светот околу нас.

Во 20 век, терминот апсурд стана популарен благодарение на дефиницијата на Мартин Еслин „театар на апсурдот“ во врска со драмите на С. Бекет, Е. Јонеско, А. Адамов и други. Карактеристично за драмата на апсурдот е и посебниот третман на јазикот, кој, според творците, го изгубил своето основно значење како средство за комуникација, како алатка за изразување на мислите. „Во девалвирањето на јазикот – пишува Еслин – театарот на апсурдот е во согласност со генералниот тренд на нашето време. Се отвори голем јаз помеѓу јазикот и реалноста“.

Овој труд ќе биде посветен на анализата на апсурдот како јазична категорија во материјалите на руските апсурдисти – Данил Хармс и Александар Веденски.

Клучни зборови: апсурд, Данил Хармс, Александар Веденски.

Absurd był oswajany w dziełach artystów, myślicieli, uczonych, zyskał dość szerokie spektrum znaczeń, co nie zniechęca do wciąż nowych analiz tego pojęcia w różnych obszarach rzeczywistości. Absurd kojarzony ze sztuką XX wieku pojawił się przecież znacznie wcześniej jako kategoria estetyki, filozofii, logiki. Chociaż na temat absurdu powstała imponująca liczba prac, w których pojęcie to jest wyjaśniane w kategoriach językowych, literaturoznawczych, logicznych, filozoficznych, zachował on swoją niedookreśloność i zaliczany jest do terminów o płynnym znaczeniu.

Pojęcie absurdu wywodzi się z greckiego απ - οδός (nieharmonijny, nieskładny) lub z zestawienia dwóch łacińskich słów: absonus (kakofoniczny) i surdus (głuchy). Pierwotnie odnosiło się ono do dziedziny muzyki i akustyki i oznaczało nieprzyjemne, fałszywe brzmienie lub też ledwo słyszalny dźwięk. U filozofów starożytnej Grecji oznaczało coś niepożądanego, związanego z przeciwstawieniem Kosmosu i harmonii, na ogół tożsamego z pojęciem chaosu. Tym samym absurd od początku występował jako kategoria estetyczna, wyrażająca negatywne właściwości świata i przeciwstawna takim kategoriom jak piękno

i wzniosłość, u podstaw których leżała wartość pozytywna. Poza tym pojęcie absurdu oznaczało u Greków „ślepy zaułek" – miejsce, w którym myśl staje się niedorzecznością i w związku z tym wymaga innego rozważenia. Absurd oznaczał zaprzeczenie centralnego komponentu racjonalności – logiki.

Słowo *absurd* rozumiano w starożytności nie tylko w kontekście akustyki i logiki, ale też jako kategorię filozoficzno-religijną. Źródła absurdu ontologicznego można odnaleźć już u wczesnochrześcijańskich myślicieli, m.in. u Tertuliana (160-220 r.), który najprawdopodobniej jako pierwszy używał terminu *absurd* nie jako pojęcia estetyki lub logiki, ale wprowadził je do teologii. W przypisywanej mu wypowiedzi „Credo quia absurdum est" słowo *absurd* odnosi się do doświadczenia duchowego, religijnego.

Już spojrzenie na najdawniejszą historię tego pojęcia potwierdza, że *absurd* od czasów starożytnych występował w trzech różnych znaczeniach, związanych z trzema odmiennymi dziedzinami: 1.) jako kategoria estetyczna, wyrażająca negatywne właściwości świata, 2.) jako pojęcie *logiczny absurd* oznaczające negację głównego składnika rozumowania - logiki oraz 3.) jako pojęcie filozoficzne odnoszące się do tego, co wykracza poza granice rozumu. W średniowieczu *absurd* występuje przede wszystkim jako kategoria matematyczna i logiczna. Jeszcze w XV wieku liczby ujemne określano mianem absurdalne, a także fikcyjne lub fałszywe. Określenie to zawierało wówczas konotacje *nierzeczywisty*, *nienaturalny.* Średniowieczni scholastycy chętnie stosowali znany już Sokratesowi dowód nie wprost, chwyt sprowadzenia do sprzeczności zwany *reductio ad absurdum* (Tyszkowska-Kasprzak 2014).

W okresie baroku *absurd* był stosowany jako kategoria estetyczna i oznaczał wszystko, co nie mieściło się w ramach wyobrażeń o harmonii. Poza tym *absurdalnymi* nazywano elementy i zjawiska związane z piekłem, zniekształcające boski wzorzec. Pojęcie absurdu przybrało wówczas znaczenie demonologiczne i było przeciwstawiane boskiemu porządkowi. W takim znaczeniu przenikło ono do światopoglądu romantyków, oznaczając negację kanonu boskiego, na przykład w twórczości Goethego.

W europejskiej filozofii nowożytnej priorytet uzyskał dyskurs racjonalistyczny. *Absurd* został przeniesiony poza granice intelektu i tłumaczono go jako efekt działania wyobraźni. W logice i gnoseologii drugiej połowy XIX – początku XX wieku rozważany był problem „przedmiotowości" i „bezprzedmiotowości" aktów logiki, przy czym wprowadzono rozróżnienie między absurdem jako brakiem znaczenia a absurdem jako bezprzedmiotowością.

Analizując zagadnienie absurdu w różnych okresach rozwoju kultury, badacze skłaniają się do przyjęcia tezy, iż świadomość absurdu pojawia się w epokach kryzysu kulturowo-historycznego, który najczęściej towarzyszy końcowej fazie absolutyzacji jednolitości. Absurd stanowi konstatację znaczeniowej, logicznej, bytowej i językowej bezsilności wobec potrzeby wyrażenia sensu i ładu otaczającego świata. Tym samym absurd jako wyrażenie końca świata, wszechogarniającego chaosu, nicości jest ściśle związany z kryzysem ukształtowanego systemu, oznacza schyłek tego systemu i wszystkich jego iluzji (Kleszcz 1998; Буренина 2005).

Absurd jako zjawisko lingwistyczne stał się przedmiotem rozważań w latach 60. – 70. XX wieku. Wtedy pojawiły się pierwsze publikacje poświęcone absurdowi jako antynomii takich pojęć jak semantyka, sens, znaczenie (G. Deleuze 2011; M. Foucault 1999; Звегинцев 2001), a interpretacji absurdystycznego dyskursu poświęcili swoje prace m.in. Paul Ricoeur (Ricoeur 1989), Jacques Lacan (Lacan 1995), Hans Georg Gadamer (Gadamer 2001).

W Rosji poetyka absurdu ma dość odległe tradycje. Negacja ogólnie przyjętych zasad, absurdalna z punktu widzenia przeciętnego człowieka, w rosyjskiej tradycji kulturowej stała się ulubionym sposobem prezentacji idei o odrębności każdej jednostki i jej wyobcowaniu. W XX wieku sfera rozumienia absurdu znacznie się rozszerzyła i w związku z tym pojawiły się nowe formy jego artystycznej reprezentacji. Po malarstwie abstrakcyjnym powstała sztuka surrealistyczna, teatr absurdu, literatura absurdu. Artystyczna praktyka absurdu od początku odrzuciła środki logiki, uważając je za sztuczne, nie uznawała korelacji słowa z obrazem i zamierzonym sensem, pozwalała odsłonić nowe znaczenia i dostrzec za tym z pozoru bezsensownym kontekstem prawdziwy sens.

W literaturze rosyjskiej XX wieku najbardziej reprezentatywne przykłady absurdu można odnaleźć w twórczości przedstawicieli grupy artystycznej Oberiu: Daniiła Charmsa, Aleksandra Wwiedienskiego i in. Kategoria bezsensowności została przedstawiona przez nich jako opozycja do zwyczajnych sposobów myślenia o świecie, a nie tylko w charakterze innowacji języka poetyckiego. Współcześni im krytycy ocenili taki sposób formułowania myśli skrajnie negatywnie. Ich twórczość określano jako pozbawioną treści, alogiczną, stylistycznie nieuporządkowaną, chaotyczną, pseudodziecięcą.

Cechy poetyki oberiutów wynikają z podstawowych założeń ugrupowania ujętych w manifeście: „Jesteśmy poetami nowego odczuwania świata i nowej sztuki. Nie tylko tworzymy nowy język poetycki, ale również nowe odczucie życia i jego elementów"; „"W swej twórczości rozszerzamy i pogłębiamy sens przedmiotu i słowa, bynajmniej go nie niszcząc"; „Sztuka ma swoją logikę, która nie niszczy przedmiotu, lecz pozwala go poznać" (Manifest Oberiu 1991: 15). Tezy o nowym widzeniu świata, o rozszerzeniu i pogłębieniu sensu słów, o szczególnej logice sztuki dały podstawy do kształtowania się nowego języka poetyckiego, nowego sposobu obrazowania, który miał oddać absurd świata.

Absurd lingwistyczny może się pojawiać na wszystkich poziomach języka. Jego przejawy, wbrew potocznemu rozumieniu, nie są bezsensowne, ale stanowią równoprawne elementy znaczeniowe dyskursu. Tworzenie konstrukcji absurdalnych jest pragmatyczne i zawsze związane z przeciwstawieniem się normie językowej.

Normę można określić jako „zgodną z powszechną w danej wspólnocie komunikatywnej realizację określonego systemu językowego […]. Do pełnej kompetencji językowej należy określone poczucie normy, które jest na ogół silniejsze dla języka pisanego niż mówionego" (Szulc 1984: 167). Jedna z pierwszych definicji normy językowej została sformułowana przez Halinę Kurkowską, ujmującą ją jako: „zbiór zaaprobowanych przez dane społeczeństwo jednostek językowych oraz reguł określających zasięg realizacji związków między tymi jednostkami w tekstach" (Buttler, Kurkowska,

Satkiewicz 1971: 18). Podobne ujęcie odnaleźć można w późniejszych pracach, m.in. Danuty Buttler (1985), Jana Miodka (1993), Andrzeja Markowskiego (2005). Ważne jest dopełnienie tej definicji przez Jana Miodka, który uważa, że: „Pojęcie normy językowej ma znaczenie nie tylko teoretyczne, ale przede wszystkim praktyczne. Nawiązują do niego – świadomie lub nieświadomie – wszyscy użytkownicy języka, gdy zaczynają się zastanawiać nad wyborem odpowiednich środków wyrażenia myśli" (Miodek 1993: 73).

W stosunku do normy językowej elementy absurdu lingwistycznego stanowią konstrukcje anomalne. Jurij Apresjan rozumie je następująco: „W lingwistyce anomalią określa się naruszenie zasady użycia jakiejś jednostki językowej (Апресян 1990: 50). Konstrukcje lingwistyczne, które mogą być sklasyfikowane jako absurd językowy, składają się z co najmniej dwóch semantycznie znaczących jednostek. Z punktu widzenia struktury zjawisko absurdu językowego odnosi się do konstrukcji, których semantyka jest sprzeczna z tradycyjnym obrazem świata. Przejawy absurdu lingwistycznego wyrażają się w odejściu od normy językowej, przy czym mają charakter intencjonalny: naruszenie normy jest świadome i celowe (w odróżnieniu od błędu językowego). Z punktu widzenia funkcjonalności, absurd językowy stanowi kategorię dyskursu i powstaje w wyniku kognitywno-dyskursywnego oddziaływania językowego znaczenia i sensu. Jako kategoria dynamiczna pojawia się w przestrzeni sensu w rezultacie semantycznych przekształceń wynikających z takich czy innych właściwości funkcjonowania znaczeń językowych w dyskursie. Za podstawowe rodzaje przekształceń semantycznych tworzących kognitywno-dyskursywne warunki zaistnienia absurdu lingwistycznego uważa się redukcję, eliminację i przeformułowanie sensu w dyskursie (Кравченко 2010).

Znaczący wpływ na poetykę oberiutów miał Wielemir Chlebnikow. Słowotwórstwo jako podstawowy kierunek poszukiwań twórczych Chlebnikowa było szczególnie wyraźne u Charmsa, Wwiedienskiego i Zabołockiego. Jednocześnie należy mieć na uwadze, że oberiucka poetyka języka rozwijała się inaczej niż u budietlanów. „Te różnice sprowadzały się głównie do projekcji problemów języka na problemy dyskursu […], do przeniesienia podstawowej problematyki z poziomu fonetycznego na syntaktyczno-semantyczny" (Кобринский 2000: 101).

W poetyce absurdu Charmsa i Wwiedienskiego widoczne jest przesunięcie zasad, jakie tworzyły językowy świat Chlebnikowa: podczas gdy u futurysty przeważają eksperymenty słowotwórcze, oberiuci interesują się przede wszystkim sferą semantyki i powoływaniem nowych znaczeń. Mejłach pisze o „językotwórczym" eksperymencie Chlebnikowa i „semantycznym" – Wwiedienskiego (Мейлах 1979: 389).

Absurd w twórczości Oberiutów wyrażał się nie w fonetycznym rozpadzie języka, a w semantycznym nonsensie. Absolutny bezsens świata przedstawiali oni poprzez parodiowanie pełnego zrozumienia, w którym związek miedzy słowami a rzeczywistością nie był oczywisty (Мейлах 1994: 22). W poetyce Wwiedienskiego i Charmsa uwidoczniają się

problemy związane z semantyką i logiczną semantyką, które były omawiane w pracach naukowych lat 1930-40 (Ludwig Wittgenstein, Ferdinand de Saussure, Benjamin Lee Whorf) (Фещенко 2009: 241).

Problem sensu świata, jego dowolnego elementu, i zrozumienia ich stale pojawia się w poezji oberiutów. Charakterystyczne dla nich są motywy ustalenia znaczenia, wyjaśnienia sensu, zrozumienia-niezrozumienia. Wwiedienski w niedokończonym traktacie, nazywanym *Серая тетрадь*, twierdzi, że świat trwający w czasie nie jest osiągalny w racjonalny sposób, gdyż zarówno logika jak i język nie odpowiadają czasowi nawet w elementarnym rozumieniu. Jednocześnie niezrozumienie czasu i wszystkiego, co istnieje, to krok do jego zrozumienia (Введенски 1993: II; 75-85). Takie rozumowanie wyjaśnia gnoseologiczną funkcję absurdu w utworach oberiutów, którzy dyskredytowali zwyczajną logikę i język jako nieprzydatne w pojmowaniu i opisaniu świata (Мейлах 1993: 11-15).

Absurd lingwistyczny w twórczości zarówno Charmsa jak i Wwiedienskiego pojawia się w związku z różnymi defektami dyskursu, na przykład defektu referencyjnego, który powstaje w wyniku rozbieżności pomiędzy informacją językową a danymi pozajęzykowymi, jak w utworach Charmsa *Был один рыжий человек*:

Жил один рыжий человек, у которого не было глаз и ушей. У него не было и волос, так что рыжим его называли условно. Говорить он не мог, так как у него не было рта. Носа тоже у него не было. У него не было даже рук и ног. И живота у него не было, и спины у него не было, и хребта у него не было, и никаких внутренностей у него не было. Ничего не было! (Хармс 2000: II; 302),

czy *Смерть старичка*:

У одного старичка из носа выскочил маленький шарик и упал на землю. Старичок нагнулся, чтобы поднять этот шарик, и тут у него из глаза выскочила маленькая палочка и тоже упала на землю. Старичок испугался и, не зная, что делать, пошевелил губами. В это время у старичка изо рта выскочил маленький квадратик. Старичок схватил рот рукой, но тут у старичка из рукава выскочила маленькая мышка (Хармс 2000: II; 160).

Podobnie w twórczości Wwiedienskiego pojawiają się obrazy nieposiadające desygnatów, np. w sztuce *Елка у Ивановых*: „Дернул же нас черт уехать в театр и смотреть там этот дурацкий балет с шерстяными пузатыми балеринами" (Введенский 1993: II; 52); utworze *Потец* „нянька укладывает спать отца, превратившегося в детскую косточку" (Введенский 1993: I; 195); oraz *Где. Когда* „Тогда он сложил оружие и, вынув из кармана висок, выстрелил себе в голову" (Введенский 1993: II; 71). Brak referencjalności można uznać za podstawowy chwyt absurdu lingwistycznego obu twórców.

Absurd pojawia się też w wyniku połączeniu jednostek semantycznych bez związku w planie treści, np. w wierszu Wwiedienskiego *На смерть теософки*:

лишь полки пальмами висят
да в уголках бобы свистят
они себе ломают шляпу
они стучат в больные лапы
медведи волки тигры звери
еноты бабушки и двери
наставница скажу я тихо
обои потеревши лихо
обедают псалмы по-шведски
а в окнах разные челны
благовонный воздух светский […]
доставши бабушкин цилиндр
и кофту бумазейну
молил я Бога исцели
трещотками брели музеи
ему давали скипидар
горчишники с тремасом
и он как бы поэт Пиндар
давился пышным квасом (Введенский 1993: I; 66-67),

czy w wierszu Charmsa *Случай на железной дороге*:
Как-то бабушка махнула
и тотчас же паровоз
детям подал и сказал:
пейте кашу и сундук. […]
все чижи — сказал покойник
даже тело опустилось
и чирикало любезно,
но зато немного скучно
и как будто бы назад.
Дети слушали обедню
надевая на плечо (Хармс 2000: I; 59-60).

Naruszenie logicznych związków między wyrazami w tekście pojawia się też w utworze Wwiedienskiego *Две ӣтички, ґоре, лев и ночь*:

две птички как одна сова
летели над широким морем
и разговаривали о себе
ну просто как случайные индейцы
и тишина была в стакане
о горе птичка говорит одна
не вижу солнечного я пятна
а мир без солнечных высоких пятен
и скуп и пуст и непонятен (Введенский 1993: II; 88).

Innym sposobem wywołania efektu absurdalności jest defekt pragmatyczny wywołany naruszeniem relewantności wypowiedzi i w rezultacie – kompletności tekstu, jak w ostatniej sztuce Wwiedienskiego *Где. Коґда*: „Она пришла так, что. Вот так" (Введенский 1993: II; 71), czy w utworze *Некоӣорое количесӣво разґоворов* „Задумался о том" (Введенский 1993: I; 112).

Zaprzeczając możliwości opisania świata istniejącym językiem, oberiuci często tworzą słowa z rdzeniem semantycznie nieznaczącym. Ich specyfika polega na tym, że forma stanowi część ich znaczenia w dyskursie. Brak znaczenia sygnifikacyjnego nie jest więc tu najistotniejszy. Zjawisko to ilustruje np. utwór Charmsa *Исӣория Сдыґр Аӣӣр*:

П е т р П а в л о в и ч (входя в комнату):
Здрыгр аппр устр устр
я несу чужую руку
здрыгр аппр устр устр
где профессор Тартарелин?
здрыгр аппр устр устр
где приемные часы?
если эти побрякушки
с двумя гирями до полу
эти часики старушки
пролетели параболу
здрыгр аппр устр устр
ход часов нарушен мною
им в замену карабистр
на подставке здрыгр аппр
с бесконечною рукою
приспособленной как стрелы
от минуты за другою
в путь несется погорелый (Хармс 2000: II; 20).

W twórczości oberiutów można też odnaleźć przykłady defektów formalno-pragmatycznych polegających na niemożności jednoznacznego określenia roli wypowiedzi w strukturze złożonej całości syntaktycznej. Przykładem może posłużyć fragment utworu Charmsa *Лапа*, w którym neologizmy nie tylko rozbijają syntaktyczną spójność wypowiedzi, ale też poprzez swą alogiczność uniemożliwiają zrozumienie całości:

Я от хаха и от хиха
я от хоха и от хеха
еду в небо как орлиха
отлетаю как прореха.
[…]
Пли пли
кля кля
смах смах гапчанух
векибаки сабаче
дубти кепче алдалаб
смерх пурх соловьи
сели или ели а
соо суо сыа се
соловеи веи во
вие вао вуа ви
вуа выа вао вю
пю пю пю пю
закурак (Хармс 2000: I; 152, 155)

W powyższych fragmentach słowa zestawione są w taki sposób, że przestawienie ich w celu zrozumienia tekstu powoduje zburzenie formy wiersza: zniesienie rytmu i rymów.

Do zabiegów wywołujących wrażenie absurdalności tekstu należą też wielokrotne powtórzenia, np. w utworze Charmsa *Лапа*:

И все же бреду я беременная
батюшка! Это ремень но не я!
Батюшка! Это реветь но не мать!
Будут тебя мой голубчик
будут тебя мой голубчик
будут тебя мой голубчик (Хармс 2000: I; 148)

czy jego wierszu *Шарики сударики*:

Шарики сударики
Блестят шелестят
Шарики сударики
Блестят шелестят
И люди тоже шелестят
И шарики шелестят
И люди тоже шелестят
Блестят шелестят
И шарики тоже
Блестят шелестят
И люди блестят шелестят
И шарики блестят шелестят (Хармс 2000: I; 265).

Dyskurs absurdystyczny pojawia się też w utworach, w których twórcy podejmują próbę wyjaśniania znaczeń, a takich tekstów w spuściźnie zarówno Charmsa jak i Wwiedienskiego jest całkiem pokaźna liczba. Tłumaczenie sensu prowadzi do przeciwnego rezultatu – dyskurs definicji na tyle odbiega od desygnatu, że odbiorca traci orientację w pojmowaniu rzeczy i pojęć, jak np. w wierszu Wwiedienskiego *Потец*:

Сыны стояли у стенки сверкая ногами, обутыми в шпоры. Они обрадовались и сказали:

Обнародуй нам отец
Что такое есть Потец.

Отец, сверкая очами, отвечал им:

Вы не путайте сыны
День конца и дочь весны.
Страшен, синь и сед Потец.
Я ваш ангел. Я отец.
Я его жестокость знаю,
Смерть моя уже близка.
На главе моей зияют
Плеши, лысины — тоска (Введенский 1993: I; 189).

Alogiczne i absurdalne jest też wyjaśnienie przez Wwiedienskiego znaczenia morza w wierszu *Значенье моря*, gdzie znaki nie mają znaczenia referencyjnego i dyskurs ten, nie odwołując się do konkretnych skojarzeń odbiorcy, nie służy *de facto* wyjaśnianiu:

Чтобы было все понятно
Надо жить начать обратно
и ходить гулять в леса
обрывая волоса
а когда огонь узнаешь
или в лампе или в печке
то скажи чего зияешь
ты огонь владыка свечки
что ты значишь или нет
где котел где кабинет (Введенский 1993: I; 116).

W kolejnym wierszu - *Кончина моря* pisarz równie enigmatycznie neguje wszelkie znaczenie:

М о р с к о й д е м о н
и море ничего не значит
и море тоже круглый нуль
и человек напрасно скачет
в пучину от ножа и пуль
и в море так же ходят рыбки
собаки бегают играют скрипки
и водоросли спят как тётки
и будто блохи скачут лодки
и в море так же мало смысла
оно покорно тем же числам
оно пустынно и темно (Введенский 1993: I; 119).

Charakterystyczny dla tego typu utworów–wyjaśnień jest wiersz Charmsa *Нетеперь*, w którym tłumaczenie ma charakter tautologii:

Это есть Это.
То есть То.
Все либо то, либо не то.
Что не то и не это, то не это и не то.
Что то и это, то и себе Само.
Что себе Само, то может быть то,
да не это, либо это, да не то (Хармс 2000: I; 146).

Zauważyć można, że językowa gra oberiutów, prowadząca do absurdu lingwistycznego, zachodzi na różnych poziomach języka: fonetycznym, morfologicznym, składniowym, stylistycznym. Wszystkie one mają na celu wytrącenie odbiorcy ze zwyczajowego pojmowania słów, skłonienia do innego spojrzenia na język, a tym samym na świat,

który on opisuje. Absurdystyczne utwory Charmsa i Wwiedienskiego sprowadzają się do nieokreśloności, pozbawiając czytelnika możliwości zrozumienia tekstu w sposób konwencjonalny i jednocześnie zmuszając go do odmiennego sposobu myślenia i postrzegania rzeczywistości (Raspapau 2016: 207).

Dyskurs utworów Charmsa i Wwiedienskiego ma charakter apofatyczny; pisarze ci zaprzeczają możliwości poznania Boga, świata, istnienia na drodze rozumowej. Fakt występowania w tkance semantycznej tekstu absurdu lingwistycznego świadczy o transformacji zachodzącej w konceptualnym obrazie świata. W dobie kryzysu racjonalizmu pisarze, wykorzystując elementy absurdu językowego, odchodzą od tradycyjnego obrazu świata i tworzą nowy model oparty na szczególnej paradoksalnej logice.

Literatura

Buttler Danuta. 1985. „Teoria kultury języka i jej podstawowe pojęcia". *Prasa Techniczna* nr 2, 12-15.

Buttler Danuta, Kurkowska Halina, Satkiewicz Halina. 1971. *Kultura języka polskiego. Zagadnienia poprawności gramatycznej*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Deleuze Gilles. 2011. *Logika sensu*. Przeł. G. Wilczyński. Warszawa: PWN.

Foucault Michel. 1999. *Powiedziane, napisane: Szaleństwo i literatura; wybór pism*. Przeł. B. Banasiak et al. Warszawa: Wydawnictwo Fundacji Aletheia.

Gadamer Hans Georg. 2001. *Poetica: wybrane eseje*. Przeł. M. Łukasiewicz. Warszawa: Instytut Badań Literackich Wydawnictwo.

Kleszcz Leszek. 1998. „Pochwała absurdu". *Absurd w filozofii i literaturze*. Red. R. Różanowski. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 9-22.

Lacan Jacques. 1995. *Funkcja i pole mówienia i mowy w psychoanalizie*. Przeł. B. Gorczyca i W. Grajewski. Warszawa: Wydawnictwo KR.

„Manifest Oberiu". 1991. *Tragiczna zabawa Oberiu czyli inna Rosja poetycka*. Przeł. i oprac. A. Drawicz. Kraków: Oficyna Literacka, 13-19.

Markowski Andrzej. 2005. *Kultura języka. Teoria. Zagadnienia leksykalne*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Miodek Jan. 1993. „O normie językowej". *Encyklopedia kultury polskiej XX wieku. T. 2. Współczesny język polski*. Red. J. Bartmiński. Wrocław: Wiedza o Kulturze, 73-83.

Raspapau Aliaksandr. 2016. *Александр Введенский и традиция абсурда*. Poznań: Wydział Neofilologii UAM w Poznaniu.

Ricoeur Paul. 1989. *Język, tekst, interpretacja: wybór pism*. Przeł. P. Graff. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.

Tyszkowska-Kasprzak Elżbieta. 2014. *W poszukiwaniu sensu. O prozie Siergieja Dowłatowa*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.

Апресян Юрий. 1990. „Языковые аномалии: типы и функции". *Res philologica: филологические исследования. Памяти академика Т.В. Степанова*. Red. Д.С. Лихачев. Москва: Наука, 50-71.

Буренина Ольга. 2005. *Символистский абсурд и его традиции в русской литературе и культуре первой половины XX века*. Санкт-Петербур: Алетейя.

Введенский Александр. 1993. *Полное собрание сочинений в 2 т.* Москва: Гилея.

Звегинцев Владимир. 2001. *Язык и лингвистическая теория*. Москва: Эдиториал УРСС.

Кобринский Александр. 2000. *Поэтика «Обериу» в контексте русского литературного авангарда*. Москва: Издательство московсого культурологического лицея № 1310.

Кравченко Оксана. 2010. *Явления языкового абсурда в художественных текстах*. Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук. На правах рукописи. Таганрог.

Мейлах Михаил. 1978. „Семантический эксперимент в поэтической речи". *Russian Literature* (Amsterdam). vol. VI – 4.

Мейлах Михаил. 1993. „«Что такое есть потец?»". Введенский Александр. *Полное собрание сочинений в 2 т.* Москва: Гилея, 5-43.

Мейлах Михаил. 1994. *„Я испытывал слово на огне и на стуже...". Поэты группы ОБЭРИУ*. Санкт-Петербург: Советский писатель.

Фещенко Владимир. 2009. *Лаборатория логоса. Языковой эксперимент в авангардном творчестве*. Москва: Языки славянских культур.

Хармс Даниил. 2000. *Собрание сочинений в 3 т.* Санкт-Петербург: Азбука.

UDC 81'374

Dijana VLATKOVIĆ
Gradska uprava – Zagreb
Zagreb, Hrvatska

OBRADA KULTURNOOBILJEŽENIH NATUKNICA U *HRVATSKO-MAKEDONSKOME RJEČNIKU*

Апстракт: Трудот се занимава со проблемот со кој се среќава лексикографот при работа врз двојазичен речник, поточно со културнолексичките единици што во трудот ги нарекуваме културнообележани лексеми, како и со неговите предизвици и двоумења кога се во прашање таквите лексеми.

Исто така, во трудот се разработува и опишува методолошкиот концепт и не нуди модел sa разработка на тие културнообележани лексеми, а што е применет во *Хрватско-македонскиот речник.* Тој модел во одредена и незанемарлива мерка го решава проблемот на воспоставување еквивалентен однос кај културнообележаните лексеми во двете колони меѓу кои не постои целосна семантичка компатибилност дури и кога културноусловениот означеник од тргнувалишната колона нема еквивалентен културноусловен означител во целната колона.

Клучни зборови: култура, речник, тргнувалишна колона, целна колона, културнообележани лексеми, еквиваленција

KULTURA, JEZIK I RJEČNIK

Proučavanje kulture uvijek podrazumijeva i proučavanje jezika jer se kultura u svome velikome dijelu emanira kroz jezik. Naime, *neprijeporno je da se jezik usvaja paralelno s kulturom i da je suštinski vezan uz nju. Kultura oblikuje jezik i istovremeno je proizvod jezika. Oni su neodvojivi jedno od drugog jer jezik je kulturu, a kultura je jezik*[1].

Ili kako Lyons lucidno zaključuje, *jezik je primarna riznica kulturnog sjećanja neke zajednice te je jamac očuvanja kulturne predaje i gledanja na svijet, odnosno poimanja svijeta te zajednice i glavni je, premda ne i jedini, nositelj njezina identiteta*.[2]

Te tvrdnje impliciraju da je proučavanje jezika prvorazredno kulturološko pitanje.

Slažemo li se da je rječnik knjiga u koju su zabilježene relevantne činjenice o jeziku kao mediju sporazumijevanja unutar koje zajednice, odnosno slažemo li se da je rječnik riznica različitih informacija o jeziku s pomoću kojeg se koja zajednica sporazumijeva, onda je lako prihvatiti da je rječnik svojevrsni tezaurus kulturnih činjenica o nekoj zajednici i da je pouzdano svjedočanstvo o njezinoj kulturi i kulturnoj povijesti. Nadalje, proučavanjem njegova leksičkog fundusa, rječnik može biti pouzdan vodič u rekonstruiranju kulturnog

[1] Karlovčan, V., *Nastava stranog jezika kao međukulturalni kontakt*, U: Andrijašević, M., Vrhovac, Y. (ur.), *Prožimanje kultura i jezika*, Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku, Zagreb, 1991., 45.
[2] Lyons, J., *Langauge, Meaning and Context*, Cambridge University Press, Cambridge, 1977.

konteksta i činjenica uvjetovanih njime te tumač relevantnih kulturnih paradigmi iz života zajednice koju povezuje zajednički jezik.

U kontekstu tih tvrdnji, ovoj će se rad baviti *Hrvatsko-makedonskim rječnikom*, odnosno njegovim natuknicama koje su iz sloja kulturnih memorija dviju zajednica, dakako i jezičnih i koje *su kao takve jamac očuvanja kulturne predaje i gledanja na svijet, odnosno poimanja svijeta te zajednice*[3], a mi ćemo ih u ovome radu zvati kulturnoobilježenim natuknicama.

Nesporno je da je rječnik jedan od rigidnijih leksikografskih žanrova, a dvojezični ili višejezični osobito jer se natuknice, odnosno natuknički članci sa svim svojim strukturama iz polaznog jezika posreduju u ciljni na više razina, od morfološke, gramatičke i sintaktičke razine pa do semantičke i uporabne.

U složenomome leksikografskom prosedeu uspostavljanja odnosa međunatukničke ekvivalencije kulturnoobilježenih natuknica i to na svim razinama njihovih struktura u dvojezičnim rječnicima, leksikograf mora biti osobito oprezan, ali i vješt jer se radi o najzahtjevnijem poslu na izradi rječniku. Naime, kulturnoobilježene natuknice se u dvjema kulturama često razumijevaju na različite načine i u različitim suodnosima, a za njihovo posredovanju iz jezika polazne kolone u jezik ciljne kolone od leksikografa se traži napor u stvaranju promišljena i konzistentna modela koji će prijenos struktura rječničkog, odnosno natukničkog članka učiniti i mogućim i korektnim.

KULTURNOOBILJEŽENE NATUKNICE U DVOJEZIČNOME RJEČNIKU

Pod pojmom kulturnoobilježenih natuknica podrazumijevamo riječi, odnosno leksik koji je uvjetovan i određen poviješnošću zajednice u kojoj je nastajao, koja ga je oblikovala i koja je za tu zajednicu specifična, a za sve njezine govornike samorazumljiv, dok je za pripadnike druge zajednice u većoj ili manjoj mjeri poznat, odnosno nepoznat. Stoga je bez poznavanja društvenoga i civilizacijskog, odnosno povijesnoga i kulturnog konteksta zajednice koja se njime služi, razumijevanje i interpretacija određenih leksičkih jedinica je otežana, a pokatkada i nemoguća.

Opis kulturnoobilježenih riječi, odnosno leksičkih jedinica je manjkav ako se u obzir ne uzimaju povijesne i kulturne činjenice zajednice koja govori jezikom na kojega se leksikografski motri.

Problem opisa kulturnoobilježenog leksika u jednojezičnim rječnicima uglavnom ne postoji jer se pretpostavlja da korisnikova pozicija izvornog govornika (*native speaker*) podrazumijeva dostatna i solidna znanja o vlastitoj kulturi, zapravo da su korisnikova znanja o kulturnoobilježenome leksiku redudantna, odnosno samorazumijevajuća.

Problem je mnogo kompliciraniji odmjeravaju li se leksikografski dva jezika, a naravno, problem je još veći ako se leksikografski sučeljavaju dva lingvistički nesrodna jezika i ako su usto još kulturno i civilizacijski udaljena. Problem je još veći ako se više jezika iz različitih kulturnih krugova odjedanput sučeljava (trojezični, četverojezični, a u hrvatskoj kulturi egzistira čak i osmojezični rječnik).

PROBLEMI U USPOSTAVI ODNOSA EKVIVALENCIJE KULTURNOOBILJEŽENIH NATUKNICA U *HRVATSKO-MAKEDONSKOME RJEČNIKU*

Ruth Benedict je znatno doprinijela današnjemu shvaćanju kulture kad ju je definirala kao *obrazac mišljenja i djelovanja neke ljudske zajednice koji obilježava sve njihove aktivnosti i čini ih različitim od svih drugih ljudi*[1].

U kontekstu te teze će se u ovome radu raspravljati o rječniku, točnije dvojezičnome, kao tekstu osobite organizacije, a koji opisujući riječi svoga natukničkog niza u polaznome (lijevom) te u ciljnome (desnom) stupcu, između ostalog, ulaže napore da izloži i protumači *obrasce mišljenja i djelovanja ljudske zajednice te njihove aktivnosti, a koji ih čine različitim od svih drugih ljudi*[2], od svih drugih zajednica, odnosno pripadnika drugih zajednica.

Stoga je posve prirodno da se na rječnik ne motri samo kao na riznicu činjenica i podataka o jeziku već i kao *na riznicu informacija o kulturi neke zajednice*[3].

Odnos kulture i jezika je složen. Nesporno je da se jezik usvaja usporedo s kulturom i da je suštinski vezan uz nju. Jer, kulturu oblikuje jezik i istovremeno je ona proizvod jezika. Oni su neodvojivi jedno od drugoga jer *jezik je kulturu, a kulturu je jezik*. (Karlovčan, 1991:34)

Zato će i ovaj rad na dvojezični rječnik gledati u kontekstu tvrdnje da se kroz jezik primarno manifestira kultura određene zajednice, u našem slučaju i hrvatske i makedonske te da se jezik kao sustav oblikovao u duljem vremenskom protoku i to pod utjecajem različitih povijesnih silnica što su djelovale na određenome prostoru, točnije na prostor na kojem su obitavali pripadnici, odnosno govornici jezika te zajednice.

Kako su prostori s pripadnicima zajednice na kojima se govore ta dva jezika pokatkad bila zahvaćena istim povijesnim procesima, mnoge su riječi, odnosno leksičke jedinice ili konstrukti govornicima obiju jezičnih zajednica razumljive jer su iz istoga kulturnog kruga pa ih se jednostavnijim leksikografskim alatima može posredovati iz jednoga u drugi jezik, odnosno iz jedne u drugu kulturnu sredinu. Naime, takve leksičke jedinice i njihovi sadržaji su razumljivi i *prozirni* pripadnicima obiju kulturnih sredina jer ih prepoznaju kao činjenice iz vlastitoga kulturnog miljea (npr. **misal / misal**; **brevijar** / **brevijar**).

S druge strana, riječ odnosno leksička jedinica koja je činjenica jezika kojim govore govornici samo s jednoga od ovih dvaju prostora i koja je govornicima s prostora drugoga jezika nedovoljno poznata ili sasvim nepoznata, veliki je izazov za dvojezičnu leksikografiju. Naime, takvoj se natuknici ne može pridružiti natuknički ekvivalent jer on naprosto ne postoji pa se umjesto natukničkog ekvivalentiziranja mora pronaći drugi model kako bi se natuknički sadržaj korektno posredovao u ciljni jezik i kako korisnici rječnika ne bi bili dezavuirani (vidi: **zaštitnik**).

Kod takvih natukničkih odnosa leksikolozi upozoravaju da je svaki pokušaj uspostave natukničke ekvivalencije između, u većoj ili manjoj mjeri, neekvivalentnih pojmova pogrješka pa se konsenzualno zalažu da je za takve situacije nužno pronaći drugi model kojim bi se natuknički sadržaji iz polazne kolone posredovali u ciljnu.

[1] Benedict, R., *Patterns of Culture,* Cambridge, Mass, 1934, 75–76.
[2] ibid., 75–76.
[3] Bratanić, M., *Rječnik i kultura,* Zagreb, Sol, 1991., 9.

Kao model za obradu takvih natuknica leksikolozi kao najpouzdanije metaleksikografsko sredstvo predlažu prijevod ostalih natukničkih struktura (vidi: **zaštitnik**).

Kako rad na prevođenju pretpostavlja da između prijevoda (ciljni tekst) i teksta što mu je prethodio (izvorni tekst) postoji odnos jednake vrijednosti odnosno ekvivalencije, ovakav postupak se pokazuje kao postupak izbora kada je direktno natukničko ekvivalentiziranje nemoguće.

Koliko je ekvivalentiziranje s pomoću bliskoznačnica, neosvisno o kojem stupnju biskoznačnosti se radilo, kao podvrste sinonimije dvojbeno, zapravo nekorektno, upozoravaju mnogi leksikolozi, a Tafra je nedvosmislena kada kaže da *bliskoznačnicama kao vrsti sinonima i kao metajezičkom sredstvu u leksikografiji kao identifikacijskomu postupku nema mjesta*.[4]

Slažemo li se da je *ekvivalencija središnje pitanje teorije prevođenja – moglo bi se reći da je teorija prevođenja teorija o tome što je ekvivalencija i kako se ona postiže u procesu prevođenja*[9] te ako se slažemo da je svaki dvojezični rječnik u osnovi prijevod s jednoga jezika na drugi, lako je zaključiti da je prijevod natukničkih struktura zbog nemogućnosti uspostave natukničkog odnosa ekvivalencije *spasonosan* leksikografski alat. Štoviše, leksikolozi unisono tvrde da je prijevod u takvim situacijama izbor, štoviše najpouzdanije metaleksikografsko sredstvo.

Između ovih dviju krajnjih točaka u razumijevanju/nerazumijevanju kulturnoobilježenog leksika smjestile su se natuknice što su činjenice obaju jezika i obiju kultura, istih sadržaja i visoke čestotnosti, ali čiji se značenjski sadržaji u dvama jezicima ekvivalentiziraju označiteljima za posve druge i različite označenike u polaznome i ciljnom jeziku.

Riječ je o natuknicama istoga sadržaja i različita leksičkog izraza, što samo po sebi nije neobično. Ali problem nastaje kad se natuknica polazne kolone mora identificirati s pomoću ciljne natukničke riječi koja je u polaznome jeziku označenik za pojam posve druge semantičnosti.

Za takve leksikografske situacije natukničke uspostave odnosa ekvivalencije uz pojašnjenje s pomoću činjenica iz enciklopedijskog diskursa i uz navođenje primjera uporabe natukničkih leksema je metoda izbora (**klobuk** / **šapka**) koja jamči najviši stupanj korektnog posredovanja iz jednoga jezika u drugi.

Stoga su se autorice *Hrvatsko-makedonskog rječnika* odlučile da kulturnoobilježene natuknice pišu po opisanome modelu, a koji se s obzirom na tri osnovne pozicije označenika i označitelja može prikazati na sljedeći način:

1. natuknica polaznog jezika posreduje se s pomoću ekvivalenta ciljnog jezika (**model full equivalent** – prema Kromann, Riiber, Rosbach[5]): npr. ***brevijar*** / ***brevijar***; ***misal / misal***
2. natuknica polaznog jezika se u ciljni jezik posreduje s pomoću natukničkoga ekvivalenta ciljnog jezika, ali koji u polaznome jeziku referira na označenik drugog sadržaja pa mu se značenje mora dodatno pojasniti činjenicama iz

[4] Tafra, B., Od riječi do rječnika, Zagreb, Školska knjiga, 2005., 225. – 226.

[5] Kromann, H. P., Riiber, T, Rosbach, Principles of Bilingual Lexicography Berlin, New York, 1991vol. 3

enciklopedijskog diskursa (**model partial equivalent** Kromann, Riiber, Rosbach 1991: 2719 – 2723), npr. ***klobuk*** / ***šapka*** (*pokrivalo za glavu s obodom*): pusteni klobuk, bez natukničkog ekvivalenta u ciljnome jeziku jer ne postoji pa se pojašnjenje traži u opisu iz enciklopedijskog diskursa (**model surogate equivalent** – prema Kromann, Riiber, Rosbach); npr. ***zaštitnik*** (*svetac u čiju se zaštitu 1. vjeruje):* zaštitnik sela; zaštitnik pomoraca; zaštitnik siromaha; slaviti svoga zaštitnika (Kromann, Riiber, Rosbach 1991:2719 – 2723) i koji se pokazao relevantan u naporima da se sadržaji kulturnoobilježenih natuknica korektno i konzistentno posreduju iz polaznoga u ciljni jezik, u našem slučaju iz hrvatskoga u makedonski jezik

Literatura

Anić, V., *Veliki rječnik hrvatskoga jezika*, Zagreb, Novi Liber, 2003.

Benedict, R., *Patterns of Culture,* Cambridge, Mass, 1934.

Bratanić, M., *Rječnik i kultura,* Zagreb, Sol, 1991.

Karlovčan, V., (1991), "Nastava stranog jezika kao međukulturalni kontakt". U: Andrijašević, M.,Vrhovac, Y.(ur.), *Prožimanje kultura i jezika*, Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku, Zagreb, 43.

Kromann, H. P., Riiber, T, Rosbach, *Principles of Bilingual Lexicography*, *Wörterbucher*, Dictionaries, Dictionnaires: As International Encyclopedia of Lexicography, uredili Hausmann, F. J., Wiegand, H. E., Zgusta, L., Berlin, New York, 1991., vol. 3.

Lyons, J. , *Langauge, Meaning and Context*, Cambridge University Press, Cambridge, 1977.

Pavlović, N., *Uvod u teorije prevođenja*, Leykam international d.o.o., Zagreb, 2015.

Rječnik hrvatskog jezika, Zagreb, Leksikografski zavod i Školska knjiga, 2000.

Simeon, R., *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva* I. i II., Zagreb, Matica hrvatska, 1969.

Tafra, B., *Od riječi do rječnika*, Zagreb, Školska knjiga, 2005.

Tafra, B., *Navrh jezika*, Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje 31., Zagreb, 2005.

Vlatković, D., Prošev-Oliver, B., *Hrvatsko-makedonski rječnik*, Zagreb, Matica Makedonaca, 2015.

Zgusta, L., *Priručnik leksikografije*, 1. izdanje, preveo Šipka, D., Sarajevo, Svjetlost, 1991.

СПИСОК НА АВТОРИТЕ
ВО ЗБОРНИКОТ „МИНАТОТО НА ЈАЗИЧНИОТ СВЕТ – ДЕНЕС И УТРЕ“

Лидија АРИЗАНКОВСКА
Филолошки факултет „Блаже Конески“ – Скопје
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“
Скопје, Македонија
larizankovska@yahoo.com

Елизабета БАНДИЛОВСКА
Педагошки факултет „Св. Климент Охридски“ – Скопје
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“
Скопје, Македонија
beti.bandilovska@gmail.com

Жарко С. БОШЊАКОВИЋ
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Нови Сад, Србија
zarkobosnjakovic@ff.uns.ac.rs

Родна ВЕЛИЧКОВСКА
Институт за фолклор „Марко Цепенков“
Скопје, Република Македонија
rodnavel@yahoo.com

Татјана ГОЧКОВА-СТОЈАНОВСКА
Филолошки факултет „Блаже Конески“
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“
Скопје, Македонија
tanjag@ukim.edu.mk

Лилјана ГУШЕВСКА
Институт за национална историја – Скопје
Скопје, Македонија
lgusevska@gmail.com

Светлана ДАВКОВА-ЃОРГИЕВА
Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“
Скопје, Македонија
davkovas@yahoo.com

Јасминка ДЕЛОВА-СИЉАНОВА
Филолошки факултет „Блаже Конески“ – Скопје
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“
Скопје, Македонија
jasmin.del@flf.ukim.edu.mk

Олгица ДОДЕВСКА-МИХАЈЛОВСКА
Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“
Скопје, Македонија
olgicadodo@yahoo.com

Васил ДРВОШАНОВ
Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“– Скопје
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“
Скопје, Македонија
vasildrvoshanov@yahoo.com

Виолета ЈАНУШЕВА
Педагошки факултет – Битола
Универзитет „Св. Климент Охридски“
Битола, Македонија
violetajanuseva@gmail.com

Елена ЈОВАНОВА-ГРУЈОВСКА
Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“
Скопје, Македонија
elenajovanovagrujovska@yahoo.com

Мери ЈОСИФОВСКА
Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ − Скопје
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“
Скопје, Македонија
merijosifovska@yahoo.com

Маќеј КАВКА
Јагелонски универзитет
Краков, Полска
mk1762@poczta.onet.pl

Весна КОСТОВСКА
Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“
Скопје, Македонија
vesnakostovska63@gmail.com

Елизабета КУЗМАНОВСКА
Македонска радиотелевизија
Скопје, Македонија
kuzmanovskabeti@yahoo.com

Веселинка ЛАБРОСКА
Институт за македонски јазик, „Крсте Мисирков“– Скопје
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“
Скопје, Македонија
labroska_v@yahoo.com

Ѓорѓи ЛАЗАРЕВСКИ
Битола, Македонија
gorgi.lazarevski@yahoo.com

Лилјана МАКАРИЈОСКА
Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“
Скопје, Македонија
makarijoska@yahoo.com

Јордана МАРКОВИЋ
Департман за српски језик
Филозофски факултет
Универзитет у Нишу
jordana.markovic@filfak.ni.ac.rs

Димка МИТЕВА
Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“
Скопје, Македонија
dimka_miteva@yahoo.com

Витомир МИТЕВСКИ
МАНУ
Скопје
vitomir.mitevski@gmail.com

Виолета НИКОЛОВСКА
Факултет за образовни науки
Универзитет „Гоце Делчев“
Штип, Македонија
violeta.nikolovska@ugd.edu.mk

Димитар ПАНДЕВ
Филолошки факултет „Блаже Конески“ – Скопје
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“
Скопје, Македонија
d.pandev@flf.ukim.edu.mk

Блага ПАНЕВА
Биро за развој на образованието – Скопје
Скопје, Македонија
blagapaneva@yahoo.com

Снежана ПЕТРОВА-ЏАМБАЗОВА
Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“
Скопје, Македонија
snpetrova@yahoo.com

Катерина ПЕТРОВСКА-КУЗМАНОВА
Институт за фолклор „Марко Цепенков“
Скопје, Република Македонија
kpkuzmanov@yahoo.com

Борјана ПРОШЕВ-ОЛИВЕР
Филозофски факултет
Универзитет во Загреб
Загреб, Р Хрватска
bpoliver@ffzg.hr

Јан СОКОЛОВСКИ
Институт за словенска филологија
Универзитет во Вроцлав
jansokol44@gmail.com

Зоран СПАСОВСКИ
Скопје, Македонија
zzspasovski@gmail.com

Станислав СТАНКОВИЌ
Универзитет во Приштина
Филозофски факултет, Косовска Митровица
Институт за српски јазик при САНУ, Белград
luznjakvl@orion.rs

Љубица СТАНКОВСКА
Институт за македонски јазик, „Крсте Мисирков“– Скопје
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“
Скопје, Македонија
stankovskaljupka@gmail.com

Фани СТЕФАНОВСКА-РИСТЕСКА
Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“
Скопје, Македонија
fanris. stef@yahoo.com

Еленка СТОЕВСКА-ДЕНЧОВА
Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“
Скопје, Македонија
elenkastoevskadencova@yahoo.com

Вера СТОЈЧЕВСКА-АНТИЌ
Филолошки факултет „Блаже Конески“ – Скопје
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“
Скопје, Македонија
vera39antic@gmail.com

Лидија ТАНТУРОВСКА
Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје,
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“
Скопје, Р Македонија
lidijatanturovska@yahoo.com

Свето ТОЕВСКИ
Тетово, Македонија
sveto.toevski@yahoo.com

Катица ТОПЛИСКА-ЕВРОСКА
Институт за македонски јазик, „Крсте Мисирков“ – Скопје
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“
Скопје, Македонија
katicatopliskaevroska@yahoo.com

Катица ТРАЈКОВА
Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“
Скопје, Македонија
katicatrajkova@yahoo.com

Владимир ЦВЕТКОСКИ
Катедра за пореведување и за толкување
Филолошки факултет „Блаже Конески“ – Скопје
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“
Скопје, Македонија
vladimir.cvetkoski@gmail.com

Доца ЦВЕТКОСКА
doca.cvetkoska@yahoo.com

Мери ЦУБАЛЕВСКА
Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков - Скопје,
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“
Скопје, Македонија
m.cubalevska@yahoo.com

Емине ШАБАНИ
Универзитет во Тетово
Тетово, Македонија
emine.shabani@unite.edu.mk

Гордана Р. ШТАСНИ
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Нови Сад, Србија
gordanastasni@ff.uns.ac.rs

Haris ĆATOVIĆ
Institut za jezik
Univerzitet u Sarajevu
haris.catovic@izj.unsa.ba

Hadžem HAJDAREVIĆ
Institut za jezik
Univerzitet u Sarajevu
Sarajevo, Bosna i Hercegovina
hadzem_h@yahoo.com

Jasmin HODŽIĆ
Institut za jezik
Univerzitet u Sarajevu
jasmin.hodzic@izj.unsa.ba

Alen KALAJDŽIJA
Institut za jezik
Univerzitet u Sarajevu
Sarajevo, Bosna i Hercegovina
alen.kalajdzija@izj.unsa.ba

Aida KRŠO
Institut za jezik Univerziteta u Sarajevu
Sarajevo, Bosna i Hercegovina
aida.krso@izj.unsa.ba

Iwona ŁUCZKÓW
Instytut Filologii Słowiańskiej
Uniwersytet Wrocławski
Wrocław, Polska
luczkow@uni.wroc.pl

Vera SMOLE
Filozofska fakulteta
Univerza v Ljubljani
Ljubljana, Slovenija
vera.smole@guest.arnes.si

Ljudmil SPASOV
Filološki fakultet
Sveučilište u Skopju
Skopje, Makedonija
ljspasov@ukim.edu.mk

Maria STRYSZEWSKA
Pracownia Macedonistyki
Instytut Filologii Słowiańskiej
Uniwersytet Wrocławski
Wrocław, Polska
maria.stryszewska@uwr.edu.pl

Elżbieta TYSZKOWSKA-KASPRZAK
Uniwersytet Wrocławski
Wrocław, Polska
elakasprzak@o2.pl

Dijana VLATKOVIĆ
Gradska uprava – Zagreb
Zagreb, Hrvatska
dijana.vlatkovic@zagreb.hr

За издравачот
н. сов./ред. проф. д-р Елена Јованова-Грујовска, директорка
Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје при УКИМ

Главен и одговорен уредник
н. сов./ред. проф. д-р Лидија Тантуровска

Лектура
Лектурата е извршена од членовите на Уредувачкиот одбор.

Коректура
Коректурата е извршена од членовите на Уредувачкиот одбор.

Компјутерска и техничка обработка
Ангела Маринковска

Автор на фотографијата „Полупразен – полуполн“,
искористена како идеја на корицата на Зборникот, е од Љупка Тантуровска.

Печати
Мар-Саж

Тираж
200 примероци